

THE MAHĀBHĀRATA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

VISHNU S. SUKTHANKAR†
(Aug. 1925—Jan. 1943)

S. K. BELVALKAR
(since April 1943)

WITH THE CO-OPERATION OF

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI†; R. N. DANDEKAR; S. K. DE; F. EDGERTON
A. B. GAJENDRAGADKAR†; P. V. KANE; R. D. KARMARKAR; V. G. PARANJPE;
V. K. RAJAVADE†; N. B. UTGIKAR†; P. L. VAIDYA; V. P. VAIDYA†; RAGHU VIRA;
H. D. VELANKAR; M. WINTERNITZ†; R. ZIMMERMANN†

AND OTHER SCHOLARS

AND ILLUSTRATED FROM ANCIENT MODELS BY

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI
RAJA OF AUNDH

*Under the Patronage of the Raja of Aundh; the British Academy, London; the Union
Government of the Republic of India; Governments of the States of Bombay,
West Bengal, Madras, Bihar, Uttar Pradesh, Gwalior, Hyderabad and
Mysore; the Universities of Bombay, Calcutta, Travancore and Poona;
the Governments of Burma and Nepal; Several Commercial Firms
and Charitable Trusts; and other Distinguished Donors*

POONA

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

1956

Reviews and Opinions

HIS EXCELLENCY SIR LESLIE WILSON, Late Governor of Bombay: "I heartily congratulate you and all those who have been working with you on this production. The first critical examination of the Mahābhārata is undoubtedly a national work, and I sincerely trust that you will receive whole-hearted support in this publication."

The late Professor HERMANN JACOBI: "Your edition furnishes us with just what we want. I consider your text as reliable as can be expected under the circumstances. . . . Your plan of editing the Great Epic is the best that could be devised."

The late Professor HEINRICH LÜDERS: "I was greatly impressed by the arrangements that have been made at the Institute for the collation of the Mahābhārata MSS. The arrangements are such as will ensure great accuracy and perfect clearness in the registration of the various readings. . . . Your work seems to me to merit the highest possible praise both as regards the constituting of the text, and the clarity and succinctness with which the MSS. evidence has been recorded."

The late Professor E. WASHBURN HOPKINS: "Every library or individual possessed of Sanskrit texts will find this new edition of the great Sanskrit epic indispensable."

Indian Culture, Calcutta: "It is appropriate that it should have fallen to Indian scholarship to produce the first critical edition of the Mahābhārata. . . . Indians, who have assimilated Western scholarship and adapted it to the special conditions of the task, are fully capable of carrying even so formidable an undertaking to its destined close. . . . In the present edition, one cardinal merit is the richness of the apparatus criticus. . . . The new edition would be invaluable for this merit alone. . . . The methods of constituting the text adopted by the editor are unquestionably sound."
— The late Professor A. BERRIEDALE KEITH.

Annale of the Bhandarkar Oriental Research Institute: "The Ādi-parvan, in Dr. Sukthankar's Critical Edition of the Mahābhārata, is now complete, and I have no hesitation in saying that this is the most important event in the history of Sanskrit philology since the publication of Max Müller's edition of the R̥gveda. . . . His collaborators will be greatly helped not only by the example set by the first editor in the edition itself, but also by the scholarly way in which he has treated, in the Prolegomena, the complicated manuscript tradition, and mastered the whole

problem of Mahābhārata text criticism."—The late Professor M. WINTERNITZ.

CARL G. LOHMANN, Secretary, Yale University, New Haven: "The University wishes to take this opportunity of tendering its cordial felicitations to your Institute on its remarkably useful career of scholarship. The great critical edition of the Mahābhārata alone, though only one of your worthy undertakings, is enough to establish your permanent reputation in the world of learning."

The Times of India, Bombay: "The publication of this volume is a literary event of the first magnitude; for it marks the successful accomplishment of the first and most difficult stage of what is probably the greatest undertaking in the field of Oriental Research. . . . There is no doubt that, when completed, this first critical edition of the great epic will be an achievement of international importance reflecting no little credit on the Sanskrit scholarship of India. We have no hesitation in appealing to the Indian public and all lovers of learning to extend their generous help to a work of such monumental importance."

Journal Asiatique, Paris: "Quoi qu'il en soit de cette controverse et quelle que doive être la solution du problème posé, il reste que nous possédons désormais, grâce au zèle, à la science, à la conscience de M. Sukthankar, une édition modèle de l'Ādi-parvan, que les recherches ultérieures ne pourront ni modifier, ni enrichir sensiblement, une édition telle que des générations d'indianistes l'avaient souhaitée sans oser l'espérer."—The late Professor SYLVAIN LÉVI.

Acta Orientalia: "It would therefore seem to be proper that the first critical edition [of the Mahābhārata] should be made in India, where so much important material is to be found. And the new edition shows that Indian scholars, who have always been our teachers in Indian traditional lore, now have become our equals in critical acumen and methods. The critical edition of the Mahābhārata may be said to inaugurate a new epoch in the history of Indian lore and Indian philology. . . . The beautiful illustrations are highly interesting as specimens of modern Indian art, and are a very welcome feature of this great national undertaking."
—Professor DR. STEN KONOW (Oslo).

Journal of the American Oriental Society, New Haven (Conn.): "Dr. Sukthankar deserves to be heartily congratulated on the brilliant success of his work. More than that, he deserves the active

Editorial Note

[No. 1]

(Śalyaparvan)

EDITORIAL NOTE

[No. 1]

The text of adhyāyas 1-28 of the Śālyaparvan, which comprise the Śālyavadha and the Hradapraveśa sub-parvans, is based upon the following MSS. :—

THE CRITICAL APPARATUS

I. N(ORTHERN) RECENSION (25 MSS.)

(a) *North-western Group*

Śāradā Version [Ś]

Ś₁ = London, India Office Library, No. 3307. Complete for the entire Śālya.

Kaśmīrī Version [K], being Devanāgarī transcripts from [Ś]

K₁ = Poona, Mirikar Collection of the Bhārat Itihās Samśhodhaka Mandal, Poona. Undated. Complete for the entire Śālya.

K₂ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 193 of 1891-95. Undated. Complete for the entire Śālya.

K₃ = Poona, Sardesai Collection of the BORI. Dated Samvat 1828 (A. D. 1772). Complete for the entire Śālya.

K₄ = Lahore, D. A. V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 4687. Dated Samvat 1851 = Śaka 1716 (A. D. 1794). Contains Śālyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.

K₅ = Lahore, D. A. V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 1123. Undated. Contains Śālyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.

(b) *Central Group*

Bengali Version [B]

B₁ = Santiniketan, Viśvabhāratī Library, No. 48. Undated. Complete for the entire Śālya.

- B₂ = Santiniketan, Viśvabhāratī Library, No. 16A. Dated Śaka 1634 (A. D. 1712). Complete for the entire Śālya.
- B₃ = Dacca, University Library, No. 4319. Dated Śaka 1717 (A. D. 1795). Contains Śālyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- B₄ = Santiniketan, Viśvabhāratī Library, No. 329. Dated Śaka 1621 (A. D. 1699). Complete for the entire Śālya.
- B₅ = Dacca, University Library, No. 730. Dated Śaka 1741 (A. D. 1819). Complete for the entire Śālya.

Devanāgarī Version [D], sub-divided into

(i) Devanāgarī Version of Nilakaṇṭha [Dn], the "Vulgate"

- Dn₁ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 240 of 1895-1902. Undated. Contains Śālyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- Dn₂ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 506 of Viśrāmbāg I. Undated. Contains Śālyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- Dn₃ = Poona, Limaye Collection of the BORI. Undated. Complete for the entire Śālya.

(ii) Devanāgarī Composite Version

- D₁ = Madras, Adyar Library, No. XLI/C 62. Dated Sāṃvat 1649 = Śaka 1514 (A. D. 1592). Contains Śālyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- D₂ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 566 of 1882-83. Dated Śaka 1619 (A. D. 1697). Complete for the entire Śālya.
- D₃ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 215 of 1887-91. Undated. Contains Śālyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- D₄ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 71 of 1902-7. Undated. Contains Śālyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.

- D₆ = Lahore, D. A. V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 3283. Undated. Contains Śalyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- D₆ = Tanjore, Sarasvati Mahal Library, No. 1033. Undated. Contains Śalyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- D₇ = Madras, Adyar Library, No. XLI/D10. Undated. Contains Śalyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- D₈ = Baroda, Oriental Institute, No. 11475. Undated. Contains Śalyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- D₉ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 29B of A 1879-80. Undated. Complete for the entire Śalya.
- D₁₀ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 503 of Viśrāmbāg I. Contains Śalyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- D₁₁ = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No. 1133. Undated. Contains Śalyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.

II. S(OUTHERN) RECENSION (11 MSS.)

Telugu Version [T]

- T₁ = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No. 11810. Undated. Complete for the entire Śalya.
- T₂ = Poona, Mahābhārata Collection of the BORI, No. 61 (presented by Shri Ramakrishna Kavi). Dated Kalyabda 4973 = Śaka 1794 (A. D. 1872). Complete for the entire Śalya.
- T₃ = Melkote, Yadugiri Yatirāj Math Library. Unnumbered and undated. Extends up to the end of adhy. 53.
- T₄ = Lahore, D. A. V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 5615. Undated. Extends up to the end of adhy. 53.

Grantha Version [G]

- G₁ = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No. 11845. Undated. Contains Śalyavadha and Hradapraveśa sub-parvans only.
- G₂ = Madras, Adyar Library, No. XXIX/C21. Undated. Complete for the entire Śalya.

G₃ = Mysore, Government Library, No. 2452. Undated. Complete for the entire Śālya.

Malayālam Version [M]

M₁ = Baroda, Oriental Institute, No. 6919. Undated. Complete for the entire Śālya.

M₂ = Cochin, State Library, No. 33. Undated. Complete for the entire Śālya.

M₃ = Alwaye, Travancore. Ponnokottu Mana Library. Unnumbered. Dated Kollam 1014 (A. D. 1838). Complete for the entire Śālya.

M₄ = Calicut, Padiññāre Kovilakam Collection. Unnumbered and undated. Complete for the entire Śālya.

TESTIMONIA

Ca = Arjunamiśra's Commentary *Bhāratārthapradīpikā*, as in (1) the MS. No. 12931 of the Oriental Institute, Baroda, and (2) the MS. No. 482/5797 of the Scindia Oriental Institute Library, Ujjain (wrongly attributed, in the colophon, to Devabodha). Both MSS. give the comm. alone without the text.

Cn = Nilakaṇṭha's commentary *Bhāratabhāvadīpa*, as in Dn₁, Dn₂ and Dn₃ above.

Cv = Vādirāja's commentary *Lakṣālamkāra*, as found in a transcript procured from Madras.

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding.
 addl. = additional.
 adhy. = adhyāya(s).
 App. = Appendix.
 Arj. = Arjunamiśra.
 B. = Bombay edition of the Mbh.
     (Śaka 1799).
 BG. = Bhagavadgītā.
 C. = Calcutta ed. of the Mbh.
 chap. = chapter(s).
 comm. = commentary(taries).
 cont. = continue(s).
 corr. = corrected, correction.
 Crit. App. = Critical Apparatus.
 Dev. = Devabodha.
 ed. = edition.
 fig. = figure(s).
 fol. = folio(s).
 foll. = following.
 fragm. = fragment(ary).
 hapl. = haplographic(ally).
 illeg. = illegible.
inf. lin. = *infra lineam* (below the line).
 ins. = insert(s).
int. lin. = *inter lineas* (between the lines).
 interp. = interpolate(s).
 introd. = introduction, introductory.
 K. = Kumbhakonam ed. of the Mbh.
 L. = Line.
 M. = Madras edition of the Mbh. (by
     P. P. S. Sastri, 1931-1936).
 m or marg. = marginal(ly).
 Mañj. = Bhāratamañjarī (Kāvya-mālā 64).
 Manu. = Manusmṛti (ed. N. S. P.).
 Mbh. = Mahābhārata.
 Nīl. = Nīlakaṇṭha.
 O-J. = Old-Javanese.
 om. = omit(s), omitting.
 orig. = original(ly).
 post. = posterior.

pr. m. = *propria manu* (by own hand).
 prob. = probably.
 r. = repeat(s), repeated.
 Rām. = Rāmāyaṇa (ed. N. S. P.).
 ref. = refer(ence).
 resp. = respective(ly).
sec. m. = *secunda manu* (by another hand).
 st. = stanza(s).
 supp. = supplementary.
sup. lin. = *supra lineam* (above the line).
 transp. = transpose(s), transposition.
 v. = verse.
 (var.) = with variation(s).
 v. l. = varia(e) lectio(nes).

✱ ✱ (in the critical footnotes) enclose
 citations from commentators.
 [ ] besides their normal uses, enclose
 additions to MS. readings.
 ( ) besides their normal uses, enclose
 superfluous letters, which should
 be omitted from MS. readings.
 (superior star) in the text indicates
 an emendation.
 (in the MS. readings) indicate
 syllables lost through injury to MS.
 printed below (or along the side-
 margin of) any part of the con-
 stituted text indicates that the
 reading of it is less than certain.
 denotes a "Commentary", prefixed
 to the abbreviation of the name of a
 commentator ; thus, Cd = Comm. of
 Devabodha ; Ca. n. p. s. v = Comm.
 of Arjunamiśra, Nīlakaṇṭha, Para-
 mānanda, Vidyāsāgara and Vādi-
 rāja. A "p" is added on to denote
 a "pāṭha" or variant ; thus, Cnp =
 a pāṭha mentioned in the Comm.
 of Nīlakaṇṭha.

॥ शल्यपर्व ॥

जनमेजय उवाच ।

एवं निपातिते कर्णे समरे सव्यसाचिना ।

अल्पावशिष्टाः कुरवः किमकुर्वन्त वै द्विज ॥ १

उदीर्यमाणं च बलं दृष्ट्वा राजा सुयोधनः ।

पाण्डवैः प्राप्तकालं च किं प्रापद्यत कौरवः ॥ २

Dr commences with 9. 17. 84⁵.

The introductory mantra :

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।

देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ॥

is found in N (except B₃ Dn₁ D₁ 3.4; D₁ missing) T₃. D₁₀ reads नरश्च (for नरं) and K₃ नरोत्तमः (for 'मम्') (both in the first line). Ś₁ K (except K₄) D₅ 3.10 T₃ read व्यासं (for चैव) in the second line.

Before the introductory mantra, Ś₁ ins.: ॐ; K₁ ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ नमः श्रीकृष्णाय ॐ; K₂ ॐ स्वस्ति सिद्धं । श्रीगणेशाय नमः ॐ; K₃ श्रीगणपतये नमः ॐ; K₄ श्रीगणेशाय नमः । रामाय नमः ॐ; K₅ श्रीगणेशाय नमः ॐ; B₁ अथ शल्यपर्वः; B₂ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय; Dn₂ n₃ D₂ 3 (with prefixed ॐ). 10. 11 श्रीगणेशाय नमः; D₅ ॐ नमः सरस्वत्यै । श्रीगणेशाय नमः । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । श्रीगणाधिपतये नमः ॐ; D₉ श्रीगणेशाय नमः । श्रीकृष्णाय नमः; T₃ शुभमस्तु । श्रीहयग्रीवाय नमः. — After the introductory mantra, Ś₁ ins. ॐ नमो महागणपतये. B₃ D₃ 4 T₁ 2.4 G M, which all om. the introductory mantra, begin as follows : B₃ ॐ नमो गणेशाय; D₃ श्रीगणेशाय नमः; D₄ ॐ श्रीगुरुभक्तमाय नमः; T₁ शुभमस्तु; T₂ श्रीगुरुभ्यो नमः । श्रीवेदव्यासाय नमः हरिः ॐ; T₄ शल्यपर्वः; G₁ हरिः ॐ शुभमस्तु; G₂ ॐ शल्यपर्वः; G₃ शल्यपर्वः । हरिः ॐ शुभमस्तु; M₁ 3.4 हरिः श्रीगणपतये नमः । अविघ्नमस्तु (M₃ cont. श्रीगुरुभ्यो नमः); M₂ हरिः स्वस्ति श्रीवेदव्यासाय नमः ।

1 Owing to missing first folios, the portion of the text from the beginning up to 9. 17. 84⁵ is lost

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं तदाचक्ष्व द्विजोत्तम ।

न हि तृप्यामि पूर्वेषां शृण्वानश्चरितं महत् ॥ ३

वैशंपायन उवाच ।

ततः कर्णे हते राजन्धार्तराष्ट्रः सुयोधनः ।

भृशं शोकाण्वे मग्नो निराशः सर्वतोऽभवत् ॥ ४

C. 9. 4
B. 9. 1. 4
K. 9. 1. 4

in Dr. M₁ om. the ref. M₂ वैशंपायन (for जनमेजय). B₃ damaged. — ^a) K₃ D₃ 9 T₂ 4 G₂ निपातिते. M₂—4 हते वैकर्तने कर्णे. — ^b) Ś₁ reads समरे twice. — M₁ damaged for 1^{cd}. — ^c) K₄ 5 Dn₁ अल्पावशिष्टाः; D₁ 5 'अस्तिष्टाः (D₁ 'ष्टा); D₉ शल्यावशिष्टाः (for अल्पा). D₅ कुरवः. — ^d) K₃ अकुर्वन्ति; Dn D₁ 2.4 T₄ G₁ 2 M₃ 4 अकुर्वन्त. D₂ ते (for वै). K₅ D₁ द्विजः; D₄ तदा (for द्विज). D₃ किमकुर्वन्ततो द्विजः.

2 ^a) K₂ तदीर्यमाणः; K₅ D₃ 4. 10. 11 उदीर्यमाने (D₄ 11 'जे); M₁ कीर्यमाणं (submetric); M₂—4 विदीर्यं; Ca (gloss: क्षिप्यमाणं) उदीर्यं (as in text). B₂ तु (for च). K₅ D₃ 11 बले; D₁₀ बलैः (for बलं). Dn D₂ ततः कर्णं हतं शूरं; D₁ तदा कर्णं हतं दृष्ट्वा. — ^b) K₅ D₃ 10. 11 पाण्डवानां; D₁ शूरं राजा (for दृष्ट्वा राजा). M₁ दृष्ट्वा दुर्योधनस्तदा. — G₃ om. 2^{cd}. — ^c) T₁—3 G₁ पाण्डवाः; T₄ G₂ पाण्डवं; M₃ 4 पाण्डवे. B₃ lacuna for प्राप्तकालं च. D₂ प्राप्तकालं; D₁₀ 'कालश्च (for 'कालं). B₂ तु; T₁ 2.4 G₁ 2 किं; T₃ वा; M तद् (for च). D₄ पाण्डवानां जयं मत्वा. Ca: प्राप्तकालमिति शब्देन सामर्थ्येन मरणं सूचितम् । — ^d) K₁ M₁ प्रपद्यत; D₂ प्रपदे स; D₁₀ प्रपद्यत (for प्रापद्यत). K₅ D₁₀ कौरवाः; B₂ D₅ कौरव. D₄ प्रत्यपद्यत किं परं; T (G₁ 2 प्रत्यपद्य (T₁ 2 G₁ 'द्य) त कौरवः (T₁ 2 G₁ 'वा:).

3 B₄ damaged. — ^a) Dn तत्तद् (for पृत्तद्). — ^b) K₂ तत्र (for तद्). — K₄ om. 3^{cd}. — ^{cd}) T₃ तृप्यामि. B₂ transp. पूर्वेषां and शृण्वानः. M₁—3 शृण्वंश्च (for शृण्वानश्च). B₁ D₉ मुने (for महत्).

4 D₅ damaged for 4^a. — ^a) G₃ कृते (for हते). K₅ D₃ राजा; M₁ वीरे (for राजन्). — ^b) K₅ सुयोधनं; D₁₀ सुजोधनः (for सुयो'). — After 4^{ab}, K₂ reads 5^{cd}. — ^d) K₅ D₃ 10. 11 दुःखितः; B₃ विरागः

हा कर्ण हा कर्ण इति शोचमानः पुनः पुनः ।
 कृच्छ्रात्सशिविरं प्रायाद्वतशेषैर्नृपैः सह ॥ ५
 स समाश्वास्यमानोऽपि हेतुभिः शास्त्रनिश्चितैः ।
 राजभिर्नालभच्छर्म सूतपुत्रवधं स्मरन् ॥ ६
 स दैवं बलवन्मत्वा भवितव्यं च पार्थिवः ।
 संग्रामे निश्चयं कृत्वा पुनर्युद्धाय निर्ययौ ॥ ७
 शल्यं सेनापतिं कृत्वा विधिवद्राजपुंगवः ।

(for निराशः). D1 जीविते (for सर्वतो). T3 महत्
 (for ऽभवत्). Dn D2 निराशः समपद्यत.

5 Dn3 reads the first three syllables हा कर्ण on
 marg. (sec. m.). —^a) K2 om.; T3 इतीव (hyper-
 metric) (for इति). K5 हा कर्ण हा हा कर्णेति; D4 हा
 कर्ण कर्ण हामिति (sic). —^b) K5 om.; S (except
 T3) सुदुर्मुहुः (for पुनः पुनः). —K2 reads 5^{ad} after
 4^{ab}. 5^c-7^b is damaged in B4. —^c) Dn1 तस्मात्
 (for कृच्छ्रात्). D10.11 M2 स; G1 स्वं (for स्व-).
 B5 विवरं; D9 -शिविरे (for -शिविरं). D3 प्रापद्;
 D4 गत्वा; D10.11 प्राप्ते (for प्रायाद्). —^a) B2 S
 हतशिशैर्; D4 सोवशिष्टैर् (for हतशेषैर्).

6 B1 damaged. —^a) B3 om. स. K2.3 D5 समा-
 श्वास(K2 'सि)मानो; D10 'स्वास्थ्यमानो. D2.6 हि; S
 (except G1) वै (for अपि). D1 स समाश्वास्य हि मानो;
 D9 प्राप्तसमाश्वास्यमानोऽपि (sic). —^b) B3 विद्वद्भिः (for
 हेतुभिः). K2 D8 शास्त्र- (for शास्त्र-). M1 शास्त्रदृष्टैश्च
 हेतुभिः. —^c) D1.9 नालमेव. D1 सौख्यं; Cn (gloss:
 सुखं) शर्म (as in text). K5 D8 राजभिर्नालभच्छर्म (D8
 'च्छर्म); D4 न चकार शमे बुद्धिं; T1.2.4 G1 राजन्विभू-
 तिमिच्छद्भिः; T3 G2 शाश्वती भूतिमिच्छद्भिः; G3 राजन्वि-
 भूतिमन्विच्छत्. —^a) B3 lacuna for वधं स्मरन्. B2 Dn
 D1.2 T G सूतपुत्र (Dn पूर्वैर्)मनुस्मरन्; D4 दैवोपहत-
 चेतनीं.

7 B4 damaged for 7^{ab}. —^a) K4 D9 चैव; Cn
 (gloss: विपाकोन्मुखं प्राक्तनं कर्म) दैवं (as in text).
 K2.8 Dn1 D2 बल(D2 'ळ)वान्. T2 नत्वा (for मत्वा).
 D4 स तु दैवबलं मत्वा; G3 दैवमेव परं मत्वा. —^b) D10
 भवितव्यश्च. D3 om. च. K3 विधिवद्राजपुंगवः (= 8^b);
 Dn D1.2.4 S प्रमाते विम(D4 निर्म)ले सति. —^c) K5
 D8.11 पौरुषे; D10 मातुषे (for संग्रामे). S1 K1-3 D5
 निश्चितं; M1 संशयं (for निश्चयं). —Dn D1.2 om.
 (hapl.) 7^d-8^a. —^a) D10 स न (for पुनर्).

रणाय निर्ययौ राजा हतशेषैर्नृपैः सह ॥ ८
 ततः सुतमुलं युद्धं कुरुपाण्डवसेनयोः ।
 बभूव भरतश्रेष्ठ देवासुररणोपमम् ॥ ९
 ततः शल्यो महाराज कृत्वा कदनमाहवे ।
 पाण्डुसैन्यस्य मध्याह्ने धर्मराजेन पातितः ॥ १०
 ततो दुर्योधनो राजा हतबन्धू रणाजिरात् ।
 अपसृत्य हृदं धोरं विवेश रिपुजाद्धयात् ॥ ११

8 Dn D1.2 om. 8^a (cf. v. l. 7). D4 om. 8^{ab}.
 B1 D6 (partly) damaged. —^a) D10 सत्यं. —^b)
 G1 जीर्ययद् (for विधिं). K1 राजपुंगवः; T1.3 'पुंगवः;
 T1 G 'सत्सवं (for 'पुंगवः). M2-1 विधिवदेन कर्मणा.
 —After 8^b, D2 ins.:

2* मद्रराजं पुरस्कृत्य युद्धायोपजगाम ह ।

—Dn D1.2 om. 8^{ad}. —^a) K5 [अ]भिययौ (for निर्ययौ).
 K4 B1-3.5 D9 T3.4 G राजन्; D8 राज (for राजा).
 D4 जन्मेजय महाराजं. —^a) B2 D4 S (except T3)
 -शिष्टैर् (for -शेषैर्). M1 वृतः (for सह).

9 The portion of the text from 9^a up to चापरा
 (in 29^b) is lost in D5 on missing folios. B1
 damaged for 9^{ab}. —^a) Dn D1.2 तयोः (for ततः).
 K5 D3 तु; B3 प्र- (for सु-). Dn1 D1.3.4 -तुमलं
 (for -तुमुलं). G1.3 पुत्रश्चापि महायुद्धं. —^a) K1
 B1.3 Dn D1.2.6.8.9 अभवद् (Dn वन्) (for बभूव).
 —^a) K3 -नरोपमं. T G यथा (T3 'दा) देवासुरे पुरा.

10 D6 missing (cf. v. l. 9). —^a) D10 महाराजा
 (for 'राज). —D6 damaged for 10^b. —^c) K1
 हतसैन्यश्च; K5 D3 पाण्डुसैन्येषु; B1.8.5 D8.9 हत (B1
 [on marg.] पाण्डु)सैन्योश्च; B2 Dn D1.2 सहसैन्योश्च;
 T G M1 पाण्डुसैन्ये (T2 M1 'न); Bom. ed. ससैन्योश्च
 स (for पाण्डुसैन्यस्य). D1 पाण्डुसैन्ये सुमघ्नान्ये (sic).
 —^a) D1 धर्मपुत्रेण. D3.10.11 घातितः; T3 पाविते (sic)
 (for पातितः).

11 D5 missing (cf. v. l. 9). —^a) K4 राजन्
 (for राजा). —^b) Dn D2.4 हतबन्धुः; D10 'बन्धू
 (for 'बन्धू). D10 रणाजिर (sic) (for 'जिरात्). D1
 हतबन्धुर्महाहवात्. —B3 om. 11^c. —^c) K5 अपसृज्य;
 Dn Cn (gloss: प्राप्य) उपसृत्य; D8 सोप; D5 उप-
 सृष्ट; T4 अपसृतो (for 'सृत्य). K8 हृदं. K4 शीघ्रं
 (for धोरं). —^a) B8 विपुलाद् (for रिपुजाद्).

अथापराह्णे तस्याहः परिवार्य महारथैः ।

हृदादाहूय योगेन भीमसेनेन पातितः ॥ १२

तस्मिन्हते महेष्वासे हतशिष्टास्त्रयो रथाः ।

संरम्भाभिशि राजेन्द्र जघ्नुः पाञ्चालसैनिकान् ॥ १३

ततः पूर्वाह्णसमये शिविरादेत्य संजयः ।

प्रविवेश पुरीं दीनो दुःखशोकसमन्वितः ॥ १४

प्रविश्य च पुरं तूर्णं भुजानुच्छित्त्य दुःखितः ।

वेपमानस्ततो राज्ञः प्रविवेश निवेशनम् ॥ १५

रुरोद च नरव्याघ्र हा राजन्निति दुःखितः ।

अहो वत विविधाः स्म निधनेन महात्मनः ॥ १६

अहो सुबलवान्कालो गतिश्च परमा तथा ।

शक्रतुल्यबलाः सर्वे यत्रावध्यन्त पार्थिवाः ॥ १७

C. 9. 17
B. 9. 1. 17
K. 9. 1. 18

12 D₅ missing (cf. v. l. 9). —^a) K₂₋₄ D_n D_{2-4, 10} अथापराह्णे; M₂₋₄ अपराह्णे च (for अथापराह्णे). D₉ तस्याहः; T₃ तस्या हि (sic); G₃ तस्याहि (for 'हः'). —^b) Ś₁ K_{1, 3} महारथैः; K₂ रथाः; K₅ D_{3, 10, 11} समंततः; D₁ नृपं ततः; Bom. ed. सुयोधनः (for महा-रथैः). — After 12^b, D_n ins.:

3* तथापराह्णे तत्रस्थं परिवार्य सुयोधनम् ।

—^c) D₁ आहूय; M₂ (sup. lin. as in text) उत्थाप्य (for आहूय). K₄ B_{1, 3, 4} D_{6, 8, 9} वेगेन; K₅ D₃ राजेन्द्र; B_{2, 5} D_{10, 11} 8 युद्धाय; D_n D_{1, 2} भीमेन; D₁ नृपति (for योगेन). ॥ Ca: हृदाहूयपायनसंज्ञात् । ॥^d) D_n D_{1, 2} गदया विनिपातितः; D₄ जघ्नुः पांडुसुता-स्ततः; D₈ भीमसेननिपातितः.

13 D₅ missing (cf. v. l. 9). —^a) D₈ हते तस्मिन् (by transp.). D_{3, 10} महेष्वासा (for 'ष्वासे'). S (except T₁ G₁) तस्मिन्स्ते निहने वीरे (T₂ सूते; T₄ सैन्ये). — After 13^a, M₄ ins.:

4* सातुबन्धे सुयोधने ।

कृतवर्मा कृपो द्रौणिर्

—^b) Ś₁ K₁₋₃ हतशेपासः; S (except T₁ G₁) महेष्वा-सासः (for हतशिष्टास्त्र). D₄ तु ये (for त्रयो). T₂₋₄ G रणे (for रथाः). — After 13^b, M₄ ins.:

5* सुप्तं शिविरमाविश्य षष्ठ्युपरोमगन् ।

M₁ damaged for 13^{cd}. —^c) K₃ D_n संरम्भा; D₁ संरम्भा (for संरम्भान्). K₁ तूर्णं (for निशि). T G कृतवर्मा कृपो द्रौणिर्. —^d) D₁₀ ध्रुव्यं (sic) (for जघ्नुः). D₂ पांचालः; D₁ पांचाल्यः; D_{8, 9} पंचालः; M₂₋₄ पांडव- (for पाञ्चाल-). K₅ D_{3, 10, 11} मोमकार्; B₂ D₄ संज्ञयान् (for सैनिकान्).

14 D₅ missing (cf. v. l. 9). —^a) D₄ तव; M₁ lacuna (for ततः). Ś₁ K₁₋₃ [S] पराह्णः; K₄ D_n D_{1-4, 8-10} M₃ पूर्वाह्णः. —^b) K₂ संजयः. — Lacuna for 14^{cd} in M₁. —^c) K₄ B D_{2, 9} G₂ पुरं; T_{1, 2}

भृशं; T₃ गृहं (for पुरं). B₃ lacuna for दीनो. —^d) K₅ B₂ D₃ परिभुतः (for -समन्वितः).

15 D₅ missing (cf. v. l. 9). M_{2, 3} om. (hapl.) 15^{ab}. —^a) T_{1, 2, 4} G तु (for च). D_{1, 9} G₃ पुरीं; D₈ परं (for पुरं). K₄ B_{2, 5} D_{1, 8, 9} C_n सूतो (for तूर्णं). Ś₁ K_{1, 3} प्रविश्य नगरं तूर्णं (K₃ रुढं); K₂ प्रविश्य तूर्णं नगरं; K₅ B₁ D_n D_{3, 6, 10, 11} स प्रविश्य पुरं (K₅ D_n D_{3, 6} 'री' सूतो (K₅ D₃ दीनो); T₃ प्रविश्य हि गृहं शून्यं; M₁ * प्रविश्य पुरं पूर्णान्. —^b) D_n भुजान् (for भुजाव्). K_{1, 5} D_n D_{1, 2} उत्सृज्य; B₁ उत्क्षिप्य; D₉ उत्सृज्य; D_{10, 11} उद्धृत्य; T G_{1, 2} M₄ उद्यम्य (for उच्छित्त्य). D₁₀ दुःखिताः. Ś₁ भुजानुच्छित्त्य * दुःखितः (sic); K₁₋₃ ध्वजानुच्छित्त्य दुःखिताः (K₁ 'तः'); D₄ भुजानुद्यम्य दूषिताः. — D_{1, 4} om. (hapl.) 15^c-16^b. —^c) M₁ शोकमानः (for वेपं). D_n स्वतो; D₈ M₁ सुतो; T₁₋₃ G तदा; T₄ M₂₋₄ तथा (for ततो). —^d) K₃ D_{6, 10, 11} निक्षेतनं (for निवेशनम्). — After 15, T G M₂ read 20; while M_{3, 4} ins. 8*.

16 D₅ missing (cf. v. l. 9). D_{1, 4} T₁ G_{1, 3} om. 16^{ab} (for D_{1, 4}, cf. v. l. 15). —^a) K_{1, 5} B D_n D_{2, 9} स (for च). K₅ नरव्याघ्रो; M₃ व्याघ्रः. M₁ दृष्ट्वा चैव नरव्याघ्रः. —^b) K₃ दुःखिताः. —^c) Ś₁ K₁₋₃ वर्यः; T₃ [S] हं हि (for वत). K_{1, 5} B_{1, 2, 1, 5} D_n D_{2, 8, 8-11} विनष्टाः स्मो (B_{1, 5} D_{10, 11} स्म); B₃ विना **; D₁ विनष्टोस्मि; D₄ M₂ विपन्नाः स्म; D₈ विशिष्टाः स्मो; T G विपन्नोस्मि; M₁ महदुःखं (for विविधाः स्म). ॥ Ca (reading विनिष्ठाः) विनिष्ठाः पराधीनाः, शत्रुवशं गता इति यावत् । विनष्टा इति प्रायशः पाठः । ॥^d) B₁ सुबलेन; D₁ निधने ते (for निधनेन). K₄ महात्मनां; K₅ D₃ 'हवे; D_{1, 8} रमना (for रमनः).

17 D₅ missing (cf. v. l. 9). —^a) B₃ अतो (for अहो). K₂ स्वः; K₄ M_{2, 3} स; K₅ D_{3, 10, 11} हि; T₂ G_{1, 3} स्म (for सु). D₄ हा तात (for अहो सु). —^b) D₃ स्वं (for च). K₄ B D_{8, 9, 11} C_v विषमा (for परमा). — For 17^{ab}, D_n D_{1, 2, 8} Bom. ed. subst.;

C. 9. 18
B. 9. 1. 18
K. 9. 1. 19

दृष्ट्वैव च पुरो राजञ्जनः सर्वैः स संजयम् ।

प्ररुद भृशोद्विग्नो हा राजन्निति सस्वरम् ॥ १८

आकुमारं नरव्याघ्र तत्पुरं वै समन्ततः ।

आर्तनादं महच्छ्रेष्ठं श्रुत्वा विनिहतं नृपम् ॥ १९

धावतश्चाप्यपश्यच्च तत्र त्रीन्पुरुषर्षभान् ।

6* विधिस्तु बलवान्न पौरुषं तु निरर्थकम् ।

[Bom. ed. च (for तु). D₂ बलवान्. D_{1.2} हि (for तु).]

— D₁ om. 17^c-19^b. — °) D₂ सर्वै (for शक्र-). D_n D_{2.6} C_n संख्ये (for सर्वै). B₂ D₄ शतक्रतुसमाः संख्ये. — °) K₂ D_{10.11} यथा; K₃ यथा; D₂ यच्च (for यत्र). K₁ [अ]वयन्तु (sic); K₅ D₉ [अ]वध्यत; T G_{2.3} [अ]-हन्त्यत (for [अ]वध्यन्त). K₄ B D_n D_{2.6.8} पांडवैः (for पार्थिवैः).

18 D₅ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 18 (cf. v. l. 17). — °) K₄ B_{2.4} D_n D_{2.8.9} तु (for च). Ś₁ K₁₋₃ M₁ चैव (by transp.). K₄ पुरा; B D_{2.8-11} T₁₋₃ M₂₋₄ पुरे; T₄ परै (for पुरो). M₁ राजा (for राजञ्ज). G_{1.3} तं (G₃ त्वं) दृष्ट्वैव पुरे राजञ्. — °) B₃ lacuna for जनः सर्वैः स. D₅ तत्र (for जनः). D₈ सर्वैः; D₁₀ om. (for सर्वैः). K₄ D_n D₂ T₁ G_{1.3} M₂₋₄ स्म; T₃ G₂ हि (for स). D_{n1} संक्षयं (for संजयम्). K₅ तत्र सर्वै स संजयः; T_{2.4} जनाः सर्वै न (T₄ स्म) संजयं. — After 18^b, N (D₁ om.; D_{5.7} missing) ins.:

7* क्लेशेन महता युक्तः सर्वतो राजसत्तम ।

[K₃ कोपेन; D₅ शोकेन (for क्लेशेन). K₅ महतः (for ता) K₄ B_{1.2.4} D₂ 8.8-11 युक्तं; D₄ युक्त (for युक्तः). Ś₁ K_{2.8} D_{2.4.10} सत्तमः; D₅ 8 सत्तमं (for सत्तम).]

— °) K₅ D_{2.10.11} हरोद च (D₃ न) (for प्ररुद). D₅ lacuna; T_{2.3} G M भयोद्विग्नो (for भृशो). T₄ प्ररुश्च भयोद्विग्नः. — °) D₄ मा (for हा). D₅ ins. तु after राजन्निति. Ś₁ K_{2.4} D_n D_{2.8} सुस्वरं; K₁ सुवरं (sic); K₃ D₁₀ विस्वरं; K₅ विस्तरं; D₂ सस्वरः; D₅ वित्तयन्; D₄ T₁ G₂ M₁ सस्वनं; T₄ (inf lin. as in text) दुःखिताः (for सस्वरम्).

19 D₅ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 19^{ab} (cf. v. l. 17). D_n D_{2.6} om. (hapl.) 19^{ab}. — °) B₃ आजगाम; T₄ आकुमारान्; G₂ हा कुमार (for आकुमारं). K₂ नरव्याघ्र (sic); K₃ ततो राजन्; D₅ नरव्याघ्रं (for नरव्याघ्र). — °) K₅ D₉ तत्पुरं च; B₄ तत्पश्ये;

नष्टचित्तानिवोन्मत्ताञ्शोकेन भृशपीडितान् ॥ २०

तथा स विह्वलः स्रुतः प्रविश्य नृपतिक्षयम् ।

ददर्श नृपतिश्रेष्ठं प्रज्ञाचक्षुषमीश्वरम् ॥ २१

दृष्ट्वा चासीनमनघं समन्तात्परिवारितम् ।

स्तुषाभिर्भरतश्रेष्ठं गान्धार्या विदुरेण च ॥ २२

D_{10.11} तत्र तत्र; T₂ सत्वरं वै; G₃ तत्पुरा वै (for तत्पुरं वै). — °) K₂ महश्च; K₄ B (except B₂) D_n D_{1.2.6.8.9} ततश्च (for महश्च). — °) D₃ विनिहितं; T₄ ह निहतं (for विनिहतं). K₄ नृप; D₄ नृपः (for नृपम्). B₂ श्रुत्वा कर्णं निपातितं.

20 D₅ missing (cf. v. l. 9). T G M₂ read 20 after 15. — °) B₃ lacuna for धावतश्चाप्य. Ś₁ K_{1.2} T₂ तावतश्च; D_{2.3.10} M₄ धावतश्च; D₅ रुदतश्च (for धावतश्च). K₂ [अ]पश्यश्च; K₃ D₃ [अ]पश्यतस्स; B_{1.2.4} D_{2.10} [अ]पश्याम; B₃ D_{1.2.6} [अ]पश्यामस्स; D₄ [अ]पश्यतां; T_{1.4} G_{1.3} [अ]पश्यन्स; T_{2.3} M₂ [अ]पश्यत्स; M_{3.4} [अ]पश्यं स्म (for [अ]पश्यच्च). K₄ B₅ धावतश्चापि (B₅ 'द्य' पश्याम; D_n D₁₁ रुद (D₁₁ धाव)-तश्चाप पश्याम; G₂ धावतस्तानपश्यन्स; M₁ यावतश्चाप्यपश्यत्स्व (inf. lin. 'श्च'). — °) K₅ D₁₁ तत्रस्थान्; D₁₀ तत्र तान्; T G तत्रत्यान्; M तत्रान्यान् (for तत्र त्रीन्). M₁ पुरुषर्षभ. K₄ B_{1.2.4.6} D_n D_{1.2.8.9} ततः (B_{4.5} D₅ तत्र) स्त्रीपुरुषांस्तथा; B₃ तत्रस्थाः पुरुषास्तथा; D₄ तत्र तत्र नरान्वहून्. — °) D_{n2} नष्टचित्तो; T₃ 'चित्ता (for 'चित्तान्). D₄ [उ]द्विग्नश्च (for [उ]न्मत्ताञ्च). — °) M₃ भय- (for भृश-). T (i) दुःखितान् (for -पीडितान्). M₁ शोकेन महताद्युतान्. — T_{1.2.4} (G_{1.8} M₂ ins. after 20; M_{3.4} after 15:

8* दृष्ट्वैव च नराब्दगीर्णं व्याजहारादिदुःखितः ।

[G₈ दृक्नैव (for दृष्ट्वैव). T₁ वचनाञ्च; G₈ च नराः (for च नराञ्च). T₄ M_{8.4} दृष्ट्वैव च नरव्याघ्रं (T₄ 'घ्राञ्च') (for the prior half). T_{1.2} M₂ दुःखितान्.]

21 D₅ missing (cf. v. l. 9). — °) Ś₁ K₁₋₃ B₂ ततः; G₂ तदा (for तथा). Ś₁ K₁₋₃ M₃ च (for स). K_{4.5} विकलः (for विह्वलः). D₄ सुतः (for सूतः). D_n D_{1.2.6} संजयोपि महाराजः; T_{1.2} तथा (T₂ 'दा') स्स विह्वलः सन्न. — °) K₄ नृपते; D₄ नृपति (for नृपति-). K₅ प्रविश्य नृपसंक्षयं; D₁ 'इय नृपतिर्गृहं; T_{1.2} 'इय नृपतेः स्वयं. — °) T₄ नृपति. — °) D_{2.10} प्रज्ञा- (for प्रज्ञा-). ✽ C_n : ईश्वरं धृतराष्ट्रम् । ✽

22 D₅ missing (cf. v. l. 9). B₃ lacuna for 22^a. — °) B₁ D_n D_{1.2.6.11} तथा (for दृष्ट्वा). D₅ वा (for

तथान्यैश्च सुहृद्भिश्च ज्ञातिभिश्च हितैषिभिः ।
 तमेव चार्थं ध्यायन्तं कर्णस्य निधनं प्रति ॥ २३
 रुदन्नेवाव्रवीद्राक्यं राजानं जनमेजय ।
 नातिहृष्टमनाः सूतो बाष्पसंदिग्धया गिरा ॥ २४
 संजयोऽहं नरव्याघ्र नमस्ते भरतर्षभ ।
 मद्राधिपो हतः शल्यः शकुनिः सौबलस्तथा ।
 उल्कः पुरुषः पात्र कैतव्यो दृढविक्रमः ॥ २५

संशप्तका हताः सर्वे काम्बोजाश्च शकैः सह ।
 म्लेच्छाश्च पार्वतीयाश्च यवनाश्च निपातिताः ॥ २६
 प्राच्या हता महाराज दाक्षिणात्याश्च सर्वशः ।
 उदीच्या निहताः सर्वे प्रतीच्याश्च नराधिप ।
 राजानो राजपुत्राश्च सर्वतो निहता नृप ॥ २७
 दुर्योधनो हतो राजन्यथोक्तं पाण्डवेन च ।
 भयसक्त्यो महाराज शेते पांसुषु रूपितः ॥ २८

C. 9. 30
 B. 9. 1. 30
 K. 9. 1. 29

च). D₁ अप्यनम् (for आसीनम्). Ś₁ K₁-3 दृष्ट्वा च दीनमनसं. — °) K₄ 5 B Dn D₁ 4. 6. 11 भरतश्रेष्ठ.

23 D₅ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 23. — °) B₃ lacuna for तथान्यैश्च. Dn D₂ 6 तथैवान्यैश्च बहुभिर् — °) K₄ ज्ञातिश्रेष्ठैर् (for 'भिश्च'). K₁ हितैस्तदा; B₃ 5 D₈ हितैः सदा; B₄ स्थिनैः सदा; M₂-4 समन्ततः (for हितैषेभिः). Dn D₅ ज्ञातिभिः स (D₆ सं) हितैस्तदा; D₂ ज्ञातिभिर्बहुभिस्तदा. — °) Ś₁ K₁ चार्तं; K₄ Dn D₂ [अ]र्थं च; B₃ चान्; D₁₀ वार्थं; M₂ 3 पार्थं (for चार्थं). Ś₁ (orig.) D₂ ध्यायन्तः; Ś₁ (sup. lin.) K₁-3 ध्यायन्स (for ध्यायन्ते).

24 D₅ missing (cf. v. l. 9). M₂ om. 24^{ab}. — °) B₃ lacuna; D₈ रुदन्नेव (for रुदं). — °) D₈ 4 जनमेजयः. — °) Ś₁ K₁-8 स्व (K₃ सु)प्र- (for नाति-). K₂ सूते; D₈ तानो (for सूतो). K₅ नानि त्वष्टमना सूतो (sic). — °) K₅ वाक्य- (for बाष्प-). Ś₁ K₁-3 नाद्रदया (for संदिग्धया). — After 24, M₂-4 ins.:

9* उवाच भरतश्रेष्ठ धृतराष्ट्र जनाधिपम् ।

[M₈ भरतश्रेष्ठ. M₃ जनाधिप.]

25 D₅ missing (cf. v. l. 9). Before 25, T₈ ins. संजयः. — °) D₄ [S]र्थं; D₉ ह (for हं). B₂ D₄ S महाराज (T₈ °जा); B₃ lacuna (for नरव्याघ्र). — °) Ś₁ K₁ 2 M₁ पुरुषर्षभ; K₃ D₃ 4 भरतर्षभः (for भरतर्षभ). — °) M₁ मद्राधिपो. D₄ हतो दुर्योधनः शल्यः. — °) G₂ transp. शकुनिः and सौबलः. K₃ शङ्कनः; Dn D₁ 4 शङ्कनि- (for 'निः'). K₂ स्पाबलस्; D₁ शाबलस्; D₂ सौबलस्; D₃ सौबलस् (sic); D₉ सौबलास्; T₂ सौबालस् (for सौबलस्). — °) K₅ Dn D₂ 6 G₂ 8 M₂ पुरुषव्याघ्रः. D₄ उल्को भरतः श्रेष्ठ. — °) K₃ G₂ Ca कैतवो; K₄ कैलव्यो; D₁ कौशल्यो; D₂ कैकयो; G₃ कैतव्यो (for कैलव्यो). Ś₁ K₁ 8 छष्टः; K₂ दृष्ट- (for रुद-). D₁₀ विक्रमाः.

26 D₅ missing (cf. v. l. 9). — °) K₄ संसप्तकः; K₅ B₂ Dn D₁ 2. 4. 6. 9-11 संसप्तका (for संश-). D₁₀ हतान्. K₅ राजन् (for सर्वे). — °) Ś₁ K₁-8 T₂ G₁ काम्बोजाश्च; B₃ कामो (for काम्बो). D₄ सकैकयाः (for शकैः सह). — °) Dn₁ पर्वतीयाश्च. — M₁ lacuna for 26^d. — °) K₄ B₃-5 D₁₀ जवनाश्च; D₃ यवश्च (for यवनाश्च). Dn₁ वि- (for च). K₂ D₃ 4. 9 निपातिता; K₈ तितः; K₄ निवारिताः (for निपातिताः).

27 D₅ missing (cf. v. l. 9). — °) D₄ प्रत्याहताः; T₁ 2 प्राच्याश्च ते; M₁ lacuna (for प्राच्या हता). — °) D₄ दाक्षिण्यादाश्च; D₁₀ दाक्षिणात्याश्च. K₂ 4 D₁ 9 T₄ सर्वतः (for सर्वशः). — °) K₅ B₂ 4 D₃ 10. 11 T₈ च (for नि-). — °) D₁ प्रतीत्याश्च; D₈ पृथिव्याश्च; D₄ प्रतिच्याश्च; D₁₀ प्रतिच्या* (for प्रतीच्याश्च). Ś₁ K₁ 8. 5 D₃ 4. 10. 11 नरोत्तमाः (K₃ °मा; D₄ °मः); K₂ महारतः; Dn D₁ 6 नराधिपाः (D₁ °पः); S परंतप (G₁ °पः; G₃ °पाः) (for नराधिप). — °) K₄ B D₃ 8. 9 सर्वशो; K₅ D₂ 8. 10. 11 T₈ सर्वे ते; T₁ 4 G M सर्वे वि-; T₂ सर्वे* (for सर्वतो). K₁ 2 नृपाः; K₈ D₄ नृपः; K₅ D₈ रणे (for नृप). — After 27, T G M₂ read 30^{af}.

28 D₅ missing (cf. v. l. 9). — °) K₄ 5 B D₈-11 M₂ 8 राजा. — °) K₄ 5 B₂ 4. 5 D₂ 8-11 ह; B₈ तु; D₃ 4 Cv हि (for च). S (except G₃) यथोक्तं पांडुसूनुना. ☞ Ca: यथोक्तं यथाप्रतिज्ञम् । ☞ — Dn₁ reads from कथो (in 28^e) up to 29^a on marg. — °) D₃ लग्नः; G₃ भग्नः (for भग्न-). K₁ सक्तो; K₈ शल्यो; B₂ 4 G₈ शक्त्यो; D₈ शक्तो; D₉ शक्तो; D₁₀ शक्त्यो; T₁ 2 M₂-4 Cv सक्थिर्; T₈ सक्थिर्; T₄ सोथ (for सक्त्यो). K₂ महाराजा (for 'राज'). — °) B₁ 8-5 पांडुपु; B₂ भृपांडु; D₉ 10 पांडुपु; T₂ पांसुपु (for पांसुपु). M₁ कुंडितः; Ca (gloss: अवलिप्तः) रूपितः (as in text). Ś₁ K₁-4 शेते पांसुविम् (K₄ °रू- पितः (K₂ °ताः); D₂ गदायुद्धेषु भारतः; D₈ शेते पांसुपु भूषितः; D₄ रणपांडुभिरूषितः; D₉ शेते पांडुपु गुडितः;

C. 9. 30
B. 9. 1. 30
K. 9. 1. 30

धृष्टद्युम्नो हतो राजञ्छिखण्डी चापराजितः ।
उत्तमौजा युधामन्युस्तथा राजन्प्रभद्रकाः ॥ २९
पाञ्चालाश्च नरव्याघ्राश्चेदयश्च निषूदिताः ।
तव पुत्रा हताः सर्वे द्रौपदेयाश्च भारत ।
कर्णपुत्रो हतः शूरो वृषसेनो महाबलः ॥ ३०
नरा विनिहताः सर्वे गजाश्च विनिपातिताः ।
रथिनश्च नरव्याघ्र हयाश्च निहता युधि ॥ ३१
किञ्चिच्छेषं च शिविरं तावकानां कृतं विभो ।

M2. 4 शेते वै पांसुकुण्डितः; M3 शेते पांसुविकुण्डितः. — Dn
D1. 6 subst. for 28; D2 ins. after it:

10* दुर्योधनस्य भीमेन मग्नान् वृषसेनो सुतस्य ते ।
स भूमौ पतितः शेते पाञ्चुभिः परिगुण्ठितः

29 D5 missing up to चापरा (in 29^b) (cf. v. 1.
9). Dn reads 29^a on marg. — ^a) K3. 4 D8-11
महाराजः; D4 G8 महाराजश्च (for हतो राजश्च). — ^b) Ś1
K1-3 शिखंडी चापरैः सह. — ^c) K2 D11 T1. 2 M1
उत्तमौजा. B2 तथा राजन् (for युधामन्युस्). — ^d)
T3 तदा (for तथा). K2 राजः; S (except G8) सर्वे
(for राजन्). B2 युधामन्युश्च वीर्यवान्. — After 29,
K5 reads 32^{ad}.

30 ^a) K5 D2 पांचालश्च; B1 D8 पांचालाश्च; D6. 11
T4 G2. 8 पांचालश्च (for पाञ्चालाश्च). K4. 5 D1-5. 10. 11
नरव्याघ्रः; T G महाराज (for नरव्याघ्राश्च). B2 पांचालाः
पुरुषव्याघ्राश्च. — ^b) K1 शेषयश्च (for चेदं). Some
MSS. निषूदिताः. — ^c) K2 पौत्रा; K5 D3 पुत्र (for
पुत्रा). — Dn1. n2 om. (hapl.) 30^d-31^a; Dn3 reads
it on marg. (see m.). — ^d) K3 D8 भारतः. — T
G M2 read 30^{ad} after 27. — ^e) Ś1 K1-3 व्याघ्रोः;
B2 राजन्; B5 om. (for शूरो). D4 कर्णपुत्रा हता
राजन्. — ^f) S सत्यसेनो (for वृषं). B4 महारथाः;
D2 महाबलः; D3. 10. 11 प्रतापवान्; D9 महाबलाः (for
महाबलः). D4 महाबलपराक्रमाः.

31 Dn1. n2 om. 31^a (cf. v. 1. 30); Dn3 reads
31^a on marg. — ^a) T1. 2 च (for वि). B2. 4
नराधिपा हताः सर्वे. — ^b) T1. 2 G2 हयाश्च (for गजाश्च).
D4 [ए]व (for वि). K4 B D8. 9 M1 सुदिताः; K5
D4 T G शूदिताः (for निपातिताः). Dn D1. 2. 5. 8
कुंजराश्च (D5 श्वं) निषूदिताः; D8 राजानश्च निपातिताः.
— ^c) K3 नरं व्याघ्रं; M1 नरव्याघ्रा (for नरव्याघ्र).

पाण्डवानां च शूराणां समासाद्य परस्परम् ॥ ३२
प्रायः स्त्रीशेषमभवज्जगत्कालेन मोहितम् ।
सप्त पाण्डवतः शेषा धार्तराष्ट्रास्तथा त्रयः ॥ ३३
ते चैव आतरः पञ्च वासुदेवोऽथ सात्यकिः ।
कृपश्च कृतवर्मा च द्रौणिश्च जयतां वरः ॥ ३४
तवाप्येते महाराज रथिनो नृपसत्तम ।
अक्षौहिणीनां सर्वासां समेतानां जनेश्वर ।
एते शेषा महाराज सर्वेऽन्ये निधनं गताः ॥ ३५

— ^d) Dn D1. 5. 6 नराश्च; T1-3 M1 हताश्च; G1 M8
हताश्च (for हयाश्च). K4. 5 B (except B2) Dn D1.
2. 5. 6. 8. 9 च (D1 पा)तिता (for निहता). D1 भुवि (for
युधि). Ś1 K1-3 अश्वारोहा हता युधि.

32 ^a) D2 स्व- (for च). S निःशेषं (M3 षः) शिविरं
राजंस्. — ^b) K2. 4 B1. 3-5 Dn D1-3. 5. 6. 8-11 T3. 4 (4
कृतं प्रभो; K5 हतं प्रभो; B2 नरोत्तमः; D4 जनेश्वरः (for
कृतं विभो). — D1 om. 32^{ad}. K5 reads 32^{ad} after
29. — ^c) K2 om. च. K4 B1. 3-5 Dn D2. 5. 6. 8-11
कुरुणां च; D4 च वीराणां (for च शूराणां).

33 ^a) D2. 4. 10 त्रि- (for स्त्री). K3 अभवं; D9
अभजज् (for अभवज्). K4 अग्नौ पतंगवत्सर्वं; S स्त्री-
(T2 त्रि-; G1. 8 निः)शेषमभवत्सर्वं. — ^b) K4 बलं
(for जगत्). D2 कालेन. B3 निश्चितं (for मोहितम्).
— ^c) T4 सर्वं (for सप्त). Dn2. n3 पाण्डवतः; M1 वकं
(for वतः). T G1. 3 M2-4 शिष्टा (for शेषा). — ^d)
K2 T2 धार्तराष्ट्रस्. K5 D3. 10. 11 त्रयो रथाः; B2 T G
M1 त्रयो जनाः; D4 त्रयस्तस्या (by transp.).

34 ^a) K4 तस्यैव (for ते चैव). T2 भारतं; T4
G2 सोदराः (for आतरः). — ^b) D4 स; T4 G च
(for 5थ). — ^c) D10 कृपस्य (for कृपश्च). — ^d)
D4 द्रौणिश्च. Ś1 K1. 8 D3. 9 वरः; D4 वरं (for वरः).

35 T3 om. 35^{abed}. — ^a) B5 D2. 11 तथाप्येते; D4
एतेषां तु; D9 ते चाप्येते; T1. 2. 4 G1. 3 M एते शेषा;
G2 एवं तेषां (for तवाप्येते). Dn2. n3 D1. 2 नरव्याघ्र
(for महाराज). — ^b) Ś1 K1. 8 G8 रथसत्तम (K8 मः);
D1. 8. 10 नृपसत्तमः; T1. 2. 4 G1. 2 M राजसत्तम (G2 M1
माः) (for नृपसत्तम). — ^c) K3 D10 अक्षौहिनीनां;
D5 हृणीनां; T1. 2. 4 G M1. 4 अक्षौहिणीनां. B5 D4
सर्वेषां; T1. 2. 4 G अष्टानां; M1 सहानां (for सर्वासां).
— ^d) T1. 2. 4 दशानां च; C2 समेतानां (as in text).

कालेन निहतं सर्वं जगद्वै भरतर्षभ ।

दुर्योधनं वै पुरतः कृत्वा वैरस्य भारत ॥ ३६

एतच्छ्रुत्वा वचः क्रूरं धृतराष्ट्रो जनेश्वरः ।

निपपात महाराज गतसत्त्वो महीतले ॥ ३७

तस्मिन्निपतिते भूमौ विदुरोऽपि महायशः ।

निपपात महाराज राजव्यसनकर्षितः ॥ ३८

गान्धारी च नृपश्रेष्ठ सर्वाश्च कुर्योषितः ।

Ś1 K1.3 T1.2 नराधिपः; K2 जनार्दनः; K5 जनेश्वरः;
D2 G2 नरेश्वरः; T4 G1.3 न संशयः (for जनेश्वर). —^e)
D4 सोहान्; M1 शिष्टा (for शेषा). Dn D1.2.5.6
नरव्याघ्र (for महाराज). —^f) K5 B3 D3.4 G3 ते;
T2 च (for सत्त्वे). K4 गतसत्त्वा महीतले.

36 ^a) T3 निहितं. D4 जगद्वै; M4 संखे (for सर्वं).
—^b) K4 जगद्वि; D4 गतास्ते (for जगद्वै). — D5
om. 36^{ad}. —^c) B3 (marg.) पुरस्कृत्य; Dn D1.5 हतं
श्रुत्वा (for वै पुरतः). B3 (orig.) दुर्योधनार्थं पुरतः.
— Dn D1.5 om. 36^{ad}-37^a. —^d) K5 B D2.3.8-11 वैरं
च (for वैरस्य). T G कृत्वा सर्वे हता नराः (T4 नरर्षभाः;
G नरा हताः); M कृत्वा वैरनिधिं नृपं (M1 नृपः; M3
प्रभुं).

37 Dn D1.5 om. 37^a (cf. v. l. 36). Before 37,
Ś1 K B D3.4.8-11 T G M2.3.4 ins. वैशंपायन उवाच.
—^a) D2.6 दुर्योधनं हतं श्रुत्वा. —^b) Ś1 K1.3 नरा-
धिपः; D1 नरेश्वर (for जनेश्वर). —^c) Ś1 K1-3 om.
(hapl.) 37^a-38^b. —^d) D1 महातेजा; D11 स राजेंद्रो
(for महाराज). —^e) D5 गतसर्वो (for "सत्त्वो"). T2
महीपते (for "तले"). D4 विचेतस्तु महाबलं.

38 Ś1 K1.3 om. 38^{ab} (cf. v. l. 37) —^a) S कीरे
(for भूमौ). — D3 om. (hapl.) 38^b-39^c. —^b) D4
T3 महामनाः. —^c) B2 om. (hapl.) राजः. K2.3
T1-3 G1.2 M पुत्रः; Dn Dn.11 T4 G3 शोकः (for
राजः). Ś1 K B1.2.5 D8-10 कर्षितः; B3 कांक्षितः
(for कर्षितः).

39 D3 om. 39^{ab} (cf. v. l. 38). —^a) D10
गंधारी. K2 नरश्रेष्ठः; T G1.3 महाभारता; M नरव्याघ्र
(for नृपश्रेष्ठ). Dn D1.2.5.6 गान्धारीसहिताः सर्वाः; D4
गान्धारी भरतश्रेष्ठ. —^b) Ś1 K1.3 श्रेष्ठाश्च (for सर्वाश्च).
Dn D1.2.5.6 शिष्यश्च भरतर्षभ. —^c) K2 D4 परिताः

पतिताः सहसा भूमौ श्रुत्वा क्रूरं वचश्च ताः ॥ ३९

निःसंज्ञं पतितं भूमौ तदासीद्राजमण्डलम् ।

प्रलापयुक्ता महती कथा न्यस्ता पटे यथा ॥ ४०

कृच्छ्रेण तु ततो राजा धृतराष्ट्रो महीपतिः ।

शनैरलभत प्राणान्पुत्रव्यसनकर्षितः ॥ ४१

लब्ध्वा तु स नृपः संज्ञां वेपमानः सुदुःखितः ।

उदीक्ष्य च दिशः सर्वाः क्षत्तारं वाक्यमब्रवीत् ॥ ४२

C. 9. 45
B. 9. 1. 45
K. 9. 1. 43

(for पतिताः). T3 च तथा (for सहसा). D4 श्रुत्वा
(for भूमौ). —^a) B2 क्रूरा वाचश्च (for क्रूरं वचश्च).
K4 ततः; B1.3-5 Dn1.2.3 (by corr. as in text)
D2.6 स्य ताः; D2.2.10.11 तदा; D3 स्मृताः; M स्मरन्
(for च ताः). D4 सूतात्क्रूरतरं वचः; T G1.3 श्रुत्वा
घोरतरं वचः.

40 D1 om. 40. —^a) D4 निरोपः; M3 विसंज्ञं (for
निःसंज्ञं). —^b) D2 मण्डलं. ☞ Cv : राजमण्डलम्, राजा-
न्तःपुरजनसमूहः । ☞ — D3 M om. 40^{ad}. —^c) D2
प्रलापः; D10 विलापः (for प्रलापः). K4.5 विलापयुक्तं
सुमहच्च; D4 विलापमहता युक्तश्च; T G विलापयुक्तोपहतं.
—^d) K4 Dn2.3 D4 T1.4 G1.3 चित्रः; K5 Dn1 T2.3
G2 चित्रं; B3 रथः; B5 कन्या (sic); C4 कथा (as in
text). K4 B3 D4 न्यस्ताः; K5 Dn T1.2.4 G न्यस्तः;
T3 न्यत्र (sic) (for न्यस्ता). K4 परे (for पटे).

41 ^a) K1 क्षत्तेन (for कृच्छ्रेण). Ś1 K1-3 D1 T3
च (for तु). K5 D3 M2 तदा राजा; T G ततस्तत्र;
M1 महाराजः; M2.4 तथा राजा (for ततो राजा).
—^b) G1.3 महामतिः (for महीपतिः). K5 D3 शनैर्-
रलभत्याणान्; M शनैरलभतसंज्ञां. — After 41^c, G2
reads 42^a and 42^b transposed. T3 om. (1 hapl.)
41^a-42^a. —^d) Ś1 K B D3.6.8-10 कर्षितः.

42 For the sequence in G2, cf. v. l. 41. T3
om. 42^a (cf. v. l. 41). D1 om. 42^{ab}. —^a) M1
प्राणान् (for संज्ञां). Ś1 K3 स लब्ध्वा तु नृपः संज्ञां; D4
T (T3 om.) G M2-4 लब्ध्वा तु (D4 स) नृपतिः प्राणान्
(G2 प्रज्ञां). —^b) K3 स दुःखितः; D4 सुदुःखितः; T
G पुनः पुनः (for सुदुःखितः). —^c) D4 S निरीक्ष्य;
D3 उदीक्ष्य (for उदीक्ष्य). G3 ततः सर्वान् (for दिशः
सर्वाः). —^d) D4 ब्रूयम् (for वाक्यम्).

43 ^a) T G विद्धि; M1 ब्रू (for विद्वन्). D3 तु

C. 9. 46
B. 9. 1. 45
K. 9. 1. 46

विद्वन्क्षत्तर्महाप्राज्ञ त्वं गतिर्भरतर्षभ ।
ममानाथस्य सुभृशं पुत्रैर्हीनस्य सर्वशः ।
एवमुक्त्वा ततो भूयो विसंज्ञो निपपात ह ॥ ४३
तं तथा पतितं दृष्ट्वा बान्धवा येऽस्य केचन ।
शीतैस्ते सिषिचुस्तोयैर्विव्यजुर्व्यजनैरापि ॥ ४४
स तु दीर्घेण कालेन प्रत्याश्वस्तो महीपतिः ।
तूष्णीं दध्यौ महीपालः पुत्रव्यसनकश्चितः ।
निःश्वसज्जिह्वा इव कुम्भक्षिप्तो विशां पते ॥ ४५

तं; T₄ क्षत्तो (sic) (for क्षत्तर). B₅ D₈ -प्राज्ञ; D₁₀ -भाग (for -प्राज्ञ). D₁ त्वं मे विदुर दीनस्य. —^δ D₁ गतिर्वै (for त्वं गतिर). —^ε B₁ महानाथस्य (for ममां). Ś₁ K₁. 8 दीनस्य; B₃ सूतश्च (sic); T₄ G₁. 3 सदृशं (for सुभृशं). —^α B₃ T G₂. 3 पुत्र (for पुत्रैः). —^ε D₈ उक्तस् (for उक्त्वा). Ś₁ K₁-3 भूमौ (for भूयो). —^γ D₈. 10 निःसंज्ञो (for विसंज्ञो). T G निःसंज्ञः पतितो भुवि.

44 ^α T₂ तं तदा; G₁. 8 तथा नि- (for तं तथा). —^δ B₃ lacuna for वा येऽस्य केचन. M₄ पांडवा (sic) (for बान्धवा). K₄ ये च; D₄ येन; D₈. 9 यस्य (for येऽस्य). K₂. 5 D₃. 5. 10 के च (K₅ चि) नः; B₅ कश्चन; D₁. 9 किंचन; D₄ केनचित् (for केचन). —^ε K₁. 3 शीतैस्तः; D_n D₂ शीतैस्तैः; D₁ सुशीतैः; D₄ सितलैः; T₁. 3. 4 G₂. 3 M ते शीतैः (by transp.); T₂ ते सितैः; G₁ शीतैः. K₁ D₁₀ शिशिचुस्तः; K₄ D_n. 13 D₃. 5. 9 शिषिः; D₈ शिषि (for सिषि). —^α Ś₁ K₁. 2 विव्य (K₂ व्या)धुर; K₃ विविधुर; K₄ T₃ G₃ M विविधुर; (M₁ विविधुर; G₂ विवीधुर (for विव्यधुर). K₃ विजनैर (for व्य). G₂ तदा (for अपि). T₄ व्यजनैर्विविधूरपि.

45 ^α D_n D₈ स च; M अति (for स तु). —^δ D_n प्रत्याश्वस्तो; D₄ प्रत्याश्वस्ता; D₅ स्वस्तो; D₈ स्वस्थो (for अश्वस्तो). Ś₁ K (except K₄) D₃. 11 नराधिपः; D₈ महापतिः (for मही). — D₁ om. 45^α-46^α. —^ε D_n तूष्णीं (for तूष्णीं). T G आसीन् (for दध्यौ). D_n D₂ G₃ महीपाल (D₂ ठ); D₄ M₂. 3 महाराज (M₃ जः) (for महीपालः). —^α Ś₁ K (except K₄) B D_n D₃. 6. 8-10 कश्चितः. — D_n D₂. 5. 6. 8 om. 45^α. —^ε B₁. 2. 4 D_n S नि (M₃ वि)श्वसन् (for निःश्वसन्). K₄ भुजगः; D₄ पन्नगः; M₁. 2 द्विजिह्व; C₄ जिह्वा (as in text). —^γ Ś₁ K (except K₄) D₈ कुम्भे; D₁₀ दंत- (for कुम्भ). T G [S]भववृषः (T₁-3 प)

संजयोऽप्यरुदत्तत्र दृष्ट्वा राजानमातुरम् ।
तथा सर्वाः स्त्रियश्चैव गान्धारी च यशस्विनी ॥ ४६
ततो दीर्घेण कालेन विदुरं वाक्यमब्रवीत् ।
धृतराष्ट्रो नरव्याघ्रो मुह्यमानो मुहुर्मुहुः ॥ ४७
गच्छन्तु योषितः सर्वा गान्धारी च यशस्विनी ।
तथेमे सुहृदः सर्वे अश्रयते मे मनो भृशम् ॥ ४८
एवमुक्तस्ततः क्षत्ता ताः स्त्रियो भरतर्षभ ।
विसर्जयामास शनैर्वैपमानः पुनः पुनः ॥ ४९

(for विशां पते).

46 D₁ om. 46 (cf. v. 1. 45). Before 46, D₁ ins. वैशंपायनः. —^α K₃ D₂ [S]पि रुद (D₂ "दं)त्; D₃ [S]प्यरुदत्तः; D₆ [S]थ रुदत्तः; T₃ [S]प्यरुजन्; M व्य (M₁ ह्य)रुदत् (for अप्यरुदत्). D_n D₆ तं तु; D₂. 5 तत्तु (for तत्र). —^δ D₃ दृष्ट्वा राजानमातुरं. —^ε G₂ तदा; M₂. 4 ततः (for तथा). G₂ तत्र (for चैव). —^α K₂ गंधारी. — After 46, M₃ reads 48^α for the first time, repeating it in its proper place.

47 K₃ B₃ D₃ T₄ om. (hapl.) 47^α-48^δ. —^α D₁ व्याकुलो दीनवदनो; S (T₁ om.) ततो दीर्घस्य कालस्य. — D₁ om. 47^α. —^ε Ś₁ K₁. 4. 5 D₁ श्रेष्ठो; K₂ B₃. 4 D₃. 5. 11 श्रेष्ठ; D_n D₂. 5. 6. 10 T₃ G₂ M₁ व्याघ्र (for व्याघ्रो). —^α D₁ दह्यमानो; G₃ जह्यमानः (for मुह्यमानो). D₆ मुहुर्मुहुः; T (T₁ om.) G पुनः पुनः (for मुहुर्मुहुः). B₁ उत्तिष्ठ सुमना भय.

48 K₃ B₃ D₃ T₁ om. 48^α (cf. v. 1. 47). (G₂ om. (hapl.) 48-49. —^α D₃ योषिताः; D₄ [पु]ताः स्त्रियः (for योषितः). — B₁ damaged for 48^α. D₁ om. 48^α. M₃ reads 48^α for the first time after 46. —^ε M₄ तव (for तथा). D₁₀ M₂. 3 (both times) मे; M₁ च; M₄ [अ]मी (for [ह]मे). — D₃ om. (hapl.) 48^α-50^α. —^α K₂. 5 D_n D₂. 5. 10 त्रस्यते; B₃ आश्रयते; D₄ T₁. 2. 4 G₁. 2 दह्यते; D₆ अश्रयते; D₈ सूयते; T₃ M₁. 2. 3 (both times). 4 मुह्यते; C₄ अश्रयते (as in text). D₁₀ च (for मे). K₄ मनो मे मुह्यते भृशं.

49 D₃ G₃ om. 49 (cf. v. 1. 48). —^α D₄ तथा (for ततः). —^δ K₃ D_n om. ताः. K₄ स्त्रियश्च (for ताः स्त्रियो). Ś₁ K₁. 2 स्त्रियो भरतसत्तम. —^ε D₁₀ सतीर (for शनैः). — D₅ om. (hapl.) 49^α-50^α.

निश्चक्रमुस्ततः सर्वास्ताः स्त्रियो भरतर्षभ ।

मुहुदश्च ततः सर्वे दृष्ट्वा राजानमातुरम् ॥ ५०

ततो नरपतिं तत्र लब्धसंज्ञं परंतप ।

अवेक्ष्य संजयो दीनो रोदमानं भृशतुरम् ॥ ५१

प्राञ्जलिर्निःश्वसन्तं च तं नरेन्द्रं मुहुर्मुहुः ।

समाश्वासयत क्षत्ता वचसा मधुरेण ह ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

वैशंपायन उवाच ।

विमृष्टास्थ नारीषु धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः ।

विललाप महाराज दुःखादुःखतरं गतः ॥ १

सधूममिव निःश्वस्य करौ ध्रुवन्पुनः पुनः ।

C. 9. 58
B. 9. 2. 2
K. 9. 2. 2

—^a) K₁ B_{1.3} D_{n1} D₉ वेपमानः; D₄ S (G₃ om.)
मुह्यमानः (T₂ नाः) (for वेपमानः). K₁ प्रतापवान्;
D₁ मुहुर्मुहुः (for पुनः पुनः).

50 D₃ om. 50^{abc} (cf. v. 1. 48). D₅ om. 50^{abc}
(cf. v. 1. 49). D₁ om. 50-52. —^a) K_{1.3} निश्चक्रुः (K₃
क्रुः); K₁ प्रस्थाप्य तु; B₃ निश्चक्रुः; T_{1.3} G₂
निर्जग्मुः; M₁ निश्चक्राम (for क्रमुः). T₄ स निर्जग्मुः
स्त्रियः सर्वास्; G_{1.3} निर्जग्मुः सर्वतः सर्वास्. —^b) K₅ B₃
om. ताः. K₁ स्त्रियश्च; M₂₋₄ स्त्रियस्ताः (by transp.).
D₁ T_{1.3} G₂ जनमेजय (for भरतर्षभ). D_{n1} स्त्रियो भरत-
सत्तम. —^c) K₃ B_{2.4} D₄ T_{1.3} G₂ M च तथा; T₁
G_{1.3} शतशः (for च ततः). K₄ सर्वान् (for सर्वे).
D_n D₈ विसर्जयामास शनैर्; T₂ मुहुश्च तदा सर्वे.

51 D₁ om. 51 (cf. v. 1. 50). S₁ K_{1.2} om.
(hapl.) 51. —^a) K₄ D₁ T (G₁ M_{1.2.4} नरपतिस्.
K₅ B_{1.5} D₈ तूर्णं; B_{1.3} D_n D_{2.3.5.9-11} तं तु (for
तत्र). M₃ धृतराष्ट्रस्ततः संज्ञां. —^b) K₁ लब्धसंज्ञः; B₃
लक्षसंज्ञः; D₄ T (G₁ M_{1.2.4} संज्ञां (D₁ T_{2.4} G₃ ज्ञा)
लब्ध्वा (for लब्धसंज्ञं). K_{3.5} D_{3.4.6.8.10} T₁ G₂ M₂
परंतपः; D₉ परंतपं. M₃ लब्ध्वा परमदुर्मनाः. — After
51^{ab}, T G ins.:

11* गतिर्मे को भवेद्य इति चिन्तासमाकुलः ।

—^c) K₃ अवैक्षत्; B₁ अवैक्षत्; B₂ D_{3.9.11} M₁₋₃
अवैक्षत्; B₃ अवैक्षत्; D₁₀ अवैक्षत्; T G अपृच्छत्
(for अवैक्ष्य). K₄ D₄ S संजयं. K₅ B₄ D_{n1} दीनं;
D₄ S तत्र (for दीनो). —^d) K₃ T₁ रुदमानो; K₅
D_{8.11} रोदमानो; D₄ T₂₋₄ G₂ M₂ रुदमानं; D₁₀ वेपं

(for रोदं). D₃ भृशतुरः; D₄ तथतुरं; D₅ भृशं
तुरं (sic); M₃ महामतिं (for भृशतुरम्).

52 D₁ om. 52 (cf. v. 1. 50). —^a) K₄ D_{4.10} S
(except K₃) प्राञ्जलि. K₄ D₄ M रुदमानस्तु (D₄ M₁
नं तु); T (G संजयं दृष्ट्वा; Some MSS. निश्चसंतं च
(for निःश्वसन्तं च). —^b) K₄ तं नरेन्द्रो; K₅ D_{3.5}
नरेन्द्रं च; D₁₀ वसंतं तं; D_{n1} तं नमस्; T G रुदमानं;
M तं (M₃ सं.) रुदंतं (for तं नरेन्द्रं). — After 52^b,
T G ins.

12* ज्ञातीन्स्त्रियोऽथ निर्याप्य प्रविश्य विदुरः पुनः ।

राजानं शोचमानस्तु तं शोचन्तं मुहुर्मुहुः ।

[(L. 1) T₄ G₂ ज्ञातीः; G₃ ज्ञाति (for ज्ञातीन्).
T₄ G_{2.8} निर्याप्य. T₄ G₂ विदुरं.]

—^c) D₁ कृत्वा (for क्षत्ता). K₅ D₃ M₂₋₄ तं समाश्वा-
सयत्क्षत्ता (K₅ न्क्षत्ता; D₃ न्कृत्वा); B₃ समाश्वास्य
ततः क्षत्ता. —^d) K_{2.3.5} B_{1.2} D_{4.9-11} T_{1.3.4} G₁ M
च; D₃ वः; T₂ तं (for ह).

Colophon : Dr missing. — Adhy. name : K₄ धृ-
तराष्ट्रमोहः; D_{2.3} M₂₋₄ संजयागमनं; M₁ संक्षेपकथनं.
— Adhy. no. (figures, words or both) : K₅ B_{4.5}
D_n D_{1.11} S 1 (as in text). — Sloka no. : K₅ D₃
54; D_n D₄ 53.

2

— This adhy. is missing in Dr (cf. v. 1. 9. 1. 1).

1 M₁ संजय (for वैशंपायन). —^a) T₃ निश्चक्रुः.

C. 9. 58
B. 9. 2. 2
K. 9. 2. 2

विचिन्त्य च महाराज ततो वचनमब्रवीत् ॥ २

अहो वत महदुःखं यदहं पाण्डवात्रणे ।

क्षेमिणश्चाव्ययांश्चैव त्वत्तः सूत शृणोमि वै ॥ ३

वज्रसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम ।

यच्छ्रुत्वा निहतानुपुत्रान्दीर्यते न सहस्रधा ॥ ४

चिन्तयित्वा वचस्तेषां बालक्रीडां च संजय ।

अद्य श्रुत्वा हतानुपुत्रान्मृशं मे दीर्यते मनः ॥ ५

— Ds om. 1°-2°. — °) Ks. 5 महातेजा; D4 °राजन् (for °राज). — D1 om. (hapl.) 1°-2°; Ds reads the same on marg. — °) Ks B1 Dn1 दुःखांतरं; D4 दुःखपरं (for दुःखतरं). D10 om. तरं गतः. Ks Dn1 वचः; D4. 5 M ततः (for गतः). D3-5 दुःखशोकसमन्वितः.

2 D1 om. 2°-5°; Ds om. 2°-5° (for both, cf. v. 1. 1). Ds reads 2°-5° on marg. — °) Ks B2. 4. 5 Dn1. n3 D2. 5. 8. 11 S निश्चयः. — °) D10 करं (for करौ). S (except T3) धृन्वन्. B2 सुहृसुहृः (for पुनः पुनः). — B4 repeats 2°-5° after 4. — °) Ds विवलय च (sic); Ds स विचिन्त्य (for विचिन्त्य च). D4 महाबाहुस् (for °राज). Ds विचिन्त्य च मनसा राजंस् (hypermetric); S बहु संक्षि (G2 M2. 3 [by corr.]. 4 °दुःखश्चि) तयित्वा तु (G2 M च). — °) Ks Ds. 11 वचनं चेदमब्रवीत्; S संजयं वाक्यम्. — After 2, D4 ins.:

13* यच्छ्रुत्वा सुहृदां चातिकरुणा समजायत

3 Before 3, S1 K B D (except D1; D7 missing) T3. 4 G M4 ins. घृतराष्ट्र उवाच. — °) Dn Dn. 2. 5. 6 कष्टं (for दुःखं). — °) Ds इह (for अहं). Ds क्षणे (for रणे). — °) Ks चाक्षयांश्च; Dn1. n3 चाव्यथांश्च; Ds चाकृपांश्च; M1 वर्धितांश्च; M4 वर्धतश्च (for चाव्ययांश्च). — °) Dn Ds ततस्ततः; D1 T3 सूत त्वत्तः (by transp.). M निर्यं (for त्वत्तः). G2 तात (for सूत). Dn Dn. 2 [अहं (for वै).

4 °) Gs सारमिदं (for सारमयं). — °) Dn1 तु (for सु). S हृदयं मम दुर्मिदं (T3 दुर्जयं; Gs दुर्हृदं; M1 संजय). — °) Ks न हतान् (sic); Ds निहितान्; Ds *हतान् (for निहं). T4 यत्पुत्राबिहताश्च्रुत्वा. — S1 K1. 2. 4 B5 om. (hapl.) 4°-5°. — °) B2 न विदीर्णं; D2 न दीर्यतः; Ds दीप्यते न; T2 जीर्यते न (for दीर्यते न). — After 4, B4 repeats 2

अन्धत्वाद्यदि तेषां तु न मे रूपनिदर्शनम् ।

पुत्रस्नेहकृता प्रीतिरित्यमेतेषु धारिता ॥ ६

बालभावमतिक्रान्तान्यौवनस्थांश्च तानहम् ।

मध्यप्राप्तांस्तथा श्रुत्वा हृष्ट आसं तथानघ ॥ ७

तानघ निहताश्च्रुत्वा हृतैश्चर्यान्हृतौजसः ।

न लभे वै कचिच्छान्तिं पुत्राधिभिरभिमुतः ॥

एवोहि पुत्र राजेन्द्र ममानाथस्य सांप्रतम् ।

5 S1 K1. 2. 4 B5 om. 5°-6° (cf. v. 1. 4). D1 om. 5. D4 reads 5 twice. — °) B (B5 om.) Dn D2. 4 (both times). 5. 8. 11 वयस्; Ds मयस् (for वचस्). — °) D2 बालक्रीडां; G2 M2. 3 (sup. lin. as in text) बालक्रीडाश्च. — D10 om. 5° 6°. — °) D4 (both times) T1. 2. 4 G1. 3 M चैव; Ds T3 G2 वै नि- (for श्रुत्वा). T G M3 श्रुत्वा (for पुत्रान्). Dn1 हतानुपुत्रान्-क्षेपण. — After 5°, T3 reads 7°-8° for the first time, repeating it in its proper place. — °) S1 K1 नैव (for भृशं). Ds नो (for मे). D4 (second time). 6 T G M2 दूयते (for दीर्यते). Ks Ds. 11 दीर्यते मे भृशं मनः; D4 (first time) दीर्यमाणान्सहस्रधा.

6 Dn1 om. 6 (cf. v. 1. 5). — °) S पुत्राणां (for तेषां तु). Dn1 अनेत्रत्वाद्यदेतेषां. — °) Dn. 2 नामः; Ds नो मे (for न मे). Ks Ds रूपे; B1. 5 T3 Gs रूपं (for रूपः). Dn Dn. 5. 6 -प्रदर्शनं; M -विद् (for -निद्). S1 K1 नामरूपानि (K1 °णि) दर्शनं. — °) K2 स्नेहवता. D1 पुत्रस्नेहश्चिरादेपु. — °) Dn2. n3 एतेषु; D1 आदाय (for एतेषु). K2 D1 धारितः; B2 वारिताः; D4 धारिताः; G2 कारिता (for धारिता).

7 For the repetition in T3, cf. v. 1. 5. D1 om. 7-8. — °) D2 बालभावम्. Bom. Kumbh. ed. अतिक्रम्य (for °क्रान्तान्). — °) D2 यौवने (for यौवन-). — °) T G श्रियं; M मध्यं (for मध्य-). T G1 M1 च ताजः; G3 च तच् (for तथा). — Dn1 transp. 7° and 8°. — °) Dn2. n3 D4 आसंस्; Ds चासंस् (for आसं). Ks. 5 B Dn D2-5. 8-11 T2 G2 M1 तदा (for तथा). Dn हृदं; D2 नृप; D4 S (except T2; T3 both times) भृशं (for [अ]नघ).

8 For the repetition in T3, cf. v. 1. 5. D1 om. 8 (cf. v. 1. 7). — °) Ds निहिताश्च. — Dn1 transp. 7° and 8°. — °) Ks-5 B1. 2. 4 Dn D2. 4-8. 9-11 T1. 2. 4 G हृतैश्चर्यान् (for हृतैः). Ks. 5 B1-4 Dn D4-8. 9-11 T1. 4 G Ca हृतौ; D2 महौ (for हृतौ).

त्वया हीनो महाबाहो कां नु यास्याम्यहं गतिम् ॥ ९
गतिर्भूत्वा महाराज ज्ञातीनां सुहृदां तथा ।
अन्धं वृद्धं च मां वीर विहाय क नु गच्छसि ॥ १०
सा कृपा सा च ते प्रीतिः सा च राजन्सुमानिता ।
कथं विनिहतः पार्थैः संयुगेष्वपराजितः ॥ ११
कथं त्वं पृथिवीपालान्भुक्त्वा तात समागतान् ।

शेषे विनिहतो भूमौ प्राकृतः कुन्पो यथा ॥ १२
को नु मामुत्थितं काल्ये तात तातेति वक्ष्यति ।
महाराजेति सततं लोकनाथेति चासकृत् ॥ १३
परिष्वज्य च मां कण्ठे स्नेहेनाक्लिन्नलोचनः ।
अनुशाधीति कौरव्य तत्साधु वद मे वचः ॥ १४
ननु नामाहमश्रौषं वचनं तव पुत्रक ।

C. 9. 71
B. 9. 2. 15
K. 9. 2. 15

D₃ corrupt. — °) K₁. 5 D₁₁ G₂ लभेयं; K₂ D₂. n₃
D₂. 4. 9 M₃ लेभे वै. — °) B₁ D₄. 8 T₄ G₂ पुत्रादिभिर्.
D_n D₆ परिभुतः; D₃ *भुतः; T₃ अभिवृतः; Ca
; (as in text) .

9 °) S वस (for पुत्र). — °) D₂. n₃ नाथस्य
(for [अ]नां). D₁ संप्रति; T₁₋₃ पुत्रक (for सांप्र-
तम्). K₅ सामनाथं च सांप्रतं; D₄ समाश्वासेय सां; T₁
G मम नाथ सुपुत्रक. — °) D₁₀ ननु (for त्वया). D₃
हितो (for हीनो). D₂ महाबाहुः (for 'बाहो). — B₁
reads 9^a-10^a on marg. — °) D₃ किं; D₄ क (for
कां). K₄. 5 तु; D₁ om.; D₈ न्व (sic) (for नु). D₉
उपास्यामि (for नु यां). — After 9, K₅ B (except
B₂; B₁ marg.) D (except D₄; D₇ missing)
read 12.

10 B₁ reads 10^a on marg. — °) D₁₁ भव; M₃
भूया (for भूत्वा). K₃. 4 B₂ महाबाहो (for 'राज).
— °) D₃ सुहृदस्य (for 'दां). — The portion of the
text from 10^a up to 42^b is lost in T₄ on missing
folios. B₁ repeats 10^a after 11. — °) D₃. 8. 10
अंध- (for अन्धं). D_n वृत्तं (for वृद्धं). S₁ K
(except K₅) पितरं (for मां वीर). — °) B (except
B₂; B₁ both times) D₂. n₃ D₂. 5. 8-10 क्षामि-; T₁₋₃
G त्वं क (for क नु). S₁ K D₃. 11 यास्यासि (for गच्छ-
सि). D₁ विहाय क गमिष्यसि.

11 T₄ missing (cf. v. l. 10). — °) B₁ repeats
from पा up to पराजितः (in 11^a) on marg. K₄
om. from कृपा up to प्रीतिः. M₃ क (for the first
सा). T₁₋₃ G या कृपा या च मे (G₁. 3 ते) प्रीतिः. — °)
D_n D₅. 6 कथं; T₁₋₃ G₁ या च; M₁ सा क (for सा
च). K₁. 3. 4 D₃. 9 T₁₋₃ G राजसु; B₃ राजन्य- (for
राजन्सु). D₁ यामघासीक वै गता; D₄ सा राजव्रतिमा-
नितः; D₈. 10 सा च राजन्सु (D₁₀ 'स्य) मानिताः (sic).
— D₁ om. (hapl.) 11^a. — °) S₁ K₁ विनिहता; D₈
विनिहितः; S (T₄ missing) त्वं निहतः (for विनिहतः).
K₅ B (except B₄; B₁ both times) D_n D₂. 8. 5. 8. 10

पार्थैः; D₉ पार्थ (for पार्थैः). D₄ पार्थेषु युद्धमानेषु.
— °) B₃₋₅ संग्रामेषु (for संयुगेषु). S₁ K₁ [अ]पराजितः;
B₂. 8. 5 D₈ पराजितः; D₃ [अ]पलायिनः (for [अ]परा-
जितः). — After 11, B₁ repeats 10^a.

12 T₄ missing (cf. v. l. 10). K₅ B (except B₃;
B₁ marg.) D (except D₄; D₇ missing) read
12 after 9. — °) D₁₀ च (for त्वं). D₂ पृथिवी-
पाळांस; D₃. 4 'पाल; M 'पालो (for 'पालान्). — °)
K₄ मुक्त्वा; K₅ B D_n D₃. 5. 6. 8-11 T₁₋₃ G₁ त्यक्त्वा;
D₁ हत्वा; D₂ तांसांस; M भूत्वा; Ca (gloss: पाल-
यित्वा) मुक्त्वा (as in text). D₃ ताहीन् (sic); D₄
भोगान् (for तात). D₄ गताः; M₁₋₃ गतैः; M₄ गतः
(for गतान्). — °) D₄ शेते (for शेषे). D₄ T₂ G
[s]द्य; M₁ हि (for वि). D₉ हते (for हतो). D₈
भूमौ विनिहतः शेते; T₃ निषेध्य निहतो भूमौ. — °) K₂
प्राकृती (for 'तः). T₃ (12 कृपणो (for कुन्पो).

13 T₄ missing (cf. v. l. 10). — °) D₂. 4 T₃ का
नु; D₉ को नु (for को नु). K₄ B₁. 5 D₄ T₁₋₃ G
M₁ उत्थितः; D₃ उत्थिते. S₁ Ca कल्ये; K₂. 4. 5 B
D_n D₁. 3. 5. 6. 8-10 T₁₋₃ G काले; K₃ D₁₁ वीर; D₄
कल्यो (sic) (for काल्ये). — °) D₃ पितः (for the
first तात). — D₁ om. 13^a-16^a. — °) B₂ राजेति
(for सततं). — °) S₁ K₁ लोकराजेति (for 'नाथेति).
D_n. n₃ D₂. 3. 5. 6 वा (for च).

14 T₄ missing (cf. v. l. 10). D₁ om. 14 (cf.
v. l. 13). — °) T₁. 2 तु मां; T₃ तु कं; G₁. 8 तु तं;
G₂ तु त्वां; M₁. 4 च कः; M₂ च कं; M₃ कथं (for
च मां). D₈ एके; T₃ कर्णे; G₂ नित्यं (for कण्ठे).
D₄ कंठे त्वां संपरिष्वज्य. — °) S₁ K₁. 3 [आ]कृष्टः; K₅
B₂ D_n D₂. 5. 6 S (T₄ missing) क्लिन्नः; B₅ [आ]क्लिन्न-
(for [आ]क्लिन्न). B₃ लोचनं. D₄ सेहयुक्तेन चक्षुषा.
— °) S₁ K₁. 8 अनुजानीहि (K₃ 'ह); D₄ T₃ G₁. 8 M
Cv 'शास्तासि; D₁₀ अन्वशाधीति; T₁. 2 G₂ अनुशास्तासि
(for 'शाधीति). D₄ G₂. 8 कौरव्यस्य.

C. १. ७१
B. १. २. १५
K. १. २. १५

भूयसी मम पृथ्वीयं यथा पार्थस्य नो तथा ॥ १५
भगदत्तः कृपः शल्य आबन्त्योऽथ जयद्रथः ।
भूरिश्रवाः सोमदत्तो महाराजोऽथ बाह्लिकः ॥ १६
अश्वत्थामा च भोजश्च मागधश्च महाबलः ।
बृहद्गलश्च काशीशः शकुनिश्चापि सौबलः ॥ १७
म्लेच्छाश्च बहुसाहस्राः शकाश्च यवनैः सह ।
सुदक्षिणश्च काम्बोजस्त्रिगर्ताधिपतिस्तथा ॥ १८
भीष्मः पितामहश्चैव भारद्वाजोऽथ गौतमः ।

15 T₄ missing (cf. v. l. 10). D₁ om. 15 (cf. v. l. 13). —^a) D₂ तनु; D_{9.11} M₁ न तु (for ननु). G₈ तदा (for अहम्). —^c) T_{1.2} सेना च; T₃ G_{1.2} पृथ्वी च (for पृथ्वीयं). G₃ भूयसीव मम पृथ्वी; M पृथिवी भूयसी तात. —^d) K₄ T₁₋₃ G तात; D₂ तथा; M मम (for यथा). K₂ न; B₃ वो; T₃ मा (for नो). B₅ D_{5.8} M₂₋₄ यथा (for तथा).

16 T₄ missing (cf. v. l. 10). D₁ om. 16 (cf. v. l. 13). D₅ transp. 16 and 17. —^b) K₂ D₄ अवन्त्यो; D_n D_{3.8} T₁₋₃ G_{1.3} M₂₋₄ आवन्त्यो; D_n चावन्त्यो. D_n D₅ S (except M₁; T₄ missing) च; D₃ ये (sic) (for स्य). —^c) D₂ भूरिश्रवो (sic); D₄ भूमिश्रवाः. —^d) K_{4.5} D₃ T₁₋₃ G च (for स्य).

17 T₄ missing (cf. v. l. 10). K₂ om. 17. D₅ transp. 16 and 17. —^a) D_n D_{1.5.8} [अ]थ (for the first च). D₄ S (T₄ missing) कृतवर्मा (for च भोजश्च). —^b) D₁ माधवश्च (for मागधश्च). D₂ महाबलः; D₄ बलं (for बलः). —^c) K₁ D₄ om. (hapl.) 17^{ad}. —^e) D₂ बृहद्गलश्च; D₁₀ द्रथश्च (for द्रलश्च). B₂ कौशल्यः; D₈ काशीयाः; T₁ G₁ काथश्च; T₂ त्राधश्च; T₃ G₂ क्रोधश्च; G₃ काथश्च (for काशीशः). —^d) B_{4.5} चैव (for चापि). D₂ सौबलः. D_{n1} शकुनिश्च महाबलः.

18 T₄ missing (cf. v. l. 10). —^a) D_{9.11} शत- (for बहु-). —^b) B₃ जवनैः; D₈ पर्वतैः (for यवनैः). —^c) D₁ om. 18^{ad}. —^e) K₂ D₈ स्व- (for सु-). S₁ K_{1.3} D₉ T₃ G₁ काम्बोजस्; D₈ काम्बोज्यस्.

19 T₄ missing (cf. v. l. 10). —^b) K₂ नु; T₃ G₂ च (for स्य). G₂ गौतमिः. —^c) D₁ om. 19^c-20^d. —^{ad}) K₅ B_{1.3-5} D_n D_{2-6.8.10.11} T₃ G₂ [अ]युतायुश्च; T_{1.2} G_{1.3} [अ]श्रुता (for [अ]च्युता). K₂ om. (hapl.) युश्च शता. B₂ द्वायुः श्रुतकीर्तिश्च (for 19^c).

श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च शतायुश्चापि वीर्यवान् ॥ १९
जलसंधोऽथार्थशङ्गी राक्षसश्चाप्यलायुधः ।
अलंबुसो महाबाहुः सुबाहुश्च महारथः ॥ २०
एते चान्ये च बहवो राजानो राजसत्तम ।
मदर्थमुद्यताः सर्वे प्राणांस्त्यक्त्वा रणे प्रभो ॥ २१
येषां मध्ये स्थितो युद्धे आतृभिः परिवारितः ।
योधयिष्याम्यहं पार्थान्पञ्चाशान्चैव सर्वशः ॥ २२
चेदींश्च नृपशार्दूल द्रौपदेयांश्च संयुगे ।

B₂ श्रुतायुश्च (for शता). B (except B₂) D_n D_{5.6.8.9} [ए]व; G₃ [अ]थ (for [अ]पि).

20 T₄ missing (cf. v. l. 10). D₁ om. 20 (cf. v. l. 19). —^a) S₁ जलसंख्यो; K₅ जलासंधश्च; B₅ जलसंख्यो; D₂ जलसंधो (for जलसंधो). K_{2.3} B_{1.4} D_{n2.3} D_{2.5.6.10.11} [स]थार्थशङ्गी; K₄ D₉ [स]थार्थ^o; K₅ D₃ चार्थ^o; D_{n1} [स]थार्थ^o; D₄ आह^o (sic); T_{1.2} G₃ M_{1.4} [स]थार्थ^o; T₃ M_{2.3} [स]थार्थ^o; G₁ [स]थार्थ^o (for थार्थ^o). K₁ जलसन्धाथार्थशङ्गी (sic); B₅ संख्योथास्यशङ्गी; D₈ संघोश्च रथःशङ्गी (hypermetric); G₂ संघर्षशङ्गी च. —^b) D_{n1} [अ]लंबुषः; G₁ [अ]लंबुसः (for [अ]लायुधः). G₂ राक्षसश्च हलायुधः. —^{ad}) K₃ अलंबुसो; K_{4.5} B_{1.2.4.5} D_{3.8.11} अलंबुषो; B₃ अलमुषो (for अलंबुसो). K₂ om. (hapl.) बाहुः सु. D₄ S (T₄ missing) वीरबाहुः (for महा). D₁₀ सुराष्ट्रश्च (for सुबाहुश्च). B₂ D₁ महाबलः; T_{1.3} शतायुधः (for महारथः).

21 T₄ missing (cf. v. l. 10). —^{ad}) K₂ transp. बहवो and राजानः. B₁ मत्पक्षा; D₁ निहता (for राजानो). K_{1.3} D_{4.10} G₃ सत्तमः (sic); K₅ B₃ D_n D_{1.5.6.8} T₂ सत्तमाः (for सत्तमः). —^c) D₁ om. 21^c. 23^d. —^e) B₃ D_{n1} यदर्थम्; D_{2.4} त्वदर्थम् (for मदर्थम्). S (T₄ missing) मदर्थं प्रहरिष्यन्ति. —^d) B₂ transp. प्राणान् and त्यक्त्वा. S₁ K_{1.3} रणे विभो; K₄ रणे भृशं; B₁ D₉ T₂ महारणे; D₄ दिवं गतः; D₈ **रणे; D_{10.11} धनानि च; T_{1.3} G₃ M_{1.2.4} महाहवे; M₃ महामृधे (for रणे प्रभो).

22 T₄ missing (cf. v. l. 10). D₁ om. 22 (cf. v. l. 21). D₈ om. (hapl.) 22^a-24^b. —^a) K₅ D_{n1} D₈ एषां; B₃ D₂ S (T₄ missing) तेषां. D₉ युक्ता (for युद्धे). K₅ सायकं कुंतिभोजं च (= 23^c). —^d) D₂ पंचालांश्च; M₁ पंचालांश्च. D_{n2.3} D₅ [अ]पि (for

सात्यकिं कुन्तिभोजं च राक्षसं च घटोत्कचम् ॥ २२
 एकोऽप्येषां महाराज समर्थः संनिवारणे ।
 समरे पाण्डवेयानां संक्रुद्धो ह्यभिधावताम् ।
 किं पुनः सहिता वीराः कृतवैराश्च पाण्डवैः ॥ २४
 अथ वा सर्व एवैते पाण्डवस्यानुयायिभिः ।
 योत्स्यन्ति सह राजेन्द्र हनिष्यन्ति च तान्मृधे ॥ २५
 कर्णस्त्वेको मया सार्धं निहनिष्यति पाण्डवान् ।
 ततो नृपतयो वीराः स्थास्यन्ति मम शासने ॥ २६

यश्च तेषां प्रणेता वै वासुदेवो महाबलः ।
 न स संनद्धते राजन्निति मामब्रवीद्वचः ॥ २७
 तस्याहं वदतः सूत बहुशो मम संनिधौ ।
 युक्तितो ह्यनुपश्यामि निहतान्पाण्डवान्मृधे ॥ २८
 तेषां मध्ये स्थिता यत्र हन्यन्ते मम पुत्रकाः ।
 व्यायच्छमानाः समरे किमन्यद्भागधेयतः ॥ २९
 भीष्मश्च निहतो यत्र लोकनाथः प्रतापवान् ।
 शिखाण्डिनं समासाद्य मृगेन्द्र इव जम्बुकम् ॥ ३०

C. 9. 87
B. 9. 2. 31
K. 9. 2. 31

[ए]व). T1-3 G पांचालान्स् (T3 °न्सं) जयांस्तथा.

23 T4 missing (cf. v. l. 10). D1 om. 23^{ab} (cf. v. l. 21). D8 om. 23 (cf. v. l. 22). —^a) D3 वेदांश्च; T1-3 G सोमकान्; M1 जतांश्च; M2, 4 एतांश्च (for चेदांश्च). G1, 3 नर- (for नृप-). D2 शार्दूल; M शार्दूलान् (for शार्दूल). —^b) B3 lacuna for च संयुगे. —^c) D4 सात्यकिः; M1 सात्यकिः. K1 M1 कुन्तिभोजश्च; K3 °भोज्यं. —^d) G3 M1 राक्षसश्च. B6 G3 M1 घटोत्कचः.

24 T4 missing (cf. v. l. 10). D6 om. 24^{ab} (cf. v. l. 22). —^a) Dn D1, 2, 5 द्वेषां; D1 ह्यहं; D3 येषां; T2 [s]प्येष; T3 [s]प्यष्टौ (for ऽप्येषां). G3 महाराजः. —^b) K5 D3, 9 स्यान्; D1 [s]सि; M1 स (for सं). —^c) D1 om. 24^c-29^d. M om. 24^{cd}. —^e) T1-3 G समरे पाण्डुयोधानां. — After 24^e, K4 ins. 15*. K1 om. 24^d-32^d. —^d) S1 K1 अक्रुद्धो; D3 स क्रुद्धो. S1 [s]त्यभिधावतां; K1 [s]प्यभिः; K2 वाभिः; K5 D3 युधि धाः; B Dn D5, 6, 8, 9 [s]प्यभिधाः; D2 [s]प्यनुः; G3 ह्यभ्यं (for ह्यभिः). —^e) Dn D5 संहता; D4 T1-3 G M2, 4 सहितो. K1, 3 D4 T1-3 G M2, 4 वीरैः. M1 किं पुनः सहितान्वीरान्. —^f) D1 कृतवीरश्च; T1-3 G कृत (T2 °द्वैरैश्च; M योद्धा-कामैश्च (M1 °माश्च) (for कृतवैराश्च). D2 भारत; M3, 4 बाण्डवैः (for पाण्डवैः).

25 T4 missing (cf. v. l. 10). K1 D1 om. 25 (cf. v. l. 24). —^a) M2 अथाहं (for अथ वा). D4 एते वै; S (T4 missing) पांचालैः (for एवैते). —^b) S (T4 missing) सैनिकैः (for -यायिभिः). D3 पाण्डवाः सह-सैनिकाः. —^c) K5 B D (D1 om; D7 missing) योत्स्यन्ते; S (T4 missing) योत्स्यामि. Dn मम राजेन्द्र; D4 च महाराज; M8 (sup. lin.) सहितै राजन् (for सह राजेन्द्र). —^d) S1 K1, 8 वधिष्यं (S1 °व्यति; D2, 4, 9

S (T4 missing) हनिष्यामि (D3 °प्यसि). D4 हि (for च). D10 om. from तान्मृधे up to निहनिष्यति (in 26^b). D4 ताव्रणे; D11 पाण्डवान् (for तान्मृधे).

26 T4 missing (cf. v. l. 10). K4 D1 om. 26 (cf. v. l. 24). D10 om. up to निहनिष्यति (cf. v. l. 25). Dn reads 26^{ab} on marg. (sec. m.). —^a) K1 ःको; Dn एको; M1 चापि (for त्वेको). —^b) K3 निह-निष्यन्ति; B2 °व्यति च (hypermetric); Dn1, n2 D2, 5, 6 हनिष्यति च; G3 निहनिष्यामि. —^c) D3 तथा; D4 शेषा; T1-3 G M4 ते वै; M1 एते; M2, 8 तेषां (for ततो).

27 T4 missing (cf. v. l. 10). K4 D1 om. 27 (cf. v. l. 34). Dn1, n2 om. 27. Dn3 reads 27 on marg. (sec. m.). —^b) D2 महाबलः. —^c) B2 स न (by transp.); D3 नव (sic); D1 नासौ; M1 हसन्.

28 T4 missing (cf. v. l. 10). K4 D1 om. 28 (cf. v. l. 24). —^a) D4 तस्यैव; Dn तस्याथ; S (T4 missing) एवं च (for तस्याहं). D8 तरतः (sic) (for वदतः). T2 पुत्र (for सूत). —^c) K5 B D (except D1; D1 om.; D7 missing) शक्तितो; M1 युद्धतो (for युक्तितो). B3 D3 T2, 3 G2 M1 [s]पि (for हि). S1 K1, 2 न (for [अ]नु). D3 आप्यामि. —^d) D5 निहितान्; G2 न्यपतन् (for निहतान्). K3 B2 Dn D2, 4-6, 11 G2 M1 रणे (for मृधे).

29 T4 missing (cf. v. l. 10). K1 D1 om. 29 (cf. v. l. 24). —^a) B1, 5 येषां (for तेषां). D2, 10 S (T4 missing) स्थितो (for स्थिता). D4 ह्यत्र (for यत्र). —^b) D4 बध्यन्ते (for हन्यन्ते). S (T4 missing) हन्यते मम पुत्रकः. —^c) S (T4 missing) व्यायच्छमानः; Cn (gloss: दाण् ह्यस्य धातोर्गच्छादेशः) °मानाः (as in text). —^d) Dn1 कम् (for किम्)

C. 9. 87
B. 9. 2. 31
K. 9. 2. 32

द्रोणश्च ब्राह्मणो यत्र सर्वशस्त्रास्त्रपारगः ।

निहतः पाण्डवैः संख्ये किमन्यद्भागधेयतः ॥ ३१

भूरिश्रवा हतो यत्र सोमदत्तश्च संयुगे ।

बाह्लीकश्च महाराज किमन्यद्भागधेयतः ॥ ३२

सुदक्षिणो हतो यत्र जलसंधश्च कौरवः ।

30 T⁴ missing (cf. v. l. 10). K⁴ om. 30 (cf. v. l. 24). K³ om. (hapl.) 30-31. —^a) D⁴ चापि (for च निः). D⁸ यश्च; M¹ युद्धे (for यत्र). — G² om. 30^a-31^b. —^c) D¹⁰ शिषिदिनं; M² शिखिदिना (for शिषिदिनं). —^d) D⁴ M कुंजरं (for जम्बुकम्). T² मृगेंद्रमिव जंबुकः.

31 T⁴ missing (cf. v. l. 10). K⁴ om. 31 (cf. v. l. 24). K³ om. 31 (cf. v. l. 30). G² om. 31^{ab} (cf. v. l. 30). —^a) T¹⁻³ वृद्धः (for यत्र). — D² om. 31^{ab}. D¹⁰ om. (hapl.) 31^b-33^a. —^b) D¹ धनुः (for सर्वं). K² 5 B² D³ 4 -शास्त्रास्त्रः; B⁴ Dⁿ D⁸ 6 G¹ M⁴ -शास्त्रार्थः (for -शास्त्रास्त्रः). — After 31^{ab}, D⁹ ins. 14^a. —^c) D⁹ निहतैः (for तैः). G¹ M¹ संखे; G² 8 M²-4 संखे (for संख्ये). — K⁵ D³ s. 11 (marg.) ins. after 31; D⁷ after 31^{ab}:

14* कर्णश्च निहतः संख्ये दिव्यास्त्रज्ञो महाबलः ।

[D⁹ विहतः. K⁵ D³ सर्वास्त्रज्ञो; D⁹ दिव्यास्त्रज्ञः (for 'ज्ञो). D⁸ शिमन्यद्भागधेयतो यतः (for the post. half).]

— After the above, D³ ins. 26*. On the other hand, after 31, G¹ 8 M³ 4 ins. 16*.

32 T⁴ missing (cf. v. l. 10). K⁴ om. 32 (cf. v. l. 24). D¹⁰ om. 32 (cf. v. l. 31). K⁵ D³ G¹ 8 M om. (hapl.) 32-33. Dⁿ om. (hapl.) 32. D¹ om. 32-47. D⁵ reads 32 on marg. —^a) K² युद्धे (for यत्र). —^b) D⁴ सोमदत्तः प्रतापवान्. —^c) Ś¹ K¹⁻³ D⁴ s. 8. 11 T¹⁻³ 3 बाह्लिकश्च. B¹ D⁹ T³ महाराजः. — B D² 4 s. 8. 11 T¹⁻³ ins. after 32; K⁴ after 24^a:

15* भगदत्तो हतो यत्र गजयुद्धविशारदः ।

जयद्रथश्च निहतः किमन्यद्भागधेयतः ।

[B¹ reads the post. half of line 1 and of line 2 on marg. — (L. 1) T¹ 2 गदा (for गज-). — B⁵ om. line 2. — (L. 2) B³ हतः संख्ये; D⁴ विनिहतः (for च निः).]

33 T⁴ missing (cf. v. l. 10). D¹⁰ om. 33^a (cf.

श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च किमन्यद्भागधेयतः ॥ ३३

वृहद्वल्लो हतो यत्र मागधश्च महाबलः ।

आवन्त्यो निहतो यत्र त्रिगर्तश्च जनाधिपः ।

संशप्तकाश्च बहवः किमन्यद्भागधेयतः ॥ ३४

अलंबुसस्तथा राजन्नाक्षसश्चाप्यलायुधः ।

v. l. 31). K⁵ D¹ 3 G¹ 3 M om. 33 (cf. v. l. 32). K² om. (hapl.) 33. Ś¹ K¹ 3 read 33 after 36. —^a) K³ सुदर्शनो (for 'क्षिणो). —^b) Ś¹ K¹ जल-सत्त्वश्च (for 'संधश्च). K⁴ संजयः; B¹ Dⁿ 2 3 कौरवः; B⁴ 5 वीर्यवान्; D⁵ s. 10. 11 पौरवः (for कौरवः). D² कैतव्यः सुमहाबलः (cf. 37^b). —^c) K⁴ B D¹ 8. 10. 11 [अ]युतायुश्च; Dⁿ T¹⁻³ (42 शता' (for [अ]च्युता'). — After 33, Dⁿ D² 5. 6 read 37. Dⁿ 11 T¹ 3 (42 ins. after 33; G¹ 3 M³ 4 after 31:

16* महाबलस्तथा पाण्डवैः सर्वशस्त्रास्त्रपारगः ।

निहतः पाण्डवैः संख्ये किमन्यद्भागधेयतः ।

[(L. 1) T¹⁻³ G पुंङ्गः; M³ 4 पुत्रः (for पाण्डवः). G¹ -शस्त्रार्थः; G³ M³ -शास्त्रास्त्रः. Dⁿ 11 T² सर्वद्व (D⁹ 'शा'स्त्रार्थार्थः; (for the post. half). — (L. 2) G M³ 4 संखे.]

34 T⁴ missing (cf. v. l. 10). D¹ om. 34 (cf. v. l. 32). Dⁿ D⁹ om. (hapl.) 34^{ab}. K⁵ reads 34 after 26*. —^b) Ś¹ K¹ सगधश्च; K² om.; K⁵ D³ मागधः सु- (for 'धश्च). D² महाबलः; T³ G 'रथः (for 'बलः). — After 34^{ab}, N (D⁷ missing; D¹ om.; Dⁿ D⁹ after 37^{ab}) Cⁿ ins.:

17* उग्रायुधश्च विक्रान्तः प्रतिमानं धनुष्मताम् ।

[K¹ Dⁿ 1 D¹⁰ विक्रान्तः. D⁸ 9 प्रतिमानः.]

while M ins.:

18* शतायुश्चैव विक्रान्तः किमन्यद्भागधेयतः ।

—^c) Ś¹ K¹⁻³ निहृतो (for 'हतो). K⁴ 5 B¹ 2. 4 Dⁿ D³-6. 8-11 T (T⁴ missing) G M² 4 आवन्त्यो निहतौ यत्र. —^d) K⁴ B¹-3. 5 D⁸ 3 त्रैगर्त (B² 'र्ता'श्च. K²-4 B (except B²) Dⁿ D⁴-6. 8. 9 नराधिपः; M महाबलः (for जनाधिपः). —^e) K⁴ 5 B¹ 2. 4 Dⁿ D²-6. 8-11 संसप्तका- (D⁴ 'क'श्च. K⁴ 5 B² 4 D³ 10. 11 निह (K⁵ 'ह'ताः (for बहवः). — For 34^{ab}, T¹⁻³ G subst.:

19* शकुनिश्चापि सौबलः ।

त्रिगर्तश्च महाबाहुः संशप्तकाश्च महाबलः ।

— After 34, K⁴ ins.:

आर्यशृङ्गश्च निहतः किमन्यद्भागधेयतः ॥ ३५

नारायणा हता यत्र गोपाला युद्धदुर्मदाः ।

म्लेच्छाश्च बहुसाहस्राः किमन्यद्भागधेयतः ॥ ३६

शकुनिः सौबलो यत्र कैतव्यश्च महाबलः ।

निहतः सवलो वीरः किमन्यद्भागधेयतः ॥ ३७

राजानो राजपुत्राश्च शूराः परिषवाहवः ।

निहता बहवो यत्र किमन्यद्भागधेयतः ॥ ३८

नानादेशसमावृत्ताः क्षत्रिया यत्र संजय ।

C. 9. 99
B. 9. 2. 44
K. 9. 2. 44

20* यत्र शूरा महेष्वासा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।

निहता भीमसेनेन किमन्यद्भागधेयतः ।

[(L. 1) prior half = prior half of 22*.]

— After the above, K₄ reads 37. On the other hand, after 34, D₅ ins. 21*.

35 T₄ missing (cf. v. l. 10). D₁ om. 35 (cf. v. l. 32). D₃ om. (hapl.) 35-40. D₅ om. (hapl.) 35-36. D₁₀ T₃ om. (hapl.) 35. K₄ B₂ D_n D₁ T₁ 2 G M transp. 35 and 36. — ^a) K₅ B D₈ 2. 11 अलं-बुषस्; D₈ °बलस् (for °बुसस्). Ś₁ K₁ 3 महा- (for तथा). Ś₁ K₁ 3 -राज; B₁ 2. 4 D₈ 2. 11 राजा; D₄ T₁ 2 G M शूरो (for राजन्). — ^b) (3) हलायुधः (for [अ]-प्यला). — T₁ 2 G₁ 2 om. 35^{ad}. — ^c) Ś₁ K B₁ 2. 4. 5 D_n 2. 13 D₂ 2. 8. 9. 11 आर्य-; B₃ आर्य-; D_n 1 D₄ आर्य- (for आर्य-). K₄ 5 B D₂ 2. 11 -शृगिस् (for -शृङ्गश्च). B₃ om. निहतः. — After 35, K₄ D_n ins. 21*.

36 T₄ missing (cf. v. l. 10). D₁ om. 36 (cf. v. l. 32). D₃ 5 om. 36 (cf. v. l. 35). K₄ om. 36^{ad}. K₄ B₂ D_n D₁ T₁ 2 G M transp. 35 and 36. — ^a) G₂ युद्धे (for यत्र). D₄ नारायणाश्च निहता. — ^b) T₂ यत्र (for युद्ध-). G₂ देवैश्चापि सुदुर्मदाः. — D_n om. 36^{ad}. Ś₁ K₁ 2 B₃ repeat 36^{ad} after 21*; K₅ after 38; B₁ 2. 5 (first time) D₈ after 22*; B₃ (second time) after 23*; D_n after first occurrence of 22*. — After this repetition of 36^{ad}, K₅ B₁-3 D₈ ins. 23*; B₃ ins. 21* after first repetition and 24* after second repetition. After 36, Ś₁ K₁ 3 read 33, while B₄ D₂ 5 ins. 21*, and B₅ ins. 22*.

37 T₄ missing (cf. v. l. 10). D₁ om. 37 (cf. v. l. 32). D₃ om. 37 (cf. v. l. 35). B₄ 5 T₁ 2 G om. (hapl.) 37. T₃ om. 37^a-41^b. K₄ reads 37 after 20*. D_n D₂ 5. 6 read 37 after 33. — ^a) D₂ सौबलो. — ^b) Ś₁ K₁-3 कौरव्यः; D₈ कौरवश्च (for कैतव्यश्च). Ś₁ K₁-8 D_n D₅ 6 सु-; K₅ B₁ D₉ [s]य (for च). B₂ महारथः; M °यशाः (for °बलः). D₂ सर्वशस्त्रमृतां वरः. — After 37^b, D_n D₈ ins. 17*. D_n D₈ om. 37^{ad}. — ^c) Ś₁ K₁-8 सौबलो; D₂ सबलो.

Ś₁ K₁-3 B₂ D₄ युद्धे (for वीरः). M निहतः पांडवेणेन.

— Ś₁ K₁ 2. 5 B₁-3 D₈ 2. 11 ins. after 37: K₄ D_n after 35: B₄ D₂ 6 after 36: B₅ after first repetition of 36^{ad}: D₅ after 34:

21* एते चान्ये च बहवः कृताक्षा युद्धदुर्मदाः ।

[Post. half = post. half of 22*. K₄ महात्मानोऽक्षपारग (for the post. half).]

— After the above, Ś₁ K₁ 2 B₃ repeat 36^{ad}. On the other hand, after 37, K₄ (first time) D₁₀ M₁ ins.

38 T₄ missing (cf. v. l. 10). D₁ om. 38 (cf. v. l. 32). D₃ om. 38 (cf. v. l. 35). T₃ om. 38 (cf. v. l. 37). Ś₁ K₁ 2 om. (hapl.) 38-39. K₅ om. (hapl.) 38-40. K₄ om. 38^{ad}. B₃ D₁₀ om. (hapl.) 38. M₁ transp. 38 and 39. — After 38^b, D₄ ins. 22*. D₄ T₁ 2 G₂ om. 38^{ad}. — ^c) K₄ B₄ 5 transp. निहता and बहवो. G₁ चाहवे (for बहवो). K₄ तत्र (for यत्र). — After 38, K₅ repeats 36^{ad}; while K₄ (second time) B₁ 2 D₂ 3. 6. 11 (first time) M₂-4 ins. after 38: K₄ (first time) D₁₀ M₁ after 37: B₃ after 36: D₄ after 38^b: D_n (second time) after repetition of 36^{ad}.

22* यत्र शूरा महेष्वासाः कृताक्षा युद्धदुर्मदाः ।

[Prior half = prior half of 20*. B₁ D₁₀ कृतार्था; D_n (first time) सबलो (for कृताक्षा). Post. half = post. half of 21*.]

— After the above, B₁ 2. 5 (first time) D₈ 11 (after first occurrence) repeat 36^{ad}; while D₂ 4. 10. 11 (after second occurrence) M ins. 24*. — D₉ cont. after 22*: K₅ B₁-3 D₈ ins. after repetition of 36^{ad}: B₄ 5 D_n D₅ 6 after 38:

23* यत्र शूरा महात्मानः सर्वशस्त्राक्षपारगाः ।

[D_n D₅ 6 महेष्वासाः (for महात्मानः). D₈ 9 -शस्त्राक्ष- (for -शस्त्राक्ष-).]

— After the above, B₃ repeats (second time) 36^{ad}, while D_n reads 39^c-40^b. K₅ B₁-4 D_n 2. 13 D₅ 6. 8. 9

C. 9. 99
B. 9. 2. 45
K. 9. 2. 44

निहताः समरे सर्वे किमन्यद्भागधेयतः ॥ ३९

पुत्राश्च मे विनिहताः पौत्राश्चैव महाबलाः ।

वयस्या भ्रातरश्चैव किमन्यद्भागधेयतः ॥ ४०

भागधेयसमायुक्तो ध्रुवमुत्पद्यते नरः ।

यश्च भाग्यसमायुक्तः स शुभं प्राप्नुयान्नरः ॥ ४१

अहं वियुक्तः स्वैर्भाग्यैः पुत्रैश्चैवेह संजय ।

कथमद्य भविष्यामि वृद्धः शत्रुवशं गतः ॥ ४२

cont. after 23*: Bs ins. after second repetition of 36^{ad}: Dn1 after 40^b: D2. 4. 10. 11 (after second occurrence) M cont. after 22*:

24* बहवो निहताः सूत महेन्द्रसमविक्रमः ।

[Ks नूनं (for सूत). D4 M राजानो बहवः (D4 विहताः)-सूत (for prior half). Ks -विक्रमः (for -विक्रमः).]

39 T4 missing (cf. v. l. 10). D1 om. 39 (cf. v. l. 32). Ds om. 39 (cf. v. l. 35). T3 om. 39 (cf. v. l. 37). S1 K1-3 om. 39 (cf. v. l. 38). G1.3 om. 39^a-41^b. M1 transp. 38 and 39. —^a) D4 -समायाताः (for °वृत्ताः). K4 विचिंत्स्य पौरुषाः सर्वे (sic). —^b) Dn2 संजय (for संजय). —Dn1 reads 39^a-40^b after 23*. —^c) K5 स नरे (for समरे). D4 M वीराः (M2 °र) (for सर्वे). T1.2 G2 निहताः पांडवेयैस्ते.

40 For the sequence in Dn1, cf. v. l. 39. T4 missing (cf. v. l. 10). D1 om. 40 (cf. v. l. 32). Ds om. 40 (cf. v. l. 35). T3 om. 40 (cf. v. l. 37). K3 om. 40 (cf. v. l. 38). G1.3 om. 40 (cf. v. l. 39). T2 om. 40^a-41^b. —^a) K5 निहताः (sub-metric); D4 हताः सर्वे (for विनिहताः). M पुत्राश्च निहताः संखे (M1 °वे). —^b) D2 महाबलाः. —After 40^b, Dn1 ins. 24*. For 40^{ab}, T1 G2 subst.:

25* दुर्योधनो हतो यत्र पुत्रश्चास्य महात्मनः ।

—^c) M चेताराश्च (sic) (for भ्रातराश्च). T1 G2 सोद-राश्च महेश्वासाः. —K5 ins. after 40: Ds after 14*:

26* पार्थेन संयुगो घोरे किमन्यद्भागधेयतः ।

—After the above, K5 reads 34.

41 T4 missing (cf. v. l. 10). D1 om. 41 (cf. v. l. 32). T3 om. 41^{ab} (cf. v. l. 37). G1.3 om. 41^{ab} (cf. v. l. 39). T2 om. 41^{ab} (cf. v. l. 40). T1 G2 om. (hapl.) 41^{ab}. —^c) K5 B Ds. 8-11 दु (for च).

नान्यदत्र परं मन्ये वनवासादृते प्रभो ।

सोऽहं वनं गमिष्यामि निर्वन्धुर्ज्ञातिसंक्षये ॥ ४३

न हि मेऽन्यद्भवेच्छ्रेयो वनाभ्युपगमादृते ।

इमामवस्थां प्राप्तस्य लूनपक्षस्य संजय ॥ ४४

दुर्योधनो हतो यत्र शल्यश्च निहतो युधि ।

दुःशासनो विशस्तश्च विकर्णश्च महाबलः ॥ ४५

कथं हि भीमसेनस्य श्रोत्र्येऽहं शब्दमुत्तमम् ।

D2. 9. 10 भाग- (for भाग्य-). —^a) T1.3 (S स शिवं; T2 संजीवं (for स शुभं). B2 T1-3 G2.3 M भुवि; G1 दिवि (for नरः). D4 पुमान्प्राप्त्यादृति (sub-metric).

42 T4 missing up to 42^{ab} (cf. v. l. 10). D1 om. 42 (cf. v. l. 32). —^a) (G3 अयं (for अहं). B1.2.5 Dn1. n3 D4. 8. 9 T1 वियुक्तः; D3 वै युक्तो (for वियुक्तः). K4 D4. 10. 11 तैरः; K5 D3 चैर (for स्वैर). D2 भागैः; G3 भाग्यैः (for भाग्यैः). —^b) B3 चैवेपः; Dn1 चैव हि; D10 चैव ह; T1-8 G च सह (for चैवेह). —^c) T1.2 कथमंघोः; T4 G2 अंघः (T4 °तः) कथं (for कथमद्य). —^d) D3 पुत्र- (for शत्रु-).

43 D1 om. 43 (cf. v. l. 32). —^a) K1 नान्यग्रेह (for °द्वय). G1 Ms वरं (for परं). T4 नान्यत्र परमं मन्ये. —^b) S1 K1-3 Ds शमं; K4 मया; B3 कच्चि (sic); Dn D2.6 समं; M विमो (for प्रभो). —^c) K5 D4 M1 निर्वन्धुः; G1.3 स्वबन्धुर (for निर्वन्धुर). B3 संयुगे; D2.5 -वर्जितः (for -संक्षये). K1 Dn बन्धुज्ञाति-विवर्जितः.

44 D1 om. 44 (cf. v. l. 32). —^a) S1 K1-3 नेह (for न हि). S1 K1-3 M1 [S]य (for अन्यद्). —^b) B2-5 Ds. 9 वनाय गमनादृते; G3 M2 : वने ऋ (G3 Ms [sup. lin.] °नेभ्यु)पग (M2 °श)मादृते; M1 वनाभि-गमनादृते. —^c) D4 S एत (T1.2 °ना)म् (for इमाम्). —^d) D4 मूलं; D9 लूत- (for लूत-).

45 D1 om. 45 (cf. v. l. 32). Ms om. (1 hapl.) 45^b-46^c. —^b) D4 शाल्यश्च; M1 गम्यश्च (for शल्यश्च). S (Ms om.) बलवान् (for निहतो). —^c) S1 K1.3 Ds G2 विकर्णश्च; K4 [S]पि निहतो; K5 Dn D2. 8. 9. 10. 11 विविशश्च; D8 निशस्तश्च; T4 विशस्तस्य (sic); G1.3 विहस्तश्च; M1. 2. 4 विविश (M1 °श)तिर् (for विशस्तश्च). —^d) S1 K1.3 विश (Ks °स)काश्च; D6 विविशश्च (for विकर्णश्च). K5 महारयः; D2 °बलः; D9 °बल (for °बलः).

एकेन समरे येन हतं पुत्रशतं मम ॥ ४६

असकृद्वदतस्तस्य दुर्योधनवधेन च ।

दुःखशोकाभिसंतप्तो न श्रोष्ये परुषा गिरः ॥ ४७

एवं स शोकसंतप्तः पार्थिवो हतबान्धवः ।

मुहुर्मुहुर्मुह्यमानः पुत्राधिभिरभिभूतः ॥ ४८

विलप्य सुचिरं कालं धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः ।

दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य चिन्तयित्वा पराभवम् ॥ ४९

दुःखेन महता राजा संतप्तो भरतर्षभ ।

पुनर्गावल्गणिं स्रुतं पर्यपृच्छद्यथातथम् ॥ ५०

46 D1 om. 46 (cf. v. 1. 32). M3 om. 46^{abc} (cf. v. 1. 45). —^b K1 श्रेष्ठोहं (sic); Ds सांख्येहं (sic) (for श्रोत्र्येहं). B2 उद्धतं (for उत्तमम्). —^c D4 कर्णेन (for एकेन). M1. 2. 4 यत्र (for येन).

47 D1 om. 47 (cf. v. 1. 32). —^a B1 D9 गद-
तस्य; D9 वस^o; M जल्प^o (for वद^o). T's तत्र; M2. 4
तात (for तस्य). —^b K5 B D3. 8. 10. 11 (by corr.)
वधं च तं; D1 D2. 3. 6 वधं प्रति; D11 (before corr.)
वधेरितः (for वधेन च). —^c D4. 6 शोकाभि- (for
शोकाभिः). —^d D11 नाश्रोत्र्ये; D8 तु श्रोत्र्ये; D10
श्रोत्र्येहं. Dn D5. 6 परमा; D4 परुषं (for परुषा). K2
D5 गिरा; D4 वचः (for गिरः).

48 Before 48, MSS. ins. वैशंपायन उवाच. —^a)
S1 K1-3 दुःखेन; B4. 5 D9-11 वृद्धश्च; Dn D1-3. 6
स दुःख- (for स शोक-). —^b) D8 पार्थवाहनमध्यमः
(sic). —^c) D10 om. मुहुर्मुहुः. K5 D3 मुह्यमानाः
(D8 °णः); D8 उत्थमाना (for मुह्यमानः). —^d) B3
D2 T1. 4 G1. 3 पुत्रादिभिर्. K5 D3 पुत्रस्याधि (D3 °भि-
परिभूतः; D12 पुत्राधितप्तो भरतर्षभ (hypermetric);
D13 पुत्राधिनिपरिभूतः; D4 पुत्राधिभिः परिभूतः.

49 D1 om. 49-50. —^a) D2 कालं. —^c) K3
D2. 10. 11 M स (M1 च) निः (M नि) श्वस्य; K5 D3. 4 T
G विनिः (T G °नि) श्वस्य (for च निः).

50 D1 om. 50 (cf. v. 1. 49). —^a) K4 B (except
B2) D8. 9 शोकेन (for दुःखेन). K4 B D3. 9 [आ]विष्टः;
K5 D3. 4. 10. 11 T1. 2 G1 M राजन् (for राजा). —^b)
K1. 8 Dn D3-6. 8 M2. 3 भरतर्षभः (M3 °र्षभः). —^c)
K2. 4. 5 D8. 10 गावल्गनिं. —^d) S1 K1. 2 यथा तथा.

51 Before 51, MSS. ins. धृतराष्ट्र उवाच. —^a)

भीष्मद्रोणौ हतौ श्रुत्वा स्रुतपुत्रं च पातितम् ।

सेनापतिं प्रणेतां किमकुर्वत मामकाः ॥ ५१

यं यं सेनाप्रणेतां युधि कुर्वन्ति मामकाः ।

अचिरेणैव कालेन तं तं निघ्नन्ति पाण्डवाः ॥ ५२

रणमूर्ध्नि हतो भीष्मः पश्यतां वः किरीटिना ।

एवमेव हतो द्रोणः सर्वेषामेव पश्यताम् ॥ ५३

एवमेव हतः कर्णः स्रुतपुत्रः प्रतापवान् ।

स राजकानां सर्वेषां पश्यतां वः किरीटिना ॥ ५४

पूर्वमेवाहमुक्तो वै विदुरेण महात्मना

C. 9. 115
B. 9. 2. 60
K. 9. 2. 60

K4 भीष्मौ (for भीष्म-). M1 हि ता (sic) (for हतौ).
D4 द्यूता (for श्रुत्वा). —^b) D9 स्रुतपुत्रौ. S1 K1-3
G2 नि- (for च). K5 B2. 5 D2. 10. 11 घातितं; D12.
n3 (marg. sec. m. as in text) पालितं (for पातितम्).
— After 51^{ab}, T1 reads 53^{cd} for the first time,
repeating it after 51^{cd}. —^c) D4 शल्यं (for सेना-).
D1. 5 -पति- (for -पतिं). T G महेष्वासं (for प्रणेतां).
— K2 om. (hapl.) 51^d-52^a. —^d) S1 कियं (sic)
कुर्वति; K1 कियं (sic) कुर्वत; K3 यं यं कुर्वत; K4 B3. 4
Dn D1. 2. 4. 5 G2 किमकुर्वत; K5 किमकुर्वति (sic). D4
मे सुतः (for मामकाः). — For 51^{cd}, M subst.:

27* तथा शल्यं महेष्वासं मद्राणांभीश्वरं विशुम् ।

52 K2 om. 52^a (cf. v. 1. 51). S1 K1. 3 B3 Dn
D3 T2-4 G om. (hapl.) 52^{ab}. D1 om. 52-53. —^b)
T1 युद्धे (for युधि). — T1 reads 52^{cd} for the first
time after 51^{ab} and repeats it after 51^{cd}. —^c) D2
कालेन. —^d) D3 तत्र तिष्ठति पाण्डवाः; T (T1 second
time) G ततः (G1 °ज्ञ शंसितुमर्हसि (T3 °तः).

53 D1 om. 53 (cf. v. 1. 52). —^b) K2 वा; K4
च; K5 B3 नः; D4 तु (for वः). — D6 M1 om.
(hapl.) 53^c-54^d. —^c) D3 एष एव; G एवमेष (for
एवमेव). D12 हते द्रोणे (for हतो द्रोणः). —^d) D4
पुत्राणां मम पश्यतां.

54 D1 om. 54 (cf. v. 1. 52). D9 M1 om. 54
(cf. v. 1. 53). —^b) S1 Dn2. n3 D2. 5 सह पुत्रैः; K1. 2
सहपुत्रः; D12 स्रुतपुत्रैः (for 'पुत्रः). —^d) D8 पश्यतो.
K5 नः (for वः).

55 D1 om. 55 (cf. v. 1. 52). —^a) M1 एषो (for
एव). D4 T1-3 G [s]सि; T4 [s]सि (for वै). —^b)

C. 9. 115
B. 9. 2. 61
K. 9. 2. 60

दुर्योधनापराधेन प्रजेयं विनिशिष्यति ॥ ५५
केचिन्न सम्यक्पश्यन्ति मूढाः सम्यक्तथापरे ।
तदिदं मम मूढस्य तथाभूतं वचः स्म ह ॥ ५६
यदब्रवीन्मे धर्मात्मा विदुरो दीर्घदर्शिवान् ।
तत्तथा समनुप्राप्तं वचनं सत्यवादिनः ॥ ५७
दैवोपहतचित्तेन यन्मयापकृतं पुरा ।
अनयस्य फलं तस्य ब्रूहि गावल्पाणे पुनः ॥ ५८
को वा मुखमनीकानामासीत्करणे निपातिते ।

Dn². n³ विदुरेण. — ^a D⁴ प्रजा ते (for प्रजेयं). D² विनिशिष्यति (sic); D⁸. 9 °शिष्यते.

56 D¹ om. 56 (cf. v. l. 52). — ^a T G सम्यक्प्र-
(T³ °ज्ञन्); M त्वसम्यक्; Ca. v न सम्यक् (as in text).
— ^b T G तु (G² च) न; C^v सम्यक् (as in text).
B D⁸. 9 Ca. v अवश्य च (B³ °क्ष्यते) (for तथापरे).
— ^d Ś¹ K¹. 2 तथा मूढः; K³ तदा मूढः; Dⁿ D². 5
तथा सुतः; D⁸ पथ्यभूतं; D¹⁰. 11 यथाभूतं (for तथा°).
K¹ सह; K⁵ D³. 10 सहे; B¹. 5 तु तत्; B² T¹. 2. 4 G
स्मृतं; B³. 4 D⁵ M स्म तत्; Dⁿ D⁸ स्म हे; D⁴ तव;
T⁸ श्रुते (for स्म ह). D⁸. 9 तथाभूतं च वस्तु तत्.

57 ^a D². 8 यदा; D⁴ यथा (for यद्). K⁴. 5
B D³. 9-11 स; Dⁿ D⁴ T G मां; M मा (for मे).
D⁸ ब्रवीदयं स धर्मात्मा. — ^b Dⁿ D⁴ विदुरो. K⁵
B¹. 3-5 D³. 8. 9 विदुरः सर्वघ (B³ °ज्ञ) मवित्. — M¹
repeats 57^{ab} after first occurrence of 65^{ab}. — ^c
T¹. 2 तथा तु; G¹. 3 तथा तत् (by transp.). — ^d B
(except B²) D³. 9 वचनं सत्यमरितं; S (M¹ both
times) °न दीर्घदर्शिनः.

58 D¹ om. (hapl.) 58. — ^b K³. 5 B Dⁿ D². 3.
5. 6. 8-11 न कृतं; D⁴ T¹. 2. 4 G M [अ]नुष्ठितं; T³ सुकृतं
(for [अ]पकृतं). — ^c Dⁿ om. (hapl.) फलं तस्य.
K² G³ बलं; D² फलं. — ^d Ś¹ K¹ गावल्पाणे; K⁵
°लुनिस् (sic). K⁵ तदा (for पुनः).

59 B⁵ om. 59^a-61^b. — ^a K¹-3 D² वो; K⁴ नो;
B¹-4 D⁸. 9 वै; Dⁿ हि (for वा). Dⁿ D⁸ मुख्यम्;
D¹ रये (for मुखम्). — ^b K⁴ आसां (sic) (for
आसीद्). — ^d Ś¹ Dⁿ. 2. 8 D¹. 3. 5 को वः; D⁸ कौरवः
(hypermetric); D¹⁰. 11 कोत्र (for को वा). K² B³
Dⁿ D¹. 6 T¹ G³ M¹. 2 प्रत्युद्दि (Dⁿ °दी) याद्; D² प्रत्य-
क्षुखो; D⁵ G¹ प्रत्युद्वाद्; D¹⁰ प्रत्यक्षयौ (sic); T²-4

अर्जुनं वासुदेवं च को वा प्रत्युद्ययौ रथी ॥ ५९
केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रं मदराजस्य संयुगे ।
वामं च योद्धुकामस्य के वा वीरस्य पृष्ठतः ॥ ६०
कथं च वः समेतानां मदराजो महाबलः ।
निहतः पाण्डवैः संख्ये पुत्रो वा मम संजय ॥ ६१
ब्रूहि सर्वं यथातत्त्वं भरतानां महाक्षयम् ।
यथा च निहतः संख्ये पुत्रो दुर्योधनो मम ॥ ६२
पाञ्चालाश्च यथा सर्वे निहताः सपदानुगाः ।

G² M⁸. 4 प्रत्युद्य (T² °प) याद् (for °द्ययौ). Ś¹ K¹. 3 रणे
(for रथी). K⁴ प्रत्युदीयादर्थी च कः.

60 B⁵ om. 60 (cf. v. l. 59). D¹ om. 60. — ^a)
K³ के वारक्षन् (hypermetric); Dⁿ T⁴ G कौरक्षद्
(Dⁿ °न); D⁴ कौरव्यः; T³ तेरक्षन् (for केऽर°).
T² दक्षिणे. K⁵ चक्रे. — ^b Dⁿ. 2 D². 5. 6 om.
(hapl.) from संयुगे up to वीरस्य (in 60^d); Dⁿ reads
the same on marg. (sec. m.). Ś¹ K¹-3 धीमतः (for
संयुगे). — ^c K² B¹. 3. 4 D⁴. 8. 9 S (except M²) वा
(for च). — ^d Ś¹ K¹. 5 D³. 8. 10 T¹ G². 3 को (for
के). T⁴ धीरस्य. D⁴ के वीरास्तस्य पृष्ठतः.

61 B⁵ om. 61^{ab} (cf. v. l. 59). — ^a) Ś¹ K¹. 2. 4
च नः; D¹ इतः; D³. 4 वचः; M² एव (for च वः).
D¹ समेतेषु. M³ कथं च समवेतानां. — ^b) K⁵ B² D³.
10. 11 महारथः; D² °बलः (for °बलः). — ^c) M¹
निहतं. Dⁿ तत्र; D⁶ पुत्रः; T¹ संवेः; (D². 3 M संख्ये
(for संख्ये). — K¹. 4 Dⁿ. 2 D¹. 5. 6 om. (hapl.)
61^d-62^c; Dⁿ reads the same on marg. — ^d) D⁴
यथावन् (for पुत्रो वा). B³ om. म संजय; Dⁿ om.
वा मम संजय. D¹⁰ मे स (for मम). T¹ G पुत्राणां
मम संजय.

62 K¹. 4 Dⁿ. 2 D¹. 5. 6 om. 62^{abc} (cf. v. l. 61).
Dⁿ reads 62 on marg. Dⁿ reads 62^{abc} on marg.
— ^a) Ś¹ K³ स त्वं; K² T G¹. 8 सत्यः; G² त्वं तु (for
सर्वं). K⁵ B². 5 D³. 4. 11 S (except M³) यथा (Dⁿ om.)-
तस्य (for °तस्य). — ^b) K² Dⁿ D¹ T⁴ G². 3 भारतानां.
D⁴ T¹. 2 G M¹ महत्क्षयं (M¹ °यः); T⁴ च संख्ये; M²-4
इह क्षयं (for महाक्षयम्). — After 62^b, M¹ reads
65^{ab} for the first time, repeating it in its proper
place. — ^c) T¹. 2 G¹. 8 M यथा स; T³ कर्मचिन्; G²
कथं च (for यथा च). T⁴ G¹ संवे; G². 8 M²-4 संख्ये.

धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च द्रौपद्याः पञ्च चात्मजाः ॥ ६३
पाण्डवाश्च यथा मुक्तास्तथोभौ सात्वतौ युधि ।
कृपश्च कृतवर्मा च भारद्वाजश्च चात्मजः ॥ ६४

यद्यथा यादृशं चैव युद्धं वृत्तं च साप्रतम् ।
अखिलं श्रोतुमिच्छामि कुशलं ह्यसि संजय ॥ ६५

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि द्वितीयोऽध्यायः ॥ २

३

संजय उवाच ।

शृणु राजन्नवहितो यथा वृत्तो महान्क्षयः ।
कुरूणां पाण्डवानां च समासाद्य परस्परम् ॥ १
निहते स्रतपुत्रे तु पाण्डवेन महात्मना ।

विद्वतेषु च सैन्येषु समानीतेषु चासकृत् ॥ २
विमुखे तव पुत्रे तु शोकोपहतचेतसि ।
भृशोद्विग्रेषु सैन्येषु दृष्ट्वा पार्थस्य विक्रमम् ॥ ३
ध्यायमानेषु सैन्येषु दुःखं प्राप्तेषु भारत ।

C. 9. 190
B. 9. 4. 4
K. 9. 3. 4

— Dns reads 62^d twice. —^a) Dc योसौ (for पुत्रो).

63 ^a) D2 पांचालश्च; D5 पांचालश्च; D8 पंचाल्यश्च;
D9 पंचालश्च. B2 निहताः; B1. 5 Dn D1. 2. 5. 8. 9 च
तथा (for च यथा). M2 संखे (for सर्वे). —^b) B2
सबलाः (for निहताः). D8. 9 च (for स-). Dn D2. 5
हताश्च सहसानुगाः; D1 धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ; D8 निहताश्च
सहानुगाः. — D1 om. 63^c-64^d. —^c) D5 शिखण्डी.
—^d) Dn D2. 5. 8 द्रौपदेयाश्च ये हताः.

64 D1 om. 64 (cf. v. 1. 63). —^a) Dn1. n3 यथा-
नुकास्. —^b) B2. 8. 5 D4 T1. 8. 4 G तथा तौ; Dn1
तथा नो (for तथोभौ). Dn D2. 5. 8 Cn (gloss: वासु-
देवः सात्यकिश्च) यादवौ; D10. 11 माधवौ (for सात्वतौ).
—^a) Dn2. n3 भरद्वाजस्य. K1 चात्मनः (for °जः). T
G M1 भारद्वाजात्मजस्तथा; M2-4 द्रौणिश्च जयतां (M2
[sup. lin.] रथिनां) वरः.

65 M1 reads 65^{ab}, for the first time, after 62^b.
After first occurrence of 65^{ab}, M1 repeats 57^{cd}.

^a) K4 यस्य वा; D8 तद्यथा; T3 यद्यदा; M2-4
यथैतद्; Ca यद्यथा (as in text). K2 D10 यादृशश्च
(for °शं). T1-8 G2. 8 M1 (second time) वृत्तं; T4
G1 वित्तं (for चैव). —^b) B1 Dn2 D4 युद्धवृत्तं; D1
महायुद्धं; D8. 11 Ca यथावृत्तं; D10 यथावृत्तश्च (for युद्धं
वृत्तं). S1 K1. 8 हि सांप्रतं; K4 असांप्रतं; Dn D1. 2. 5.
8. 8. 9 अभूततः; M1 (first time) 8. 4 तु सांप्रतं (for च
सांप्रतं). T G M1 (second time) यथा चैवेद् सांप्रतं. —^c)

T G निखिलं. —^a) D10 [S]खसि (for ह्यसि).

Colophon om. in B8; D7 missing. — *Adhy. name*:
D2 Ms. 4 धृतराष्ट्रविलापः. — *Adhy. no.* (figures, words
or both): K2 Dn D4. 10. 11 2 (as in text). — *Sloka*
no.: S1 70; K4 66; Dn 62.

3

 This adhy. is missing in D7 (cf. v. 1.
9. 1. 1).

1 ^b) G2 वृत्तं (for वृत्तो). K5 T2. 3 G1. 3 M1 महा-
क्षयः; B (except B2) Dns D1. 2. 5. 8. 9 जनक्षयः;
Dn1. n2 धनंजयः (for महान्क्षयः). —^a) D3 परस्परः
(for °स्परम्).

2 ^a) S1 K1 सूर्यः (for सूत-). D8 -पुत्रेण; D10
-पुत्रं तु; T G M1 -पुत्रे च (for -पुत्रे तु). —^b) T G
फलपुत्रेण (for पाण्डवेन). —^c) S1 K1 विश्रुतेषु. D8
स; M2-4 तु (for च). —^d) D2-4 T4 G2. 8 समानी-
नेषु; D8 समानीषु च; D10. 11 भज्यमानेषु; M1 सीद-
मानेषु; Ca समानीतेषु (as in text). K4 न (for च).

After 2, N (except D4; D7 missing) ins. a
passage given in App. I (No. 1) followed by 5^c-7^b
(om. in D1).

3 ^a) D5 विमुख्ये. D4 T G M1 च (for तु).
— For 3^{ab} D1 subst.:

28* पातितेषु तुरंगेषु गजेषु च रथेषु च ।

C. 9. 190
B. 9. 4. 4
K. 9. 3. 4

बलानां मध्यमानानां श्रुत्वा निनदमुत्तमम् ॥ ४
अभिज्ञानं नरेन्द्राणां विकृतं प्रेक्ष्य संयुगे ।
पतिताव्रथनीडांश्च रथांश्चापि महात्मनाम् ॥ ५
रणे विनिहतान्नामान्दृष्ट्वा पत्नींश्च मारिष ।
आयोधनं चातिघोरं रुद्रस्याक्रीडसंनिभम् ॥ ६
अप्रख्यातिं गतानां तु राज्ञां शतसहस्रशः ।
कृपाविष्टः कृपो राजन्वयःशीलसमन्वितः ॥ ७

—^o D₅ भृशं भवेतु सैन्येषु; D₈ भृशोद्विगे तु सैन्ये*.

—^a D₁₀ दत्त्वा (for दृष्ट्वा).

4 K₃ om. 4. —^a D₅ युद्धमानेषु (for घाय^o).
Ś₁ K_{1.2} सर्वेषु; D₄ S यो (M_{1.2.4} यौ) धेपु (for सै-
न्येषु). —^b Ś₁ K_{1.2.4} D₁₋₈ दुःख- (for दुःखं). D₂
प्रायेषु; D₉ प्राप्तेषु (for प्राप्तेषु). D₁ केवलं (for
भारतं). — D₈ reads 4°-5^a twice. —^o D₂ बलानां;
D₃ G₁ बालानां; D₉ वलानं (for बलानां). D_{n1} D_{1.2.6}
(both times) T G_{1.3} M₈ वध्यमानानां; D_{n2. n8} D₈
M₁ वध्य^o; D₃ G₂ युध्य^o; D₁₀ पोध्य^o; M_{2.4} बाध्य^o
(for मध्य^o). D₄ बलानां चैव सर्वेषां. —^a D₁ केशा-
केशि गदाभृतां.

5 For the repetition in D₈, cf. v. l. 4. D₁
om. 5^a-7^b. —^a K₂ B₂ D₄ अभिज्ञानां (D₄ ना);
D_n D_{2.5} जातं; D₈ (both times) जातं; D₁₀ पातं
(for ज्ञानं). —^b K₄ B_{1.5} D_{8.9} T₃ G₂ विक्षतं; K₅
वीक्षतं; D_{n2. n8} D_{2.5} विकृतं; G₃ विकर्मं; M₁ निकृतं;
M₂₋₄ निकृत्तं (for विकृतं). D_{n1} विप्रविप्रेक्ष्य संयुगे (sic);
D₄ निकृताविध्य संयुगे (sic). — N (except D₄;
D₁ om.; D₇ missing) reads 5^c-7^b after App. I
(No. 1). Before 5^{cd}, N (except D_{n2} D₄; D₁
om.; D₇ missing) ins. संजय उवाच. —^o K₅
नीडास्तु; D_{8.10} नीडांस्तु; D₅ नीडश्च (for नीडांश्च).
D₄ T G₂ M पतितानि च नीळानि (D₄ लज्जानां; T_{1.4}
नीलानि); G_{1.3} तानि वनानीव. —^a D₄ S ध्वजांश्च
(for रथांश्च). T G चैव (for चापि). D_{3.4} महात्मना.

6 For the sequence in N (except D₄; D₁ om.;
D₇ missing), cf. v. l. 5. D₁ om. 6 (cf. v. l. 5).
—^{ab} K_{1.3} D_{2.3.10.11} च; M नि- (for वि-). M
पा (M_{1.3} प) तितान् (for निहतान्). B D_{5.9} M₈ दृष्ट्वा
नागान् (by transp.). D_{n3} D₅ पत्नीश्च; T_{2.3} पत्नि
(for पत्नीश्च). D_{8.10} M₁ मारिषः; T₂ G_{1.2} M₈ भारत
(for मारिषः). —^o K₂ अयोधनं; D₁₀ आयोवलयः;

अब्रवीच्च तेजस्वी सोऽभिमृत्य जनाधिपम् ।

दुर्योधनं मन्युवशाद्वचनं वचनक्षमः ॥ ८

दुर्योधनं निबोधेदं यच्चा वक्ष्यामि कौरव ।

श्रुत्वा कुरु महाराज यदि ते रोचतेऽनघ ॥ ९

न युद्धधर्माच्छ्रेयान्वै पन्था राजेन्द्र विद्यते ।

यं समाश्रित्य युध्यन्ते क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभ ॥ १०

पुत्रो भ्राता पिता चैव स्वसेयो मातुलस्तथा ।

Ca. n आयोधनं (as in text). D₄ चापि (for चाति-).

—^a D_{3.4} क्रीड- (for [आ]क्रीड-). ⚡ Ca. n: रुद्रस्या-
क्रीडं सशानम् । ⚡

7 For the sequence in N (except D₄; D₇ miss-
ing), cf. v. l. 5. D₁ om. 7^{ab} (cf. v. l. 5). —^a)
Ś₁ K_{1.2.4} D_{4.10} अप्रख्याति-; K₅ B₅ प्रत्याख्याति-; D_n
D₂ आप्रख्याति (D_{n1} ति-); M₃ सुप्रख्याति (for अप्र-).
K₄ D_n D₄ M च (for तु). —^o D_n D_{1.2.5.6} क्रिया-
शीलः (for कृपाविष्टः). D_{n1} तपो (for कृपो). S दृष्ट्वा
(for राजन्). —^a K₄ वृद्ध-; D_{n3} वय-; D₉ रूप-;
T₃ G₂ वृद्ध- (for वय-). D₂ शील-; D₅ शील-.

8 ^a G_{1.3} ते राजन् (for तेजस्वी). —^b K₅ सृज्य-;
D_{n1. n2} नृत्त्य-; D₈ वृत्त्य- (for सृत्त्य-). K₄ D_{1.4} M₂
नराधिपं (for जनां). — D₁ om. 8^{cd}. —^o D₁ मन्यु-
गतं; S अनुक्रोशा (M₃ घाद् (for मन्युवशाद्). —^a)
D₃ वदनं (for वचनं). D_{n1} T_{1.2} G_{1.3} M क्षमं (for
क्षमः). D_{10.11} वाक्यं वाक्यविशारदः.

9 Before 9, D₄ T_{3.4} (G ins. कृपः. —^a) Ś₁ K₁₋₃
मन्युवशाद्; K₅ निबोधेयं (for धेदं). —^b K_{1.5} B₁
(except B₁) D_n D_{1.2.8-11} T₄ G₂ यस्त्वां; D₅ यस्त्वां;
M₃ यथा (for यत्त्वा). Ś₁ K_{1.3} B_{1.4.5} D_{8.9} भारत;
K₂ पुत्रक (for कौरव). —^a T₃ G₂ यदिदं (for यदि
ते). D₄ न च; T_{1.3} (G_{1.2} मनः; T₄ G₃ वचः (for
अनघ).

10 ^a T₃ G₂ मार्गाश्च (for धर्माश्च). K₅ D_{8.9}
M_{1.3} श्रेयो (for श्रेयान्). D₄ ते (for वै). —^b K_{4.5}
यथा; T₂ पदा; G_{1.2} तव (for पन्था). Ś₁ K_{1.3}
राजन्प्र- (for राजेन्द्र). D₁ क्षत्रियस्यात्र विद्यते. — D₁
om. 10^{cd}. —^o D₂ यान् (for यं). Ś₁ K₁ समासाद्य
(for श्रित्य). D_{n2} युयुध्यन्ते (hypermetric); T₄ G
युध्यन्ति (for युध्यन्ते). —^a D₅ भरतर्षभ; G₃ क्षत्रिय-
ः (for र्षभ).

11 ^a K₂ पुरो; M_{2.4} सुतो (for पुत्रो). D₄ सुहृद्

संबन्धिवान्धवाश्चैव योध्या वै क्षत्रजीविना ॥ ११

वधे चैव परो धर्मस्तथाधर्मः पलायने ।

ते स्म घोरां समापन्ना जीविकां जीवितार्थिनः ॥ १२

तत्र त्वां प्रतिवक्ष्यामि किंचिदेव हितं वचः ।

हते भीष्मे च द्रोणे च कर्णे चैव महारथे ॥ १३

जयद्रथे च निहते तव भ्रातृषु चानव ।

लक्ष्मणे तव पुत्रे च किं शेषं पशुपास्महे ॥ १४

येषु भारं समासज्य राज्ये मतमकुर्महि ।

ते संत्यज्य तनूर्याताः शूरा ब्रह्मविदां गतिम् ॥ १५

वयं त्विह विनाभूता गुणवद्भिर्महारथैः ।

कृपणं वर्तयिष्याम पातयित्वा नृपान्बहून् ॥ १६

सर्वैरपि च जीवद्भिर्वीभत्सुरपराजितः ।

कृष्णनेत्रो महाबाहुर्देवैरपि दुरासदः ॥ १७

इन्द्रकार्मुकवज्राभिमन्द्रकेतुमिवोच्छ्रितम् ।

C. 9. 202
B. 9. 4. 16
K. 9. 3. 16

(for पिता). — ^δ K₂₋₄ B Dn D₄. 6. 9-11 T₁. 1 G M₂ स्वसीयो; K₅ शस्त्रियो (sic); D₂ M₃. 4 स्वसीयो; D₃. 5 स्वश्रीयो; D₈ स्वसीयो; T₂ स्वश्रेयो; M₁ स्वश्रियो (for स्वसीयो). D₂ T₂ मानुलस्. — ^ε D₂ M₁. 2 संबंधी- (for संबन्धि-). D₂ बांधवश्; M₁ बांधवाश् (for बान्धवाश्). — ^α K₅ Dn D₁. 2. 6 T₁. 2. 4 G M₁ योद्धव्याः; D₃ T₃ योधव्याः; D₄ संयोध्याः; M₂₋₄ वध्या वै (for योध्या वै). K₁ D₂. 3 क्षत्रजीविना; B₂ D₉ क्षत्रजीविनां (D₉ ता); D₁ क्षत्रियोनिना; D₁₀ क्षत्रिजा-तिना; T₃. 4 G₁. 3 क्षत्रजीविनः; G₂ बंधुभिः; M₂₋₄ जी-विभिः (for जीविना).

12 ^α Dn₁ वधं; D₉ वधश् (for वधे). K₄ विधेनैव परो धर्मस् (sic); D₃ एष वै परमो धर्मस्. — ^δ Ś₁ K₁. 2 तथैव च; D₁₀ परोधर्मः (for तथाधर्मः). K₅ पला-यिनः; D₃ विभिः; D₈ प्रलीयते (for पलायने). D₄ तथा नैवोपजायते. — D₁ om. 12^α. — ^ε Ś₁ K₁ ते स्मो; K₅ ते स्मा; B (except B₂) D₁. 5. 8. 9 तस्माद्; D₁₀ नेमे; T₁₋₃ G₂ ते सु- (for ते स्म). K₁ पौरान्; T₁ घोरा; T₂. 3 घोरा; G₁. 3 घोराः (for घोरां). K₂ B₁. 4. 5 D₂. 6. 8 M₂ समापन्ना; K₄ यत्नः; K₅ यत्नां; D₁₀ सन्नां (for पन्ना). — ^α K₄ D₁₀ T₃ जीविका; Dn₁ T₄ G₃ जीवितां; T₂ G₁ जीविता (for जीविकां). B₁ D₃. 4 जीविका (D₃ पा)र्थिनः (for तार्थिनः).

13 ^α Ś₁ K₁. 3 तत्र ते; D₁ अद्य त्वां; D₁₀. 11 तदत्र; T₂ तत्र त्वा (for तत्र त्वां). T₂ नृप (for प्रति-). D₁ जलपामि; D₂. 5. 6 वक्ष्यामः (D₂ म) (for वक्ष्यामि). — ^δ D₄ केचिद् (for किंचिद्). B₃ हि तत्त्वतः; D₈ हि तद्वचः (for हितं वचः). — ^ε Ś₁ K₁. 3 तथा द्रोणे; K₅ D₁. 3 T G ह (D₃ रु) ते द्रोणे (for च द्रोणे च). — ^α K₅ चापि; D₃ वापि (for चैव). K₃ निपातिते; D₁ दिवं गते (for महारथे).

14 ^α K₅ निहतं. — ^δ D₉ भ्रात्रेषु (for भ्रातृषु).

T₃ वा (for च). D₁ सोदरेषु हतेषु ते; D₄ तथा वै समरे न च. — ^ε M₁ लक्षते; M₂₋₄ लक्षणे (for लक्ष्मणे). D₅ तु (for च). — ^α G₁ न (for किं). D₁ पशुपास्सरः; T₃ पास्सहि (for स्सहे).

15 T₂ om. 15^α. — ^α K₃ एषु; B₂ तेषु (for येषु). Ś₁ K₅ Dn D₁. 2. 3. 6. 10. 11 समासाद्य; K₃ संज्य; D₃ श्रित्य (for संज्य). — ^δ M₂ राज्ये महति कुर्महि. — T₃ om. 15^α. — ^ε Ś₁ K₁ D₃. 10. 11 M₁. 3 तनुं; K₂ तनूं; Dn₁ D₂. 4 तनुर (for तनूर). D₃ भ्राताः; D₅. 10 जाताः; G₂ शूरा (for याताः). — ^α G₂ याता (for शूरा).

16 D₁ om. 16. — ^α K₄ हीह; D₈ विधिः; G₂ तैर्हि (for त्विह). T₂ विनाभ्राता (sic) (for विनाभूता). T₄ वयं तु मम पुत्राणां. — ^δ G₂ गुणवद्भिर. — B₅ om. 16^ε. 18^α. — ^ε K₁. 2. 4. 5 B₂₋₄ Dn D₆. 8. 9 T₂₋₄ G₂. 3 M₂₋₄ वर्तयिष्यामः; D₃ कर्तुमिच्छामः; D₅ वर्तयिष्यामि (for व्याम). — ^α K₅ M₂₋₄ घातयित्वा; D₆ यात (for पात). M₂₋₄ transp. नृपान् and बहून्.

17 B₅ om. 17 (cf. v. l. 16). — ^α B₂ D₁₀. 11 अथ (for अपि). Dn D₂. 4. 8 हि (for च). D₄ सनद्धैर् (for जीवद्भिर्). — ^δ K₅ B₁ Dn D₁. 3. 5. 8 T₂. 3 G₁ M₁₋₃ न पराजितः (for अप). D₄ शास्त्रवैरपराजितः. — ^α Dn₁ om. from कृष्ण up to महा (in 18^α). T₃ कृष्णनेता; G₂ नस (sic); G₃ नेत्रा; Ca (gloss: कृष्णो नेत्रं नेता यस्य). n (gloss: कृष्णः नेता सारथिर्यस्य, यद्वा कृष्ण एव नेत्रं यस्य सः) कृष्णनेत्रो (as in text). Dn₃ देवैर् (for देवैर्). D₁ यस्य कृष्णोनिशं नेता न हि तत्र पराभवः.

18 B₅ om. 18 (cf. v. l. 16). Dn₁ om. up to महा (cf. v. l. 17). D₁ om. 18-22. — ^α Dn₃ D₂. 5 रुद्र- (for इन्द्र-). K₅ D₃. 10. 11 तुल्यामस्; D₄ वर्णाभस् (for वज्राभस्). — ^δ K₄ D₄ केतुर् (for केतुषु).

C. 9. 202
B. 9. 4. 16
K. 9. 3. 16

वानरं केतुमासाद्य संचचाल महाचमूः ॥ १८

सिंहनादेन भीमस्य पाञ्चजन्यस्वनेन च ।

गाण्डीवस्य च निर्घोषात्संहृष्यन्ति मनांसि नः ॥ १९

चरन्तीव महाविद्युन्मुष्णन्ती नयनप्रभाम् ।

अलातमिव चाविद्धं गाण्डीवं समदृश्यत ॥ २०

जाम्बूनदविचित्रं च धूयमानं महद्भुतः ।

दृश्यते दिक्षु सर्वासु विद्युदभ्रघनेष्विव ॥ २१

B₂ इवोत्थितं. — D₈ repeats 18^a after 20^a. — ^a) K₃ D₁₀ स चचार (D₁₀ 'ल'); D₂ संचचाळ. K₃ G₈ -चमू; D_{n1} D_{8.10} -चमू.

19 D₁ om. 19 (cf. v. l. 18). — ^a) Ś₁ K_{1.2} -ना-
दाश्च; K_{3.4} D_{3.10.11} -नादाच्च; K₅ -नादां च (for -नादेन).
— ^b) Ś₁ K₃ -स्वनास्त (Ś₁ [sup. lin.] K₃ 'त्त')था; K₁
-स्वरात्तथा; K₅ D₈ -रवेन च (for -स्वने). — ^c) D_{n2}.
n₃ D₅ गांजीवस्य (for गाण्डी). D₄ निर्घोषैः (for 'पाच').
— ^d) Ś₁ K₁ प्रहृष्यति; K₅ संहृष्यति; B₂
B₃ संहृष्यति; D₄ स मुह्यति; S संसु (T₃ समु; M₈
समु)हते; C_a संहृष्यन्ति (as in text). D₁₀ वः; T₄
G₁ च (for नः).

20 D₁ om. 20 (cf. v. l. 18). — ^a) K₄ चरंतीह;
D₄ चरंति च; T₁₋₃ चलंतीव; T₄ तरंतीव; G₁ स्मरंतीह;
G₂ स्फुरंतीव; G₃ स्मरंतीव (for चरन्तीव). D_n अर्जुनस्य
च सा राजन्. — After 20^a, D₈ repeats 18^a. — ^b)
D_{8.5} T₂ G₂ M₁ मुष्णति; D_{8.10} मुष्ण (D₁₀ 'ष्णा')ती;
G₃ मुष्णतं; M_{2.4} मुष्णाति (for मुष्णन्ती). D_n M₂
-प्रभाः. — ^c) K₄ D_n चावद्धं; K₅ वाहिन्य (sic); M
बीभत्सोर (for चाविद्धं). — ^d) D_{n2}. n₃ D₅ गांजीवं;
G₂ गांजीवः. K_{2.5} D_{3.6.11} T₂ G₂ समदृश्यते; D₂ संप्र-
दृश्यते; D₈ समदृश्यतां (for 'दृश्यत').

21 D₁ om. 21 (cf. v. l. 18). K₅ om. 21. — ^a)
D_n D₈ -विचित्रं तु; D₂ 'त्रांग; T_{1.2} 'त्रं यद् (for 'त्रं
च). — ^b) K₂ नूयमानं (for धूय). D₄ भ्रमंतं चक्र-
वत्तथा. — ^c) Ś₁ K_{1.3} B₁ D₈ -गणेष्विव; D₄ -वनेष्विव;
C_a (gloss: निरन्तरेषु) -वनेष्विव (as in text). — After
21, Bom. Cal. ed. ins.:

29* श्वेताश्च वेगसंपन्नाः शशिकाशसमप्रभाः ।

पिबन्त इव चाकाशं रये युक्तास्त वाजिनः ।

[(L. 1) Cal. ed. श्वेताश्च.]

22 D₁ om. 22 (cf. v. l. 18). — ^a) Ś₁ K₁₋₄ B

उद्यमानश्च कृष्णेन वायुनेव बलाहकः ।

तावकं तद्वलं राजन्नर्जुनोऽश्वविदां वरः ।

गहनं शिशिरे कक्षं ददाहाग्निरिवोत्थितः ॥ २२

गाहमानमनीकानि महेन्द्रसदृशप्रभम् ।

धनंजयमपश्याम चतुर्दन्तमिव द्विपम् ॥ २३

विक्षोभयन्तं सेनां ते त्रासयन्तं च पार्थिवान् ।

धनंजयमपश्याम नलिनीमिव कुञ्जरम् ॥ २४

D_{2-6.8.11} उद्यमानाश्च; K₅ तुद्यमानाश्च; D_{n1} उद्यमाना;
D_{n2. n3} D₁₀ 'मानां; D₉ 'मानांश्च; T₁ (G₁ M_{1.3.4}
उद्यमानाश्च (for उद्य). T₂ तु (for च). K₅ D₈
दृश्यते; D_{n1} D_{2.5} बहवो (for कृष्णेन). — The por-
tion from 22^b up to 47^d in B₂ is lost on a missing
folio. — ^b) K₄ वायुनैव; D₁₀ 'नेष (for 'नेव').
N (except B₅; D₁ om.; B₂ D₇ missing) बला (K₅
वाला; D₂ बला)हकाः; T₃ M बलाहकः. — After
22^b, N (except D₄; D₁ om.; B₂ D₇ missing)
T_{1.2} ins.:

30* जाम्बूनदविचित्राङ्गा वहन्ते चार्जुनं रणे ।

[Ś₁ K_{1.3} वहति (for वहन्ते). Ś₁ K₁₋₄ सार्जुनं
(K₃ 'ने' (for 'चाजुन'). K₅ D_{3.10.11} बहन्त्या (K₅
'ल्यश्च) धनंजयं; T_{1.2} बहन्त्यार्जुनं इयाः (for the post.
half).]

— ^c) D₂ यद्; T₁ तु; M₁ च (for तद्). D₃ राज्ये;
S (except G_{2.3}) सर्वं (for राजन्). — ^d) D₃ तत्रा-
र्जुनाश्च (hypermetric) (for अर्जुनोऽश्च). K₄ D_{3.10.11}
-विशारदः (for -विदां वरः). — ^e) D_{n2. n3} D_{5.6} C_n
गहने. K₄ D₁₀ शिशिरे (for शिशिरे). Ś₁ K₁ कक्षं;
D₈ कक्षान्; D₁₀ कच्छं; C_n कक्षं (as in text). D₈
corrupt; D₁ निदाघे गहने कक्षं; S गह (M₃ 'ग')नं
शिशिरापाये. — ^f) K₄ D₂ इवोत्थितः; D_{10.11} 'स्वणः
(for 'स्थितः).

23 B₂ missing (cf. v. l. 22). — ^a) T₃ (G₁ M₁
अनीकं तु (for 'कानि). — ^b) D_n D_{1.2.3.6} रुद्रैश्च-
(for महेन्द्र). — K_{3.4} om. (hapl.) 23^a-24^b; G_{1.3}
om. 23^a. — ^c) D_{n1} अद्यासाद्य (for अपश्याम).
— ^d) K₅ धनदंष्ट्र (sic); B (B₂ missing) D (except
D₄; D₇ missing) चतुर्दंष्ट्रम् (for 'दंष्ट्रम्).

24 B₂ missing (cf. v. l. 22). K_{3.4} om. 24^a
(cf. v. l. 23). — ^a) K₅ D₈ विशो (D₈ 'शो')षयंतं; G₃

त्रासयन्तं तथा योधान्धनुर्घोषेण पाण्डवम्
 भूय एनमपश्याम सिंहं मृगगणा इव ॥ २५
 सर्वलोकमहेष्वासौ वृषभौ सर्वधन्विनाम् ।
 आमुक्तकवचौ कृष्णौ लोकमध्ये विरेजतुः ॥ २६
 अद्य सप्तदशाहानि वर्तमानस्य भारत ।
 संग्रामस्यातिघोरस्य बृध्दतां चाभितो युधि ॥ २७
 वायुनेव विधूतानि तवानीकानि सर्वशः ।

व्यक्षोभं (for विशोभं). Ś1 K1.2 Dn D2.5.6 सेना-
 स्तासु; D1 ते सैन्यं; D4 सैन्यानि; D11 सेनां तां; T
 G सेनां वै; M1 सेनां च; M2-4 तां सेनां (for सेनां
 ते). --^δ B1 (marg. as in text).⁵ आमयंतं; M
 द्राव (for त्रास). Dn ताः स्वयं चैव पार्थिवान्. --°
 K4 D3 G2 अपश्यामो. --^δ Ś1 K (except K3) Dn
 D3.5 T2 नलि (T2 लि)नीलिव; T3.4 G2.3 M नलिनी-
 मिव (for नलि). D1 गजः कमलिनीमिव; D4 सिंहाना-
 मिव यूथपं.

25 B2 missing (cf. v. l. 22). D1 om. 25-29.
 --^α M1 त्रासयंतस् (sic). M2-4 ततो (for तथा). (ii)
 M योधान्. --^δ K2 D8 धनुर्घोषेण; B1 धनुर्घोरेण;
 T2 रथघोषेण. K4 पांडवान्; K5 D2.3.6 M1 पांडवः;
 D4 पार्थिवः (for पाण्डवम्). --° K1.5 Dn D4.5.10
 एवम् (for एनम्). D3 M4 अपश्यामः. K4 T G भूय
 एव हि (K4 च) पश्यामः; D8 भूय एव ह्यपश्याम. --^δ
 Dn D5.6 सिंहो (for सिंह). K4 B1.2.5 Dn D2.4-6.
 8-11 M गणान् (for गणा). K5 D3 सिंहा मृगगणेष्विव.

26 B2 missing (cf. v. l. 22). D1 om. 26 (cf.
 v. l. 25). --^α T4 M3 सर्वलोके. --^δ Ś1 K1 D5.9
 T2.3 ऋषभौ; K2 D3 वृषभः; Cn वृषभौ (as in text).
 --° D3 अमुक्त. K4 हृष्टौ (for कृष्णौ). K2 आमुक्त-
 कवचः कृष्णौ. -- B3 lacuna for 26^d. --^δ K4.5 D10.11
 G2.3 विचेरतुः; B1.4.5 D9 वरराजतां; Dn D6.8 विरा-
 जतां (for विरेजतुः).

27 B2 missing (cf. v. l. 22). D1 om. 27 (cf. v. l.
 25). --^α D3 T4 अथ (for अथ). D4 मम (for
 सप्त-). --° K5 D3.10 [अ]स्त्र (for [अ]ति-). --^δ
 Ś1 K1-8 ह (K8 ह)तानाम्; S (except T1) युध्यतां
 (for वध्यतां). Ś1 K1-8 अभितो; K4 वाहिता; Dn
 D2 चाभिभो; D3 विभितो (sic); D4 T1-8 G1 M चापि
 नो; D8 वभितो; T4 G2.3 चाभि नो (for चाभिभो).
 D10 [5]पि च (for युधि).

शरदम्भोदजालानि व्यशीर्यन्त समन्ततः ॥ २८
 तां नावमिव पर्यस्तां भ्रान्तवातां महार्णवे ।
 तव सेनां महाराज सव्यसाची व्यकम्पयत् ॥ २९
 क नु ते स्रतपुत्रोऽभूत् क नु द्रोणः सहानुगः ।
 अहं क च क चात्मा ते हार्दिक्यश्च तथा क नु ।
 दुःशासनश्च भ्राता ते भ्रातृभिः सहितः क नु ॥ ३०
 बाणगोचरसंप्राप्तं प्रेक्ष्य चैव जयद्रथम् ।

28 B2 missing (cf. v. l. 22). D1 om. 28 (cf. v. l.
 25). --^α D4 वातेनेव (for वायु). K5 [अ]भि-
 D8 [आ]वि- (for वि). --^δ B4.5 तथा; D9 न च;
 M तदा (for तव). K5 D3.10.11 सैन्यानि; M2 [अ]-
 नीकेन (for कानि). Ś1 K1-4 B1.5 D10.11 सर्वतः; D4
 S गच्छता (D1 तां; T2 ति; T1 G2.3 तः) (for
 सर्वशः). Dn1 तावकानि च सर्वतः. --° K4 D8 दारद-
 भोजः; B1 दंभोजः; Dn दंभोदः; D1 M2-1 दंभोदः;
 M1 शरदाम्भोदः (for शरदम्भोदः). --^δ D2 विशीर्यतः;
 D5 व्यशीर्यते; D8 T4 विशीर्यतः; G1.8 विशीर्यते; M3
 व्याशीर्यत (for दृशीर्यते). S बलानि नः (for समन्ततः).

29 B2 missing (cf. v. l. 22). D1 om. 29 (cf. v.
 l. 25). --^α B3 गंभीरे (for पर्यस्तां). --^δ Ś1 वात-
 त्रातु (sic); K1 वातभ्रातः; K4 वायुभ्रातः; K5 वाते
 धूतां; B (B2 missing) Dn1 D2.5.6.8.9 वातभ्रातां;
 Dn2.3 नावभ्राताम् (sic); D3.10.11 वातधूतां; G1.3
 मज्जनानां (for भ्रान्तवातां). Dn D5.6 द्वाणवे (for
 महा). --° K4 सैन्यं (for सेनां). --^δ D9 व्यक-
 ल्पयत्; G2 ह्यकम्पयत् (for व्यकम्प).

30 B2 missing (cf. v. l. 22). --^α Ś1 K1.2
 तदा (for नु ते). K2 सूर्यः (for सूतः). --^δ B5
 स सानुगः; D1 S सहात्मजः (for नुगः). D1 क
 द्रोणः क पितामहः. -- D1 om. 30^d. --° Ś1 K1.2
 च क (by transp.); D4 T2 क नु. Ś1 K1.2 चास्मेति;
 D8 चात्मा वा; G3 चास्मादि; M चास्माभूद् (for चास्मा
 ते). --^δ Ś1 K1-3.5 D3.4 M1 तदा (for तथा). D8
 किमु (for क नु). -- T1.2 om. (hapl.) 30^d. --°
 K3.5 Dn D3.10.11 ते भ्राता (by transp.).

31 B2 missing (cf. v. l. 22). D1 om. 31^a-32^b.
 --^α G2 संभ्रातं (for संप्राप्तं). --^δ S (except T2)
 युध्यमानं (for प्रेक्ष्य चैव). Ś1 (marg. as in text)
 K1 T4 धनंजयं (for जयद्रथम्). --° K2 D3-5 S
 (except T1.2) च (for ते). K2 भ्रातृस्ते (for भ्रातृभ्यः).

C. 9. 218
B. 9. 4. 32
K. 9. 3. 29

संबन्धिनस्ते भ्रातृश्च सहायान्मातुलांस्तथा ॥ ३१
सर्वान्विक्रम्य मिषतो लोकांश्चाक्रम्य मूर्धनि ।
जयद्रथो हतो राजन्किं नु शेषमुपासहे ॥ ३२
को वेह स पुमानस्ति यो विज्ञेय्यति पाण्डवम् ।
तस्य चास्त्राणि दिव्यानि विविधानि महात्मनः ।
गाण्डीवस्य च निर्घोषो वीर्याणि हरते हि नः ॥ ३३
नष्टचन्द्रा यथा रात्रिः सेनेयं हतनायका ।

Ks B (B2 missing) Ds. 9 संबन्धिनस्तथा भ्रातृन्. —^a)
Dn सुहृदोः Ds सुहृदान्; T2 सहवो (sic) (for सहा-
यान्). D2 T2 मातुलांस.

32 B2 missing (cf. v. l. 22). D1 om. 32^{ab} (cf.
v. l. 31). —^a) B3 विक्रम्य (for विक्रम्य). K4
मथित- (for मिषतो). D4 सर्वस्याभीमते राजर्णे (sic);
S सर्वक्षत्रस्य मिषतो. —^b) K3. 4 B (B2 missing) Dn
D2. 5. 6. 3. 9 T2. 4 G लोकं (for लोकांश्च). K3. 5 D3. 4.
10. 11 T1. 2 M आक्रम्य (for चाक्रम्य). Ds मूर्धनि (sub-
metric). —^c) Ks B (B2 missing) Dn D1. 2. 4. 8. 9
राजा (for राजन्). S1 K1-3 जयद्रथे हते राजन्. —^d)
Ks D4 T1 किं नु; Ks (inf. lin.) किमु (for किं नु).
D1 किं च शेषमिहास्ति ते.

33 B2 missing (cf. v. l. 22). —^a) D10. 11 हीह
(for वेह). Dn Ds तिष्ठेद्; T2 आस्ते (for अस्ति).
Ks कौवेह पुमान्नास्ति; T4 लोके वा स पुमान्नास्ति. —^b)
Ks पाण्डवान्. — For 33^{ab}, D1 subst.:

31* अस्ति कः पुरुषश्चायं यो ज्ञेयति धनंजयम् ।

— D1 om. 33^{ada}. —^c) K4 यस्य; T3 कस्य (for
तस्य). Ds G1. 8 M हि; T4 [अ]पि (for च). Ds
G1. 8 सर्वाणि (for दिव्यानि). —^d) D4 S (except
T1. 2) विदितानि (for विविधानि). —^e) Dn2. n3 Ds
गांजीवस्य. K4 om. च. —^f) K3. 4 D2. 10. 11 धैर्याणि;
Ds धैर्यं स्तं (for वीर्याणि). S1 K1. 2 हरतीह; G3 रहि-
तेषु (for हरते हि).

34 B2 missing (cf. v. l. 22). Ks Ds om. (hapl.)
34^a-35^b. —^a) Ds तथा (for यथा). D4 रात्री.
—^b) T3 सेनया; M2-4 सेयं वि- (for सेनेयं). Dn
D2. 5. 6 रात- (for हत-). Ds भामका; T1 सैनिका
(for नायका). —^c) D2. 5. 6. 10 नाना-; G1 नाथ- (for
नाग-). Ks दुमः; Bs Dns D2. 8 दुमाः (for दुमा).
Ks शुक्रो; Ds सूक्ष्मा (for शुक्रा). D4 हतनाथा हीन-

नागभग्नद्रुमा शुक्रा नदीवांकुलतां गता ॥ ३४

ध्वजिन्यां हतनेत्रायां यथेष्टं श्वेतवाहनः ।

चरिष्यति महाबाहुः कक्षेऽग्निरिव संज्वलन् ॥ ३५

सात्यकेश्वैव यो वेगो भीमसेनस्य चोभयोः ।

दारयेत गिरीन्सर्वान्शोषयेत च सागरान् ॥ ३६

उवाच वाक्यं यद्भीमः सभामध्ये विशां पते ।

कृतं तत्सकलं तेन भूयश्चैव करिष्यति ॥ ३७

जला. —^a) K4 Ds. 9 च (for [ह]व); D1 S नदीव
प्रतिभाति मे (T4 मानपि; M भाति मा). — For 34^{ad},
D1 subst.:

32*

कामिनी च मृतप्रिया ।

यथा नदी शुष्कजला सेना कर्णं विना तथा ।

35 B2 missing (cf. v. l. 22). Ks Ds om. 35^{ab}
(cf. v. l. 34). D1 om. 35. —^a) Ks B3 सेनायां;
T3 नेतायां (for नेत्रायां). —^b) D2 अर्जुनः (for
यथेष्टं). —^c) Ks Dn Gs करिष्यति. D10 महाबाहुः;
T G राज (for बाहुः). —^d) S1 K1. 2 कक्षे. T2. 4
Gs M स ज्वलन् (for संज्वलन्). Ks. 5 Ds. 9-11 कक्षे-
ध्वग्निरिव ज्वलन् (Ks Ds व संज्वलन् [hypermetric]);
Dn Ds. 6 Cn सकक्षेध्वग्निरिव ज्वलन्; (D2 कक्षमग्निरिव
ज्वलन्.

36 B2 missing (cf. v. l. 23). —^a) S1 K1. 2
योगोयं (for यो वेगो). —^b) T3 भीमसेनश्च (sic).
—^c) K1. 5 Ds. 10. 11 दारयेच्च; Ds येतान् (for येत).
—^d) K4 Ds शोषयेतत्र (sic); Ks Dn. 11 शोषयेच्चैव;
Dn1 शोषा ये त्वव (sic); D2 शोषयेच्च च; Ds शोषये
चैव; Ds शोषयेत्सप्त; T2 शोषयेदपि; T3 शूषयेत च;
G3 चोषयेत च.

37 B2 missing (cf. v. l. 22). —^a) B1 reads
from भीमः up to गूढं (in 38^a) on marg. S1 K1-8
भीमः (for भीमः). —^b) D10 वरः (for पते). D1
यदा कृष्णा विवस्त्रिता. —^c) K2. 8 हतं (for कृतं). B4. 5
Dn D2. 5. 6. 3. 9 T G च; D1 हि (for तत्). Dn
D1. 4. 5. 10. 11 सफलं; Ds सबले (for सकलं). D4 T G
सर्वं; M कर्म (for तेन). —^d) D1 शोषं (for चैव).

38 B2 missing (cf. v. l. 22). D1 om. 38. B1
reads up to गूढं on marg. —^a) Ks. 4 Dn1 T1. 2
G1. 8 प्रसूखले; Ds खे ते (for खले). D4 T2 Gs
तथा; T1. 2 यथा (for तदा). Ks कर्णं; Ks Ds कर्म;

प्रमुखस्थे तदा कर्णे बलं पाण्डवरक्षितम् ।
दुरासदं तथा गुप्तं गूढं गाण्डीवधन्वना ॥ ३८
युष्माभिस्तानि चीर्णानि यान्यसाधूनि साधुषु ।
अकारणकृतान्येव तेषां वः फलमागतम् ॥ ३९
आत्मनोऽर्थे त्वया लोको यत्नतः सर्व आहूतः ।
स ते संशयितस्तात आत्मा च भरतर्षभ ॥ ४०
रक्ष दुर्योधनात्मानमात्मा सर्वस्य भाजनम् ।
भिन्ने हि भाजने तात दिशो गच्छति तद्रतम् ॥ ४१

हीयमानेन वै संधिः पर्येष्टव्यः समेन च ।
विग्रहो वर्धमानेन नीतिरेषा बृहस्पतेः ॥ ४२
ते वयं पाण्डुपुत्रेभ्यो हीनाः खलशक्तितः ।
अत्र ते पाण्डवैः सार्धं संधिं मन्ये क्षमं प्रभो ॥ ४३
न जानीते हि यः श्रेयः श्रेयसश्चावमन्यते ।
स क्षिप्रं अश्रयते राज्यान् च श्रेयोऽनुविन्दति ॥ ४४
प्रणिपत्य हि राजानं राज्यं यदि लभेमहि ।
श्रेयः स्यान्न तु मौढ्येन राजन्मनुं पराभवम् ॥ ४५

C. 9. 232
B. 9. 4. 46
K. 9. 3. 43

T₁. 2 G₁. 3 कर्णे (for कर्णे). M₁ प्रविष्टस्ते हतः कर्णे.
—^δ D₂ बलं. T₁. 2 पार्थिव- (for पाण्डव-). K₄ -रक्षिता
(for -रक्षितम्). K₅ D₃ यत्कृतं तेन धीमता. —^ε K₃
B₄ Dn D₂. 10. 11 T₄ G M₁ तदा; M₂-4 सदा (for तथा).
T₁. 2 प्रापि (T₁ द्रावि) तं परिसंतप्तं. —^α K₅ B₃ D₄.
10. 11 S (except M₁) द्यूढं; B₁. 4. 5 D₉ दृढं (for
गूढं). Dn₃. n₃ D₅ गांजीव-. K₄ D₁. 5. 9 T₁. 2 G₁. 3
-धन्विना.

39 B₂ missing (cf. v. l. 22). —^α B₁ D₄ अस्मा-
भिस् (for युष्मा^०). K₁ शीर्णानि; K₄ तीर्णानि; B₃
चित्तानि; D₁₀ वीर्याणि; T₁ [अ]वीर्णानि (for चीर्णानि).
Dn युष्माभिः स्वान्यवीर्याणि. —^δ D₁ असाधून्त्येव साधुषु.
—^ε Dn D₁. 5 अपकारकृतान्ये (D₁ पराण्ये) व. —^α
G₂ तेभ्यो (for तेषां). Dn D₁. 2. 5. 6 तत्; D₃ वै;
Dn च; M₁ वा (for वः). S₁ K₁-3 तेषां हा कर्म हागतं.

40 B₂ missing (cf. v. l. 22). —^α B₅ तथा
(for त्वया). Dn D₃ G₁ लोके (for लोको). —^δ
D₈ यततः; D₁₀. 11 बलतः (for यत्नतः). D₉ सर्वम्
(for सर्वं). K₄ आहूतः; Dn₁ आहतः; T₃ आवृतः;
T₄ आवृतः (for आहूतः). —^ε D₄ सर्वं; D₁₀ स
तं (for स ते). D₁ वै मारितस् (for संशयितस्). —^α
K₄. 5 D₈. 4. 10. 11 वै (for च). D₁ शेषः संशयितो रणात्.

41 B₂ missing (cf. v. l. 22). —^α G₁ रक्षन्
(for रक्ष). — D₁ om. 41^c-43^d. —^ε K₄ हिते;
B₁ D₉ छिन्ने (for भिन्ने). —^α K₅ D₃ तज्जलं; D₄
तद्भुतं; D₅ M₁ तद्रतिं (for तद्रतम्). K₃ दिशो गच्छति
तद्रतः.

42 B₂ missing (cf. v. l. 22). D₁ om. 42 (cf.
v. l. 41). —^α D₂ हीयमाने च; D₁₀ हीनमानेन
(for हीय^०). T G M₁. 2. 4 चेत्; M₈ तत् (for वै).
D₈ संधि (sic). K₄ चीयमाने तु देहांश्च (sic); D₄ हीय-

माने बले संधिः. —^δ K₂ पर्येष्टव्या; T₂ प्रवेष्टव्यः; G₂
अन्वे^० (for पर्ये^०). Dn स तेन; D₄ समेयु (sic) (for
समेन). K₅ वा; Dn वै; D₈ च (for च). K₄ पार्थे-
ष्वव्यसनेन च (sic). —^ε Dn₃ D₄ विग्रहे; D₈ G₁. 3
निग्रहो. K₅ T₂ G₁ वध्यमानेन; Dn₃ वर्त^० (for वर्ध^०).
K₄ बहवो वार्थमानेन (sic). —^α D₂. 10. 11 मतिर् (for
नीतिर्). D₄ विशां पते (for बृहस्पतेः).

43 B₂ missing (cf. v. l. 22). D₁ om. 43^{ab} (cf.
v. l. 41). —^α D₁₀ पंडु-. K₅ -पुत्रेण. —^δ K₄
D₈ च; B₃ D₁₀. 11 T₁. 2. 4 G₁. 8 स्म (for स्व-). D₄
-शक्तिभिः. —^ε K₁. 8 B (B₂ missing) D₈. 9 तदत्र;
D₁ अद्य ते; D₉. 10. 11 तत्र ते; T₂ अत्र तैः (for अत्र
ते). K₄ सर्वैः (for सार्धं). —^α K₂ क्षमां; K₅ क्षयं;
T₄ क्षणं (for क्षमं). B₃ D₂ S विभो.

44 B₂ missing (cf. v. l. 22). K₅ om. 44^a-46^b.
—^α Dn₂. n₃ अजानीते; D₄ न जानाति; D₉ न जानीत.
D₆ ह (for हि). K₂ B₃ D₈ T₂ M₃. 4 यच्छेयः; D₄
यः श्रेयः; D₉ पश्येद्यः (for यः श्रेयः). T₄ न जानतां परेषां
हि. —^δ K₂ श्रेयसा च; B₃. 5 Dn D₁-3. 6. 8. 11 श्रेव
(for सश्च). B₅ [अ]त्र; D₈ न; G₁ [अ]पि (for
[अ]व-). D₈ गम्यते (for -मन्यते). —^ε Dn₂. n₃
क्षिणं (sic) (for क्षिप्रं). Dn₂. n₃ D₁. 10 अस्सते.
K₄ T₄ G₁. 3 राजन्; D₁ सौख्यान् (for राज्यान्).
^α B₃ तच्छ (for च). Dn₁ न; D₈ [ऽ]भिः; D₄
हि (for ऽनु-). D₈ नंदति.

45 B₂ missing (cf. v. l. 22). K₅ om. 45 (cf.
v. l. 44). —^α S (except T₂ M₁) च (for हि).
D₁ धर्मपुत्रं (for हि राजानं). —^δ Dn D₄. 6 यदि
राज्यं (by transp.); D₁ राज्यमेव. D₄ लभेमहि. — D₁
om. 45^{ad}. —^ε Dn₁ D₄ श्रेयसा; G₂ श्रेयोमन्यन् (for
श्रेयः स्यान्). Dn₁ M₂-4 तनु; Dn₂. n₃ तं तु; G₂ न
च (for न तु). B₁ मौढ्ये वा; D₈ T₂ मौख्येण (D₈

C. 9. 233
B. 9. 4. 47
K. 9. 3. 44

वैचित्रवीर्यवचनात्कृपाशीलो युधिष्ठिरः ।

विनियुज्जीत राज्ये त्वां गोविन्दवचनेन च ॥ ४६

यद्वाद्यद्वि हृषीकेशो राजानमपराजितम् ।

अर्जुनं भीमसेनं च सर्वं कुर्युरसंशयम् ॥ ४७

नातिक्रमिष्यते कृष्णो वचनं कौरवस्य ह ।

धृतराष्ट्रस्य मन्येऽहं नापि कृष्णस्य पाण्डवः ॥ ४८

एतत्क्षममहं मन्ये तव पार्थैरविग्रहम् ।

न त्वा ब्रवीमि कार्पण्यान्न प्राणपरिरक्षणात् ।

पथ्यं राजन्ब्रवीमि त्वां तत्परासुः स्मरिष्यसि ॥ ४९

इति वृद्धो विलप्यैतत्कृपः शारद्वतो वचः ।

दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य शुशोच च मुमोह च ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

न); D₉ G₁ मौढ्ये (D₉ °वे) न (for मौढ्येन). — ^a) Ś₁ K_{1.2} राजन्कुरु; K₄ °न्दातु; D_{n1} D₃ राजानं तु; D_{n2. n3} D₂ राजतां तु; D₃ राज गंतुः (sic); M₂₋₄ राजन् तु (for °न्नान्तु). D₂ पराभवः; M₄ °भवे.

46 B₂ missing (cf. v. l. 22). K₅ om. 46^{ab} (cf. v. l. 44). — ^a) D₁ धृतराष्ट्रस्य वचनात्; D₉ वैचित्र-
वचनान्मान्यः; C_n वैचित्रवीर्यवचनात् (as in text). — ^b) K₄ क्रियाशीलो; D₂ कृपाशीलो; D₉ °रूपो (for °शीलो). — B₃ om. 46^c-47^d. — ^c) K₅ विनियोक्ष्यति; D_n D_{1.2.5.6} करिष्यत्यर्थः; D₃ विलियुजेत; D₁₀ °यो-
ज्येत (for °युज्जीत). D₉ शब्दे (for राज्ये). — ^d) D₁
कृष्णस्य (for गोविन्द-). K₅ हि (for च). D₃ वच-
नेन मम प्रभो. — After 46, 8 ins.:

33* अजातशत्रुः कौरव्यो गुरुशुश्रूषणे रतः ।

धृतराष्ट्रस्य वचनं नावमंस्यति धार्मिकः ।

कुर्वन्ति आतरास्य वचनं नात्र संशयः ।

[(L. 2) M₁ वचनान् (sic). M नाति- (for नाव-).
T₁₋₃ G₁ नन्यति (for नंस्यति). — (L. 3) T₄ कुर्वति
वचनं तातस्य (hypermetric) (for the prior half). T₄
आतरो (for वचनं).]

47 B₂ missing (cf. v. l. 22). B₃ om. 47 (cf.
v. l. 46). D_n om. 47^{ab}. — ^a) M₁ तत् (for यद्).
K₁ श्रेयाद् (sic); K₅ रूपो; M₁ प्रियाद् (for ब्रूयाद्).
D_{1.2.5} वै; D₄ च (for हि). T_{1.2} यद्यद्ब्रूयाद्दृषीकेशो.
— ^b) M₂₋₄ अपराजितः. M₁ यो राजानमयाचत. — ^c)
D₁₀ S (except T_{1.2}) अर्जुनो (D₁₀ °नं) भीमसेनश्च. — ^d)
K_{3.5} D_n D_{3.5.6.10.11} T₁₋₃ G₂ सर्वे (for सर्व). D_{3.4}
G_{1.2} असंशयः; G₃ न संशयः; C_n (gloss: गतवैरमि-
त्यर्थः) असंशयम् (as in text).

43 D₁ om. 48. — ^a) D_n D_{5.6} क्र (D_{n1} क्रा)-
मयते; D₁₀ क्रमिष्यति; T₂ क्रमति तत् (for क्रमि-
ष्यते). D_{n2. n3} D_{2.5.6} राजा; M₂ कृत्स्नं (for कृष्णो).
— ^b) T₄ सारथि (for वचनं). D₄ भारतस्य; T_{3.4}
G_{2.3} M₂₋₄ पांडवस्य (for कौरवस्य). K₅ B_{1.4} D_{3.4}
9-11 T_{1.2} M₂₋₄ तु; D₉ T₄ G_{1.3} च; T₃ G₂ M₁ हि
(for ह). — ^c) D₃ मानार्हं (for मन्येऽहं). — ^d) D₄
न च; D₅ नाति; T₂ सोपि; G₃ तात (for नापि).

49 ^a) D_{1.9} एवं (for एतत्). Ś₁ K_{1.3} B_{2.2.5} D_n
D_{1-9.9} क्षेमम् (for क्षमम्). — ^b) T₄ (G_{2.3} न च
(for तव). B_{1.4} D₉ M_{2.3} न विग्रहं; B_{3.5} नु वि;
D₃ च वि; G₂ अविग्रहः (for °ग्रहम्). Ś₁ K (except
K₁) G₁ तव पार्थेन विभ्रुतं (K_{3.5} G₁ °ग्रहं); D_{1.3} तव
पार्थिव (D₃ पार्थो न) विग्रहं; D_{10.11} न च पार्थैश्च वि".
— D₁ om. 49^{cd}. — ^c) K₃₋₅ B D_n D_{2.3.5.6.8-11}
T₄ G_{2.3} त्वां; T_{1.2} [ए]तद् (for स्वा). D₄ श्रेयो हि
(for ब्रवीमि). — ^d) D_{n1} न प्राणात् परिरक्षणात्. — ^e)
Ś₁ K_{1.2} तथ्यं; K₄ यच्च; K₅ D₃ यथा; D₄ पश्यन्
(for पथ्यं). T₃ G₂ transp. राजन् and ब्रवीमि. D_n
त्वं; M त्वा (for त्वां). — ^f) D₁ मर्तुकामो; D₃
यत्परासुः (for तत्परासुः). K₅ D_{2.4} T₄ G_{1.3} M₁ स्मरि-
ष्यति; D_{n1. n2} D_{1.2.5.6} मरिष्यसि (D₅ °ति).

50 Before 50, T_{3.4} G₂ ins. संजयः. D₁ om. 50.
— ^a) K₅ वृद्धो (for वृद्धो). K₄ [ए]व; D₄ [ए]वं
(for [ए]तत्). — ^b) D_{3.10} सारद्वतो; D₃ शारद्वतो.
— ^c) K₅ च तूर्णं च; B_{1.2.5} D_{n2} D₉ T₂ M च
निश्च (D₉ °श्चा)स्य; T_{3.4} G विनिःश्वस्य (for च निःश्वस्य).
— ^d) B₃ M₁ ह (for the first च). K₄ D_{3.3.9} मुमोह
ह; B₃ °ह ह (for °ह च).

४

संजय उवाच ।

एवमुक्तस्ततो राजा गौतमेन यशस्विना ।

निःश्वस्य दीर्घमुष्णं च तूष्णीमासीद्विशां पते ॥ १

ततो मुहूर्तं स ध्यात्वा धार्तराष्ट्रो महामनाः ।

कृपं शारद्वतं वाक्यमित्युवाच परंतपः ॥ २

यत्किंचित्सुहृदा वाच्यं तत्सर्वं श्रावितो ब्रह्म ।

कृतं च भवता सर्वं प्राणान्संत्यज्य युध्यता ॥ ३

गाहमानमनीकानि युध्यमानं महारथैः ।

पाण्डवैरतितेजोभिर्लोकस्त्वामनुदृष्टवान् ॥ ४

सुहृदा यदिदं वाच्यं भवता श्रावितो ब्रह्म ।

न मां प्रीणाति तत्सर्वं मुमूर्षोरिव भेषजम् ॥ ५

हेतुकारणसंयुक्तं हितं वचनमुत्तमम् ।

उच्यमानं महाबाहो न मे विप्राग्र्य रोचते ॥ ६

राज्याद्विनिकृतोऽस्माभिः कथं सोऽस्मासु विश्वसेत् ।

C. 9. 245
B. 9. 5. 7
K. 9. 4. 7

Colophon om. in D₁: D₇ missing. — *Adhy.* name: Ś₁ K₃ कृपाचार्यवचनं (K₃ °वच.); K_{1.2} कृपवचनं; D_{2.5} T_{1.2.4} G₁ कृपवाक्यं; M₂₋₄ कृपपरिवेदनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B₅ D_n D_{10.11} 4; D₁ S 3 (as in text). — *Śloka no.*: K₅ 46; D_n 50.

4

☞ This *adhy.* is missing in D₇ (cf. v. 1. 9. 1. 1).

1 D₈ om. the ref. — ^a) D₃ उत्तवा (for उत्तम्). D₁ T₃ तदा (for ततो). — ^b) K₃ D_{8.10.11} तपस्विना; D₄ T G महात्मना (for यशस्विना). D₁ कृपाचार्येण धीमता. — ^c) B T₂ M₂₋₄ निःश्वस्य. D₁ दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य.

2 ^a) K₂ D₁₀ मुहूर्तं. D_{4.9.10} T_{1.3} M₁ संध्यात्वा. — ^b) S पुत्रसव (for धार्तराष्ट्रो). K₅ D₃ महात्मना: (sic); D₁ सुयोधनः; M₃ महात्मनः (for °मनाः). — ^c) K₅ D_{3.10} शारद्वतं. G₁ कर्णम् (for वाक्यम्). — ^d) D_{n1} D_{5.9} G₃ परंतप. D₄ उवाच क्रोधकारितं.

3 Before 3, T G ins. दुर्योधन उवाच. — ^a) K₄ B₅ D₅ M_{3.4} सुहृदां. D_{n2.3} M_{3.4} वाक्यं (for वाच्यं). D₄ वाक्यं ज्ञेहातुबंधं च. — ^b) D₁ सर्वं तच्च (by transp.); D₄ त्वयाहं. K₄ M [S]स्यहं; D₁ द्विज (for ब्रह्म). K₅ D₈ तत्सर्वं श्रुतवानहं; T_{1.2.4} G_{1.3} °वं श्रावितं त्वया. — D₁ om. 3°-7°. — ^c) M_{3.4} हि (for च). — T₄ om. (hapl.) 3°-5°. — ^d) K₅ बुध्यता; B₁ युध्यत; D_{2.8} T₂ युध्यतं; D₄ युध्यतः (for °ता). K₂ प्राणानपरिरक्षता.

4 D₁ T₄ om. 4 (cf. v. 1. 3). D_{n1.3} om. 4-5.

D_{n3} om. 4°-5°. — ^a) D₄ गाहमाने हानीकेषु; M₂₋₄ °मानो हानीकानि. — ^b) K₃ युध्यमाने; M वध्यमानो (M₁ °नं) (for युध्यमानं). — ^c) G₂ अग्नि- (for अति-). — ^d) G₃ अति- (for अनु-). Ś₁ K₁ लोकस्त्वा स न दृष्टवान्; M₂ लोकोस्त्वदमवाप्नुयां; M_{3.4} लोकांस्तानहमाप्नुयां.

5 D₁ om. 5; T₄ om. 5°^{ab} (for both, cf. v. 1. 3); D_{n1.2} om. 5; D_{n3} om. 5°^{ab} (for both cf. v. 1. 4). B₁ reads 5 on marg. — ^a) D_{2.8-11} सुहृदां; M₂₋₄ सौहृदाद् (for सुहृदा). B₂ भवता; T_{1.3} यदितं (for यदिदं). K_{4.5} B D_{2.4.8-11} T₁ G₂ M वाक्यं (for वाच्यं). — ^b) D₂ transp. भवता and श्रावितो. B₂ यदिदं (for भवता). G₃ (orig.) श्लाघ्यतो; G₃ (inf. lin.) श्राव्यतो (for श्रावितो). M_{1.3.4} [S]स्मि (for हि). Ś₁ K₁₋₃ तदहं श्रावितस्त्वया. — D_{n3} reads 5°^{cd} on marg. — ^c) K₄ मे (for मां). D₈ यद् (for तत्). D_{2.5.8} ब्रह्मन् (for सर्वं). B₁ D₈ कृतं च भवता सर्वं (= 3°); D₄ न मंत्रिणा हि तत्सर्वं; S (T₄ om.) नाभि (M₃ °ति) नंदाभि तत्सर्वं. — ^d) D₄ मुमूर्षुर्; S (except M₁) मुमूर्षुर्. Ś₁ K₁ भेषजं. D_{2.5.6} प्राणान्संत्यज्य युध्यतां (D₅ °ता) (= 3°).

6 D₁ om. 6 (cf. v. 1. 3). — ^a) K₃ ते तु; K₄ हंत; D_n हेतुः (for हेतु-). Ś₁ K₁ lacuna for कारण. D₁₀ संयुक्तो. M₁ हेतुभिश्च समायुक्तं. — ^b) G₂ भीष्माद् (for हितं). — ^c) T₄ G_{2.3} विप्राग्र्य (for °ग्र्य).

7 D₁ om. 7°^{ab} (cf. v. 1. 3). — ^a) K₂ राज्यः; K₄ राष्ट्राद्; D₄ T_{8.4} G M राजा (for राज्याद्). K₄ D_n D_{5.6.8.10.11} विनिःकृतो (for °निकृतो). T_{1.2} बहुविप्रकृतोऽस्माभिः. — ^b) D₄ सोऽस्मास्तु; G₃ सोऽस्मान्वि- (for सोऽस्मासु). — ^c) B D_n D_{1.2.4-6.8.9} T₈ G M भूतेन (for °ते च). B₂ नृपतिभिर् (hypermetric). T₄ अक्षयूते नरपतिं. — ^d) D₄ T₁₋₃ G M जित्वा (D₄ °तं;

C. 9. 245
B. 9. 5. 7
K. 9. 4. 8

अक्षद्यूते च नृपतिर्जितोऽस्माभिर्महाधनः ।
स कथं मम वाक्यानि श्रद्धयाद्भूय एव तु ॥ ७
तथा दौत्येन संप्राप्तः कृष्णः पार्थहिते रतः ।
प्रलब्धश्च हृषीकेशस्तच्च कर्म विरोधितम्
स च मे वचनं ब्रह्मन्कथमेवाभिर्मस्यते ॥ ८
विललाप हि यत्कृष्णा सभामध्ये समेयुषी ।
न तन्मर्षयते कृष्णो न राज्यहरणं तथा ॥ ९

M °तो) राज्यं; T₄ निर्जित्वाहं (for जितोऽस्माभिर्).
K₄ D₁. 2. 4. 5 T₈. 4 G₂ M C₄ महाधनं; B₁ °बलः;
D₂ °धनुः; T₁. 2 G₁. 3 महद्वनं (for महाधनः). C₄
cites जितोऽस्माभिर्महाधनः as साधीयान् पाठः. — °) K₃
D_n D₂ च; K₄ D₁. 5 हि (for तु).

8 °) D_n M₃. 4 यथा (for तथा). Ś₁ K₁. 2 G₁
दूत्येन; D₂ D₄. 9 दैत्येन; G₂. 3 द्यूतेन (for दौत्येन).
D_n संतप्तः; D₄ संप्राप्तः; D₈ च प्राप्तः. — °) D₄
कृष्णः D₄ रतः; D₈ नरः (for रतः). — °) Ś₁ K₁. 3
प्रलब्धश्च; K₆ विप्रलब्धश्चो (sic); B D₂. 8. 9. 11 विप्र-
लब्धो; D_n D₈ स विगो (D_n हि गो) सा (D₈ 'सो');
D₁ विगोपितो; D₂ विप्रलब्धो न (hypermetric); D₄
प्रलब्धं च; D₈ स गोपितो; T₄ प्रलब्ध च (for प्रल-
ब्धश्च). D₄ हृषीकेशः. — °) K₃ B₁. 3-5 D₈. 10. 11 [अ]-
विचारितं (D₁₀ 'ते'); K₆ D₃ निवारितं; B₂ [अ]धि-
वारितं; D_n विरोधनं; D₉ [अ]विभावितं; T₃ विशो-
धितं (for विरोधितम्). Ś₁ K₁. 2 तच्च वर्मावि (K₂ 'मं
वि) दारितं; K₄ तत्र धर्मविदारितं; D₁ सभामध्ये मया
स्वयं. — °) K₄ स क्षमेद्; D₈ सर्वं मे; T G स हि
मे (for स च मे). — °) D_n D₁. 2. 5. 6 अद्य (for एव).
K₃ B₂ D_n D₁. 2. 4-6. 10 T₂ M₂ -मस्यते; K₄ -मस्यसे;
B₁. 2-5 D₈. 9 -पद्यते (for -मस्यते).

9 °) K₈-6 B₂ D₁. 3. 10. 11 S च (for हि). — °)
Ś₁ K₁. 2 समीयुषी. D₁ हियमाणांशुवैर्विना. — °) K₄
S (except T₄ G₂) तन्न (by transp.); D₄ नैतन्. Ś₁
K₁. 2 न तद्दर्शयते कृष्णः; D₈ न च तन्मर्षयेत्कृष्णो. — °)
Ś₁ K₁. 2 स राज्य- (K₂ 'ज्यं'); D₈ न राजः; T₄ G₂
राज्यस्य (for न राज्य-). Ś₁ K₁ यथा (for तथा).

10 °) T₁. 2 -प्राणौ (T₂ 'ण' हि तौ (for -प्राणाबुभौ).
— °) K₄ M₁ प्रीतिः; B₂ D_n D₈. 10. 11 M₂ अभि-;
D₄ व्यभि- (for प्रति). K₄ B₂ D_n D₁. 4-6. 9. 10 S
संहितौ (M₂ 'ते'); D_n 'श्रितौ (for 'हृतौ). — D₁ om.
10^{ad}. — °) G₁. 3 शातम् (for श्रुतम्). Ś₁ K₁. 2. 4 T₂. 2

एकप्राणाबुभौ कृष्णावन्योन्यं प्रति संहतौ ।
पुरा यच्छ्रुतमेवासीदद्य पश्यामि तत्प्रभो ॥ १०
स्वस्त्रीयं च हतं श्रुत्वा दुःखं स्वपिति केशवः ।
कृतागसो वयं तस्य स मदर्थं कथं क्षमेत् ॥ ११
अभिमन्योर्विनाशेन न शर्म लभतेऽर्जुनः ।
स कथं मद्विते यत्नं प्रकरिष्यति याचितः ॥ १२
मध्यमः पाण्डवस्तीक्ष्णो भीमसेनो महाबलः ।

अस्माभिर् (for पुवासीद्). D₄ यन्मया कृतमेवासीद्. — °)
B₁ D₈ सद्यः; D₃. 10 अद्य (for अद्य). Ś₁ K₁. 2 पश्यसि.
D₄ मत्प्रभो; T₃ यत्प्रभो; T₄ स प्रभो; G₂ तं कथं (for
तत्प्रभो).

11 °) Ś₁ K₁. 2 T₂ स्वस्त्रियं; D₁₀ स्वस्त्रीयं; M₁
स्वस्त्रियं; C_n स्वस्त्रीयं (as in text). K₃. 5 D₂. 3. 10. 11
नि- (for च). D_n D₁. 2. 5. 6 T G दृष्ट्वा (for श्रुत्वा).
— °) D₁ श्रसिति; D₂ T₂ स्वपति; D₄ स्मरति; D₉
स्वस्थिति (sic) (for स्वपिति). — D₁ om. 11^{ad}. — °)
D₂ कृतागसा. — °) D_n D₂. 5. 6 मदर्थं च; D₃ स तमर्थं;
D₈ संसदर्थं; T₁. 2 स मदर्थं; T₃. 4 G M₁ हितं मे स
(for स मदर्थं). D₁ T₃. 4 G M चरेत्; T₂ भवेत् (for
क्षमेत्).

12 °) D₁ T₄ (G₂. 3 M₂-4 शर्मं (for शर्म). — D₁
om. 12^e-13^d. — °) D_n. 1. 2 D₂. 5. 6 कथं स (by
transp.). K₃ मयि ते; T₄ मे हिते (for मद्विते). D₄
युक्तं (for यत्नं). D₃ स कथमपि यत्नं हि. — °) D₈
न करिष्यति; M₃ प्राक् (for प्रकं). K₁ याचनः; T₂
याचितं (for याचितः). K₂ करिष्यति हि याचितः; (G₁. 3
पार्थः कुर्याद्विजोत्तम.

13 D₁ om. 13^{ad} (cf. v. l. 12). — °) K₄ D_n
तेनाग्रं; D₂ स्वेनाग्रे (for तेनाग्रं). D₁ प्रतिज्ञा भीम-
सेनेन; T₄ G 'ज्ञां कथमन्यग्रां; M₁ 'ज्ञां कृतवान्ग्रां.
— °) Ś₁ K₁ भज्ये *; K₂. 5 B₂ D_n भज्येतापि; D₁₀
भज्यतोपि (for स भज्येत). K₃ संशमेद्; (G₁. 3 वा
नमेद्; M₂-4 चानं (for संनं). B₁. 3 D₂ भज्येत
न च संनमेद्; B₄. 5 भ (B₈ भो) ज्येत न च स क्षमेद्;
D_n D₂. 5. 6 स भ (D₈ संभ) जेत नतद्विज (D₂ न च द्विज;
D₃ न वै द्विज; D₈ न तद्विज.); D₁ मदर्थं या स्वयं कृता;
D₄ स करिष्यति संगरे; D₈ भज्येत तनु च संक्षमेद्
(hypermetric); T₁-3 भगवदपि (T₂ भगवर्ष) कथं क्षमेद्;
T₄ G₂ सहते न च मां नमेद्; M₁ बधार्थं मम वीर्यवान्.
४४ C_n (reading नतद्विज); नताः द्विजा येन स नतद्विजः ।

प्रतिज्ञातं च तेनोग्रं स भज्येत न संनमेत् ॥ १३

उभौ तौ बद्धनिखिशावुभौ चाबद्धकङ्कटौ ।

कृतवैरावुभौ वीरौ यमावपि यमोपमौ ॥ १४

धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च कृतवैरौ मया सह ।

तौ कथं मद्विते यत्नं प्रकुर्यातां द्विजोत्तम ॥ १५

दुःशासनो यत्कृष्णा एकवस्त्रा रजस्वला ।

परिकृष्टा सभामध्ये सर्वलोकस्य पश्यतः ॥ १६

तथा विवसनां दीनां स्मरन्त्यद्यापि पाण्डवाः ।

न निवारयितुं शक्याः संग्रामात्ते परंतपाः ॥ १७

यदा च द्रौपदी कृष्णा मद्विनाशाय दुःखिता ।

उग्रं तेपे तपः कृष्णा भर्तृणामर्थसिद्धये ।

स्थण्डिले नित्यदा शेते यावद्वैरस्य यातना ॥ १८

निक्षिप्य मानं दर्पं च वासुदेवसहोदरा ।

कृष्णायाः प्रेष्यवद्भूत्वा शुश्रूषां कुरुते सदा ॥ १९

इति सर्वं समुन्नद्धं न निर्वाति कथंचन ।

अभिमन्योर्विनाशेन स संधेयः कथं मया ॥ २०

C. 9. 260
B. 9. 5. 22
K. 9. 4. 21

नता नम्रा द्विजा दन्ता यस्मेति वा । ॐ — After 13, D1 ins.:

34* स हनिष्यति मां रुद्रहस्तेनापि हि रक्षितम् ।

14 D1 om. 14. — ^a) G2 भुजौ (for उभौ). Ś1 K1 T1.2 च; K4 D4 T3.4 G M1 तु; D3 om. (for तौ). D3 वच-; M1 बंध- (for बद्ध-). Dn Cn निस्तु- शाव् (for निखिशाव्). — ^b) K5 D4.5 आबद्ध-; M2-4 तौ बद्ध- (for चाबद्ध-). K4 D3.4.10 कंकटौ; Dn D2.5 कंकणौ (for कङ्कटौ). T G M1 कालाग्निसदृशधृती. — ^c) D3-5 G3 वीराव् (for वैराव्). T1.2 तु तौ (for उभौ). — ^d) Ś1 K1.2 चापि (for अपि). K5 यमो जसौ (for पमौ).

15 K1 om. 15^{ab}. — ^a) D10 वृषदुम्नः. — ^b) K2 D1.3.4.9.10 वैरौ; T4 G4.3 वीरौ (for वैरौ). T4 G1 हि तौ; G3 ह तौ (for सह). — ^c) T4 G1.3 कथं मम हिते यत्नं. — ^d) Ś1 K1.2 प्रकुर्वेतां; K3 र्वेति (for र्यातां). K5 B2 D3.10.11 T1.2 कुर्यातां द्विजसत्तम.

16 ^a) D8 यत्कृष्णां; D9 या कृष्णा; T3.4 G कृष्णा च (for यत्कृष्णा). — ^b) M1 चैकवस्त्रा. D8 रजस्वलां. — ^c) Ś1 K1.2 परिकृष्टा; B3 पराकृष्टा; B6 परिकृष्टा; D8 कृष्णा (sic) (for कृष्टि).

17 ^a) D8 विमनसा (for विवसनां). D8 दांतां (for दीनां). — ^b) Ś1 K1 स्मरन्; T2.3 G2.3 स्मरंते; T4 M1 स्मरंते (for स्मरन्ति). Ś1 K1.2 पाण्डवः; D4 पाण्डवं. — After 17^b, D1 ins.:

35* कृष्णः प्रत्यहमेवेदं वक्ति नाशे समोदितः ।

तेषु जीवस्सु पार्थेषु तस्मिञ्जीवति केशवे ।

विनाशमेव यास्यामि स्वपापेनैव साजुजः ।

— D1 om. 17^c-25^b. T2 om. 17^{od}. — ^c) K4 ते; T3 G1 M4 हि (for नि). Ś1 K1.2 शक्यः; G1 शक्ताः

(for शक्याः). — ^d) K1.2 D9 T4 संग्रामांते; K4 भेति; G1 संश्रुतं ते; G3 संश्रुतास्ते; M2-4 संग्रामे ते (for मात्ते). Ś1 K1.2.4 D1 परंतपः (K4 प); Dn1. n2 D5.6 जयाः (for तपाः).

18 D1 om. 18 (cf. v. l. 17). — ^a) Ś1 K1-3 B1 G2 यथा; T1.2 सदा (for यदा). M2-4 तु (for च). Ś1 K1-3.5 D3 कृष्टि; D4 S (except T1) क्रुद्धा (for कृष्णा). — ^b) D8 मां (for मद्-). D4 S दीक्षिता (for दुःखिता). — D3.10.11 transp. 18^{ad} and 18^{ef}. — ^d) G1 अथ; M1 वृद्धि- (for अर्थ-). T4 G M कारणाव् (for सिद्धये). T1-3 भर्तृभिः सहिता वने. — T4 G om. 18^{ef}. — ^e) K4 सततं; M1 निशि सा (for नित्यदा). T3 M2-4 स्थण्डिले निशि (T3 किल) शेते वै (T3 सा). — ^f) Dn1. n2 यथा (for यावद्). K3 B Dn8 D2.5.6.3.9.11 T1 Ca यातनं; K1 पातनाव्; K5 पातनं; Dn1. n2 T3 यातनां; D3 यायता (sic); T2 यापना; Cv यातना (as in text).

19 D1 om. 19 (cf. v. l. 17). — ^a) D1 निक्षिप्य. D10 निक्षिप्य मानदर्पश्च; M1 निक्षिप्तमानदर्पा च. — ^b) Dn8 वासुदेवः (for देव-). K4 सहोदराः; Dn1 दरः; Dn2. n8 D2.5 Cn ससोदरः (for सहोदरा). Ś1 K1.2 वासुदेवस्य सा स्वसा. — ^c) Dn9 कृष्णायाः; G1 कृष्णा यत् (for कृष्णायाः). K1 प्रेष्यवद्; K4 प्रेष्यः; D2 प्रेष्य (for प्रेष्य). K4 भूताः; T4 भूता; G1.3 भीता (for सूत्वा).

20 D1 om. 20 (cf. v. l. 17). — ^a) Dn वैरं; M1.3.4 सर्वः; M2 सर्वः; Cv सर्व (as in text). K5 समुत्पन्नः; M1.2 बद्धो; M3.4 बद्धा; Ca (gloss: दीप्तं). v बद्ध (as in text). — ^b) D8 तं; D8 om. (for न). Dn D2.2.5 T1-3 M1.3 निर्वाति; D8 निर्वातः; Cv निर्वाति (as in text). — ^c) D2 विनाशे च (for शेन). K5

C. 9. 260
B. 9. 5. 22
K. 9. 4. 22

कथं च नाम भुक्त्वेमां पृथिवीं सागराम्बरात् ।
पाण्डवानां प्रसादेन भुञ्जीयां राज्यमल्पकम् ॥ २१
उपर्युपरि राज्ञां वै ज्वलितो भास्करो यथा ।
युधिष्ठिरं कथं पश्चादनुयास्यामि दासवत् ॥ २२
कथं भुक्त्वा स्वयं भोगान्दत्त्वा दयांश्च पुष्कलान् ।
कृपणं वर्तयिष्यामि कृपणैः सह जीविकाम् ॥ २३
नाभ्यस्यामि ते वाक्यमुक्तं स्निग्धं हितं त्वया ।

संघेयः स (by transp.); G3 स संघेन. D3 च नः; T1.2 भवेत्; G3 मम (for मया).

21 D1 om. 21 (cf. v. l. 17). — ^a K5 तु; D3 T1.2 नु; D4 स (for च). D4.10 T G M1 राजा (for नाम). D4 भुंक्ते मा; M1 भुंक्तेमां (for भुक्त्वेमां). M2.4 कथं च भुक्त्वा राजेमां; M3 कथं च भूत्वा राजेमां (sic). — ^b K2 D2.4.8.10 पृथिवी (sic). — ^c G1 प्रभावेन (for प्रसादेन). — ^d D4 न भुञ्ज्यां; T1 न स भुञ्जे (hypermetric); T2 न भुञ्जे; T3.4 G M संभोज्यं (for भुञ्जीयां). K4.5 B1.3-5 Dn D2.3.5.6.8-11 भोक्ष्ये राज्यमकटकं (K5 B1.4.5 D3.3.9 'मकटमर्ष'; B3 'महं कथं').

22 D1 om. 22 (cf. v. l. 17). — ^a B1.3-5 D8.9 T3.4 G M वै राज्ञां (by transp.); D4 वा राज्ञां; D5 हि राज्ञां. — ^b K2.4 B D8-11 T1-3 G1.3 M2-4 ज्वलिस्वा; D2 ज्वलितं; D3 ज्वलितो; D6 ज्वलितो; T4 ज्वलिता (for ज्वलितो). — ^c Dn D2.5.6 दुःखाद् (for पश्चाद्). — ^d Dn D2.4.5 पश्यामि (for न्यास्यामि).

23 D1 om. 23 (cf. v. l. 17). — ^a T1.2 कथं भोगान्स्वयं भुक्त्वा — ^b K4 D4.9 दानांश्च; T G1.3 M देयांश्च; G2 देयान्स्व (for दयांश्च). D2 T2 पुष्कलान्. — ^c D4 कृपणं; T1-3 G1.3 M2-4 कुटुपैः; T4 G2 कुटुपैः (for कृपणैः). M3 सर्वं (for सह).

24 D1 om. 24 (cf. v. l. 17). — ^a K4 Dn D2.5 नाभिसू (Dn1.2 'भू')यामि (for नाभ्यसू). — ^b M1 transp. उक्तं and स्निग्धं. D9 मुग्धं (for उक्तं). T1.2 जेहाद् (for स्निग्धं). T1.2.4 G2 इदं; M2-4 अहं (for हितं). — ^c D2.11 ननु; D8 न हि (for न तु). D10.11 सम्मग्न (for संधिम्). — ^d D4 प्राप्तं (for प्राप्त).

25 D1 om. 25^{ab} (cf. v. l. 17). — ^a K2 स्वनीतम्; D8 सुनीतम्; D10 'नुतम्' (for 'नीतम्'). T4 अपि (for अनु). — ^b D10 स्व; T2 न (for सु).

न तु संधिमहं मन्ये प्राप्तकालं कथंचन ॥ २४
सुनीतमनुपश्यामि सुयुद्धेन परंतप ।
नायं क्लीबयितुं कालः संयोद्धुं काल एव नः ॥ २५
इष्टं मे बहुभिर्यज्ञैर्दत्ता विप्रेषु दक्षिणाः ।
प्राप्ताः क्रमश्रुता वेदाः शत्रूणां मूर्ध्नि च स्थितम् ॥ २६
भृत्या मे सुभृतास्तात दीनश्चाभ्युद्धतो जनः ।
यातानि परराष्ट्राणि स्वराष्ट्रमनुपालितम् ॥ २७

Dn2 D3.4 M4 परंतपः. — ^a K1 B1.3.5 D9 T3 G1 M क्लीबयितुं. D1 युद्धमेकं हितं जाने. — ^d K3 सः; K4 च (for नः).

26 ^a G2 वै (for मे). — ^b D2 दत्त्वा (for दत्ता). T1.2 सर्वा च (for विप्रेषु). K4 B3 Dn1.2 D8-5.9 T1.2 दक्षिणा. D1 दानं दत्तं द्विजातिपु; D8 विप्र-हृतास्तु दक्षिणाः (sic). — ^c K3 D8 G1 प्राप्ताः; K4 Dn T4 G3 M2-4 प्राप्त- (for प्राप्ताः). K1 om; K3 T1.2 G1 क्रमः; K5 B Dn D2.5.6.8-11 कामाः; D3 कामः; D8 कामां; G2 क्रमाः; M1 क्रमाच्; M2.4 -कर्मा (for क्रम-). K3 श्रुत्वा; K5 श्रुतं; Dn D2.5.6 स्थिता (for -श्रुता). G2 भोगाः (for वेदाः). D1 प्राप्तकामः कृतो लोकः; D1 प्राप्ता मे क्रमशो वेदाः. — ^d S1 K1.2 चेष्टितं; K3 चेष्टतु; K4 चास्थितं; K5 Dn D5.6 [अ]वस्थितं; D4 वा स्थितं; D8 न स्थितं; D9 चोस्थितं; T4 च स्थितिः (for च स्थितम्). D1 शत्रवोपि विटंबिताः.

27 D1 om. 27^{ab}. — ^a M1 भृता (for भृत्या). D3 वसुजास (sic); D8 सुवतास; M1.3 'हृदस्' (for 'भृतास'). — ^b K5 दीनाश्च; T2 दिवश्च (for दीनाश्च). K2.4 Dn1.2 D4.5 T2.8 M चाप्युद्धतो; K5 D8 चाभ्युद्धता; D2.3.10 'द्धतो; G2 चाप्याद्धतो (for चाभ्युद्धतो). K4 [S]र्जुनः; K5 D3 जनाः. — After 27^{ab}, N (except D1.4; D7 missing) T1-3 ins.:

36* नोत्सह्येऽद्य द्विजश्रेष्ठ पाण्डवान्वक्तुमीदृशम् ।

[K5 B2 Dn D2.3.5.8.10 नोत्सह्यं; D8 T1-3 'हृहं; D9 'हेम (for 'हेऽद्य). Dn3 T1-3 पाण्डव (for 'वान्'.]

— ^c K4.5 B1.3-5 Dn D1.3.4.6.8.9.11 T1.2 G2 जितानि; Ca (gloss: प्राप्तानि) यातानि (as in text). — ^d K5 D8 स्वराज्यं (for 'द्रम्). K4 प्रति; B3 परि- (for अनु).

28 ^a B1 T2 भुक्त्वा (for भुक्ताश्च). D3 कामास (for भोगाश्च). — ^b D8 T2 त्रिवर्गाः; G2.3 M1 क्लीवर्गाः;

भुक्ताश्च विविधा भोगास्त्रिवर्गः सेवितो मया ।
 पितृणां गतमानृण्यं क्षत्रधर्मस्य चोभयोः ॥ २८
 न ध्रुवं सुखमस्तीह कुतो राज्यं कुतो यशः ।
 इह कीर्तिर्विधातव्या सा च युद्धेन नान्यथा ॥ २९
 गृहे यत्क्षत्रियस्यापि निधनं तद्विगर्हितम् ।
 अधर्मः सुमहानेष यच्छय्यामरणं गृहे ॥ ३०
 अरण्ये यो विमुञ्चेत संग्रामे वा तनुं नरः ।
 ऋतूनाहृत्य महतो महिमानं स गच्छति ॥ ३१

Cn त्रिवर्गः (as in text). D1 साधितो; T2 सेविता (for सेवितो). —^a) T G M1 मित्राणां (for पितृणां). Dn D1-3, 5, 6 कृतम् (for गतम्). K3 गृहे यः क्षत्रियस्यापि (= [var.] 30^a); K5 पितृणां कृतमातृणां. —^a) D1 क्षत्रधर्मोपि रक्षितः.

29 ^a) B3 transp. ध्रुवं and सुखम्. K1 B3 Dn D1, 2, 5, 6, 10, 11 [ह]ति (for [ह]ह). —^b) K1, 5 D3, 10, 11 राष्ट्रं (for राज्यं). D1 जयः (for यशः). D1 कस्यापि च जीवने (submetric). D1 om. 29^a, 30^b. —^c) K1 इति (for इह). D1 T3, 4 G2 M निधातव्या; G1 विचे^o (for विधा^o). —^a) K1 युद्धाश्च च; B3 युद्धेपि न (for युद्धेन न).

30 D1 om. 30^a (cf. v. l. 29). —^a) M गेहे (for गृहे). K3 [s]थ; D3 [s]पि (for यत्). D4 M [अ]हुर (for [अ]पि). T G वृथा च यत्क्षत्रियस्य. —^b) K5 D10 मद्- (for तद्). K5 M1 हि गर्हितं; D1 T3, 4 G च कुत्सितं (for विगर्हितम्). —^c) K2 स (for सु). Dn अधर्मश्च पुमानेष. —^d) S1 K1 lacuna; K2, 3 शूरस्य; K4 विशाखः; K5 D3 यद्भवेत्; Dn यच्चैव; D1 विश्रसा (sic); Dn यल्लजः; T1-3 विष्मन्; T4 G M1 विप्रवन्; M2-4 वृथा च (for यच्छय्या).

31 D1 om. 31. —^a) K3, 4 B2 D3-5, 10, 11 T1 विमुच्येत; K5 च्येते; B1 क्त चेत्; Dn1 विमुचंति; Dn2, n3 D6 विमुंचाति; D2 विमुंचामि. —^b) D8 संग्रामेन. D2, 5 तनुर (for तुं). D1 त्यजेत्; T1-3 नृपः (for नरः). —^c) K4 D6 शत्रून् (for ऋतून्). K1, 5 Dn1 आहृत्य. —^d) M2 सतिमानं (for महिं). D10 न (for स).

32 T4 om. 32^a. —^a) D3 कृपणो. S1 K1, 2 प्रलपन् (for विल^o). T1 चार्तो (for आर्तो). D4 कृपणं विलपत्याजौ. —^b) K5 रक्षया (sic); D5 जराभिन्ना (for

कृपणं विलपन्नातो जरयाभिपरिप्लुतः ।
 भ्रियते रुदतां मध्ये ज्ञातीनां न स पूरुषः ॥ ३२
 त्यक्त्वा तु विविधान्भोगान्प्राप्तानां परमां गतिम् ।
 अपीदानीं सुयुद्धेन गच्छेयं सत्सलोकताम् ॥ ३३
 शूराणामार्यवृत्तानां संग्रामेष्वनिवर्तिनाम् ।
 धीमतां सत्यसंधानां सर्वेषां ऋतुयाजिनाम् ॥ ३४
 शस्त्रावभृथमाप्तानां ध्रुवं वासस्त्रिविष्टपे ।
 मुदा नूनं प्रपश्यन्ति शुभ्रा ह्यप्सरसां गणाः ॥ ३५

जरया). D5 T1, 2 G1 च; T3 G2 [अ]पि; G3 स (for [अ]भि-). —^a) G1 भ्रियेत. D3 तु सतां (for रुदतां). S1 K1, 3 नामः; Dn D6 च कुः; D2 न कुः; T2-4 G स न (by transp.). D1 ज्रियते पुरुषो भूमौ परं सुकृतवर्जितः.

33 D1 om. 33^a-35^b. —^a) D3 T3 सुक्ता; M1 सुक्ता (for त्यक्त्वा). K4 Dn D2, 5, 6 च विः; B3 वा विः; D1 T G1, 3 M नाना- (for तु वि-). K1 योगान्; Dn D3, 6 लोकान् (for भोगान्). G2 त्यक्त्वा धनानि भोगांश्च. —^b) Dn D2, 5, 6 प्राप्ता ये; D8 प्राणानां (for प्राप्तानां). D3 प्राप्तं च परमं यशः; G1, 3 प्राप्ता नः परमा गतिः. —^c) K2 स्वः; B3 तु; Dn1 D4 स (for सु). —^d) K3 T3, 4 यत्सलोकतां; K4 न त्व^o; K5 यन्न^o; B D1, 8, 9, 11 शक्^o; Dn D3, 5, 6 T1, 2 G2 M Cn तत्स^o (for सत्स^o).

34 D1 om. 34 (cf. v. l. 33). —^a) Dn1 अर्थ- (for आर्य-). Dn D2 चित्तानां; T1 चूडानां (for वृत्तानां). —^b) T4 कथमेपु (for संग्रामं). D1 [अ]पलायिनां; M1 [अ]नुवर्तिनां (for [अ]नि^o). —^c) K3 om. (hapl.) 34^a. —^d) T1 ससर्वे (for धीमतां). —^e) K1 कुरु- (for ऋतु-). B5 D10 -यायिनां (for -याजिनाम्).

35 D1 om. 35^a (cf. v. l. 33). —^a) S1 K1 शस्त्रावभृथम्; K2 शस्त्रावत्पथम् (for शस्त्रावभृथम्). K3, 5 B Dn D2, 5, 6, 8-11 Cn शस्त्रावभृथपूतानां; D8 भूजानां (sic); D1 यूच्छानां (sic); T1, 2 मज्जानां; T4 मानानां; G1, 3 मज्जानां. —^b) T G1 ध्रुवो. K2 वासं. B त्रिपिष्टपे; Cn त्रिवि^o (as in text). — After 35^b, S1 K1, 2 read 37^a, while M1 ins. 38^a. D3 G1, 3 om. (hapl.) 35^c-36^d; B1 reads the same on marg. K5 reads 35^a after 36. —^c) B3 यदा (for मुदा). S1 K1, 2 प्रपश्यते; K3 इयते; K4 त्स्यते; D4 प्रपश्यति; T4 G2 प्रवेक्ष्यति; M1 प्रवेक्ष्यति (for प्रपश्यन्ति). —^d) K4 योधा हि; K5 B D1, 2, 5, 8, 10, 11 युद्धे हि; Dn D4, 6

C. 9. 275
B. 9. 5. 37
K. 9. 4. 37

C. 9. 276
B. 9. 5. 38
K. 9. 4. 38

पश्यन्ति नूनं पितरः पूजितान्शक्रसंसदि ।

अप्सरोभिः परिवृतान्मोदमानास्त्रिविष्टपे ॥ ३६

पन्थानममर्यातं शूरैश्चैवानिवर्तिभिः

अपि तैः संगतं मार्गं वयमप्यारुहेमहि ॥ ३७

पितामहेन वृद्धेन तथाचार्येण धीमता ।

जयद्रथेन कर्णेन तथा दुःशासनेन च ॥ ३८

T_{1,2} योधान्दि; T₄ G₂ शुभ्रा च; M₁ शुद्धाश्च
(for शुभ्रा हि). — For 35^{ad}, T₃ subst.:

37* मृधे तनुत्यजो योधान्प्रेक्षन्त्यप्सरसां गणाः ।

while M₂₋₄ subst.; M₁ ins. after 35^b:

38* नूनं सुदोषविष्टन्ति स्वर्गे तानप्सरोगणाः ।

[M₃ 'गणान्.]

36 D₃ G_{1,3} om. 36 (cf. v. l. 35). B₁ reads 36 on marg. — ^a) D₄ पितरं. — ^b) K₄ B₂ D_n D₃ T_{1,3,4} G₂ M_{3,4} पूजिताः. K₂ शतक्र (sic); K_{3,5} B₁ 3-5 D_n D_{2,5,6,8-11} T_{1,2} सुरः; D₁ नृपः; M₂₋₄ क्षत्र- (for शक्र-). D₄ M₁ सन्निधि (for संसदि). — D₁ om. 36^c-37^d. — ^e) K₄ D₃ T G₂ परिवृता; D₄ वृत्तं (for वृत्तान्). — ^d) D₄ मोदमानं; T_{1,3,4} G₂ मानास्. B (except B₃) त्रिविष्टपे. — After 36, K₃ reads 35^{ad}, while K₅ reads 38^c-39^d.

37 D₁ om. 37 (cf. v. l. 36). K₃ om. 37^{ad}; Ś₁ K_{1,2} read 37^b after 35^b. — ^a) Ś₁ K_{1,2} समरैरु; K₄ D_n D_{2,5} अपरैरु; D₄ समरे (for अमरैरु). K_{1,2} B (except B₃) D_{2-4,11} T_{3,4} G₂ यातं; G_{1,3} प्राप्तं; M_{3,4} युक्तं; C_a यातं (as in text). T_{1,2} पन्थानमाकुलं सर्वे. — ^b) S चापि (for चैव). K_{2,4} [अ]नु- (for [अ]नि-). — ^c) Ś₁ K₁₋₃ शूराणां; K₄ D_{10,11} अपि तत् (for अपि तैः). K₂ संगते. K₃ मार्गे. D₃ G_{1,3} अपि तैः संगमा- (G₃ 'ता') किं (D₃ च); M₂₋₄ साधुभिर्वि- (M₂ 'भिः स')- द्रुतं मार्गं. — ^d) Ś₁ K₁ T₂ अद्य; K_{2,3,5} B D_{3,6,8,9,11} T₁ अधि (for अपि). D_n D_{2,5} अतियामहे; D₄ आरुहामपि.

38 For the sequence in K₅, cf. v. l. 36. — ^a) D_{n1} वृत्तेन (sic); D₁ द्रोणेन; T₄ G_{1,3} च तथा (for वृद्धेन). — ^b) D₁ वृद्धाचार्येण; D₃ तथा द्रोणेन (for तथाचार्येण). T₄ G_{1,3} आचार्येण च धीमता. — ^c) D₃ जयद्रथश्च कर्णश्च. — ^d) K₅ यथा (for तथा). D₃ तथा दुःशासनश्च वै; T_{1,2} 'सनादिभिः'. — After 38, D₁ ins.:

घटमाना मदर्थेऽस्मिन्हताः शूरा जनाधिपाः ।

शेरते लोहिताक्ताङ्गाः पृथिव्यां शरविक्षताः ॥ ३९

उत्तमास्त्रविदः शूरा यथोक्तकतुयाजिनः ।

त्यक्त्वा प्राणान्यथान्यायमिन्द्रसन्नसु धिष्टिताः ॥ ४०

तैस्त्वयं रचितः पन्था दुर्गमो हि पुनर्भवेत् ।

संपतद्भिर्महावेगैरितो याद्विश्च सद्रतिम् ॥ ४१

39* साधं दुर्योधनः स्वर्गे खेलतां युद्धपातितः

39 For the sequence in K₅, cf. v. l. 36. D₁ om. 39-41. — ^a) D_n D_{2,3} युध्यमाना (for घट°). D₁ मदर्थस्य; T₃ मृधे तस्मिन् (for मदर्थेऽस्मिन्). — ^b) Ś₁ D_{n1,n3} D_{1,6,7} T_{1,4} G₂ नराधिपाः; D_{n2} *#धिपाः (for जनाधिपाः). — ^c) D₁ क्षरन्ति (for शेरते). B₃ लोहि- ताङ्गाश्च; D_{n1,n3} D_{2,5,6} लोहिताः शूराः; T₄ लोहि- ताङ्गाः. — ^d) D_{n3} D_{2,3,10,11} T₃ संग्रामे; D₃ पृथिवीं (for पृथिव्यां). D₂ -विक्षिताः; D₃₋₅ T₂ -विक्षिताः; G₂ -पीडिताः (for -विक्षताः).

40 D₁ om. 40 (cf. v. l. 39). — ^a) T_{1,2} नाना- शस्त्रभृ- (T₁ 'वृ'ताः शूराः. — T₄ om. (hapl.) 40^b 42^a. — ^b) K₅ corrupt. D₃ M_{1,3,4} यथोक्तं (for 'क्त-'). — ^c) Ś₁ K_{1,2} T_{2,3} यथान्यायम्; D₁ 'नाद्यम्' (sic) (for 'न्यायम्'). — ^d) Ś₁ K₁₋₃ इन्द्रवेदसन्नु; K₄ G₂ M₁ 'सन्नसि; K₅ 'सन्नसु (sic); D₃ 'संबधः; T_{1,2} इमे सम- (T₁ 'मि'ति-); G₁ अस्मिन्प्रोषेण; G₃ अस्मिन्संबधेन (sic); M₁ रणभूमिषु (for इन्द्रसन्नसु). Ś₁ K_{1,2} वेष्टिताः; K₄ B₁ + D₃ विष्टिताः; K_{4,5} D₁ [अ]धिष्टिताः; S (except M₂; T₄ om.) शेरते (for धिष्टिताः). B₃ इन्द्रं च अनु- धिष्टिताः; D_{n1} इन्द्रसन्नमधिष्टिताः.

41 D₁ om. 41 (cf. v. l. 39). T₁ om. 41 (cf. v. l. 40). — ^a) Ś₁ K_{3,5} B (except B₃) D_{2,3,10,11} T₃ G₂ तैः स्वयं; T₁ स्वैरयं; T₂ G_{1,3} स्वैरं सं- (T₂ च) (for तैस्त्वयं). B₂ D_{1,3} T_{1,2} G_{1,3} M चरितः; D_n D_{5,6} गमितः; D₃ परिचितो (hypermetric) (for रचितः). K₃ D_{3,10,11} G₂ मार्गे (for पन्था). — ^b) B₃ दुःखमो (sic); D₄ सुगमो (for दुर्गमो). B_{4,5} D_n D_{2,5} [स]पि (for हि). Ś₁ K₁₋₃ स्वयं; K₄ B D_{3,6} सुखं (for पुनरु). — ^c) D_n D_{5,6} ज्ञानव- (D_{n1} 'वि-'; D_{3,6} 'म-') द्विर- (for संपतद्विर-). K₅ om.; D_n D_{1,6} T₁ महाभागैर्द- (for 'वेगैर्'). — ^d) M₃ यातं (for इतो). D_n याताश्च; D₄ याति हि; D_{5,6} यातश्च; T_{1,2} याताः सु; T₃ G₁ M₁₋₃ यातासि; M₄ याता हि (for याद्विश्च), K₅ संगतः;

ये मदर्थे हताः शूरास्तेषां कृतमनुस्मरन् ।
 ऋणं तत्प्रतिमुञ्चानो न राज्ये मन आदधे ॥ ४२
 पातयित्वा वयस्यांश्च भ्रातृनथ पितामहान् ।
 जीवितं यदि रक्षेयं लोको मां गर्हयेद्भुवम् ॥ ४३
 कीदृशं च भवेद्राज्यं मम हीनस्य बन्धुभिः ।
 सखिभिश्च सुहृद्भिश्च प्रणिपत्य च पाण्डवम् ॥ ४४
 सोऽहमेतादृशं कृत्वा जगतोऽस्य पराभवम् ।
 सुयुद्धेन ततः स्वर्गं प्राप्स्यामि न तदन्यथा ॥ ४५

एवं दुर्योधनेनोक्तं सर्वे संपूज्य तद्वचः ।
 साधु साध्विति राजानं क्षत्रियाः संबभाषिरे ॥ ४६
 पराजयमशोचन्तः कृतचित्ताश्च विक्रमे ।
 सर्वे सुनिश्चिता योद्धुमुदग्रमनसोऽभवन् ॥ ४७
 ततो वाहान्समाश्वास्य सर्वे युद्धाभिनन्दिनः ।
 ऊने द्वियोजने गत्वा प्रत्यतिष्ठन्त कौरवाः ॥ ४८
 आकाशे विद्रुमे पुण्ये ग्रस्थे हिमवतः शुभे ।
 अरुणां सरस्वतीं प्राप्य पपुः सस्तुश्च तज्जलम् ॥ ४९

C. 9, 289
B. 9, 5, 51
K. 9, 4, 51

Dn2, n3 M3 तद्वर्ति; D6 संहतिः (for सद्रतिम्). K4 अभियाद्विरसद्वर्ति; K5 यथो तत्र तु याजिनः; B D2, 3, 3-11 यास्यद्विरह सद्रति (B1 D2, 3, 9, 11 संगति; D10 सद्रति [sic]).

42 T4 om. 42^a (cf. v. 1. 40). K5 om. 42-44. —^a D1 मदर्थे ये (by transp.); D4 यैर्मदर्थे; T2, 3 G M मदर्थं ये. G3 महा- (for हताः). —^b T1, 2 अनुत्तमं (for 'स्मरन्'). Dn D2, 5, 6 ते गतास्त्रिदिवं ध्रुवं; D1 लेपि त्रिदिवमागताः. — D1 om. 42^{ad}. —^c Dm T2 रणं; D6 G3 रणे; D8 क्षणं (for ऋणं). T2 G1, 3 तं; T3 G2 च (for तत्). S1 K (K5 om.) B2 Dn D2-6, 10 युञ्जानो; B1 मुञ्चामि (for 'मुञ्चानो'). —^d Dn D2, 5 राज्यम् (D5 'ज्ये म')तिम् (for राज्ये मन). K4 Dn D2, 3, 5 T2 आदधे. D1 न राज्ये मनसादधे.

43 K5 om. 43 (cf. v. 1. 42). Dn1 om. 43. —^a K3, 4 Dn2, n3 D3, 4, 6, 9-11 S घातयित्वा (for पात°). D1 स्वमित्राणि (for वयस्यांश्च). —^b D1 T3 G M2-4 अपि; T4 पुत्रान् (for अथ). D1 च सोदरान्; D4 T3, 4 G M पितृनपि (for पितामहान्). —^c T G परि- (for यदि). D3 नेक्षेयं; D1 रक्षेहं (for रक्षेयं). —^d M1, 2, 4 मा (for मां). Dn2, n3 गर्हते (for 'येद्').

44 K5 om. 44 (cf. v. 1. 42). D1 om. 44-45. —^a T3, 4 G2, 3 ईदृशं. K2 om.; B1, 3, 5 Dm1, n3 D5, 6, 8 तद्; D4 वा; T3, 4 G मा (for च). —^c D4 राजभिश्च; D10 G2, 3 M1 स (D10 सु)खीभिश्च (for सखि°). K5 Dn विशेषेण (for सुहृद्भिश्च).

45 D1 om. 45 (cf. v. 1. 44). —^b M1 परिक्षयं (for पराभवम्). —^c D4 T G M1, 2, 4 हतः; M3 पुनः (for ततः). K5 स्वर्गे; Dn3 सर्वं (for स्वर्गं). S1 K1 तम्; D8 तदा (for तद्). Dn1 D5

प्राप्स्यामि तदन्यथा.

46 Before 46, T G ins. संजयः. —^a D9 एतद् (for एवं). K2 D4 G [उ]क्ते; K5 B3, 5 D2, 3, 8 T4 [उ]क्ताः (for [उ]क्ते). —^b K4 D9 T1, 2 सर्वं (for सर्वे). — For 46^{ab}, M2-4 subst.:

40* तच्छ्रुत्वा तव पुत्रस्य सत्त्वयुक्तस्य भाषितम् ।

—^c D10, 11 T4 G2, 3 M2-4 राजानः. —^d Dn3 D2 संविभाषिरे; D4 तं बभा°; M3 समभा° (for संबभा°).

47 D1 om. 47^{ab}. D4 S repeat 47^{ab} after 50^b. —^a K4 B3 अमुष्यंतः; Dn1 D2 अशोचंत (for 'चन्तः'). D4 (both times) पराजयं तं शोचंत. —^b K5 T2 (first time) -चित्ताश्च; T4 (first time) -यत्नाश्च; T4 (second time) -कृत्वाश्च (for -चित्ताश्च). S1 K1, 2 पराक्रमे; D4 (second time) च संयुगे; S (second time) च योधने (for च विक्रमे). —^c B3 (except B2) D8, 9 वि-; Dn D1, 2, 5, 6 ते (for सु). K5 T1, 2 -निष्ठिता (for -निश्चिता). Dm1 युद्धे (for योद्धुम्).

48 ^a D1 सर्वे; D6 (before corr. as in text) तदा (for ततो). B5 समाश्वस्य. K5 D3 वाहानानि समासाद्य (K5 'साचामि [sic]); T1, 2, 4 G समाश्वस्य च राजानं. —^b D1 वीरा; D4, 10 सर्वे- (for सर्वे). K5 D4 युद्धाय (for 'भि-'). D4, 9 -नंदिताः; D8 -नंदत (for -नन्दिनः). —^c K3, 4 वने; D1 समे; T1 पुरो; T2 पुरा; T3 पुनर्; T4 G1, 3 ऊन-; G2 अथ; M2, 3 उमे; M4 शुभे (for ऊने). S1 K1-3 Dn2, n3 D2, 6 द्वे (for द्वि-). T2-4 G2 -योजनं; M3 -योगिने (sic) (for -योजने). —^d K1, 3 D3 प्रत्य (K3 'ति')तिष्ठति; D1, 6 प्रतितिष्ठत. D5 प्रतिष्ठति सकौरवाः.

49 D1 om. 49^{ab}. —^a Ca (gloss: निरावरणे) प्राकाशे (for आ°). B5 विक्रमे; T4 विभ्रमे (for विद्रुमे).

C. 9. 280
B. 9. 5. 52
K. 9. 4. 52

तव पुत्राः कृतोत्साहाः पर्यवर्तन्त ते ततः ।
पर्यवस्थाप्य चात्मानमन्योन्येन पुनस्तदा ।

सर्वे राजद्वयवर्तन्त क्षत्रियाः कालचोदिताः ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

संजय उवाच ।

अथ हैमवते प्रस्थे स्थित्वा युद्धाभिनन्दिनः ।
सर्व एव महाराज योधास्तत्र समागताः ॥ १
शल्यश्च चित्रसेनश्च शकुनिश्च महारथः ।
अश्वत्थामा कृपश्चैव कृतवर्मा च सात्वतः ॥ २

सुषेणोऽरिष्टसेनश्च धृतसेनश्च वीर्यवान् ।
जयत्सेनश्च राजानस्ते रात्रिमुषितास्ततः ॥ ३
रणे कर्णे हते वीरे त्रासिता जितकाशिभिः ।
नालभञ्जर्म ते पुत्रा हिमवन्तमृते गिरिम् ॥ ४
तेऽश्ववन्सहितास्त्र राजानं सैन्यसंनिधौ ।

M3-4 सुह्ये (for पुण्ये). —^δ D3.9 प्रस्थो; D4 पृष्ठे (for प्रस्थे). Dn D5 हैमवतः; D5 हैम° (for हिम°). —^ε Hypermetric. D3 अरुणः; D8 आरुणां; T3 G2 पूर्णा (for अरुणां). —^d D8 ययुः (for पयुः). B2.5 D6 संस्थश्च; B3.4 संस्थश्च; Dn सुस्थश्च (for सस्तुश्च). K3 D1 ते जलं; D10 M तजले (for तजलम्).

50 D1 om. 50. —^a K1 B D2.4-6.8.11 पुत्रः; Dn8 पुत्रः; T1.2 वत्साः (for पुत्राः). —^δ K1 D10 संन्यवर्तत; G2 पर्य° (as in text). D9 ते जनाः; T1.2 भारत (for ते ततः). D9 संन्यवर्तततो यतः (sic); D4 तत्रावसंत ते पुनः. — After 50^b, D4 S repeat 47^{ab}. —^d Dn D2.5.6 अन्योन्यं च; T1 G2 ते चान्योन्यं (for अन्योन्येन). S1 पुनस्तदा; K4 परंतप; B1 T1.2 पुनः पुनः; T3 पुनस्तथा. — B4 damaged for 50^c. —^e D9.10 सर्वे (for सर्वे). K5 Dn2.3 D6 प्रवर्तत (for न्यव°). —^f Dn D2.3.5 नोदिताः (for चो°).

Colophon: D7 missing. — Adhy. name: S1 K1-3 T1.2.4 G दुर्योधनवाक्यं; D2 संजयवाक्यं; M3 दुर्योधन-व्यवसायः; M4 दुर्योधनमरणव्यवसायः. — Adhy. no. (figures, words or both): Dn Dn1 5; D1 S 4 (as in text). — Sloka no.: K5 49; Dn 50; D2 81 (sic).

5

This adhy. is missing in D7 (cf. v. 1. 9. 1. 1).

1 D1 om. 1^{ab}. —^a T1.2 तथा (for अथ). K1

Dn3 D2.4.6 M3 है (D1 हे) मवतः; T2 हिमवतः. K1 D1 T3.4 G पृष्ठे (for प्रस्थे). —^δ B (except B3) Dn D2.5.6.8 M3 स्थिता. T3 युद्धाय (for युद्धाभिः). —^ε K2 महारथाः; K3 D8.10.11 योधासः; Dn1 राजन् (for °राज). —^d K3 D6.10.11 तत्र तत्र; Dn योद्धा-रस्ते (for योधास्त्र). S (except T1) यो (M1.2.4 यौ) धास्ते पुत्रमश्ववन्.

2 ^δ K3 D1 महाबलः; K1 [अ]पि सौबलः; D9.9 महारथाः (for °रथः). — K5 om. 2^{cd}.

3 ^a K2 स्वषेणोः; K3.1 Dn D2.5 सुषेणो (D2.4 °नो); D8 सुषेणो. D8 नेमिश्च (for °सेनश्च). —^δ S1 K1-3 वृषः; K1 M धृष्टः; Dn D1.2.5.6 वसुः; D10 जयः; T2 भृत (for धृत). — D1 om. 3^c 4^d. —^ε K1.5 B1 D8.9 जयसेनश्च; Dn D2.5.6 जयाम्ना- (D5 °त्स) नश्च; T2 जयसेनस्य; T3 एते नृपाश्च (for जयसेनश्च). D3 [ए]व राजा; D1 राजा वै; T2.4 G राजानम् (for °नस्). M जयत्सेनोक्षयेनश्च. —^d D3.4 तां (for ते). Dn D2 चातिः; D8 रात्रीर (for रात्रिम्). K3 D2.4.10 उल्लितासः; Dn1 -प्रथिः; Dn2 D2.5 -मथि° (for उधि°). D5 तथा (for ततः). S (except T1.2) इदं (M सर्वे) वचनमश्ववन्.

4 D1 om. 4 (cf. v. 1. 3). —^a D1 मत्वा कर्णं हतं वीरं; M1 महारथे हते कर्णे. —^δ D8 corrupt. T G1.2 जयकाशि (G2 °काशि)भिः; Cn. v जितकाशिभिः (as in text). —^ε B3 D2.8 नालभन्; Dn2.3 नालभन् (for नालभन्). Dn चैव (for धर्मं). B1.5

कृतयत्ना रणे राजन्संपूज्य विधिवत्तदा ॥ ५
 कृत्वा सेनाप्रणेतारं परास्त्वं योद्धुमर्हसि ।
 येनाभिगुप्ताः संग्रामे जयेमासुहृदो वयम् ॥ ६
 ततो दुर्योधनः स्थित्वा रथे रथवरोत्तमम् ।
 सर्वयुद्धविभागज्ञमन्तकप्रतिमं युधि ॥ ७
 खड्गं प्रच्छन्नशिरसं कम्बुग्रीवं प्रियंवदम् ।
 व्याक्रोशपद्माभिमुखं व्याघ्रासं मेरुगौरवम् ॥ ८

D2. 3. 5 पुत्रो; D8 पुत्राद् (for पुत्रा). —^a) D8 गिरं.
 D4 हैमंते गाश्च दुर्बलाः.

5 ^a) D4 अश्ववन् (for तेऽश्वं). M1 सखितास् (for सहिं). K2 वीरा (for तत्र). —^b) T2 राजानः (for 'नं). D10.11 शल्य- (for सैन्य-). D1 राजानं गिरिमूर्धनि.
 — D1 om. 5^{ad}. —^c) Dn2 कृतयत्नो; Dn3 यत्नो;
 D3 °लया; T2 यात्रा (for 'यत्ना). D9 कृतवर्मा यत्ना
 राजन् (sic). —^a) Dn1. n2 D2. 6 ततः (for तदा). D4
 संपूज्य च यथाविधि.

6 ^a) K2 -प्रणीतारं. — D1 om. 6^c-17^f. —^c) Dn1.
 n2 D2. 6 T1. 2 सेनाभिगुप्ताः (for येनाभिं). B1 समरे;
 D10 समे (sic); T1. 3 G2 योत्स्याम; T2 यास्याम; G3
 M1 योत्स्यामो (for संग्रामे). T4 सेनायामभिगुप्तायां.
 —^a) Ś1 K1. 2 जयमासुहृदो; K5 D2. 6 T2. 4 M1. 3
 जयेम (K5 "न" सु); D4 जयेमासुहृदो. D10 युधि (for
 वयम्). D3 जयेमाशु हृदोपमं.

7 D1 om. 7 (cf. v. l. 6). —^a) D6 दुर्योधनं. D10
 छित्वा (for स्थित्वा). —^b) Ś1 K1. 2 Dn2. n3 D10 रथं;
 S रणे (for रथे). K4. 5 D3. 4 M रथवरोत्तमे (K4. 5
 'मः). —^c) D6 सर्वे (for सर्व-). T G सत्त्व- (for
 युद्ध-). K3 B Dn3 D8. 9. 11 -विभावज्ञम्; D4 -विभा-
 गज्ञः (for 'ज्ञम्). —^a) Dn T G M1 रणे; D2. 5
 सुवि (for युधि).

8 D1 om. 8 (cf. v. l. 6). —^a) D4 T4 corrupt.
 B2 शृंगं; Dn1. n2 D2. 6 शृंग-; Dn3 D3. 9 स्वंग-; D10
 स्वस्वंग (sic) (for स्वङ्गं). K3 D6. 8 प्रच्छिन्न- K4
 सुगुप्तभिन्नशिरसं; T1. 2 G1. 3 M स्नां (M3 स्वं) गप्रच्छादि-
 (T1. 2 "च्छिन्न" शिरसं; T3 G2 स्वप्रमाच्छादितदिशं. —^b)
 D1 कम्बुग्रीवं. G2 रणप्रियं (for प्रियंवदम्). —^c) K1
 आकाश-; K5 आकोप-; B1 व्याकोप-; Dn1 व्याक्रो-
 शत-; D3 अकोप-; T4 G3 व्याक्रोश-; G2 व्याकोच-
 (for व्याक्रोश-). K5 B D (except D1; D1 om.; D7
 missing) -पद्मापत्राक्षं (for -पद्माभिमुखं). —^a) T3

स्थाणोर्वृषस्य सदृशं स्कन्धनेत्रगतिस्वरैः ।
 पुष्टश्लिष्टायतभुजं सुविस्तीर्णघनोरसम् ॥ ९
 जवे बले च सदृशमरुणानुजवातयोः ।
 आदित्यस्य त्रिषा तुल्यं बुद्ध्या चोशनसा समम् ॥ १०
 कान्तिरूपमुखैश्चर्यैस्त्रिभिश्चन्द्रमसोपमम् ।
 काञ्चनोपलसंधातैः सदृशं श्लिष्टसंधिकम् ॥ ११
 सुवृचोरुपलसंधातैः सुपादं खड्गुलीनखम् ।

C. 9. 308
 B. 9. 6. 12
 K. 9. 5. 12

व्याघ्राभं (for व्याघ्रासं). K5 B1 Dn D3. 6 मेघ- (for
 मेरु-). T1. 2 मेरुमंदरगौरवं.

9 D1 om. 9 (cf. v. l. 6). —^a) T1. 2 शंभोर (for
 स्थाणोर). D9 रुद्रस्य (for सदृशं). D1 वृषस्य सदृशं
 स्थाणोः. —^b) K2. 3 स्कंद- (for स्कन्ध-). B2 -गतिं
 (for -गति-). K5 B1. 3 D8. 9 T4 G2 स्वने; B2 बले;
 Dn1 -स्वरं; Dn2. n3 -स्वरं; D4 -स्वरे (for -स्वरैः).
 —^c) Ś1 K1. 3 प्रज्ञा-; D9 पुच्छ-; T1-3 सुष्टि-; T4
 पुष्टं (for पुष्ट-). D4 -श्लिष्टायुत-; T3 -श्लिष्टायत- (for
 -श्लिष्टायत-). K1 जुष्टश्लिष्टायतभुजं. ⚙ Ca: श्लिष्टेति पाठ-
 श्रित्यः । ⚙ —^a) D10 सुविस्तीर्णं. Dn D2. 6. 8 -महो-
 रसं; D8 -वनेपसं (sic); D10. 11 -वरोरसं (for -घनो-
 रसम्). D1 सुविस्तीर्णोऽखक्षसं; D8 सुविस्तीर्णायतोरसं; S
 सुविस्तीर्णो (G2 "प्रसन्नो" रसं शुभं).

10 D1 om. 10 (cf. v. l. 6). —^a) Ś1 K1 जले बले;
 K5 B2 D3. 10. 11 T3 G2 M बले जवे (by transp.). D4
 सदृशः. K2 D3 जवे (D5 "ये" बलेन सदृशम्. —^b) D9
 corrupt. —^c) B Dn D2. 6. 8. 11 T1 G1 [अ]विषा
 (for त्रिषा). D10 तुल्यो. —^a) K5 चोशनसा (sic);
 D3. 4 बोश (for चोश). D3 सतं (sic) (for समम्).
 K1-3 बुद्ध्या चोश (K1 'स' नसोपमं).

11 D1 om. 11 (cf. v. l. 6). K3 om. (hapl.)
 11^{ad}. —^a) K2 B3. 5 D2-4. 5 T4 M Ca -सुखै (D3 "वै")-
 श्रयैस्; Dn -सु (Dn2 -सु) श्रयैस्; D10. 11 -सुखैश्चैव; T3
 G2 -बलैश्चयैस् (for -सुखै). —^b) K4. 5 B Dn D2-6.
 8-11 T1. 2 चंद्रमसा समं (T2 'मः'); T3 'सोपमा (for
 'सोपमम्). M1 चंद्रं दधनदोपमं. —^c) D3 कांचनौलक्ष-
 (sic); D1. 10 T1. 2 'नोपल-; Ca 'नोपल- (as in text).
 D8 -संधामैः; S Ca -संधात- (for -संधातैः). —^a) M3
 -सदृश- (for 'शं). D4 श्लिष्टसंधितं; T3. 4 G M श्लि (M1
 छि) षसंधिनं; Ca 'संधिकम् (as in text).

12 D1 om. 12 (cf. v. l. 6). —^a) K5 सुवृचोः;
 Dn1 D1 सुवृचोर-; D3 सुवृत्तानु- (for 'चोर-). G8

C. 9. 303
B. 9. 6. 12
K. 9. 5. 12

स्मृत्वा स्मृत्यैव च गुणान्धात्रा यत्नाद्विनिर्मितम् ॥ १२
सर्वलक्षणसंपन्नं निपुणं श्रुतिसागरम् ।
जेतारं तरसारीणामजेयं शत्रुभिर्वलात् ॥ १३
दशार्जं यश्चतुष्पादमिष्वस्त्रं वेद तत्त्वतः ।
साङ्गाश्च चतुरो वेदान्सम्यगाख्यानपञ्चमान् ॥ १४
आराध्य त्र्यम्बकं यत्नाद्वैतैरुपैर्महातपाः ।
अयोनिजायामुत्पन्नो द्रोणेनायोनिजेन यः ॥ १५
तमप्रतिमकर्मणं रूपेणासदृशं भुवि ।

-घटी- (for -कटी-). Dn2 -संघं; Dn3 -जंघा; D5 -जंघे (for -जङ्घं). —^b) D5 सुपदं; T1.2 सुपाश्च; G3 स्वपादा (for सुपादं). D2 T2 स्वं (D2 त्वं) गुलीनत्वं; D3 'लीयकं; T3 'लीनत्वं; G2 स्तंगुलीनत्वं. —^c) D3 corrupt. Dn स्मृत्वा च; D4 M1 स्मृत्यैव; D5 रथं च (for स्मृत्यैव). K2.4 B D2.5.9-11 तु; K5 D3 हि; Dn1 G1.8 सु; Dn2.8 स (for च). K4 D5 गणान्; G3 -गुणं (for गुणान्). T4 स्नात्वा स्मृत्वा चांबुगुणान्. —^d) D5 यत्नैर् (for यत्नाद्). K5 विनिर्मितान्. T1.2 धात्रा यत्नेन निर्मितं.

13 D1 om. 13 (cf. v. l. 6). —^a) D3 सर्वे (for सर्व-). D4 T2 -संपूर्णं (for -संपन्नं). —^b) M4 सद्गुण- (for निपुणं). D4 -पारंगं; M1 -सागरे (for -सागरम्). —^c) D4.10 येत्ता (D10 'ता) रं. —^d) K1 अजयं; B2 T1.2 G M2-4 अजयं; T3 अजयं (for अजेयं). K5 D3.10.11 अरिभिर् (for शत्रुं). — After 13, T1-3 ins.:

41* प्रयोगबलसंहारप्रायश्चित्तं सुमङ्गलम् ।

प्रयोगविनियोगौ च स्मृतिं यस्य गुणान्विदुः ।

[(L. 1) T1 -छल- (for -बल-). T2.8 समंगळं. — (L. 2) T2 रघुति (for रघुति).]

14 D1 om. 14 (cf. v. l. 6). —^b) S1 (sup. lin. as in text) K1 इष्वंगं; D3 इषास्त्रं (for 'ष्वस्त्रं). —^c) K3 D10.11 सांगास्तु; D5 स सांगांश; M2-4 सखिलांश (for साङ्गाश्च). —^d) Dn1 सप्रामाख्यान; Dn2.8 समप्रामाख्यान; D2 सम्यग्व्याख्यान.

15 D1 om. 15 (cf. v. l. 6). B5 om. 15^{ab}. —^a) Dn D5.8 यसाद्; M1 रुद्रं (for यत्नाद्). —^b) Dn D2.5 वरैर् (for वरैर्). D4 महात्मना (for 'तपाः). —^c) S1 Cn: अयोनिजा कृपे, तस्यामुत्पन्नः । S2 —^d) G3 नरेण (for द्रोणेन).

16 D1 om. 16 (cf. v. l. 6). —^a) Dn D2.8

पारंगं सर्वविद्यानां गुणार्णवमनिन्दितम् ।

तमभ्येत्यात्मजस्तुभ्यमश्चत्थामानमब्रवीत् ॥ १६

यं पुरस्कृत्य सहिता युधि जेष्याम पाण्डवान् ।

गुरुपुत्रोऽद्य सर्वेषामस्माकं परमा गतिः ।

भवांस्तस्मान्नियोगात्ते कोऽस्तु सेनापतिर्मम ॥ १७

द्रौणिरुवाच ।

अयं कुलेन वीर्येण तेजसा यशसा श्रिया ।

: समुदितः शल्यो नोऽस्तु चम्पतिः ॥ १८

-कल्याणं (for -कर्मणं). T4 तं प्रीतं प्रतिकर्मणं. —^b) K5 B1.2.4.5 D3.4.10.11 S [अप्रतिमं (G3 'सा) (for [अ]-सदृशं). —^c) Dn D2.5 (marg. as in text).^e -भूतानां (for -विद्यानां). D3 तेजसां सर्वविद्यानां. —^d) T1.2 गुणवंतम् (for गुणार्णवम्). D2.5 अनंदिनं; D4 अनंदिनं (sic); M1 अनिन्दितं (sic) (for अनिन्दितम्). —^e) T1-3 G समेत्य (G3 'न); M1 समेत्य (hypermetric) (for अभ्येत्य). G1 आत्मनस् (for 'जस्). K4 D5 स्तुत्यम्; K5 D3.5 (marg.; orig. as in text) तूर्णम्; D6 M3 तुल्यम् (for तुभ्यम्). K2 तमप्रतिमकर्मणं रूपेणाम् (sic) (cf. 16^{ab}); T4 तं समेत्यागुणास्तुभ्यम् (sic). —^f) Dn1 अग्रवन् (for अग्रवीत्).

17 D1 om. 17 (cf. v. l. 6). D1 S (except T1.2) read 17^{ab} after 17^{cd}. —^a) S1 K1.2 सहितान्; T3 सहसा (for सहिता). —^b) K3.5 B1 जेष्यामि; D4 जेष्याम (for जेष्याम). T3.4 G M1 शत्रवान् (for पाण्डवान्). — Before 17^c, T3 (2 ins. दुर्योधनः. —^c) Dn D3.3.6 T4 G M -पुत्र (for -पुत्रो). —^d) Dn D3.5.6 च परा; D4.9 M3 परमां (for परमा). —^e) K2 D1 नियोगानु; D3 निपुनः; D5 (marg. as in text) नियोगाय (for 'गात्ते). Dn D2.6 भवानस्मि (D2 'स्य) नियोगाय; T1.2 अश्वत्थामन्हावाहो. —^f) T1.2 भव (for कोऽस्तु).

18 K3 Dn D1.2.1.6 T3.4 G M1 अश्वत्थामा (for द्रौणिर्). —^a) K5 D3.10.11 रूपेण; Dn D1.2.1.9 धैर्येण; G शौर्येण (for वीर्येण). —^b) D5 भोजसा; D4 शिल्पेन; T3 M शौर्येण; T4 (2) धैर्येण; G1.3 वीर्येण (for तेजसा). K4 वयसा; T4 मनसा (for यशसा). K4 धिया (for श्रिया). —^c) K5 स सर्वैर् (hypermetric). K4 सुसंपन्नः; K5 D3 समुदितः (for 'दितः). Dn D5 सर्वे गुणाः समुदिताः. —^d) K5 lacuna; D4.10.11 वो; D5 मे (for नो).

19^a) D3 भागिनेयक्षिज्ञांस् (sic); D10 'यानिह (for

भागिनेयान्निजांस्त्यक्त्वा कृतज्ञोऽस्मानुपागतः ।

महासेनो महाबाहुर्महासेन इवापरः ॥ १९

एनं सेनापतिं कृत्वा नृपतिं नृपसत्तम ।

शक्यः प्राप्तुं जयोऽस्माभिर्देवैः स्कन्दमिवाजितम् ॥ २०

तथोक्ते द्रोणपुत्रेण सर्व एव नराधिपाः ।

परिवार्य स्थिताः शल्यं जयशब्दांश्च चक्रिरे ।

युद्धाय च मतिं चक्रुरावेशं च परं ययुः ॥ २१

ततो दुर्योधनः शल्यं भूमौ स्थित्वा रथे स्थितम् ।

उवाच प्राञ्जलिर्भृत्वा रामभीष्मसमं रणे ॥ २२

अयं स कालः संप्राप्तो मित्राणां मित्रवत्सल ।

यत्र मित्रममित्रं वा परीक्षन्ते बुधा जनाः ॥ २३

स भवानस्तु नः शूरः प्रणेता वाहिनीमुखे ।

रणं च याते भवति पाण्डवा मन्दचेतसः ।

भविष्यन्ति सहामात्याः पाञ्चालाश्च निरुद्यमाः ॥ २४

शल्य उवाच ।

यत्तु मां मन्यसे राजन्कुरुराज करोमि तत् ।

C. 9. 318
B. 9. 6. 23
K. 9. 5. 28

°यान्निजांस्). D₉ भागिनेयान्निजां रूप (sic). — D₁ om. 19°-20°. — °) D₅ महासेनि (sic); Cn °सेन (as in text). G₃ अचलः (for अपरः).

20 D₁ om. 20 (cf. v. l. 19). — °) D₃ corrupt. K_{1,2} Dn D_{2,4,6} T₃ M₁ एव (for एनं). K₅ सेन्यपतिं (for सेना°). — °) Dn₁ नृपं च; Dn_{2,3} नृपश्च; D_{2,5} नृप त्वां; D₁ नृपतिर्; D₆ नृपाश्च (for नृपतिं). K₅ D_{3,4,10} नृपसत्तमः. — °) Ś₁ K_{1,2} M₂ शल्यं; T₂ M₄ शक्यं (for शक्यः). Ś₁ K_{1,2} प्राप्तो; K₅ प्राप्तं (for प्राप्तुं). Dn₁ [s]स्माकं (for सस्माभिर). — °) D₃ [अ] मरः; T_{1,2} G_{2,3} M₁ [अ]जितं (for [अ]जितम्).

21 °) K₁ B₁ D₃ तथोक्ते; Dn₁ यथोक्ते; D₁ त थोक्ता; D₁ अथोक्ते (for तथोक्ते). — °) M₁ सर्वम्. Dn_{2,3} D₅ नराधिपाः; D₅ M_{3,4} महाराथाः; M₁ जनाधिपाः (for नरा°). — °) T₄ G_{1,3} ततः (for स्थिताः). — °) Ś₁ K_{1,2} सिंहनादांश्च; T_{1,2} M₁ जयशब्दं (for °शब्दांश्च). K₁ तु (for च). K₂ चक्रमे (for चक्रिरे). D₁ भूयो राजपुरोगमाः. — Dn₁ D₁ om. 21°. — °) B₁ reads from युद्धाय up to प्राञ्जलि (in 22°) on marg. K₂ युक्ताय (for युद्धाय). Dn_{2,3} D₅ [अ]थ (for च). D₄ T_{1,2,4} M मनश्च; G_{1,3} परं (for मतिं). K₅ वक्रुर् (sic); D₉ चक्रे (for चक्रुर्). T₂ युद्धाय च महाराजन्; G₂ °य गमनं चक्रुर्. — °) K₁ आवेगं; G₂ आवेशं (as in text). D₈ परतपः (for परं ययुः). Ś₁ K_{1,2} आवेगं परमाययुः.

22 B₁ reads up to प्राञ्जलि on marg. — °) Ś₁ K₁₋₃ B₂ Dn D_{1,2,4,6,10} भूमौ; D₅ स्थित्वा (for शल्यं). — °) D₃ रथोत्थितं; T₃ रथे स्थिरं (for रथे स्थितम्). Ś₁ K₁₋₃ B₂ Dn D_{1,2,4,6,10} स्थित्वा (D₅ भूमौ) रथवरे स्थितं. — °) T_{1,2} प्रोवाच (for उवाच). — °) K₄ D_{8,10} T_{1,2} द्रोणः; K₅ द्रोणे; Dn₁ मम (sic); T₄ राज-

(for राम-). G₁ भीम- (for भीष्म-). G₃ भीमसेनसमं रणे.

23 Before 23, T₃ G₂ ins. दुर्योधनः. — °) Dn अथ (for अयं). D₂ कालः. — °) B₃ वर्धनः; D₁ T G सत्तमः; D₂ वत्सल (for वत्सल). — °) M₄ यस्मिन् (for यत्र). D₁₀ lacuna for मित्रम्. D_{10,11} च (for वा). — °) Dn M₁ परीक्षेत (Dn₁ तु); D_{1,10,11} °क्ष्यंते; D₄ °क्षंति (for °क्षन्ते). D₄ ध्रुवं (for बुधा).

24 °) D₁₀ अस्ति (for अस्तु). K₁ शूरः. — °) B₃ lacuna for प्रणेता वाहिनी. D₁ सुस्वामी (for प्रणेता). M₁ वाहिनीपतिः (for °मुखे). — °) D₁₀ यश्च (sic) (for रणं). K₅ D₃ प्रयाते; D_{2,10,11} याते च (by transp.); D₅ च जाते; T_{1,2,4} G तु याते. T₃ भरते (for भवति). M_{1,2,3} (sup. lin. as in text) सेनापतौ (M₃ °मुखे) च भवति. — °) D₃ संविचेतसः (for मन्द°). — °) D₃ M₁ भविष्यति. Dn यथा मत्वा; D₆ यथामात्याः (for सहा°). — °) K₁ D₁ पांचाल्याश्च; B_{1,5} पांचालाश्च; D₉ पांचालश्च. Dn D_{5,6} तु (for च). T_{1,2} सबला अपि दुर्बलाः. — After 24, K₅ D_{2,3,8} ins.:

42* दुर्योधनवचः श्रुत्वा शल्यो मद्राधिपस्तदा ।

उवाच वाक्यं धर्मज्ञो राजानं राजसंनिधौ ।

[(L. 1) D₃ तथा (for तदा). — (L. 2) D₃ वाक्ययो (for धर्मज्ञो). D₈ संनिधं (for संनिधौ).]

25 °) Ś₁ K₉ T₂ यत्तु मां; K₅ B_{1,3-5} D_{8,9} यत्त्वं मां; B₂ D₄ यथा मां; Dn D_{1,2,4,6} यथेवं; T_{3,4} († M यत्र मां (for यत्तु मां). — °) T_{3,4} G M कुरु सर्वं (for कुरुराज). D₄ तं (for तत्). D₁ कुरु मां तच्च मूपतिं. — °) D₃ तत् (for त्वत्). K₅ प्रियार्थे. T_{3,4} G M च मे प्राणा (G₈ °णान्) (for हि मे सर्वं). — °) B₃ lacuna for प्राणा राज्यं भना. K₅ राज्य- (for राज्यं). D₁ सुखानि च; D₈ भनानि च; D₄ च भारत (for भनानि

C. 9. 318
B. 9. 6. 28
K. 9. 5. 28

त्वत्प्रियार्थं हि मे सर्वं प्राणा राज्यं धनानि च ॥ २५

दुर्योधन उवाच ।

सेनापत्येन वरये त्वामहं मातुलानुलम् ।

सोऽस्मान्पाहि युधां श्रेष्ठ स्कन्दो देवानिवाहवे ॥ २६

अभिपिच्यस्व राजेन्द्र देवानामिव पावकिः ।

जहि शत्रून्रणे वीर महेन्द्रो दानवानिव ॥ २७

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

६

संजय उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा वचो राज्ञो मदराजः प्रतापवान्

दुर्योधनं तदा राजन्वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १

दुर्योधन महाबाहो शृणु वाक्यविदां वर ।

यावेतौ मन्यसे कृष्णौ रथस्थौ रथिनां वरौ ।

न मे तुल्यावुभावेतौ बाहुवीर्ये कथंचन ॥ २

उद्यतां पृथिवीं सर्वां समुग्रासुरमानवाम् ।

योधयेयं रणमुखे संकुद्रः किमु पाण्डवान्

च). T₃. 4 G M राज्यं च भरतर्षभ.

26 D₁ om. from 26 up to 9. 6. 3. -- ^a) K₃ B D₃. 11 G₁ सेनापत्येन; K₅ D₃ से(D₃ सै)नापत्ये च (for 'पत्येन). -- ^b) K₄ मातुलानुजं; D₂ 'कातुलं; D₃ आत्-मातुलं; D₉ G₁ मातुलानुल; T₁. 2 'लानव; T₄ मम मातुले (for मातुलानुलम्). D_n D₆ स्वां पुरस्कृत्य मातुल (D₆ 'लं). -- ^c) D₂ T₃. 4 G यो (for सो). T₄ G₂ पासि. -- ^d) K₂ D₃ स्कंधो; D₁ स्कंधन् (sic); D₉ छंदो (sic) (for स्कन्दो).

27 D₁ om. 27 (cf. v. l. 26). -- ^a) B₂ अभिपिच्यहा; D_n D₈ 'पिचिस्तु; S (except M₁) 'पिचिस्व; C_v 'पिच्यस्व (as in text). B₂ राजेन्द्र. -- ^d) B₃ lacuna for महेन्द्रो दान.

Colophon om. in Ś₁ K₁. 2. 4 D₁. 10; D₇ missing. -- Adhy. name: D₂ शल्यसेनापतिकर्ण; T₁. 2 दुर्योधन-वाक्यं; T₄ G₁. 3 शल्याभिषेक; M₂-4 सेनापत्याभ्युपगमः. -- Adhy. no. (figures, words or both): B₅ D_n D_n 6; S 5 (as in text). -- Śloka no.: K₅ D_n 29; D₅ (wrongly) 10.

6

☞ This adhy. is missing in D₇ (cf. v. l. 9. 1. 1).

1 D₁ om. 1-3 (cf. v. l. 9. 5. 26). G₁. 8 M₃ om. the ref. -- ^a) T₃. 4 महाराज (T₄ शो); G महाप्राज्ञो

(for वचो राज्ञो). -- ^b) D₃ मदो राजः; D₁₀ मदराजः (sic) (for 'राजः). -- D₅ reads 1^{ed} on marg. -- ^c) Ś₁ K₁. 2 ततो; T₂. 3 तथा (for तदा). K₁ transp. राजन् and वाक्यम्. D₁₀. 11 राजा (for राजन्). T₄ G₁. 3 मदराज (for वाक्यमेतद्). B₃ lacuna for क्यमेतदुवाच ह. T₁. 2 इदं वचनमवधीत् (for 1^d).

2 D₁ om. 2 (cf. v. l. 1). Before 2, T₃. 4 G ins. शल्यः. -- ^a) T₃. 4 G M₁ महाराज (for 'बाहो). -- ^b) D₉ शूर (for शृणु). K₃ T₃ M₁ 'विशारद् (K₃ 'दः) (for 'विदां वर). T₁ G शृणु वाक्यं नराधिप. -- ^c) Ś₁ यावेतौ; D₉ यास्वतौ; T₁ यौ च तौ; G₁ यौ चेतौ (for यावेतौ). D₈ मनसे (for मन्यये). K₂ कृष्णौ; B₄ वीरौ (for कृष्णौ). -- ^d) G₂ रथः स (sic) (for रथस्थौ). K₂ रथस्थो रथिनां वरः. -- ^e) D₃ तुल्यावि-भाव; T₃ तुल्यप्रभाव (for तुल्यावु). -- ^f) M₁. 2 बले; M₃. 4 बल (for बाहु). B₁ D₉ कदाचन (for कथं).

3 D₁ om. 3 (cf. v. l. 1). -- ^a) K₁ D₁ युध्य (D₉ उध्य) तां पृथिवीं सर्वा. -- ^b) K₁ मानवा; K₂ मान-वान्; D₅ मातुषां (for मानवाम्). -- ^c) B₃ lacuna; B₅ T₄ योधयेहं; D_n D₂. 3. 6 संयोधये (D₂ 'यद्); T₁ 3 G₂ रोधयेयं (for योध). G₁. 3 रणे मुखे: (for रणमुखे). -- ^d) D₄ संकुद्रः; T₃ M₁ 'द्वान्. -- D_n. 12 om. (hapl.) 3^{ed}; D_n 3 reads the same on marg. -- ^e) K₁ B₅ विजित्ये च; D₃ विजेत्यो वि- (sic); D₁. 10. 11 'व्यामि; T₃. 4 'ज्येहं; G₂ विजित्य च (for विजेत्ये च). D₄ सर्वान् (for पार्थान्). -- ^f) D₅ पांचाकांश्च; D₄

विजेध्ये च रणे पार्थान्सोमकांश्च समागतान् ॥ ३
 अहं सेनाप्रणेता ते भविष्यामि न संशयः ।
 तं च व्यूहं विधास्यामि न तुरिष्यन्ति यं परे ।
 इति सत्यं ब्रवीम्येष दुर्योधन न संशयः ॥ ४
 एवमुक्तस्ततो राजा मद्राधिपतिमञ्जसा ।
 अभ्यषिञ्चत सेनाया मध्ये भरतसत्तम ।
 विधिना शास्त्रदृष्टेन हृष्टरूपो विशां पते ॥ ५
 अभिषिक्ते ततस्तस्मिन्निहनादो महानभूत् ।
 तव सैन्येष्ववाघन्त वादित्राणि च भारत ॥ ६

संजयांश्च (for सोमकांश्च). D₁. ६ संसंजयान् (for समागतान्).

4 ^a) S वै (for ते). D₉ अहं सेनाप्रणेता तत् (sic). — B₁ reads 4^b-5^a on marg. — ^b) D₈. 10 भविष्यति (for व्यामि). D₁₀ om. न. D₈ संशयः. — ^c) S₁ K₁-4 om. (hapl.) 4^{cd}ef; D₆ reads the same on marg. — ^e) T₂ पंच; G₁. 2 तच्च (for तं च). — ^d) D₉ भविष्यति; T₁-3 G M करि° (for तरि°). D₉ ये (for यं). D₁ परं (for परे). T₄ निष्कुर्यन्ति यमे पुरे. — After 4^d, D₄ S read 11-17. D₈ (marg.) D₈. 9 repeat 4^e-5^f after 17. D₃ reads 4^e on marg. — ^e) D₁₀ एव; S एतद् (for एष). — ^f) D₁₁. 12. 13 (both times) तव राजन्समाहितः; D₆ शृण्वतां सर्वकौरवाः.

5 For the repetition in D₈ D₈. 9, cf. v. 1. 4. Before 5, D₈. 9 T₃ (4² ins. संजयः. B₁ reads 5^a on marg. — ^a) D₁ उक्त्वा (for उक्तस्). K₃ (4² तथा; T₃-4 M₁ तदा (for ततो). D₆ T₂. 3 राजन् (for राजा). — ^b) D₁ मद्राधिपतिना तदा; D₁ मुद्रा मद्राधिपं तदा; D₆ महाधिपतिनेजसा. — ^c) K₃. 5 D₉ M₃ अभिषिचत; K₄ प्रयय; D₂ अभिषेच्य च; D₈ अभ्यसिचत; T₁. 4 'षिचच्च; T₂ अभिषिचच्च (for अभ्यषिञ्चत). K₄. 5 D₁. 9 (both times) M₂ 4 सेनायां. — ^d) D₄ भरतसत्तम; T₂ भारतसत्तम. D₁ शल्यं सुस्वामिन् स्वयं. — ^e) K₅ हृष्टतपो; D₂ 'रोमा; Bom. Kumbh. ed. क्षिष्टरूपो (for हृष्ट°).

6 ^a) T₃ G₂ M तदा (for ततस्). S शल्ये (for तस्मिन्). — ^b) B₁. 5 D₄. 8 वार्धत (D₈ 'ते) (for [अ]-वाघन्त). D₁. 10. 11 तव सैन्येभ्यः वार्धत. — ^c) B₈ lacuna; T₂. 4 G₂ च संवशः; G₈ च संवशः (for च भारत).

7 ^a) Bom. ed. कुशाश्च (for हृष्टाश्च). K₄. 5 B₁. 8-5

हृष्टाश्चासंस्तदा योधा मद्रकाश्च महारथाः ।
 तुष्टुवुश्चैव राजानं शल्यमाहवशोभिनम् ॥ ७
 जय राजंश्चिरं जीव जहि शत्रून्समागतान् ।
 तव बाहुबलं प्राप्य धार्तराष्ट्रा महाबलः ।
 निखिलां पृथिवीं सर्वां प्रशासन्तु हतद्विषः ॥ ८
 त्वं हि शक्तो रणे जेतुं ससुरासुरमानवान् ।
 मर्त्यधर्माण इह तु किमु सोमकसृञ्जयान् ॥ ९
 एवं संस्तूयमानस्तु मद्राणामधिपो बली ।
 हर्षं प्राप तदा वीरो दुरापमकृतात्मभिः ॥ १०

D₂. 6. 10. 11 T₁. 2. 4 G M₃. 4 तथा; B₂ D₉ D₁. 2. 5. 9 ततो (for तदा). K₅ D₃-5 योद्धा; M योधा. — ^c) B₈ चापि (for चैव). D₄ राजेंद्र (for राजानं). — ^d) D₈ शोभनं.

8 ^a) B₁ D₄. 10 राज (for राजंश्च). — ^b) D₁₀ बाहु- (for बाहुः). — ^c) B₄ S धार्ते (T₁ छत) राष्ट्रो; D₁₀ धार्तराष्ट्र. K₃ S बलः; D₉ बलेः. — ^e) B₈ lacuna for सर्वां पृथिवीं सर्वां. K₅ निखिलाः. S₁ K₁-3 पूर्णा; D₁ वीराः; M₁ राजन्; M₂. 4 राजा (for सर्वां). — ^f) D₁ पालयंतु (for प्रशासन्तु). D₄ हतद्विषः; D₅ 'द्विषाः; D₁₀ महद्विषः (for हतद्विषः). D₆ शशासंतु नतद्विषः; T G M₂-4 प्रशास्तु निहतद्विषः; M₁ हतशत्रुः प्रशास्तिवमां.

9 D₁ om. 9. — ^a) K₃ त्वं च; D₉ अहं; M₁ त्वां न (for त्वं हि). M₁ शक्ता. D₉ D₅. 6 सर्वान्; D₂ राजन् (for जेतुं). — ^b) D₅. 8 भावुषान्. D₄ S देव-गंधर्वदा (G₁ 'मा'नवान् (M₁ 'वाः). — ^c) S₁ मर्त्यधर्मा (submetric); D₉ D₂. 3. 5 'धर्मेण. S₁ K₁. 3 इति (for इह). K₁ om.; D₉ वै; D₁₀ च (for तु). D₂ वै हंतुं (for इह तु). K₂ मर्त्यधर्मा इति कृते; T₁. 2 सत्यधर्मा तु किमुत. — ^d) T₃ G₂ किं तु (for किमु). B₁. 5 T₃ M₁ -संजयाः; D₉ -संजयान् (for -संजयान्). K₆ D₃. 10. 11 किमु स्त्वं (D₁₀ 'सं'जयसोमकान्; T₁. 2. 4 G₁. 3 सोमके (T₄ 'कै'कयस्त्वं (G₃ 'सं'जयान्).

10 ^a) D₃ स एवं (hypermetric) (for एवं). K₈ D₁₀. 11 संपूज्यमानस्. — ^b) K₄ अधिको. D₈ बली; D₄. 10 बलिः. — ^c) D₆ T₁. 2 प्राप्य. T₈ तथा (for तदा). — ^d) S₁ K₁. 2. 4 T₁. 2 दुष्पाम् (for दुरा°). B₈ lacuna for पमकृता.

11 D₄ S read 11-17 after 4^{cd}. D₄ S om. the

C. 9. 333
B. 9. 7. 13
K. 9. 6. 6

शल्य उवाच ।

अद्यैवाहं रणे सर्वान्पाञ्चालान्सह पाण्डवैः ।
निहनिष्यामि राजेन्द्र स्वर्गं यास्यामि वा हतः ॥ ११
अद्य पश्यन्तु मां लोका विचरन्तमभीतवत् ।
अद्य पाण्डुसुताः सर्वे वासुदेवः ससात्यकिः ॥ १२
पाञ्चालाश्चेदयश्चैव द्रौपदेयाश्च सर्वशः ।
धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च सर्वे चापि प्रभद्रकाः ॥ १३
विक्रमं मम पश्यन्तु धनुषश्च महद्बलम् ।
लाघवं चास्त्रवीर्यं च भुजयोश्च बलं युधि ॥ १४
अद्य पश्यन्तु मे पार्थाः सिद्धाश्च सह चारणैः ।

ref. —^a) K1. 3-5 B D (D7 missing) M2-4 च (for [ए]व). —^b) K3 संजयैः; D1 पाण्डवान् (for पाण्डवैः). —^c) Ś1 K B (except B2) D3. 8-11 वा (D3 वै) राजन् (for राजेन्द्र).

12 For the sequence in D4 S, cf. v. l. 11. —^a) D5 अद्य (for अद्य). K4 T3 पश्यन्ति; T4 G2 M पश्यन्तु (M3 [sup. lin.] 'ति). T2 मा (for मां). D2 T4 लोकं; G2 M2-4 लोको; G3 लोकान् (for लोका). —^b) T4 महीतले (for अभीतवत्). —^c) B3 lacuna; D5. 10 वासुदेवं (sic). D4 S [s]य (for स-). D5 G1 ससात्यकि.

13 For the sequence in D4 S, cf. v. l. 11. —^a) K3 B1-8 Dn2 D8-10 पंचालाश्च. M3 यदवश्च (for चेद-यश्च). —^d) D3 चापि; M3 चाभि- (for चापि).

14 For the sequence in D4 S, cf. v. l. 11. —^a) Ś1 K1. 2 मेघ; Dn1. n8 D2. 5. 8 मे प्र- (for मम). —^b) K2 B (except B2) D8. 9 T3 महाबलं; M2-4 बलं महत् (by transp.). —^c) K2 शास्त्र- (for चास्त्र-). —^d) D1 तथा बलं (for बलं युधि).

15 For the sequence in D4 S, cf. v. l. 11. —^a) Dn1 मां (for मे). D1 सर्वे; D3 पार्थाः (for पार्थाः). —^b) D3 सिद्धार्थं (sic) (for 'श्च). G3 मम (for सह). —D1 om. 15^a-16^a. —^c) K1 महा- (for बलं). K1. 2 D5 बाहोः; B5 राक्षः; D5 बाहू (for बाहोः). —^d) M1. 3. 4 शस्त्रेषु; M2 चास्त्रेषु (for अस्त्रेषु). M1 मे विभो (for या च मे). K5 D5 सम्यगस्त्रेषु लाघवं.

16 For the sequence in D4 S, cf. v. l. 11. D1

यादृशं मे बलं बाहोः संपदस्त्रेषु या च मे ॥ १५
अद्य मे विक्रमं दृष्ट्वा पाण्डवानां महारथाः ।
प्रतीकारपरा भूत्वा चेष्टन्तां विविधाः क्रियाः ॥ १६
अद्य सैन्यानि पाण्डूनां द्रावयिष्ये समन्ततः
द्रोणभीष्मावति विभो हतपुत्रं च संयुगे ।
विचरिष्ये रणे युध्यन्प्रियार्थं तव कौरव ॥ १७
संजय उवाच ।
अभिपिक्ते तदा शल्ये तव सैन्येषु मानद ।
न कर्णव्यसनं किञ्चिन्मेनिरे तत्र भारत ॥ १८
हृष्टाः सुमनसश्चैव बभूवुस्तत्र सैनिकाः ।

om. 16 (cf. v. l. 15). —^a) Dn1 D2. 3. 8 विग्रहं (for 'क्रमं). —^c) D10 T4 (2) प्रतिकार-. D3 -मना (for -परा). K5 भूमौ; G1. 3 कालाश्च (for भूत्वा). —^d) T4 G M1 चेष्टते.

17 For the sequence in D4 S, cf. v. l. 11. —^b) B3 lacuna for द्रवयिष्ये समन्ततः. K3 श्रवयिष्ये; K3 द्रावयिष्ये; D1 नाशयिष्ये (for द्राव^o). —D1 om. 17^{cd}. —^c) K2 द्रोणपुत्राच्च; Dn1 'भीमाच्च; D1 S Cv भीष्मद्रोणाच्च (for द्रोणभीष्माच्च). Ś1 K1. 3 D1 अपि; K5 Dn D8. 6 T4 G2 M3. 4 इव; T2 इति; Cv (gloss: अतिक्रम्य) अति (as in text). —^d) K3 D3 T4 M2-4 -पुत्रश्च; Dn -पुत्रस्य (for -पुत्रं च). —Ś1 K1-4 om. 17^{ef}. —^e) D2 विचरिष्यन्. Dn1. n2 D4 रणे युद्धा- (D4 यत्ना) न्; S रणयुधे (for रणे युध्यन्). —^f) D1 प्रियार्थं ते सुयोधन. —After 17, Dn3 (marg.) D8. 9 repeat 4^e-5^f.

18 D4 S om. the ref. —^a) Dn1. n1 तथा; G1 ततः (for तदा). D1 अभिषिक्तस्तदा शल्यस्य. —^b) K5 D1 मानदः; Dn भारत; T4 मानदाः; G2 M3 मारिष (for मानद). —^c) M2. 3 कर्णस्य (for न कर्ण-). Ś1 K1. 4 B1. 3. 5 D4. 9 केचिन् (for किञ्चिन्). —^d) Ś1 K1. 2 बत; K3 यत्र; K5 D10 तव (for तत्र). M1 मानवाः (for भारत). K4 B Dn D1. 2. 3. 4. 8. 9 M2 (also as in text) मेनिरे भरतर्षभ (D1 'भाः).

19 K4 om. (hapl.) 19^a-20^b. —^a) D1 प्रहृष्ट- (for हृष्टाः सु-). B3 lacuna for चैव बभूवुस्तत्र. D3 [ए]वं (for [ए]व). K3 ते च; Dn1. n8 सर्वैः; T3 G M1. 4 तव (for तत्र). M3 सैनिकान्. D3 बभूवुः सैनिकासदा

मेनिरे निहतान्पार्थान्मद्राजवशं गतान् ॥ १९

प्रहर्षं प्राप्य सेना तु तावकी भरतर्षभ ।

तां रात्रिं सुखिनी सुप्ता स्वस्थचित्तेव साभवत् ॥ २०

सैन्यस्य तव तं शब्दं श्रुत्वा राजा युधिष्ठिरः ।

वार्ष्णेयमब्रवीद्वाक्यं सर्वक्षत्रस्य शृण्वतः ॥ २१

मद्राजः कृतः शल्यो धार्तराष्ट्रेण माधव ।

सेनापतिर्महेष्वासः सर्वसैन्येषु पूजितः ॥ २२

एतच्छ्रुत्वा यथाभूतं कुरु माधव यत्क्षमम् ।

भवान्नेता च गोप्ता च विधत्स्व यदनन्तरम् ॥ २३

तमब्रवीन्महाराज वासुदेवो जनाधिपम् ।

आर्तायनिमहं जाने यथातत्त्वेन भारत ॥ २४

वीर्यवांश्च महातेजा महात्मा च विशेषतः ।

कृती च चित्रयोधी च संयुक्तो लाघवेन च ॥ २५

यादृग्भीष्मस्तथा द्रोणो यादृक्कर्णश्च संयुगे ।

तादृशस्तद्विशिष्टो वा मद्राजो मतो मम ॥ २६

युध्यमानस्य तस्याजौ चिन्तयन्नेव भारत ।

योद्धारं नाधिगच्छामि तुल्यरूपं जनाधिप ॥ २७

शिखण्ड्यर्जुनभीमानां सात्वतस्य च भारत ।

C. 9. 551
B. 9. 7. 31
K. 9. 6. 30

(for 19^b). — °) S च (for नि-). T1. 2. 4 G तदा
(for हतान्). — °) D1 -वशे.

20 K4 om. 20^{ab} (cf. v. 1. 19). — °) D3 अवहारं
(hypermetric) (for प्रहर्षं). D1 सेना. K5 प्रहर्ष्य सेना
तु तदा. — °) K5 D3. 9 तावका; D3 भारती; T3 तावती
(for 'की). — °) B1 D3 T2 M3 रात्री. K1 D5 T2
सुखिनी; K3 सुषिनी; K4 सुखिनः; Dn3 D10 उषि (D10
'खि)ता; D3 om.; T3. 4 (G सुखिता (for 'नी). K4
सुप्ता; D3 T3 सुप्ता; M2-4 भूत्वा (for सुप्ता). — °) K3
Dn3 D10. 11 हर्ष; B2. 4 सुस्थ; B5 सुप्त; D3
स्वार्थ- (for स्वस्थ-). K4 चित्तास; D3 चित्ता (for चित्ता-).
K3 B2. 4. 5 Dn1. n2 D1-6. 8. 9. 11 च सा; K4 G2 तदा;
K5 *सा; Dn3 हि सा; D10 समा; T1. 2. 4 G1. 3 M
[ह]व च (for [ह]व सा). K4 D3 [अ]ववन्. B1 सुस्थ-
चित्ता च भारत; T3 सुस्थचित्ता इवाभवत्.

21 °) T G तु ततः (T3 G2 'दा); M1 नदतः (for
तव तं). D3 संघोषं; D4 नेतारं (for तं शब्दं). S
transp. शब्दं and श्रुत्वा. D4 शल्यं श्रुत्वा युधिष्ठिरः (for
21^b). — °) D1 श्रीकृष्णम् (for वार्ष्णेयम्). — °) K4
B4 D4. 10. 11 S (except M1) पश्यतः (for शृण्वतः).

22 °) D8 मद्राजः सुतः शल्यो. — °) S (except
M1) मारिष (for माधव). — °) K8 सैन्यैश्च; K4 D4
सैन्येन; Dn2. n3 D8 सैन्यस्य (for सैन्येषु). Dn1 [अ]-
धिष्ठितः; Dn2. n3 D5. 6 पश्यतः; D1 चानघ (for पूजितः).

23 °) G3 एतं (for एतच्छ्रुत्वा). K2. 4. 5 B D2-4. 8-11
T G2. 3 M2-4 शास्त्रा (for श्रुत्वा). D4 यथातत्त्वं; S
तथाभू (T2 'दा भू)तं (for यथा). — °) T1. 3 G1. 2
न; T2. 4 G3 न (for यत्). — B4 damaged from
23^c up to च वि (in 25^b). — °) Dn D1. 2. 4. 6 जेता
(for नेता). — °) D1 अस्माकं शरणं परं.

24 B4 damaged. — °) K4 जनाधिपः; T1. 2. 4 G
महारथं (for जनाधिपम्). — Before 24^{cd}, D2 ins. कृष्ण
उवाच. — °) B2 आर्ययत्नम्; Dn1 आर्तीयय (sic);
Dn2. n3 आर्तीयनी; D1 मद्राजम्; C4 (gloss: शल्यं)
आर्तायनिम् (as in text). B1. 3. 5 Dn D5. 3. 6 ह्यहं; D2
त्वहं (for अहं). — °) Dn D8 यथायोगेन; D1. 4. 5 या-
(D5 य)थातत्त्वेन (for यथातत्त्वेन). B3 तत्त्वेन भरतर्षभ.

25 B4 damaged up to च वि. — °) Ś1 K1. 2
महाराज; S महेष्वासो (for महातेजा). — °) D4 कृता-
स्त्र- (for कृती च). D10 -योधां (for -योधी). — °) Dn
D2. 5 संयुक्तो. D1 सर्वास्त्रकुशलो युधि.

26 B4 partly damaged. — °) B Dn D1. 5. 8. 9
M1 यथा (for तथा). — °) K4 कर्णः स्व; M1 कीर्णश्च
(for कर्णश्च). — °) M1 तादृग्वा (for तादृशश्च). Ś1
K1. 2. 4 तद्विशिष्टो; D10 तद्विशिष्टो. — °) D10 om. मतो.
D3 च संयुगे; D4 प्रतापवान्; T1. 2 G न संशयः; T4
महाबलः (for मतो मम). — After 26, D1 ins.:

43* एवमुक्ते तु कृष्णेन धर्मराजो विशां पतिः ।
संग्रामाय मतिं चक्रे ततः परपुरंजयः ।
मेरीमृदङ्गशङ्खानां पटहानां तथैव च ।
निनादैरुभयोस्त्र सैन्ययोग्यासिम्बरम् ।

27 B4 partly damaged. D1 om. from 9. 6. 27
up to 9. 7. 4. T4 om. 27-28. — °) Dn1 अहं (for
आजौ). — °) K5 B1-3 D2. 3. 8. 9 चित्तयश्चिव; B5
D10. 11 'यानश्च; Dn D4. 6 'यन्तव; D4 'यानोय (for
'यन्नेव). M वीर्यवान् (for भारत). — K3 om. (hapl.)
27^c-28^b; T2 reads the same twice. — °) D10 नाति;
T3 नास् (sic) (for नाधि-). Dn D5. 8 योद्धारं तं न
पश्यामि. — °) T3 -सानं (for -रूपं). Ś1 K2 जनादेन;

C. 9. 381
D. 9. 7. 31
K. 9. 6. 30

धृष्टद्युम्नस्य च तथा बलेनाभ्यधिको रणे ॥ २८

मद्राजो महाराज सिंहद्विरदविक्रमः ।

विचरिष्यत्यभीः काले कालः क्रुद्धः प्रजास्त्रिव ॥ २९

तस्याद्य न प्रपश्यामि प्रतियोद्धारमाहवे ।

त्वामृते पुरुषव्याघ्र शार्दूलसमविक्रमम् ॥ ३०

सदेवलोके कृत्स्नेऽस्मिन्नान्यस्त्वत्तः पुमान्भवेत् ।

मद्राजं रणे क्रुद्धं यो हन्यात्कुरुनन्दन ।

अहन्यहनि युध्यन्तं क्षोभयन्तं बलं तव ॥ ३१

तस्माज्जहि रणे शल्यं मघवानिव शम्बरम् ।

अतिपश्चादसौ वीरो धार्तराष्ट्रेण सत्कृतः ॥ ३२

तवैव हि जयो नूनं हते मद्रेश्वरे युधि ।

तस्मिन्हते हतं सर्वं धार्तराष्ट्रबलं महत् ॥ ३३

एतच्छ्रुत्वा महाराज वचनं मम सांप्रतम् ।

प्रत्युद्याहि रणे पार्थ मद्राजं महाबलम् ।

जहि चैनं महाबाहो वासवो नमुचिं यथा ॥ ३४

न चैवात्र दया कार्या मातुलोऽयं ममेति वै ।

क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य जहि मद्रजनेश्वरम् ॥ ३५

भीष्मद्रोणार्णवं तीर्त्वा कर्णपातालसंभवम् ।

K1 Dn1 T1. s G M3 जनाधिपं; D3 'धिपः; D1 नराधिपः
(for जनाधिप).

23 For the repetition in T2, cf. v. l. 27. D1 T4
om. 28; K3 om. 28^{ab} (for both, cf. v. l. 27). —^b)
D3 [ए]व (for च). —^c) T2 यदा; G1. s तदा (for
तथा). —^d) D5. s T3 G M भवति; D10 कर्णेन (for
बलेन). D5 [अ]प्यधिको. T3 G1. s M बले (for रणे).
Dn को भवत्यधिको रणे; D4 बलेनैव महाबलः.

29 D1 om. 29 (cf. v. l. 27). B1 reads 29-31
on marg. —^a) T4 मद्राधिपो (for मद्रराजो). K3. s
D2 महाराजः. —^c) K5 om.; D4 युद्धे (for काले).
—^d) K5 प्रजापते (for 'स्त्रिव').

30 D1 om. 30 (cf. v. l. 27). B4 damaged for
30^a-41^b. B1 reads 30 on marg. —^a) D5 तं च
(for तस्य). D2 [अ]हं न; T4 [अ]प्यत्र; G1. s [अ]-
प्यद्य; M1 नाद्य (by transp.). T4 G1. s न (for प्र-).
D4 नात्यं पश्यामि संग्रामे. —^b) G3 हृति (for प्रति).
D5 युद्धारम्. D4 युद्धारं भवतो बले; T4 प्रयुद्धारं महा-
मृधे. —^c) D4 स्वदंते (for त्वामृते). —^d) S1 K1
Dn1. n2 G3 -विक्रमः; K4 D4. s -विक्रमः.

31 D1 om. 31 (cf. v. l. 27). B4 damaged. B1
reads 31 on marg. —^a) K4. s D3 -दैव- (for -देव-).
Dn D5. s सदैवतेषु लोकेषु; D4 ससुरासुरलोकेस्मिन्; T G
M2-4 स त्वं (G1 सत्यमेको हि (T3 'मेवेह) लोकेस्मिन्;
M1 सदेवके हि लोकेस्मिन्. —^b) B1 D8. 9 पुमानिह;
D4 परंतपः (for पुमान्भवेत्). Dn D5 नात्यच्च स्वस्ति-
मान्भवेत्. —^c) K2 D10 रणं. —^d) B3 laouna for
हन्यात्कु. D8. 4. 10 कुरुनन्दनः. —^e) D4 विगाहमानं (for
अहन्यहनि). —^f) K2 क्षौरयंतं; D4 क्षोभयंतं; D5

लोभयंतं (for क्षोभं). Dn D5. s तथा (for तव).

32 D1 om. 32 (cf. v. l. 27). B4 damaged. —^a)
M1 तं त्वं (for तस्माज्). —^b) D8 संवरे; D10 संघरं
(for शम्बरम्). —^c) D4 अनु; T1. s M1 सौतेः; T2
G1. s स ते; T4 G2 स तु (for अति). K4 -भूयान्
(for -पश्चाद्). Dn D3 T1-3 M1 अयं (for असौ). T2
धीरो (for वीरो). K3. s B (B4 damaged) D8. 2. 11
अजेयश्चाप्यसौ वीरो (D5 'र'); D2. s अधिपश्चाप्यं; D3
अधिजेयः स्यादसौ वीरो (hypermetric). —^d) Dn संगतः
(for सत्कृतः).

33 D1 om. 33 (cf. v. l. 27). B4 damaged.
—^a) S1 K (except K3) B1 D2. s. 9 T1. 2 विजयो (for
हि जयो). —^b) Dn [5]हनि; M2-4 भवेत् (for युधि).
—^c) M2-4 अस्मिन्. Dn1 om. हते. —^d) K5 Dn
D5 धार्तराष्ट्रं (for 'राष्ट्र'). Dn D1. 6 T3. 4 (G M प्रभो
(for महत्). K4 धार्तराष्ट्रं महद्वलं.

34 D1 om. 34 (cf. v. l. 27). B4 damaged.
—^a) K4 एतं (for एतत्). M1 महाबाहो. Dn om.
(? hapl.) 34^{abcde}. —^b) T1. 2 संप्रति (for सांप्रतम्).
—^c) D3 तं च (for पार्थ). —^d) K4. s B (except
B1; B4 damaged) Dn D3. 5. 8-11 T (G1. 2 M1 महा-
रथं (for 'बलम्'). —^e) D3 om. (hapl.) 34^a 41^b. —^f)
K4 [ए]वं (for [ए]नं). Dn D1. 5 T3. 4 (G M महाराज
(for 'बाहो). —^g) D5 transp. वासवो and नमुचिं.

35 D1 om. 35 (cf. v. l. 27). D3 om. 35 (cf.
v. l. 34). B4 damaged. —^a) D8 तं (for न).
M2-4 मतिः (for दया). —^b) S1 K1. 2. 4 M3 मातुलेयो
(for 'लोऽयं). D4 G1. s M1 च (for चै). T4 मातुलो
धर्ममेति वै. —^c) D8 om. 35^c-36^b. —^d) K5 क्षत्रधर्मा.

मा निमज्जस्व सगणः शल्यमासाद्य गोष्पदम् ॥ ३६
यच्च ते तपसो वीर्यं यच्च क्षात्रं बलं तव ।
तद्दर्शय रणे सर्वं जहि चैनं महारथम् ॥ ३७
एतावदुक्त्वा वचनं केशवः परवीरहा ।
जगाम शिविरं सायं पूज्यमानोऽथ पाण्डवैः ॥ ३८
केशवे तु तदा याते धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
विसृज्य सर्वान्भ्रातृंश्च पाञ्चालानथ सोमकान् ।

सुध्वाप रजनीं तां तु विशल्य इव कुञ्जरः ॥ ३९
ते च सर्वे महेष्वासाः पाञ्चालाः पाण्डवास्तथा ।
कर्णस्य निधने हृष्टाः सुषुप्तानि निशां तदा ॥ ४०
गतज्वरं महेष्वासं तीर्णपारं महारथम् ।
बभूव पाण्डवेयानां सैन्यं प्रमुदितं निशि ।
सूतपुत्रस्य निधने जयं लब्ध्वा च मारिष ॥ ४१

C. 9. 366
B. 9. 7. 48
K. 9. 5. 44

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वेणि षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

— B3 om. (hapl.) 35^d-37^c. — ^d) D4 -गणेश्वरं (for जने). M जहि शल्यं (M3 शत्रुं) जनेश्वर.

36 D1 om. 36 (cf. v. l. 27). D3 om. 36 (cf. v. l. 34). B3 om. 36; D3 om. 36^{ab} (for both, cf. v. l. 35). B4 damaged. — ^a) K4. 5 D2. 10. 11 T1 द्रोण-भीष्मार्णव. T4 G तीर्ण (for तीर्त्वा). — ^b) Ś1 K1. 2 Dn1. n3 D5 कर्ण (for कर्ण-). D2 T2. 3 M1. 2 -पाताळ-. K1 -संनिभं; Dn -संमितं; D5 -संमतं; T3. 4 G संयुतं; M1 -संभवः (for -संभवम्). — ^c) D8 om. मा. T4 तैर्य; G2 हि रणे (for सगणः). — ^d) Dn D8 गोपदं.

37 D1 om. 37 (cf. v. l. 27). D3 om. 37 (cf. v. l. 34). B3 om. 37^{ab} (cf. v. l. 35). B4 damaged. — ^a) S वै (for ते). D4 प्रख्यापय तपोवीर्यं. — ^b) K4 क्षत्रं; K5 D2 क्षात्र-; D4 S (except T1) क्षत्र- (for क्षात्रं). D3 बले (for बलं). — For 37^{ab}, Dn D5. 6 subst.:

44* चक्षुर्धर्मैति यल्लोके कथ्यसे त्वं जनाधिप ।

[D5. 6 चक्षुर्धर्मेति (for 'धर्मैति').]

— ^c) Dn D8 निदर्शय (for तद्). D2 रणे क्षिप्तं; D4 T3. 4 G M हुतं तत्र (for रणे सर्वं). — ^d) D4 चैव; T3. 4 G शल्यं (for चैनं). T3. 4 G M महाबलं.

38 D1 om. 38 (cf. v. l. 27). D3 om. 38 (cf. v. l. 34). B4 damaged. Before 38, T4 G2. 3 ins. संजयः. — ^a) K4 एतदुक्त्वा तु वचनं. — ^c) D2 प्रययौ (for जगाम). K5 सोध; D2. 4. 5 कृष्णः; S साये (for सायं). — ^d) T G हि पाण्डवैः; M महारथैः (for स्य पाण्डवैः).

39 D1 om. 39 (cf. v. l. 27). D3 om. 39 (cf. v. l. 34). B4 damaged. — ^{ab}) T3 हि (for तु). D4 वया; S (except G2) तथा (for तदा). B3 lacuna for

याते धर्मराजो. K5 D6. 10. 11 -पुत्रो (for -राजो). — After 39^b, Ś1 K1. 2 read 41^{ef}. — ^c) K4 सार्थान्; G1. 3 सर्व- (for सर्वान्). D4 विसृज्य भ्रातृसर्वान्त. — ^d) B3 Dn2 D8 पंचालान्; D10. 11 M पांडवान् (for पाञ्चालान्). B1. 5 D8. 9 सैनिकान् (for सोमं). — ^e) D2 अन्वास्य (for सुध्वाप). Ś1 K1-3 तां च; M तात (for तां तु).

40 D1 om. 40 (cf. v. l. 27). D3 om. 40 (cf. v. l. 34). Ś1 K1-3 om. 40. B4 damaged. — ^a) K4 तं तु; G1 तव; G3 तथा (for ते च). — ^b) B3 पंचालाः. — After 40^b, T3 ins.:

45* अत्रवीत्तावकान्सर्वान्कर्णस्य निधनेन वै

— ^c) Dn D8 हृदये (for निधने). D4 चैव; T3. 4 G M नैव (for हृष्टाः). — B3 lacuna for 40^d. — ^d) Dn D2. 5. 6 सुखं; M3 तथा (for तदा). D4 सुखं प्राप्ता निशां ततः.

41 D1 om. 41 (cf. v. l. 27). D3 om. 41^{ab} (cf. v. l. 34). B4 damaged for 41^{ab}. — ^a) Ś1 K1-3 तच्च सर्वं महेष्वासं. — K1 om. 41^b. — ^b) Ś1 तीर्ण (for तीर्ण-). T3 -चारं (for -पारं). D2 महाबलं (for 'रथम्). — ^c) Dn1 बभूवुः. — ^d) K5 B3 D10. 11 च मुदितं; B2 समु' (for प्रमु'). D10. 11 नृप (for निशि). D2 बलं सर्वं समागतं. — Ś1 K1. 2 read 41^{ef} after 39^b. K5 om. 41^{ef}. — ^e) G2 सूर्यः (for सूत-). Dn D4. 5 T3. 4 G1. 2 M -निधनाज्; D2 G3 निधनं (for निधने). — ^f) K4 बलं बद्धा (for जयं लब्ध्वा). D2 हर्षिताः; D4 भारत (for मारिष). — After 41, D2 ins.:

46* प्रभातसमये हृष्टाः संनद्धान्त रथोत्तमाः ।

C. 8. 367
B. 9. 5. 1
K. 9. 7. 1

संजय उवाच ।

व्यतीतायां रजन्यां तु राजा दुर्योधनस्तदा ।

अब्रवीत्तावकान्सर्वान्संनहन्तां महारथाः ॥ १

राज्ञस्तु मतमाज्ञाय समनह्यत सा चमूः ।

अयोजयन्नथांस्तूर्णं पर्यधावस्तथापरे ॥ २

अकल्पन्त्य च मातङ्गाः समनह्यन्त पत्तयः ।

हयानास्तरणोपेतांश्चक्रुरन्ये सहस्रशः ॥ ३

Colophon om. in D₁; D₇ missing. — *Adhy.*
name: Ś₁ K₁-3 D₄ T₁. 2 M₂-4 शल्याभिषेकः; D₂ शल्य-
सेनापत्यभिषेकः. — *Adhy.* no. (figures, words or both):
B₃ D_n D₁₁ 7; D₄. 10 S 6 (as in text). — *Śloka*
no.: K₅ D_{n1} 45; D_{n2}. ns 44.

☞ This adhy. is missing in D₇ (cf. v. 1. 9. 1. 1).

1 D₁ om. 1-4 (cf. v. 1. 9. 6. 27). — ^a M₁
व्यतीतायां (for 'तायां'). D₂ च शर्वथां (for रजन्यां तु).
— ^b D₅. 6 तथा (for तदा). — ^c D_{n1} D₁₀ om.
(hapl.); D₄ सर्वाः (for सर्वान्). — ^d K₂ D_{n2}
संनहन्तः; D₂ 'हन्तुः; D₃ 'हन्तां; D₅ G₃ 'ह्यत (for
'ह्यन्तां'). M₁ रथा इति (for महारथाः).

2 D₁ om. 2 (cf. v. 1. 1). — ^a K₅ D₃. 10. 11 T₄
G राज्ञश्च; D₂ तत्तस्य (for राज्ञस्तु). T₁. 2 आस्थाय.
— ^b D_n D₅. 6 समनह्यत तावकाः; D₂ 'नह्यन्महाचमूः;
D₄ संनह्यत तदा चमूः. — ^c Ś₁ K₁ अयोजयद् (K₁
'यन्'; D₂. 5 अयोजयद्; T₁. 3 G₂ M₂ अचोदयन्स (M₂
'यन्'; T₂. 4 G₁ M₃. 4 अ(T₄ G₁ आ)योधयन्स (for
अयोजयन्). D_{n3} यथा; T₁. 2. 4 G₁ M₁. 2 तथा; T₃
G₂ M₃. 4 तदा (for रथांस). G₃ दुर्योधनं स्थिता तूर्ण.
— ^d D₂ सादिनोश्चासु; M₂. 4 पर्यधावत् (for 'धावन्स').
S (except M₁) पराद् (for [अ]परे).

3 D₁ om. 3 (cf. v. 1. 1). — ^a K₅ D₂. 4 G₃ अ-
(G₃ आ)कल्पन्त च; D_n अकल्पन् (D_{n2} 'ल्ये; D_{n3} 'ल्यै)-
स्तत्र; D₅ अकल्पनव (sic); D₅ अकल्पस्तत्र; D₅ अष्ट-
कस्तत्र (sic); T₄ आततस्य च; M₃ अकल्पन्त च; Ca
(gloss: सज्जिताः) अकल्पन्त च (as in text). D_{n2}. ns

वादित्राणां च निनदः प्रादुरासीद्विशां पते ।

बोधनार्थं हि योधानां सैन्यानां चाप्युदीर्यताम् ॥ ४

ततो बलानि सर्वाणि सेनाशिष्टानि भारत ।

संनह्यन्त्येव ददृशुर्मृत्युं कृत्वा निर्वर्तनम् ॥ ५

शल्यं सेनापतिं कृत्वा मद्राजं महारथाः ।

प्रविभज्य बलं सर्वमनीकेषु व्यवस्थिताः ॥ ६

ततः सर्वे समागम्य पुत्रेण तव सैनिकाः ।

D₄ मातंगान्. — ^b D₂ समनह्यन्त. — ^c D₃. 9 रथान्
(for हयान्). D₂ हयांश्च तरुणोपेतांश्च; M₁ हयानावरणो-
पेतांश्च. — ^d D₂ नादान्; D₄ चान्ये; G₃
M₂-4 अग्रे (for अन्ये).

4 D₁ om. 4 (cf. v. 1. 1). — ^a K₅. 5 B D₀. 10
योधनार्थं (for बोधं). D₄ T₁ च; T₂ तु (for हि).
B (except B₂) D₃. 9 T₁. 2 सैन्यानां (for योधानां). D_{n1}
D₂. 5. 6 तयोस्तत्रैव योधानां; D₃ धावतां चैव योद्धानां;
D_{n1} आयोधनार्थं योधानां; T₃. 4 G M यो (M₂. 4 यौ)-
धानां सैन्यमुख्यानाम्. — ^d B (except B₂) D₃. 9 यो-
धानां; D₁₀. 11 बलानां (for सैन्यानां). D_n D₅ [उ]-
दीर्णतां (for [उ]दीर्यताम्). D₄ सैन्यानां हर्षयस्तदा;
T₁. 2 योधानां चाप्यनेकशः; T₃. 4 G M अन्योन्यं प्रति (T₃
'न्यमभि) गर्जतां.

5 B₁ reads 5^b-6^c on marg. — ^b K₄ B₁. 2 T₂
Ca सेनानिघा (Ca 'घा)नि; K₅ 'सृष्टानि; B₃ समावि-
ष्टानि; B₄. 5 D₃. 9 सेनाविष्टानि; T₁. 3 G₂ M हत-
शिष्टानि; T₃ ह्यतुं; G₁. 8 अव' (for सेना). — ^c
K₂. 3 [ह]व (for [ह]व). Ś₁ K₁-8 दृष्टानि; D_n D₁. 2.
4-6 T₁. 2 M₂-4 दृश्यते (for दृश्युर्). D₁₀. 11 प्रस्थितानि
व्यदृश्यन्तः; T₃. 4 G संनह्यन्ति व्यह (G₁ ह्यह; G₂ प्रह; is
ह दृश्यन्तः; M₁ समनह्यन्त युद्धाय. — ^d Ś₁ K₁ निव-
र्तिनः; D₅ 'र्तते.

6 B₁ reads 6^{abc} on marg. — ^b K₅ महाबलः; D₁
'बलाः; D₅. 10 M₁ 'रथं (for 'रथाः). — D₁ om. 6^{cd}.
— ^c K₂ प्रविभाज्य; D₃ प्रतिविष्य; D₅ विभज्य च
(for प्रविभज्य). — ^d K₅ B₃ व्यवस्थितः; D_n D₂. 5. 6
'स्थितं (for 'स्थिताः).

7 B₄ partly damaged. — ^a G₁. 8 तव (for ततः).

कृपथ कृतवर्मा च द्रौणिः शल्योऽथ सौबलः ॥ ७
 अन्ये च पार्थिवाः शेषाः समयं चक्रिरे तदा ।
 न न एकेन योद्धव्यं कथंचिदपि पाण्डवैः ॥ ८
 यो ह्येकः पाण्डवैर्युध्येद्यो वा युध्यन्तमुत्सृजेत् ।
 स पञ्चभिर्भवेद्युक्तः पातकैः सोपपातकैः ।
 अन्योन्यं परिरक्षद्भिर्योद्धव्यं सहितैश्च नः ॥ ९
 एवं ते समयं कृत्वा सर्वे तत्र महारथाः ।
 मद्राजं पुरस्कृत्य तूर्णमभ्यद्रवन्परां ॥ १०

तथैव पाण्डवा राजन्य्यूह सैन्यं महारणे ।
 अभ्ययुः कौरवान्सर्वान्योत्समानाः समन्ततः ॥ ११
 तद्भलं भरतश्रेष्ठ क्षुब्धान्विसमस्वनम् ।
 समुद्घातार्णवाकारमुद्धूतस्थकुञ्जरम् ॥ १२
 धृतराष्ट्र उवाच
 द्रोणस्य भीष्मस्य च वै राधेयस्य च मे श्रुतम् ।
 पातनं शंस मे भूयः शल्यस्याथ सुतस्य मे ॥ १३
 कथं रणे हतः शल्यो धर्मराजेन संजय ।

C. 9, 381
B. 9, 8, 14
K. 9, 7, 14

D₀ समागल. — ⁵) K₄ योद्धारस; D₃ पुत्रस्य (for पुत्रेण). M चोदिता: (for सैनिका:). Dn₁, n₂ D₁, 4, 5 तव पुत्रेण सैनिकाः.

8 ^a) K₄ Dn D₁, 2, 5, 6 T₁, 2, 4 G₁, 3 सर्वैः; M₁ शिष्टाः (for शेषाः). — ⁵) D₃ समये. T₂ तथा; T₃ सदा (for तदा). K₅ D₃, 10, 11 समयं चक्रुरादृताः (K₅ 'शः'). — ^a) K₃ B₄ Dn G₁ ननु; K₅ ततः; Dn D₁, 2, 5, 6, 9 M₁ न तु; D₈ न च; G₂ न हि (for न न). Dn₁ चैकं न; Dn₂, n₃ D₁, 2, 5, 6 चैकेन; D₈ एकं न (for एकेन). G₁ यो विद्धः (for योद्धव्यं). D₃, 4 न एकेनैव (D₄ 'नात्र' योद्धव्यं; M₂-4 न त्वेकेन च योद्धव्यं. — ^a) Dn₁, n₃ D₂, 5, 6 M₂-4 कदाचिद् (for कथं). T₁, 2 इह (for अपि). M₁ पापकैः (for पाण्डवैः).

9 ^a) Ś₁ K₁ यद्येकः; M₁ यमेकः (for यो ह्येकः). Ś₁ K₁, 2 पाण्डवान् (for पाण्डवैर्). D₁, 2, 4, 6 युद्धे (for युधोद्). — ⁵) B₁ तयोर् (for यो वा). D₃ युद्धात्तम्; T₄ युद्धे तम् (for युध्यन्तम्). Dn D₂, 6 तयोर्युद्धं (D₆ 'द्धः') समुत्सृजेत्; D₁ युध्येत स्वयमाहतः; M यो वा युद्धं परित्यजेत्. — ^a) K₃, 5 B Dn D₂-6, 8-11 T₁, 2 चो (D₄ उ) पपातकैः; D₁ गोवधादिकैः (for सोपपातकैः). — T₁, 2 ins. after 9^d; T₃ G after 10⁵:

47* अशाचार्यसुतो द्रौणिर्नैको युध्येत शत्रुभिः ।

[T₃ एको (for नैको).]

— ^a) M₂, 4 प्रति; M₃ अभि- (for परि-). — ⁷) B₂ D₁₀, 11 G₈ ह (for नः).

10 ^a) T₂, 4 एतत् (for एवं). — ⁵) D₅ ते च; D₆ तत्त्वं (for तत्र). — After 10⁵, T₃ G ins. 47*. D₁, 2 T₄ om. 10^c-11⁵. — ^o) T₁, 2 मद्राजिर्. — ^a) K₃ त्वम् (for तूर्णम्). Ś₁ K₁ अभ्याद्रवन्. Dn रणात्; D₄, 9 पुरात्; D₆ परे (for परात्).

11 D₁, 2 T₄ om. 11^{ad} (cf. v. l. 10). — ^a) K₄ तदैव; D₉ तथैवं. B (except B₅) D₃, 9 सर्वे (for राजन्). — ⁵) Cn सैन्यं व्यूह (by transp.). Ś₁ K₁-3 महाहवे; Dn D₅, 6 S (T₄ om.) 'रथाः (for 'रणे). — ⁷) D₁, 2 कौरवाः. K₃, 5 B Dn₃ D₈-11 राजन्; D₁ सर्वैः; D₂, 4 S युद्धे (for सर्वान्). — ^a) Ś₁ K₁, 2, 4 यु (K₄ यो) ध्यमानाः; Dn D₂, 6 T₂, 3 M₁, 8 योत्समानान् (Dn₂, n₃ 'नां; M₃ 'नः').

12 D₁ om. 12. — ^a) K₂ भरतश्रेष्ठ. S ततो बलं समभवत्. — ⁵) M₁ क्षुब्धान्व- (for क्षुब्धा). Ś₁ K₁-3 'निभ- (for 'सम-). — ^o) K₈-5 B D₂, 3, 8, 9, 11 T₈ समुद्धता (B₈ 'द्धता; T₈ 'द्धता) णवाकारम्; D₄ समधृता; T₁, 2 समुद्धतपदालम्भम्; G₁, 3 समुद्धतार्णवं घोरम्. — ^a) Dn₂ om. मुद्धत. D₂, 6, 11 T₁, 2 उद्धूतः; D₄ T₈, 4 G M उदीर्ण- (for उद्धूत-). D₉ 'रण- (for 'रथ-).

13 ^a) D₄ वधो (for च वै). K₃, 5 B (except B₃) Dn D₁-3, 5, 6, 10, 11 T₁, 2 द्रोणस्य चैव (T₁, 2 'सैव च) भीष्मस्य; M₁ भारद्वाजस्य भीष्मस्य. — ⁵) K₅ B D₃, 8, 9 T G मया (for च मे). D₄ श्रुतः. — D₁ om. 13^{cd}. — ^o) K₂ T G M₂, 4 पतनं; B₃ शतनं; Dn₁ घातनं; M₁ निघनं (for पातनं). Dn D₅ समरे (for शंस मे). D₄ तूर्ण (for भूयः). D₃ पततं न शये भूयः (sic). — ^a) G₂ [अ]पि (for [अ]थ).

14 ⁵) G₁ धर्मराजोथ (sic); G₈ मद्राजोथ (for धर्मराजेन). Ś₁ K₁, 2 शंस नः (for संजय). — After 14⁵, D₄ ins.:

48* कथं च निहतः संख्ये गदायुद्धविशारदः ।

— ^o) D₃ भीमसेन (sic) (for भीमेन च). T₃ युद्धे; T₄ 'युद्धे; G₁, 3 M₂-4 बुद्धिः (for 'बाहुः). K₄, 5 B D₃, 6 T₁, 2 भीमसेनेन बलिना; D₄ भीमेन युद्धवैर्हीनः; G₂ भीमेन च सहायुध्यत्.

C. 9. 361
B. 9. 8. 15
K. 9. 7. 14

भीमेन च महाबाहुः पुत्रो दुर्योधनो मम ॥ १४

संजय उवाच ।

क्षयं मनुष्यदेहानां रथनागाश्वसंक्षयम् ।

शृणु राजस्थिरो भूत्वा संग्रामं शंसतो मम ॥ १५

आशा बलवती राजपुत्राणां तेऽभवत्तदा ।

हते भीष्मे च द्रोणे च हतपुत्रे च पातिते ।

शल्यः पार्थात्रणे सर्वाभिहनिष्यति मारिष ॥ १६

तामाशां हृदये कृत्वा समाश्वस्य च भारत ।

मद्राजं च समरे समाश्रित्य महारथम् ।

15 T₄ lacuna for the ref. and क्ष (in 15^a). — ^a) Dn अयं; D₃ यया (for क्षयं). M देवानां (for देहानां). — ^b) K₂. 4 B Dn D₂. 5. 6. 8. 9-11 T₄ G₂. 8 तथा (for रथ-). — ^c) D₂ स्थितो (for स्थिरो). — ^d) K₄. 5 D₃ संग्रामे. Dn D₂. 5 मम शंसतः (by transp.); D₃ शंसतो मम. — For 15, D₁ subst.:

49* शृणु राजसूयहितो गजाश्वनरसंक्षयम् ।
वक्ष्येऽहं सर्वयोधानां संग्रामं तव दारुणम् ।

16 ^a) Dn D₁. 2. 5. 6 कथा (for राजन्). — ^b) M₁ transp. ऽभवत् and तदा. Dn D₁. 2. 5. 6 तव पुत्रस्य भारत. — ^c) D₃ ते च (sic); M₂-4 हते (for हते). K (except K₂) B Dn D₁-8. 5. 8-11 transp. भीष्मे च and द्रोणे च. D₄ S हते (D₄ T₃ G₂ तथा) द्रोणे (for च द्रोणे च). D₃ हते द्रोणे च***. — ^d) Dn D₁. 2. 5. 6 कर्णे च निघ्नं गते. — ^e) D₁. 2. 4. 5 T₄ G M शल्यः सर्वात्रणे पार्थान् (T₄ हंतुं); D₃ सर्वांश्चाल्यो रणे पार्थान्. — ^f) Ś₁ K₁-3 Dn₁ T₈ भारत; T₁. 2 पार्थिव (for मारिष).

17 ^a) T₄ G₂ सैनिकाः (for हृदये). Dn D₂. 4-6 तामाशां हृदि कृत्वा च (D₄ 'त्वाय; Dn₁ 'त्वा*). — ^b) K₃. 5 B D₁-5. 8-11 T₄ G M₃. 4 समाश्वस्य. D₃ om. च. Ś₁ K₁-3 च मारिष; T₄ परंतप (for च भारत). — ^c) K₅ D₃ तु (for च). D₄ मद्राजस्य समरे. — ^d) D₄ पराक्रमः (sic); T₃. 4 च भारत; G M₁ परंतप (M₁ 'प) (for महारथम्). — ^e) K₃-5 B D₃. 6. 8-11 तदा स्मानम्; Dn D₂. 5 तथा; D₁ हि चा; T₁ M₁. 4 महा; T₂ तमा; T₃. 4 G इवा (for अथा). — ^f) D₃ आकर्णेत (sic); T₁. 2 मन्यमानः (for अमन्यत). K₂. 5 B₄ D₄. 10. 11 अमन्यत सुतास्तव

18 ^b) K₄ D₃. 4 सिंहनादन्. Dn₁. ns D₁. 6 च; D₃ om. (for प्र-). — ^c) M₂-4 ततो (for तदा). D₄ रणे

नाथवन्तमथात्मानममन्यत सुतस्तव ॥ १७

यदा कर्णे हते पार्थाः सिंहनादं प्रचक्रिरे ।

तदा राजन्वर्तारारानाविवेश महद्भयम् ॥ १८

तान्समाश्वस्य तु तदा मद्राजः प्रतापवान् ।

व्यूह्य व्यूहं महाराज सर्वतोभद्रमुद्धिमत् ॥ १९

प्रत्युद्यतो रणे पार्थान्मद्राजः प्रतापवान् ।

विधुन्वन्कार्मुकं चित्रं भारभ्रं वेगवत्तरम् ॥ २०

रथप्रवरमास्थाय सैन्यवाधं महारथः ।

तस्य सीता महाराज रथस्थाशोभयद्रथम् ॥ २१

(for राजन्). D₁o. 11 तदा तु तावकात्राजन्. — ^a) D₃ विशशल्यु (sic) (for आविवेश). D₁ T₄ महाभयं (for महद्भयम्).

19 ^a) K₅ Dn₁ समाश्वस्य. K₄ T₈ G₃ च तदा; D₁o. 11 योधास्तु (for तु तदा). T₁. 2 तान्समाश्वसयामास. — ^b) T₁-3 G महारथः; T₄ M₁ महाबलः (for प्रतापवान्). — Ś₁ K₁-3 Dn D₃. 6 om. (hapl.) 19^a. 20^b. T₂ om. (hapl.) 19^a-28^b. — ^c) D₄ T₄ व्यूहं व्यूह्य (by transp.). — ^d) D₄ अद्रिवत्; M₁ ऋद्धिमान् (for 'मत्). M₃ सर्वतोभद्रमुद्धिमान्.

20 Ś₁ K₁-3 Dn D₃. 6 om. 20^{ab}; T₂ om. 20 (for both, cf. v. 1. 19). G₂ reads 20^a-21^b after 24^b. — ^a) K₄ B₄ D₁o. 11 M₁ प्रत्युद्ययौ; D₃ T₄ 'घाते (for 'घातो). M₁ पार्थ. — ^b) D₁o corrupt. D₃ मद्राजा. B₁ reads from प्रतापवान् up to 21^b on marg. — ^c) S (T₂ om.) विधुन्वन्. K₄ तत्र (for चित्रं). — ^d) B₂ बलवद्; Dn₃ D₂ भाराढ्यं; D₄ G₁ M₁ C₃ वेगभ्रं; D₃ सारभ्रं; D₁o सुप्रभं; T₃ वैरभ्रं; T₄ G₂ वेगितं (G₂ 'नं); G₃ M₂-4 वेगवद् (for भारभ्रं). D₁ T₃. 4 G M बलवत्तरं (for वेगं).

21 For the sequence in G₂, cf. v. 1. 20. T₂ om. 21 (cf. v. 1. 19). B₁ reads 21^{ab} on marg. — ^a) K₄ Dn₁ D₃ रथं (for रथ-). — ^b) K₅ D₃. 2. 11 M₁ सैन्यवाधं; D₃ सैन्यवं स्वं; D₃ सैन्यवधं; T₁. 4 G₁. 8 सैन्यपार्थं (T₁ 'श्वं); T₃ सैन्यवाधार्थं (for 'वाधं). K₄ D₃ M₃ महारथं. — After 21, G₂ ins.;

.50* तस्य स्थित्वा महाराज मुखे व्यूहस्य दक्षितः ।

[post. half = (var.) 23^b.]

D₁ T₄ om. 21^a-22^a. — ^a) K₃-5 D₃. 8. 9. 11 सुतो;

स तेन संवृतो वीरो रथेनाभिप्रकर्शनः ।
तस्यौ शूरो महाराज पुत्राणां ते भयप्रणुत् ॥ २२
प्रयाणे मद्राजोऽभून्मुखं व्यूहस्य दंशितः ।
मद्रकैः सहितो वीरैः कर्णपुत्रैश्च दुर्जयैः ॥ २३
सव्येऽभूत्कृतवर्मा च त्रिगर्तैः परिवारितः ।
गौतमो दक्षिणे पार्श्वे शकैश्च यवनैः सह ॥ २४
अश्वत्थामा पृष्ठतोऽभूत्काम्बोजैः परिवारितः ।
दुर्योधनोऽभवन्मध्ये रक्षितः कुरुपुंगवैः ॥ २५

B₃ T₃ पीता; Dn₁ D_{2, 6} शांता; Dn_{2, 3} शाति (sic);
D₄ शिता; D₅ दांता; G₂ [आ]सीनं; M₃ (inf. lin.;
orig. as in text) [अ]निता; Ca (gloss: भूमिः). v
(gloss: सुवर्णफलकायां लाङ्गलेन कृता रेखा) सीता (as in
text). — ^a) K₃₋₅ B_{2, 4} D_{3, 6, 8, 11} G रथस्थो. D₁₀
रथे (for रथम्). D₁₀ T₃ रथस्थाः शोभयत्रयं (D₁₀ "त्रयी");
M रथस्था शुशुभे ध्वजे.

22 For the sequence in G₂, cf. v. l. 20. T₂ om.
22 (cf. v. l. 19). D₁ T₄ om. 22 (cf. v. l. 21).
— ^a) S₁ K_{1, 2} संभृतो; M महता (for संवृतो). K₁
वीर; T_{1, 3} G राजा (for वीरो). — ^b) T_{1, 8} G बलेन
(for रथेन). S₁ K₁₋₃ B (except B₁) Dn₂ D_{8, 9-10}
-कर्षणः; D₂ कर्षनः (sic) (for कर्शनः). — ^c) K₅
D₈ मद्राजः; Dn D_{5, 6} महैव्यासः (for महाराज).
— ^d) K₅ D_{8, 11} G₂ भयप्रदः; Dn D₃ भयं प्रणुत्; T₃
M₁ भयप्रणा (M₁ 'ण'त्); G₃ भयं प्रणुदन् (hypermetric);
Ca भयप्रणुत् (as in text). D₄ परेषां भयमावहन्.

23 For the sequence in G₂, cf. v. l. 20. T₂ om.
23 (cf. v. l. 19). — ^a) D₃ प्रययौ; D₄ प्रणेता (for
प्रयाणे). T₁ तस्यासीन्मद्राजोथ. — ^b) D₄ मुखे; T₄
मुख्यं (for मुखं). K_{1, 2} D₃ T_{3, 4} G_{2, 3} M दंशितः.
B Dn D_{1, 2, 5, 9} संमु (B₂ D_{1, 2, 5} सन्मु; B₄ Dn₃ स
मु)खं (B₂ 'खे' व्यूह्य दं (Dn D₂ 'हर्द' शितः. — ^c)
Dn D₈ T₁ G वीरः. — ^d) D₂ च संजयैः; T₁ च
रक्षितः; T₃ सुदंशितः; T₁ महारथैः; G_{2, 3} सुदुर्जयैः (for
च दु").

24 T₂ om. 24 (cf. v. l. 19). — ^a) S₁ K_{2, 3} D₃
मध्ये; G₂ संखे (for सव्ये). D₁ G_{1, 3} M तु (for च).
K₁ कृतवर्मा वामपार्श्वे. — ^b) K₂ त्रिरथैः. — After 24^b,
G₂ reads 20^a-21^b. D₅ om. (hapl.) 24^c-25^b. — ^c)
S₁ K₁₋₃ कृपोभूदः; D₁ कृपोथ; Cn गौतमो (as in
text). D₅ दक्षिणं. — ^d) K_{1, 4} शकैः सः; K₅ शकैश्च;

हयानीकेन महता सौबलश्चापि संवृतः ।
प्रययौ सर्वसैन्येन कैतव्यश्च महारथः ॥ २६
पाण्डवाश्च महैव्यासा व्यूह सैन्यमरिंदमाः ।
त्रिधा भूत्वा महाराज तव सैन्यमुपाद्रवन् ॥ २७
धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च सात्यकिश्च महारथः ।
शल्यस्य वाहिनीं तूर्णमभिदुद्रुराहवे ॥ २८
ततो युधिष्ठिरो राजा स्वेनानीकेन संवृतः ।
शल्यमेवाभिदुद्राव जिघांसुर्भरतर्षभ ॥ २९

D₄ शकाश्च; D₁₀ सर्वैश्च (for शकैश्च). K₅ D₁₀ जवनैः;
D₉ पवनैः (for यवनैः).

25 T₂ om. 25 (cf. v. l. 19). D₅ om. 25^{ab} (cf.
v. l. 24). — ^a) G₁ -भाक् (for -भूत्). — ^b) S₁ K₁
कांभोजैः. — ^d) K₂ -पांडवेः (sic) (for -पुंगवैः).

26 T₂ om. 26 (cf. v. l. 19). — ^a) D₉ सहानीकेन.
— ^b) K₂ सौबलेनापि संवृतः; D₁ S (except T₁; T₂
om.) सौबलोपि (G_{1, 3} 'लेन'; G₂ M₁ 'लो हि; M₃₋₄
'लोभिः) व्यवस्थितः. — Dn reads 26^c-29^b on marg.
— ^c) B₃ lacuna for प्रययौ सर्व-. G₂ M₁ प्रययुः; M₂
प्रमुखे (for प्रययौ). T_{1, 3, 4} G M₁ -सैन्यानि; M₂₋₄
-सैन्यानां (for -सैन्येन). D₄ संवृतः सर्वसैन्यं च. — ^d)
D₄ T₃ G₃ कैतवश्च. D₁ हर्षयन्सर्वकौरवान्.

27 T₂ om. 27 (cf. v. l. 19). Dn reads 27 on
marg. — ^a) K₅ B_{3, 5} Dn₁ D_{2, 4, 5} (marg. as in
text). पांडवापि; D₉ पांचालाश्च; T₁ पांडवेया (for
पाण्डवाश्च). D₁ पांडवा अपि वीरेंद्रा. — ^b) K₄ व्यूह-
(for व्यूहा). K₅ B_{1, 3-5} D_{2, 8} अनिदिताः; B₂ D₃ T₈
(+3 अरिंदम (D₃ 'मः); Dn D_{1, 5, 6, 9} अतंद्रिताः; T₄
अभिद्रवन्; G₁ अरिंदमं (for 'दमाः). — T₄ om.
(? hapl.) 27^{od}. — ^c) K₃ D₁₀ S (T_{2, 4} om.) भूता;
D₃ भूतं (for भूत्वा). D₁ महाराजस्य; T₁ महैव्यासास्य
(for महाराज). — ^d) D_{1, 4, 9} उपाद्रवन्; T₁ G अभि-
द्रवन्; T₃ अरिंदवन् (sic). B₂ सुसंनद्धा युयुत्सवः.

28 T₂ om. 28^{ab} (cf. v. l. 19). Dn reads 28
on marg. — ^b) T_{3, 4} G [अ]पराजितः; M₁ महाबलः
(for 'रथः). — M₁ reads 28^{ad} twice. — ^c) B₁
शैल्यस्य (sic). D_{4, 8, 9} वाहिनी; T₄ [अ]भिमुखं (for
वाहिनीं). B₄ Dn हंतुम् (for वर्णम्). — ^d) K₅ D_{3, 10}
M₁ (second time) अभिदुद्राव (D₃ 'दुश्च' संयुगे).

29 Dn reads 29^{ab} on marg. — ^a) T₈ G₂ M_{1, 4}

C. 9. 396
B. 9. 8. 31
K. 9. 7. 30

हार्दिक्यं तु महेष्वासमर्जुनः शत्रुपूगहा ।
संशप्तकगणांश्चैव वेगतोऽभिविदुदुवे ॥ ३०
गौतमं भीमसेनो वै सोमकाश्च महारथाः ।
अभ्यद्रवन्त राजेन्द्र जिघांसन्तः परान्युधि ॥ ३१
माद्रीपुत्रौ तु शकुनिमुल्लूकं च महारथौ ।
ससैन्यौ सहसेनौ तावुपतस्थतुराहवे ॥ ३२
तथैवायुतशो योधास्तावकाः पाण्डवान्नणे ।
अभ्यद्रवन्त संकुद्धा विविधायुधपाणयः ॥ ३३
धृतराष्ट्र उवाच ।
हते भीष्मे महेष्वासे द्रोणे कर्णे महारथे ।

तथा; T₄ तदा (for ततो). D₈ दुर्योधनो (for युधिष्ठिरो). —^a) K₃₋₅ B₁ D₃₋₅, 10, 11 भरतर्षभः. — After 29, M₂ reads 32.

30 ^a) D₉ हार्दिक्यः; D₁₀ T₄ M₁ हार्दिक्यः. K₃, 5 B₁, 2, 4 D₂, 3, 9-11 T₃ M च (for तु). —^b) K₄ गवहा; K₅ D₃, 10, 11 सैन्यहा (D₈ 'ह'); D₄ T₄ सूनः; T₂ पुंगवः (for पूगहा). — D₁ om. 30^{ad}. —^c) K₃₋₅ B₁ D₂, 6, 9-11 T₂ संसप्तक. K₂ D₂, 3, 12 T₂ M₄ गणाश्च. —^d) K₅ B D₆, 9-11 T₈, 4 G वेगितो; D₈ वेगिते; M₁ वेगेन (for वेगतो). K₅ B (except B₁) D₂, 2, 3, 5, 8, 9 G₂ M₁₋₃ [s]मिप्रः; D₂, 1 [s]पि प्रः; T₃ [s]हनि (for अभिवि-). K₄ वेगितश्चाभिविदुदुवे; D₄ चेकितानभिवु.

31 D₃ om. (hapl.) 31-32. —^a) D₄ च; T₁₋₃ G₂, 8 [s]पि; T₄ हि (for वै). —^b) D₄ सोमश्चापि (for काश्च). — D₁ om. 31^{ad}. —^c) K₄ B (except B₂) D₂ D₂, 5, 8, 9 T₁ G अभ्य (D₈ 'भि') वर्तत; D₄ अभिद्रवन्त (for अभ्य). —^d) D₂, 5 परं (for परान्). D₂ संकुद्धा विविधायुधाः; D₄ सहिता वीर्यवत्तमाः.

32 D₃ om. 32 (cf. v. 1. 31). M₂ reads 32 after 29. —^a) D₄ माद्रीसुतौ. D₂, 1, 3, 5 T₁ G च (for तु). T₃ G₂ शकुनिर्. —^b) D₁₀ T₃ G₂ उल्लूकश्च. K₂₋₄ B (except B₂) D₂ D₁, 2, 5, 6, 8-11 T₄ G₃ M₃ महारथं; K₅ रथः; G₂ M₄ रथः. —^c) K₅ D₈, 11 ससेनौ (for ससैन्यौ). K₄, 5 B₂, 5 D₂, 8, 10, 11 सहसैन्यौ. Śī K₁ शरैः*** सेना; T₁ G ससैन्यौ सहसैवोभौ. —^d) B₄ उपातस्थतुर्; D₂ D₆ अवः; T₄ समा (for उप).

कुरुष्वल्पावशिष्टेषु पाण्डवेषु च संयुगे ॥ ३४
सुसंरब्धेषु पार्थेषु पराक्रान्तेषु संजय ।
मामकानां परेषां च किं शिष्टमभवद्बलम् ॥ ३५
संजय उवाच ।
यथा वयं परे राजन्युद्धाय समवस्थिताः ।
यावच्चासीद्बलं शिष्टं संग्रामे तन्निबोध मे ॥ ३६
एकादश सहस्राणि रथानां भरतर्षभ ।
दश दन्तिसहस्राणि सप्त चैव शतानि च ॥ ३७
पूर्णे शतसहस्रे द्वे हयानां भरतर्षभ ।
नरकोट्यस्ता तिस्रो बलमेतत्तत्तत्तत् ॥ ३८

33 ^a) D₆ योद्वास्; M₂₋₄ योधास्. D₁₀ तथैव चोभयोः शेषास्. —^b) D₂, 10 तावकान्. D₄ पाण्डवा. —^c) Śī K₁₋₃ D₄ अभ्य (K₃ 'भि') वर्तत; K₄, 5 B₃₋₅ D₂ D₁₋₃, 5, 6, 8-11 वर्तत; B₁ वर्तत (for 'द्रवन्त').

34 Śī om. the ref. G₃ reads from 34 up to 9. 8. 20 twice (without var.). —^b) T₄ G₁, 3 हते (for द्रोणे). K₁₋₃ निपातिते; D₄ T₁ G M₂₋₄ जयद्रथे; M₁ च सैधवे (for महारथे). —^c) Śī K₁ शेषेषु; K₅ शेषेषु (for शिष्टेषु). D₄ कुरुष्वल्पावशिष्टेषु; D₆, 9 कुरुष्वल्पाव. —^d) K₂ पाण्डवेषु (for 'वेषु च'). D₄ संयुताः (for 'ने').

35 D₁ om. 35^{ad}. —^a) T₁ G संरब्धेषु च; M₁ सुसंरब्धेषु (for सुसंरब्धेषु). —^c) G₃ पराणां (for परेषां).

36 ^a) K₅ D₂ D₁, 3, 5, 6, 10, 11 M₃ तथा; T₁ यदा (for यथा). D₉ T₄ बलं (for वयं). D₂, 1 परं; D₃ T₁, 2 M₁ परै. —^b) D₂ युद्धार्थं. K₄ B₁ D₂, 8, 10, 11 T₃ G M₁, 3, 4 समुपस्थिताः (G₁, 3 'त'). —^c) K₅ D₂ आसीद्; T₃ चारिः; M₂₋₄ आसीद् (for चासीद्). —^d) D₆ समासे; T₂, 3 G₂ M संग्रामं; (D₁, 3 समग्रं (for संग्रामे). D₄ T₃ G M च (for तन्).

37 ^a) M₂₋₄ हस्तिः (for दन्तिः). — D₃ om. (hapl.) 37^{ad}-39^{ad}. T₄ om. (hapl.) 37^{ad}-39^{ad}. K₅ om. from 37^{ad} up to 39^{ad} (in 39^{ad}). —^d) D₄ तथा सप्त (for सप्त चैव). Śī K₁ ह (for च).

38 K₅ D₃ T₄ om. 38 (cf. v. 1. 37). —^a) T₂ दश (for शत). —^b) K₅ D₂, 10, 11 तत्र भारत (for भरतर्षभ). —^c) K₄, 5 D₂, 10 पत्तिः; B₁, 8, 5 D₈ T₂ नव (for नर). D₂ D₁, 2, 5, 6 तु तिस्रो वै; M₂₋₄

स्थानां षट्सहस्राणि षट्सहस्राश्च कुञ्जराः ।
 दश चाश्वसहस्राणि पत्तिकोटी च भारत ॥ ३९
 एतद्वलं पाण्डवानामभवच्छेषमाहवे ।
 एत एव समाजगुर्धुद्धाय भरतर्षभ ॥ ४०
 एवं विभज्य राजेन्द्र मद्राजमते स्थिताः ।
 पाण्डवान्प्रत्युदीयाम जयगृद्धाः प्रमन्यवः ॥ ४१

तथैव पाण्डवाः शूराः समरे जितकाशिनः ।
 उपयाता नरव्याघ्राः पाञ्चालाश्च यशस्विनः ॥ ४२
 एवमेते बलौघेन परस्परवधैषिणः ।
 उपयाता नरव्याघ्राः पूर्वा संख्यां प्रति प्रभो ॥ ४३
 ततः प्रवृत्ते युद्धं घोररूपं भयानकम् ।
 तावकानां परेषां च निघ्नतामितरेतरम् ॥ ४४

C. 9. 412
 B. 9. 8. 45
 K. 9. 7. 44

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

तथा पंच (for तथा तिस्रो). — ^d D₂ तथा; D₉ तदा (for तव). D₂ भवेत्; S (T₄ om.) [अ]नच (for [अ]-भवत्).

39 K₃ om. up to षट्; D₃ om. 39^a; T₄ om. 39^{ab} (for all, cf. v. l. 37). — ^b D_n D_{1.2.5} षट्सहस्राणि; D₄ T₃ G M त्रिस (G₃ M °सा)हस्राश्च (for षट्सह). — D_{n2} reads from कुञ्जराः up to स्त्राणि (in 39^c) twice. K₅ om. 39^{cd}. — ^d D_n D_{1.2.5} T₃ G₂ पत्तिकोटिः; D_{3.4.10} T_{1.2} M_{2.4} °कोटिः; D₉ °कोव्यश्च; T₄ G₃ पत्तिः कोटी. D_n तथैव च; T_{1.2} शतानि च (for च भारत).

40 ^a D₃ om. (hapl.) from पाण्डवा up to तथैव (in 42^a). — ^b G₄ शेषमासीन्महाहवे. — After 40^b, D₄ ins.:

51* स्वल्पमप्येतदेवेह बलवत्परिरक्षितम् ।

— ^c K₅ तत एवं; D₄ M₁ एतदेव; T₃ एतत्तव; M_{2.4} एवमेते; M₃ एवमेतत् (for एत एव). D_n D_{1.2.5.6} परं जगुर्धु; D₄ समातस्थे; M₁ जगामैवं (for समाजगुर्धु). — After 41, D₄ ins.:

52* शस्त्रास्त्रेभ्योऽप्येतदेवेह बलवत्परिरक्षितम् ।

आन्त्याश्वः शतशस्त्रं नेत्राण्युच्चैरवर्षयन् ।

41 D₃ om. 41 (cf. v. l. 40). — ^b D₁₀ -राजे (for -राज). K₅ B_{4.5} D_{10.11} -वशे (for -मते). T₄ G₃ स्थितः. D_n D_{2.6} मद्राजमवस्थितः (D₃ °ताः); D₁ °मुपाभिताः. — ^c K₁ D_{n1} प्रत्युदीयामो; K₅ D_{10.11}

°दीयस्ते; D₂ °दीयाथ; T_{1.2} °पाजगुर्धु (for °दीयाम). — ^d K₄ D_n D_{5.8} T₂ M₃ -गृध्राः; T₃ G₂ -धृद्धाः (for -गृद्धाः). T₁ प्रहृष्य च; T₂ प्रमन्य च (for प्रमन्यवः). D₁ वर्यं विजयकाक्षिणः.

42 D₃ om. तथैव (cf. v. l. 40). — ^b B₃ संग्रामे. D₁ समरेष्वनिवर्तिनः. — ^c D_{n3} उपायाता. — D_{n3} D₆ om. (hapl.) 42^d-43^c. — ^d K₅ B₃ D₁₀ पंचालाश्च. D_{1.5} तु (for च).

43 D_{n3} D₆ om. 43^{ab} (cf. v. l. 42). — ^a K₄ D_{10.11} इमे ते च; K₅ D₃ एवमेव; T₂ M₁ एवमेतौ; G₂ एवं तेन; M₂₋₄ एवमेतद् (for एवमेते). D_{1.2.5.8.9} महाराज (for बलौघेन). — ^b K₅ परस्परं (for °स्पर-). D₅ T₂₋₄ G_{2.8} M °जयैषिणः (for -वधै°). — ^c T_{1.2} महावीराः; G M₂₋₄ नरव्याघ्र (for °व्याघ्राः). M₁ पाण्डवा धार्तराष्ट्राश्च. — ^d K₄ सर्वे; K₅ पूर्वं (for पूर्वा). D₃ प्रचक्षिरे (for प्रति प्रभो).

44 Ś₁ K_{1.3} om. 44. K₂ om. 44^{ab}. — ^a K₅ युद्धे. — B₁ reads 44^{bcd} and the colophon on marg. — ^b K₄ सुदारुणं (for भयानकम्). D₁ कुरुणां भयवर्धनं. — D₁ om. 44^{cd} and the colophon.

Colophon om. in D₁; D₇ missing; B₁ reads it on marg. — *Adhy. name*: Ś₁ K₁₋₃ शिशुबलसंख्या; K₄ बलशिशुसंख्यावर्णनं; D₂ युद्धप्रवर्तनं; M_{2.4} पुनर्युद्धप्रवर्तनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B₃ D_n D_n 8; D_{4.10} S 7 (as in text). — *Śloka no.*: K₅ 44; D_n D₅ 43.

C. 9. 413
B. 9. 9. 1
K. 9. 8. 1

संजय उवाच ।

ततः प्रवृत्ते युद्धं कुरूणां भयवर्धनम्
सृज्यैः सह राजेन्द्र धोरं देवासुरोपमम् ॥ १
नरा रथा गजौघाश्च सादिनश्च सहस्रशः ।
वाजिनश्च पराक्रान्ताः समाजगमुः परस्परम् ॥ २
नागानां भीमरूपाणां द्रवतां निखनो महान् ।
अश्रूयत यथा काले जलदानां नभस्तले ॥ ३
नागैरभ्याहताः केचित्सरथा रथिनोऽपतन् ।

8

This adhy. is missing in D₇ (cf. v. 1. 9. 1. 1).

1 G₃ reads 1-20 twice (without var.) (cf. v. 1. 9. 7. 34). D₁ om. 1-3. B₁ reads 1^a with the ref. on marg. —^a) D₄ T₄ युद्धे. —^b) D₈ भीरूणां (for कुरूणां). D₄ कुरुपांडवसेनयोः; S धोररूपं भयानकं. —^c) K₅ D₈ संजयैः; D₁₁, n₂ D₈ पांडवैः (for सृज्यैः). —^d) K₅ D₁₀ धोर- (for धोरं). D₄ धोरदेवासुरोपमे; S देवासुर (G₃ न) गोपमं.

2 D₁ om. 2 (cf. v. 1. 1). —^a) K₄, s D₁₀, 11 M नरा रथ-; D₂ रथा नरा (by transp.); T₁, 2 नरौघाश्च. D₈ राजाश्वाश्च; D₈ रथौघश्च (for गजौघाश्च). Ś₁ K₁-3 नरनागरथौघाश्च. —^b) S वाजिनश्च (for सादिनं). —^c) S सादिनश्च (for वाजिनं). D₄ परिक्रान्ताः; T₁ सहस्रशः; T₁ G₁ समाक्रान्ताः (for परां). —^d) D₄, s समाजगमुः.

3 D₁ om. 3 (cf. v. 1. 1). —^a) K₃, s D₁₁, 2 D₃, 10 राजानां (for नागानां). —^b) D₈ गर्जतां (for द्रवतां). Some MSS. निखनो. D₅ महत्. —^c) D₅ M₃ आश्रूयत. D₅ यदा; T₃ तदा (for यथा). D₂ काले; D₁₀ कालं (for काले). —^d) D₂, s, 9 T G M₃ नभःस्थले (D₂ T₂ ठे).

4 ^a) D₁ नागेन (for नागैर्). D₃ अश्वहतैः (for अभ्याहताः). —^b) K₅ D₃ सबला (for सरथा). D₄ T G₁ M भृशं (for अपतन्). —^c) D₁ om. 4^a-14^b. —^d) K₂ व्याघ्रवंतः; D₁₁ प्रद्वं; D₂ विद्वं; G₁, s विद्ववंति (for व्यद्ववन्तः). Ś₁ K₁, 2 रणाद्; D₄ दिशो (for रणे). —^e) वीरैः; D₄ S भीता (T₃ का) (for वीरा). —^d) D₄ T₄ द्रव्यमाणा; M₂-4 दध्यमाना (for द्राव्यमाणा).

व्यद्ववन्त रणे वीरां द्राव्यमाणा मदोत्कटैः ॥ ४
हयौघान्पादरक्षांश्च रथिनस्तत्र शिक्षिताः ।
शरैः संप्रेषयामासुः परलोकाय भारत ॥ ५
सादिनः शिक्षिता राजन्परिवार्य महारथान् ।
विचरन्तो रणेऽभ्यघ्नन्प्रासशक्त्यृष्टिभिस्तथा ॥ ६
धन्विनः पुरुषाः केचित्सन्निवार्य महारथान् ।
एकं बहव आसाद्य प्रेषयेयुर्यमक्षयम् ॥ ७
नागं रथवरान्श्चान्ये परिवार्य महारथाः ।

D₁₁, n₂ D₂, s मदोत्कटाः; T₄ G₂, 3 M₁ रणोत्कटैः (for मदीं).

5 D₁ om. 5 (cf. v. 1. 4). D₁₁ हययोघान् (hypermetric) (for हयौघान्). T₄ हयौघान्पतितांश्चैव. —^b) K₄, s D₃ शिक्षितान्. —^c) D₃ om. 5^a-7^b. —^d) Ś₁ K₁ शनैः (for शरैः).

6 D₁ om. 6 (cf. v. 1. 4). D₃ om. 6 (cf. v. 1. 5). —^a) D₈ साक्षितारो (sic) (hypermetric) (for सादिनः). D₄ अथ पत्नीश्च तान्नाजन्. —^b) K₄ D₄ महारथाः; B₃ lacuna (for महारथान्). —^c) B₁ reads 6^a on marg. —^d) D₄ व्यचरन्तो (sic); D₁₀ विचरन्तो; M₁ रन्ते (for रन्तो). Ś₁ K₁, 2 D₁₁, n₂ D₄ G₁ व्यघ्नन्; K₅ भग्नान्; D₉ निघ्नन्; T₁ (also as in text), 2 घघ्नन् (for अभ्यघ्नन्). —^e) K₄, s B₃ प्राश-; D₁₁ नाना- (for प्राश-). D₁₁ D₁ शक्त्यृष्टिभिस्; D₁₀ शक्तीष्टीभिस् (sic); T₂ शक्त्यादिभिस्; T₃ शक्त्यृष्टिभिस् (for शक्त्यृष्टिभिस्). T₁-3 G₃ M₁ तदा (for तथा).

7 D₁ om. 7 (cf. v. 1. 4). D₃ om. 7^{ab} (cf. v. 1. 5). —^a) K₁ धन्विनः (for धन्विनः). K₂ संबन्धि-पुरुषान्केचित्. —^b) K₅ om. (1 hapl.) 7^b-8^a. K₈ om. (1 hapl.) 7^b-9^c. —^c) K₅ निवार्य च; B (except B₂) D₁ D₂, 4-5, 8-11 परिवार्य (for सन्नि). Ś₁ K₁ महारथाः; D₄ T₂ रथं. —^d) Ś₁ K₁ om. (hapl.) 7^c-8^b. —^e) D₁₁, n₂ D₅, s एवं; D₉ एके (for एकं). D₅ चाहवम् (for बहव). D₁₀ त्वासाद्य. —^f) D₈ प्रेषयाद्य (for प्रेषयुर्). K₄, s D₁₀ S (except T₃) प्रै (M₂ प्रै-षयन्य (K₄ D₄ M₁ च) मसादनं; B₂ D₁₁ प्रययुर्यमसादनं.

8 D₁ om. 8 (cf. v. 1. 4). K₅ om. 8; Ś₁ K₁ om. 8^{ab}; K₂ om. 8^a (for all, cf. v. 1. 7). —^a) K₅ B₃

सोत्तरायुधिर्न जघ्मुर्द्रवमाणां महारवम् ॥ ८

तथा च रथिनं कुंढं विकिरन्तं शरान्वहन् ।

नागा जघ्मुर्महाराज परिवार्य समन्ततः ॥ ९

नागो नागमभिद्रुत्य रथी च रथिनं रणे ।

शक्तितोमरनाराचैर्निजघ्नुस्तत्र तत्र ह ॥ १०

पादातानवमृद्घन्तो रथवारणवाजिनः ।

रणमध्ये व्यदृश्यन्त कुर्वन्तो महदाकुलम् ॥ ११

हयाश्च पर्यध्रान्तं चामरैरुपशोमिताः ।

हंसा हिमवतः प्रस्थे पिबन्त इव मेदिनीम् ॥ १२

तेषां तु वाजिनां भूमिः सुरैश्चित्रा विशां पते ।

अशोमत यथा नारी करजक्षतविक्षता ॥ १३

वाजिनां सुरशब्देन रथनेमिस्त्रेण च ।

पत्तीनां चापि शब्देन नागानां बृंहितेन च ॥ १४

वादित्राणां च घोषेण शङ्खानां निस्त्रेण च ।

C. 9. 427
B. 9. 9. 15
K. 9. 8. 15

Dn Ds. 11 T4 G2. 3 M1. 2. 4 नागान्; D2. 6. 8 नागा;
M3 नाथान् (for नागं). K4. 5 D5. 6. 8 रथवराश्च; D4
T2. 4 G3 M1. 2 गताश्च; T1 G1. 2 M3. 4 गतांश्च; T3
गजाश्च (for वरांश्च). Dn D2. 5. 6 चैव. — K5 om.
(hapl.) 8⁶-9⁶. — ⁶ D4 सुदुर्मदाः (for महारथाः).
— ⁶ S1 K1. 2. 4 B1-3 D5. 8. 10. 11 सोत्तरायु (B2 Dn 1⁶ यो)
धिने (S1 K1 1⁶ नो; K2 1⁶ नां); B4. 5 D6 T1 G1 सोत्त-
रायोधिने; Dn1 D2. 3. 4. 9 सोत्तरा युधि तं (D2. 9 धिने;
D4 धि ताञ्च); Dn2. n3 M Cn सोत्तरा युधि तं (M
धिने); Ca (gloss: हस्त्यारूढयोधसहितं) सोत्तरायुधिने
(as in text). Dn1 T2 जघ्मुर् (for जघ्मुर्). G2 सोदरा
युधि संजघ्मुस्. S Cn: सोत्तराः, अयमस्मीति परस्परं व-
दन्तः । S — ⁶ S1 K1 रुवै *; K2 द्रवंतो *; B
Dn D2. 4. 5. 6. 8. 9 द्रवमाणं; T3 M1. 3 रवमाणा (M2 1⁶ ण-);
T4 G त्वरमाणा (G3 1⁶ ण-); M2. 4 रवमाणान् (for द्रव-
माणा). K4 D3. 10. 11 T1. 2. 4 G महारथाः; B Dn D2.
5. 6. 8 रथं; D4 M1 रथान्; D9 रथः; M2-4 रवान्
(for रवम्).

9 D1 om. 9 (cf. v. l. 4). K3 om. 9⁶⁰ (cf.
v. l. 7). K5 om. 9⁶⁰ (cf. v. l. 8). — ⁶ D4 [ए]व;
M3 वि- (for च). S1 K1 रथिनां; D3. 4 M1 रथिनः.
K4 योधं; D3. 4 M3 कुद्धा; M1 कुद्धान् (for कुद्धं).
⁶ S1 K1 lacuna; K2 विमुंचंतं; K4 D8 विकरंतं
(D8 तः); M1 विकिरंतः (for रन्तं). M3 transp.
शरान् and बहून्. D4 किरंतो निक्षितान्वहन्. — ⁶ Dn
नागो; D4 नागं. M1. 3 जघ्मुर् (for जघ्मुर्).

10 D1 om. 10 (cf. v. l. 4) — ⁶ B1 Dn Ds
G1 नागा; D3 नागं (for नागो). D5 अतिद्रुत्य (for
अभि⁶). M1 अभिस्त्रुत्य जगन्नागा (sic). — ⁶ K5 रथिनो;
D3. 4 रथिनां (for नं). D4 वरं (for रणे). M1 रथिनं
रथिनो रणे. — ⁶ K4 B2 Dn D2. 3. 5. 6. 10. 11 T1. 2
निजघ्ने; T3 अभिघ्नुस् (for निज⁶). K4. 5 B Dn D2. 2.
5. 6. 8-11 भारत; D4 तत्र वै; G2 तत्र हि (for तत्र ह).

11 D1 om. 11 (cf. v. l. 4). — ⁶ K3. 4 Dn Ds
पदातान्; D2. 9 पदातीन्; D10 पादांतान्; T4 पातकान्
(for पादातान्). S1 K1-3 निघ्नतो; T2-4 G2. 3 M
मर्दतो (for मृद्घन्तो). D4 पदातिनममर्दतो. — ⁶ G1
नर- (for रथ-). B5 वाजिभिः (for नः). B1 रथवा-
जिनवारणः (sic). — ⁶ D5 T G3 रथ-; G1 नर- (for
रण-). K3 विदृश्यंतं; B8 व्यजुंचंतं; T1 [5] व्यदृश्यंतं;
T2 स्म दं; T4 प्रदं; G1 हि दं; M2. 8 [5] व्यदं;
M4 हृदं (for व्यदं). — ⁶ B1 हवम् (for महद्).

12 D1 om. 12 (cf. v. l. 4). — ⁶ T4 परिधावन्तं.
G2 हयाश्चैव प्रधावन्तश्च. — ⁶ K3 नाराचैर् (for चाम-
रैर्). Dn1 शोमितैः; Dn2. n3 शोमितं. D4 T3. 4 G1. 8
M चा (T3 G1 च) मरापीडभा (D4 चा) रिणः. — ⁶ K5
Dn D2-6 T3. 4 G M2-4 घृष्टे; M1 घृष्टान् (for प्रस्थे).
— ⁶ M पतंतं (for पिबन्तं).

13 D1 om. 13 (cf. v. l. 4). — ⁶ K5 वाहिनीं
(sic) (for वाजिनां). D10 सेना (for भूमिः). — ⁶
K5 सुर-; Dn Ds. 10 शरैश्च; D3 क्षुरैः; G1 lacuna
(for क्षुरैश्च). K5 क्षुब्धा; D3. 9 M2 क्षुण्णा; B2 D10
M3. 4 क्षिप्ता; T1. 2 चित्रैर्; T4 चात्र (for चित्रा).
— ⁶ K3-5 B D (D1 om; D7 missing) T3. 4 G2
M2-4 Cn करजैः (for करज-). Dn1. n2 कृतः; M3 कर-
(for क्षत-). K1. 4. 5 D5. 8 G1 विक्षताः (sic); D2
वीक्षिता; D3. 4 विक्षिता (D4 ताः); M1 विग्रहा (for
विक्षता). S Ca: कराग्रैर्नखैः, करजैरिति वा पाठः ।

14 D1 om. 14⁶⁵ (cf. v. l. 4). — ⁶ T3 वाजिनः.
K2 D4 सुख-; D5 (sup. lin. as in text) क्षुर- (for
सुर-). — T4 om. (hapl.) 14⁶⁵. G2 transp. 14⁶ and
14⁶. — ⁶ D9 रथे (for रथ-). K5 Ds. 10. 11 रथानां
नि (K5 नि-; D10 वि) स्त्रेण च. — M3 om. (hapl.)
14⁶-15⁶. — ⁶ D4 च वै; M1. 2. 4 पाद- (for चापि).
— ⁶ G2 रथानां (for नागानां). T5 G1. 8 कृजितेन
(for बृंहि⁶).

C. 9. 427
B. 9. 9. 15
K. 9. 8. 15

अभवन्नादिता भूमिर्निर्घातैरिव भारत ॥ १५

धनुषां कूजमानानां निखिंशानां च दीप्यताम् ।

क्वचानां प्रभाभिश्च न प्राज्ञायत किंचन ॥ १६

बहवो बाहवश्छिन्ना नागराजकरोपमाः ।

उद्वेष्टन्ते विवेष्टन्ते वेगं कुर्वन्ति दारुणम् ॥ १७

शिरसां च महाराज पततां वसुधातले ।

च्युतानामिव तालेभ्यः फलानां श्रूयते स्वनः ॥ १८

शिरोभिः पतितैर्भाति रुधिराद्रैर्वसुंधरा ।

15 Ms om. 15^{ab} (cf. v. l. 14). —^b Ś1 K1. 4 निस्वनेन; K5 Dn D1-3. 9. 10. 11 G2 निनदेन (for निस्वनेन). —^a T4 निधनैर् (sic) (for निर्घातैर्). D4 दारुणैः (for भारत).

16 D1 om. 16-33. —^a T4 G1. 3 M1 कूज (T4 'जि')तां चैव (M1 चापि) (for 'मानानां'). —^b Dn D2. 4. 5 निस्वृशानां; D10. 11 शखौघानां (for निखिंशानां). K5 D3. 4 दी (D4 द)यतां; T3. 4 G1 M1 पात्यतां; G2 पतिनां; G8 पश्यतां (for दीप्यताम्). —^c T4 corrupt. —^d K2. 4 Dn D3. 5 S (except T1 G1) प्रज्ञायत.

17 D1 om. 17 (cf. v. l. 16). The portion of the text from 17^a up to 43^d is lost in B2 on missing folio. —^a D4 बहवो बाहुभिश्च; T3. 4 G2. 3 M बाहवो बहवश्च (by transp.). —^b D10 नानागजकरोपमाः. —^c Dn2. n3 उद्वेष्टेते; D4 T G उद्वेष्टेति; D5 उद्विष्टेते; Ca (gloss: उत्पद्य मण्डलतां यान्ति) उद्वे (as in text). K B (B2 missing) Dn D2. 3. 5. 6. 8-11 विवेष्टेते; D4 T1-3 G1 'ष्टेति; T4 G2. 3 विवेष्टेति; Ca 'ष्टन्ते (as in text). M1 वसुधायां प्रवेष्टन्ते. —^d M2-4 वेगांश्चक्रुश्च दारुणान्.

18 B2 missing. D1 om. 18 (cf. v. l. 16). —^a Ś1 (sup. lin. as in text) शिरांसि. —^b K5 B4 D3. 10. 11 धरणीः; D4 च धराः; M3 च मही (for वसुधा). —^c K3 पक्षानाम्; K5 पतताम् (for च्युतानाम्). K3 वृक्षेभ्यः; K4. 5 तालेभ्यः; D2 T2 तालेभ्यः; D5. 6 तालेन; T3 नाराणां (for तालेभ्यः). —^d K4 कृतानां; B1 D9 तालानां (for फलानां). D8 corrupt; T4 G ध्वनिः (for स्वनः).

19 B2 missing. D1 om. 19 (cf. v. l. 16). —^b Dn1 D2. 5. 8 रुधिराद्राः; Dn3 D6 'राद्रैः; T2. 3 'राद्रैर् (for 'राद्रैर्). —^d T1-3 G1 M नलिनैर्.

20 B2 missing. D1 om. 20 (cf. v. l. 16). —^a

तपनीयनिभैः काले नलिनैरिव भारत ॥ १९

उद्धृतनयनैस्तैस्तु गतसचैः सुविक्षतैः

व्यभ्राजत महाराज पुण्डरीकैरिवाधृता ॥ २०

बाहुभिश्चन्दनादिग्धैः सकेयूरैर्महाधनैः ।

पतितैर्भाति राजेन्द्र मही शक्रध्वजैरिव ॥ २१

ऊरुभिश्च नरेन्द्राणां विनिकृत्तैर्महाहवे ।

हस्तिहस्तोपमैरन्यैः संवृतं तद्रणाङ्गणम् ॥ २२

क्वन्धशतसंकीर्णं छत्रचामरशोभितम् ।

D9 उद्धृता (for उद्धृत-). T1. 3. 4 G M1 -लोचनैस् (for नयनैस्). —^b D4 गतसचैर्; M3 हतसचैर् (for गत-). Ś1 K1. 2. 4 D8. 7 T1. 2 मही तदा; K5 सविक्षतैः (sic); B1 Dn1 D2-3. 9 सुविक्षतैः; T3 अविक्षतैः; T4 अवीक्षिता; G M अपि क्षितिः (for सुविक्षतैः). —^c K4 D2 विभ्राजत; K5 बभ्राजत (for व्यभ्रा). K3 B (B2 missing) Dn D2. 4-6. 8. 9-11 मही राजन् (for महाराज).

21 B2 missing. D1 om. 21 (cf. v. l. 16). —^a K5 D5 M4 बहुभिश्च. M1 चंदनासकैः (for 'दिग्धैः). —^b D5. 8 सकपूरैर् (for सकेयू). —^c Dn D8 om. 21^c-22^b. —^d D4 पातितैर्. K4 B (B2 missing) D2. 4. 3. 9 T3. 4 G वसुधा (for राजेन्द्र). D5 पतितैर्वसुधा भाति; M पतितैर्ब (M2. 4 'र्वा')हुभिर्भाति. —^d K3. 5 D2. 10. 11 T3 G2 महा- (for मही). K5 D3 -छत्र-; T2 शकैर् (for शक्र-). M2. 4 यथा (for इव). K4 B (B2 missing) D2. 4. 5. 3. 9 यथा शक्रध्वजैस्तथा.

22 B2 missing. D1 om. 22 (cf. v. l. 16). Dn D8 om. 22^{ab} (cf. v. l. 21). —^a D10. 11 जातुभिश्च (for ऊरु). T4 G1. 3 महाराज (for नरेन्द्राणां). —^b B1 विनिकृत्यैर्; D2. 3. 9 'कृतैर् (for 'कृतैर्). D4 विनिक्षिप्तां महात्मनां. —^c D8. 9 हस्तैर् (for हस्ति-). T3 G M जले; T4 चैव (for अन्यैः). —^d D9 संसृत्; M3 संवृतं. Ś1 K1-3. 5 B4 D8 रणांगनं; K4 गृहांगणं; D3 रणांगकं; D4 रणांगरं; T8 M रणांगकं; T4 G1. 3 रणाजिरे; G2 रणांगकं (for रणाङ्गणम्).

23 B2 missing. D1 om. 23 (cf. v. l. 16). —^a M3. 4 -गण- (for -शत-). Ś1 K1. 2 T1. 2 -संछत्रं (for -संकीर्णं). —^b G1 चित्र-; M2. 4 श्वेत- (for छत्र-). K4. 5 B (B2 missing) Dn D2. 3. 4. 5. 8-11 -संकुलं (D2 'कं) (for -शोभितम्). —^c D8. 9 -चलं (for -चनं). T3. 4 G हवोद्यानं (for तच्छुशुभे). M1 विराजति स्म बहुधा. —^d T3. 4 G बहु- (for वनं). Ś1 K1. 3 D4

सेनावनं तच्छुभे वनं पुष्पाचितं यथा ॥ २३
 तत्र योधा महाराज विचरन्तो ह्यभीतवत् ।
 दृश्यन्ते रुधिराक्ताङ्गाः पुष्पिता इव किंशुकाः ॥ २४
 मातङ्गाश्चाप्यदृश्यन्त शरतोमरपीडिताः ।
 पतन्तस्तत्र तत्रैव छिन्नाभ्रसदृशा रणे ॥ २५
 गजानीकं महाराज वध्यमानं महात्मभिः ।
 व्यदीर्यत दिशः सर्वा वातनुन्ना घना इव ॥ २६
 ते गजा घनसंकाशाः पेतुरुर्व्या समन्ततः ।

T₂ G_{1.3} पुष्पचितं.

24 B₂ missing. D₁ om. 24 (cf. v. l. 16). —^a) D₃ ततो; D₄ M₂ यत्र (for तत्र). M योधा. D₅ च विविधा (for महाराज). —^b) K₁ D₅ G₂ व्यचरन्तो (for विच). D₁₀ [S] व्यभीतवत्. —^c) T_{3.4} G_{1.3} रुधिराङ्गाः. —^d) D₄ G सपुष्पा; T₃ M_{1.2.4} सुपुष्पा; M₃ संकुल्ला (for पुष्पिता). K₄ किंशुका इव पुष्पिताः.

25 B₂ missing. D₁ om. 25 (cf. v. l. 16). —^a) D_{1.1.2} [अ]पि दृश्यते; D₂ व्यदृश्यत; D₄ [अ]थ दृ° (for [अ]प्यदृ°). —^b) G₂ शित- (for शर-). K₄ ताडिताः; D₄ -विक्षिताः (for -पीडिताः). —^c) D₄ आपतंस; T₃ सरंतस् (for पतन्तस्). G₂ दृश्यत (for तत्रैव). —^d) T₂ श्वेताभ्र-; M₂₋₄ भिन्नाभ्र- (for छिन्नाभ्र-). K₄ छिन्नाब्धेः सहसा रणे; D₃ छिन्नहस्ता महारणे.

26 B₂ missing. D₁ om. 26 (cf. v. l. 16). —^a) D₃ जनानीकं; D₄ गजानीकं; T_{1.2} गजा ह्यन्ये (for गजानीकं). —^b) T_{1.2} वध्यमाना; G₂ भिद्यमानं (for वध्य). T₄ G_{1.3} om. from महात्मभिः up to पतितानां (in 28^b). K₄ महात्मना; T₁₋₃ G₂ रथैः (for महात्मभिः). —^c) K₄ T₃ व्यदीर्य (T₃ र्य) त; B₄ D₃ T_{1.2} व्यदीर्यत; M₂₋₄ व्यकीर्यत (for व्यदी°). D_{1.1.3} D_{2.5.6} महाराज (for दिशः सर्वा). —^d) D₅ वायु- (for वात-). D₅ -भिन्ना (for -नुन्ना). M₃ यथा (for इव).

27 B₂ missing. D₁ om. 27 (cf. v. l. 16). T₄ G_{1.3} om. 27 (cf. v. l. 26). —^a) K₅ ये (for ते). B₁ गता (for गजा). K₂ om.; B (B₂ missing) D₁ D_{2.5.6.8} मेघ-; D₃ वन-; D₄ T_{1.3} G₂ M गिरि-; T₂ इव (for घन-). —^b) K₄ महातपाः (for समन्ततः). —^c) B₁ om. (hapl.) 27°-28°. —^d) Ś₁ K_{1.2} वात-; D₅ वायु- (for वज्र-). Ś₁ K₁₋₃ D_{10.11} -नुन्ना; K₄ D₄ T_{1.2} -भगा; K₅ -भूमौ; D₃ -भिन्ना; D₅ -रुद्धा (for -रुणा).

वज्ररुणा इव वधुः पर्वता युगसंक्षये ॥ २७
 हयानां सादिभिः सार्धं पतितानां महीतले ।
 राशयः संप्रदृश्यन्ते गिरिमात्रास्ततस्ततः ॥ २८
 संजज्ञे रणभूमौ तु परलोक्वहा नदी ।
 शोणितोदा रथावर्ता ध्वजवृक्षास्थिशर्करा ॥ २९
 भुजनक्रा धनुःस्रोता हस्तिशैला हयोपला ।
 मेदोमज्जाकर्दमिनी छत्रहंसा गदोदुपा ॥ ३०
 कवचोष्णीपसंछन्ना पताकारुचिरदुभा ।

C. B. 443
B. 9. 9. 31
K. 9. 9. 31

B₃₋₅ D_n D_{2.4-6.3.9} T₃ G₂ M विभो (for वधुः). —^a) D₅ इव (for युग-). D₄ S (T₄ G_{1.3} om.) -पर्यये (for -संक्षये).

28 B₂ missing. D₁ om. 28 (cf. v. l. 16). T₄ G_{1.3} om. up to पतितानां (cf. v. l. 26). B₁ om. 28 (cf. v. l. 27). —^a) K₅ D_{1.1.2} हतानां (for हयानां). —^b) D₂ T₂ -तले; D₄ -पते (for -तले). —^c) K₃ B_{3.4} D₈₋₁₁ स प्रदृश्यते; K₄ D_n D_{1.2.6} स्मात्र दं; D₄ च प्रदं; S प्रत्यदृश्यत (for संप्रदृश्यन्ते). —^d) D_{n2} om. the first ततः.

29 B₂ missing. D₁ om. 29 (cf. v. l. 16). —^a) B₅ D₄ T₂ G₂ -महा- (for -वहा). —^c) D₄ T₄ शोणितौघ- (for -तोदा). D₄ महावर्ता. —^d) Ś₁ K₁₋₃ -वृक्षास्थि- (for -वृक्षास्थि-).

30 B₂ missing. D₁ om. 30 (cf. v. l. 16). —^a) D₂ भुजनक्रः. B_{4.5} D_n D_{4.8.10} धनुःश्रोता. —^b) D₅ हस्तिशैलः. K₁ हयोत्तमाः; D_n D_{5.6} हयोपला; D₂ हयोपला; T_{1.2} रगाः (for पला). —^c) D_n D₅ om. (hapl.) 30°-32°. —^d) D₄ corrupt. T₄ -रथोद्दामाश्च (for -कर्दमिनी). —^e) K₄ D₃ om. (hapl.) 30°-32°. —^f) K₁ गदोत्तमा; D₄ हयोदुपाः (sic) (for गदोदुपा). K₅ मीरुणां भयवर्धनी (= 32^b); S छत्रहंसोपशोभिता.

31 B₂ missing. D₁ om. 31 (cf. v. l. 16). K₄ D_n D_{3.6} om. 31 (cf. v. l. 30). —^a) K₅ B_{1.4.5} D₅ -संपन्ना; D_{2.5} G₂ -संछिन्ना; D₁₀ -संछुण्णा; M₂ -सत्केना (for -संछन्ना). —^b) T₃ G_{1.3} -विकृति-; G₂ -वितति-; M_{1.3.4} -रचित-; M₂ -रजत- (for -रुचिर-). D₄ पताका उर्मिसालिनी. —^c) T₁ G_{1.2} M_{2.4} -नक्रावली- (M_{2.4} ली-) (for -चक्रावली-). T₄ -रुद्धा; M₈ -गुह्या (sic). Ś₁ K_{1.2} D₄ चक्रवाकावलीषु (D₄ पुष्टा; D_{2.5} गजचक्रावलीपुच्छा (D₅ पुष्टा); D₁₀ चक्रवाकवलाजुग्यन् (sic);

C. 9. 443
B. 9. 9. 31
K. 9. 8. 31

चक्रचक्रावलीजुष्टा त्रिवेणूदण्डकावृता ॥ ३१
शूराणां हर्षजननी मीरुणां भयवर्धिनी ।
प्रावर्तत नदी रौद्रा कुरुसृङ्गयसंकुला ॥ ३२
तां नदीं पितृलोकाय वहन्तीमतिभैरवाम् ।
तेरुवाहननौमिस्ते शूराः परिषवाहवः ॥ ३३
वर्तमाने तथा युद्धे निर्मर्यादे विशां पते ।
चतुरङ्गक्षये घोरे पूर्वं देवासुरोपमे ॥ ३४
अक्रोशन्वान्धवानन्ये तत्र तत्र परंतप ।

M₁ चक्रचक्रावलीजुष्टा. —^a) K_{2, 3} B (B₂ missing) D₂.
4. 5. 8-11 T_{1, 2, 4} त्रिवेणुः; K₅ त्रिवेणैर् (for त्रिवेणू).
T_{1, 2} दौडवावृता; T_{3, 4} दंडजा (for दण्डका). G_{1, 3}
त्रिवेणूगसंवृता; G₂ त्रिवेणौ बांडजावृता (sic).

32 B₂ missing. D₁ om. 32 (cf. v. l. 16). Dn
D₈ om. 32; K₄ D₃ om. 32^a (for both, cf. v. l. 30).
—^b) K₄ B_{1, 2, 5} D₃₋₅ T_{1, 2} G₃ M_{1, 2, 4} वर्धनी. —^c)
D₂ T₄ घोरा; G₁ रुद्रा; G₃ भद्रा (for रौद्रा). —^d)
K₃ G₃ संजयः; D₃ स्वजयः (sic) (for सजयः). D₂
T_{1, 2} संकुले; D₄ T_{3, 4} G M संगमे (for
संकुला).

33 B₂ missing. D₁ om. 33 (cf. v. l. 16). —^a)
Dn₈ ते नदीं; T₃ G₂ नदीं वै (for तां नदीं). K_{4, 5}
Dn₂ D_{2, 3, 8, 10, 11} परः (for पितृ). —^b) D₅ नयतीम्
(for वहन्तीम्). K₃ अवः; K₄ अवि (for अति).
K₅ D₃ भैरवी. —^c) K₄ चेरुरः; K₅ तेनुर (for
तेरुर).

34 B₂ missing. —^a) K₄ T₂₋₄ G₂ तदा; M₃
यथा (for तथा). D₄ M₂₋₄ रौद्रे (for युद्धे). —^b) D₁ om.
34^b. —^c) D₃ नरवाजि (for चतुरङ्ग). Dn_{2, 3} D₃
क्षयो (for क्षये). D_{3, 10} घोरं (for घोरे). —^d) K₂₋₅
B_{3, 4} D_{2, 5, 8, 10, 11} पूर्वः; D₄ T G M₂₋₄ युद्धे (for
पूर्वं). M₁ देवासुररणोपमे.

35 B₂ missing. D₁ om. 35^a-36^b. —^a) K₂
Dn₁ D₄ T_{1, 4} G M आक्रोशन्; K₃₋₅ B (B₂ missing)
Dn_{2, 3} D_{3, 5, 8, 10-11} व्या (D₈ व्यक्रोः; D₂ प्राक्रो
(for अक्रो). M₁ बांधवैर् (for बान्धवान्). B (B₂
missing) Dn D_{2, 5, 8, 10} T₂ चान्ये (for अन्ये). T₄
आक्रोशन्पांडवान्योन्यं. —^b) T G_{1, 2} M₁ om. (hapl.)
35^b. —^c) D₄ नराधिपाः (for परंतप). —^d) K_{4, 5}
क्रोशन्ति (K₅ ता) (for क्रोशन्ति). K₃ D_{2, 10, 11} G₃

क्रोशद्भिर्बान्धवैश्चान्ये भयार्ता न निवर्तिरे ॥ ३५
निर्मर्यादे तथा युद्धे वर्तमाने भयानके ।
अर्जुनो भीमसेनश्च मोहयांचक्रतुः परान् ॥ ३६
सा वध्यमाना महती सेना तव जनाधिप ।
अमुद्यत्तत्र तत्रैव योषिन्मदवशादिव ॥ ३७
मोहयित्वा च तां सेनां भीमसेनघनंजयौ ।
दध्मत्तुर्वारिजौ तत्र सिंहनादं च नेदतुः ॥ ३८
श्रुत्वैव तु महाशब्दं धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।

दयितैर्; K₁ आतरं (for बान्धवैश्च). K₃ D_{2, 11} G₃
अन्ये; K₅ D_{8, 10} M₁ अन्यैर्; D₁ M₂ चान्यैर्. —^b) D₈
repeats 35^d (twice) and 36^a after 36^c. —^d) (12
भयार्तान्; M₁ भयार्तैर् (for भयार्ता). S₁ K₁₋₃ न
निवर्तिरे; K₄ D₃ न निवर्तते; K₅ Dn D₃ M₁ न (Dn
च) निवर्तिताः (Dn रे); B (B₂ missing) D₆ (all
three times).⁹ निवर्तिरे; D₂ नैव वर्तिरे; D₁ समरे
श्रुतं; T₃ G_{1, 3} नातिवर्तिनः (G₁ न; G₃ नी); T₄
न निवर्तनं; G₂ नातिवर्तते; M₂₋₄ व्रणपीडिताः (for न
निवर्तिरे).

36 B₂ missing. D₁ om. 36^{ab} (cf. v. l. 35). —^a)
T₈ वर्तमाने (for निर्मर्यादे). K₄ यथा; D₁ महा; T₂₋₄
G₃ तदा (for तथा). —^b) T₃ निर्मर्यादे (for वर्तमाने).
S₁ K_{1, 2} भयंकरे; D₂ भयावहे (for नके). —^c) K₄
तु; B₅ om. (for च). —^d) After 36^c, D₈ repeats
35^d (twice) and 36^a. D₆ om. 36^d. —^e) T_{3, 4} G
मोहयामासतुः.

37 B₂ missing. —^a) D₈ वर्तमाना; M संवध्य
(for सा वध्य). —^b) K_{3, 5} D_{1, 3, 4, 9, 11} (12 नरा-
धिप; T₄ विशां पते (for जनाधिप). —^c) K₁ Dn
D_{2, 5} अमुद्यत्त च; K₅ D₁ G₂ अमुद्यत्तत्र. —^d) (12
वशा इव.

38 B₂ missing. —^a) T_{2, 4} तु (for च). Dn
D₈ om. (hapl.) 38^c-39^b. —^c) K₅ दधतुर. D₁
वारिजं. —^d) K₄ B (B₂ missing) Dn D_{2, 5, 8-11} M₂₋₄
सिंहनादांश्च. S₁ K_{1, 2} D_{10, 11} M₁ चक्रतुः; D₁ नेदिरे
(for नेदतुः).

39 B₂ missing. Dn D₆ om. 39^{ab} (cf. v. l. 38).
D₁ om. 39-43. —^a) T_{2, 3} G M₃ च (for तु).
—^b) D_{2, 5} घनंजयौ (for शिखण्डिनौ). —^c) After
39^b, M₂ reads 41. —^d) Dn₁ धर्मसेने (for राजं).

धर्मराजं पुरस्कृत्य मदराजमभिदुतौ ॥ ३९

तत्रार्थमपश्याम घोररूपं विशां पते ।

शल्येन संगताः शूरा यदयुध्यन्त भागशः ॥ ४०

माद्रीपुत्रौ सरभसौ कृतास्त्रौ युद्धदुर्मदौ ।

अभ्ययातां त्वरायुक्तौ जिगीषन्तौ बलं तव ॥ ४१

ततो न्यवर्तत बलं तावकं भरतर्षभ ।

शरैः प्रणुनं बहुधा पाण्डवैर्जितकाशिभिः ॥ ४२

वध्यमाना चमूः सा तु पुत्राणां प्रेक्षतां तव ।

भेजे दिशो महाराज प्रणुना दृढधन्विभिः ।

हाहाकारो महाञ्जले योधानां तव भारत ॥ ४३

तिष्ठ तिष्ठेति वागासीद्भावितानां महात्मनाम् ।

क्षत्रियाणां तदान्योन्यं संयुगे जयमिच्छताम् ।

आद्रवन्नेव भग्नस्ते पाण्डवैस्तव सैनिकाः ॥ ४४

त्यक्त्वा युद्धे प्रियान्पुत्रान्भ्रातृनश्च पितामहान् ।

मातुलान्भागिनेयांश्च तथा संबन्धिवान्धवान् ॥ ४५

हयान्द्विपांस्त्वरयन्तो योधा जग्मुः समन्ततः ।

आत्मत्राणकृतोत्साहास्तावका भरतर्षभ ॥ ४६

C. 9. 459
B. 9. 9. 47
K. 9. 8. 47

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

—^a) M₁ मादेशमभिजगमतुः.

40 B₂ missing. D₁ om. 40 (cf. v. l. 39). —^a) D₂ [अ]द्भुतम् (for [अ]श्चर्यम्). K₄ अपश्यामो. —^b) M₃ घोररूपौ. T₃ + G महद्गर्थ (for विशां पते). —^c) Ś₁ K₁. 2 सहिताः; K₄ संदृताः; T₄ संहताः; M₄ संगताश्च (for संगतः). K₂ वीराः; D₁ D₂. 5 सर्वैः; M₄ शूराश्च (for शूरा). —^d) T G भारत (for भागशः).

41 B₂ missing. D₁ om. 41 (cf. v. l. 39). M₂ reads 41 after 39^b. —^a) K (except K₂) B (B₂ missing) D₂. 5. 6. 8-11 M₁. 3. 4 तु; D₁ 3 च (for स). M₁ सरभसौ (for रभसौ). —^b) D₉ दुर्मद. —^c) D₁ 1 अभ्ययातां; D₂. 4 अभ्ययातौ. D₄ मुदा (for त्वरा). S अभीतौ त्व (M₁ जग्नतुस्त्व) रया युक्तौ. —^d) T₄ भीषयंतौ (for जिगीषन्तौ). K₃ D₁ 10. 11 G₂. 3 परं तप (for बलं तव).

42 B₂ missing. D₁ om. 42 (cf. v. l. 39). D₉ om. (hapl.) 42^a-43^b. T₄ om. (?hapl.) 42-43. K₄ repeats 42^a after 43^b. —^a) D₆ T₁. 2 [s]व्यवर्तत; T₃ हव°; G₁ [s]भ्याव°; G₂. 3 M₂-4 व्याव°; M₁ ह्याव° (for न्यव°). —^c) Ś₁ शनैः (for शरैः). Ś₁ K₁ प्रभिन्नं; K₄ D₂. 5. 10 नुनं; B₃ पन्नं; D₃ स्रुतं; M₁ भद्रं (for णुनं). T₁-8 G M₂-4 ततः शरप्र (M₂-4 रैः प्र) वि (T₃ M₃ वृ) दैश्च.

43 B₂ missing. D₁ om. 43^a (cf. v. l. 39). D₉ om. 43^a; T₄ om. 43 (for both, cf. v. l. 42). —^a) T₂ वध्यमाना (for वध्य°). —^b) D₁ D₂. 6 तव प्रेक्षतां (by transp.); D₃ पश्यतां तव. — After 43^b,

K₄ repeats 42^a. —^c) D₄ भीता (for भेजे). S (T₄ om.) भेजे दश दिशो राजन्. —^d) Ś₁ K₁. 2 प्रशुभा; K₄ D₁ 0 नुना; M₃. 4 भिन्ना (for णुना). K₅ D₃. 10. 11 शरवृष्टिभिः; D₁ द्व चन्विभिः; S (T₄ om.) दृढ- (M₁ देव) विक्रमैः (G₁ भे). —^e) B₂. 4 D₁ 10. 11 तत्र (for तव). D₁ T₃ G₁. 2 M यो (M₂-4 यौ) धानां द्रवतां तव (D₄ दा); G₃ योधानां द्रावतस्त्व.

44 D₁ om. 44^a (cf. v. l. 39). —^a) Ś₁ K₁. 5 वाक्वासीत्; B D₁ D₂. 5. 6. 8-11 T₁. 2 चाप्यासीद्; D₃ विक्वासीत् (sic) (for वागासीद्). —^b) Ś₁ K D₃. 10. 11 पांडवानां (for द्रावितानां). D₄ S महात्मभिः; D₆ स्मनः. — K₄ om. 44^c-45^d. —^c) B₃ D₁ D₂. 4-6 T₃ + G तथा; D₁ 10. 11 सह (for तदा). —^d) B₂ संवशो; T₁. 2 संग्रामे (for संयुगे). —^e) K₂ अद्रवन्तेव; K₃. 5 B D₁ D₂. 2. 4-8. 8-11 T₃ M₁ प्रा (D₄ प्र; T₃ अ; M₁ व्य) द्रवन्नेव (B₂ श्लिव; D₁ om.); D₃ प्राद्रवन्तश्च; T₁. 2. 4 G₁. 3 आ- (T₂. 4 प्र) द्रवन्ते च; G₂ प्राद्रवन्ति च (for आद्रवन्नेव). K₃ D₁ 10. 11 संभगाः; B₄ भगांते; D₃ ते भगाः (by transp.). —^f) K₅ तत्र (for तव).

45 K₄ om. 45 (cf. v. l. 44). D₁ om. 45-46 with the colophon. —^a) T₄ स्थितान् (for प्रियान्). —^b) D₃ अन्यान्; T₃. 4 G M₂-4 अपि (for अथ). D₄ T₃. 4 G M पितृनपि (for पितामहान्). —^c) D₂ T₂ मातुलान्. D₃ भागिनीयांश्च; D₁ 10 भागिने (for भागिने°). —^d) K₃. 5 D₃. 10. 11 वयस्यानपि भारत.

46 D₁ om. 46 (cf. v. l. 45). —^a) Ś₁ K₁. 2 हयद्विपांस; D₄ हयान्द्विपं; T₄ G हयाविद्धास् (for हया-

C. 9. 460
B. 9. 10. 1
K. 9. 9. 1

संजय उवाच ।

तत्प्रभं बलं दृष्ट्वा मद्राजः प्रतापवान् ।
उवाच सारथिं तूर्णं चोदयाश्चान्महाजवान् ॥ १
एष तिष्ठति वै राजा पाण्डुपुत्रो युधिष्ठिरः ।
छत्रेण प्रियमाणेन पाण्डुरेण विराजता ॥ २
अत्र मां प्रापय क्षिप्रं पश्य मे सारथे बलम् ।
न समर्था हि मे पार्थाः स्थातुमद्य पुरो युधि ॥ ३
एवमुक्तस्ततः प्रायान्मद्राजस्य सारथिः ।

निद्रापांस्). Dn D₉ त्वरयतो; D₃ चरयतो; D₈ त्रास-
यतो; T_{1.2} च रयिनो; T₃ G_{1.3} त्वरावतो; T₄ त्वरा-
युक्ता; G₂ प्रधावतो; M₁ तारयतो; M_{2.4} त्वार°; M₃
वार° (for त्वार°). —^δ) T_{1.2} मिया; M यौधा (for
योधा). B (except B₂) Dn_{1.2} D_{2.5.6.8.9} सहस्रशः
(for समन्ततः). —°) D₄ आत्मत्राणे (for °त्राण-).

Colophon om. in D₁: D₇ missing. — *Adhy.*
name: Ś₁ K_{1.4} रणभूमिवद् (K₄ °ण)ने; M₂₋₄ धार्त-
राष्ट्रसेनापलायने. — *Adhy. no.* (figures, words or
both): B₅ Dn Dn G₂ 9; D₄ T G₁ M 8 (as in
text). — *Śloka no.*: K₅ 45; Dn 42; D₅ 47.

9

✎ This adhy. is missing in D₇ (cf. v. l. 9. 1. 1).

1 G₁ om. the ref. —^a) B₁ T_{2.3} G_{2.3} M₂₋₄ तत्र
(for तस्य-). —°) K₅ D₃ नूनं (for तूर्णं). —^δ)
Dn D_{1.2.4.5} नोदय (for चोदय). B₃ Dn D_{1.2.5.6}
T₂ मनो- (for महा-). T₄ G_{1.3} मद्राजः प्रतापवान्
(= 1^δ); G₂ मद्राजो महीपतिः.

2 ^δ) G₃ मम (for पाण्डु-). — D₁ om. 2^{ad}. —°)
D₉ पत्रेण (for छत्रेण). D_{2.4} G₂ प्रियमाणेन; D₅ घृय°;
T₄ धार्य°; G₁ ह्रिय° (for प्रिय°). B₂ प्रियमाणेन छत्रेण;
D₈ छत्रेणाद्यतमानेन (sic). —^δ) D₃ पांडवेन; T_{4.4}
G_{2.3} M₂₋₄ पांडवेण. Ś₁ K_{1.2} विराजते.

3 ^a) Dn₃ D_{4.9} T₂ M₂₋₄ तत्र (for अत्र). B₃
प्रापय मां (by transp.); T₂ मे प्रापय. —^δ) B₅ M₂
मां. (for मे). Ś₁ K_{1.2} D₁ सारथे पश्य मे बलं; G₂

यत्र राजा सत्यसंधो धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥ ४

आपतन्तं च सहसा पाण्डवानां महद्बलम् ।

दधारैको रणे शल्यो वेलेवोद्धृतमर्णवम् ॥ ५

पाण्डवानां बलौघस्तु शल्यमासाद्य मारिष ।

व्यतिष्ठत तदा युद्धे सिन्धोर्वेग इवाचलम् ॥ ६

मद्राजं तु समरे दृष्ट्वा युद्धाय विष्ठितम् ।

कुरवः संन्यवर्तन्त मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ ७

तेषु राजन्निवृत्तेषु व्यूढानीकेषु भागशः ।

पश्य मेघ महाबलं. — D₁ om. 3rd. —°) K_{3.5} D_{10.11}
T_{1.2} समर्थः. T_{1.2.4} G_{1.3} तु (for हि). D₈ M₁ ते
(for मे). K_{3.5} D_{3.10.11} T_{1.2} पार्थः. —^δ) K₃ जेतुम्
(for स्थातुम्). Ś₁ K_{1.2} अत्र पुरो; Dn अद्य स्थिरा;
S अद्याय (T₁ °द्याग-; T₂ °भ्याग-; T₃ °त्राग-; G₂ M₁
°प्यग्र)तो (for अद्य पुरो).

4 ^a) K₅ प्राप्य (for प्रायान्). —°) T₂ धर्मपुत्रः;
M₃ सत्यधर्मो (for °संधो). —^δ) K_{3.5} B_{2.3} D_{3.4}
10.11 T_{1.4} G M धर्मपुत्रो; T₂ सत्यसंधो (for धर्मराजो).

5 D₁ om. 5-6. —^a) K₃ प्रापत्यंतं च; K₃ B_{1.3.5}
D₈₋₁₁ T_{1.2.4} G_{1.3} आ (K₃ प्रा-; T₁ अ)पतत्तच्च (D₁₀
°तत्र); K₅ B₂ Dn D_{2.5.6} आयांतं तं च (Dn D₂ तच्च;
D₅ तत्र); D₁ तमापतंतं (for आपतन्तं च). —^δ) Dn
D_{2.5.6} महाबलं; D₁ महाचमूः. —°) K₃ corrupt.
T₂ तथा च (for दधार). —^δ) D₁ [उ]द्धृतम्; T₁ [उ]-
द्धृतम्; G₂ [उ]द्यंतम् (for [उ]द्धृतम्). K_{2.5} B Dn
D_{2.3.5.6.8-11} T_{1.2} G_{1.3} वेलो (D₂ T₂ वेलो-; D₁₀ बलो-).
द्धृत (K_{4.5} D₅ °द्धृत-; Dn₁ D_{2.9.10} °द्धृत-; D₆ °द्धृत-).
मिवापर्वं.

6 D₁ om. 6 (cf. v. l. 5). —^a) B_{1.5} M₂ बलौघं;
D₂ बलौघस- —^δ) D₅ संयुगो; M₃ मारिष- —°)
K₅ D₃ व्यतिष्ठस; G₁ °ष्ठि (for °ष्ठत). Dn₁ T₄
G_{1.3} M₁ महा-; D₄ T₂ तथा (for तदा). —^δ)
K₄ D₄ सिंहो (sic) (for सिन्धोर्). K₄ [अ]परं; D₁₀
[अ]बलं (for [अ]चलम्).

7 ^a) T₄ च (for तु). —^δ) Ś₁ K₁₋₄ D_{2-5.10.11}
विष्ठितं; K₅ D_{8.9} चोष्ठितं; D₁ संस्थितं (for विष्ठितम्).
Dn दृष्ट्वा युध्ययुधि स्थितं (sic); D₆ दृष्ट्वा *युधिष्ठिरः. —°)

प्रावर्तत महारौद्रः संग्रामः शोणितोदकः ।
 समाच्छिन्नसेनेन नकुलो युद्धदुर्मदः ॥ ८
 तौ परस्परमासाद्य चित्रकार्मुकधारिणौ ।
 मेघाविव यथोद्धृतौ दक्षिणोत्तरवर्षिणौ ॥ ९
 शरतोयैः सिषिचतुस्तौ परस्परमाहवे ।
 नान्तरं तत्र पश्यामि पाण्डवस्येतस्य वा ॥ १०
 उभौ कृतास्त्रौ बलिनौ रथचर्याविशारदौ ।
 परस्परवधे यत्तौ छिद्रान्वेषणतत्परौ ॥ ११
 चित्रसेनस्तु भलेन पीतेन निशितेन च ।

K₄ D₅ T₄ संनिवर्तत; D₄ नाभ्य° (for संन्य°). — ^a)
 D₂ transp. मृत्युं and कृत्वा. K₁ निवर्तिनं.

8 ^a) Ś₁ राजा (for राजन्). D₅ विवृत्तेषु (for निवृ°).
 D₄ तेषु राजन्यवर्तेषु. — ^b) K₂ B₂ Dn₂. n₃ भारत;
 D₄ T₃. 4 G M सर्वशः (for भागशः). — ^c) D₅ महा-
 भाग (for 'रौद्रः). — ^d) D₁₀ शोणितोदकं. — ^e) Ś₁
 K₁. 2 सामात्यशः; D₄ समेतशः; T₁. 2 संगतशः; G₁. 3
 समा (G₃ 'म)याच् (for समाच्छिन्). K₃ B Dn D₁.
 2. 5. 6. 8. 9 चित्रसेने तु (Dn च); K₅ कर्णपुत्रेण; D₃
 कानपुत्रेण (sic) (for चित्रसेनेन). T₄ समरे चित्रसेनेन.
 Cn: चित्रसेनं कर्णपुत्रम् । C — ^f) D₃ -दुर्मदे.
 — After 8, D₄ ins.:

53* नाथेव च महाराज चित्रसेनस्तु पाण्डवम् ।

9 ^b) S -योधिनौ (for -धारिणौ). D₄ युध्येते चित्र-
 कारिणौ. — Dn om. (hapl.) 9^{cd}. D₁ om. 9°-10^d.
 — ^c) T₄ प्रावर्तद्धि; M₃ मेघा इव (for मेघाविव). K₅
 यथोद्धृतौ; D₂ 'द्धृतौ; D₄. 10. 11 यथावृत्तौ; D₅ यथा-
 वृत्तं; D₆ यथोद्धृतं (for 'द्धृतौ). M₁ कालमेघाविवोद्धृतौ.
 — ^d) K₅ D₃ -वर्तिनौ; D₅ -वत्सन्नौ (sic); T₄ -वार्षिकौ
 (for -वर्षिणौ). M₃ छिद्रान्वेषणतत्परौ (= 11^d).

10 D₁ om. 10 (cf. v. l. 9). — ^a) D₃ corrupt.
 K₄. 5 B₅ Dn₁. n₃ D₅ T₂. 3 शिषिचतुस् (for सिषि°).
 — ^b) D₃ परस्परमहा*वे; T₃ तौ परस्परसमाहवे (hyper-
 metric). — ^c) B₄. 5 D₄ S पश्यामः (D₄ T₄ 'म).
 — ^d) K₃-5 B₄. 5 Dn D₃. 4. 10. 11 G₃ M₂-4 च; T₂. 3
 ह (for वा).

11 ^a) Dn₁. n₃ D₂. 5 कृतज्ञौ; D₁ कृतज्ञौ; D₃ उत्कृष्ट-
 (for कृतास्त्रौ). T₄ उभौ कृताविवरिणौ (sic). — ^b) T₃. 4
 G₁. 2 रण- (for रथ-). — ^c) Dn₁ वृत्तौ; D₅ दक्षौ;

नकुलस्य महाराज मुष्टिदेशेऽच्छिन्नद्वन्द्वः ॥ १२
 अथैनं छिन्नधन्वानं रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः ।
 त्रिभिः शरैरसंभ्रान्तो ललाटे वै समर्पयत् ॥ १३
 ह्यांश्चास्य शरैस्तीक्ष्णैः प्रेषयामास मृत्यवे ।
 तथा ध्वजं सारथिं च त्रिभिस्त्रिभिरपातयत् ॥ १४
 स शत्रुसुजनिर्युक्तैर्ललाटस्थस्त्रिभिः शरैः ।
 नकुलः शुशुभे राजंस्त्रिशङ्क इव पर्वतः ॥ १५
 स छिन्नधन्वा विरथः खड्गमादाय चर्म च ।
 रथाद्वातरद्वीरः शैलाग्रादिव केसरी ॥ १६

C. 9. 476
 B. 9. 10. 17
 K. 9. 9. 16

M₃ युक्तौ (for यत्तौ). — D₃ om. (hapl.) from 11^d
 up to मुष्टिदेशे (in 12^d).

12 D₃ om. up to मुष्टिदेशे (cf. v. l. 11). — ^a)
 D₂ चित्रसेनेन (sic) (for 'नस्तु). Dn D₂. 5. 8. 9 पी-
 तेन (for भलेन). D₁ चित्रसेनः सुधारेण. — ^b) Ś₁ K₁. 2
 चित्रेण; B₂ T₃ शि(B₂ शी)तेन; Dn D₁. 6 वाणेन; D₅
 बलेन; Ca (gloss: पाथितजलेन) पीतेन (as in text).
) D₂ T₄ महद्वन्द्वः (for 'च्छिन्नद्वन्द्वः).

13 ^a) K₄ यथा (for अथ). B₁ चित्र- (for छिन्न-).
 — ^b) M₁. 3. 4 रुक्मपुङ्खैः. K₄ Dn D₅ T₂ शि(D₅ सि)-
 लाशितैः; K₅ 'शिरैः (for 'शितैः). — ^c) D₂ transp.
 त्रिभिः and शरैः. G₂ सुसंभ्रान्तो. — ^d) Dn D₆ च;
 D₁ स; D₁₀. 11 तैः (for वै). Ś₁ K₁. 2 D₁ समार्दयत्;
 K₃. 4 B₄. 5 Dn D₃. 8. 11 T₃ समार्प°; D₄ समर्थ°; M₁
 समर्च° (for समर्प°).

14 ^c) D₁₀ स रथिनां (for सारथिं च). — ^d) K₅
 अवारयत्; D₄ T G M₁. 2. 4 अताड°; D₃ अयोध°; M₃
 अताप° (for अपात°).

15 T₄ reads 15^{ab} twice. — ^a) K₅ om. स. — ^b)
 D₅ transp. त्रिभिः and शरैः. — ^c) K₅ साधमे (sic)
 (for शुशुभे).

16 ^a) G₁ M संछिन्न- (for स छिन्न-). — ^b) D₃
 वर्मं च; T₁. 2 भारत (for चर्मं च). — ^c) K₅ Dn₂
 D₃. 10 T₂ G M₃ अवतरद्. Dn₃ T₃ धीरः. — ^d) K₃. 4
 B (except B₄) D₃. 5. 10 केसरी.

17 D₁ om. 17. — ^a) D₁₀ पंथानं पततस्त्रस्य. — ^b)
 K₅ सार-; D₁₀ स शर- (hypermetric) (for शर-).
 K₃. 5 B Dn D₂. 2. 5. 6. 8-11 समासृजत्; K₄ इवा°; M₁

C. 9. 476
B. 9. 10. 17
K. 9. 9. 17

पञ्चामापततस्तस्य शरवृष्टिमवासृजत् ।
नकुलोऽप्यग्रसत्तां वै चर्मणा लघुविक्रमः ॥ १७
चित्रसेनरथं प्राप्य चित्रयोधी जितश्रमः ।
आरूरोह महाबाहुः सर्वसैन्यस्य पश्यतः ॥ १८
सकुण्डलं समकुटं सुनसं स्वायतेक्षणम् ।
चित्रसेनशिरः कायादपाहरत पाण्डवः ।
स पपात रथोपस्थादिवाकरसमप्रभः ॥ १९
चित्रसेनं विशस्तं तु दृष्ट्वा तत्र महारथाः ।
साधुवादस्नांश्चक्रुः सिंहनादांश्च पुष्कलान् ॥ २०

अपा° (for अवा°). — °) S (except T1) अ० नीत् (for अग्रसत्). Ds नकुलोगसत्तां चैव (sic). — °) Dn वर्षणे; Ds ववर्ष (for चर्मणा). T1 G1.3 हस्तवत् (for विक्रमः).

18 Ks om. (hapl.) 18^a-19^b. Ts. 4 G om. (hapl.) 18^a. — °) D4 प्राप; M चैव (for प्राप्य). — °) M लघुक्रमः (for जितश्रमः). D1 आरूरोह विगतश्रमः. — D1 om. 18°. — °) D4 महाबाहो; G2 रथं तस्य (for महाबाहुः). — D1 transp. 18^a and 19^a. — °) Ts M1 लोकास्य (for सैन्यस्य).

19 Ks om. 19^a (cf. v. 1. 18). D1 transp. 18^a and 19^a. — °) T1. 4 G M1. 2. 4 सु (T1 सु) मकुटं. B सुकुण्डलं सुसुकुटं. — D1 om. 19^a. — °) K2 स्वमनं (sic); T1. 2. 4 G M1 सुनासं. Dn1. n3 D2. 4. 6 चायतेक्ष (D4 रणं; Ds स्वायतेक्षणं (for स्वायते°). — °) D1 अपातयत (for हत). — °) K3-5 B D (except D4; D1 missing) T1. 2 रथोपस्थे; G1. 3 रथात्तस्माद् (for रथोपस्थाद्). — °) D3. 4. 10. 11 T3 G M द्युतिः (for प्रभः).

20 °) Ds रथस्थं; Ds विनष्टं (for विशस्तं). B1. 2. 4 D2. 3. 6 च; B3 तं (for तु). T G चित्रसेनशिरस्तनु. — °) Gs महारथान् (sic). — For 20^a, D1 subst.:

54* चित्रसेनं हतं दृष्ट्वा सर्वे पाण्डवसैनिकाः ।

while D4 subst.:

55* चित्रसेनो महाराज नकुलेन हतो रणे ।

— °) Dn1. n2 D1. 2. 5. 6 साधुसाधु; T1. 2 Ms सिंहनादः; Ts. 4 G तथा (Gs दा) साधु (for साधुवादः). K4. 5 Dn D1-6. 11 Ts. 4 G M1. 2. 4 स्वनं; Ms रवांश्च (for स्वनंश्च). — °) T1. 2 Ms साधुवादांश्च; M2. 4 सिंहनादं

विशस्तं आतरं दृष्ट्वा कर्णपुत्रौ महारथौ ।
सुपेणः सत्यसेनश्च मुञ्चन्तौ निशिताञ्जशरान् ॥ २१
ततोऽभ्यधावतां तूर्णं पाण्डवं रथिनां वरम् ।
जिघांसन्तौ यथा नागं व्याघ्रौ राजन्महावने ॥ २२
तावभ्यधावतां तीक्ष्णौ द्वावप्येनं महारथम् ।
शरौघान्सम्यगस्यन्तौ जीमूतौ सलिलं यथा ॥ २३
स शरैः सर्वतो विद्धः प्रहृष्ट इव पाण्डवः ।
अन्यत्कार्मुकमादाय रथमारुह्य वीर्यवान् ।
अतिष्ठत रणे वीरः क्रुद्धरूप इवान्तकः ॥ २४

(for "नादांश्च"). D2 चक्रिरे; D3. 6 पूज (Dn "र") यन्; T2 पुष्कलान्; M2. 4 पुष्कलं (for पुष्कलान्). Dn सिंहनादानपूरयन्.

21 °) B1 विनाशः (sic); D1 G2 निहतं; Ds विशस्तं (for विशस्तं). — °) D3 महारथैः. — °) K1 D2. 3. 5 सुपेणः; B3 सुसेनः; S सुशर्मा (for सुपेणः). Dn1 चित्रसेनश्च (for सत्य). — °) Dn1. 11 G3 विविधाश्च (for निशिताञ्ज).

22 °) K4 corrupt. Dn D2. 3. 6 तत्र (for ततो). Dn [अ]भ्यद्रवतां; T3 [स]भ्यगच्छतां (for "धावतां"). D3 ततस्तावभ्यधावतां. — °) B (except B2) Dn D1. 2. 3. 6. 8 वरौ (for वरम्). — D1 om. 22^a 23^b. — °) Dn Ds जिघांसन्तं. G2 महा (for यथा). K1 नागौ. — °) S1 K1 व्याघ्रं राजन्; G1. 3 व्याघ्रराजौ (for व्याघ्रौ राजन्). B2 Dn महाहवे; Dn1 "बले; G2 यथा वने (for महावने).

23 D1 om. 23^a (cf. v. 1. 22). — °) K2 अप्यधावतां; K4 B1. 2-5 Dn D2. 3. 8 10 T2 अभ्यन् (K4 B1 "प्यव"; Ds "थ व") पतां; K5 अभ्यन्तां (for अभ्यधावतां). S1 K1. 2 शीघ्रं; K1 तीक्ष्णान्; K5 Dn1 D3-5. 10. 11 T2 तीक्ष्णैर्; Ds तीक्ष्णं. Ts. 4 G तावभ्येस्य महाबाहु (Ts "हो"; M ताडुपेत्य महाबाहु. — °) B1 एवं; D4 Ts. 4 G2 एकं; G1. 3 अति- (for पुनं). Dn. 20. 11 महाशरैः; D4. 5 T1. 3 G M रथौ (for "रथम्"). — °) M ववर्षतुः शरैस्तीक्ष्णैर्. — °) K4 सलिलं; B3 Dn1 शलिलं; M1 पर्वतं (for सलिलं).

24 °) Ds शरघारैः (hypermetrio) (for स शरैः). °) S1 K1. 2 प्रवृष्ट; D1 प्रसष्ट (sic) (for प्रहृष्ट). After 24^b, D4 ins.:

तस्य तौ भ्रातरौ राजञ्जरैः संनतपर्वभिः ।
 रथं विशकलीकर्तुं समारब्धौ विशां पते ॥ २५
 ततः प्रहस्य नकुलश्चतुर्भिश्चतुरो रणे ।
 जघान निशितैस्तीक्ष्णैः सत्यसेनस्य वाजिनः ॥ २६
 ततः संधाय नाराचं रुक्मपुङ्खं शिलाशितम् ।
 धनुश्चिच्छेद राजेन्द्र सत्यसेनस्य पाण्डवः ॥ २७
 अथान्यं रथमास्थाय धनुरादाय चापरम् ।
 सत्यसेनः सुषेणश्च पाण्डवं पर्यधावताम् ॥ २८
 अविध्यत्तावसंभ्रान्तौ माद्रीपुत्रः प्रतापवान् ।

56* नकुलो भरतश्रेष्ठस्ताभ्यां परबलार्दनः ।

— After 24^a, T₄ reads 27^b-29^b, repeating 27^b in its proper place; G₁ reads 27^b-29^a, repeating 27^b in its proper place; and G₃ reads for the first time 27^b-29^a repeating the same in its proper place. T₄ om. 24^a. — ^a) D_{10.11} वेगवान् (for वीर्य°). — ^c) B₁ कुदस्तत्र; M₁ कुदः कूर (for कुदरूप°).

25 D₁ om. 25. — ^a) T₁ तौ तस्य (by transp.); T₂ तावस्य. M₁ शूरौ (for राजञ्ज). — ^b) T₂ आनत- (for संनत-). D₉ वीर्यभिः (sic) (for पर्वभिः). — ^c) K₄ च (for त्रि-). D₂ शकलीकर्तुं. — ^d) M₁ आरभेतौ (for समारब्धौ).

26 ^a) D₂ नकुलश्. — ^b) K₂ चतुरोश् (sic) (for चतुर्भिश्). S₁ चोत्तरे; D₃ च ततो (for चतुरो). T₃ G M हयान् (for रणे). — ^c) S₁ K_{1.2} D₉ T_{3.4} विशि- खैस् (for निशितैस्). K_{4.5} D_{1.3.10.11} T₄ G बाणैः; M₁ भलैः (for तीक्ष्णैः). — ^d) D₁ भारत; D₉ वा पुनः; T₄ G M संयुगे (for वाजिनः).

27 For the sequence in T₄ G₁ and the repetition in T₄ G_{1.3}, cf. v. l. 24. D_{1.1.2} om. 27. D₃ reads 27 on marg. — ^a) T₄ G M अथान्यं बाणमादाय. — ^b) D₃ D_{3.10} M₃ रुक्मपुङ्ख- (D₁₀ पुङ्ख- (for पुङ्खं). D₃ D_{1.5.10} सि (D₅ सि) लामिनं (D₁₁ तेः) (for शितम्). G_{1.3} (both first time) रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः. — ^d) D₄ भारतः; D₉ वा पुनः; G₃ (second time) पाण्डवान् (sic) (for पाण्डवः).

28 For the sequence in T₄ G₁ and the repetition in G₂, cf. v. l. 24. — ^a) K₅ D₃ अन्योन्यं (for अ- धाम्यं). M₁ चादाय (for आदाय). D₁ अथान्यद्वनुरा-

द्वाभ्यां द्वाभ्यां महाराज शराभ्यां रणमूर्धनि ॥ २९
 सुषेणस्तु ततः क्रुद्धः पाण्डवस्य महद्वनुः ।
 चिच्छेद प्रहसन्युद्धे क्षुरप्रेण महारथः ॥ ३०
 अथान्यद्वनुरादाय नकुलः क्रोधमूर्छितः ।
 सुषेणं पञ्चभिर्विद्ध्वा ध्वजमेकेन चिच्छिदे ॥ ३१
 सत्यसेनस्य च धनुर्हस्तावापं च मारिष ।
 चिच्छेद तरसा युद्धे तत उच्चुकुशुर्जनाः ॥ ३२
 अथान्यद्वनुरादाय वेगवं भारसाधनम् ।
 शरैः संछादयामास समन्तात्पाण्डुनन्दनम् ॥ ३३

C. 9. 494
B. 9. 10. 35
K. 9. 9. 34

दाय रथमास्थाय चापरं. — ^a) K₄ D_{5.10} सुषेणश् (D_{3.10} नश्); T₁ G_{1.2.3} (both times) M₁ सुवर्मा (for सुषे- णश्). S₁ K₁₋₃ सुषे (K₃ खे) णः सत्यसेनश्च. — ^a) B₂ तमधावतां; T₁₋₃ G_{1.2.3} (both times) M₁ प्रत्य°; T₄ त्वभ्य°; G₃ (also) प्रत्ययुध्यतां (for पर्यधावताम्). K₅ D₃ पर्यधावत पाण्डव.

29 For the sequence in T₄ G₁ and the repetition in G₃, cf. v. l. 24. — ^a) B₂ D_{1.1} D₄ आविध्यत्. D₁ चापि (for ताव्). D₉ M असंभ्रान्तौ. — G₁ om. (hapl.) 29^b-35^c. — ^b) T₂ च वीर्यवान् (for प्रतापवान्).

30 G₁ om. 30 (cf. v. l. 29). — ^a) K_{4.5} D₂₋₅ सुषेणस् (K₅ D_{3.4} नस्); D₁₀ सु**; S (G₁ om.) सुवर्मा (for सुषेणस्). D₁ D₉ G₂ M च; D₁₀ om. (for तु). — ^b) D_{4.8.10} महाव (D₈ ह) तुः; T_{3.4} G_{2.3} M₁ महात्मनः (for महद्वनुः). — ^c) S₁ K_{1.2} प्रीतः सन् (for प्रहसन्). D_{2.4} क्रुद्धः (for युद्धे). — B₁ D₃ om. (hapl.) 30^a-32^c. — ^d) T₃ तु कार्मुकैः; T₄ G_{2.3} M₁ च कार्मुकं (for महारथः). M₂₋₄ तत उच्चुकुशुर्जनाः (= 32^a).

31 G₁ om. 31 (cf. v. l. 29). B₁ D₃ om. 31 (cf. v. l. 30). — ^b) S₁ K₁ नकुलं; D₂ नकुलः. — S₁ K_{1.2} om. (1 hapl.) 31^c-33^b. — ^c) K₃₋₅ D_{2.5.10} सुषेणं (K₅ D₁₀ नं). D₂ बाणैर् (for विद्ध्वा). S (G₁ om.) सुव- र्माणं शरैः (T_{1.2} त्रिभिर्विद्ध्वा. — ^d) D₄ विक्षिपत्; M₁ चाच्छिनत् (for चिच्छिदे).

32 G₁ om. 32 (cf. v. l. 29). B₁ D₃ om. 32^a (cf. v. l. 30). S₁ K_{1.2} om. 32 (cf. v. l. 31). — ^a) B₂ D_{10.11} स; G_{2.3} तु (for च). K₄ पुनर् (for धनुर). D₁ D_{1.2.5} सत्यसेनधनुश्छिन्वा. — ^b) D₁ लावनेन; Ca (gloss: शरमुष्टिं) हस्तावापं (as in text). D₁ हस्तपंचक

C. 9. 464
S. 9. 10. 35
K. 9. 9. 35

संनिवार्य तु तान्वाणान्कुलः परवीरहा ।

सत्यसेनं सुषेणं च द्वाभ्यां द्वाभ्यामविध्यत ॥ ३४

तावेनं प्रत्यविध्येतां पृथक्पृथगजिह्वगैः ।

सारथिं चास्य राजेन्द्र शरैर्विव्यधतुः शितैः ॥ ३५

सत्यसेनो रथेषां तु नकुलस्य धनुस्तथा ।

पृथक्शराभ्यां चिच्छेद कृतहस्तः प्रतापवान् ॥ ३६

स रथेऽतिरथस्तिष्ठन्नथशक्तिं परामृशत् ।

मारिष. — °) D₁ ननाद (for चिच्छेद). T₄ om. from तरसा up to संनिवार्य (in 34^a). M₁ सहसा (for तरसा). — °) D₃ ते चुक्रुशुर् (for उच्चु°).

33 G₁ om. 33 (cf. v. 1. 29). S₁ K_{1.2} om. 33^{ab} (cf. v. 1. 31). T₄ om. 33 (cf. v. 1. 32). — °) B₂ M अथ सोन्यद्वनुर्गृह्य; T₃ G_{2.3} असावन्यद्वनुर्गृह्य. — °) K₃ B D₁ D_{2.5.6.8.9} शत्रुहं; D₁ वैरिहं (for वेगहं). D₁ सत्यसेनः परंतपः. C₁ नः भारसाधनं, यशःसाधनमित्यर्थः. — °) S₁ तं छादयामास; K₁ तौ छादयां; D₃ संताड° (for संछाद°). — °) B₁ पांडुनंदनः.

34 G₁ om. 34 (cf. v. 1. 29). T₄ om. up to संनिवार्य (cf. v. 1. 32). — °) S₁ K_{1.4} D_{2.3} D_{2.6} स (for सं). B₂ ततो; T_{2.4} च तान् (for तु तान्). K₆ वीरान् (for बाणान्). — °) D₃ पांडवः (for नकुलः). — °) K_{1.5} D₁ D_{2.3.5.10} सुषेणं (K₅ D_{3.10} नं). T_{2.3} M सत्यसेनसुशर्मणौ (G₃ णं). — After 34, D₁ ins.:

57* ततः शक्तिं समुद्यम्य सत्यसेनाय चिक्षिपे ।

[cf. 38^{cd}.]

35 G₁ om. 35^{abc} (cf. v. 1. 29). D₁ om. 35^a-37^b. — °) K₄ प्रतिविध्येतां; D₅ प्रत्यविध्यानां (sic); M_{2.4} प्रत्ययुध्येतां (for प्रत्यवि°). D₄ चैवं प्रतिविध्येतां (sub-metric). — °) D₁₀ corrupt. D₁ om. the first पृथक्. — °) K₃ सारथ्यं. S₁ K₁₋₃ D₄ तस्य; M₂₋₄ चैव (for चास्य). — °) K_{4.5} B_{1.3-5} D_{3.6.9-11} T₄ G_{2.3} शितैर्; D₈ शतैर् (for शरैर्). K₄ B (except B₅) D_{2.3} D_{2.5.6.10.11} विविधतुः; K₅ वध्यधनुः (sic); T₁ M विन्य (M₃ व्या) धनुः (for धनुः). K_{4.5} B_{1.3-5} D_{2.6.8-11} T₄ G_{2.3} शरैः; D₁ D₅ शितैः (for शितैः). D₄ शरैर्वोरधनुच्युतैः.

36 D₁ om. 36 (cf. v. 1. 35). — °) K₁ ध्वजं तस्य; K₂ रथाभांस्तु; B_{2.5} D₉ रथेषां तु; D_{1.2} D₅ रथ-स्थस्य; D₃ रथे तिष्ठन् (also रथस्थस्तु); D₈ रथेष्टं तु;

स्वर्णदण्डामकुण्ठाग्रां तैलधौतां सुनिर्मलाम् ॥ ३७

लेलिहानामिव विभो नागकन्यां महाविषाम् ।

समुद्यम्य च चिक्षेप सत्यसेनस्य संयुगे ॥ ३८

सा तस्य हृदयं संख्ये विभेद शतधा नृप ।

स पपात रथाद्भूमौ गतसत्त्वोऽल्पचेतनः ॥ ३९

भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा सुषेणः क्रोधमूर्छितः ।

अभ्यवर्षच्छरैस्तूर्णं पदार्तिं पाण्डुनन्दनम् ॥ ४०

T₁ [s]थ तूर्णं तु (for रथेषां तु). — °) D₂ नकुलस्य. T G M₁ तदा (for तथा). — °) D₃ om. from शराभ्यां up to दण्डाम (in 37°). D₄ शिराभ्यां (for शराभ्यां). — °) T₄ G₃ लघु- (for कृत-).

37 D₁ om. 37^{ab} (cf. v. 1. 35). D₃ om. up to दण्डाम (cf. v. 1. 36). — °) D₁₀ समरे; G₂ स रथी (for स रथे). K_{1.4} D₆ T₄ G M विरथस् (for उति°). K₄ तत्र (for तिष्ठन्). D₄ स तदा विरथं ज्ञात्वा. — °) D₂ D₃ अथ (for रथ-). S₁ K₁ परामृषन्; B_{1.3-5} D₆ मृषन्; D₁₁ D_{2.5} मृशन्. — °) T_{3.4} G M सुवर्णदंष्ट्रां तीक्ष्णाग्रां. — °) D₄ तिलाद्योतां (for तैल-धौतां). D₂ सुनिर्मलां.

38 D₁ om. 38. — °) D₆ इह विभो; T_{1.2} महा-बाहो (for इव विभो). — °) B₁ D_{8.9} भोगि- (for नाग-). — °) T_{1.2} प्र- (for च). D₁₁ चिच्छेदः.

39 °) T₁ M₁ संखे; T_{3.4} G गत्वा; M_{2.4} संखे (for संख्ये). — °) G₂ चिच्छेद (for विभेद). D_{10.11} G₂ दशधा (for शतधा). K₃ D_{1.3} नृप- . . °) K₄ हतो (for रथाद्). K_{4.5} B D₁ D_{1-3.6.8.11} T_{1.2} M₃ भूमिं. — °) K₄ [s]ल्पचेतसः; K₆ D_{3.4} M₁ विचेतनः (for ल्पचे°).

40 M₁ om. (hapl.) 40^b-41^a. — °) K_{4.5} D_{1.2} D_{2-5.10} सुषेणः (K₅ D_{3.10} नः); S (M₁ om.) सुशर्मा (for सुषेणः). — °) D₁ अभ्यव (D₁₁ वि) ध्यत्; (G_{2.3} वर्षन् (sic). B₂ D₅ तीक्ष्णैः (for तूर्णैः). — °) K_{4.5} B D_{2.6.8.9} पदातं (K₃ D₈ िति°); D₁₁ पदातिः; D₁ लीलया; D_{2.11} T₁ पदातं (for पदातिं). — K₆ D₁₁ (marg.) D_{8.9.11} ins. after 40: D₂ after 41^b:

58* चतुर्भिश्चतुरो बाहान्ध्वजं छित्वा तु पञ्चभिः ।

त्रिभिर्वै सारथिं हत्वा कर्णपुत्रो ननाद ह ।

[K₅ om. line 1. — (L. 1) D₂ लङ्ग (for ध्वजं). D_{2.8} च (for तु). D₂ सप्तभिः (for पञ्चभिः). — (L. 2) D_{2.9} कर्णपुत्रेण धन्विना (for the post. half).]

नकुलं विरथं दृष्ट्वा द्रौपदेयो महाबलः ।
 सुतसोमोऽभिदुद्राव परीप्सन्पितरं रणे ॥ ४१
 ततोऽधिरुह्य नकुलः सुतसोमस्य तं रथम् ।
 शुशुभे भरतश्रेष्ठो गिरिस्थ इव केसरी ।
 सोऽन्यत्कार्मुकमादाय सुषेणं समयोधयत् ॥ ४२
 तावुभौ शरवर्षाभ्यां समासाद्य परस्परम् ।
 परस्परवधे यत्नं चक्रतुः सुमहारथौ ॥ ४३
 सुषेणस्तु ततः क्रुद्धः पाण्डवं विशिखैस्त्रिभिः ।
 सुतसोमं च विंशत्या बाह्वोरुरसि चार्पयत् ॥ ४४
 ततः क्रुद्धो महाराज नकुलः परवीरहा ।

शरैस्तस्य दिशः सर्वाश्छादयामास वीर्यवान् ॥ ४५
 ततो गृहीत्वा तीक्ष्णाग्रमर्धचन्द्रं सुतेजन्म् ।
 स वेगयुक्तं चिक्षेप कर्णपुत्रस्य संयुगे ॥ ४६
 तस्य तेन शिरः कायाज्जहार नृपसत्तम ।
 पश्यतां सर्वसैन्यानां तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४७
 स हतः प्रापतद्राजन्नकुलेन महात्मना ।
 नदीवेगादिवारुणस्तीरजः पादपो महान् ॥ ४८
 कर्णपुत्रवधं दृष्ट्वा नकुलस्य च विक्रमम् ।
 प्रदुद्राव भयात्सेना तावकी भरतर्षभ ॥ ४९
 तां तु सेनां महाराज मद्राजः प्रतापवान् ।

C. 9. 512
B. 9. 10. 53
K. 9. 9. 54

41 M₁ om. 41^a (cf. v. l. 40). D₁ om. 41-42.
 —^b) K₄. 5 B D (D₁ om.; D₇ missing) T₁. 2 M₂-4
 महारथः (K₄ D₄. 6 'थाः; D₁₁ M₃ 'थं). — After
 41^b, D₂ ins. 58*. —^c) D₃. 10. 11 श्रुतसोमो; T₂
 कृतं; T₄ द्रौपदेयो (for सुतसोमो). D₄ श्रुतसेनोथ
 दुद्राव. —^d) D₈ परीप्सुः; T₄ परस्पर्शन् (for परीप्सन्).
 42 D₁ om. 42 (cf. v. l. 41). —^a) K₁ तत्र
 आरुह्य; T₄ G₂ सहसारुह्य (for ततोऽधि). —^b) D₂.
 3. 10 T₂. 4 श्रुतसोमस्य; D₄ श्रुतसेनस्य (for सुतसोमस्य).
 —^c) K₂. 5 D₁ D₂. 3. 5. 9 T₁-3 M भरतश्रेष्ठ. —^d) B
 D₅. 10 केसरी. K₄ गिरिस्थः केसरी इव; K₅ D₃ गिरि-
 श्रेणिव (D₈ 'ये च) केस (D₃ 'श) ती. —^e) K₅ D₂. 8. 10
 अन्यत् (for सोऽन्यत्). —^f) K₄. 5 D₁₁ D₂-4. 10 सुखेणं
 (K₅ D₃. 10 'नं). S सुशर्मणमयोधयत्.

43 ^a) T₃. 4 G M तत्र तौ (for तावुभौ). —^c)
 B₂ परस्य च; D₃ **स्परः; D₄ परस्परं (for 'स्परः).
 G₂ यत्तौ (for यत्नं). —^d) T₄ तौ (for सु). D₄
 चक्रतुः समहावलौ; G₂ प्रचक्रते महारथौ.

44 ^a) K₄. 5 D₁₁. 2 D₂-5. 10 सुखेणस् (K₄ D₃. 10
 'नस्); T₁-3 G₂ M सुशर्मा (for सुषेणस्). B₂ सुसं-
 रब्धः; D₁₁ ततः क्रुद्धः; T₁ सुसंक्रुद्धः (for ततः क्रुद्धः).
 T₄ G₁. 3 ततः क्रुद्धः सुशर्मा तु. —^b) K₄ D₂-4 T₃. 4 G
 M निशितैः; D₁ विभिदे; D₅. 10 विशिषैस् (for विशि-
 खैस्). D₁. 9 T₃ M शरैः (for त्रिभिः). —D₁ om.
 44^a. —^c) K₈-5 D₈ T₂. 4 भु (K₅ सू) तसोमं; D₄
 श्रुतसेनं; D₁₀. 11 श्रुतसोमस्य (for सुतसोमं). B₂ D₂
 D₁₀. 11 तु (for च). B₂ सुतसोमस्य विंशत्या. —^d)
 B₅ राजौर (sic) (for बाह्वोर). S₁ K₁-8 चार्पयत् (for
 चार्पं).

45 ^b) D₂ नकुलः; D₈ कुपितः (for नकुलः). —^c)
 M₂-4 सर्वाश्च (sic) (for सर्वाश्). —^d) K₄ B (except
 B₂) D₁₁. 2 D₁. 2. 4-6. 8. 9 T₂. 3 M वेगवान् (for वीर्यं).

46 ^a) D₁ D₂. 4 गृहीत्वा. K₂ तीक्ष्णाग्रः; T₃ शिक्षा-
 ग्रम् (sic) (for तीक्ष्णा). —^b) K₂ -भवचंद्रं; D₁₁ अर्धं
 चंद्रं. K₂. 4. 5 B₂. 4. 5 D₁ D₂-8. 9 T₁. 2 G₁ M सुतेजसं;
 D₈ सुतोपमं (sic); T₄ सतेजन् (for सुते). —^c) K₃
 सुवेगयुक्तं; K₅ D₃. 10. 11 G₂. 3 स वे (D₁₁ G₂. 3 सुवे) ग-
 वर्ततं; D₄ T₃. 4 G₁ M आकर्णपूर्णं (for स वेगयुक्तं).
 —^d) K₅ D₃. 10. 11 कर्णपुत्राय. D₁ सुखेणस्य महारथः.

47 ^a) T₃ स तस्य च; G₂ सत्यसेन (for तस्य तेन).
 —^b) K₅ D₃-5 नृपसत्तमः. —^c) D₁₀ सर्वसैन्यानि (sic).
 —^d) D₂ अद्भुतम्.

48 D₁ om. 48. —^a) D₁ M भूमौ (for राजन्).
 S₁ K₁. 2 स हतस्तत्र (K₂ 'सेन) राजेंद्र; T₃. 4 G स पपात
 हतो भूमौ. —^b) D₂ नकुलेन. —^c) D₂ नदीवेग (for
 'वेगाद्). K₄ D₃. 8. 10 ह्वाहृयस्; D₁ D₂. 5 T₁. 2 'भ-
 म्भस्; D₁₁ 'नुचस् (for 'रुणस्). K₂ नदीवेगा **रु-
 ग्गस्; D₄ तदा वेगाभिर्सेनभम्भस्; M₁ नदीवेगेन चारुणस्.
 —^d) D₂ transp. तीरजः and पादपः. K₅ D₃. 4. 10. 11
 M₁ यथा; D₁ D₂ [s] भवत् (for महान्).

49 ^a) T₃ रथं (for 'वधं). K₄ D₂ कर्णपुत्रं हतं
 दृष्ट्वा. —^b) D₂ नकुलस्य. K₄ धीमतः (for विक्रमम्).
 —^c) D₈ महा (for भयात्). D₉ सैन्यं; T₄ भीता
 (for सेना). —^d) D₉ तावका (sic). G₃ भरतर्षभौ
 (sic).

50 ^a) D₄ स; M₁ तास् (for तां). M₁ सेना.
 —^b) D₉ मद्राजः. —^c) K₄ D₁₁. 2 T₄ अपलायद्;

C. 9. 512
B. 9. 10. 53
K. 9. 9. 54

अपालयद्रणे शूरः सेनापतिरिदमः ॥ ५०

विभीस्तस्यौ महाराज व्यवस्थाप्य च वाहिनीम् ।

सिंहनादं भृशं कृत्वा धनुःशब्दं च दारुणम् ॥ ५१

तावकाः समरे राजत्रक्षिता दृढधन्वना ।

प्रत्युद्युररातींस्ते समन्तादिगतव्यथाः ॥ ५२

मद्राजं महेश्वासं परिवार्य समन्ततः ।

स्थिता राजन्महासेना योद्धुकामाः समन्ततः ॥ ५३

सात्यकिर्भीमसेनश्च माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ।

D₉ अपालयद्; (G₂ "रयद्" (for "लयद्"). D₁ महाशूरः;
D₃ महेश्वरः; M₂ 4 रणे वीरः (for रणे शूरः). ---^a)
K₄ अरिदम. — After 50, D₁ ins.:

50* सा सेना विद्रुता राजन्दिशो दश भयद्रुता ।

51 D₁ om. from 51 up to 9. 10. 9. —^a) K₁ D_n
व्यभीस्तस्यौ; B₃ D₁ अभी^०; (G₁ 3 विभु^०; G₂ वरेवस्त्रो
(for विभीस्तस्यौ). D₄ T₃ 4 G M महेश्वासः (for महा-
राज). —^b) T₁ 2 तु (for च). D₁ समाक्रम्य च
भेदिनीं; T₃ 4 G M समवस्थाप्य वाहिनीं. —^c) T₃ धनुः-
शब्दं (for सिंहनादं). D₄ T₃ 4 G M महत् (for मृत्युं).
—^d) D₄ शंखशब्दं; T₃ सिंहनादं (for धनुःशब्दं).

52 D₁ om. 52 (cf. v. l. 51). The portion of the
text from 52 up to 9. 10. 12 is lost in B₂ on missing
folio. —^b) T₄ रक्ष्यतां (sic); G₃ रक्षितान् (sic)
(for रक्षिता). K₃ 5 B₁ 3 5 D₄ 8. 8-11 T G दृढ (T₄
दृढः; G₃ रथ) धन्विना; K₄ "बुद्धिता; D_n M₁ "ध-
न्विनः (for "धन्वना). —^c) D_n 3 D₄ अरिस्तांस; D₃
10. 11 च तांस्ते; T₃ 4 G M अभीतास् (for अरातींस्).
B₃ D_n 3 D₃ 4 10. 11 तु; D_n 1 n₂ D₂ 5 च; T₃ 4 G
M₁ तान्; M₂ ताः (for ते). T₁ 2 प्रत्युद्युररींस्त्वान्.
—^d) D₄ व्यगतव्यथाः.

53 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 53 (cf.
v. l. 51). D₃ om. 53-58. —^a) D_n 1 n₂ महाराजं
(for मद्र). —^b) T₃ 4 G व्यवस्थिताः (for समन्ततः).
M₁ समंतात्परिवार्य च. —^c) K₁ 3 D₁ om. (hapl.) 53^{cd}.
—^d) T₄ G ततो (for स्थिता). D₄ रणे (for राजन्).
K₃ B (B₂ missing) D₈ 8. 8 महामानो; G₂ "शूरा (for
"सेना). —^e) K₄ D_n D₂ 4. 5. 11 T₁ M₂ 4 योद्धुकामा;
K₃ योद्धुकामाः. D₄ [अ]रिभिः सह (for समन्ततः).

54 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 54 (cf.
v. l. 51). D₃ om. 54 (cf. v. l. 53). —^a) D_n
सात्यकी (for "किर). —^b) B₁ D₈ पार्थिवौ (for पाण्डवौ).

युधिष्ठिरं पुरस्कृत्य हीनिपेधमरिदमम् ॥ ५४

परिवार्य रणे वीराः सिंहनादं प्रचक्रिरे ।

बाणशब्दरवांश्चोग्रांस्त्वेडांश्च विविधान्दधुः ॥ ५५

तथैव तावकाः सर्वे मद्राधिपतिमञ्जसा ।

परिवार्य सुसंरब्धाः पुनर्गुह्यमरोचयन् ॥ ५६

ततः प्रवृत्ते युद्धं भीरूणां भयवर्धनम् ।

तावकानां परेषां च मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ ५७

यथा देवासुरं युद्धं पूर्वमासीद्विज्ञां पते ।

---^a) K₃ 5 B (B₂ missing) D₈ 8 Cap हीनिपेधम्;
D₁ प्रह्व्यंश्च; T₃ 4 G महारथम्; C₁ हीनिपेधम् (as in
text). D_n 1 अरिदमः; D₁ "दमाः; (G₃ M₃ "दम.

55 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 55 (cf.
v. l. 51). D₃ om. 55 (cf. v. l. 53). ---^a) T₁ 2
महेश्वासाः; T₃ रणे वीर (for रणे वीराः). —^b) K₁ 3
om. 55^b-56^c. —^c) K₄ सिंहनादान्; M₃ "नादः (sic)
(for "नादं). —^d) D_n 1 n₂ शब्दान्; D₁ नादः; T₃ 4
G M "दोख (for शब्द). D₉ चरांश्च (for रवांश्च).
D₃ चांश्च; D₁ 11 तीवान्; M₁ चैव (for चोग्रांश्च).
—^e) B (B₂ missing) D₂ 8. 8 C₁ (gloss: सिंहनादान्)
क्ष्वेडांश्च; D₄ T G₁ 3 M₂ 4 क्ष्वेडां (D₁ "लॉं)श्च; (G₂
दृक्कांश्च; C₁ क्ष्वेडांश्च (for क्ष्वेडांश्च). B (B₂ missing)
D₈ 8. 8 G₂ C₁ विविधा. K₃ D₃ बहून्; B (B₂ miss-
ing) D_n D₂ 8. 8. 8 C₁ सुदुः; M₂ 4 ददुः (for दधुः).
K₄ क्ष्वेडिता विविधा दधुः; M₁ क्ष्वेडितोत्कृष्टसंयुतान्.

56 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 56 (cf.
v. l. 51). D₃ om. 56 (cf. v. l. 53). S₁ K₁ 3 om.
56^{abc} (cf. v. l. 55). ---^b) M₁ मद्राधिपतिम्. ---^c)
D₁ 10 परिवार्य. K₃ तु संक्रुडाः; D₁ सुसंरब्धाः (for "रब्धाः).
—^d) K₂ योद्धुम्; K₃ द्रुद्धम् (for युद्धम्). K₄ अनो-
द्यन्.

57 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 57 (cf.
v. l. 51). D₃ om. 57 (cf. v. l. 53). K₁ om. (hapl.)
57^c-58^d. —^a) S₁ K₁ निवर्तिनं.

58 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 58 (cf.
v. l. 51). D₃ om. 58 (cf. v. l. 53). K₄ om. 58
(cf. v. l. 57). —^a) K₂ D₃ G₃ देवासुरे; K₃ देवासुरा
(sic) (for देवासुरं). G₃ युद्धे. ---^c) D₁ corrupt. K₃
B₁ अतीतानां. D_n 1 n₂ D₂ 3 G₂ तद्. T₃ 4 (G₁ 2 M₂ 4
[आ]सीत् (T₃ "द्यद्; G₃ ह्यासीद्; M₁ [ए]वासीद् (for

अभीतानां तथा राजन्यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ५८
 ततः कपिध्वजो राजन्हत्वा संशप्तकात्रणे ।
 अभ्यद्रवत तां सेनां कौरवीं पाण्डुनन्दनः ॥ ५९
 तथैव पाण्डवाः शेषा धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ।
 अभ्यधावन्त तां सेनां विसृजन्तः शिताञ्शरान् ॥ ६०
 पाण्डवैरवकीर्णानां संमोहः समजायत ।
 न च जङ्गुरनीकानि दिशो वा प्रदिशस्तथा ॥ ६१
 आपूर्यमाणा निशितैः शरैः पाण्डवचोदितैः ।

हतप्रवीरा विध्वस्ता कीर्यमाणा समन्ततः ।
 कौरव्यवध्यत चमूः पाण्डुपुत्रैर्महारथैः ॥ ६२
 तथैव पाण्डवी सेना शरै राजन्समन्ततः ।
 रणेऽहन्यत पुत्रैस्ते शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ६३
 ते सेने मृशसंतप्ते वध्यमाने परस्परम् ।
 व्याकुले समपद्येतां वर्षासु सरिताविव ॥ ६४
 आविवेश ततस्तीव्रं तावकानां महद्भयम् ।
 पाण्डवानां च राजेन्द्र तथाभूते महाहवे ॥ ६५

C. 9. 528
 B. 9. 10, 68
 K. 9. 9. 69

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

राजन्).

59 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 59 (cf. v. l. 51). --^b) K₁. 5 B₁ D_n D₂-5. 9-11 T₂ संसप्तका (K₅ 'का'); B₆ शंश (for संश). T₁ G M हत्वा शत्रुसं-
 ततः. --^c) G₁. 3 अभ्यद्रवतां सेनां वै. -- After 59^d, D₂
 reads 60^d-61^d for the first time (repeating it in its
 proper place), followed by the repetition of 60^d.
 S₁ K₁. 2. 4 om. (hapl.) 59^d-60^d. D₂ om. 59^d. --^d)
 D₅ कुरुणां; D₉ कौरवां; G₁. 3 वासतिः (G₁ 'वः') (for
 कौरवीं). D₁ G₁. 2 M₃ कुरुनन्दनः; T₃. 1 G₃ M₁. 2. 4
 कुरुनन्दन.

60 For the repetition in D₂, cf. v. l. 59. B₂
 missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 60 (cf. v. l. 51). S₁
 K₁. 2. 4 om. 60^{ab} (cf. v. l. 59). --^a) T₃ तदा; T₄
 तत्र (for तथा). K₅ B₁. 4. 5 D₆. 8. 9 सर्वे; K₅ शेषां; T₄
 M₁ राजन् (for शेषा). --^c) D₃ अभ्यद्रवन्तः; D₅. 9 वर्तत
 (for 'धावन्त'). T₃. 4 G M₃-1 अभ्यधावन्तदा (T₄ G₂. 3
 'था' सेनां. --^d) S₁ K₁. 2 विसृजन्ताम् (for 'जन्तः').
 T₂ G₁. 3 transp. शितान् and शरान्. D_n. 13 D₅
 शिताव्.

61 For the repetition in D₂, cf. v. l. 59. B₂
 missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 61 (cf. v. l. 51).
 --^a) T₁ समकीर्णानां; G M₂. 1 अभिकीं; M₃ अधिकीं
 (for अवकीं). K₅ D₉ शरैः समवकीर्णानां. --^b) D₃. 8 सम-
 पद्यत. T₃ मोहः समभिजायत. --^c) K₄ तव; D_n ततो
 (for न च). K₂ जज्ञान् (sic); K₄ D₃ जहुः; B₁ जहुरः;
 B₃-5 D_n D₉ जगमुः; D₈ जंतुरः; D₁₀ तक्षुस्; M₁
 [अ]जानन् (for जहुर). K₅. 5 D_n D₉-11 स्वनीकानि;
 D₈ स्वनी (for अनी). D₂. 5 जगमुरनीकानि दिशो (D₅

ततो); D₁ T₁ G M₃-4 न च जा (T₁. 2 विज्ञा) नैल्यनीकानि.
 --^d) D_n T₄ G₂ दिशश्च; D₂. 5 विदिशः; D₃ न दिशो;
 T₃ G₁. 3 M दिशो वै (for दिशो वा). K₅ B₃ D₃. 4. 11
 T₁ विदिशस् (for प्रदि). S₁ K₁-3 [s]पि वा; D_n
 D₂ च वा; T₃ तदा (for तथा). K₄ दिशो व्याप्तदिश-
 स्तथा; D₁₀ ****दिशस्तथा.

62 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 62 (cf. v. l.
 51). --^a) D₂ आपूर्यमाणः; T₄ G₂. 3 आवाय्यमाणा; G₁
 lacuna (for आपूर्यमाणा). D₄ विविधैः (for निशितैः).
 --^b) D_n D₂. 5 चोदितैः; T₁ चोभितैः (for चोदितैः).
 --^c) D₁₀ corrupt. K₄ D_n D₅ हतप्रवीरः; D_n1 हतवीर-
 (submetric) (for 'प्रवीरा'). G₁ हतप्रवीरो विध्वस्तः.
 --^d) S₁ D_n D₁₀. 11 T₄ वार्यमाणा; K₁. 3. 4 B (B₂
 missing) D₅. 6. 8 T₁ G₃ कीर्यमाणा; T₂ शीर्यमाणा;
 G₁ कीर्यमाणः (for 'माणा'). K₅ om. समन्ततः. -- S₁
 K₁. 2. 4 M₃ om. (hapl.) 62^c-63^b. --^e) K₅ वध्यत;
 D_n D₂ [आ]विध्यत; D₅. 6. 11 [आ]वध्यत (for [अ]व-
 द्यत). D₄ कौरवी वध्यते सेना.

63 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 63 (cf. v. l.
 51). S₁ K₁. 2. 4 M₃ om. 63^{ab} (cf. v. l. 62). D_n.
 12 D₂. 5. 6 om. 63; D_n3 reads the same on marg.
 --^a) D₁₀. 11 पांडवं; G₁. 3 पांडवीं. D₈. 10. 11 सैन्यैः;
 G₁. 3 सेनां (for सेना). --^c) T₃ पुत्रस् (for पुत्रैस्).

64 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 64 (cf.
 v. l. 51). --^a) D_n D₂. 5. 6 नृप- (for मृश). S₁ K₁-3
 संकुद्रे (for संसृष्टे). --^c) D_n2 समपाद्येतां; D₉ पद्यतां;
 T₄ G सजे (G 'ज्ये') तां (for 'पद्येतां'). --^d) K₄ सरिता;
 D₃ T₃ सरिताम् (for 'ताम्'). G₁. 8 यथा (for इव).

65 B₂ missing (cf. v. l. 52). D₁ om. 65 (cf. v. l.

C. 9. 529
B. 9. 11. 1
K. 9. 10. 1

संजय उवाच ।

तस्मिन्विलुलिते सैन्ये वध्यमाने परस्परम् ।
द्रवमाणेषु योधेषु निनदत्सु च दन्तिषु ॥ १
कूजतां स्तनतां चैव पदातीनां महाहवे ।
विद्रुतेषु महाराज ह्येषु बहुधा तदा ॥ २
प्रक्षये दारुणे जाते संहारे सर्वदेहिनाम् ।

51). —^a) D₃ प्रविवेश. D₆ शीघ्रं; (G₁. 3 तत्र (for तीव्रं). —^c) Ś₁ om. च. —^d) D₃ तथामृतं; D₁₀ °भूत- (for °भूते). Ś₁ K₁. 2 om. (hapl.) from महाहवे up to पदातीनां (in 9. 10. 2^b). K₃ महामृधे; D₄ महद्भयं (for महाहवे).

Colophon om. in Ś₁ K₁. 2 D₁: B₂ D₇ missing. —Adhy. name: D₂ दुर्योधनसेनामोहः; T₃. 4 G₁. 3 M₂-4 कर्णपुत्रवधः. —Adhy. no. (figures, words or both): B₅ D_n 10; D₄. 10 S 9 (as in text). —Śloka no.: K₅ D_n 66; D_n. n₂ 65.

10

☞ This adhy. is missing in D₇ (cf. v. 1. 9. 1. 1).

1 B₂ missing up to 9. 10. 12 (cf. v. 1. 9. 9. 52). Ś₁ K₁. 2 om. up to पदातीनां (in 2^b) (cf. v. 1. 9. 9. 65). D₁ om. 1-9 (cf. v. 1. 9. 9. 51). D₅ om. the ref. —^a) B₅ विनि**; D₄ विलसिते; S (except T₂) विलुलिते; C_a विलुलिते (as in text). —^c) D₅. 5. 10 द्रव- (D₅ °व्य)मानेषु; S (except T₁. 2) ह्यमानेषु; C_a द्रवमाणेषु (as in text). D₈. 4 T₄ G₁ सैन्येषु; M योधेषु. —^d) K₃ निरदत्सु; K₄ विरमासु (sic); D₄. 5 T M विनदत्सु; D₈. 10 विद्रवत्सु; G₁. 3 विनष्टेषु; G₂ विपीदत्सु (for निनदत्सु). T₄ नदत्सु च (for च दन्तिषु).

2 B₂ missing; Ś₁ K₁. 2 om. up to पदातीनां; D₁ om. 2 (for all, cf. v. 1. 1). T₂ om. 2^a-3^b. —^a) D_n D₄. 6. 8 स्तनतां; D₃ स्तनतां; C_a स्तनतां (as in text). G₁. 3 [अ]पि (for [ए]व). —^b) Ś₁ K₁. 2 D₄ महामृधे (for °हवे). —^c) K₄ D₁₀. 11 वि (D₁₀. 11 नि) हतेषु. D₄ महाराजन्. —^d) D_n. n₂ हतेषु. K₁ बहुधस (sic). Ś₁ K₁. 3 B₁ D₅ T₄ तथा (for तदा).

3 B₂ missing; D₁ om. 3 (for both, cf. v. 1. 1).

नानाशस्त्रसमावापे व्यतिपत्करथद्विपे ॥ ३
हर्षणे युद्धशौण्डानां मीरूणां भयवर्धने ।
गाहमानेषु योधेषु परस्परवधैपिषु ॥ ४
प्राणादाने महाघोरे वर्तमाने दुरोदरे ।
संग्रामे घोररूपे तु यमराष्ट्रविवर्धने ॥ ५
पाण्डवास्तावकं सैन्यं व्यधमन्निशितैः शरैः

T₂ om. 3^{ab} (cf. v. 1. 2). —^a) D₆ प्रक्षयं; T₁ संक्षये (for प्रक्षये). Ś₁ K₁. 2 बहुधा; C_n दारुणे (as in text). K₃ D₁₀. 11 घोरे; D₆ याते; G₃ राजन् (for जाते). —^b) D₁ समरे; T₁ संगरे; (G₃ सुहारे; M₃ संसारे (sic) (for संहारे). D_n देहिनः. —^c) Ś₁ K₁ वस्त्रः; M₃ शस्त्रे (for शस्त्र). Ś₁ K₁. 2 समा (K₂ °म) वापः; K₃. 5 B (B₂ missing) D_n D₂-4. 6. 8-11 समा (D_n °म)वापे; T₃ समालापे; T₄ (G₂ समावासे (for °वापे). —^d) K₂. 5 D₃ T₃ व्यतिपत्किः; K₃ पत्किः; D₈ °ष्ट्र (sic); T₂ °रिक्त- (for °पत्किः). Ś₁ महाद्विपे; K₄ समद्विपे; K₅ रथद्वये (sic) (for °द्विपे).

4 B₂ missing; D₁ om. 4 (for both, cf. v. 1. 1). —^a) D₆. 6. 11 T₁ G₁ हर्षणे (for हर्षणे). D₄ रणः; D₈ युधि (for युद्ध). K₃ D₃. 5. 10 शौण्डानां. —^b) Ś₁ K₁ मेरूणां. D₂ भयवर्धनः. —^c) K₄ om. (hapl.) 4^a 5^d.) K₃ तेषु सर्वेषु; M₃ गाधमानेषु (for गाह). M योधेषु. —^d) K₂ om. (hapl.) 4^d. —^e) D_n. n₂ D₃. 6 नि (D₅ न)नदत्सु (for परस्पर). D₁ वधेषु च; D₈ M₁. 3 वधेपिषु; D₁₀ वधैपिणः (for °पिषु). D₂ धिनिदत्सु च द्वेपिषु; T₂ नदत्सु स्वरवसिव.

5 B₂ missing; D₁ om. 5 (for both, cf. v. 1. 1). K₄ om. 5 (cf. v. 1. 4). —^a) K₁. 5 D₁ T₁. 4 G₁ प्राणादाने; D₃. 10 प्राणयूते; D₅ प्राणयूते (sic) (for °दाने). K₂ महाघोरं. —^b) D₁₀. 11 वर्धमाने (for वर्त). K₃ दुरोदरं; D₅ दुरासदे; G₁ M₂-4 दुरोदरे; M₁ नरेश्वर; C_a (gloss: युद्धयूते) दुरोदरे (as in text). —^c) Ś₁ K₁. 2 वै (for तु). D_n संग्रामे घोररूपेषु.

6 B₂ missing; D₁ om. 6 (for both, cf. v. 1. 1). —^b) T₁ व्यधमन्; T₃. 4 G₁ विव्यधुरः; M₁ व्यदहन् (for व्यधमन्). D_n D₂. 5. 6. 8 व्यधमन्तं (D₂. 5. 6 °तः) शि (D₅ सि)तैः शरैः. —^c) D₄ transp. योधा and जघ्नुः. G₃ M योधा.

तथैव तावका योधा जघ्नुः पाण्डवसैनिकान् ॥ ६
 तस्मिन्स्था वर्तमाने युद्धे भीरुभयावहे ।
 पूर्वाह्णे चैव संप्राप्ते भास्करोदयनं प्रति ॥ ७
 लब्धलक्षाः परे राजत्रक्षिताश्च महात्मना ।
 अयोधयंस्तव बलं मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ ८
 बलिभिः पाण्डवैर्दमैर्लब्धलक्षैः प्रहारिभिः ।
 कौरव्यसीदत्पृतना मृगीवाधिसमाकुला ॥ ९
 तां दृष्ट्वा सीदतीं सेनां पङ्के गामिव दुर्बलाम् ।
 उज्जिहीर्षुस्तदा शल्यः प्रायात्पाण्डुचर्मं प्रति ॥ १०

7 B₂ missing; D₁ om. 7 (for both, cf. v. l. 1).
 —^a) G_{1.3} तदा. K₄ वर्धमाने. —^b) K₅ D₃ भयानके; D₁ T₃ G M अयप्रदे; T₂ अयंकरे (for भयावहे). T₄ तस्मिन्मीते भयप्रदे. —^c) K_{4.5} Dn D₃₋₅ पूर्वाह्णे; D₉ पूर्वाणि (for पूर्वाह्णे). Ś₁ K D_{3.10.11} T_{1.2} चापि (for चैव).

8 B₂ missing; D₁ om. 8 (for both, cf. v. l. 1).
 —^a) Ś₁ K_{1.2} लब्धलक्ष्याः; K₅ वसलक्ष्याः (sic); M₃ लब्धलक्षाः (for लक्ष्याः). D₆ महा (for परे). — K₄ om. 8^b-9^a. —^b) Ś₁ K_{1.2} अर्थि (K₁ क्षि) ताश; D₃ राक्षसास; T₂ राक्षितांश्च (for ताश). K_{3.5} D_{3.10.11} तु (for च). B₁ D_{1.9} T_{3.4} G M महात्मभिः (for त्मना). —^c) D₄ अयोधयत्; G₃ आयोधयस्. D₂ बलं. —^d) D₃ त्यक्त्वा (for कृत्वा). K₁ निवर्तिनं; K₅ तैकं.

9 B₂ missing; D₁ om. 9 (for both, cf. v. l. 1).
 K₄ om. 9^a (cf. v. l. 8). —^a) D₂ बलिभिः. Dn D_{2.5} हृष्टैर; T_{1.3} G_{1.3} M दीप्तैर (for हृष्टैर). — D₃ om. 9^b-10^a. —^b) Ś₁ K_{1.2} D₈ लक्ष्यैः. —^c) Dn D_{2.5.6} Cn कौरव्यासी (D₂ वी सी) दमाना सा; T₁ तव व्यसीदत्पृतना; G₃ कौरव्यासीदत्सा पृतना (hypermetric). —^d) Ś₁ K_{1.2} वृकीव; T_{1.2.4} गौरिव; G_{1.3} गिरिव; G₂ गिरिर (sic) (for मृगीव). D₂ समाकुला; D₃ समाकुले; T₃ G₂ M भयातुरा; T₄ G_{1.3} भयाकुला (for समा).

10 B₂ missing (cf. v. l. 1). D₃ om. 10 (cf. v. l. 9). —^a) K₅ दृष्ट्वा (sic) (for दृष्ट्वा). Ś₁ K_{1.2} T₂ रुदतीं (for सीदतीं). B_{1.5} तां सीदतीं तदा सेनां; Dn D_{1.2.5.6} तां दृष्ट्वा सीदमानां च (D₁ स; D₃ तां). —^c) D₄ T₃ G M ततः (for तदा). —^d) K₄ D₉ प्रयात्. D₆ परः; D₉ योद्धुं (for पाण्डु). K_{3.4} D_{10.11} सुताम् (for

मद्राजस्तु संकुद्धो गृहीत्वा धनुरुत्तमम् ।
 अभ्यद्रवत् संग्रामे पाण्डवानाततायिनः ॥ ११
 पाण्डवाश्च महाराज समरे जितकाशिनः ।
 मद्राजं समासाद्य विव्ययुर्निशितैः शरैः ॥ १२
 ततः शरशतैस्तीक्ष्णैर्मद्राजो महाबलः ।
 अर्दयामास तां सेनां धर्मराजस्य पश्यतः ॥ १३
 प्रादुरासंस्ततो राजन्नानारूप्यनेकशः ।
 चचाल शब्दं कुर्वाणा मही चापि सपर्वता ॥ १४
 सदण्डशूला दीप्ताग्राः शीर्यमाणाः समन्ततः ।

C. 9. 543
 B. 9. 11. 15
 K. 9. 10. 15

चर्म). T_{1.2} प्रदुद्राव चर्मपतिः.

11 B₂ missing (cf. v. l. 1). D₃ reads 11^a-12^b after 17^a. —^a) Ś₁ K₁₋₃ D_{3.4.10.11} सु- (for तु). — D₁ om. 11^a. —^c) K₄ B₁ Dn₁ D₄ T₃ G_{2.3} M₂ अभ्यधावत्. T₃ G₂ M₂₋₄ संकुद्धः; G_{1.3} संकुद्धान्; M₁ वेगेन (for संग्रामे).

12 For the sequence in D₃, cf. v. l. 11. B₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) K₅ B (B₂ missing) D_{2.4-6.8} पाण्डवापि (for वाश्च). D_{1.3.9-11} पाण्डवा अपि भूपाल (D₁ राजेन्द्र; D₉ महाराज [hypermetric]). —^b) D₁ समरे जयवादिनः. —^c) K₃ D_{10.11} विभिदुर; D_{1.2} विविधुर; T_{1.4} G₃ विव्यथुर (for थुर). Dn₂ om. शरैः. — After 12, M₂₋₄ ins.:

60* तथैव तावका योधा धर्मराजं युधिष्ठिरम् ।

13 ^a) D₂ शितैस् (for शतैस्). S (except T_{1.2}) ततः सुतीक्ष्णैर्निशितैर् (M_{1.3} विशिष्टैर्). —^b) K_{3.5} B₂ D_{3.10.11} T_{1.2} महारथः (for बलः). M₁ माद्राजोपि पाण्डवीं. —^c) Dn नोदयामास; D₄ मर्दया; D₉ चोदया.

14 ^a) K₅ D_{3.10.11} S (except T_{1.2}) निमित्तानि (for ततो राजन्). —^b) Ś₁ K₁₋₄ वातरूपाणि; B_{1.2.4.5} Dn_{2.3} D_{2.5} दुर्निमित्तानि; B₃ Dn₁ D₉ Ca (gloss: निमित्तरहितानि रूपाणि) अनिमित्तानि; T_{1.2} घोररूपाणि (for नाना). Dn अशेषतः; M₃ अनीकशः (for अने). D₁ निमित्तानि अनेकशः; D₈ निमित्तान्यतकेशवः (sic). —^c) D₃ ववाद (for चचाल). D₃ सर्व- (sic) (for शब्द). —^d) B₂ D₄ S (except T_{1.2}) सपर्वतवना मही (B₂ नदी).

15 D₁ T_{3.4} G om. 15^{ab}. —^a) K_{2.4} D₄ M मूला;

C. 9. 549
B. 9. 11. 15
K. 9. 10. 15

उल्का भूमिं दिवः पेतुराहत्य रविमण्डलम् ॥ १५
मृगाश्व महिषाश्वापि पक्षिणश्च विशां पते ।
अपसव्यं तदा चक्रुः सेनां ते बहुशो नृप ॥ १६
ततस्तद्युद्धमत्युग्रमभवत्संघचारिणाम् ।
तथा सर्वाण्यनीकानि संनिपत्य जनाधिप ।
अभ्ययुः कौरवा राजन्पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १७
शल्यस्तु शरवर्षेण वर्षन्निव सहस्रदृक् ।
अभ्यवर्षददीनात्मा कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥ १८

Dn1, n2 D2. 4. 6 -शूल- (D2 °ळ-) (for -शूला). D4
संदीपाः (for दीसाप्राः). D3 त्रिशूलाश्वापि दीसाप्राः. . .^a)
K3 B1. 3-5 Dn D2. 4. 6. 8-11 दीर्यमाणाः; B2 M1 च्य B2
वि)कीर्यतः; T1 जीर्यमाणाः; M2. 4 विकिरंत्यः (M2 °तः);
M3 व्यकीर्यं च (for दीर्यमाणाः). —^c) K1 भूमे; B2
Dn D1. 2. 4. 6. 9 T1. 2 M1 भूमौ (for भूमिं). K2. 5
B3 D3 M1 दिवा (for दिवः). —^a) M3 आहित्य.
D2 -मंडलं; D3 -मंडले.

16 D1 om. 16-17. —^a) D4 पक्षिणश्च (for महि-
षाश्च). Dn D2. 4-6 S [ए]ज (for [अ]पि). —^b) D4
महिषाश्च (for पक्षिणश्च). B2 नराधिप; D3 महीपते.
) Dn अपसव्यां. K3 B1. 3 Dn D4. 6 T1. 2 G2
ततश्च; D5 सदा; M2 तथा (for तदा). D3 सव्यं (for
चक्रुः). —^a) B2 सेनास. S (except T1. 2) वै (for
ते). S1 K1-3 सेनां ते भरतर्षभ. — After 16, Dn3
(marg.) D4. 8. 9 ins. :

61* मृगसुसुधरापुत्रौ शशिजेन समन्वितौ ।
चरमं पाण्डुपुत्राणां पुरस्तात्सर्वभूसुजाम्
शस्त्राग्नेष्वभवज्ज्वाला नेत्राण्याहत्य वर्षती ।
शिरः स्खलीयन्त भृशं काकोलकाश्च केतुपु

[(L. 1) Dn3 सुसुधरुः; D4 सुधसुध- (for सुध°).
Dn3 -पुत्रः (for -पुत्रौ). — (L. 2) D4 समरं (for चरमं).
D4 कुर- (for तवै-). — (L. 3) Dn3 भवज्; D4 [अ]-
भवज् (for [अ]भवज्). Dn3 हर्षतां (for वर्षती). D4
हयाश्वाश्वापि सुंचति (for the post. half). — (L. 4) Dn3
स्खलीयत; D4 °यतो (for °यन्तः).]

17 D1 om. 17 (cf. v. 1. 16). —^a) Dn D2. 4. 6
यतश्च; T4 तत्र (for ततश्च). B1. 2 T1. 2 तु (for तद्).
Dn1, n2 D5 अव्यग्रम्; D6 अव्यस्तम्; T3. 4 G M1. 2. 4
अभवद् (for अव्यग्रम्). M3 ततस्तदभवद्युद्धम्. —^b) T4
G M अव्यग्रं (for अभवद्). D10, 11 सहचारिणां; T4 G

भीमसेनं शरैश्चापि रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः ।
द्रौपदेयास्तथा सर्वान्माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ॥ १९
धृष्टद्युम्नं च शैनेयं शिखण्डिनमथापि च ।
एकैकं दशभिर्वाणैर्विव्याध च महाबलः ।
ततोऽसृजद्वाणवर्षं धर्मान्ने मघवानिव ॥ २०
ततः प्रभद्रका राजन्सोमकाश्च सहस्रशः ।
पतिताः पात्यमानाश्च दृश्यन्ते शल्यसायकैः ॥ २१
अमराणामिव व्राताः शलभानामिव व्रजाः ।

संघवारणं; M2 संखचारिणां; M3 सखलारिणां. T3 अव्य-
ग्रमघवारणं. . .^a) K3 B Dn D2. 3. 4. 6. 8. 9 ततः (for
तथा). T4 तथा सर्वस्य सैन्यानि. —^a) B2 D1. 4 नरा-
धिप; D3 जनानि च (for °धिप). T3. 4 G M2. 4 संनि-
वार्य समंततः. — After 17^d, D3 reads 11^a 12^b.
—^c) K5 T4 G M अव्यग्रन्; D3 अव्यग्र (sic); T3
अव्यग्रत् (for "युः"). T3 G M2. 4 कौरवो राजा (M4
°जन्); T4 कौरवेयाश्च; M1 °वाणां वै (for "वा राजन्").

18^a) T4 शल्यश्च; G1. 3 स शल्यः (for शल्यस्तु).
D3 -वर्षाणि. T3 G2 शल्यः शरयदृष्टेण. . .^b) D1. 3. 6
सहस्रदृक् (for "दृक्"). . .^c) D3 अव्यवर्षेण दीनात्मा;
D10 अव्यवर्षत धर्मात्मा.

19^a) G1. 3 शितैश्च (for शरैश्च).
—^b) M1 रुक्म- (for रुक्म-). K3 शिलाचितैः; Dn
D4. 5 °लितैः; D6 शिलोद्धतैः (for शिलाशितैः). . .^c)
K4 D2 M3 द्रौपदेयाश्च. Dn2, n3 D2. 6 T3. 4 G M1. 2. 4
ततः; T2 तदा (for तथा). —^d) D1 लीलया (for
पाण्डवौ).

20 Dn1, n2 om. 20^{add}; Dn3 reads the same on
marg. —^a) G3 धृष्टद्युम्नः. K4 D3. 4. 10 च शैने (D4
°न्ये)यै; D1 द्रौपदेयाश्च; T3. 4 G1. 3 M स शैनेयं.
—^b) K2 D3. 4 शिखण्डिनम्; D6, 10 शिखण्डिनम्. D2. 3. 4
अपि वा; T3. 4 G M2. 4 आहवे (for अपि च). D1
शैनेयं च शिखण्डिनं. —^d) S1 K1. 2 सुः; K3 Dn1 स
(for च). K5 (also as in text) महारथः; D2 °बलः;
D3 °बले (for °बलः). B2 D1 अविध्यत महाबलः (B2
°रथः); T3. 4 G M विव्याध (G1 °य) भरतर्षभ. —^e)
S1 (sup. lin. as in text) वर्षाते; D10 धर्मातरं (for
धर्मान्ते).

21^a) D10 om. from ततः up to भिव (in 22^a).
G3 प्रभकरा; M3 प्रभद्रको. D6 om. राजन्. —^c)

ह्लादिन्य इव मेघेभ्यः शल्यस्य न्यपतञ्जराः ॥ २२

द्विरदास्तुरगाश्चार्ताः पत्तयो रथिनस्तथा ।

शल्यस्य बाणैर्न्यपतन्वभ्रमुर्व्यनदंस्तथा ॥ २३

आविष्ट इव मद्रेशो मन्थुना पौरुषेण च ।

प्राच्छादयदरीन्संख्ये कालसृष्ट इवान्तकः ।

विनर्दमानो मद्रेशो मेघह्लादो महाबलः ॥ २४

सा वध्यमाना शल्येन पाण्डवानामनीकिनी ।

अजातशत्रुं कौन्तेयमभ्यधावद्युधिष्ठिरम् ॥ २५

तां समर्प्य ततः संख्ये लघुहस्तः शितैः शरैः ।

शरवर्षेण महता युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ २६

तमापतन्तं पत्त्यश्वैः क्रुद्धो राजा युधिष्ठिरः ।

अवारयच्छरैस्तीक्ष्णैर्मत्तं द्विपमिवाङ्कुशैः ॥ २७

C. 9. 559
B. 9. 11, 31
K. 9. 10, 30

M1 पातिताः. T2 हन्यमानाश् (for पात्य). — ^a D4 T3.4 G M व्य (T3 ह्य) दृश्यन्ते (for दृश्यन्ते). B1 दिव्यः; T2 तस्य (for शल्यः). K5 D3.11 व्य (D3 व्या) दृश्यन्त स्स साय (K5 स्स साध; D11 ससाय) कैः.

22 D10 om. up to निव (in 22^a) (cf. v. l. 21). D1 om. 22^a-23^b. — ^a D4 व्रजाः; T2 वृताः (for व्राताः). D8 शराणामिव संघाताः. — ^b D2 शल्यमानम्. B5 D8 प्रजाः (for व्रजाः). — ^c Dn D4.9 आदित्य; D3 ह्लादिन्य (for ह्लादिन्य). — ^d D9 निपतञ्ज; M1 पतिताः (for न्यपतञ्ज). K4 शरान्; D9 शरैः (for शराः).

23 D1 om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). — ^a M2 द्विपदास् (for द्विर). K1 श्रान्ताः; T2 चार्वाः; M3 (orig.) चाश्वाः; M3 (sup. lin.) चास्ताः (for चार्ताः). — ^b D9 पक्षयो (for पत्तयो). G3 तदा. — ^c G1 शल्यः; G3 ते शल्य- (for शल्यस्य). K2 न्यः; K3.5 Dn D3.4.10.11 (12 अपतन्; D2 निप; T2 न्यपते (for न्यपतन्). B2 शल्यबाणैर्हताः पेतुर; D8 शल्यस्य न्यपतन्बाणैर्. — ^d K5 D3 व्यभ्रमुर्; B3-5 D8.9 व्य (B3.4 व) भ्रमन्; T3 M3 बभ्रुतुर (for बभ्रमुर्). S1 K1-3 व्य (K3 वि) धमंस; K4 न्यपतंस; T3 व्यसवस; M1 नानदंस (for व्यनदंस). B2 बभ्रमुश्चस्नुस्तथा (sic).

24 ^a K2 D3 अवि (K2 ि)ष्ट; D4 आदित्य; M2 प्रविष्ट (for आविष्ट). — S1 K1.2 D3 om. (hapl.) 24^{bcd}. K3 om. 24^{bcd}. — ^c K4 Dn D5 प्रच्छादयद्; D4 T1.2.4 G M प्रोत्साद (D4 T4 G2 'र')यद् (for प्राच्छाद). T4 G1.3 M सर्वान् (for संख्ये). D2 प्रच्छादयदसंग्रेक्ष्य; T3 प्रोत्सारयदसर्वान् (submetric). — ^d D1 कालनुज; M1 काचसृष्ट (sic); Ca कालसृष्ट (as in text). — D1 om. 24^{ef}. — ^e Dn D8.10 M विमर्दमानो; D4 बाणवर्षेण; T3 निनर्दमानो (for विनर्द). — ^f K3 T1.2 न्नादो; D4 ह्लादो (for ह्लादो).

25 ^a Dn D1.2.5.6 समरे (for शल्येन). — ^b S1 K1-3 महाचमूः (for अनीकिनी). — After 25^b, D1 ins.:

62* प्रदुद्राव महाराज शल्यबाणैः प्रपीडिता ।

— D1 om. 25^c-26^d. — ^c K2 Dn2 D3.4.8.9 अजातशत्रु; B5 'शल्य' (for 'शत्रु'). — ^d D8 अभिधावद्. K2.3 युधिष्ठिरः. — After 25, K5 reads 28^c-29^d.

26 D1 om. 26 (cf. v. l. 25). K3 om. (hapl.) 26^a-27^b. K5 repeats 26^{ab}, after नकुलो द (in 29^d), occurring after 28^b. — ^a B2 स; T2 तं; M2.4 तान्; M3 ताः (for तां). K2 Dn2.3 D8 M3 स (Dn2 M3 सं) मर्ध; K4 B Dn1 D2.5 सं (K4 B3.5 D8 स) मर्धत्; K5 (both times) D3.9 समर्ध्य (D3 'र्ध'; D9 'र्थ')त्; D4 संत्रास्य; D10.11 समर्धत्; T1.2 आसाद्य (for समर्ध). T4 शरैः; G1 शरैः; G3 शितैः (for ततः). T4 G3 संघैर् (G3 'खैर्'); G2 M2-4 संखे (M4 'धे') (for संख्ये). D3 ततः संमतः संख्ये (submetric); M1 संमर्धत ततः संखे. — B2 om. 26^{bc}. — ^b K5 (both times) D4 हस्तं (for हस्तः). K5 (both times) निशितैः (hypermetric); D4 शरैः; D5 सितैः (for शितैः). — ^c D10 repeats from रवर्षेण up to तमा (in 27^a) after 27. B1 Dn2 D3.10 (both times) S (except T1.2) बाण- (for शर-). S (except T1.2) मद्रेशो (for महता). — ^d B2 D10 (both times).11 M1.2.4 अताडयत्. — For 26^{cd}, D4 subst.:

63* ववर्ष समरे क्रुद्धो धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।

27 For the repetition in D10, cf. v. l. 26. K3 om. 27^{ab} (cf. v. l. 26). — ^a D1 बाणैर्वै; D3 पत्यैस्त्रै (sic); D10 पत्यैस्त्रै (sic); T3.4 G M2-4 जात्यश्वैः; M1 अत्युग्रैः (for पत्यश्वैः). — ^b B2 M1.3 राजा क्रुद्धो (by transp.); D4 राजन्क्रुद्धो; T3.4 G M2.4 तदा (T4 G2 'था') क्रुद्धो. — ^c K5 अवारयत्; D4 निवारयन्; T3.4 G2 अवाकिरत् (T4 'न्') (for 'र'यत्). — ^d K5 Dn D1.3.5.6.9 T G1.2 M2-4 मत्त; D10.11 महा- (for मत्त). K5 Dn2.3 M3 द्विप; D8 मत्तम् (for द्विपम्). Dn D8 [अं]कुशं. G8 तद्विपमिव कुंजैः (sic).

C. 9. 299
B. 9. 11. 31
K. 9. 10. 31

तस्य शल्यः शरं धोरं मुमोचाशीविषोपमम् ।
सोऽभ्यविध्यन्महात्मानं वेगेनाभ्यपतच्च गाम् ॥ २८
ततो वृकोदरः क्रुद्धः शल्यं विव्याध सप्तभिः ।
पञ्चभिः सहदेवस्तु नकुलो दशभिः शरैः ॥ २९
द्रौपदेयाश्च शत्रुघ्नं शूरमार्तायनिं शरैः ।
अभ्यवर्षन्महाभागं मेघा इव महीधरम् ॥ ३०
ततो दृष्ट्वा तुघमानं शल्यं पार्थैः समन्ततः ।
कृतवर्मा कृपश्चैव संकुद्रावभ्यधावताम् ॥ ३१

28 For the sequence in Ks, cf. v. l. 25. —^a) Ś1 K2.3 T3.4 M2-4 ततः (for तस्य). —^b) K5 आसी-
विषा **; D4.5.10 आसीविषोपमं. — After 28^b, K5
reads नकुलो द (in 29^a) and repeats 28^{ab}. D1 om.
28^{cd}. —^c) K3.5 B D2.3.8-11 M स नि (B3 M विनि-
मिन्ध; D4 तेप्यविध्यन् (for सोऽभ्यवि'). Dn Ds स नि
(Dn2.3 संनि)मिन्धो महाबाहु (Dn2.3 'हो'र; Ds
स निमिन्धमहाबाहु; T1.2 सोतिविद्रो महात्मा वै. —^d)
Ś1 K2.3.5 B (except B2) Dn D2.5.6.9 न्यपतच्च (for
[अ]भ्यप'). T2 शरं; T3 लघु; G3 चमूं (for च गाम्).
M1 वेगेनागास् गां शरं.

29 For the sequence in Ks, cf. v. l. 25. —^b) K2 शल्यो (sic). T1 G1 विव्याध. B2 पंचभिः; D4
शक्तिभिः (for सप्तभिः). —^{cd}) B5 सप्तभिः (for पञ्चभिः).
D4 च (for तु). B3 om.; D4 अष्टभिः; T3.4 G1.2
M2-4 नवभिः (for दशभिः). M1 नवभिर्नकुलः शरैः
(for 29^d). Dn D1-3.5.6 सहदेवस्तु नकुलो (D2 'लो')
दशभिर्दशभिः शरैः.

30 D4 om. (hapl.) 30^{ab}. —^a) K4 तु (for च).
—^b) B2 तथा (for शरैः). D1 मद्राजं विषोपमैः. —^c)
B2 अभ्यद्रवन्; Dn1 'वर्तन्' (for 'वर्षन्'). Ś1 K2.3 महा-
भाग; K1 'भागान्'; K5 Ds.10.11 T4 G 'राज'; B1.
3-5 Ds.9 'वेगं'; B2 Dn D1.2 'वेगा; D5 'वेगो (for
'भाग'). —^d) G3 महाचलं (for महीधरम्).

31 ^a) D1 पीड्यमानं; D2 वलुयुतं (sic); D10
चोद्यमानं; D11 बाध्यमानं; T G1.3 M2-4 विमर्दं (T1 G1.3
'नर्द'; M2 'मर्द'त; G2 विमृर्दतं; M1 विलुयुतं; Cn
तुघमानं (as in text). —^b) Dn1 पार्थ (for पार्थैः).
S (except T1.2 M1) शल्यमाहवशोभिन्. —^c) M1 कृत-
पर्वा (for 'वर्मा'). —^d) K3 अभिधावतां.

32 ^a) B1 Ds तु (for च). Ś1 K1.2 पतत्रिश्च;

उलूकश्च पतत्री च शकुनिश्चापि सौबलः ।
स्मयमानश्च शनकैरश्वत्थामा महारथः ।
तव पुत्राश्च कात्स्न्येन जुगुपुः शल्यमाहवे ॥ ३२
भीमसेनं त्रिभिर्विद्धा कृतवर्मा शिलीमुखैः ।
बाणवर्षेण महता क्रुद्धरूपमवारयत् ॥ ३३
दृष्ट्युघ्नं कृपः क्रुद्धो बाणवर्षैरपीडयत् ।
द्रौपदेयाश्च शकुनिर्यमौ च द्रौणिरभ्ययात् ॥ ३४
दुर्योधनो युधां श्रेष्ठावाहवे केशवार्जुनौ ।

Ks.5 B Ds.5 (marg.; orig. as in text). 8-11 महा-
वीर्यैः; T2.4 G M [अ]पि कैत (T4 Ks कौर)व्यः (for
पतत्री च). —^b) D2 सौबलः. S (except T1.2)
सौबलः शकुनिस्तथा (G1 'दा'). —^c) K3 (G2 स्मयमानै-
(G3 'ना'श; D10.11 समागम्य (for स्मयमानश). B
Ds.9 M2 तु; D10.11 [अ]थ (for च). K4 स किरन्; K5
सनकैर; T3 शकुनिर (for शनकैर). —^d) K2.3.5 B3
Ds.5.10.11 T1.2 महाबलः; K4 'रथा; T8 मद्रुत्तमः
(sic); T4 G M रथोत्तमः (M2-4 'मं' (for महारथः).
—^e) D1 सर्वशक्त्या; T1.2 च सबला (for च कात्स्न्येन).
'') D3 जिहुषुः (sic) (for जुगुपुः).

33 D1 om. 33^{cd}. —^d) (G2 अवाकित्.

34 B3 om. (hapl.) 34^{ab}; D3 repeats the same
after 35. —^a) D10 दृष्ट्युघ्नम्. Ś1 K1.3.5 B (B3
om.) D1.3 (first time). 9-11 ततः (for कृपः). Ds
(second time) ततः क्रुद्धो महाबाहुः. —^b) K5 B1.4.5
Dn D2.5.6.8.9 अताडयत्; T1.2 अवर्षयत् (for अपीड').
K4 M3 बाणवर्षेण पीडयन् (K1 'यत्'); D3 (first time)
गौतमोभ्यपतद्रणे. —^c) K1 द्रौपदीयांश्च. M2 शनकैर
(for शकुनिर). —^d) K1 द्रौणिम् (for द्रौणिर). Dn
D1.2.5.6 यमौ द्रौणिरथाभ्ययात्; D1 यमौ तु द्रौणिरन्वयात्;
S (except T1.2) यमौ (M2 युक्तो) द्रौणिः समभ्ययात्.

35 K5 om. 35^{ab}. —^a) T1.2 युधि; T4 रथ- (for
युधां). Ks.4 B Dn D1-5.8-11 T4 श्रेष्ठः (for श्रेष्ठाव्).
—^b) Dn2.3 चाहवे; T1-3 ब्राहवे. — D1 om. 35^{cd}.
—^c) T1.2 समभ्यगाद्; M3 'भ्यायाद्. D4 उग्रसेने;
D11 'चेता (for 'तेजाः). —^d) D1 T1.2 M1.8 शत्रैः
(for शरैश्च). Ś1 K1-8 चाभ्यभवद्; K5 Bs.4 D2.5.8.
10.11 T1 चाप्य (T1 'भ्या'हनद्; B5 चाहनद् (submetric);
T2-4 G M अभ्य (G1.3 'भ्या'हनद् (M1 'न'). D2 बली-
T1-3 G M युधि; T4 रथी (for बली). K4 शरैश्चा-
हनद्वली तदा (hypermetric); D8 शरैराशीविषोपमैः.

समभ्ययादुग्रतेजाः शरैश्चाभ्यहनद्गली ॥ ३५
 एवं द्वंद्वशतान्यासंस्त्वदीयानां परैः सह ।
 घोररूपाणि चित्राणि तत्र तत्र विशां पते ॥ ३६
 ऋश्यवर्णास्त्रिवानाश्चान्भोजो भीमस्य संयुगे ।
 सोऽवतीर्य रथोपस्थाद्धताश्चः पाण्डुनन्दनः ।
 कालो दण्डमिवोद्यम्य गदापाणिरयुध्यत ॥ ३७
 प्रमुखे सहदेवस्य जघानाश्चांश्च मद्राद् ।
 ततः शल्यस्य तनयं सहदेवोऽसिनावधीत ॥ ३८

— After 35, Ds repeats 34^{ab}.

36 ^b) T₄ स्वकीयानां (for त्वदी°). — D₁ om.
 36^{cd}. — ^c) D_n D₂. 5. 6 तत्रासन् (for चित्राणि). — ^d)
 Ś₁ K₁. 2 तव तत्र; D_n D₂. 5. 6 द्वंद्वानि च; T₄ G₂
 युद्धानि च (for तत्र तत्र).

37 ^a) Ś₁ K₁. 2 B D₉ ऋश्यः; K₃₋₅ D₁. 2. 5. 8. 10. 11
 ऋक्षः; D_n D₈ कृष्णः; D₄ र्षः (for ऋश्यः). T₂ [अ]य
 (for [अ]धान्). D₃ ऋक्षवर्णाक्षवाताश्चान्. — ^b) K₄ भेजे;
 D₉ तेजो (sic) (for भोजो). — 37^{cd} = (var.) lines
 2-3 of 65*. — ^d) K₃. 4 B₅ D₈. 10 T₁. 3. 4 G M₂₋₄
 हताश्चात्; M₁ °श्च (for °श्चः). — K₅ reads 37^e-38^d
 after 47^b. — ^e) K₄ D₈ T₄ कालः; D₂ कालः;
 D₄ काले (for कालो). — ^f) M₂. 4 अविध्यत.

38 For the sequence in K₅, cf. v. l. 37. M₂ reads
 38 after 40. — ^a) D₄ प्रमुखान्. M₃ सहदेवस्तु.
 — ^b) K₃. 4 D₁₀. 11 स; T₄ G M₂₋₄ तु (for च).
 — ^c) D_n D₁. 2. 5. 6 पदा (for ऽसिना). K₅ सहदेवोऽसि
 पाण्डवः (sic).

39 ^b) M₃ अयोजयत्. — D₁ om. 39^{cd}. — ^c) K₄
 स संभ्रांतमसंभ्रांतो; D₄ असंभ्रांतः स संभ्रांतं; T₁. 2 असं-
 भ्रांतो ह्यसंभ्रांतं. — ^d) D₁₁ बलवान्. D₁₁ बलवत्तरं.

40 ^a) B₂ ततो. — ^c) G₃ आविध्यत्. — ^d) D₁₀. 11
 हसन् (for स्मयन्). D₉ सातुजानिति कुध्यतः. — After
 40, M₂ reads 38; while K₄ ins.:

64* युक्ताश्चस्य पुनर्मैध्वं रथस्यारोहमिच्छतः ।

K₅ cont.: Ś₁ K₁-8. 5 B D_n D₂. 3. 5. 6. 8-11 T₁. 3 ins.
 after 40:

65* पुनश्च भीमसेनस्य जघानाश्चांश्चसाहावे ।

सोऽवतीर्य रथान्तूर्णं हताशः पाण्डुनन्दनः

गौतमः पुनराचार्यो धृष्टद्युम्नमयोधयत् ।
 असंभ्रान्तमसंभ्रान्तो यत्नवान्यत्नवत्तरम् ॥ ३९
 द्रौपदेयांस्तथा वीरानेकैकं दशभिः शरैः ।
 अविध्यदाचार्यस्ततो नातिकुद्धः स्मयन्निव ॥ ४०
 शल्योऽपि राजन्संकुद्धो निघ्नन्तोमकपाण्डवान् ।
 पुनरेव शितैर्वीणैर्युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ ४१
 तस्य भीमो रणे कुद्धः संदष्टदशनच्छदः ।
 विनाशायामिसंधाय गदामादत्त वीर्यवान् ॥ ४२

G. 9. 577
 B. 9. 11. 49
 K. 9. 1 0. 47

कालो दण्डमिवोद्यम्य गदां कुद्धो महाबलः ।

पोथयामास तुरगात्रयं च कृतवर्मणः ।

कृतवर्मा त्ववमुल्य रथात्तस्मादपाकमतः । [5]

[(L. 1) D_n शल्यस्य; D₈ शल्यश्च; T₁. 2 भोजश्च (for
 पुनश्च). D_n. 11 भीमसेनश्च. D₃ वाजानश्यांश्च (for जघाना°).
 K₄ च यादवः; D₂ तदाहवे. — Lines 2-3 = (var.)
 37^{cd}. — (L. 2) B₄ रथोपस्थात् (for रथान्तूर्णं). Ś₁ K
 (except K₃) D₁₀. 11 हताश्चात् (for हताशः). D_n
 पाण्डुनन्दनं; D₁₀ पण्डुनन्दनः. — D_n. 11 D₈ om. lines 3-5.
 D_n reads line 3 on marg. — (L. 3) Ś₁ K₁. 2. 4
 D_n D₂. 5. 6 कालः (for कालो). B₄ गदापाणिर् (for गदां
 कुद्धो). K₃ वृकोदरः; B₁ रणे रथः; B₃. 4 अयुध्यत (for
 महाबलः). — K₃ D_n om. lines 4-5. — (L. 4)
 K₅ योधयामास. D₈ तु रथान् (for तुरगान्). Ś₁ (sup.
 lin. as above) श्रुतः (for कृतः). — (L. 5) Ś₁ K₁. 2
 तदापुल्य; K₅ हव° (for त्वव°). D₅ T₂ अस्माद् (for
 तस्माद्).]

41 D_n D₈ om. from 41 up to 9. 11. 1. D₁ om.
 from 41^a up to 9. 11. 3^b. — ^a) D₄ S (except T₁. 2)
 तु (for उपि). T₃. 4 G₂ M₁. 2. 4 राजा (for राजन्).
 K₃ एतस्मिन्नंतरे शल्यो. — ^b) D₂ न्यन्नन्. — ^c) D₄
 शरैर्; D₅ शितैर् (for शितैर्). — D₂ om. 41^a-42^a.
 — ^d) K₄ अताडयत्; G₂ अपोय° (for अपीड°).

42 D_n D₁. 8 om. 42; D₂ om. 42^a (for both, cf.
 v. l. 41). — ^a) T₃ M₂₋₄ रणः (for रणे). D₄
 क्रोधात्; T₃. 4 G₁. 3 M₂₋₄ क्रोधी (for कुद्धः). B₁. 8
 D₅. 9 तस्य कुद्धो रणे भीमः. — ^b) K₅ D₁₀ संदश्यः; D₃. 11
 संदश्यः; D₄ संदष्टः (for संदष्टः). K₅ B₂ D₃. 10. 11 T₂
 दशनच्छदं. — D₃ reads 42^{cd} twice. — ^c) D₄ G₂ M₃
 विनाशम्. K₄ [अ]तिः; D₅ [अ]स्य (for [अ]भिः). — ^d)
 K₄ B₄ D₂. 8 (both times). 4. 8. 9. 11; T₁. 2. 4 G₂ M₁

C. 9. 578
B. 9. 11. 50
K. 9. 10. 48

यमदण्डप्रतीकाशां कालरात्रिमिबोधताम् ।
गजवाजिमनुष्याणां प्राणान्तकरणीमपि ॥ ४३
हेमपट्टपरिक्षिप्तमुल्कां प्रज्वलितामिव ।
शैक्यां व्यालीमिवात्युग्रां वज्रकल्पामयस्मयीम् ॥ ४४
चन्दनागुरुपङ्काक्तां प्रमदामीप्सितामिव ।
वसासेदोसृगादिग्धां जिह्वां वैवस्वतीमिव ॥ ४५
पटुघण्टारवशतां वासवीमशनीमिव ।

आदाय (for आदत्त). — After the first occurrence of 42^{ab}, D₃ reads for the first time 9. 11. 8-19 and 9. 11. 21^c-22^b, repeating them in their proper places.

43 Dn D_{1.6} om. 43 (cf. v. l. 41). K₅ om. 43^a-44^b. — ^b S (except T₁ G₁) काळ-. D₉-11 रात्रीम्. D₄ [अ]परां; D₅ [उ]दितां; T_{1.2} [उ]द्धतां (for [उ]द्यताम्). — ^c G_{1.8} रथ- (for गज-). D₂ सहस्राणां (for -मनुष्याणां). — ^d B_{1.5} D_{3.10.11} T₄ G_{2.3} देहात- (for प्राणान्त-). K_{3.4} B D_{3.5.8.10.11} अति; D₂ मृधि; D₄ मृद्धे (sic); T_{1.2} इव (for अपि). D₉ प्राणांतकरणं सति (sic).

44 Dn D_{1.6} om. 44 (cf. v. l. 41). K₅ om. 44^{ab} (cf. v. l. 43). — ^a D₁₁ हेमपट्टां (for 'पट्ट-'). K₄ परिक्षिप्तम्. — ^b D₄ प्रज्वलिताम्; T₁ आपतिताम्; T₂ आपततीम् (for प्रज्वलिताम्). — T₃ om. (hapl.) 44^c-45^b. — ^c Ś₁ K_{1.2} D₄ G₃ M₂₋₄ सैक्यां; D₅ सैन्य-; D₈ सैवां; T₁ दुष्टां; T₂ दुषां; T₄ सिंह-; G₂ सेनां; M₁ सैत्यां; Ca (gloss: विशिष्टलोहघटिताम्) शैक्यां (as in text). Ś₁ K₁ वालीम्; K₄ व्यालम्; D₂ कालीम्; D₃ कालीम्; G_{2.3} M व्यालीम्. — ^d K_{4.5} B (except B₃) D_{2.5.8-11} T_{1.2} M₂ अयोमयीं (D₉ 'यां'); D₃ यमोपमां (for अयस्मयीम्).

45 Dn D_{1.6} om. 45 (cf. v. l. 41). T₃ om. 45^{ab} (cf. v. l. 44). — ^a K₅ T₂ चन्दनागर- (T₂ 'र-'); T₄ G M रक्तचन्दन-. D₃ T_{1.2} पंकाकां; D₉ कल्पकां (for पङ्काक्तां). — ^b T₂ वनिताम् (for ईप्सिताम्). — ^c B_{4.5} D₁₀ वशा-. Ś₁ K_{1.2} मेदोसृगाकांगीं; K₃ B D_{3.5.8-11} मेदोस्त्र (K₅ D_{10.11} 'प-'; D₃ 'स्थि') दिग्धांगीं; K₄ D₂ T₂ मेदप्रदिग्धांगीं (T₂ 'गां'); K₅ D₄ मेदोसृदिग्धांगीं (D₄ 'गीं'); T₄ G 'सृगादिग्धां'.

46 Dn D_{1.6} om. 46 (cf. v. l. 41). K_{4.5} om. (hapl.) 46^{ab}. — ^a D₅ corrupt. K₃ D_{3.8} T₃ G₂ M_{3.4} पट्ट-; T_{1.2.4} G_{1.8} बद्ध-; M₂ वर- (for पट्ट-).

निर्मुक्ताशीविषाकारां पृक्तां गजमदैरपि ॥ ४६
त्रासनीं रिपुसैन्यानां स्वसैन्यपरिहर्षिणीम् ।
मनुष्यलोके विख्यातां गिरिशङ्खविदारिणीम् ॥ ४७
यया कैलासभवने महेश्वरसखं बली ।
आह्वयामास कौन्तेयः संकुद्धमलकाधिपम् ॥ ४८
यया मायाविनो दृप्तान्सुवह्वन्धनदालये ।
जघान गुह्यकान्कुद्रो मन्दारार्थे महाबलः ।

D₂ T₁ G₁ खंटां; G₂ खंडा- (for -घण्टा-). K₂ रव- शितां; B_{1.5} नवशतां; D₂ रसवतीं; D₃ शतहृदा; D_{4.10.11} M शतरवां; D₉ रवशमां; T_{1.2} रवयुतां; T₃ G₂ शतधरां; T₄ G₁ शित(G₁ 'ता')धरां; G₃ शिता- धारां. — ^b D₄ विचक्राम् (for वासवीम्). T_{3.4} G M₂₋₄ शक्राशनिमिवापरां; M₁ शक्रस्याशनिर्सेनिभां. — ^c D_{2.4} विमुक्ताशी- (for निमु⁹). D₈ विषाकारा. — ^d K₅ D_{3.10} पृ (K₅ सृ)क्ता; D₂ युक्तां; D₃ रक्तां; T₃ G_{2.3} प्राप्तां (for पृक्तां). D₄ गतमदैर-; D₉ राज- (for गज-). K₅ D_{2.3} T_{2.4} G इव (for अपि). M₂ 4 अप्र- सखां गजैरपि.

47 Dn D_{1.6} om. 47 (cf. v. l. 41). — ^a K_{2.3} D₅ T₄ G₂ M₁ त्रासनीं; K₅ D₃ त्रासनीं; G₃ त्रासने- D_{10.11} G₃ सर्व-; T_{1.2} पर- (for रिपु-). D₈ सैन्यस्व-; D_{10.11} भूतानां (for सैन्यानां). — ^b T₂ पर- (for परि-). K₁ B D_{5.9.11} T_{1.2} हर्षणीं; K₅ D₁ हर्षिणीं; D₃ T_{3.4} G M रक्षिणीं (D₃ 'क्षिणीं; M₂ 'क्षणीं; M₁ 'क्षिणां). — After 47^b, K₅ reads 37^c-38^d. — ^c D_{4.5.9} M₁ लोक- (for लोके). D₅ प्राच्यानां (sic) (for विख्यातां). — ^d D₁₀ रिपु- (for गिरि-). K₂ B D_{9.11} T₂ G₂ M_{2.4} विदारिणीं; K₅ D₃ 'रिणीं; D₁₀ 'रिणां'.

48 Dn D_{1.6} om. 48 (cf. v. l. 41). — ^a Ś₁ K₁ 4.5 D_{2.5} T₄ यथा; D₃ तथा (for यथा). K₄ B_{3.4} 4 D_{2.3} कैलाश- D_{2.5} सुवने; T₁ (G_{1.3} M₁ शिखरे (for भवने). D₄ यया च शिखरे रम्ये. — ^b T₄ G₃ सखं (for सखं). D₂ बली; T₂ बलीं; G_{1.2} बालिं (for बलीं). — ^c M₁ योवयामास (for आह्वय-). D_{2.5} कौन्तेय (sic); D₁₁ युद्धाय (for कौन्तेय-). — ^d K₄ उलकाधिप-; D₂ M अलकाधिप-; T_{1.2} अल(T₂ 'ळ-') कापति- D₄ संकुद्रो हलकाधिप-; D₁₁ भीमसेनो महाबलः

49 Dn D_{1.6} om. 49 (cf. v. l. 41). — ^a Ś₁ K₁ 6 D₂ यथा (for यथा). K₅ B (except B₂) D_{2.8.11}

निवार्यमाणो बहुभिद्रौपद्याः प्रियमास्थितः ॥ ४९

तां वज्रमणिरत्नौषामष्टांश्चि वज्रगौरवाम् ।

समुद्यम्य महाबाहुः शल्यमभ्यद्रवद्रणे ॥ ५०

गदया युद्धकुशलस्तया दारुणनादया ।

पोथयामास शल्यस्य चतुरोऽश्वान्महाजवान् ॥ ५१

ततः शल्यो रणे क्रुद्धः पीने वक्षसि तोमरम् ।

Ti.2 मायामयान्; D₅ °मृगान्; D₉ मायामयः; D₁₀ मायान् (submetric) (for मायाविनो). Śi K₂ हस्तान्; K₁ यक्षान्; D₂ Ti-3 दृष्टा; D₉ कृतान्; G₃ मत्तान् (for दृष्टान्). — ^b) G₃ स्वबाहून् (for सुब°). K₃ D₄ धनदालयः (sic); K₅ B (except B₂) D₂. 3. 5. 8-10 गंध-मादने (for धनदालये). — ^c) D₂ अजयन् (for जघान). Ti.4 G M₂₋₄ जघान यक्षान्संकुद्धो. — ^d) Śi K₂₋₅ D₂. 3. 5 T₃ मंदारार्थे (K₅ T₃ °र्थ); K₁ कमलार्थे; D₄ स्वदा-रार्थे; D₈ Ca (gloss: सौगन्धिकार्थम्) मंदारार्थे; D₉ नन्दनार्थे (for मन्दारार्थे). D₃ महाबलः; D₈ महाबलं; D₉ महाचलः; T₃ G₂ °बलान्. — ^e) B D₂. 5. 8-10 वार्यमाणोपि. — ^f) M₁ प्रियकाम्यया; M₄ प्रीतिमास्थितः (for प्रिय°).

50 Dn Di.6 om. 50 (cf. v. l. 41). — ^a) B₂ वज्रमानव- (hypermetric) (for वज्रमणि-). K₅ D₃. 11 रत्नौष-; B₁ वज्राख्याम्; B₂₋₅ D₈ रत्नाख्याम्; D₄ T₃. 4 G₁. 2 M₂₋₄ रत्नांकांम्; D₅ बंधाख्याम्; D₉ रत्न्याचाम् (sic); G₃ रत्नांगांम्; M₁ रत्नोत्ताम् (for रत्नौषाम्). — ^b) Śi अष्टाभिः; K₁ B₃ अष्टा* ; K₂. 3 ऋष्टाभिः; K₄ अष्टास्थि (sic); K₅ D₂. 11 कलमाषां; B₅ अष्टर्षां; D₂. 4. 9. 10 अष्टांश्चि (D₁. 10 °र्षां); D₈ °श्रां; T G₁ M °श्रीं (for °श्री). K₅ व*ध्नरवां (sic); D₃ बहुगैरिकां; D₄ वज्रदारुणां (for गौरवाम्). D₅ अष्टाक्षिरत्नगौरवात् (sic). — ^d) K₅ B₁ D₃. 11 अभ्यपतद् (for °द्रवद्). T₃. 4 G M शल्यस्याभिमुखोभवत् (G₂ °मुखो ययौ; M₁ °मुखे स्थितः).

51 Dn Di.6 om. 51 (cf. v. l. 41). — ^a) K₅ D₃ पांडुपुत्रस्तु; M₁ क्रोधसंयुक्तस् (for युद्धकुशलस्). — ^b) D₅. 10 T₃ G₁. 3 तदा (for तया). — ^c) G₃ बोधयामास (for पोथ°). B₁ शैत्यस्य; B₃ lacuna; D₃ सैन्यस्य (for शल्यस्य). — ^d) K₅ चतुरश्वान्; D₁₀ स वराश्वान् (for चतुरोऽश्वान्). D₂ T₃ G₁. 3 मनोजवान्; T₁. 2 महा-बलान्.

52 Dn Di.6 om. 52 (cf. v. l. 41). — ^a) D₄ T₃. 4 G M तस्य (for ततः). B₁ शैत्यो (for शल्यो). D₄

निचखान नदन्वीरो वर्म भित्त्वा च सोऽभ्यगात् ॥ ५२

वृकोदरस्त्वसंभ्रातस्तमेवोद्धृत्य तोमरम् ।

यन्तारं मद्राजस्य निर्विभेदं ततो हृदि ॥ ५३

स भिन्नवर्मा रुधिरं वमन्वित्रस्तमानसः ।

पपाताभिमुखो दीनो मद्राजस्त्वपाक्रमत् ॥ ५४

कृतप्रतिकृतं दृष्ट्वा शल्यो विस्मितमानसः ।

[S]थ सं-; T₃. 4 G₁. 3 M मृशं (for रणे). — ^b) K₄ पीनो; K₅ T₄ M₁ पीन-; K₃ वक्षस्य (sic). D₅ तोम-रान्. — For 52°-53°, Ti.2 subst.:

66* चिक्षेप भीमसेनस्य सोऽस्तवच्छेणितं बहु ।

तमेवादाय भीमस्तु ततः कोपसमन्वितः ।

— K₃. 4 om. (hapl.) 52°-53°, while Dn reads the same on marg. — ^c) D₃ निचखान्; T₄ († निजवान् (for निचखान्). B₃ D₂. 8 रणे; M₃. 4 हसन् (for नदन्). M₁ धीरो (for वीरो). — ^d) B₃ D₂. 4. 10 T₄ G₂. 8 मर्म; D₉ चर्म (for वर्म). K₅ D₃ स; B (except B₃) D₅. 8-10 [अ]स्य; D₂ [अ]थ (for च). K₂. 5 B₃ D₂. 3. 8 [S]भ्ययाद्; D₄ [S]पतत्; T₃ G M₂₋₄ [S]लगाद्.

53 For the substitution in Ti.2, cf. v. l. 52. Dn Di.6 om. 53 (cf. v. l. 41). K₃. 4 om. 53^{ab} (cf. v. l. 52). Dn reads 53^{ab} on marg. — ^a) B₃ G₂ संभ्रातस् (for [अ]सं). — ^b) T₄ († उद्धृत्य (for उद्धृत्य). D₄ तथैवोद्यम्य तोमरं. — ^d) B₂ S तदा (M₁ था); Dn हृदि (for ततो). Dn स्थितं; T₄ युधि (for हृदि).

54 Dn Di.6 om. 54 (cf. v. l. 41). — ^a) K₅ D₃. 4 स भिन्नवर्मा; T₂₋₄ G₁. 3 संलिन्नवर्मा. — ^b) T₄ G₂. 3 M स्रवन् († °द्र (for वमन्). K₂ विश्रस्त-; T₃. 4 (†. 3 M₁ विश्रस्त- (for वित्रस्त-). — ^c) D₃ T₁ वीरो; T₃. 4 G M भीमं (for दीनो). — ^d) D₈ तथाक्रमं; M₃ अप-क्रमत् (for अपा°).

55 Dn Di.6 om. 55 (cf. v. l. 41). — ^a) K₅ D₃. 4 कृते; D₂ कृतं (for कृत-). — ^b) K₅ D₃ वित्रस्त-; M₃ विस्मृत- (for विस्मित-). — ^c) D₂ आचल्य (for आश्रित्य). K₃ घर्मोत्ता; B₁. 3 D₅. 10 वीरात्मा. — ^d) K₅ तदैक्षत; B₂ D₄ T₃ G₁. 3 M उदै°; D₃ स वै°; D₅ अवैक्षतां; T₃ G₂ अवैक्षत (for अवै°).

56 Dn Di.6 om. 56 (cf. v. l. 41). — ^a) Śi K₁. 2. 4 पार्थ; D₄ पार्थान्. — ^b) D₄ सर्वे भीमम् (for

C. 9. 590
B. 9. 11. 62
K. 9. 10. 60

C. 9. 591
B. 9. 11. 63
K. 9. 10. 60

गदामाश्रित्य धीरात्मा प्रत्यमित्रमवैक्षत ॥ ५५
ततः सुमनसः पार्था भीमसेनमपूजयन् ।

तद्दृष्ट्वा कर्म संग्रामे घोरमक्लिष्टकर्मणः ॥ ५६

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

११

संजय उवाच ।

पतितं प्रेक्ष्य यन्तारं शल्यः सर्वायसीं गदाम् ।
आदाय तरसा राजंस्तस्थौ गिरिरिवाचलः ॥ १
तं दीप्तमिव कालायिं पाशहस्तामिवान्तकम् ।
सशृङ्गमिव कैलासं सवज्रमिव वासवम् ॥ २

सशूलमिव हर्यक्षं वने मत्तमिव द्विपम् ।
जवेनाभ्यपतद्भीमः प्रगृह्य महतीं गदाम् ॥ ३
ततः शङ्खप्रणादश्च तूयाणां च सहस्रशः ।
सिंहनादश्च संजज्ञे शूराणां हर्षवर्धनः ॥ ४
प्रेक्षन्तः सर्वतस्तौ हि योधा योधमहाद्विपौ ।

भीमसेनम्). — After 56^b, D₄ ins.:

67* वियस्थिता जातहर्षास्ततः सिद्धा बभाषिरे ।
पूर्वजन्मनि प्रह्लादो दृष्टोऽस्माभिरयं बलिः ।

— °) K₁ B₁. 5 D₁₁ ते; K₄. 5 D₃. 4 T₁. 4 G M₁. 3. 4
तं (for तद्). T₄ घोरः; G₂ धर्मः (for कर्म). — °) D₄. 10 कर्मणा; M₁ कारिणः (for कर्मणः). K₄ घोरघ्नं
क्लिष्टकर्मणः; D₃ घोशक्यारिष्टकर्मणः (sic). — After 56,
D₄ ins.:

68* तं दृष्ट्वा कर्म शल्यस्य सर्वसिद्धास्त्वपूजयन् ।

Colophon om. in D_n D₁. 6: D₇ missing. — *Adhy.*
name: Ś₁ K₁—4 द्वंद्वयुद्धं; K₅ गदायुद्धं; D₁₁ भीमसेन-
शल्ययुद्धं; M₂—4 भीमयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures,
words or both): B₅ D₁₁ 11; D₄ T₂—4 G M 10 (as
in text); T₁ 9 (wrongly). — *Sloka no.*: K₅ 58.

11

☞ This *adhy.* is missing in D₇ (cf. v. l. 9. 1. 1).

1 D_n D₆ om. 1; D₁ om. 1^a—3^b (for both, cf.
v. l. 9. 10. 41). — °) D₂ T₃ G₂ M₂—4 पातितं; D₃
पतितं (for पतितं). — °) K₅ शूल्यः (for शल्यः). K₅
D₉ सर्वायसं; T G₁. 2 तै (T₁ तै; G₂ त्वै) क्यायसीं
(for सर्वा). — °) K₅ corrupt. D₄ वीर (for राजंस्).
— °) K₃ गिरिम्. B₄. 5 (marg. as in text) [अ]परः;
D₂ [अ]चलः; G₃ [अ]चले (for [अ]चलः).

2 D₁ om. 2 (cf. v. l. 1). — °) D_n D₆ वि- (for
तं). D₂ काळाग्निं. — °) D₉ पास- (for पाश-). — °)

Some MSS. कैलाशं.

3 D₁ om. 3^{ab} (cf. v. l. 1. 1). — °) D_n D₂. 5. 6
संकुद्रम् (for सशूलम्). D_n D₉ सिंहाक्षं; (12 हत्यक्षं;
Ca (gloss: रुद्रं) हर्यक्षं (as in text). — After 3^a,
T G ins.:

69* सचक्रमिव चक्रिणम् ।

सशक्तिमिव सेनान्यं

[(L. 1) G₂ केशवं (for चक्रिणम्).]

— °) K₄ D₅ मत्त (for मत्तम्). — °) M₁ स तदा
(for जवेन). D₄ S (except T₁) [अ]भ्यद्रवद् (for
पतद्). K₁ D_n D₂. 5 T₁ भीमं (for भीमः). — After
3, D₁ ins.:

70* मद्राजमसंभ्रान्तः पश्यतां सर्वपन्विनाम् ।

4 °) K₅ B₁ D₂. 6. 9 प्रणादांश्च; D_n D₁. 8—9. 10. 11
T G₂. 3 °णा (D₆ °ना) दांश्च; M₃ °णादे (for °णादश्च).
B₃ तु (for च). — °) Ś₁ K₁. 2 M₁ महास्वनः (for
सहस्रशः). — °) K₄. 5 B₂ D₃ नादांश्च; D_n T G
नादांश्च (for नादश्च). D₃ T₂. 4 G संजज्ञुः (for °जज्ञे).
— °) T₄ बल- (for हर्ष-). K₄ T₂—4 G₂. 8 वर्धनाः;
D₃. 4. 8. 9 वर्धनं (for वर्धनः).

5 D₁ om. 5. — °) K₂. 5 T प्रेक्षंत (T₁. 2 °ते);
K₃ प्रेक्ष्यंत; B₂ D₉ प्रेक्ष्यंत; G₁ प्रेक्षंत; G₂ प्रेक्षकाः
(for प्रेक्षन्तः). K₂ M₂—4 सर्वशस्त्र (for °तस्त्र). D₃
T₁. 2 G₁. 3 ते हि; T₃ G₂ जेहाद्; M₂—4 ते ह (for
तौ हि). Ś₁ K₁ प्रेक्षंतः सर्वे***हि; M₁ °तः सर्वयोधास्तौ.
— °) D₉ corrupt. K₅ om.; D_n योधौ (for योधा).

तावकाश्च परे चैव साधु साध्वित्यथानुवन् ॥ ५

न हि मद्राधिपादन्यो रामाद्वा यदुनन्दनात् ।

सोढुमुत्सहते वेगं भीमसेनस्य संयुगे ॥ ६

तथा मद्राधिपस्यापि गदावेगं महात्मनः ।

सोढुमुत्सहते नान्यो योधो युधि वृकोदरात् ॥ ७

तौ वृषाविव नर्दन्तौ मण्डलानि विचरतुः ।

आवलिगतौ गदाहस्तौ मद्रराजवृकोदरौ ॥ ८

मण्डलावर्तमार्गेषु गदाविहरणेषु च ।

निर्विशेषमभूद्युद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः ॥ ९

तप्तहेममयैः शुभ्रैर्बभूव भयवर्धनी ।

अग्निज्वालैरिवाविद्धा पट्टैः शल्यस्य सा गदा ॥ १०

तथैव चरतो मार्गान्मण्डलेषु महात्मनः ।

विद्युदभ्रप्रतीकाशा भीमस्य शुशुभे गदा ॥ ११

ताडिता मद्रराजेन भीमस्य गदया गदा ।

दीप्यमानेव वै राजन्तस्सृजे पावकार्षिणः ॥ १२

तथा भीमेन शल्यस्य ताडिता गदया गदा ।

C. 9, 605
B. 9, 12, 13
K. 9, 11, 13

Dn D4. 5 -महाधिपौ (D4 °पाः) (for °द्विपौ). K4 योधा-
यैव महाद्विपौ; T G M2-4 योधा (M2 वने; M3. 4 यौधा)
मत्तावि (T3 G4 °त्तामि-; G2 °त्तमि)व द्विपौ (G2 °पं);
M1 युध्यंतौ द्विरदाविव. — °) K3 B (except B5) D2.
8. 10. 11 T1. 4 G2 [अ]परे (for परे). K2 साधु (for
चैव). G1. 3 तावकाश्च परेयाश्च. — °) K4 Dn1. n2
D3. 10 पूजयन्; K5 B (except B2) Dn3 D2. 5. 6. 8.
9. 11 T1. 2 [अ]पूजयन् (for [अ]थाधुवन्).

6 °) D5 तथा (for न हि). M1 माद्राधिपाद्.
— K3 om. (hapl.) 6⁵-7⁰.

7 K5 om. 7⁵⁰ (cf. v. l. 6). — °) G3 महात्मनो.
— Dn D6 om. (hapl.) 7⁵-11⁵; D5 reads the same
on marg. — °) D2 लोके (for नान्यो). D1 न शक्नोति
नरः सोढुं. — °) K4 D3. 4. 10 योद्धा; B3 युधि; D5
योधा; D8 द्वंद्व-; T G पुमान्; M2. 4 यौधो; M3
समो (for योधो). K2 युध्य (sic); K5 D4. 8 G2 युद्धे;
B3 योधा; D3 ना हि (for युधि). D1 भीमसेनं विना
रणे; D2 नान्यो भीमावृपोत्तम.

8 Dn D6 om. 8 (cf. v. l. 7). D1. 2 om. 8⁵-11⁵.
D3 reads (without var.) 8-19 and 21⁵-29⁵ for the
first time after the first occurrence of 9. 10. 42⁵.
D5 reads 8 on marg. — °) T1. 2 गो- (for तौ).
K3 ऋषाव्; T3 गजाव् (for वृषाव्). K2 नर्दंतौ; T3. 4
G2. 8 M गर्जंतौ (for नर्दन्तौ). B2 तौ द्यूता च विनिर्दंतौ.
G1. 3 om. 8⁵-11⁵. — °) K3 D9-11 T2 आवर्ति-
(D9. 10 °लि-; T2 °ला)तौ; B1 T3. 4 G2 M आवर्जि-
(B1 °लि-; T4 G2 °ति)त-; D4 अवर्जित-; T1 अव-
लंगंतौ (for आवलिगतौ). D3 तदा (for गदा). — °) D5
मद्रराज-.

9 For the repetition in D3, cf. v. l. 8. Dn D6
om. 9 (cf. v. l. 7). D1. 2 G1. 3 om. 9 (cf. v. l. 8).

D5 reads 9 on marg. — °) D8 विवरणेषु; T4 G2
विहरणेषु (for °णेषु). D10 om.; T1 वा (for च).

10 For the repetition in D3, cf. v. l. 8. Dn D6
om. 10 (cf. v. l. 7). D1. 2 G1. 3 om. 10 (cf. v. l. 8).
D5 reads 10 on marg. — °) D3 सप्त- (for तप्त-).
K2 हयैः (for -मयैः). B1 D5. 9. 10 शृंगैर्; D4 दिव्यैर्
(for शुभ्रैर्). — °) D3 बभौ च (for बभूव). D20
भग- (for भय-). K B2. 4 D3-5. 8. 11 (before corr. as
in text) T2-4 G2 M2 वर्धनी. — °) D4 T4 ज्वाला;
T3 M1 जालैर् (for ज्वालैर्). T4 [ह]व च (for इव).
K4 B D5. 8. 9. 11 [आ]बद्धा (K4 D5 °द्धा); G2 °विद्धौ
(for °विद्धा). — °) D5. 10 पट्टैः; T3 पट्टैः; M3 परैः
(for पट्टैः). K5 संयुगे (for सा गदा).

11 For the repetition in D3, cf. v. l. 8. Dn D6
om. 11⁵ (cf. v. l. 7). D1. 2 G1. 3 om. 11⁵ (cf. v. l. 8).
K5 om. (hapl.) 11. D5 reads 11⁵ on marg.
— °) D5 [आ]चरतो. D3 T2 मार्गा; M3 मार्ग- (for
मार्गान्). — °) T3. 4 G2 मंडलानि (for °लेपु). D4
महाहवे; T4 G2 विचरतुः (for महात्मनः). — °) K1
विद्युदर्थ-; D6 M1 °दग्नि- (for °दभ्र-). D4. 10 -प्रति-
काशा; T3. 4 G1 -प्रकाशाभिर् (T3 °शा हि) (for -प्रती-
काशा).

12 For the repetition in D3, cf. v. l. 8. K4 om.
(hapl.) 12⁵-13⁵. D4 om. (hapl.) 12⁵. — °) T
G M2 मद्रराजस्य. — °) T4 तदा (for गदा). — K3
Dn om. (hapl.) 12⁵-13⁵. — °) K1. 5 B4 D1. 2. 5. 6.
8. 11 दह्यमानेव (D5 °न); D4 T4 दीप्यमाना च (for
°मानेव). K5 B4 D2. 4. 8. 11 T1. 2 M2-4 स्त्रे; D1. 5. 6 सा
(for वै). B1-3. 5 D6. 10 दह्य (B2 दीप्य)माने रथे राजन्;
D8 दह्ययोर्ववृधे राजन् (sic). — °) K5 B4 D11 सासु-
जत्; D4 विसृजेत्; G2 विसृजे (for ससृजे). G2 पाव-
कार्षिणं.

C. 9. 605
B. 9. 12. 13
K. 9. 11. 13

अङ्गारवर्षं मुमुचे तदद्भुतमिवाभवत् ॥ १३

दन्तैरिव महानाभौ शृङ्गैरिव महर्षभौ ।

तोत्रैरिव तदान्योन्यं गदाग्राभ्यां निजघ्नतुः ॥ १४

तौ गदानिहतैर्गात्रैः क्षणेन रुधिरोक्षितौ ।

प्रेक्षणीयतरावास्तां पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ १५

गदया मद्राजेन सव्यदक्षिणमाहतः ।

भीमसेनो महाबाहुर्न चचालाचलो यथा ॥ १६

तथा भीमगदावेगैस्ताड्यमानो मुहुर्मुहुः ।

13 For the repetition in D₃, cf. v. l. 8. K₃. 4 Dn om. 13^{ab} (cf. v. l. 12). — ^a) D₁. 6 तदा भूमिस्थ शल्येन (D₃ 'त्यस्य'). — ^b) T₄ G₂ निहता (for ताडिता) K₂ T₄ तदा (for गदा). G₁. 3 गदया ताडिता गदा. — ^c) K₄ 'वर्षा' (for 'वर्ष').

14 For the repetition in D₃, cf. v. l. 8. — ^a) K₂ नागः; D₃. 4 नागैः; D₁₀ नागे (for 'नारौ'). — ^b) S₁ K₁ lacuna for the portion from शृङ्गै up to तोत्रैरिव (in 14^c). K₂ महावृषः; S महावृषौ (for महर्षभौ). — K₄ om. 14^c-15^d. — ^c) K₂ रणे वीरौ; Dn तत्रैव तत् (for तोत्रैरिव). B₂ D₄ T G₂. 3 M तौ विरेज- (D₄ T₂ G₂ 'क्षरः'; M₁ 'श्रेर')तुरन्योन्यं; D₁ पश्यतां सर्वधीराणां; G₁ (before corr.) तौ वीरौ जतुरन्योन्यं (sic); G₁ (after corr.) तावाजघ्नतुः. — ^d) D₁ गदाभ्यां तौ (for 'ग्राभ्यां'). B₂ D₄ परंतपौ; D₂ विजिघ्नतुः; D₃ च जं; T₃ M₂-4 परिक्षतौ; M₁ महारणे (for निजघ्नतुः). D₁₀ गदाभ्यामभिजघ्नतुः; T₁. 2 'भ्यामपरिक्षतौ; G 'भ्यां परिरक्षि' G₁ 'विक्ष'; G₃ 'ताक्षि' तौ.

15 For the repetition in D₃, cf. v. l. 8. K₄ om. 15^{ab} (cf. v. l. 14). — ^a) K₅ तौ गदाविहतैर्; D₂ 'भिहतौ; D₃. 6. 11 T₁. 2 M₁-3 'भिहतैर्; D₄ 'निहतौ; T₃. 4 G M₄ गदयाभिहतैर् (for तौ गदानिहतैर्). T₃ गाहैः (for गात्रैः). — ^b) G₁ क्षणे तु (for क्षणेन). D₃ रुधिरं क्षतौ. — ^c) D₄. 10 प्रेषणीयतराव्.

16 For the repetition in D₃, cf. v. l. 8. — ^a) D₁₁ (after corr. sec. m. as in text) T₂ मद्राजस्य. — ^b) S (except G₂) सव्यं (for सव्यः). T₃ आहितः (for 'हतः'). — ^c) K₄ महाबाहो (for 'बाहुर्'). — ^d) D₂ चचाल. K₄ Dn D₁. 2. 4. 6. 9 [अ]चलो (D₂ 'लो')पमः (for 'लो यथा').

17 For the repetition in D₃, cf. v. l. 8. — ^a)

शल्यो न विव्यथे राजन्दन्तिनेवाहतो गिरिः ॥ १७

शुश्रुवे दिक्षु सर्वासु तयोः पुरुषसिंहयोः ।

गदानिपातसंहादो वज्रयोरिव निखनः ॥ १८

निवृत्य तु महावीर्यौ समुच्छ्रितगदावुभौ ।

पुनरन्तरमार्गस्थौ मण्डलानि विचेरतुः ॥ १९

अथाभ्येत्य पदान्यष्टौ संनिपातोऽभवत्तयोः ।

उद्यम्य लोहदण्डाभ्यामतिमानुपकर्मणोः ॥ २०

प्रार्थयानौ तदान्योऽन्यं मण्डलानि विचेरतुः ।

D₄ व्यथते (for विव्यथे). D₄ स्नेहः; T₃. 4 G M धीमान् (for राजन्). — ^a) Dn D₁. 2. 4. 5 T₃. 4 हस्तिनेव (for दन्ति). S₁ K₁. 3 यथा; K₂. 5 D₃. 4. 11 महा; K₄ B₂-6 Dn D₂. 6. 8 T₁. 2 M₁ हतो; T₃ [अ]चलो (for [आ]हतौ).

18 For the repetition in D₃, cf. v. l. 8. — ^a) K₄ शुश्रुवुर; D₁₁ (after corr. sec. m. as in text) शुश्रुभे (for शुश्रुवे). — T₄ reads 18^c-19^d twice. — ^c) K₄ 'संपातः'; M₁ 'निष्पेष' (for 'निपात'). Dn D₁. 2. 5. 6 'निहादो (for 'संहादो). — ^d) D₁₀ reads from रिव up to अभवत्तयोः (in 20^b) twice. Many MSS. निःखनः.

19 For the repetition in D₃, cf. v. l. 8. For the repetition in D₁₀ T₄, cf. v. l. 18. — ^a) K₅ विवृत्य; Dn D₁. 2. 5 निवर्त्य; D₃ 'वृत्तौ (for 'वृत्य). Dn D₁ तौ (for तु). M 'घैर्यौ (for 'वीर्यौ). D₃ विवृत्तासिमहावीर्यौ. — ^b) K₁. 5 समुत्थितः; Dn 'त्सृज्य; Dn₂. n₃ D₅ 'त्सृत्; D₄ 'द्यतः; G₁ समाश्रित्य; G₃ मत-श्रुत्य (sic) (for समुच्छ्रित). K₅ D₃. 10 (both times). 11 T₁. 3. 4 (both times) G 'महागदौ (for 'गदावुभौ). — ^c) D₁ आंतरः; D₁ T₃. 4 (both times) G M₂. 4 उत्तमः; D₁₀ (both times) उत्तरः (for अन्तरः). M₁ 'मार्गेण (for 'मार्गस्थौ). D₃ पुनः पुनरमार्गस्थौ (sic). — ^d) D₂ मण्डलानि. M₃. 4 विरेचतुः.

20 For the repetition in D₁₀, cf. v. l. 18. S₁ K₁. 2 B₂ G₁. 3 M₃ om. (hapl.) 20^a-21^b. — ^a) K₅ D₃ तावन्न्योन्यं (D₃ 'न्य-'); D₁₀ (both times) अथो-त्पत्य; T₂. 3 M₁ तदा (T₃ 'था')भ्येत्य (for अथा). — ^b) M₁ महत् (for अभवत्). Dn T₄ तदा (for तयोः). — ^c) K₃ उभाभ्यां दोरदंडाभ्याम्; G₂ उद्यम्य चास्तां गदा-भ्याम्; M₁ उद्यतायसदंडाभ्याम्. — ^d) Dn D₅ 'कर्मणो; G₂ 'कर्मणा.

क्रियाविशेषं कृतिनौ दर्शयामासुस्तदा ॥ २१
 अथोद्यम्य गदे घोरे सशृङ्गाविव पर्वतौ ।
 तावाजघ्नतुरन्योन्यं यथा भूमिचलेऽचलौ ॥ २२
 तौ परस्परवेगाच्च गदाभ्यां च भृशाहतौ ।
 युगपत्पेततुर्वीरावुभाविन्द्रध्वजाविव ॥ २३
 उभयोः सेनयोर्वीरास्तदा हाहाकृतोऽभवन् ।
 भृशं मर्मण्यभिहतावुभावास्तां सुविह्वलौ ॥ २४
 ततः सगदमारोप्य मद्राणामृषमं रथे ।

अपोवाह कृपः शल्यं तूर्णमायोधनादपि ॥ २५
 क्षीववद्विह्वलत्वात् निमेषात्पुनरुत्थितः ।
 भीमसेनो गदापाणिः समाह्वयत मद्रपम् ॥ २६
 ततस्तु तावकाः शूरा नानाशस्त्रसमायुताः ।
 नानावादित्रशब्देन पाण्डुसेनामयोधयन् ॥ २७
 भुजावुच्छ्रित्य शस्त्रं च शब्देन महता ततः ।
 अभ्यद्रवन्महाराज दुर्योधनपुरोगमाः ॥ २८
 तदनीकमभिप्रेक्ष्य ततस्ते पाण्डुनन्दनाः ।

C. 9. 621
 B. 9. 12, 29
 K. 9. 11, 30

21 For the repetition in D₃, cf. v. l. 8. Śī K_{1.2} B₂ G_{1.3} M₃ om. 21^{ab} (cf. v. l. 20). —^a) K₃ पोथ-
 यंतौ; B₃ पोदयानौ; B₄ D₁₁ D₂ प्रार्थयंतौ; D₁₂ D₁₃
 D_{1.2.5.6} 'यंतौ' (for 'यानौ'). T_{2.3} तथा; G₂ यशो
 (for तदा). — K₅ om. (hapl.) 21^b-22^a. D₃ repeats
 21^{ab} after 22^a. —^b) D₂ मंडलानि. —^c) D_n D₁
 2.4-6.8 (both times) T₂ -विशेष- (for -विशेषं). T_{3.4}
 G M बलिनौ (for कृतिनौ). —^d) D₄ तथा (for तदा).

22 For the repetition in D₃, cf. v. l. 8. K₅
 om. 22^{ab} (cf. v. l. 21). D₁ om. 22. —^a) K₄ D₅
 तथा (for अथ). D_{n1} गते (for गदे). S (except M₁)
 अभ्यु (M₂₋₄ 'थो') छतगदौ घो (T_{1.2} वी) रौ. —^c) D_{n2}
 n₃ D_{2.3} T₄ G₂ तावजघ्नतुर; D₄ तत्र जं; D₅ ततो
 जं (for तावाजं). Śī K₁₋₃ प्रार्थयंतौ तदान्योन्यं (cf.
 21^a). — After 22^a, D₈ repeats 21^{ab}. —^d) B₅
 D₁ तथा (for यथा). D₅ भूरि- (for भूमि-). D₃ om.
 from चले up to गदाभ्यां (in 23^b). K₃ भूम्यचले;
 K₄ B₃ D_{4.8-11} T₂ M₂₋₄ भूमितले; D₂ चले; D₅
 बलौ; Ca (gloss: भूमिकम्पे) चले (as in text). D₂
 [s]चलौ; D₅ T₃ च तौ; D₈ बलौ (for सचलौ). D_n
 बलवासवयोरिव; D₅ यथा भूमिर्यथाचलौ; M₁ भूमिचाले
 यथाचलौ.

23 D₃ om. up to गदाभ्यां (cf. v. l. 22). —^a) K₅
 D_{10.11} -संरम्भाद्; T G -संवेगाद् (for -वेगाच्च). —^b) K₅
 नु; D_{10.11} सु- (for च). B D_n D_{1.2.5.6.8.9} गदाभ्यां
 भृशविक्ष (D_{n1} D_{2.5} 'क्षि') तौ. —^c) Śī K_{1.2} पतितौ
 (for पेततुर). D₅ घोराव्; G₁ वेगाद् (for वीराव्).
^d) T_{3.4} G -बली (for -ध्वजाव्).

24 ^a) D_n D_{1.2.5.6} वीर; D₄ योधैस्; T_{1.2} श-
 न्दस्; T_{3.4} G M यो (M₂₋₄ यौ) धास् (for वीरास्).
 —^b) D₅ om. from हाहाकृतो up to अपोवा (in 25^a).
 B₈ D_{8.9} G₈ M_{1.2} -कृता; Ca -कृतो (as in text). D_{n1}.

n₂ D_{2.8} T₂ M₄ [s]भवत् (for उभवन्). D₁ T₄ हाहा-
 कारस्तदाभवत्. — Śī K₁₋₃ om. 24^{ab}. —^c) K₅ D_{4.8-11}
 मर्माणि; D_n D_{1.2.5} G₂ मर्मसु; D₃ शर्मन्ति (sic) (for
 मर्मणि). —^d) T_{1.2} सविह्वलौ; T₃ प्रवि- (for सुवि-).

25 D₅ om. up to अपोवा (cf. v. l. 24). —^a)
 K₅ B D_{2-5.8-11} T (except T₃) G₂ स्त (K₅ D_{2.3} T_{2.4}
 G₂ स; D₄ तु; D₈ सु) रथम् (for सगदम्). —^b)
 D_n D₄ S (except T₁) अधिपं (for ऋषभं). K₅ D_n
 D_{1.2.4.5.10.11} T रणे; B D_{3.9} बली (for रथे).
 —^d) T₄ G₃ आयोधनं (for 'घनाद्'). Śī K_{1.2} Ca
 अधि; K₃ B_{1.4.5} D_{3.8.11} G₂ अथ; D₄ T_{1.2} M_{3.4}
 बहिः; T₄ G_{1.3} प्रति (for अपि).

26 ^a) K₃ क्षीववद्; D₃ जीविताद्; D₉ क्षीणवद्;
 D₁₀ Cv (gloss: मनुष्यजीववत् लोकनटनयेत्यर्थः) जीव-
 (for क्षीव). D₄ विह्वलाक्षस्; T_{3.4} G₂ विह्वलं तं;
 M₂₋₄ 'लित्वा (for 'लत्वात्). D_n D_{2.5.6} च (for तु).
 D₁ भीमोपि संज्ञां लब्ध्वाथ; T_{1.2} क्षी (T₂ क्षी) ववद्विह्वलो
 राजन्; G_{1.3} क्षिप्रं तदा विह्वलस्तु; M₁ क्षीववद्विह्वलात्रो.
 —^b) Cv महापाणिर्वृकोदरः. —^c) K₅ गदापाणिं; T₁
 महाबाहुः (for गदापाणिः). —^d) D₄ समाह्वयति. M₁
 माद्रपं.

27 ^a) D_n D_{1.2.5.6} ततस्ते; T₄ तावकं (for ततस्तु).
 T_{3.4} G योधा; M यौधा (for शूरा). —^b) D₁ नाना-
 शस्त्रसमन्विताः; T_{2.4} G देशसमागताः; M₁ शस्त्रा महा-
 रथाः. —^c) D₄ -घोषेण (for -शब्देन). —^d) D₈
 भीमसेनम्; T₂₋₄ G M पाण्डुसैन्यम् (for 'सेनाम्'). D₂₋₄.
 8.9 M₁ अयोधयन्.

28 K₄ om. 28. D₁ om. 28-29. —^a) K₅ भृताव्;
 D₃ भूमाव्; D₄ M_{2.4} भुजान्; D₉ जाद्; G₂ जेषु;
 G₃ जम् (for जाव्). K₅ D₃ उत्क्षिप्य; D₄ उत्सृज्य;
 T₂ M₃ उद्धृत्य; T₃ G M₁ उद्यम्य (for उच्छ्रित्य). K₁
 शस्त्रे च; K₅ D₈ शस्त्रं तु; T₃ शस्त्रेण. —^b) K₅ तथा;

C 9. 61
I 9. 12. 30
K. 9. 11. 30

प्रययुः सिंहनादेन दुर्योधनवधेप्सया ॥ २९
तेषामापततां तूर्णं पुत्रस्ते भरतर्षभ ।
प्राप्तेन चेकितानं वै विव्याध हृदये भृशम् ॥ ३०
स पपात रथोपस्थे तव पुत्रेण ताडितः ।
रुधिरौघपरिक्लिन्नः प्रविश्य विपुलं तमः ॥ ३१
चेकितानं हतं दृष्ट्वा पाण्डवानां महारथाः ।
प्रसक्तमभ्यवर्षन्त शरवर्षाणि भागशः ॥ ३२
तावकानामनीकेषु पाण्डवा जितकाशिनः ।
व्यचरन्त महाराज प्रेक्षणीयाः समन्ततः ॥ ३३

T₄ तदा (for ततः). — °) D₃ अभ्यधावन् (for °द्र-
वन्). D₃ मद्रराजः (for महाराज).

29 D₁ om. 29 (cf. v. 1. 28). — °) K₄ D₃ T₄
तमनीकम्; D₅ सद°; T_{1.2} तवा°; T₃ तदा° (for
तद्). D₄ अभिप्रेत्य (for °प्रेक्ष्य). — °) D₃ तं (for
ते). — °) D₄ प्राययुः; T (except T₃) G. M₂₋₄
आययुः; M₁ आजययुः (for प्राययुः). — °) K₄ B
(except B₂) D₃ D₃₋₁₁ पुरोगमान् (D₃ °मा); M₁
वधेप्सवः (for °प्सया). D_{2.2} D_{2.5.6} भीमसेनपुरो-
गमाः (D_{2.2} °मान्).

30 °) D₁ पुत्रो दुर्योधनस्तव. — °) K_{4.5} D₃ प्राप्तेन;
D₁ शरेण (for प्राप्तेन). B₄ वा; D₂ D_{1.2.6} T_{1.2} च
(for वै). D₄ प्राप्तेन हृदि विव्याध चेदिराजं भृशं तदा.

31 °) T₃ G₂ रथोपस्थात्. — °) K₄ T_{2.4} G₂ M
पातितः (for ताडितः). G_{1.3} तव पुत्रनिपातितः. — D₃
n₂ om. (hapl.) 31°-33°; D₃ reads the same on
marg. — °) M₁ रुधरेण (for °रौध-). K₄ परिक्लिन्नं
(for °क्लिन्नः). — °) D₃ T₃ G₂ प्राविशद् (for प्रविश्य).
D₂ T₂ विपुलं; G₂ हृदयं (for विपुलं).

32 D₃ n₂ om. 32 (cf. v. 1. 31). D₃ reads 32
on marg. — °) D₄ चेदिराजं (for चेकितानं). — °)
K₅ पाण्डवेन; D_{3.4.8.10.11} S पाण्डवेया (for °वानां).
— °) K_{4.5} प्रसक्तम्; B₁ D_{2.3.6.9-11} अश°; B_{4.5}
अश°; D₁ अशंतम्; D₃ मृषक्त्वम् (sic); G₂ पुनस्तम्
(for प्रसक्तम्). K₃ T_{3.4} अभिवर्षतः (K₃ °त); D₃
अभ्यवर्तत; D₄ वर्षस्ते (for °वर्षन्त). M₁ प्रवर्षतोभ्य-
धावन्त.

33 D₃ n₂ om. 33 (cf. v. 1. 31). D₁ om. 33. D₃
reads 33 on marg. — °) B₂ व्यराजंत; D₂ G₃ विच-

कृपश्च कृतवर्मा च सौबलश्च महाबलः ।
अयोधयन्धर्मराजं मद्रराजपुरस्कृताः ॥ ३४
भारद्वाजस्य हन्तारं भूरिवीर्यपराक्रमम् ।
दुर्योधनो महाराज दृष्टबुध्नमयोधयत् ॥ ३५
त्रिसाहस्रा रथा राजंस्तव पुत्रेण चोदिताः ।
अयोधयन्त विजयं द्रोणपुत्रपुरस्कृताः ॥ ३६
विजये धृतसंकल्पाः समभित्यक्तजीविताः ।
प्राविशंस्तावका राजन्हंसा इव महत्सरः ॥ ३७
ततो युद्धमभूद्धोरं परस्परवधैषिणाम् ।

रंत (T₃ °तं) (for व्यच°). — °) S₁ K_{1.2.4} D_{2.4.5.9}
प्रेक्षणीयं; M °माणाः (for °णीयाः).

34 °) T₃ कृतश्च (for कृपश्च). — °) D₂ सौबलश्च;
T₃ सौबलश्च (for सौबलश्च). D₃ om. च महाबलः.
S₁ K_{1.2.4} B_{2.3} D_{4.11} रथः; D₂ बलः (for °बलः).
— G_{1.3} om. (hapl.) 34°-36°. — °) K₄ D₅ अयोध-
यद्; M₃ जयन् (for °धयन्). — D₃ om. (hapl.)
34°-36°.

35 D₃ G_{1.3} om. 35 (cf. v. 1. 34). K₅ om. (hapl.)
35-36; K₄ reads the same on marg. — °) K₁
भूमिः; D₁ क्षौर्यः (for भूरिः). D₁ T_{1.2} समन्वितं; M
प्रतापिनं (for पराक्रमम्). D₁ T_{3.4} (G₂ भूरिः (T₄ G₂
भीम)वीर्यं प्रतापिनं. — °) D₁ दृष्टबुध्नं योधयत्.

36 D₃ om. 36°; (G_{1.3} om. 36°) (for both, cf.
v. 1. 34). K₅ om. 36 (cf. v. 1. 35). K₄ reads 36
on marg. — °) D₄ त्रिसहस्रा; D₃ T₃ G₂ त्रिसा (T₃
°स)हस्रः; M₁ °सं (for °सा). B_{1.2} D₃ n₂ D₃.
10.11 तथा; D₁ यथा (for रथा). — °) D₁ D_{1.2.5}
नोदिताः. — °) K₄ अयोधयन्ते; D₃ यंति; D₃ यंतो;
D₅ यंश्च; T₃ G₂ M₁ यंस्तु (for यन्त). — °) S
त्रि (M त्रै) गतानां महारथाः.

37 D₁ om. 37. — °) D₁ T_{1.2} कृतः; (G₁ युत-
(for दृत्). — °) K₅ D₃ 10.11 (G₂ समरे; D₃ समति-
(for समभि-). B₃ व्यक्तः (for व्यक्त-). — °) K₄
प्रविशंत. — °) D₃ corrupt. D₁ G_{1.3} महा; M₃
महान् (for महत्).

38 °) D₅ तयोर् (for ततो). T₄ महद् (for
अभूद्). — °) D₁ जयैषिणां; D₅ वधैषिणां (for °यिणाम्).
M₃₋₄ संग्रामे विजयैषिणां. — D₁ om. 38°-42°. — °)

अन्योन्यवधसंयुक्तमन्योन्यप्रीतिवर्धनम् ॥ ३८
तस्मिन्प्रवृत्ते संग्रामे राजन्वीरवरक्षये ।
अनिलेनेरितं घोरमुत्तथौ पार्थिवं रजः ॥ ३९
श्रवणान्नामधेयानां पाण्डवानां च कीर्तनात् ।
परस्परं विजानीमो ये चायुध्यन्नमीतवत् ॥ ४०
तद्रजः पुरुषव्याघ्र शोणितेन प्रशामितम् ।
दिशश्च विमला जजुस्तस्मिन्नजसि शामिते ॥ ४१
तथा प्रवृत्ते संग्रामे घोररूपे भयानके ।

तावकानां परेषां च नासीत्कश्चित्पराङ्मुखः ॥ ४२
ब्रह्मलोकपरा भूत्वा प्रार्थयन्तो जयं युधि ।
सुयुद्धेन पराक्रान्ता नराः स्वर्गमभीप्सवः ॥ ४३
भर्तृपिण्डविमोक्षार्थं भर्तृकार्यविनिश्चिताः ।
स्वर्गसंसक्तमनसो योधा युयुधिरे तदा ॥ ४४
नानारूपाणि शस्त्राणि विसृजन्तो महारथाः ।
अन्योन्यमभिगर्जन्तः प्रहरन्तः परस्परम् ॥ ४५
हत विध्यत गृहीत प्रहरध्वं निकृन्तत ।

C. 9. 638
B. 9. 12. 46
K. 9. 11. 47

T3.4 G M1.4 अन्योन्यं. T1.2 स्तवः; T3.4 G M -प्रति-
(for -वध-). D4 संकल्पा; T3 G2 M1 -संसक्तम्; T4
G1.3 M4 -संरब्धम् (G3 'ब्ध') (for -संयुक्तम्). —^a)
T3.4 G M1 अन्योन्यं (for अन्योन्य-). K5 -भीतिः; B2
D1 T3 G1.3 M प्रति; T4 प्रति; G2 अपि (for -प्रीति-).
D4 -बाधका; T3.4 G1.2 M3.4 -बाधनं; G3 M2 -बोधनं;
M1 -बंधनं (for -वर्धनम्).

39 D1 om. 39 (cf. v. l. 38). —^a) D4 संघाश्च
(for संग्रामे). D8 तस्मिन्प्रवृत्ते युद्धे. — D3 om.
(hapl.) 39^b-42^a. —^b) T4 तदा; G2 परं (for राजन्).
D4 राजवाजिनरक्षये. —^c) D2 अनिलेन; D8 अनिलेन.
—^d) K2 T1.2 उत्थितं (for उत्तथौ). K4 पार्थिवो
(sic); T2 पाण्डवं (for पार्थिवं).

40 D1 om. 40 (cf. v. l. 38). D3 om. 40 (cf. v. l.
39). —^a) K5 श्रवणं; D4 श्रावयन् (for श्रवणान्).
—^b) D4.10 T3 G1.3 M पार्थिवानां (for पाण्डं). G3
पार्थिवैर्नामकीर्तनात्. —^c) D4 S परान्वयं (for परस्परं).
Ś1 K1.2 वि (K2 च्य) जानीयुर; D9 न जानीमो; T4 अजा-
नन्तस्; G1 M4 विजानीम (for 'नीमो). —^d) Ś1 K2
वीरा; K1 धीरा; K5 B1-4 D8-11 यद्; B5 यत्र; D11
D6 योधा; D11.2 D8 योद्धा; D2 यथा; T1.2 M4
ये वा; T3 यो (submetric) (for ये च). Dn D2.5.6
युद्धम्; M3 युध्यन्ति (for [अ]युध्यन्). Ś1 K1 अभीस्वत्.
T4 G3 ततो युध्यन्त्यमी (G3 'ति भी' तवत्; G1.2 ततो-
युध्यत भी).

41 D1 om. 41 (cf. v. l. 38). D3 om. 41 (cf.
v. l. 39). —^a) D4 -श्रेष्ठ (for -व्याघ्र). —^b) G4
शोणितोद्- (for 'तेन). K3 प्रशामिते; D2 सशोषितं;
T1.2.4 G1.3 प्रणाशितं (for प्रशामितम्). M1 प्रशान्तं नृप-
शोणिते. — T8 om. 41^{cd}. —^c) K2 दिवश्च (for दिशश्च).
D2 विमला. K8 M1 राजंस; K4 B D8-11 जग्मुस्; Dn
D4.6 T (T8 om.) G M2-4 जातास्; D2.5 जज्ञे (for

जजुस्). —^d) K4.5 B D (except D1; D1.3 om.;
D7 missing) T1.2 तमसि; G3 राजन्वि- (for रजसि).
D4.10.11 T1.2.4 G1.3 M2-4 नाशिते (for शामिते). M1
तस्मिन्नासन्नजःक्षये.

42 D1 om. 42^{ab} (cf. v. l. 38). D3 om. 42^{cd} (cf.
v. l. 39). —^a) D11.2 D8 यथा; T2 ततः; T3
G तस्मिन् (for तथा). D8 युद्धे (submetric) (for
संग्रामे). —^b) B4.5 Dn D2.8 भीम- (for घोर-). D4
S समन्ततः (for भयानके). K5 B3 घोरे भीरुभयानके;
B1 D9 युद्धे भीरुभयावहे. —^c) D1 om. च. —^d)
G2 तत्र (for कश्चित्). D4 पराङ्मुखं.

43 ^a) G2 ब्रह्मलोकं परं मत्वा. —^b) D3 corrupt.
M3.4 वधं (for जयं). K5 क्षुति (sic) (for युधि).
— D1 om. 43^c-45^b. Dn1 reads 43^c-44^d after 54.
—^c) K2 स्वः; D3 स- (for सु-). —^d) D6 वीराः
(for नराः). T3 अभीप्सया (for 'प्सवः). M1 स्वर्ग-
लोकमभीप्सवः.

44 For the sequence in Dn1, cf. v. l. 43. D1
om. 44 (cf. v. l. 43). —^a) D4 दर्भ- (for भर्तृ-).
—^b) K5 B2 -कार्ये; D2 -कार्यं (for -कार्य-). Ś1 K1.2
भर्तृका (Ś1 'क' इति निश्चितं; D1 S मित्र (G2 भर्तृ) कार्यं
च वि (D4 धि; G2 नि) ऋिताः. — K4 om. 44^c-45^b.
—^c) Dn1 M3 स्वर्गं; T1.2 स्वर्गे (for स्वर्ग-). T1
सुरक्तः; T2 [s] नुरक्तः; T3.4 G -संयुक्त- (for -संसक्त-).
—^d) D3 योधान्; M2-4 योधा (for योधा). D2.6 T2
तथा (for तदा).

45 D1 om. 45^{ab} (cf. v. l. 43). K4 om. 45^{cd} (cf.
v. l. 44). —^b) D8 विसृजन्तः. —^c) K5 T2 अपि;
M1 प्रति (for अभि-). T3 निघ्नन्तो; G2 M3 जघ्नन्तः (for
गर्जन्तः). — D2 om. 45^d-16^c. —^d) Ś1 K1.2 प्रह-
सन्तः; K4 D4.5 प्रहरन्तः; T8 G2 विसृजन्तः (for प्रहरन्तः).

C. 9. 638
B. 9. 12. 47
K. 9. 11. 47

इति स वाचः श्रूयन्ते तव तेषां च वै बले ॥ ४६
ततः शल्यो महाराज धर्मराजं युधिष्ठिरम् ।
विव्याध निशितैर्बाणैर्हन्तुकामो महारथम् ॥ ४७
तस्य पार्थो महाराज नाराचान्वै चतुर्दश ।
मर्माण्युद्दिश्य मर्मज्ञो निचखान हसन्निव ॥ ४८
तं वार्य पाण्डवं बाणैर्हन्तुकामो महायशः ।
विव्याध समरे कुद्वो बहुभिः कङ्कपात्रिभिः ॥ ४९
अथ भूयो महाराज शरेण नतपर्वणा ।
युधिष्ठिरं समाजघ्ने सर्वसैन्यस्य पश्यतः ॥ ५०

46 D2 om. 46^{abc} (cf. v. l. 45). — ^a D4 S घ्न (D4 घ्न)त (for हत). Dm Ds [आ]विध्यत; T G M2-4 वध्यत; M1 बध्नत (for विध्यत). Dm गृह्णत; D1 गृह्णीयाः. — ^b K4 प्रहरंत; D0 'रस्व (for 'रथं). K5 D3-5, 8, 10 नि (D10 *) कृतत; T3 M3 'गृह्णत (for 'कृतत). — ^c B1 D4.8 वाचः स (by transp.). D4 विविधास; T2 [S] श्रूयंत (for श्रूयन्ते). — ^d D10 तत्र (for तव). D2 वै बले; T3.4 G M भारत (for वै बले).

47 ^b K5 B4.5 D3-5, 8, 10, 11 धर्मपुत्रं (for 'राजं). — ^c D10 om.; T1 G1.8 विव्याध; M3 हित्वाथ (for विव्याध). D10 विशितैर. — K4 Dn D4.6 om. (hapl.) 47^a-49^a. — ^d Ś1 K1.2 हन्तुकामं. Ś1 K1.3 महाबलं; D1 'हवे; S (except T4 G3) 'रथः (for 'रथम्).

48 K4 Dn D4.6 om. 48 (cf. v. l. 47). D1 om. 48. — ^a M3 महाराजो. — ^b K5 D3 शरंश्चैव (for नाराचान्वै). — ^c D3 T2 मर्मणि; T4 मर्मम् (for मर्माणि). K3 धर्मज्ञो; B4 मार्गं (for मर्मं). — ^d K5 T2-4 G2 निजघान; D3.10 निचघान. M1 व्यसृज्य-हसन्निव.

49 K4 Dn D4.6 om. 49^a (cf. v. l. 47). — ^a K5 B (except B2) D1.2.11 आवार्य; D3 मातुलं; D5.10 अवार्य; S संवार्य (for तं वार्य). D1-3 T3.4 G2 पांडवो. D8 वैरैर (for बाणैर). — ^b K5 D10.11 M2 महाबलः (for 'यशः). D4 मद्राजो महामना. — D3 om. (hapl.) 49^c-51^b. — ^c T1 G1.8 विव्याध. D1 बहुभिः (for समरे).

50 D3 om. 50 (cf. v. l. 49). — ^a T3.4 G अथ म (T3 रु)ज्ञो; M1 पुनः शल्यो (for अथ भूयो). M2-4 अथ मद्रेश्वरो राजव. — ^b T3.4 G1.2 M2.4 शितेन (for

धर्मराजोऽपि संकुद्वो मद्राजं महायशः ।
विव्याध निशितैर्बाणैः कङ्कवाहिणवाजितैः ॥ ५१
चन्द्रसेनं च सप्तत्या सुतं च नवभिः शरैः ।
द्रुमसेनं चतुःपथ्या निजघान महारथः ॥ ५२
चक्रश्रे हते शल्यः पाण्डवेन महात्मना ।
निजघान ततो राजंश्चेदीन्वै पञ्चविंशतिम् ॥ ५३
सात्यकिं पञ्चविंशत्या भीमसेनं च पञ्चभिः ।
माद्रीपुत्रौ शतेनाजौ विव्याध निशितैः शरैः ॥ ५४
एवं विचरतस्तस्य संग्रामे राजसत्तम ।

शरेण). Ś1 K4.5 B D3.8-11 [आ]नत- (for नत-). — ^c D4 समाजघ्नुः (sic). — ^d D1 शल्यः (for सर्व-). B4 'लोकस्य (for 'सैन्यस्य). K3 पर्वतः (sic) (for पश्यतः). D10 सैन्यस्य पश्यतः.

51 D3 om. 51^{ab} (cf. v. l. 49). — ^a T3 धर्मा-त्मजो (for धर्मराजो). Ś1 K1-3 [S]थ (for सपि). — ^b D4 महाबल; T1.2 'रथं; T3.4 G M2.4 'बलः; M1.8 'बलं (for 'यशः). — ^c K4 विचित्र; T1.2 जघान; G1.3 विव्याध (for विव्याध). — ^d Dm.12 D5 -वर्हण- (for -वर्हण). D4 -वाजिभिः; D3 -राजतैः; D10.11 -वासतैः (sic) (for -वाजितैः). D1 विनय समरांगणे.

52 ^a D10 चंद्रसेनश्च (for 'सेन). — T2 reads 52^b twice. — ^c K3 क्रमसेनं; D1 इंद्रं; S धु (T1 वि)म-त्सेनं (M1 'नश्च) (for द्रुमसेनं). D10 चतुःपथ्या (sic). — ^d Ś1 (sup. line) निचखान (for निजघान). Ś1 K1.2 हसन्निव; D1 पृथासुतः; T1.2 महाबलः (for 'रथः).

53 ^a Ś1 K1-3 M2 चंद्रसेने; D1 M1 चक्रश्रो; T4 न च रक्षि; G2 चक्रश्रो (for 'रक्षे). K2 च ते; G2 हतः; M1 हतो (for हते). D1 शल्यं; M1 दृष्ट्वा (for शल्यः). — ^b T2 धर्मराज्ञा (for पाण्डवेन). M1 शल्यः पार्थेन धीमता. — ^c B2 T1.2 महाराज; T1 ततो राजा (for ततो राजश्च). — ^d Dn D1.2.6 नकुलं (D2 'लं); D4.8 T3.4 G M चेदीनां (for चेदीन्वै). B1 om. (hapl.) from पञ्च up to सात्यकिं (in 54^a). Dn D1.2.5.6.10.11 पंचभिः शरैः; M2 एकविंशतिं (for पञ्चं).

54 B1 om. सात्यकिं (cf. v. l. 53). D3 om. (hapl.) 54. — ^b B (except B2) Dn D1.2.5.8.9 T4 G सप्तभिः (for पञ्चभिः). — ^c Dn1 माद्रीपुत्रं; D1 सहदेवं (for माद्रीपुत्रौ). T2 च तौ राजौ; T4 G च विंशत्या (for शतेनाजौ). — After 54^c, G2 reads 54^d-57^d. G2

संप्रेषयच्छितान्पार्थः शरानाशीविषोपमान् ॥ ५५
 ध्वजाग्रं चास्य समरे कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 प्रमुखे वर्तमानस्य भेद्यनापहरद्रथात् ॥ ५६
 पाण्डुपुत्रेण वै तस्य केतुं छिन्नं महात्मना ।
 निपतन्तमपश्याम गिरिशृङ्गमिवाहतम् ॥ ५७
 ध्वजं निपतितं दृष्ट्वा पाण्डवं च व्यवस्थितम् ।
 संकुद्धो मदराजोऽभूच्छरवर्षं मुमोच ह ॥ ५८
 शल्यः सायकवर्षेण पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।
 अभ्यवर्षदमेयात्मा क्षत्रियं क्षत्रियर्षभः ॥ ५९

सात्यकिं भीमसेनं च माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ।
 एकैकं पञ्चभिर्विद्धा युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ ६०
 ततो बाणमयं जालं विततं पाण्डवोरसि ।
 अपश्याम महाराज मेघजालमिवोद्गतम् ॥ ६१
 तस्य शल्यो रणे कुद्धो बाणैः संनतपर्वभिः ।
 दिशः प्रच्छादयामास प्रदिशश्च महारथः ॥ ६२
 ततो युधिष्ठिरो राजा बाणजालेन पीडितः ।
 बभूव हतविक्रान्तो जम्भो वृत्रहणा यथा ॥ ६३

C. 9. 655
 B. 9. 12. 63
 K. 9. 11. 64

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वण्येकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

om. 54^d. — ^a) T₁ G₁ विच्ययः; G₃ विच्यये. — After 54, D₁₁ reads 43°-44^d.

55 ^b) D₁₁ D₃₋₅ G₃ राजसत्तमः. — D₁ om. 55^{cd}. — ^c) Ś₁ स प्रेषयञ्; B_{1.3} D₈ संप्रेष° (for संप्रेष°). K₄ D₄ शतान् (for शितान्). D₁₁ D_{5.6} बाणान् (for पार्थः). T₄ G संप्रेषयच्छति ता(T₄ "च्छिता"न्पार्थः (T₄ 'र्थी; G₃ 'र्थञ्). — ^d) D₁₁ D_{5.6} तथा; M₃ पार्थो (for शरान्). D₁ आसी; M₃ ह्याशी- (for आशी-).

56 For the sequence in G₂, cf. v. l. 54. — ^a) Ś₁ K₁₋₃ चापि; T₄ G_{1.3} तस्य (for चास्य). — ^c) Ś₁ K_{1.2} वर्तमानोस्य; T₂ G₃ युध्यमानस्य (for वर्त°). — ^d) K_{1.5} B₂₋₅ D_{6.8} T G_{1.2} [अ]पाहरद्; B₁ [अ]पातयद् (for [अ]पहरद्).

57 For the sequence in G₂, cf. v. l. 54. T₄ om. 57^a-58^b. — ^b) D₁ corrupt. D_{10.11} T₂ G₁ केतुच्छिन्नो. B_{1.3-5} D₁₁ D_{1.2} 5. 6. 8. 9 महादेवे; G_{1.3} M₃ 'त्मनः (for 'रमना). — ^d) D₁ T_{2.3} G_{2.3} M गिरिः (for गिरि-). K₁ इवाहितं.

58 T₄ om. 58^{ab} (cf. v. l. 57). — ^a) K₅ निपा-
 तितं; D₃ च पतितं; D₁₀ नि*तं (for निपतितं). — ^b) K₅ पाण्डवस्य; D₁₀ 'वश्च (for 'व च). K₄ व्य-
 चेष्टितं; T₁ G_{1.3} [अ]प्यवस्थितं; T₂ [अ]व्यव°; T₃ [अ]-
 भ्यव°; G₂ [अ]प्युप°; M₁ स्थितं रणे (for व्यवस्थितम्). — ^c) M₁ माद्वराजो. T₄ विसंकुद्धो महाराजः. — After 58°, B_{4.5} read 61^d-62^d for the first time, repeating it in its proper place. Ś₁ K₁₋₃ om. 58^d-59°, B_{4.5} om. 58^d. — ^d) D₄ ममर्ष च (for मुमोच ह).

59 Ś₁ K₁₋₃ om. 59^{abc} (cf. v. l. 58). — ^a) B₁ D₈ शायकः. D₄ S (except T_{1.2}) -वर्षैस्तु (M₁ °श्च) (for -वर्षेण). — ^b) D₈ पर्जन्यम्. — ^c) M₁ अत्यवर्षद्. — ^d) Ś₁ K₁ T₄ क्षत्रियः; K₃₋₅ B D_{11.13} D₁₋₆ 8-11 T₁ M₁ क्षत्रियात्; D₁₁ क्षत्रियात्मा (hypermetric) (for क्षत्रियं). Ś₁ K_{2.5} B₁ D_{11.13} D₁ क्षत्रियर्षभः; K₄ 'र्षभाः; T₈ 'र्षभं.

60 ^a) D₁ om. च. — ^c) D₄ S दशभिर् (for पञ्च). — ^d) M₁ अताडयत् (for अपीड°).

61 For the repetition in B_{4.5}, cf. v. l. 58. — ^a) T_{1.2} तेन (for ततो). T₄ बाणमहा- (for 'मयं). Ś₁ K_{1.3} B₅ (marg.) G₂ वर्षैः; K₂ हर्षै (sic); D₂ जालं; G₃ शल्यं (for जालं). — ^b) T_{1.2} विसृष्टं (for विततं). D₆ पाण्डवो रथी (for 'वोरसि). — ^c) K₅ B (except B₂) D₁₁ D_{2.5.6.8.9.11} अथापश्यं; D₄ प्रपश्याम (for अप°). — ^d) D₂ मेघजालम्. B₄ (both times) [उ]-
 च्छितं; D₄ T₁₋₃ [उ]स्थितं; G₂ [उ]द्धतं; M₁ [अ]-
 चले (for [उ]द्गतम्).

62 For the repetition in B_{4.5}, cf. v. l. 58. — ^a) B₁ D₈ तस्य कुद्धो रणे शल्यो. — ^b) B₄ (both times) D_{10.11} शरैः (for बाणैः). — D₈ om. 62°-63^b. — ^c) K₅ D₁₁ संछादयामास; M₁ प्रह्लाद° (for प्रच्छाद°). D₉ दिशः प्रच्छादयन्सर्वे. — ^d) Ś₁ K₁₋₃ D₁ वि- (for प्र-). Ś₁ K₁₋₃ समेततः; T_{1.2.4} महाबलः (for 'रथः).

63 D₈ om. 63^{ab} (cf. v. l. 62). — ^a) D₁₁ D_{1.2.5.6} [स]त्यर्थं (for राजा). — ^b) D₄ हार- (for बाण-). T_{1.2} -वर्षेण (for -जालेन). — ^c) Ś₁ K_{1.2} भुवि; K₅

१२

संजय उवाच ।

पीडिते धर्मराजे तु मद्रराजेन मारिष ।
 सात्यकिभीमसेनश्च माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ।
 परिवार्य रथैः शल्यं पीडयामासुराहवे ॥ १
 तमेकं बहुभिर्दृष्ट्वा पीड्यमानं महारथैः ।
 साधुवादे महाञ्जने सिद्धाश्वासप्रहर्षिताः ।
 आश्चर्यमित्यभाषन्त मुनयश्चापि संगताः ॥ २
 भीमसेनो रणे शल्यं शल्यभूतं पराक्रमे ।

D. 2. 3 हतः; B. 1. 3-5 D. 8. 0 कृतः; Dn D. 5. 6 स ह;
 D. 10. 11 [अ] हतः; T. 1. 2 हदि; G. 1. 3 भृश- (for हत-).
 D. 1 बभूव विह्वलो राजन्. — ^a) D. 2. 13 जंभो. K. 4 D. 6
 वृत्रहणे; Dn. 1 D. 10 °हणे; Dn °हणो; T. 1. 2. 4 G M. 1
 वज्रभृता; T. 3 M. 4 वज्रहतो; M. 3 वृत्रहतो (for °हणा).
 D. 4 वृत्रेणोदो यथाहवे.

Colophon: Dr missing. — *Adhy. name*: K. 4
 भीमसेनयुद्धं; M. 2 शल्ययुधिष्ठिरयुद्धं; M. 3. 4 युधिष्ठिरयुद्धं.
 — *Adhy. no.* (figures, words or both): B. 12;
 Dn D. 10. 11 S 11 (as in text). — *Sloka no.*: K. 5
 61; Dn 94; D. 5 101 (1).

12

☞ This adhy. is missing in Dr (cf. v. l. 9. 1. 1).

1 M. 4 om. the ref. — ^a) K. 4 पाण्डवे (for पीडिते).
 — ^o) Dn. 1 D. 3 G. 1 सात्यकीर्. — ^a) D. 4 पार्थिवौ; T. 1. 2
 दुर्जयौ; T. 3. 4 G. 1. 3 मारिष; G. 2 M. भारत (for पाण्डवौ).
 — ^o) S. 1 K. 1 T. 4 रथे; T. 3 M. 1 रणे; G. 2 शरैः (for रथैः).

2 ^a) S. 1 K. 1-3 बहुधा; B. 2 कुरुमिर (for बहुभिर).
 — ^o) D. 3. 4 महाय (D. 2 °न्य) ज्ञे; D. 10. 11 °राज; T. 3. 4
 G M °नासीत् (for °ज्ज्ञे). — ^o) K. 5 आचार्यम् (for
 आश्रं). D. 1 भाषंतो (for [अ]भाषन्त). — ^r) D. 4
 मुनयो ये समागताः.

3 ^b) Dn D. 1. 5 सूतं (for भूतं). Dn D. 1. 2. 5. 6
 पराक्रमी. — ^a) T. 1 G. 1. 8 विन्याय. D. 4 विन्याय सप्त-
 भिस्ततः.

4 G. 1. 8 om. (hapl.) 4-5. — ^a) K. 1. 5 B. Dn D. 1.

। एकेन विद्धा बाणेन पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ३
 सात्यकिश्च शतेनैनं धर्मपुत्रपरीप्सया ।
 मद्रेश्वरमवाकीर्य सिंहनादमथानदत् ॥ ४
 नकुलः पञ्चभिश्चैनं सहदेवश्च सप्तभिः ।
 विद्धा तं तु ततस्तूर्णं पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ५
 स तु शूरो रणे यत्तः पीडितस्तैर्महारथैः ।
 विकृष्य कार्मुकं धोरं वेगवन्नं भारसाधनम् ॥ ६
 सात्यकिं पञ्चविंशत्या शल्यो विव्याध मारिष ।

2. 5. 6. 8. 9 M शतेनैव; B. 3 °न वै; D. 3 शतेवं (sub-
 metric) (for शतेनैनं). — ^b) Dn D. 1. 5 T. 2. 4 G. 2 M
 धर्मराज- (for °पुत्र-). D. 1 धर्मपुत्रमभीप्सया. — ^o) D. 3
 मद्रेश्वरो (sic); M. 1 माद्रेश्वरं. D. 3 om. (hapl.) from
 अवाकीर्य up to शूरो (in 6^a). K. 5 B. 3. 5 Dn D. 1. 3.
 5. 6. 8 T. 3 M अथा (D. 2. 113 °पा) कीर्य. T. 4 मद्रेश्वरथमा-
 कीर्य. — ^a) K. 5 B. 1 D. 2 अनदत्; M. 1 अकरोत् (for अन-
 दत्).

5 D. 3 G. 1. 3 om. 5 (cf. v. l. 4). — ^a) D. 2 नकुलः;
 S. 1 K. 1 विद्धा; K. 5 D. 2. 13 D. 3. 4 T. 1. 2 M चैव (for
 चैनं). K. 1 नकुलः पंचविंशत्या. — ^b) D. 3 तु (for च).
 K. 3-5 D. 10 पंचभिः (for सप्तभिः). — S. 1 K. 1. 3 D. 1 T. 3
 om. (hapl.) 5^a. — ^o) D. 2. 113 D. 2 विध्य (for विद्धा).
 D. 3 तांस्तु; T. 3 तत्र; T. 1 G. 2 तु तं (by transp.). B. 1
 D. 2. 13 D. 3. 10. 11 पुनस् (for ततस्). — ^a) K. 5 D. 3.
 10. 11 ततो (for पुनर्). K. 1 B. D. 2. 4. 6 पंचभिः (for
 सप्त).

6 D. 3 om. स तु शूरो (cf. v. l. 4). — ^a) D. 1 ततः
 (for स तु). K. 4 यत्तः; K. 5 यत्नैः; D. 3 यत्तैः; D. 4
 राजन्; G. 2 युक्तः (for यत्तः). — ^b) S. 1 K. 1. 2 D. 10. 11
 तु; Dn D. 2. 5. 6 च; D. 1 [s]पि (for तैर्). — ^o)
 K. 4 विकृष्य (for विकृष्य). D. 3 भद्रैः; T. 1 वेगं (for
 धोरं). — ^a) D. 1 वेगवन्नं बली; D. 1 T. 3. 4 G. 2 M
 भारश्च वेगवन्नं.

7 ^b) T. 1 G. 1 विव्याध. — M. 1 om. (hapl.) 7^a-10^d.
 — ^o) D. 3 om. (hapl.) from त्रिसप्तस्या up to विव्या-
 धैनं (in 8^d). K. 4. 5 D. 11 तु (for त्रि-). — ^a) D. 2
 नकुलं. S. (except G. 2; M. 1 om.) पंचभिः (for सप्त-
 भिः). G. 2 तदा; G. 3 सह (for तथा).

C. 9. 672
B. 9. 13. 17
K. 9. 12. 17

स च्छाद्यमानः समरे धर्मपुत्रस्य सायकैः ।
युधिष्ठिरमथाविध्यद्दशभिर्निशितैः शरैः ॥ १६
सात्यकिस्तु ततः क्रुद्धो धर्मपुत्रे शरादितैः ।
मद्राणामधिपं शूरं शरौघैः समवारयत् ॥ १७
स सात्यकैः प्रचिच्छेद क्षुरप्रेण महद्वनुः ।
भीमसेनमुखांस्तांश्च त्रिभिस्त्रिभिरताडयत् ॥ १८
तस्य क्रुद्धो महाराज सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
तोमरं प्रेषयामास स्वर्णदण्डं महाधनुम् ॥ १९
भीमसेनोऽथ नाराचं ज्वलन्तमिव पद्मगम् ।

16 D₁ om. 16^{ab}; D₃ om. 16 (for both, cf. v. l. 15). T₃ om. (hapl.) 16. —^a) K₅ स ताड्यमानः; B₂ छाद्यमानः स (by transp.); D₂, 4-6 G M₁ संछाद्यमानः; T₂ M₂, 4 प्रच्छाद्य. —^b) B₄ D₁₀ शायकैः. — B₄ damaged for 16^c-17^d. —^c) K₅ D₂, 4 T₂ अथाविध्य; D₃ समाविध्यद् (for अथा). — After 16, D₈, 11 ins.:

72^a एवं द्वंद्वशतान्यासंस्त्वदीयानां परैः सह ।

17 D₃ om. 17 (cf. v. l. 15). K₂ om. 17. B₄ damaged for 17^{ab}. —^b) D₈ शरादितैः. K₄ धर्मपुत्रः शरादितैः; T₄ राजेश्वरादितैः; M₁ पुत्रशराचितैः. —^c) B₁, 3, 5 D_n D₁, 2, 5, 3, 5 शूरः; T₃, 4 G M वीरं (for शूरं). —^d) D_n D₁, 5 शरौघैः. B₁ D_n D₄ T₄ M₁ समवाकित् (for वारयत्). S₁ K₁, 3 शरैः संततपर्वभिः; K₄, 5 D₁₀, 11 T₁, 2 शरैर्विव्याध (T₁ थ) पंचभिः.

18 D₃ om. 18 (cf. v. l. 15). —^{ab}) T₃ सात्यकिः. T₃ transp. प्रचिच्छेद and क्षुरप्रेण. T₁, 2 च (for प्र-). D₄ क्षुरेण स (for क्षुरप्रेण). —^c) S₁ K₁, 2, 5 D₄ T₃ तांस्तु; B₂ T₁, 2 G तांस्तस्; T₄ सर्वास् (for तांश्च).

19 D₃ om. 19 (cf. v. l. 15). —^a) T₁-3 G M₂-4 ततः (for तस्य). D_n3 मद्राजः (for महाराज). M₁ ततो माद्राधिपो राजन्. —^c) M₁ प्रेषयामासुः. —^d) D_n1 दंड- (for दण्ड). K₅ महाधनुः; D₄ हवे; D₈ महद्वनं; T G₁, 3 महारणे (T₂ थे); G₂ M₃-4 रणाजिरे; M₁ महाप्रभं (for धनुम्).

20 D₃ om. 20 (cf. v. l. 15). —^{ab}) D₃ राजानं (for नाराचं). M₁ सायकं भीमसेनोऽथ (for 20^a). D_n D₄, 6 M₁ पावकं (for पद्मगम्). T G M₂-4 भीमसेनः शरं घोरं कार्त्तस्वरिभूषितं. —^c) D₂ नकुळः. T₃, 4 G

नकुलः समरे शक्तिं सहदेवो गदां शुभाम् ।
धर्मराजः शतघ्नीं तु जिवांसुः शल्यमाहवे ॥ २०
तानापतत एवाशु पञ्चानां वै भुजच्युतान् ।
सात्यकिप्रहितं शल्यो भल्लैश्चिच्छेद तोमरम् ॥ २१
भीमेन प्रहितं चापि शरं कनकभूषणम् ।
द्विधा चिच्छेद समरे कृतहस्तः प्रतापवान् ॥ २२
नकुलप्रेषितां शक्तिं हेमदण्डां भयावहाम् ।
गदां च सहदेवेन शरौघैः समवारयत् ॥ २३
शराभ्यां च शतघ्नीं तां राज्ञश्चिच्छेद भारत ।

M₂-4 च (T₁ तु) तथा (for समरे). —^a) M₂ 1 च तोमरं (for गदां शुभाम्). —^c) K₄, 5 D₁₀, 11 च (for तु). D₄ धर्मराजस्तु शतघ्नीं. —^d) K₅ महाहवे (hypermetric) (for आहवे). — After 20, D₂ ins.:

73* तेषां पतान्ति शस्त्राणि बहुभिः सायकैर्युधि ।

21 D₃ om. 21 (cf. v. l. 15). —^a) K₄ D₂, 6 ततोपतत (sic) (for तानां). —^b) B₄ damaged. K₅ om.; D₄ वि- (for वै). — After 21^b, B₃ (marg.) ins.:

74* वारयामास समरे शस्त्रसंघैः स मद्रराष्ट ।

while D₄ ins.:

75* चिच्छेद समरे राजन्सर्वेषां च पृथक्पृथक् ।

—^c) D₁ T₂ M₃ सात्यकिः (sic). M₁ प्रहितं (for प्रहितं). —^d) D₁ corrupt. D_n घोरैश्च; D₃ (orig.) भुजैश्च; D₅ (marg.) मध्ये (for भल्लैश्च). D₄ तोमरैः (for तोमरम्).

22 D₃ om. 22 (cf. v. l. 15). —^a) K₂, 4 भीमसेन- (hypermetric) (for भीमेन). S₁ K₁-3 प्रेषितं; B₂ निहतं; D₃ प्रहतं (for प्रहितं). K₅ D₁₀, 11 प्रहितं भीमसेनेन; D₄ भीमसेनेन प्रहितं; S वृकोदरेण प्रहितं. —^b) K₄ चंदनः; T₁ कांचन- (for कनक-). S (except M₄)-भूषितं (for भूषणम्).

23 D₃ om. 23 (cf. v. l. 15). —^a) D₂ नकुळः. D₄ T₃, 4 G M नकुलेन तथा (D₄ ततः; M₁ च तां) शक्तिं. —^b) K₅ D_n, 12 दंडा- (for दण्डां). S₁ K₁ महाभयां; K₂ भयासहो (for वहाम्). D₄ T₃, 4 G M₂-4 प्रेषितां रत्न- (D₄ हेम-; T₃ रुक्म)-भूषितां; M₁ प्रेषितां भुजगोपमां. — B₄ damaged for 23^{ad}. —^c)

पश्यतां पाण्डुपुत्राणां सिंहनादं ननाद च ।
 नामृष्यन्तं तु शैनेयः शत्रोर्विजयमाहावे ॥ २४
 अथान्यद्वनुरादाय सात्यकिः क्रोधमूर्छितः ।
 द्वाभ्यां मद्देश्वरं विद्धा सारथिं च त्रिभिः शरैः ॥ २५
 ततः शल्यो महाराज सर्वास्तान्दशभिः शरैः ।
 विव्याध सुभृशं क्रुद्धस्तोत्रैरिव महाद्विपान् ॥ २६
 ते वार्यमाणाः समरे मद्रराज्ञा महारथाः ।
 न शेकुः प्रमुखे स्थातुं तस्य शत्रुनिषूदनाः ॥ २७
 ततो दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा शल्यस्य विक्रमम् ।

निहतान्पाण्डवान्मेने पाञ्चालानथ सुञ्जयान् ॥ २८
 ततो राजन्महाबाहुर्भीमसेनः प्रतापवान् ।
 संत्यज्य मनसा प्राणान्मद्राधिपमयोधयत् ॥ २९
 नकुलः सहदेवश्च सात्यकिश्च महारथः ।
 परिवार्य तदा शल्यं समन्ताद्वाकिरञ्जरैः ॥ ३०
 स चतुर्भिर्महेष्वासैः पाण्डवानां महारथैः ।
 वृत्तस्तान्योधयामास मद्रराजः प्रतापवान् ॥ ३१
 तस्य धर्मसुतो राजन्धुरग्रेण महाहवे ।
 चक्ररक्षं जघानाशु मद्रराजस्य पार्थिव ॥ ३२

C. 9. 690
 B. 9. 13. 35
 K. 9. 12. 35

M3-4 तोमरं (for गदां च). —^a) Dn स शरैः (for शरौघैः). D4 समवाकिरत्; M3 'पातयत्' (for 'वारयत्').

24 D3 om. 24 (cf. v. l. 15). —^a) D5 स शराभ्यां (for शराभ्यां च). D1 om.; D2 T4 G2 तु; D10 वै (for च). —^b) Ś1 K1.2 शल्यश्च; D8 राजा; T2 M2-4 राजश्च (for राजश्च). K4 Dn D1.2.5.8 मारिष (for भारत). — D10 reads 24^{def} twice. —^c) G2 तव (for पाण्डु). —^d) T1-3 अनादयत्; T4 G M अथानदत् (T4 M3 'यत्' (for ननाद च). —^e) B4 damaged. Dn नामृष्यत्; D5.8 नामृष्यं (sic). K3 Dn2 D10 (both times). 11 G1.3 तत्र; T G2 M1.2.4 तत्तु (for तं तु). K1 D2 शैनेयः; K5 शैनेयः. —^f) D4 शल्यस्य जयमाहावे; S शत्रोर्विजयलक्षणं.

25 D3 om. 25^a (cf. v. l. 15). B4 damaged. —^a) Dn [अ]स्य (for [अ]न्यद्). —^c) K2 सेत्रध्वरं (sic); D5 अस्य ध्वजं (for मद्देश्वरं). T3.4 रंहन् (for विद्धा). D1 द्वाभ्यामभ्यांश्च संहत्य.

26 ^a) K5 D3.4.10.11 T1.2 M1 रणे राजन् (for महाराज). T3.4 G M2-4 ततो (M2-4 'था' मद्देश्वरो राजन्. —^b) Dn1 सात्यकिः; Dn2. n3 सर्वांगं (for सर्वास्तान्). B1 D9 ताक्षिशितैः; D3 द्वादशभिः (for तान्द'). —^c) D3 *व्याथ; T1 G1.3 विव्याथ. K4.5 D3.10.11 G2 नृशंसं; T3.4 G1.3 M समरे (for सुभृशं). —^d) Dn D2.2.5 (marg.) M4 महाद्विपं; D5 (orig.) 'धिपं; G3 महद्विपान्. D1 अंकुशैरिव वारणं.

27 ^a) K5 न ते (hypermetric) (for ते). T4 वध्यमानाः (for वार्यमाणाः). —^b) B4 damaged. K4 -राजे; D1 -राज्ञो (for -राज्ञा). D1 महाबलाः. D4 S मद्रराजेन भीमता (D4 मारिष). —^{ca}) D3 corrupt for 27^c. Dn1.

112 नाशकुः (for न शेकुः). K5 B1.2 D10 समरे; B4.5 D6.11 संमुखे (for प्रमुखे). T3.4 G M2-4 transp. स्थातुं and तस्य. M1 स्थातुस् (for 'तु'). B4 damaged from तस्य up to शल्यस्य (in 28^b). Ś1 K2 -निसूदन; B1 D3.9 M2-4 'सूदनाः; B2 Dn D5 T2 G3 'पूदन; M1 'सूदिनं (for 'पूदनाः). D1 तत्र संगरडंबरैः; D4 तस्य सर्वे महाहवे (for 27^d).

28 B4 damaged up to शल्यस्य. —^b) D9 सैन्यस्य (for शल्यस्य). —^c) D4 मन्ये (for मेने). —^d) D9.10 M2-4 पंचालान्. T1.2 M1 च स- (for अथ). Dn1 D3.4 संजयान्; D1 संजये. — After 28, T3.4 G ins.:

76* तथाविधं महाराज मद्रराजस्य विक्रमम् ।

असह्यं मानवैर्युद्धे तद्वभूव नरर्षभ ।

29 T3 om. 29-31. T4 om. 29. —^a) D3 राजा (for राजन्). D3 om. from बाहुर up to प्रताप (in 29^b). —^c) Dn1 मानसः; D3 *नसा; D4 G M2-3 समरे (for मनसा). D4 द्रौणि (sic) (for प्राणान्). —^d) T1.2 G1.3 मद्रराजम् (for मद्राधिपम्). T1.2 अपोथयत्. M1 माद्राधिपमयुध्यत.

30 T3 om. 30 (cf. v. l. 29). —^b) D1 om. सात्यकिश्च. B1.3-5 D9 महाबलः; T4 G3 [अ]पराजितः (for महारथः). — T4 G1.3 om. 30^a-31^a. —^c) Dn1. n3 D1.2.5 G2 रणे; M3 तथा (for तदा). Dn (after corr. sec. m. as in text) सैन्यं (for शल्यं). —^d) B4 damaged. K4 D8 विकि (K4 'क' रत्; Dn D4.8 विकिरज् (for व्यकि').

31 T3 om. 31 (cf. v. l. 29). T4 G1.3 om. 31 (cf. v. l. 30). K4 om. 31^{ab}. —^{ca}) D8 एकस् (for वृत्तस्). M1 माद्र- (for मद्र-). Dn2 D8 -राजं (for -राजः). G2 वृत्तस्तान्योधयन्सर्वांश्चक्रासो मद्रकाधिपः.

C. 9. 691
B. 9. 13. 36
K. 9. 12. 36

तस्मिंस्तु निहते शूरे चक्ररक्षे महारथे ।
मद्राजोऽतिबलवान्सैनिकानास्तृणोच्छरैः ॥ ३३
समाच्छन्नास्तस्तास्तु राजन्वीक्ष्य स सैनिकान् ।
चिन्तयामास समरे धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥ ३४
कथं नु न भवेत्सत्यं तन्माधववचो महत् ।
न हि क्रुद्धो रणे राजा क्षपयेत् बलं मम ॥ ३५

32 ^a) K₂ corrupt. D₁ धर्मयुतो; T₁ धर्मो रणे (for धर्मयुतो). K₁ + M₃ राजा (for राजन्). — ^d) M₁ माद्राजस्. K₃₋₅ B₃₋₅ D (except D_{3.9}; D₇ missing) T₂ G_{2.3} पार्थिवः; B₂ पश्यतः (for पार्थिव).

33 ^a) D₁₀ सूरैः; S वीरैः (for शूरैः). — ^b) B₁ damaged from रथे up to नु न (in 35^a). D₃ महारथे; D₄ रथः; T G M₃ बले (for रथे). — ^c) M₁ माद्राजो. S₁ K₁₋₃ D_{2.3.10.11} [S]पि; K₄ [S]थ (for स्ति). — ^d) D₁₀ corrupt. D_n वृष्टिभिस् (for सैनिकान्). S₁ K₁₋₃ अ (K₃ आ)स्तृणत्; K₅ किरत् (submetric); B₃ D_n D_{1-3.5.8.9} त्वकिरत्; D_{4.11} T₁ + M₁ आवृणोत् (for आस्तृ). D₅ संग्रामेवकिरच्छरैः.

34 D₁ om. 34-39. B₁ damaged. — ^a) K₄ समाच्छन्नास् (submetric); B₂ शरैश्छन्नास्; D₂ समाच्छन्नास्; D_{10.11} M₁ वृतांस; T_{3.4} G सर्वाच्छन्नास् (for समाच्छन्नास्). B₂ तीक्ष्णैः; M₃ तांश्च (for तांस्तु). — ^b) K₅ B₃ D_{n1} D_{2.4.10.11} T_{3.4} G_{1.3} स्तः; T_{1.2} च (for स). — ^c) K₄ वृत्तयामास (for चिन्त). — ^d) K₄ B₂ D_{2-4.10.11} T_{3.4} G M पुत्रो (for -राजो).

35 D₁ om. 35 (cf. v. l. 34). B₁ damaged up to नु न. — ^a) K₃ B (B₄ damaged) D_{3.8.9} नूनं; K₄ D_{2.5} G_{1.8} तु न; K₅ भूतं; D₄ मम (for तु न). D_{10.11} Bom; ed कथं नु समरे शक्यं (D₁₀ सत्यं). — ^b) D_n D_{2.5.6} अर्थवच्च; T_{1.2} माधवस् (for तन्माधव). K₄ तव; D_{n1} मम; T_{3.4} G₂ भवेत् (for महत्). — ^c) T_{1.2.4} अभिः; T₃ G M अपि (for न हि). S₁ K_{1.2} T_{1.2.4} G_{1.3} महाराजः; K₅ D_{3.10.11} रणे राजन्; D₄ रणे शल्यः (for रणे राजा). — ^d) B₅ क्षयमेतद्; D₂ क्षपयेच्च; M₁ येतु (for येत). D₂ बलं. K₅ D_{10.11} T_{3.4} G महत् (for मम). D₃ क्षपयेच्च महद्वलं; D₄ कृपयेत् बलं मम. — After 35, T G ins.:

77* अहं मद्भ्रातरश्चैव सात्यकिश्च महारथः ।
पाञ्चालाः सृजयाश्चैव न शक्ताश्च हि मद्रपम् ।
निहिनव्यति चेदद्य मातुलोऽस्मान्महायशः ।

ततः सरथनागाश्वाः पाण्डवाः पाण्डुपूर्वज ।
मद्रेश्वरं समासेदुः पीडयन्तः समन्ततः ॥ ३६
नानाशस्त्रौघबहुलां शस्त्रवृष्टिं समुत्थिताम् ।
व्यधमत्समरे राजन्महाभ्राणीव मारुतः ॥ ३७
ततः कनकपुङ्खां तां शल्यक्षिप्तां वियद्वताम् ।
शरवृष्टिमपश्याम शलभानामिवाततिम् ॥ ३८

गोविन्दवचनं सत्यं कथं भवति किं त्विदम् ।

[(L. 1) T₁ च (for मद्). — (L. 2) T₃ G₂ स हि (for च हि). T_{1.2} न शक्ताः समभिद्रुताः (for the post. half). — (L. 3) T_{1.2} G₁ चैव (for चैद्). T₂ मातुलो. T_{1.2} G₁ महाबलः (for 'यशः'). — (L. 4) T₁₋₃ G₁ तु (for तु).]

36 D₁ om. 36 (cf. v. l. 34). — ^a) (t₁ सरथि- (for सरथ). T₄ -नागाश्च (for -नागाश्वाः). — ^b) S₁ K₁ -पूर्वजाः. K₄ पाण्डवानां तु पूर्वकृत्; D₁ पाण्डवाः क्रोध-मूछिताः. — ^c) K₃ M₁ माद्रेश्वरं; K₅ D_{3.10.11} मद्र-राजं. S₁ K₁₋₃ समासेदुः (for 'सेदुः'). — ^d) T_{3.4} (t₂ M₂₋₄ लो (T₃ दो) छर्यतः (for पीड').

37 D₁ om. 37 (cf. v. l. 34). D_{n1.2} D₃ om. 37^{ab}; D_{n3} D₅ read the same on marg. — ^a) D₄ स तां (for नाना). S₁ K_{1.2} -शास्त्राश्च; M₃ -शास्त्रौघ- (for -शास्त्रौघ-). T_{2.3} -बहुलां. — ^b) D_{3.1.2} G₂ शर- (for शस्त्र-). D_{n3} D_{3.4.10} -वृष्टि- (for -वृष्टिं). D_{n3} D_{10.11} समुद्यतां; D₃ 'च्छितां; M₂ 'जितां (for 'स्थिताम्). — ^c) T₁ G₁ व्ययमत्. D₃ om. from रे राजन् up to पश्याम (in 38^c). K₄ शरौघै (for समरे). S₁ K_{1.2.4} D_{2.4-6.10} T_{1.2} G₃ राजा (for राजन्). — ^d) D₁₀ corrupt. K₄ महाप्राणो महाबलः.

38 D₁ om. 38 (cf. v. l. 34). D₃ om. 38^{ab} (cf. v. l. 37). — ^a) K_{2.4} D_n D_{2.5.9} M -पुंखानां; K₅ B₃ T_{3.4} G_{1.3} -पुंखामां; D_{1.10} -पुंखाणां; G₂ -पुंखौघां (for -पुङ्खां तां). — ^b) D₁ M₁ शरौघाणां (for शल्य-क्षिप्तां). K₄ D₉ वियद्वतां; M₁ विहायमि (for वियद्व-ताम्). — ^c) D₄ वाणवृष्टिम्; M₁ आयाति ताम् (for शरवृष्टिम्). K_{4.5} G₂ M_{3.4} अपश्यामः. — ^d) K_{3.5} B₂₋₅ D_n D_{3-5.8.10.11} T G हवायति; K₄ 'यतं; B₁ D_{2.9} 'यतीं; D₆ 'जितं; M₁ ततामिव (for हवाततिम्).

39 D₁ om. 39 (cf. v. l. 34). — ^b) D₂ प्रेरिता (for प्रेषिता). D₄ S (except T_{1.2}) परमाहवे (for रण-मूर्धनि). — ^c) T_{1.2} च (for स्म). G₁ दृश्यतः; G₂

ते शरा मद्राजेन प्रेषिता रणमूर्धनि ।

संपतन्तः स्म दृश्यन्ते शलभानां व्रजा इव ॥ ३९

मद्राजधनुर्मुक्तैः शरैः कनकभूषणैः ।

निरन्तरमिवाकाशं संबभूव जनाधिप ॥ ४०

न पाण्डवानां नास्माकं तत्र कश्चिद्दृश्यत ।

बाणान्धकारे महति कृते तत्र महाभये ॥ ४१

मद्राजेन बलिना लाघवाच्छरवृष्टिभिः ।

लोड्यमानं तथा दृष्ट्वा पाण्डवानां बलार्णवम् ।

विस्मयं परमं जग्मुर्देवगन्धर्वदानवाः ॥ ४२

स तु तान्सर्वतो यत्ताञ्छरैः संपीड्य मारिष ।

धर्मराजमवच्छाद्य सिंहवद्वचनदन्मुहुः ॥ ४३

ते छन्नाः समरे तेन पाण्डवानां महारथाः ।

न शेकुस्तं तदा युद्धे प्रत्युद्यातुं महारथम् ॥ ४४

धर्मराजपुरोगास्तु भीमसेनमुखा रथाः ।

न जहुः समरे शूरं शल्यमाहवशोभिनम् ॥ ४५

C. 9, 704
B. 9, 13, 48
K. 9, 12, 50

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि द्वादशोऽध्यायः ॥ १२

दृश्येत; M3 विद्यते (for दृश्यन्ते). —^d) K5 B2, 3, 5
Dn D2, 3, 5, 9 T3, 1 G1, 2 M1-3, 4 (sup. lin. as in text)
Cn शकुनानां; D1, 6 G3 श (D1 स) कुतानां (for शल-
भानां). S1 K1-3 इव व्रजाः (by transp.).

40 G1, 8 om. 40^a-41^b. —^a) M1 मद्राजः. D5
T3 G2 M विनिर्मुक्तैः (for -धनुः). —^b) B3 T3, 4 G2
M -भूषितैः (for -भूषणैः). —^c) D3, 4 corrupt. D1
एकच्छायम्; M2 निपतंतम् (for निरन्तरम्). —^d) D3
सर्वभूतं (for संबभूव). D1, 8 नराधिप.

41 G1, 3 om. 41^{ab} (cf. v. l. 40). D1 om. 41^a-42^b.
—^a) D10 om. न. K1 Dn D2 T3 G2 अस्माकं (for
नां). D4 पाण्डवानां तु नास्माकं. —^b) K5 B1, 3, 4 D3.
6, 8-11 किं (D9 कं) चिद् (for कश्चिद्). K4 अदृश्यत;
K5 प्रदृश्यत; B2 D5, 6 T1 व्य (D5 वि) दृश्यते; B5 D9
न दृश्यत; D1 विदृश्यतां (for व्यदृश्यत). —^d) B3
तत्र (for कृते). D2 तेन; D1 शस्त्रः; G2 शत्रु- (for
तत्र). K5 महाभयं; B (except B2) D8-11 T G हवे
(for भये).

42 D1 om. 42^{ab} (cf. v. l. 41). —^a) M1 मद्रा-
राजेन. D2 बलिना; G2 बलवारं (for बलिना). —^b)
D3 corrupt. T4 बलिना (for लाघवात्). T2 शस्त्र- (for
शरः). —^c) D3 om. 42^a-43^b. —^d) D1 पीड्यमानं;
D10, 11 चाल्यं (for लोड्यं). K1, 4 B4 T4 G1 तदा;
D10, 11 तु तं; G2 बलं (for तथा). —^d) D2 बलार्णवं;
D5 महा. —^e) K4 B3 D10 -मानवाः; B3 -पन्नगाः
(for -दानवाः).

43 D3 om. 43^{ab} (cf. v. l. 42); D1 om. 43. —^a)
K4 छन्नाच्च; B3 D4, 6, 8 T4 G2, 3 यत्ताच्च (T4 G3
ल्लाच्च); T3 युक्ताच्च (for यत्ताच्च). —^b) K4, 5 D2,
10, 11 संछाद्य (for पीड्य). D4 शरौघैः पीड्य मारिष.
—^c) K5 D3 अवस्थाय; Dn D2, 5, 6 अयाच्छाद्य; T3, 4
समाच्छा (T4 साद्य (for अव). —^d) D5 T3 G3 विन-
दन्. S1 K1-3 सिंहनादान्यधान्मुहुः.

44^a) D3 corrupt. Dn D2 T3 छिन्नाः; D4 छिन्ने;
G2 भद्राः (for छन्नाः). D1 बाणैः (for तेन). —^b) S
(except T1, 2) मद्रपेन (M1 पेण; M2-4 केण) महात्मना.
— After 44^b, Dn D5, 6 read 45^{cd}. K4 D1 om.
(hapl.) 44^c-45^b. B4 damaged for 44^c-45^d. —^c)
D10, 11 न श (D11 नाश) कुर्वन्; T3, 4 न च शेकुस्तं (for
न शेकुस्तं). B1, 5 Dn D2, 4-6, 8 T1 G1, 2 ते; D3 च
(for तं). D1 रथाः; D6 न वा; T2 तथा (for तदा).
—^d) S1 K1, 2 प्रत्युद्यंतं; Dn D3 D5 त्थातुं; D8 T3
द्यातं; D4 प्रतिहंतुं (for प्रत्युद्यातुं). S महारथाः.

45 K4 D1 om. 45^{ab} (cf. v. l. 44). B4 damaged.
—^a) S1 K1, 2 ते (for तु). —^b) T3 तदा (for रथाः).
S1 K1, 2 भीमसेनपुरोगमाः. — Dn D5, 6 read 45^{cd} after
44^b. —^c) D2 न जहुः; S निजघ्नुः (for न जहुः).
T3, 4 G1, 3 M1 transp. शूरं and शल्यम्. B3 D8 G1
शोभितं (for -शोभिनम्).

Colophon om. in D1; D1 missing. — Adhy. name:
Bom. ed. शल्ययुद्धम्. — Adhy. no. (figures, words
or both): S1 K1 B2 10; B5 Dn 13; Dn D10 8
12 (as in text). — Sloka no.: K5 48; Dn 46.

C. . 705
B. 9. 14. 1
K. 9. 13.

संजय उवाच ।

अर्जुनो द्रौणिना विद्धो युद्धे बहुमिरासैः ।
तस्य चानुचरैः शरैस्त्रिगर्तानां महारथैः ।
द्रौणिं विव्याध समरे त्रिभिरेव शिलीमुखैः ॥ १
तथेतरान्महेष्वासान्द्राभ्यां द्वाभ्यां धनंजयः ।
भूयश्चैवं महाबाहुः शरवर्षैरवाकिरत् ॥ २
शरकण्टकितस्ते तु तावका भरतर्षभ ।
न जहुः समरे पार्थ वध्यमानाः शितैः शरैः ॥ ३

13

This adhy. is missing in D₇ (cf. v. 1. 9. 1. 1).

1 B₄ damaged up to विधूमो (in 9. 13. 18^a). — ^a)
Ś1 K1.2 [अ]युध्यद् (for विद्धो). M₂₋₄ transp. विद्धो
and युद्धे. D₁ बाणैः; T_{3.4} G शरैः (for युद्धे). B₃
बाणैः; D₄ सायकैः; C_n (gloss: आयुधविशेषैः)
आयसैः (as in text). — ^c) D₉ चापि शरैः (for चानु-
चरैः). Ś1 K₁ तस्य चानुचरः शरस्. — ^d) D₉ त्रैगर्तानां.
Ś1 K₁ महारथः. — ^e) B₁ द्रौणं. T₁ G₁ विव्याध. — ^f)
K₂ om. त्रिभिरे.

2 B₄ damaged. — ^a) K₄ तच्चेतरान्; T₃ तथे-
तर (for 'तरान्). D_{3.4} महेष्वासा. — ^b) T_{1.2.4}
G_{1.3} M₄₋₅ समच्छिन्नत्; T₃ समच्छिद्धत्; G₂ अपीडयत्
(for धनंजयः). — ^c) T G M_{2.4} चेतान्; M₃ चैनां
(for चैव). K₅ D_{3.10.11} महाराज (for 'बाहुः). — ^d)
K₅ D₂ M_{1.3} अ (K₅ इ) वाकिरन्. K₄ शरवर्षेण चाकिरत्.

3 B₄ damaged. — ^a) D_{3.4} S (except M₁) कंट-
किनस्. K_{4.5} D₃ तत्र; D₁ वीरासः; T₄ तेषु (for ते
तु). — ^b) T₃ तमाच्छिन्नः; G₂ तावुभौ (for तावका).
— B₃ om. 3^c-4^b. D₁ om. 3^cd. — ^c) T₃ जहुः (for
जहुः). D_{10.11} न जहुः पार्थमासाद्य. — ^d) D_{10.11} ताव्य-
मानाः; T₃ पीड्य (for वध्य). K₅ D₄ शरैः शितैः
(by transp.); D₃ शरैः शरैः; T_{1.2} शिलीमुखैः.

4 B₃ om. 4^{ab} (cf. v. 1. 3). B₄ damaged. — ^a)
K_{4.5} D_{1.3.10.11} T_{1.2} अर्जुनं (for तेजुर्न). Ś1 K₁₋₃
रथवेगेन; K₅ शरवर्षैश्च; B (B₃ om.; B₄ damaged).
D_p D_{1.2.5.6.8.9.11} शरवर्षेण; T₃ रथमास्थाय (for

तेजुर्न रथवंशेन द्रोणपुत्रपुरोगमाः ।

अयोधयन्त समरे परिवार्य महारथाः ॥ ४

तैस्तु क्षिप्ताः शरा राजन्कातस्वरविभूषिताः ।

अर्जुनस्य रथोपस्थं पूरयामासुरज्जसा ॥ ५

तथा कृष्णौ महेष्वासौ वृषभौ सर्वधन्विनाम् ।

शरैर्वीक्ष्य वितुन्नाज्ञौ प्रहृष्टौ युद्धदुर्मदाः ॥ ६

कूबरं रथचक्राणि ईषा योक्त्राणि चाभिभो ।

युगं चैवानुकर्षं च शरभूतमभूत्तदा ॥ ७

वंशेन). — ^c) M₁ अपोथयन्त (for अयोध). — ^d)
K₅ परिवार्य; M₁ प्रतिवार्य (for परि). K₄ B (B₄
damaged) D_n D_{1.2.4-6.8.9} T_{1.2} महारथं (for 'रथाः).
— For 4^{cd}; T_{3.4} G M₂₋₄ subst.:

78* परिवार्य मुदा युक्ता योधयन्तश्चक्रादिरे ।

[T₁ तदा (for मुदा). T₄ योधयन्तश्चक्रादिरे (for the
post. half.).]

5 B₄ damaged. — ^a) D₄ तत्र; D₅ तैः सुः; T₄
तैश्च (for तैस्तु). D_{n1} शरान्; M₃ तदा (for शरा).
G₂ तैर्मुक्ताश्च शरा राजन्. — ^b) K₅ कातस्वर (for कातं).
D_{n1} विभूषितान्. — ^c) K_{4.5} D₃ रथोपस्थे; D₁ 'स्तेनं
(for 'पस्थं). — ^d) Ś1 K₁₋₃ ओजसा; D₁ आहवे (for
अजसा). D_{n2.3} T₂ M₄ पूरयामासुरजसा.

6 D₁ om. 6. B₄ damaged. — ^a) T₂ (t₂ तदा
(for तथा). — ^b) Ś1 K (except K₃) D_{2.3.5.6.9}
ऋषभौ. — ^c) Ś1 K₁₋₃ शितैः शरैः; D₃ शरैर्वीरैः; D₄
शरवर्ष (for शरैर्वीक्ष्य). Ś1 K_{1.2} D_{n1} विभि (Ś1 'भु)-
न्नागौ; K₃₋₅ D_{2-6.8-11} वितुन्नागौ (for वितु). T₂ शरै-
र्विक्षिपतुर्नागौ; T_{3.4} G विव्यथु (T₃ 'थु)श्च शरैर्वीरैः; M
शरैर्विक्षतुर्नागौ. — ^d) K₅ B (B₄ damaged) D
(D₁ om.; D₇ missing) T_{3.4} G_{1.3} प्रहृष्टा युद्धदुर्मदाः.

7 B₄ damaged. D₅ reads 7 on marg. — ^a) Ś1
D₃ कूबरं; D_{n2.3} D_{1.6} कवचं; D₃ M₃ कुबेरं (for
कूबरं). D_{1.6} योक्त्राणि; M_{1.2.4} चक्रं च (for चक्राणि).
— ^b) K₅ B_{2.3.5} D_{n1} रथः; B₁ ईशा; D_{n1.3} इषा;
D₉ ईशां; T₂ यूषा; G₂ यान (for ईषा). D_n D₆
T_{1.2} चक्राणि; T_{3.4} G M₂₋₄ नेत्राणि (for योक्त्राणि).
Ś1 K₁₋₃ चाभितः; K₅ B (B₄ damaged) D_{3.5.6.8-11}

नैतादृशं दृष्टपूर्वं राजचैव च नः श्रुतम् ।
यादृशं तत्र पार्थस्य तावकाः संप्रचक्रिरे ॥ ८
स रथः सर्वतो भाति चित्रपुङ्खैः शितैः शरैः ।
उल्काशतैः संप्रीप्सं विमानमिव भूतले ॥ ९
ततोऽर्जुनो महाराज शरैः संनतपर्वभिः ।
अवाकिरत्तां पृतनां मेघो वृष्ट्या यथाचलम् ॥ १०
ते वध्यमानाः समरे पार्थनामाङ्कितैः शरैः ।

पार्थभूतममन्यन्त प्रेक्षमाणास्तथाविधम् ॥ ११
ततोऽद्भुतशरज्वालो धनुःशब्दानिलो महान् ।
सेनेन्धनं ददाहाशु तावकं पार्थपावकः ॥ १२
चक्राणां पततां चैव युगानां च धरातले ।
तूणीराणां पताकानां ध्वजानां च रथैः सह ॥ १३
ईषाणामनुकर्षाणां त्रिवेणूनां च भारत ।
अक्षाणामथ योक्त्राणां प्रतोदानां च सर्वशः ॥ १४

C. 9. 7/9
B. 9. 14. 15
K. 9. 13. 14

T₁ वा विमो; D_n वा पुनः; D₂ T₃ चाभिभोः (for 'भो'). D₁ तथा कृष्णौ महारथौ. — °) K₄ युगे; D₁₀ युगश्च (for युगं). S₁ K₁. 3. 4 D₁₀ T₃ [अ]नुकर्षश्च; K₅ 'कर्म'; D_n D₄. 8 'वर्ष'; M₃. 4 'वंशं' (for 'कर्ष'). D₁ युगं तथा रश्मिगणः. — °) G₁ शरीभूतम्; G₂ शरघातम्; M₁ धरावृत्तम् (for शरभूतम्). T₃ तथा (for तदा).

8 D₁ om. 8-9. B₁ damaged. — °) S₁ K₁. 2 एतादृशं; T₁. 2 M न ता° (for नैता°). T₃. 4 G तादृशं दृष्टपूर्वं वा (G हि). — °) G₂ नासीन् (for नैव). S₁ K₁. 2 G₂ न च; B₂. 8. 6 D_n D₂. 5. 6. 8. 9 [अ]पि च (D₆ वि; D₉ न); D_n च तत्; T₁. 2 च मे (for च नः). T₄ [5]श्रुतं (for श्रुतम्). — °) B₅ D₄ तादृशं; M₂ यादृशम् (sic) (for 'शं'). G₂ M₂. 4 तस्य (for तत्र).

9 D₁ om. 9 (cf. v. 1. 8). B₁ damaged. — °) T₄ वीरो (for भाति). M₂-4 सर्वतः स रथो भाति. — °) D₄ T₂-4 G₁. 3 M₂ रुक्मः; M₁. 3. 4 रुक्मः (for चित्रः). K₅ युगैः (for युगैः). D_n T₁. 2 G₂ शिलाभिः (D_n 'सि') तैः (for शितैः शरैः). K₁ चित्रपुंखचितैः शरैः. — °) G₁ उल्काचितैः; M₁ कृतं शतैः (for उल्काशतैः). B₅ समं (for संप्र-). B₂ T₃. 4 G 'दीप्तैर्' (for 'दीप्तं'). — °) D₂ T₂ भूतले.

10 B₁ damaged. — °) G₃ महाराजः. — °) D₁ छिन्नं वीक्ष्य निजं रथं. — °) K₃ D₂. 9 अवाकिरत् (for 'किरत्'). — °) D₁ T₃ G इव (for यथा). D₂ [अ]चलं. K₅ D₃. 10, 11 मेघो वृष्टेव पर्वतं (D₁₀ 'तारु').

11 D₁ om. 11. B₁ damaged. — °) D_n1 पार्थेन (for समरे). — °) D_n1 स्वस्य (for पार्थ-). D_n2. n₃ D₃ T₂ पार्थनामं (D_n2 T₂ 'मां') कितैः शरैः; M₁ पार्थेनात्मांकि°. — °) K₃ पार्थं (for पार्थ-). K₄ अपश्यंत (for अमन्यन्त). T₃ पार्थमेकमपश्यंत. — °) K₄. 5 D_n D₂. 5. 9 T₁. 2 प्रेक्षमाणास्. K₁ तथाविधं; D_n D₂. 6 C_n तदायुधं (D₃ 'वि'); M₂ तथा वर्धं (for तथाविधम्).

12 B₁ damaged. — °) K₂ ततः शूरः; K₄ D₃.

10. 11 T₁. 2 क्रोपोद् (K₄ D₃ 'द्'; T₁ 'द्') त-; K₅ B₂ D₂. 6 G₁ ततोद्भूतः; D₂ तथाभूतः; T₃. 4 ततः श (T₄ पी) त-; M₁ तन्नाद्भूत- (for ततोद्भूत-). K₅ सरि- (sic) (for -शर-). D₂ -ज्वालो. — °) D₂ शब्दानिलो. — After 12^b, K₅ erroneously reads तावकानां ध्वजानां च and leaves some space blank thereafter. K₅ om. 12^{ad}. — °) S₁ D₁₀. 11 T₃ सेन्येधनं; K₃ शन्येधनो (sic); D₁ जलं तव; D₃ सेन्यं धनं; T₂ सहधनं (for सेनेन्धनं). — °) D₁ इधनं (for तावकं).

13 B₁ damaged. — °) D₂ om. (hapl.) from पततां up to ईषाणा (in 14^a). T₂ विततां (for पततां). K₄. 5 B (B₁ damaged) D_n D₁. 8. 5. 6. 8-11 T₁. 2 G₁ [अ]पि (for [ए]व). D₁ ततः शराभिः पृष्टानां. — °) D_n D₁. 6 C_n युग्यानां; D₄ पततां (for युगानां). K₅ वसुधा- (for च धरा-). T₂ -तले; M₂ -तलं (for -तले). — °) D₈ पताकानां च (hypermetric) (for पताकानां). — °) M₁ तथैव च (for रथैः सह). — After 13, D₁ ins.:

79* ईषाणां चापि योक्त्राणां वेणूनां चापि सर्वशः ।

भुजानां शिरसां चैव छत्राणां व्यजनैः सह ।

तत्र कुट्टस्य पार्थस्य अगम्या समभूद्धरा

14 D₂ om. ईषाणा (cf. v. 1. 13). D₁ om. 14-17. B₁ damaged. — °) D₂. 4 इषाणा (D₃ 'ता') म् (for ईषां). K₅ M₃ अनुकर्माणां; D_n3 'कार्षाणां; C_n (gloss: रथानामधःस्थदारूणाम्) 'कर्षाणां (as in text). — °) K₂ D₃ त्रिवे (K₂ 'वी') नूनां; K₅ किन्नेनूनां (sic); D_n त्रिशूलानां (for 'वेणूनां'). T₄ om. (hapl.) from भारत up to प्रतोदानां च (in 14^a). D₉ वेणूनां च सह-स्रशः. — After 14^b, K₅ ins. 81*. K₅ om. (hapl.) 14^c-16^d. D₉ om. (? hapl.) 14^c-15^d. — °) D_n2. n₃ योक्त्राणां; D₈. 10 योक्ता (D₁₀ 'क्त्रा') नां. — °) D₈ M₂-4 भारत; T G राक्षसः; M₁ मारिष (for सर्वशः).

15 K₅ D₁. 9 om. 15 (cf. v. 1. 14). B₁ damaged. — °) K₄ D₃. 10. 11 चापि (for चैव). — °) D₈ कुंज-

C. 9. 719
B. 9. 14, 15
K. 9. 13, 15

शिरसां पततां चैव कुण्डलोष्णीषधारिणाम् ।
भुजानां च महाराज स्कन्धानां च समन्ततः ॥ १५
छत्राणां व्यजनैः सार्धं मुकुटानां च राशयः ।
समदृश्यन्त पार्थस्य रथमार्गेषु भारत ॥ १६
अगम्यरूपा पृथिवी सांसशोणितकर्दमा ।
बभूव भरतश्रेष्ठ रुद्रस्याक्रीडनं यथा ।
भीरूणां त्रासजननी शूराणां हर्षवर्धनी ॥ १७
हत्वा तु समरे पार्थः सहस्रे द्वे परंतप ।
स्थानां सवरूथानां विधूमोऽधिरिव ज्वलन् ॥ १८
यथा हि भगवान्निर्जिह्वाग्ध्वा चराचरम् ।

लोष्णीष- (for कुण्डलो°). — ° D₃ भूतानां (for भु-
जानां). D₃. 10. 11 महाभाग (for 'राज'). — ° K₄ T₂
सुस्कंधानां; B₃. 5 D₈ जंवानां च; D_n D₂. 5. 6 दंडा°;
D₄ सचापानां (for स्कन्धानां च). B₁. 3. 5 D_n D₂. 6. 3
सहस्रशः; D₆ [ए]व सर्वशः (for समन्ततः). — After
15, D₈ ins.:

80* सर्वेषां पततां चैव छत्राणां च समन्ततः ।

16 K₅ D₁ om. 16 (cf. v. l. 14). B₄ damaged.
— ° T₄ G₃ मकुटैः (for व्यजनैः). — ° S (except
T₁ G₁) मुकुटानां. Ś₁ K₁₋₃ भारत; D₈ सर्वशः (for
राशयः). — ° B₁. 2. 5 D₉ -सार्गस्य (for -सार्गेषु). Ś₁
K_{1. 2} B₂ T₂ वृष्टयः; D₄ राशयः; T₁. 3. 4 G M सर्वशः
(M₃ 'तः') (for भारत). — After 16, N (D₁ om.;
D₇ missing; K₅ after 14^b; B₄ damaged) T₁. 2
ins.:

81* ततः क्रुद्धस्य पार्थस्य रथमार्गे विशां पते ।

[D_n D₅. 6. 9 तत्र (for ततः). D₄ रणमध्ये (for
रथमार्गे).]

17 D₁ om. 17 (cf. v. l. 14). B₄ damaged.
Bom. ed. transp. 17^{ad} and 17^{ef}. — ° K₄. 5 D₃.
4. 10 -जननं (for -जननी). — ° K₁. 3. 5 B (B₄
damaged) D_n D₂. 3. 8. 9. 11 T₁. 4 G M₁ -चर्चिनी; K₄
D₃. 4. 10 -चर्चनं.

18 B₄ damaged up to विधूमो (in 18^d). — °
B₃ दृष्ट्वा (for हत्वा). D₂. 4 च (for तु). — ° K₆
D₃. 4 सहस्रः; G₂ सहस्रं (for सहस्रे). G₂ द्वै (for द्वे).
K₃ B₂. 8 D₂. 4-6. 11 T₁. 2. 4 G₁. 2 M₂. 4 परंतपः; K₅
B₁. 5 D₈. 9 समंततः (for परंतप). — ° K₄ सपताकानां

विधूमो दृश्यते राजस्तथा पार्थो महारथः ॥ १९
द्रौणिस्तु समरे दृष्ट्वा पाण्डवस्य पराक्रमम् ।
रथेनातिपताकेन पाण्डवं प्रत्यवारयत् ॥ २०
तावुमौ पुरुषव्याघ्रौ श्वेताश्वौ धन्विनां वरौ ।
समीयतुस्तदा तूर्णं परस्परवधैषिणौ ॥ २१
तयोऽससीन्महाराज बाणवर्ष सुदारुणम् ।
जीमूतानां यथा वृष्टिस्तपान्ते भरतर्षभ ॥ २२
अन्योन्यस्पर्धिनौ तौ तु शरैः संनतपर्वभिः ।
ततश्चतुर्भ्येऽन्योन्यं शृङ्गाभ्यां वृषभाविभः ॥ २३
तयोर्धुद्वं महाराज चिरं सममित्राभवत् ।

(for सवरूथानां). — ° B₁ [अ]ज्वलत्; D₁. 9 [आ]-
ज्वलन्; D₈ [उ]ज्व (for 'ज्व').

19 ° D₃ पार्था (sic); D₁ तथा (for यथा). D₂. 4
S वहिर् (for अधिर्). — ° D₁ दहन्विश्वं; D₈ जगद्गर्धं
(for 'दृष्ट्वा'). — ° Ś₁ K₁₋₃ वहिस् (for राजस्).
— ° G₂ M तद्वत् (for तथा). K₅ D₃. 10. 11 T₃. 4 G
M धनंजयः; B₁ D₅. 9 महाबलः (for 'रथः'). T₁. 2
ज्वलमानस्तथाङ्गैः (T₂ 'नः').

20 ° D_n पांडवानां (for 'वस्य'). T₄ रथोत्तमं (for
पराक्रमम्). — After 20^b, the sequence in Ś₁ K₁₋₃
is: 21^{ad}, 20^{ad}, 21^{ab}, 23^{ab}, 22, 24^{ad}, 23^{ad}, 24^{ab}, 25.
— ° M₁ स- (for [अ]ति). — ° S पर्यवा (T₃ 'घा')-
रयत् (for प्रयत्).

21 For the sequence in Ś₁ K₁₋₃, cf. v. l. 20.
D₁ om. 21. — ° D₃. 11 तावुमौ; D₁ शराश्वौ (sic);
D₁₀ बलिनौ (for श्वेताश्वौ). B D_n D₂. 5. 6. 8. 9 रथिनां
(for धन्विनां). — ° D_n D₂. 5 संपेततुस; D₈ संयते
तु; T₄ समरे तु; G M₂ समेयतुस; M₃. 4 उत्पेत° (for
समीय°). B₅ D_n D₂. 5. 6 T₃ तथा (for तदा). K₅
D₃. 10. 11 [अ]न्योन्यं; D₉ हंतुं (for तूर्णं).

22 For the sequence in Ś₁ K₁₋₃, cf. v. l. 20.
— ° M₁ बाणवर्षः सुदारुणः. — ° K₄ जीमूतैर्या; D₃.
10. 11 S 'तयोर्' (for 'तानां').

23 For the sequence in Ś₁ K₁₋₃, cf. v. l. 20.
D₁ om. 23-24. — ° K₈ B₁. 4 D₃. 8. 9. 11 T₄ (4
अन्योन्यं (for 'न्य-'). Ś₁ K₁₋₃ चैव (for तौ तु).
— ° D₁₀. 11 तदा (for मृधे). — ° D₁ शृंगणां. K₉
D_n ऋषमाव् (for वृष°).

अस्त्राणां संगमश्चैव घोरस्तत्राभवन्महान् ॥ २४
ततोऽर्जुनं द्वादशमी रुक्मपुङ्खैः सुतेजनैः ।
वासुदेवं च दशभिर्द्रौणिर्गिर्विव्याध भारत ॥ २५
ततः प्रहस्य बीभत्सुर्व्याक्षिपद्गण्डिवं धनुः ।
मानयित्वा मृदुर्तं च गुरुपुत्रं महाहवे ॥ २६
व्यश्वस्रतरथं चक्रे सव्यसाची महारथः ।
मृदुपूर्वं ततश्चैनं त्रिभिर्विव्याध सायकैः ॥ २७
हताश्वे तु रथे तिष्ठन्द्रोणपुत्रस्त्वयस्मयम् ।

मुसलं पाण्डुपुत्राय चिक्षेप परिघोपमम् ॥ २८
तमापतन्तं सहसा हेमपट्टविभूषितम् ।
चिच्छेद सप्तधा वीरः पार्थः शत्रुनिर्वहणः ॥ २९
स च्छिन्नं मुसलं दृष्ट्वा द्रौणिः परमकोपनः ।
आददे परिघं घोरं नगेन्द्रशिखरोपमम् ।
चिक्षेप चैव पार्थाय द्रौणिर्युद्धविशारदः ॥ ३०
तमन्तकमिव क्रुद्धं परिघं प्रेक्ष्य पाण्डवः ।
अर्जुनस्त्वरितो जघ्ने पञ्चभिः सायकोत्तमैः ॥ ३१

C. 9. 737
B. 9. 14. 33
K. 9. 13. 31

24 For the sequence in Ś1 K1-3, cf. v. l. 20. D1 om. 24 (cf. v. l. 23). —^a) D8 ततो (for तयोर्). —^c) T3 corrupt. K5 B2 Dn D3. 5. 6. 10. 11 शस्त्राणां (for अश). Ś1 K1-3 संशः (K2. 3 'च') यश (for 'गमश'). —^d) K4. 5 B D (D1 om.; D7 missing) T1. 2 पुनः (for महान्).

25 For the sequence in Ś1 K1-3, cf. v. l. 20. —^b) M1 रुक्म- (for रुक्म-). K3 पुंख-; D10 पुंखैः (for पुङ्खैः). D1 T1 सुतेजितैः; D3. 4 जसैः; T3. 4 G M शिलाशितैः (for सुतेजनैः). —^c) D4 नवभिर (for दश). —^d) T1 G1 विव्याध. K5 D3. 10. 11 विव्याध भरतर्षभ.

26 ^a) Ś1 K1-3 प्रणम्य; D10. 11 'हर्षाद्' (for 'हस्य'). —^b) D8 प्राक्षिपद्; T G2. 3 M1 विक्षिपन्; G1 विक्षिप्य (for व्याक्षिपद्). D4 गांजिवं (for गाण्डिवं). Dn D1 गांजी (Dn1 'डी'; D1 'जि') वं व्याक्षिपद्भुः; M2-4 गांजीवं विक्षिपन्व (M3 'द्ध') जुः. —^c) K3. 5 B3. 4 D3. 4. 10. 11 T G तु; K4 तं; Dn D1. 5 स; D8 om. (for च). —^d) S महारथं (G1 M2-4 'थः') (for 'हवे'). — After 26, D10 ins.:

82* निरुच्छासं ततः कृत्वा गुरुपुत्रं महामनाः ।
सोऽसृजत्सायकान्संख्ये अर्जुनो जयतं वरः ।
चतुर्भिः सायकैश्चैव ताडयामास घोटकान् ।

27 D10 reads from 27^a up to the prior half of 83* twice. B4 damaged for 27. —^a) K3 विश्व- (sic); Dn3 अश्व- (sic) (for व्यश्व-). K5 सूतं (for सूत-). —^b) Dn2. n3 T3 सव्यसाचि- (T3 'विर') (for 'साची'). K5 D2-4. 10 (both times). 11 परंतपः (K5 'प'); T1. 2. 4 G M महाहवे; T8 'बलः' (for 'रथः'). —^c) D10 (both times) मृदुपूर्वं. Ś1 K1-3 D4 चैव (for चैनं). —^d) T1 G1 विव्याध. Ś1 K1-3 त्रिभि-

भिरितराडयत्; K5 D8. 10 (both times). 11 पुनः पुनर- ताडयत्.

28 For the repetition in D10, cf. v. l. 27. —^a) D4 रथाश्वे (for हताश्वे). Ś1 K1-3 ततस्सस्मिन् (for रथे तिष्ठन्). —^b) K5 B D3. 3. 9 तदास्मयन् (K5 'यं'; D3 'रन्'); D4 ह्यवस्मयन्; T1. 2 व्यवस्थितः; T3 ह्यव- स्मयं; T4 G [s]प्यथ स्म (T4 'धास्') यन्; M [s]प्य- (M1 व्य) यस्मयं (for त्वयं). Dn D1. 2. 8 प्रगृह्य च अयोमयं; D5 भारद्वाजात्मजो बली. — After 28^b, D10 ins.:

83* यमदण्डनिभं घोरं शत्रुसैन्यभयंकरम् ।

[For the repetition of the prior half, cf. v. l. 27.] — B4 damaged from 28^c up to 29^d. —^c) Ś1 K1 मुसुलं; K4 Dn1. n2 D1. 3-5. 8. 10 मुशलं; B (B4 damaged) मुषलं; D2 मुशलं. D4 पाण्डुपुत्रस्य. —^d) D1 चिक्षेप गुरुनंदनः.

29 B4 damaged. —^a) Dn तदापतच्च सहसा. —^b) D4 -पटैर् (for -पट्ट-). —^c) S (except T1. 2) पार्थो (for वीरः). —^d) T3. 4 G M2-4 वीरः; M1 भीमं (for पार्थः). Dn3 T8 शत्रुर (for शत्रु-). K2 -निर्वहणः; T3 'वर्हिणः'.

30 ^a) S (except T1 G1) संछिन्नं. Ś1 K1. 2 मुसुलं; K3-5 Dn D1. 3-5. 8. 10 मुशलं; B मुषलं; D2 मुशलं; D8 मुषितं. —^b) G1 द्रौणिं परमकोपनं. —^c) Ś1 K1 आददे. T2 परमं (for परिघं). —^d) K5 B2 Dn1 D1. 8 नागेंद्रः; M1 शौलेंद्र- (for नगेन्द्र-). D3. 5 शिष- रोपमं. D4 नागेंद्रस्य करोपमं. — K4 om. 30^e. —^e) D4 M पार्थस्य (for पार्थाय). —^f) B4 damaged. D4 क्रोधाद्रौणिर्महाहवे; M1 द्रौणिः परमदुर्जयः.

31 ^a) K3 क्रुद्धः. —^b) Ś1 K1-3 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य). —^c) D8 त्वरतो; D4 तुरितो (for त्वरितो). K5 जघ्ने (for जघ्ने). —^d) D8 corrupt.

C. 9. 738
B. 9. 14. 34
K. 9. 13. 32

स च्छिन्नः पतितो भूमौ पार्थवाणैर्महाहवे ।
दारयन्पृथिवीन्द्राणां मनः शब्देन भारत ॥ ३२
ततोऽपरैस्त्रिभिर्बाणैर्द्रौणिं विव्याध पाण्डवः ।
सोऽतिविद्धो बलवता पार्थेन सुमहाबलः ।
न संभ्रान्तस्तदा द्रौणिः पौरुषे स्वे व्यवस्थितः ॥ ३३
सुधर्मा तु ततो राजन्भारद्वाजं महारथम् ।
अवाकिरच्छत्रातैः सर्वक्षत्रस्य पश्यतः ॥ ३४
ततस्तु सुरथोऽप्याजौ पाञ्चालानां महारथः ।

32 ^a) T₂, 4 G₂, 3 M₁, 8, 4 संछिन्नः. — ^b) B₁, 4 D₉ महामृधे (for 'हवे'). — ^c) Ś₁ K₁-3 दारयन्; T₂ धारं (for दारं). K₃, 4 D₈ पृथिवीं प्रा (D₈ वा)णान्; D₁ (before corr.) वीं द्रौणिर्; D₁ (after corr.) वीशानां (for 'वीन्द्राणां'). D₄ शब्देन दारयन्त्राज्ञां. — ^d) K₄, 5 B D₁-3, 5, 6, 8-11 T₁, 2 मनांसोव च भारत; D₄ मनांसि भरतर्षभ.

33 ^a) T₃ अतो (for ततो). K₅ D₃, 10, 11 भलैर् (for बाणैर्). — ^b) T₁ G₁ विव्याध. — ^c) K₄ सोभिः; K₅ D₁ D₃, 6 सोपि (for सोऽति-). D₃ बलवता. — ^d) K₅ D₃ T₁, 2 तु; T₄ G₂ स (for सु). D₃ महा-बलः; D₁₀, 11 त्वना (for 'बलः'). — ^e) Ś₁ K₃ नाभ्य- (K₃ 'भि')भ्रमत्; K₁ नाभ्यद्रवत्; K₂ नाभ्यव्रसत्; K₄ D₄ नासंभ्रमसु; K₅ B₅ D₃, 10, 11 नाकंपत; B₃ असं-भ्रांतसु; D₁ न चुकुपे; T G M₂-4 न (T₃ स) सुमोह; M₁ न चचाल (for न संभ्रान्तसु). D₂ T₃ तथा; D₁₀ ततो (for तदा). — ^f) D₁₀, 11 T₃ पौरुषेषु (for 'वे स्ते').

34 B₄ damaged for 34^{ab}. — ^a) K₃, 4 B₁, 2, 5 D₅ M₂, 4 सुरथसु; K₅ B₃ D₁ D₁-4, 6, 8-11 T₁, 2 M₁ सु (D₁, 2 स; T₂ स्व)रथं; T₄ G सुधर्मा (for 'धर्मा'). K₅ D₃, 10, 11 M₁ च; D₁ om. (for तु). D₁ तदा पार्थः; D₅ T₁, 2 महाराज (D₅ 'जन्'); T₃, 4 G M₁, 2, 4 तदा (T₃ 'था') राजन् (for ततो रा'). — ^b) K₄, 5 B (B₄ damaged) D₁ D₂, 3, 6, 8-11 T₁, 2 भारद्वाजो; D₁ अश्व-त्थामा; D₄ द्रौणिरेव; G₁ विजयं तं (for भारद्वाजं). K₄, 5 B₁ D₂, 3, 6, 8, 9 T₁-3 महारथः. — ^c) Ś₁ K₁, 2 om. (hapl.) 34^a-37^b. K₃ reads 34^a-35^b twice. — ^d) D₂ M₄ अवाकिरन्. D₁₀ क्षुर (for शर). D₄ S (except T₃ G₁) शतैः (for 'त्रातैः').

35 For the repetition in K₃, cf. v. l. 34. Ś₁ K₁, 2 om. 35 (cf. v. l. 34). B₄ damaged for 35-36. — ^a) K₄ च; D₃ तौ (for तु). K₅ T₂ सरथो (for

रथेन मेघघोषेण द्रौणिमेवाभ्यधावत् ॥ ३५
विकर्षन्वै धनुः श्रेष्ठं सर्वभारसहं दृढम् ।
ज्वलनाशीविपनिभैः शरैश्चैनमवाकिरत् ॥ ३६
सुरथं तु ततः कुद्रुमापतन्तं महारथम् ।
चुकोप समरे द्रौणिर्दण्डाहत इवोरगः ॥ ३७
त्रिशिखां भ्रुकुटीं कृत्वा सृक्किणी परिलेलिहन् ।
उद्रीक्ष्य सुरथं रोषाद्रनुज्यामवमृज्य च ।
मुमोच तीक्ष्णं नाराचं यमदण्डसमद्युतिम् ॥ ३८

सु^a). K₄ B₁, 3, 6 D₃, 4, 9 T₁, 2 ह्याजौ; D₁ D₃, 6 राजन्; D₁ नाम; D₂ राजा (for स्याजौ). — ^b) B₁, 3 D₁, 8, 10, 11 पंचालानां. K₃ (first time) महारथं; D₁, 2 D₃ T₄ G₃ 'रथाः' (for 'रथः'). — ^c) S (except T₁, 2) रथघोषेण महता. — ^d) T₃, 4 ([अभ्यधावत् (T₃ 'था') (for 'धावत्').

36 Ś₁ K₁, 2 om. 36 (cf. v. l. 34). D₁ om. 36, B₄ damaged. — ^a) K₄ व्यकर्षन्वै; D₃ विकरन्वै; D₄ M. 'कर्ष' (D₄ 'शः'); M₃ 'र्षा'श्च; T G 'चकर्ष' (for 'कर्षन्वै'). G₁ श्रेष्ठः. — ^b) T₃ 'हर' (for 'सह'). D₁ दृढः. D₁ सर्वभारसहं सह. — ^c) K₅ D₃, 6 ज्वलनाशी- (D₃ 'शी'); D₂, 4, 10 'नाशी'; D₁ तलेनाशी; T₁, 2 ज्वल-दाशी- (for 'नाशी'). T₁-3 G₂ M₂ 4 'समैः' (for 'निर्भैः'). — ^d) K₄ चैवम्; K₅ D₃, 8 चैव; T₃, 4 G₁, 3 छत्रम् (for 'चैतम्'). K₁ T₂ अवाकिरन्; K₃ ह्यवाकिरन्. D₁ D₂, 5, 6 शरीर्वेस्त (D₂, 5 'वेः स) मवाकिरन् (D₂, 5 रन्); D₃ शरैश्चैवाभ्यवाकिरत्.

37 Ś₁ K₁, 2 om. 37^{ab} (cf. v. l. 34). — ^a) D₁₀, 11 G₃ तं (for तु). K₄ D₁ D₁, 2, 5, 6 तदा; D₁ M₃ तथा (for ततः). K₃, 5 B D₃, 8, 9 सुरथं वीक्ष्य संकुदम्. — ^b) K₄ दृष्ट्वापातं (for आपतन्तं). — ^c) B D₁, 11, 13 D₁, 2, 5, 6, 8 चुकोप (for 'कोप'). M₁ चुकोप दृष्ट्वा द्रौणिस्तु. — D₂ om. 37^a-38^c. B₄ damaged for 37^a, 39^b.

38 D₂ om. 38^{abc} (cf. v. l. 37). B₄ damaged. — ^a) D₁, 4, 5 त्रिशिखां (D₅ 'षां'); D₃, 10 'शिषां' (for 'शिखां'). D₁, 1, 6, 10 भ्रुकुटी. — ^b) K₂-5 B₃ D₁ D₃, 4, 5 (marg.). 6, 8-11 T₁ G₁ सृक्किणी (D₃, 11 'णी'); B₁, 3, 5 सृक्किणी (B₃ 'णी'); D₁ T₃ M₃ सृक्किणी; D₅ (orig.) सृक्किणी; T₄ सृक्किणी; G₂, 3 सृक्किणी (G₃ 'णी'); M₁, 2, 4 सृक्किणी (for सृक्किणी). K₄, 5 B (B₄ damaged) D (except D₂; D₂ om.; D₇ missing) T M 'संलिहन्' (for 'लेलि'). — ^c) K₄, 5 उद्रीक्ष्य; B (B₄

स तस्य हृदयं भित्त्वा प्रविवेशातिवेगतः ।
 शक्राशनिरिवोत्सृष्टा विदार्य धरणीतलम् ॥ ३९
 ततस्तं पतितं भूमौ नाराचेन समाहतम् ।
 वज्रेणेव यथा शृङ्गं पर्वतस्य महाधनम् ॥ ४०
 तस्मिंस्तु निहते वीरे द्रोणपुत्रः प्रतापवान् ।
 आरुरोह रथं तूर्णं तमेव रथिनां वरः ॥ ४१
 ततः सज्जो महाराज द्रौणिराहवदुर्मदः ।

अर्जुनं योधयामास संशप्तकवृत्तो रणे ॥ ४२
 तत्र युद्धं महत्त्वासीदर्जुनस्य परैः सह ।
 मध्यंदिनगते सूर्ये यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ४३
 तत्राश्चर्यमपश्याम दृष्ट्वा तेषां पराक्रमम् ।
 यदेको युगपद्वीरान्समयोधयदर्जुनः ॥ ४४
 विमर्दस्तु महानासीदर्जुनस्य परैः सह ।
 शतक्रतोर्यथा पूर्वं महत्या दैत्यसेनया ॥ ४५

C. 9. 752
B. 9. 14. 48
K. 9. 13. 46

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

damaged) Dn Ds. 6. 8. 9 तं वीक्ष्य (for उद्गीक्ष्य). S₁ K₁ स्व-; T₂ G₃ स- (for सु-). T₃. 4 G₁. 3 राजन् (for रोपाद्). D₁ अश्वत्थामा ततो रोपाद्. —^a) T₂ धनु-
ज्याम् (for °ज्याम्). K₁ अवसृज्य; D₉ °सृज्य; Cn
(gloss: अवकृज्य) °सृज्य (as in text). —^c) K₅ D₃.
10. 11 G₂ दृढोपम- (for दृढसम-). T₁ ग्रभं (for
-युतिम्). B₂ Dn₁. n₃ D₁. 2. 5 (marg. as in text).⁶
यमदृढसमं युधि.

39 B₁ damaged for 39^{ab}. —^a) D₃. 5 भीत्वा (for
भित्त्वा). —^b) K₄ [अ]भिवेगतः; K₅ B (B₁ damaged)
Dn D₃. 6. 8-11 T₁. 2 [अ]तिवेगतः; D₁ धरातलं; D₅
[अ]तिवेगनः; T₂. 4 G °वेगवत्; M₁ महीतलं; M₂. 4
[अ]तिवेगवान् (for °वेगतः). —^c) D₁ om. (hapl.) 39^{cd}
—^e) K₃. 4 B₅ D₄. 10. 11 T₂ M₁ [उ]त्सृष्टो; Dn [उ]-
स्कृष्टा (for [उ]त्सृष्टा). D₅ शक्राशनिसमोत्सृष्टो. —^d)
S₁ तरणी- (for धरणी-). K₅ D₈ -तले; T₂ -तलं (for
-तलम्). M₁ विदार्येव महीधरं.

40 ^a) K₄. 5 B D (D₇ missing) स पतितो (for तं
पतितं). S ततस्तं (T₃ °स्तु) निहतं दृष्ट्वा. —^b) K₄. 5 B
D (D₇ missing) समाहतः; T₃. 4 G त(T₁ र)यागतं;
M₁ महारथं; M₂-4 धरागतं (for समाहतम्). —^c)
K₃ B₂ T₁. 3. 4 G₁. 2 [ए]व; K₄. 5 Dn D₁. 3. 5. 6. 8. 10. 11
M₁ च (for [इ]व). B₁. 5 T G₂. 3 M₂-4 महा- (for
यथा). —^d) K₅ Dn D₁-3. 5. 6. 8. 9. 11 निपातितं; B₁. 3-5
निपातनं; D₄ महद्भुतं (sic); T G M₂-4 महावने (M₃
°नं) (for °धनम्). B₂ D₁₀ पर्वतस्येव दीर्यतः.

41 B₁ damaged for 41^a-42^b. —^a) K₅ B₂ D₃.
10. 11 वि- (for तु). B₁ D₄. 9 S (except M₂) शूरे (for

वीरे). —^d) D₁ तस्यैव (for तमेव). K₅ वर; D₅
वरं (for वरः).

42 B₁ damaged for 42^{ab}. —^a) Dn₁ तदा; Dn₂.
n₃ तव (for ततः). S₁ K₁-3 चैव; Dn D₅. 6 T₁. 2 G₁
सद्यो; D₁ शल्यो; D₂ सज्यं; D₉ जरो (sic); T₃
संध्यो; G₃ सेंद्रो (for सज्जो). —^b) D₅ -मर्दनः; D₆
-दुर्लभः (for -दुर्मदः). —^c) K₄. 5 D₁-5. 8-11 T₂ संस-
प्तकः; Dn D₆ त्रिगतक- (for संशप्तक-). D₃ -वृको;
D₄ -वृत्तं; D₉ -युतो (for -वृत्तो). T₁ संशप्तकमिवोरणे
(sic); T₃. 4 G M °गणैर्बुतः (G₁. 3 °तं).

43 ^a) S₁ K₁-3 ततो; B₁ तच्च; B₂ तनु; M₂
तस्य (for तत्र). D₅ M₁ महान् (for महत्). S₁ K₁-3
ह्यासीद्; D₆ त्वा°; M₁ आ° (for चा°). —^b)
B₁-3 Dn D₁. 2. 5. 6. 8. 9 एकस्य बहुभिः सह (Dn °मं).
—^c) G₃ om. (hapl.) 43^a-45^b. —^d) K₄ -विवर्धने; D₄
°धनः (for °धनम्).

44 G₃ om. 44 (cf. v. l. 43). B₁ damaged for
44-45. —^a) Dn D₁. 5. 6 अत्र (for तत्र). S₁ K₁-3
[अ]र्जुतम् (for [अ]श्चर्यम्). T₃ अपश्यामो. —^b) M₃
राजंस् (for दृष्ट्वा). M तस्य (for तेषां). —^c) Dn
यदा; T₂ यथा (for यद्). D₁ वीरः; D₅ एकः (for
वीरान्). —^d) K₃ अर्जुनं.

45 G₃ om. 45^{ab} (cf. v. l. 43). D₁ om. 45. B₁
damaged. —^a) D₂-4. 10. 11 सु; T₁. 2 च (for तु).
Dn D₆ महाराज (for 'नासीद्). —^b) S₁ K D₃. 4. 10
T₁. 2 एकस्य बहुभिः सह; T₄ विमर्दस्तु परैः सह. —^c)
D₄ शक्रस्येव (for शतक्रतोर्). —^d) S₁ K₁ [अ]देवः;
K₂ [अ]सुर- (for दैत्य-).

संजय उवाच ।

दुर्योधनो महाराज दृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ।

चक्रतुः सुमहद्युद्धं शरशक्तिसमाकुलम् ॥ १

तथोरासन्महाराज शरधाराः सहस्रशः ।

अम्बुदानां यथा काले जलधाराः समन्ततः ॥ २

राजा तु पार्षतं विद्धा शूरैः पञ्चभिरायसैः ।

द्रोणहन्तारमुप्रेषुः पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ३

दृष्टद्युम्नस्तु समरे बलवान्दृढविक्रमः ।

Colophon : D₇ missing. — *Adhy. name* : K₁ M₂₋₄ सुरथवधः; D₂ अश्वत्थामापरजयः; Bom. ed. संकुल-युद्धम्. — *Adhy. no.* (figures, words or both) : B₂ 11; B₅ D₃ (after corr.) 14; D₁, n₂, n₃ (before corr.) D₁, 10 S 13 (as in text). — *Śloka no.* : K₅ D_n 48; D₅ 47.

14

☞ This adhy. is missing in D₇ (cf. v. 1. 9. 1. 1).

1 ⁵ D₅ दृष्टद्युम्नश्च. M₃ पार्षदः. — ° D₁, 2 सुमहाः; D₅ सहसा (for सुमहद्). — ^d D₂ समाकुलं.

2 K₄ om. 2. — ° K₂ D₁, 2 तथोरासीन्; D_n D₅ T G M₃ ततो राजन् (for तथोरासन्). D_n महानासीन्; D₄, 9 महाराजश्च; T G समापेयुः; M विनित्ये (M₁ 'र्थे')-तुः (for महाराज). — ⁵ D₃ om. शर. T₄ om. (hapl.) from सहस्रशः up to जलधाराः (in 2^d). D₅ समन्ततः; D₁₀ सह** (for सहस्रशः). — ⁵ K₁ K₁₋₃ D₅ om. († hapl.) 2nd. — ° D₂ काले; D₄ [आ]काशे; T₃ चापि (for काले). — ^d D₂ जलः; D₅ M₁ वारि- (for जलः). D_n D₁, 2, 5 M₃ सहस्रशः; M₁ इवाशुगाः (for समन्ततः).

3 D₁ om. 3. — ° D₅, 10, 11 च (for तु). T₃ युष्मा (for विद्धा). — ⁵ B₄, 5 D₃, 10, 11 T₃, 4 G M₂₋₄ आशुगैः (for आयसैः). T₁, 2 शूरैः संनतपर्वभिः. — ° K₂ D₈, 10 अप्रेषुः; K₃₋₅ B₁, 2 D₂, 5, 6, 11 T₃, 4 G M₁ उप्रेषुः; D₅ अद्रेष (sic); T₁, 2 उप्रेस्तु (for उप्रेषुः). — ^d T₁ G₁ विव्याध. D₅ पुरा विद्धाय सप्तभिः.

4 ^a K₅ D₅ दृष्टद्युम्नस्तु. T₁, 2 M₁ च (for तु).

सप्तत्या विशिखानां वै दुर्योधनमपीडयत् ॥ ४

पीडितं प्रेक्ष्य राजानं सोदर्या भरतर्षभ ।

महत्या सेनया सार्धं परिवृत्तः स्म पार्षतम् ॥ ५

स तैः परिवृत्तः शूरैः सर्वतोऽतिरथैर्भुशम् ।

व्यचरत्समरे राजन्दर्शयन्हस्तलाघवम् ॥ ६

शिखण्डी कृतवर्माणं गौतमं च महारथम् ।

प्रभद्रकैः समायुक्तो योधयामास धन्विनौ ॥ ७

तत्रापि सुमहद्युद्धं घोररूपं विशां पते ।

— ⁵ D₂ बलवान्. — ° D₃, 5, 10 विशिखानां (for 'खानां'). ⁵ K₁ K₁₋₂ तु (for वे). — ^d D₄ अताडयन् (for अपीड). —

5 ^a B₁ पतितं (for पीडितं). ⁵ K₁ K₂ D₃, 4, 10, 11 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य). — ⁵ K₅ D_n, 2, 3 D₈₋₅, 9 सोदर्या. — ° K₂ मार (sic); B₃, 4 युक्तं; D₅ साकं (for सार्धं). — ^d D₅ परिवृत्तः (for 'वृत्तः'). D₃ S च (for स्म). K₃ M₁ पाण्डवं; T₄ पार्थिवं (for पार्षतम्).

6 ^a K₄ G₁ क्रूरैः; K₅ B D (D₇ missing) T₂ M शूरः (for शूरैः). — ⁵ K₁ रथैः; D₈ रथं (for रथैर्). — ° D_n D₁, 2, 5 M₃ व्यधमत्; M₁ व्याचरन् (for व्यचरन्). D₁ शत्रून् (for राजन्). — ^d K₄ तत्र; K₅ B D₁₋₅, 9-11 G₁, 3 M अस्त्र (for हस्तः). T₄ लास-यन्तं च लाघवं.

7 D₁ om. 7-8. — ° D₁₀ शिष्यं. G₃ धर्माणं (for चर्माणं). — ⁵ K₂ गोतमं. D₈ om. च. — ° D_n D₂ समायुक्तौ; D₅ युक्ते; T₃ युक्तर; T₄ महा-राजो (for समायुक्तो). — ^d D₃ घोषयामास (for योध). T₃ धन्विनं; G₂ भिः (for 'नौ').

8 D₁ om. 8 (cf. v. 1. 7). D_n om. 8. — ° ⁵ K₁ K₁₋₃ तत्रैव; K₄ तथापि; D₄ T₁, 2 G₂ तत्रासीत् (for तत्रापि). K₂ D₃ सुमहाः (for सुमहद्). — ° D₅ प्राणः (for प्राणान्). K₄, 5 D_n D₃ संत्यज्यतो (K₄ 'तां'); D_n, 2, 3 T₁, 4 G 'जतो'; D₅ T₂, 3 M₁, 2 'जतोर'; M₄ 'जतो' (for 'जतां'). D₄ प्राणान्संत्यज्य युद्धे तु. — ^d K₄ चातादिः; B₁ चूतादिः; D₃ दाताभिः; D₁₀ T₁, 2, 4 G₁ M₁ चूताधिः; G₃ चूताथ- (sic) (for चूताभिः). K₅ D₄ देविनां; D_n D₂, 5 देवनं; T₄ दैवतैः; G₂

प्राणान्तं त्यजतां युद्धे प्राणघ्नताभिदेवने ॥ ८
 शल्यस्तु शरवर्षाणि विमुञ्चन्सर्वतोदिशम् ।
 पाण्डवान् पीडयामास ससात्यकिवृकोदरान् ॥ ९
 तथोभौ च यमौ युद्धे यमतुल्यपराक्रमौ ।
 योधयामास राजेन्द्र वीर्येण च बलेन च ॥ १०
 शल्यसायकनुजानां पाण्डवानां महामृधे ।
 व्रातारं नाध्यगच्छन्त केचित्त्र महारथाः ॥ ११
 ततस्तु नकुलः शूरो धर्मराजे प्रपीडिते ।
 अभिदुद्राव वेगेन मातुलं माद्रिनन्दनः ॥ १२

संछाद्य समरे शल्यं नकुलः परवीरहा ।
 विव्याध चैनं दशभिः सस्यमानः स्तनान्तरे ॥ १३
 सर्वपारश्ववैर्बाणैः कर्मारपरिमाजितैः ।
 खर्णपुङ्खैः शिलाधौतैर्धनुर्धनुश्चप्रचोदितैः ॥ १४
 शल्यस्तु पीडितस्तेन स्वस्त्रीयेण महात्मना ।
 नकुलं पीडयामास पत्रिभिर्नतपर्वभिः ॥ १५
 ततो युधिष्ठिरो राजा भीमसेनोऽथ सात्यकिः ।
 सहदेवश्च माद्रेयो मदराजमुपाद्रवन् ॥ १६
 तानापतत एवाशु पूरयानात्रथस्वनैः ।

C. 9. 769
B. 9. 15. 17
K. 9. 14. 17

देवनैः; M₁ देविनोः (for देवने). T₃ परस्परवधैर्बाणोः;
 G₂ पणघ्नता दिने दिने.

9 °) D_{10.11} सायक- (for तु शर-). — °) T_{3.4}
 G₂ भृशं (for दिशम्). — °) D₂ पीडयामासुः; G₂
 योधयामास (for पीडया°). — °) Ś₁ K₁₋₃ सहोदरान्;
 D₈ वृकोदरं (for दरान्). K_{4.5} D_n D_{1.2.5} सात्यकिं
 च वृकोदरं.

10 D₁ om. 10. — °) D₄ तथैव; D_{10.11} G₂ तथा
 तौ; T₄ ततोभौ; G_{1.3} तत्रोभौ (for तयोभौ). D_n
 D_{2.5.6.10.11} तु (for च). T₃ तथा बाणैर्यमौ युद्धे. — °)
 Ś₁ K_{1.2} यमतुल्यौ पराक्रमे. — °) D₀ T_{1.2} समरे (for
 राजेन्द्र). — °) B D_n D_{2.6.8.9} वीर्येण (for वीर्येण).
 K_{4.5} D_{3.5.10.11} S [अश्वः; D₄ स्व- (for च). D₂
 बलेन च; D₉ महाबली (for बलेन च).

11 °) B_{1.4} D₁₀ शायक- (for सायक-). T_{1.2}
 भिन्नानां (for नुजानां). — °) K₂ महा*;*; M₁ महाहवे
 (for मृधे). — °) D_{3.4} व्राता (D₃ तं) रं (for व्रातारं).
 Ś₁ K₁₋₃ M₂ नाध्यगच्छन्त; B₂ D_{1.2.4.6} T₄ नाधिगच्छन्ति
 (D₁ T₄ त; D_{2.6} तः; D_n नोपगच्छन्त (for नाध्य°).
 °) Ś₁ K_{1.2} D₂ कंचित्त्र; T_{1.2} तत्र केचिन् (by
 transp.). D₄ M_{2.4} नराधिपः (for महारथाः).

12 °) D₂ नकुलः. T_{3.4} G_{1.3} राजन् (for शूरो).
 — °) K₃ प्रपीड्यते (for ण्डिते). — °) D₃ अति- (for
 अभि-). — °) Ś₁ K_{1.2.4.5} B₄ D_n D_{1.4-6.10} मातु-;
 D₃ भ्रातु- (for माद्रि-). After माद्रि, T₁ reads 28°-29°
 for the first time, repeating it in its proper place.
 D_n नन्दकः.

13 °) K₄ संसाद्य; K₅ आसाद्य; B (except B₂)
 D_n D_{1-8.5.6.8.9} आच्छाद्य (for संछाद्य). B₄ D_{10.11}

वीरं (for शल्यं). — °) D₂ नकुलः. — °) T₁ G₁
 विव्याध. Ś₁ K_{1.2} D₄ विव्याध दशभिश्चैनं (D₄ स्तोक्ष्यैः).

14 D₁ om. 14. — °) Ś₁ पारगवैरुः; K_{1.4.5} B_{2.4.5}
 D_n D_{2-5.10.11} T₁ G₁ सवैरुः; D₈ शरैरुः; D₉ शतैरुः;
 T₂ वशैरु (for शवैरु). D₆ सर्वपारसवर्षाणि. — °)
 K₂ कंदार- (sic) (for कर्मार-). D₃ वजितैः; T₄
 निष्ठितैः (for माजितैः). — °) D₁₀ पुंखैः (for पुङ्खैः).
 D₄ तैल- (for शिला-). S सुवर्णपुंखैर्विशिखैरु. — °)
 T₄ बाहु- (for धनु-). D₆ चार्यः; G₃ यंत्रैः (for
 यन्त्र-). K₅ D_n D_{2.5} प्रनो (D_n णो) दितैः; T G_{1.3}
 प्रपीडितैः (for प्रचोदितैः).

15 °) Ś₁ K_{1.2} D₈ T₂ स्वस्त्रियेण (Ś₁ K₁ न); K₅
 D_{1.5.10} M₃ स्वस्त्रियेण; M₁ स्वस्त्रियेण (for स्वस्त्री°). T₁₋₃
 G हि (G_{1.3} तु) मातुलः (T₃ लः); T₄ महाबलः (for
 रमना). — °) D₂ नकुलं. — °) K_{1.2} ससभिर्; D₁
 T_{3.4} G M त्रिभिः सं; T_{1.2} शरैः सं (for पत्रिभिर्).

16 °) D₂ T_{3.4} G M₁ च (for स्थ). — D_{1.4.6}
 om. 16°-17°. — °) Ś₁ K₂ M₂₋₄ तु (for च). K₃
 T₃ माद्रीयो; G₂ नकुलो (for माद्रेयो). — °) B_{4.5}
 D_n D_{2-4.8} उपाद्रवत्; T₄ G उपेयिवान्; M₃ उपाग-
 मत् (for द्रवन्). Ś₁ K₁₋₃ मदराजः (K₃ जं) प्रताप-
 वान्; T₃ शल्यं मदपमेयिवान्; M₁ माद्राजमभिद्रवत्.

17 D_{1.5.6} om. 17° (cf. v. l. 16). — °) Ś₁ K_{1.2}
 ;;*न; K₈ शीघ्रयानान्; B_{1.3.4} D_{8.11} पूरयानान्;
 B₅ पूरया*न; D₉ माणांस (for यानान्). D₂ अथ;
 D₆ तथा (for रथ-). K₄ पूरयामासुः शरैः; K₅ B₂
 पूरयामास सायकैः; D₃ पूरय विरथस्वनैः (sic); D₄ स
 पूरयत्रयनिःस्वनैः (hypermetric). — D₈ reads 17°-18°
 after 28°. — °) K₅ B₂₋₅ D_n D_{2.11} विदिशश्च (for
 प्रदि°). — °) K₄ कंयमाना च; B_{1.6} D₉ मानांश्च; D₁

C. 9. 769
B. 9. 15. 17
K. 9. 14. 17

दिशश्च प्रदिशश्चैव कम्पयानांश्च मेदिनीम् ।
प्रतिजग्राह समरे सेनापतिरिमित्रजित् ॥ १७
युधिष्ठिरं त्रिभिर्विद्धा भीमसेनं च सप्तभिः ।
सात्यकिं च शतेनाजौ सहदेवं त्रिभिः शरैः ॥ १८
ततस्तु सशरं चापं नकुलस्य महात्मनः ।
मद्देश्वरः क्षुरप्रेण तदा चिच्छेद मारिष ।
तदशीर्यत विच्छिन्नं धनुः शल्यस्य सायकैः ॥ १९
अथान्यद्गुणुरादाय माद्रीपुत्रो महारथः ।
मद्राजरथं तूर्णं पूरयामास पत्रिभिः ॥ २०
युधिष्ठिरस्तु मद्रेशं सहदेवश्च मारिष ।

यामास; D₄ यतश्च; D₅, 6, 10 यानाश्च (for यानांश्च).
K₄, 5 D₃, 10 मेदिनी. — °) B₁ D₉ अभि- (for प्रति-).

18 For the sequence in D₃, cf. v. l. 17. — °)
K₄, 5 D₃, 10, 11 T₁, 2 M₃ पंचभिः (for सप्त). — °)
K₅ च पंचभिः (for त्रिभिः शरैः).

19 °) D_n D₉ मद्रस्य; D₁ शल्यस्य (for ततस्य).
— °) M₁ मादेश्वरः. B₁ क्षुरप्रेण. — °) D₄ S मध्ये
(for तदा). D₁₀ तदा मारिष चिच्छेद. — D₁ om.
19°. T₈ om. (hapl.) 19°-21°. — °) D₄ ततः शीर्यत;
D₅ तदाशी° (for तदशी°). D₂ विच्छिन्नं. T₁, 2, 3 G₁, 3
तदपास्य धनुश्छिन्नं. — °) G₁, 3 ततः (for धनुः).

20 T₃ om. 20 (cf. v. l. 19). K₂ om. (? hapl.)
20. — °) D₄ अन्य- (for अन्यद्). — °) T₁, 2 महा-
बलः (for रथः). — °) M₁ माद्राजः. K₄ रथात्;
D₈ रथांस (for रथं). B₂ मद्देश्वरजं तूर्णं. — °)
S₁ K₁, 5 सायकैः (for पत्रिभिः).

21 T₃ om. 21^{ab} (cf. v. l. 19). D₁ om. (hapl.)
21-22. — °) S₁ K₁ युधिष्ठिरश्च; K₄ शिरस्य (sic).
D₁₀ om. (hapl.) from मद्रेशं up to शरैः (in 22°).
D₈ मद्रेशं; G₂ समरे; M₁ मादेशं (for मद्रेशं). — °)
D₄, 9 तु (for च). T₂ (also as in text) भारत (for
मारिष). — °) D₄ S (except T₄ G₃) भट्टैर् (for
बाणैर्). — °) T₁, 2 तदा तूर्णम् (for उरस्येनम्). D₂
अविध्यत; D₅ अवध्यतां; T₃, 4 G अपीडयत् (for अवि-
ध्यताम्).

22 D₁ om. 22; D₁₀ om. 22^{ab} (for both, cf.
v. l. 21). — °) K₃-5 B D_n D₂, 3, 5, 6, 8, 9, 11 तु तं;
D₄ तथा; T₁, 2 तदा; T₈ G₁ चतुः (for ततः); — °)

दशभिर्दशभिर्बाणैरुस्येनमविध्यताम् ॥ २१
भीमसेनस्ततः पथ्या सात्यकिर्नवभिः शरैः ।
मद्राजमभिद्रुत्य जघ्नतुः कङ्कपत्रिभिः ॥ २२
मद्राजस्ततः क्रुद्धः सात्यकिं नवभिः शरैः ।
विन्याध भूयः सप्तत्या शराणां नतपर्वणाम् ॥ २३
अथास्य सशरं चापं मुष्टौ चिच्छेद मारिष ।
हयांश्च चतुरः संख्ये प्रेपयामास मृत्यवे ॥ २४
विरथं सात्यकिं कृत्वा मद्राजो महाबलः ।
विशिखानां शतेनैनमाजघान समन्ततः ॥ २५
माद्रीपुत्रौ तु संख्यौ भीमसेनं च पाण्डवम् ।

K₂ D₄ सात्यकिं (sic). K₅ D₁₁ दशभिः (for नव°).
— B₅ om. (hapl.) 22°-23°. M₃ reads 22^{ad} after 23.
— °) T₃, 4 G₁, 2 मद्रेश्वरम्; M₁ माद्राजम् (for मद्र°).

23 B₅ om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). M₃ om. (hapl.)
23^{ab}. — °) G₁ मद्राजं; M₁ माद्राजस्य. D₄ तथा; G₁, 3
पुनः; G₂ तदा (for ततः). — °) D₄ G₁ M₁ सात्य-
किर्. T₁, 2 दशभिः; M₂, 4 निशितैः (for नवभिः). — °)
T₁ G₁ विन्याध. — After 23, M₃ reads 22^{ad}.

24 °) K₄ सरथं; T₃, 4 G M₂-4 समरे (for सशरं).
T₃ G₁ चाप- (for चापं). — °) B₅ G₃ अष्टौ (sic);
T₃ G₁ अष्टौ (for मुष्टौ). D₄ सायकैः; T₁ मुष्टिना; M₁
भारत (for मारिष). — °) T₄ संखे; G₁, 3 सख्यः; G₂
M संखे (for संख्ये).

25 °) B₃ D₅ विरथं. — °) M₁ माद्राजो. S₁
K₁-3 महाबलः; K₅ B₃ D₃, 10, 11 S (except T₁, 2) रथः
(for बलः). — °) K₅ D₃-5, 10 विशिखानां (for
खानां). K₄, 5 D_n D₂-1, 6, 8 G₃ शतेनैवम्; T₄ शतं
चैवम्; G₂ शतैस्तूर्णं (for शतेनैवम्). — °) D₈ जघान
च; G₂ निजघान (for आजं). B (except B₃) D₉
महाबलः (for समन्ततः).

26 °) G₁ (before corr. as in text), 3 युत्रं (for
युत्रौ). K₄ D_n D₁, 2, 4-6, 8 T₁, 2 तु; K₅ D₃, 10, 11
T₃, 4 G M च (for तु). T₄ G M संकुडौ (G₁, 3 ङ्खौ)
(for संख्यौ). — °) T₄ G₃ भीमसेनश्. S₁ K₁-3
तु (for च). — °) B₄, 5 D_n D₁-3, 9 (except T₁
M₁) कौरव्य. — °) T₁ G₁ विन्याध. D₄ S निशितैः
(for दशभिः).

युधिष्ठिरं च कौरव्य विव्याध दशभिः शरैः ॥ २६
 तत्राद्भुतमपश्याम मद्राजस्य पौरुषम् ।
 यदेनं सहिताः पार्था नाभ्यवर्तन्त संयुगे ॥ २७
 अथान्यं रथमास्थाय सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
 पीडितान्पाण्डवान्दृष्ट्वा मद्राजवशं गतान् ।
 अभिदुद्राव वेगेन मद्राणामधिपं बली ॥ २८
 आपतन्तं रथं तस्य शल्यः समितिशोभनः ।
 प्रत्युद्ययौ रथेनैव मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ २९
 स संनिपातस्तुमुलो बभूवाद्भुतदर्शनः ।
 सात्यकेश्वैव शूरस्य मद्राणामधिपस्य च ।

यादृशो वै पुरा वृत्तः शम्बरामरराजयोः ॥ ३०
 सात्यकिः प्रेक्ष्य समरे मद्रराजं व्यवस्थितम् ।
 विव्याध दशभिर्वाणैस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ३१
 मद्रराजस्तु सुभृशं विद्वस्तेन महात्मना ।
 सात्यकिं प्रतिविव्याध चित्रपुङ्खैः शितैः शरैः ॥ ३२
 ततः पार्था महेष्वासाः सात्वताभिस्तं नृपम् ।
 अभ्यद्रवन्नथैस्तूर्णं मातुलं वधकाम्यया ॥ ३३
 तत आसीत्परामर्दस्तुमुलः शोणितोदकः ।
 शूराणां युध्यमानानां सिंहानामिव नर्दताम् ॥ ३४
 तेषामासीन्महाराज व्यतिक्रमः परस्परम् ।

C. 9. 709
B. 9. 15. 37
K. 9. 14. 35

27 ^a) K₂ D₂, 3. 10 [अ]द्भुतम्. T₃ G₂ अपश्यामो.
 — ^b) M₁ माद्राजस्य. — ^c) D₃ विहिताः (for सहिताः).
 K₄ सर्वैः; T₄ G₁ पार्थान् (for पार्था). K₅ D₈ M₂-4
 यदेतान्स (K₅ 'नं स-; D₃ 'कः स)हितान्पार्थान्. — ^d)
 K₁ D₁₀ नात्यवर्तं (D₁₀ 'तं)त; K₅ D₃ G₁ M₂-4 अभ्यव-
 र्तत; T₃ न ह्यवर्धत (for नाभ्यवर्तन्त).

23 ^a) K₂ द्रष्टुं; K₅ वीक्ष्य (for दृष्ट्वा). — After
 28^a, D₃ reads 17^a-18^b. T₁ reads 28^a-29^a for the
 first time after माद्रि (in 12^a). — ^c) K₄ D₃ अधिपो.
 K₅ D₁₀, 11 बलात् (for बली).

20 For the repetition in T₁, cf. v. l. 28. — ^a)
 D₁ यदा वीरं; G₃ बलं तस्य; M₂, 4 रथस्थं तु (for रथं
 तस्य). — ^b) K₄ T₂ समि (K₄ स जि)त-; G₁, 3 समर-
 (for समिति-). ¹ K₁-3 कोपनः; K₄ शोभितः (for
 शोभनः). — ^c) D₄ रथं तं तु; S (except M₁) रथेनै-
 (T₄ 'थे नू)नं (for 'नैव).

30 ^a) D₁₁, 13 D₃ तुमलो. D₄ संनिपातस्तु सबलो;
 T₃ पातस्तु समरे तुमुलो (hypermetric). — ^b) K₂ D₃, 4
 [अ]द्भुत- D₃ 'द्वर्धनं. — ^c) D₈ om. शूरस्य. K₄
 सात्यकिः शूरसेनश्च. — ^d) M₁ माद्राणाम्. ¹ K₁-3 मद्र-
 राजस्य चानव. — ² K₁-3 D₁ om. 30^a. — ^e) K₄
 D₈, 9 संबरामर- (for शम्बर).

31 ^a) B₅ D₄ सात्यकिं. ¹ K₁-3 सात्यकिश्च महाराज-
 — ^b) D₄ मद्रेश्वरम् (for मद्रराजं). B₂, 5 D₃, 4, 9-11 S
 अवस्थितं. — ^c) T₁ G₁ विव्याध. S निशितैर् (for
 दशभिर). — ^d) D₃ तिष्ठशिवचचोब्रवीत्.

32 ^a) D₃ मद्रिः; M₁ माद्र- (for मद्र-). D₈ संभृशं;

G₁, 3 समरे (for सुभृशं). D₂ मद्रराजो भृशं विद्वो. — ^b)
 D₃ रणे (for विद्वस्). D₄ विद्वः सात्यकिना रणे. — ^c)
 T₁ G₁ प्रतिविव्याध. — ^d) K₂ शिलाशितैः; D_n शिली-
 मुलैः; D₃, 5 श (D₅ सि)तैः शरैः (for शितैः शरैः). D₄
 S विशत्या निशितैः शरैः.

33 ^a) D₈ T₂ ततः पार्थो महेष्वासः. — ^b) K₄ G₂
 त्वरिताभिः; T₈, 4 पार्थिवाभि- (for सात्वताभि-). T G₁, 8
 मुलं (for -सृतं). D₃ सायकैश्चापि विशितं; M₁ चापा-
 नुद्यम्य मारिष- — T₄ om. 33^a. — ^c) K₄ D_n D₅ T₂
 अभ्यद्रवद्; K₅ D₃, 10, 11 'वर्तन्; D₄ परिववृ (for अभ्य-
 द्रवन्). K₄ रथं; D₁ तदा; D₆ रणे; D₈ T₂ रथे
 (for रथैस्). — ^d) D₂ T₂ मातुलं. K₂, 5 D₁₀, 11 G₂, 3
 काक्षया (for काम्यया). M₁ मद्रराजवधेऽप्यया.

34 D₁ om. 34. — ^a) D₈ M₂ तत्र (for तत).
 K₄ D₄ चासीत् (for आसीत्). T₁ तु सं-; T₂ सुसं-;
 M₂, 4 परो (for परा-). D_n D₂, 5 तत्रासीत्स्वप (D₂
 'स्वप-; D₅ 'स्त प)रामर्दस्. — ^b) D_n D₂, 5 तुमलः;
 D₃ तुमूलः. D₄ तुमलं शोणितोदकं; M₃ तुमुलं शोणितो-
 दतः. — ^c) ¹ K₁-4 B₂ D_n D₂, 4-8 नराणां (for
 शूराणां). K₅ युद्धतां चैव; B₁ वध्यमानानां; M₃ विध्यं
 (for युध्यं). — ^d) K₅ सिंहनादम् (hypermetric) (for
 सिंहानाम्). T₁, 2 गर्जं (T₁ 'जि)तां (for नर्दं). T₈, 4
 G नर्दं (G₂, 3 'द)वामितरेतरं.

35 ^a) T₂ चासिन् (for आसीन्). K₅ महाराजन्;
 D₁ महाक्षेपः; D₄ ततो राजन् (for महाराज). — ^b)
 D_n M₂ व्य (D_n व्या)धिक्षेपः; G₂ व्यतिषेधः (for
 'क्षेपः). D₁ सिंहनादेन नर्दतां (cf. 34^d). — ^c) D₈
 आमिषेच्छूनां; T₈ अच्छमल्लानां (for आमिषेच्छूनां). — ^d)

C. 9. 789
B. 9. 15. 37
K. 9. 14. 35

सिंहानामामिषेष्टनां कूजतामिव संयुगे ॥ ३५

तेषां बाणसहस्राघैराकीर्णा वंसुधाभवत् ।

अन्तरिक्षं च सहसा बाणभूतमभूत्तदा ॥ ३६

शरान्धकारं बहुधा कृतं तत्र समन्ततः ।

अभ्रच्छायेव संजज्ञे शरैर्मुक्तैर्महात्मभिः ॥ ३७

तत्र राजञ्शरैर्मुक्तैर्निर्मुक्तैरिव पद्मैः ।

: प्रकाशद्भिर्व्यरोचन्त दिशस्तथा ॥ ३८

तत्राद्भुतं परं चक्रे शल्यः शत्रुनिवर्हणः ।

यदेकः समरे शूरो योधयामास वै बहून् ॥ ३९

मद्राजभुजोत्सृष्टैः कङ्कवर्हिणवाजितैः ।

संपतद्भिः शरैर्वैरैरवाकीर्यत मेदिनी ॥ ४०

तत्र शल्यरथं राजन्विचरन्तं महाहवे ।

अपश्याम यथा पूर्वं शक्रस्यासुरसंक्षये ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

Ś1 K स्फूर्जं (K4 'यं'ताम्; T1.2 गर्जं (for कूजं). Dn D2. 5. 6 गर्जतामिव कूजतां; D1 यथान्योन्यं सुगर्जतां.

36 " K5 D4 तयोर्; T2 ततो (for तेषां). K2 सहस्रौघा; B4 'सैस्तेर; T4 'स्त्रा वै (for 'स्रौवैर). —^δ) M1 आस्तीर्णा (for 'कीर्णा). —°) K5 अन्तरिक्षे; B1-3 D2 'रीक्षं. K4 महता (for सहसा). —^α) D4 T3 G M बाणावृतम्; T4 बाणवातम् (for 'भूतम्). D3 महत् (for अभूत्). D4 भृशं (for तदा). B2 सर्वं बाणमयं तदा.

37 " Ś1 K1-3 शरासा (K3 'शा'रं च; K5 D4 S शरांधकारे; D2 बाणांधकारे (for शरान्धकारे). K6 Dn D1. 2. 5. 6. 10. 11 सहसा; T1.2 महति (for बहुधा). —^δ) K5 D2.4 S कृते (for कृतं). K5 D10. 11 तेनं (for तत्र). T4 समन्वितः. —^α) B2 T1 G1.3 M पूर्णे; D4 T2-4 पूर्णैर; D5 युक्तैर; G3 पूर्णं (for युक्तैर). D6 om. from महात्मभिः up to चक्रे (in 39^α). T3 महारथैः; M1 नभस्तले (for महात्मभिः).

38 D6 om. 38 (cf. v. l. 37). D1 om. 38. —^α) K4 युक्तं (for युक्तैर). Dn D2 शरैर्मुक्तैस्तत्र राजन्. —^δ) K2 om.; Dn D2.5 विमुक्तैर (for निर्मुक्तैर). T3.4 G1.3 निर्मुक्तोरगसंनिभैः. —°) T G रुक्म- (for स्वर्ण-). D10 पुंयैः (for 'युद्धैः). M1 सुवर्णपुंयैर्विदिशो; M2-4 रुक्म- (M2 'क्म)पुंयैर्व्यराजंत. —^α) K2 corrupt. K5 D5 व्यरोचत; Dn T1.2 G2 व्यराजंत; M1 विराजंति (for व्यरोचन्त). Ś1 K1.8 D2 G2 दश; B2.8 Dn8 D5. 10. 11

तदा (for तथा). T3.4 G1.8 व्य (G1 वि)राजत वियत्तदा; M2-4 दिशश्च प्रदिशस्तथा.

39 D6 om. 39^α (cf. v. l. 37). —^α) D3 तत्राद्भुतं. T3 तत्राद्भुततरं चक्रे. —^δ) K3 'नियवर्हणः; T3 'र्हिणः (for 'र्हिणः). —°) G1.3 राजन् (for शूरो). —^α) D2 तैर् (for वै). T G1.8 [s]योधयद्वै तदा बहून्.

40 D1 om. 40. B1 reads 40^α on marg. —^α) M1 मद्राज- (for मद्र). T4 मद्राजं च मत्सृष्टैः. —^δ) Dn D5 बर्हण- (for 'वर्हिण-). B2 'राजिभिः; D8 'वाजिभिः; T4 'वासितैः (for 'वाजितैः). —^α) K1.6 Dn D2. 5. 9. 10 T4 G1.3 अवकीर्यत. D6 अवकीर्यं च मेदिनी.

41 " T3.4 G1.3 ततः (for तत्र). Dn2 T3 शल्यं (for शल्य-). T1.2 घोरं (for राजन्). —^δ) T1 महाबलं (for 'हवे). —°) K4 G1 अपश्यामो. Dn D5. 6 पुरा (D5 'रो)यद्वच; D1.2 पुरा युद्धे; D4 अथापूर्वं (for यथा पूर्वं). T3 अपश्यामोदयापूर्वं. —^α) Dn शक्रं च (for शक्रस्य). M1 सुर- (for [अ]सुर-). Ś1 K1-3 शर्वस्य पुरसंक्षये; D1 शक्रस्येवासुरक्षये.

Colophon: D7 missing. — Adhy. name: M2-4 एकानेकयुद्धं; Bom. ed. संकुलयुद्धम्. — Adhy. no. (figures, words or both): B5 15; Dn D4. 10 S 14 (as in text). — Śloka no.: K5 Dn 43.

१५

संजय उवाच ।

ततः सैन्यास्तव विभो मद्रराजपुरस्कृताः ।

पुनरभ्यद्रवन्पार्थान्वेगेन महता रणे ॥ १

पीडितास्तावकाः सर्वे प्रधावन्तो रणोत्कटाः ।

क्षणेनैव च पार्थास्ते बहुत्वात्समलोडयन् ॥ २

ते वध्यमानाः कुरुभिः पाण्डवा नावतस्थिरे ।

निवार्यमाणा भीमेन पश्यतोः कृष्णपार्थयोः ॥ ३

ततो धनंजयः क्रुद्धः कृपं सह पदानुगैः ।

अवाकिरच्छरौघेण कृतवर्माणमेव च ॥ ४

शकुनिं सहदेवस्तु सहसैन्यमवारयत् ।

नकुलः पार्श्वतः स्थित्वा मद्रराजमवैक्षत् ॥ ५

द्रौपदेया नरेन्द्रांश्च भूयिष्ठं समवारयन् ।

द्रोणपुत्रं च पाञ्चाल्यः शिखण्डी समवारयत् ॥ ६

भीमसेनस्तु राजानं गदापाणिंवारयत् ।

शल्यं तु सह सैन्येन कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ७

ततः समभवद्युद्धं संसक्तं तत्र तत्र ह ।

तावकानां परेषां च संग्रामेष्वनिवर्तिनाम् ॥ ८

तत्र पश्यामहे कर्म शल्यस्यातिमहद्व्रणे ।

C. 9. 804
B. 9. 16. 9
K. 9. 15. 9

15

This adhy. is missing in D7 (cf. v. l. 9. l. 1).

1 ^a) K4 D2.3 T1-3 G1.3 M2-4 सेना; M1 सैन्यं (for सैन्याम्). T4 G2 ततः सेनापरिभवे (G2 °तिर्भूयो). — ^b) K4 D2.3 T1-3 G1 M2-4 पुरस्कृता; D9 °स्कृतं; T4 °स्कृतान् (for °स्कृताः). K5 मद्रराजपुरस्कृताः; G2 °राजः पुरस्कृतः; M1 °राजस्य रक्षणे. — ^c) Ś1 K1.2 अभ्याद्रवन्; T3 G2 M2.4 अभ्य (T3 °प्य) हनत्; T4 अभ्यागतान्; G1.3 M1 अभ्य (G1 °भ्या) पतत्; M3 °हनन् (for °द्रवन्). — ^d) T3.4 G नदब्रेको म (T3 नदंती सा म; G1.3 यदनेकैर्म) हारणे.

2 ^a) Ś1 K1.3 B2 D1 पिडितास्; B4.5 पतिं; T2 पीडितास्; T4 पंडितास् (for पीडि). — ^b) D4 M1 प्रधावन्त (for °वन्तो). D8 मदोत्कटाः; M1 रणोत्कटान्; M3 °द्रताः (for °त्कटाः). — ^c) D1 दक्षिणे (for क्षणेन). K5 B4 Dn3 D1.3.8.10.11 चैव (by transp.); B3 [ए]व तु. Ś1 K1.5 D3 पार्था (K1 °था) स्तान्; K2.8 D2 तान्पार्थान्; D3.10.11 M2.3 पार्थास्ते (for पार्थास्ते). — ^d) K5 सुबद्धन्; Dn1. n2 D2.5.8 समंतात् (for बहुत्वात्). D1 समवारयन्; T3 G2.3 M °लोलयन्; T4 प्रत्ययोधयन् (for समलोडं).

3 ^a) D2.10.11 समरे (for कुरुभिः). — ^b) K4 न च; M2-4 नैव (for नाव). K5 D3.3 पांडवानां च त- (K5 तत) स्थिरे. — ^c) D4 S (except T1.2) क्षणेनैव महाराज (D4 रणे राजन्). — ^d) K5 D3.10.11 पश्यतोः कृष्णयोस्तदा.

4 B4 damaged for 4⁵-6^d. — ^c) D4 S अवारयत्; D9 °किरन् (for °किरत्). Ś1 K1.5 D10 शरौघेन.

5 B4 damaged. — ^a) B1.2.5 Dn D2.5.8.3.9 T3.4 G1.8 च (for तु). — ^b) D10.11 अवाकिरत् (for °रयत्). B1.3.5 D4.8 ससैन्यं समवारयत्. — G3 om. (hapl.) 5^c-6^d. — ^c) K4 पार्श्वत (for पार्श्वतः). T2 नकुलं पांडवं स्थित्वा (sic). — ^d) D5 महाराजम्; M1 माद्रराजम्. D1 T G1.2 M2-4 अयोधयत्; M1 अयुच्यत (for अवैक्षत्).

6 G3 om. 6 (cf. v. l. 5). B4 damaged. — ^a) Dn G1 द्रौपदेयान् (for °देया). Ś1 K1.5 D5.8 T2.3 M3 नरेन्द्राश्च; K4 °द्वैश्च; Dn1. n3 D5 °द्राणां; D2 °द्रास्तान्; D3 G1 °द्रश्च (for नरेन्द्रांश्च). — ^b) B5 D1 M1 भूयिष्ठान्; D3 ससैन्यं (for भूयिष्ठं). K5 D3 सम्धारयन्. — ^c) Dn1. n3 द्रौणेः (for द्रोण-). K4 -पुत्रस् (for -पुत्रं). K4 D1 M2-4 तु (for च). Dn D6 पांचालाः; D8 पांचालं (for पाञ्चाल्यः). — ^d) D10 शिखंडी. D1 स शिखंडी अवारयत्.

7 D3 om. (hapl.) 7^{ad}. T G1.3 transp. 7^{ad} and 7^{cd}. — ^b) K4 गदापाणिम्. Dn D5.8 अ (D5 ह) वाकिरत्; D4 अथाह्वयत् (for अवारं). — ^c) B1.8 शल्यस् (for शल्यं). T4 सैन्यं च (for सैन्येन).

8 ^a) K5 D3.10.11 सैन्यं (for युद्धं). — ^b) K5 B1 D9 सं (D9 स) शक्तं; Dn D2.5.8 °कुलं (D2 °ळं); D3 G1 °युक्तं (for °सक्तं). D4 वै युधि (for तत्र ह). — ^c) K4 तु; D4 om. (for च).

C. 9. 804
B. 9. 16. 9
K. 9. 15. 9

यदेकः सर्वसैन्यानि पाण्डवानाममुध्यत ॥ ९
व्यदृश्यत तदा शल्यो युधिष्ठिरसमीपतः ।
रणे चन्द्रमसोऽभ्याशे शनैश्चर इव ग्रहः ॥ १०
पीडयित्वा तु राजानं शरैराक्षीविषोपमैः ।
अभ्यधावत्पुनर्भीमं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ११
तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा तथैव च कृतास्त्रताम् ।
अपूजयन्ननीकानि परेषां तावकानि च ॥ १२
पीड्यमानास्तु शल्येन पाण्डवा भृशविक्षिताः ।
प्राद्वन्त रणं हित्वा क्रोशमाने युधिष्ठिरे ॥ १३
वध्यमानेष्वनीकेषु मद्राजेन पाण्डवः ।

9 B₄ damaged. B₅ om. 9^{ab}. —^a) D_{10.11} पश्याम्यहं (for 'महे'). T₄ कामं (for कर्म). —^b) D₄ [अ]पि; G₂ [अ]धि- (for [अ]ति-). D₅ महात्मनः; T_{3.4} G₂ -महारणे (for -महद्रणे). — D₈ om. 9^c-10^b. —^c) D_{5.9} -सैन्यानां (for -सैन्यानि). —^d) Ś₁ K_{1-3.5} D_n D_{2.5.6.9} अयोधयत्; D₃ अपोययत् (for अयुध्यत).

10 D₈ om. 10^{ab} (cf. v. l. 9). —^a) D_n T₃ तथा (for तदा). —^c) S (except T₂) कूरु (for रणे). K_{2.4.5} B (except B₄) D_n D_{1-5.8-10} T₄ [S]भ्यासे (for सभ्याशे). D_{n1} रणे चंद्रस्य सोभ्याशे.

11 ^a) D₁ वारयित्वा (for पीडं). B₂ स (for तु). D₄ S (except T_{1.2}) स पी(T₄ G संपी)डयित्वा राजानं. —^d) B_{2.5} D₃ M₃ अवाकिरन्; D₅ इवाकिरत् (for अवां).

12 ^a) D_{n3} तं (for तल्ल). —^b) D_n [अ]स्त्रः; D_{5.6} [अ]स्त्रे (for च). Ś₁ K_{1.2} महास्त्रतां; D_{n1.13} D₅ कृतार्थतां (for 'स्त्रताम्'). — B₄ damaged from 12^a up to 14^c. —^c) D₃ T₂ अपूरयन् (T₂ 'यद्' (for अपूर्जं)).

13 D₂ om. 13. B₄ damaged. —^a) D_{10.11} समरे (for शल्येन). —^b) G₈ शर- (for भृश-). K₅ D_{2.10.11} -पीडिताः; D_{n1} T₄ G₅ -वीक्षताः; D_{4.5} -विक्षिताः (for 'क्षताः'). —^c) D_n D₅ पांडवं-तं (for प्राद्वन्त). B₅ D_n D_{1.5.8.9} रणे (for रणं). —^d) Ś₁ K₁₋₃ क्रोशमात्रे; D₄ 'माना (for 'माने). K₃ युधिष्ठिरं.

14 B₄ damaged for 14^{abc}. —^b) K₄ -राजेषु (for -राजेन). K₁ D₅ पांडवाः; K₄ पांडवं. —^d) D₄ मद्र-

अमर्षवशमापन्नो धर्मराजो युधिष्ठिरः ।

ततः पौरुषमास्थाय मद्रराजमपीडयत् ॥ १४

जयो वास्तु वधो वेति कृतबुद्धिर्महारथः ।

समाहूयात्रवीत्सर्वान्भ्रातृन्कृष्णं च माधवम् ॥ १५

भीष्मो द्रोणश्च कर्णश्च ये चान्ये पृथिवीक्षितः ।

कौरवार्थे पराक्रान्ताः संग्रामे निधनं गताः ॥ १६

यथाभागं यथोत्साहं भवन्तः कृतपौरुषाः ।

भागोऽवशिष्ट एकोऽयं मम शल्यो महारथः ॥ १७

सोऽहमद्य युधा जेतुमाशंसे मद्रकेश्वरम् ।

तत्र यन्मानसं मह्यं तत्सर्वं निगदामि वः ॥ १८

राजं युधिष्ठिरं (sic). — T₃ om. 14^c-15^d. —^c) D₁₀ पौरुष्यम्. —^d) K₂ अमोडयत्; D_{10.11} अताडं (for अपीडं).

15 T₃ om. 15 (cf. v. l. 14). —^a) D_{n1} corrupt. B_{4.5} वास्ति; D_{n2.13} D_{5.6} [S]स्तु वा (by transp.). K_{3.5} D_{1.4.10.11} वास्तु; D₃ चास्तु (for वेति). —^b) D₄ -बुद्ध- (for -बुद्धि-). —^c) K₅ corrupt. D_{n1.13} D_{2.5.6} स महात्मा (for समाहूय). T₄ श्रोतुन् (for सर्वान्). —^d) T₂ कृष्णेन (for कृष्णं च). K₁ पांडवं; D₅ मानवं; T₄ पांडवान्; G M पांडवाः (G₃ 'व' (for माधवम्). D₄ तथा कृष्णं तथाहुन्

16 ^a) D₂ T₃ भीष्मः (for भीष्मो). —^b) Ś₁ पृथिवीभृतः; K₁ पृथिकौरवे (sic); K_{2.3} वीतले; K₄ D₁₀ 'वी' (D₁₀ 'वि')क्षिताः; D_{1.4} 'वी'श्वराः; (D_{1.3} योध-पुंगवाः (for पृथिवीक्षितः). —^c) T₃ परिक्रांताः.

17 ^a) K₄ D₃ यथाभागो; M₂₋₄ 'भार' (for 'भागं'). —^b) D_n D_{2.5.6} -निश्चयाः (for -पौरुषाः). (G₂ भवन्तिः कृतपौरुषैः. — K₂ om. 17^{cd}. —^c) D₈ M₄ विशिष्ट (for अवशिष्ट). D₂ शल्योयं; T G एवायं (for एकोऽयं).

18 ^a) D₁ रणे (for युधा). D_n यैनम् (sic); D₂ ह्यैनम् (for जेतुम्). —^b) K₅ D_{1.2.10.11} मद्रकाधिपं (D₃ 'पः'). —^c) K₃ corrupt. Ś₁ K₁ M₃ यत्र; K_{4.5} B_{1.8-5} D_n D_{1-3.8.8.9} T₂ अत्र; T₁ अद्य (for तत्र). T_{1.2} सर्वं (for मद्यं). T_{3.4} तर्कयामास संदेहस्य (T₄ मद्यं तत्); G₁ तर्कयन्मानसं मद्यं. —^d) D₂ तत्परं; D₄ तत्वं तु; T_{1.2.4} G M_{3.4} तद्धितं; T₃ तत्पदं; M_{1.2} संकल्पं (for तत्सर्वं). Ś₁ K_{1.2} निगदामि (for निगदामि). D_{n1} तत्तत्परं विधीयतां; D_{n2.13} D_{5.6} तत्परं संविधीयतां.

चक्ररक्षाविमौ शूरो मम माद्रवतीसुतौ ।
 अजेयौ वासवेनापि समरे वीरसमतौ ॥ १९
 साध्विमौ मातुलं युद्धे क्षत्रधर्मपुरस्कृतौ ।
 मदर्थं प्रतिबुध्येतां मानाहौ सत्यसंगरौ ॥ २०
 मां वा शल्यो रणे हन्ता तं बाहं भद्रमस्तु वः ।
 इति सत्यामिमां वाणीं लोकवीरा निबोधत ॥ २१
 योत्स्येऽहं मातुलेनाद्य क्षत्रधर्मेण पार्थिवाः ।
 स्वयं समभिसंधाय विजयापेतराय वा ॥ २२

19 ^a) K₅ B_{2, 4, 5} D_{1, 3, 11} S (except T_{1, 2}) वीरौ (for शूरो). — ^b) M₃ मद्रवती- (for माद्र). — D₁₀ repeats 19^{ad} after 20^b. — ^c) K_{4, 5} D_{1, 3} अयोध्या; D_n D_{2, 5, 6} दुर्जयो; D₄ T₁ G₁ अजयो (T₁ 'य्यौ); D₁₀ (first time) अजयौ (sic) (for अजेयौ). S₁ K_{1, 2} वासवस्य; D₁₀ (second time) माधवेन (for वास). — ^d) B₂ D_{1, 3, 10} (both times), 11 शूर- (for वीर-). K₄ D₃ -संगमे (for 'मतौ). S₁ K_{1, 2} समरे कोविदौ मतौ; D_n D_{2, 5, 6} 'रे चित्रयोधिनौ.

20 ^a) S₁ K_{1, 2} मा त्विमं; D_n D_{2, 5, 6} योत्स्येते (D₆ 'तौ); T₄ M साध्विमं; G₁ स्वध्वियौ (sic); G₃ स्वत्रियं (sic) (for साध्विमौ). D₂ मातुलं. — ^b) D_{3, 10} यत्र; D₄ वीरौ (for क्षत्र-). D_n D_{2, 5, 6} क्षत्रधर्मे व्य (D₂ 'मेव्य)-वस्थितौ. — After 20^b, D₁₀ repeats 19^{ad}. — ^c) K_{4, 5} D_{1, 10, 11} T_{1, 2} मदर्थे; G_{1, 3} तदर्थं (for मदर्थ). S₁ K_{1, 2} प्रत्यबुध्येतां (for प्रति). — ^d) S₁ K_{1, 2} मानाहौ; T₈ ममत्वात्; G₁ M₁ मानाहं; G₃ अनहौ; M₃ महाहौ (for मानाहौ). S₁ K_{1, 2} -विक्रमौ; K₅ -संयुगौ; M₁ -संगरं (for 'गरौ). — After 20, K₃ D_n D_{2, 5, 6} ins.:

84* किं वा प्रलपितेनाथ व्यर्थेनानेन किंचन ।

[D_{n1, n2} [अ]पि (for [अ]थ).]

21 ^a) D₁₀ मा (for मां). D_n D_{1, 2, 5, 6} हन्यात् (for हन्ता). — ^b) D₁ तु मे (for इमां). T_{3, 4} G_{1, 2} वाचं (for वाणीं). — ^c) K₄ D₁ T₃ G₂ M₁ लोके (for लोक-). G₃ -वीरौ (for -वीरा). G₂ निबोधतां (for 'धत).

22 ^a) D_n D_{2, 5} मद्राजेन; D₄ मातुलं ह्यद्य (for 'लेनाद्य). — ^b) K₄ तत्र; K₅ B_{2, 4} D_n क्षात्र- (for क्षत्र-). D₄ क्षत्रधर्मे व्यवस्थितः. — K₂ om. 22^a-25^b; D₁ om. 22^{ad}. — ^c) K₅ corrupt. S₁ K_{1, 3} मनः स्व-मभिः; K₄ S (except T₃) स्वमंशं; D₃ स्वमंशं; D₄

तस्य मेऽभ्यधिकं शस्त्रं सर्वोपकरणानि च ।
 संयुज्जन्तु रणे क्षिप्रं शास्त्रवद्रथयोजकाः ॥ २३
 शैनेयो दक्षिणं चक्रं घृष्टयुग्नस्तथोत्तरम् ।
 पृष्ठगोपो भवत्वद्य मम पार्थो धनंजयः ॥ २४
 पुरःसरो ममाद्यास्तु भीमः शस्त्रभृतां वरः ।
 एवमभ्यधिकः शल्याद्भविव्यामि महामृधे ॥ २५
 एवमुक्तास्तथा चक्रुः सर्वे राज्ञः प्रियैषिणः ।
 ततः प्रहर्षः सैन्यानां पुनरासीत्तदा नृप ॥ २६

स्वपक्षं; D₅ वयं स° (for स्वयं स°). — ^a) K_{4, 5} D_{3, 4, 11} च (for वा).

23 K₂ om. 23 (cf. v. l. 22). — ^a) T₃ ततो (for तस्य). D_{10, 11} मेऽभ्यधिकं; T_{1, 2} G₁ ह्यभ्यं; T₃ [अ]स्त्राप्यं; T₄ विभ्यधिकं (sic); G₃ सस्त्रं (sic); M₁ मेलं (for मेऽभ्यं). D₄ सत्त्वं (for शस्त्रं). — ^b) D₃ वा; G₃ तु (for च). D₃ सर्वोपकरणानि च; M₁ 'करणान्वितं. — ^c) K₃ D₁₀ संयुगं (D₁₀ 'तं) तु; K₄ B₂ D₃ संयुज्यंतु; K₅ संपूज्यंतु; D_n D₆ संयु (D₆ 'युं)-जत; D₁ संयुजंतु; D₂ सुयुजंतु; D₄ संयुज्यंतु; D₃ 'युतं तु; D₁₁ 'सज्जंतु; T₁ G_{1, 3} M₂₋₄ संयुज्यतां; T_{2, 3} G₂ 'युज्यतां; T₄ 'क्षिप्यतां (for 'युज्जन्तु). D_{4, 5} T₁ G_{1, 3} M₂₋₄ रथे (for रणे). M₁ योजयंतु रथं शीघ्रं. — ^d) D₆ -योजना; T_{1, 3, 4} G₂ M₂₋₄ -योजकैः; M₁ -कोविदाः (for -योजकाः). D₄ प्रशस्ते भद्रमोजसा.

24 K₂ om. 24 (cf. v. l. 22). M₂ om. 24^a-25^b. — ^a) K_{4, 5} B₅ D_{3, 4} से (D₄ सै)नेयो; G₃ शैनेयं. M₁ दक्षिणे. T_{1, 2} पक्षं; G₃ भागं; M₁ चक्रे (for चक्रं). — ^b) M₃ घृष्टयुग्नं. D₁ तथोत्तरं; T_{3, 4} G₃ M (M₂ om.) तथेतरं (M₁ 'रे; M₄ 'रत्) (for तथोत्तरम्). — ^c) T₄ पृष्ठतो वै (for 'गोपो). M₁ पृष्ठतो नकुलस्त्रत्र. — ^d) M₁ वामपार्श्वे (for मम पार्थो).

25 K₂ om. 25^{ad} (cf. v. l. 22). M₂ om. 25^{ad} (cf. v. l. 24). — ^a) S₁ K₁ ममाप्यस्तु; B₅ D_{n1} D_{4, 3} 'द्यस्तु; M₁ महाबाहुर (for ममाद्यास्तु). — ^b) D_n D₅ (after corr. as in text), 6 भीमसेनो वृकोदरः. — ^c) T₃ पार्थाद् (for शल्याद्). D₁ महाहवे (for 'मृधे). D_n D_{2, 5} एवमासंधितः शल्यं वधिव्यामि महामृधे (D_{n1} 'हवे).

26 ^a) T_{3, 4} G₃ ततश्च (for तथा). D₂ सर्वे (for चक्रुः). — ^b) K₂ corrupt. K₅ B₂ D_{1, 4, 5, 10, 11} T₁ तदा; D₃ T₂ तथा; T_{3, 4} G₂ M ततो (for सर्वे). G₂

C. 9. 822
B. 9. 16, 27
K. 9. 15, 27

. 9. 222
B. 9. 16. 21
K. 9. 15. 27

पाञ्चालानां सोमकानां मत्स्यानां च विशेषतः ।
प्रतिज्ञां तां च संग्रामे धर्मराजस्य पूरयन् ॥ २७
ततः शङ्खान् भेरीश्च शतशश्चैव पुष्करान् ।
अवाद्यन्त पाञ्चालाः सिंहनादांश्च नेदिरे ॥ २८
तेऽभ्यधावन्त संरन्धा मद्राजं तरस्विनः ।
महता हर्षजेनाथ नादेन कुरुपुंगवाः ॥ २९
ह्रादेन गजघण्टानां शङ्खानां निनदेन च ।
तूर्यशब्देन महता नादयन्तश्च मेदिनीम् ॥ ३०

राज- (for राजः). D₂ राजः त्रियहितैषिणः. — K₄ om. 26^a-27^b. — °) D₁ हर्षस्तु; M₃ प्रहर्ष (for 'षः'). M₁ ततः प्रहर्षयन्सैन्यं. — °) M₁ आयात् (for आसीत्). B₁ D₃. 9 महा- (for तदा). K₅ B D₃. 8-11 मृधे; D₁ युधि (for नृप).

27 K₄ om. 27^{ad} (cf. v. l. 26). — °) K₁ B पंचालानां. D₁. 4 पांचालसोमकानां च. — °) G₁. 2 मा- स्थानां. D₂ परंतप; S (except T₁. 2) महात्मनां (for विशेषतः). — °) D_n D₄ T₂-4 G M₂. 3 प्रतिज्ञातं (for 'ज्ञां तां'). — °) B D_n D₅. 6. 8. 9 T₄ G पूजयन् (for पू). D₁. 2 M₁ धर्मराज्ञोभ्य (D₁ 'सुनोर' पूजयन्; D₄ 'राजेन' पूर्वतः; M₂-4 'राजोभ्यपूरयत्'. — For 27^{ad}, K₄. 5 D₃. 10. 11 subst. :

85* प्रतिज्ञां तां तदा राजा कृत्वा मद्रेशमभ्ययात् ।

[K₅ D₃ राजा (for राजः).]

— After 27, Ś₁ K₁. 2 leave a blank space of about half a stanza.

28 °) K₄. 5 D_n D₂. 3. 5. 6. 8. 9 T₃ G₁ शंखाश्च. D_n D₂. 5. 6 T₄ भेर्यश्च; D₉ T₁ M₁ भेरी; G₃ भेर्या (for भेरी). — °) K₂. 3. 5 B D₃-6. 8-11 T₂-4 पुष्कला (T₂ 'ला'न्; K₄ M₃ पुष्कला; C_n (gloss: वादित्राणि) पुष्करान् (as in text). — °) B₂ प्रावादयंत; D₃ आवा- दयंत; T₂ अवादयंश्च; T₃ अनादयंत (for अवाद°). K₂. 5 B₃-5 D₁₀ पंचालाः. — °) K₅ D₉ M₃ -नादाश्च (for -नादां). T₂ नादिरे; M₁ चक्रिरे (for नेदिरे).

29 °) D₄ अभ्यधावंत; T₁. 2 तेभ्यधावंश्च (for 'धा- वन्त). B₁ D₉ समरे; T₃. 4 G₁. 8 M संकुद्धा (for 'रन्धा). G₂ तेभ्यधावन्सुकुद्धं. — °) K₅. 5 D₃. 4. 10. 11 T₁. 2. 4 G₁. 2 M₁ तर (D₄ 'प' स्विनं (for 'स्विनः). — D₁ om. 29^{ad}. — °) D₄ हर्षवेगेन; D₉ G₁. 8 जातेन (for 'जे- नाथ). — °) M₂-4 नर- (for कुरु). T₁. 2 नन्दन;

तान्प्रत्यगृह्णात्पुत्रस्ते मद्रराजश्च वीर्यवान् ।
महामेधानिव बहूँशैलावस्तोदयाबुभौ ॥ ३१
शल्यस्तु समरश्लाघी धर्मराजमरिंदमम् ।
ववर्ष शरवर्षेण वर्षेण मघवानिव ॥ ३२
तथैव कुरुराजोऽपि प्रगृह्य रुचिरं धनुः ।
द्रोणोपदेशान्विविधान्दर्शयानो महामनाः ॥ ३३
ववर्ष शरवर्षाणि चित्रं लघु च सुष्ठु च ।
न चास्य विवरं कश्चिद्दर्श चरतो रणे ॥ ३४

T₃ G₂ -पुंगव (for 'गवाः). K₅ D₃ गर्जयं (D₃ विदार्यं)- तो नभस्तलं.

30 °) D₃ हृदेन; T₂ नादेन (for ह्रादेन). D_n D₅ -बुधानां (for -घण्टानां). — °) D₁₀ शंखानां (for शङ्खानां). D₈ M₂ निस्त्वेन; M₃ 'गदेन (for 'नदेन). — °) D₁ पूर्व- (for तूर्य-). — °) T₃. 4 G नादयानाश्च.

31 °) D₃ corrupt. D_n पुत्रास्. T₃. 4 G तान्प्रत्य- गृह्णात्पुत्रास्ते. — °) K₄ तु; D_n. 2. 3 स्त्र- (for च). — D₁ om. 31^{ad}. — °) D_n D₂. 5. 6 गर्जन् (for मद्रा-). D₃ शैलो; D₄ वद्वज् (for बह्वज्). — °) D₁₀ इव (for उभौ). Ś₁ K₁ शैलावस्तोदयाबुभौ; D₃ वर्षतोस्तोयदा°; D₄ शैलपानौ तथा उभौ; T₁. 3. 4 G शैलौ द्वौ तो (T₃ 'लें- द्रस्तो; T₄ 'ला वै तो; G₁ 'लौभौ तो; G₂ 'लाभान्तो; G₃ 'लोभौ तो) यदागमे; T₂ शैलाद्वातो यथागमे; M शैलात्रि (M₂ 'ला इ-; M₃ 'लानि) व घनागमे.

32 °) Ś₁ K₁-3 शैत्यस् (for शल्यस्). D_n D₂. 5. 6 तं (for तु). B₁ D₅. 9 समरे; T₄ समदे (for समर-). D₉ पार्थ; T₄ कुर्व (for -श्लाघी). — °) Ś₁ K₁-3 मद्र- (for धर्म-). K₄. 5 D₂. 5. 8 M₃ अरिंदम; D_n D₉ 'दमः (for 'दमस्). — K₃ om. (hapl.) 32^a-33^a; B₁ reads the same on marg. — °) K₄ मघवा (sic); K₅ lacuna; D_n D₂. 6 पर्वतं; D₄ वर्षासु; D_n शंबर (for वर्षेण). Bom. ed. मघवा (for मघवान्). S (except M₁) मघवानिव पर्वतं.

33 K₃ om. 33 (cf. v. l. 32). B₁ reads 33 on marg. — °) D₃ यथा (for धनुः). — °) K₅ corrupt. M₁ महारथः (for 'मनाः). — After 33, G₂ ins. :

86* संदधे विविधान्बाणान्दर्शयन्हस्तलाघवम् ।

34 °) B₁ D₁. 8 -वर्षेण; D₄ जालानि (for -वर्षाणि). — °) Ś₁ K₁. 2 चिरं (for चित्रं). — D₁ om. 34^a-35^a.

तावुभौ विविधैर्बाणैस्ततश्चाते परस्परम् ।
 शार्दूलावामिषप्रेष्ठ पराक्रान्ताविवाहवे ॥ ३५
 भीमस्तु तव पुत्रेण रणशौण्डेन संगतः ।
 पाञ्चाल्यः सात्यकिश्चैव माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ।
 शकुनिप्रमुखान्वीरान्प्रत्यगृह्णन्समन्ततः ॥ ३६
 तदासीत्तुमुलं युद्धं पुनरेव जयैषिणाम् ।
 तावकानां परेषां च राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ ३७
 दुर्योधनस्तु भीमस्य शरेणानतपर्वणा ।
 चिच्छेदादिश्य संग्रामे ध्वजं हेमविभूषितम् ॥ ३८

— °) Dn D2. 5. 6 [ए]व (for च). D2 कंचिद् (for कश्चिद्). — °) M1 दिशो वि- (for ददृशे). K4. 5 Dn1 D3. 4 G8 च ततो; M2-4 पुरतो (for चरतो). T3. 4 G1. 8 युधि (for रणे).

35 D1 om. 35 (cf. v. 1. 34). — °) B2 D4 निशि-
 तैरु; T3. 4 G M2-4 विधिवद् (for विविधैरु). — °) D3 तश्चाते च (for ततश्चाते). D10 परस्परैः. — °) K6
 शार्दूलाद् (for 'लाव्). D3 शार्दूलाविव संप्रेप्सु; D4
 वामिषस्यार्यै.

36 °) T1. 2 transp. तव पुत्रेण and रणशौण्डेन. T3. 4
 द्रोण- (for तव). D4. 10. 11 युद्ध- (for रणे). D4
 संयुतः; G3 वृत्तः (for 'गतः). — °) Dn1. n2 D2. 5. 6.
 10. 11 T3. 4 G M2 पांचालाः (D2 'लाः); M3. 4 पांचालः.
 — °) T1. 2 तथा माद्रीसुतावुभौ. — °) S1 K1. 2 om. 36°-38°.
 — °) K3 प्रमुषान् (for 'खान्). — °) K5 B1 Dn1 D3
 प्रत्यगृह्णाव; Dn3 'गृह्णीव (for 'गृह्णव).

37 S1 K1. 2 om. 37 (cf. v. 1. 36); D1 om. 37.
 — °) Dn1. n2 D4. 5 तुमलं. — °) D6 जयैषिणौ (sic).
 — °) K5 D3 दुश्चरिते तव; B5 दुर्मन्त्रितेन च (for 'ते
 तव).

38 S1 K1. 2 om. 38 (cf. v. 1. 36). — °) K3
 दुर्योधनस्य. G3 भीमस्तु. — °) B5 [उ]ज्जतः; Dn D2.
 4. 6. 10 S (except T4) नत- (for [अ]नत-). B4 शराणां
 नतपर्वणां. — °) D1. 3 [अ]दिश्य-; T1. 2. 4 [उ]दिश्य
 (for [अ]दिश्य). D1 संकाशं (for संग्रामे). — °) D10 गज- (for ध्वजं). K5 D1. 3. 10. 11 परिष्कृतं (D1. 10
 'स्कृतं) (for -विभूषितम्).

39 °) K5 D10 किं (D10 कं) किनीक-; D3 किचिनीक-
 (sic); G2 किङ्कणीक- (for -किङ्किं). D2 जालेन. K4

सकिङ्किणीकजालेन महता चारुदर्शनः ।
 पपात रुचिरः सिंहो भीमसेनस्य नानदन् ॥ ३९
 पुनश्चास्य धनुश्चित्रं गजराजकरोपमम् ।
 क्षुरेण शितधारेण प्रचकर्त नराधिपः ॥ ४०
 स च्छिन्नधन्वा तेजस्वी रथशक्त्या सुतं तव ।
 विभेदोरसि विक्रम्य स रथोपस्थ आविशत् ॥ ४१
 तस्मिन्मोहमनुग्राप्ते पुनरेव वृकोदरः ।
 यन्तुरेव शिरः कायात्क्षुरप्रेणाहरत्तदा ॥ ४२
 हतसूता हयास्तस्य रथमादाय भारत ।

C. 9. 1
 B. 9. 16. 44
 K. 9. 15. 44

किङ्किणीकजालेन. — °) Dn D3 महान्वै; D5 शरेण;
 D8 महत्तश् (for महता). S1 K1. 2 दक्षिणा (K2 'नः)
 (for दक्षीनः). — °) S1 K1. 2 चचार (for पपात).
 K3 D4 रुचिरं; B3. 4 रुधिरः; Dn द्विरदः (for रुचिरः).
 K3. 5 B Dn D2. 5. 6. 8-11 संख्ये (for सिंहो). — °) K8
 B1 D9 मारिषः; K4. 5 B2-5 Dn D2. 3. 5. 6. 8 मानद् (B2
 D2 'दः); D1 नादवत्; D4 वै तदा; D10. 11 पश्यतः;
 T1. 8 G2. 8 M2-4 नादयन् (G3 'यव्); T2 G1 M1 नान-
 दत् (for 'दन्).

40 D8 om. 40°. — °) B (except B2) D9 पुन-
 श्रापि; Dn D2. 5. 6 भीमस्या (D5 'श्रा) पि; D1 पुनस्तस्य
 (for 'श्रास्य). B1 छिन्नं (for चित्रं). — °) K4. 5 D1
 नाग-; D2 दृढं (for गज-). D2 गज- (for -राज-). — °)
 D1 शरेण; D4 बाणेन (for क्षुरेण). D10 om. (hapl.)
 शितधारेण. S1 K1 Dn D1. 5. 6 G3 शत-; D4 सीत-; M3
 शीत- (for शित-). — °) K5 D3 स; T4 वि- (for प्र-).
 S1 K1. 5 Dn1 D1. 8 नराधिप; T3 'धिपे (for 'धिपः).

41 °) T2. 4 G2. 3 M संछिन्न- (for स च्छिन्न-).
 — °) G3 प्लुतं (sic) (for सुतं). — °) S1 K1-3 संगम्य
 (for विक्रम्य). — °) D3. 4 रथोपस्थम् (for 'पस्थ).
 D3 उपाविशत् (hypermetric). K5 Dn D2. 5 M1 रथो-
 पस्थ उपा (Dn D2. 5 'स्थं स अ-; M1 'स्थमथा) विशत्.

42 S (except T1. 2) om. 42°. — °) D3 वृको-
 दराव्. D4 भीमो गृह्य धनुः पुनः. — °) K5 D3 T4
 M1 तस्य; B D4. 8. 9 T1. 3 G1 M2-4 अस्थ (for एव).
 — °) K3 B5 [अ]हनत्तदा; T3. 4 G1. 3 न्यकृतत (for
 [अ]हरत्तदा). K2 क्षुरेणाहनत्तदा (submetric); D4
 M1. 8 क्षुरेणपहरत्तदा.

43 °) K4. 5 D8 हतसू (K5 'स्त) तो; Dn D4 T4 G8
 'सूत-; D9 रथसूता; G2 हते सूते (for हतसूता). — °)

C. 9. 839
B. 9. 16. 44
K. 9. 15. 44

व्यद्रवन्त दिशो राजन्हाहाकारस्तदाभवत् ॥ ४३
तमभ्यधावत्राणार्थं द्रोणपुत्रो महारथः ।
कृपश्च कृतवर्मा च पुत्रं तेऽभिपरीप्सवः ॥ ४४
तस्मिन्विलुलिते सैन्ये त्रस्तास्तस्य पदानुगाः ।
गाण्डीवधन्वा विस्फार्य धनुस्तानहनच्छरैः ॥ ४५
युधिष्ठिरस्तु मद्रेशमभ्यधावदमर्षितः ।
स्वयं संचोदयन्नश्वान्दन्तवर्णान्मनोजवान् ॥ ४६
तत्राद्भुतमपश्याम कुन्तीपुत्रे युधिष्ठिरे ।

D_{10, 11} आस्थाय (for 'दाय'). — D₉ om. 43°-44°. — °) K₄ शिरो (sic); B Dn D_{2, 5, 6, 8} रणे; T₃ G₃ ततो (for दिशो). T_{1, 2} राजो (for राजन्). K₅ व्यद्र-
वन्संदिशो राजन्. — °) B Dn_{1, 2} D_{2, 5, 6, 8} T₁₋₃ G₁ M₁ ततो (for तदा). T₄ हाहाकारो महानभूत्.

44 D₉ om. 44^{ab} (cf. v. l. 43). — °) T_{1, 2} अभ्य-
धावन्; T₃ 'याच्च (for 'धावत्). — °) K₄ तेभ्यः;
B (except B₂) Dn D_{4, 5, 6, 8, 9} तव; T_{2, 4} G_{1, 3} ते हि
(for तेऽभि). D₃ तव पुत्रं परीप्सवः.

45 °) K₅ निद्रुषिते (sic); Dn D_{2, 5, 6} विनिद्रुते; D₃
लुषिते; D₄ 'चलिते; T₃ 'मुषिते; M 'लुलिते (for
'लुलिते). — °) K₁ न्यस्तास्; B₂ व्यस्तास्; Dn_{2, 3}
[s]त्रस्यस्; D₁ संत्रस्तास् (hypermetric); T₂ त्रासात्
(for त्रस्तास्). D₃ तत्र (for तस्य). Dn₁ तत्रस्यस्त
पदानुगाः; D₂ संत्रस्तास् पदां; T₃ G M_{1, 2, 4} त्र (G₁
संत्र [hypermetric]) स्तांस्तस्य पदानुगान्. — °) Śī K₁
गांडीवः; Dn_{2, 3} D_{1, 5} गांजीवः. Śī K₁ lacuna for
धन्वा विस्फार्य. K₅ D₃ विस्फूर्य; T_{2, 3} G₃ M 'स्फार्य
(for 'स्फार्य). — °) T_{3, 4} G_{1, 3} तद् (for तान्). D₂
न्यहनत्; S (except T_{1, 2}) व्य (G_{1, 3} वि) धमत् (for
अहनत्).

46 °) Dn D_{2, 5, 6} अरिंदमः (Dn₃ D₅ 'म) (for
अमर्षितः). T₃ अभ्ययाद्वचमर्षितः. — D₁ om. 46^{ab}. — °)
Śī K₁₋₃ प्र- (for सं-). Dn D_{10, 11} 'चोदयन्; T_{3, 4}
G_{2, 3} M₂₋₄ C_v 'चोदयानो (for 'चोदयन्). K₄ स्वयं
संचोदयन्तस्त्रान्; D₂ संनोदयन्त तानश्वान्. — °) K₅ हेम-
वर्णान्; Dn D₆ हंस; T₃ दंतवत्तान् (for 'वर्णान्).
B₁ महा- (for मनो-).

47 °) D₄ T₃ G₂ M तद् (for 'तत्र). K₅ D_{2, 4}
[अ]द्भुतम्; K₅ D_{1, 8, 10, 11} [अ]श्रयम् (for [अ]द्भुतम्).
K₄ Dn T₃ अपश्यामः. — °) K_{2, 4} D_{2, 8} S (except

पुरा भूत्वा मृदुर्दान्तो यत्तदा दारुणोऽभवत् ॥ ४७
विवृताक्षश्च कौन्तेयो वेपमानश्च मन्युना ।
चिच्छेद योधान्निशितैः शरैः शतसहस्रशः ॥ ४८
यां यां प्रत्युद्ययौ सेनां तां तां ज्येष्ठः स पाण्डवः ।
शरैरपातयद्राजनिग्रीन्वज्रैरिवोत्तमैः ॥ ४९
साश्वसूतध्वजरात्राथिनः पातयन्वहन् ।
आक्रीडदेको बलवान्पवनस्तोयदानिव ॥ ५०
साश्वारोहांश्च तुरगान्पत्तींश्चैव सहस्रशः ।

M₁) कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः. — °) D_{2, 8} पुरो (for पुरा).
Dn D₂ पुनर् (for मृदुर्). Śī K_{1, 2} ह्मन्तो (for दान्तो).
— °) K₁ यत्र वै; T₁ यस्तदा; T_{3, 4} G₂ यन्वान् (for
यत्तदा).

48 °) D_{3, 4} S (except T₂ M₁) वि (M₃ नि) वृत्ताक्षः;
D₁₀ विवृता (for विवृता). K_{4, 5} B₃ Dn D_{2, 3, 5, 6, 11}
T₂ तु; T_{3, 4} G M हि (for च). — °) T₄ मन्युमान्
(for मन्युना). T₂ दीप्यमानस्तु मन्युना. — °) T_{3, 4}
G विशिखैः (for निशितैः). M₁ विभेद निशितैर्योधाव्;
M₂₋₄ विभेद योधान्विशि (M₃ 'धांश्च शि) खैः. — °) B
(except B₂) D_{3, 9} भृष्टैः; Dn_{1, 2} D_{2, 5, 6} बाणैः; G_{1, 2}
M₂₋₄ शितैः; G₃ शरैः (for शरैः). T₄ शशोय सहस्रशः.
— After 48, Dn D_{5, 6} read 51°-52°.

49 Śī K_{1, 2} lacuna for 49°-51°; Dn D_{1, 5, 6} om.
49. — °) K₃ B_{1, 3, 5} D_{2, 3, 9} प्रत्युदियात्; K₅ प्रत्यु-
दियायौ (hypermetric); D₁ G₂ M₂₋₄ अभ्यहनत्; T_{3, 4}
G_{1, 3} M₁ अभ्यगमत् (T₄ 'मन्) (for प्रत्युद्ययौ). — °)
K₅ B_{1, 5} D₃ श्रेष्ठः; D₉ छेद्यः (sic) (for ज्येष्ठः). T_{1, 2}
तु (for स). D₂ सा सा चाथो व्यनश्यत; D₁ S (except
T_{1, 2}) सा सा (G_{2, 3} तां तां) सद्यो व्यनीनशत् (D₄ विन-
त्यति). — °) K₂ D₂ राजा (for राजन्). D₉ स शरैः
पातयद्राजन्; D₄ S (except T_{1, 2}) न्यपात (M₃ 'वार) यत्
कौन्तेयो. — °) K₅ गिरिर् (for गिरीन्). T_{3, 4} G
गिरीन्व (T₄ 'रिर्व) ज्र ह्योत्तमान्; M_{2, 4} गिरिवातैरिवोत्तमैः.
— After 49, D₂ reads 51°-52°.

50 Śī K_{1, 2} lacuna for 50. T₄ om. 50^{ab}. — °)
T₃ चरान् (for 'रथान्). — °) T₃ स तथा; G M यो-
(M₂ यौ) धांश्च (for रथिनः). D₄ प्रमथन्; T_{1, 2} [s] पा-
तयद् (T₁ 'यन्); T₃ प्रादहद्; G_{1, 3} प्राध (G₃ 'थ) मद्;
G₂ प्रवरान्; M प्रहितान् (for पातयन्). — °) K₅ सो-
क्रीडदेको; K₅ Dn₃ D_{1, 2, 10} T₂₋₄ G₁ M₁ अक्री; G₂
आक्रीडतैको (for 'देको). — °) K₄ D_{1, 4} S तोयदैर्

व्यपोथयत संग्रामे कुद्धो रुद्रः पशूनिव ॥ ५१
 शून्यमायोधनं कृत्वा शरवर्षैः समन्ततः ।
 अभ्यद्रवत मद्देशं तिष्ठ शल्येति चाब्रवीत् ॥ ५२
 तस्य तच्चरितं दृष्ट्वा संग्रामे भीमकर्मणः ।
 वित्रेसुस्तावकाः सर्वे शल्यस्त्वेनं समभ्ययात् ॥ ५३
 ततस्तौ तु सुसंरब्धौ प्रघ्माप्य सलिलोद्धवौ ।
 समाहूय तदान्योन्यं भर्त्सयन्तौ समीयतुः ॥ ५४
 शल्यस्तु शरवर्षेण युधिष्ठिरमवाकिरत् ।

(for °दान्).

51 For the sequence in Dn Ds. 6, cf. v. l. 48; for that in D2, cf. v. l. 49. Ś1 K1.2 lacuna for 51^{ab}. —^a) K4 Dn2 D10 साश्वरोहांश्च (K4 °हान्स; Dn2 °हांस्तु); Dn1 D4. 6. 9 साश्वरोहांस्तु (for °श्च). —^b) Dn1. n3 D5. 6 पत्नीं (D5. 6 °त्नी)श्चापि; T1. 3 G1. 3 M2. 4 पत्नीं (T1 °नै; T3 °नै)क; T2 पत्तिनैक; M1 पत्तयश्च (for पत्तीश्चैव). Dn3 D10. 11 सहस्रधा. —^c) Dn D6 व्यपोथयत्तान्; M न्यपातयत (M1 °च्च) (for व्यपोथयत). D1 कौतेयः (for संग्रामे). —^d) B5 वज्रः (for रुद्रः).

52 For the sequence in Dn Ds. 6, cf. v. l. 48; for that in D2, cf. v. l. 49. —^a) K4 अन्यम् (for शून्यम्). Dn3 साश्वरोहांश्च तुरगान् (= 51^a). —^c) D1 S (except T1) अभ्यधावत (for °द्रवत). K2 मद्देशे (for मद्देशं). —^d) Dn D1. 2. 4-6 T G1. 3 तिष्ठ (for शल्य).

53 ^b) Dn D6 [S]भीरुः (for भीम-). K4 दर्शनः; D1 विक्रमः (for °कर्मणः). —^c) B1. 4. 5 वित्रेपुस्. —^a) Ś1 K1. 2 च (for तु). D4 एकः (for एनं). T2. 4 G3 समभ्ययात्.

54 ^a) K4 Dn1 D2. 5. 6 T1. 2 तु तौ सु-; K5 B2 D3. 10. 11 T3. 4 G M तौ भुक्ता; D4 तावति (for तौ तु सु-). K5 D3. 10. 11 संकुद्धौ; D1 °पद्मौ (for °रब्धौ). ^b) K2 ग्रामाप्य (sic); K5 B4 Dn2 D1. 6. 8-11 T1 प्रघ्माय (Dn2 D6 °य्य); D3 °घाप्य; T2. 4 पद्मास्य; T3 प्रदाप्य (for °घाप्य). T4 °जलजोद्धवौ (for सलिलो°). —K5 om. 54^{cd}. —^c) K4 तावाहूय; Dn1. n2 समाहूतौ; D8 °हूत; D9 °हूयत् (for °हूय). Ś1 K1. 2 ततो; D1 T2 तथा (for तदा). —^d) Ś1 K1-3 भक्षयंतौ (for भर्त्सं). M1. 8. 4 परस्परं (for समीयतुः).

55 ^b) S अपीबयत् (for अवाकिरत्). K5 D3. 10. 11

मद्राजं च कौन्तेयः शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ५५
 व्यदृश्येतां तदा राजन्कङ्कपत्रिभिराहवे ।
 उद्धिन्नरुधिरौ शूरौ मद्राजयुधिष्ठिरौ ॥ ५६
 पुष्पिताविव रेजाते वने शलमलिकिंशुकौ ।
 दीप्यमानौ महात्मानौ प्राणयोर्युद्धदुर्मदौ ॥ ५७
 दृष्ट्वा सर्वाणि सैन्यानि नाध्यवस्यंस्तयोर्यजम् ।
 हत्वा मद्राधिपं पार्थो भोक्ष्यतेऽद्य वसुंधराम् ॥ ५८
 शल्यो वा पाण्डवं हत्वा दद्यादुयोधनाय गाम् ।

C. 9. 855
B. 9. 16. 60
K. 9. 15 59

पीडयामास पाण्डवं. — K2 B1 D2. 6 om. (hapl.) 55^{cd} —^c) K3. 5 B3-5 D (D2. 6 om.; D7 missing) M2-4 तु (for च). —^d) T3. 4 G M2-4 शरैरेव (T3 °नं) समाकिरत्.

56 D1 om. 56^{ab}. —^a) Ś1 K1-3. 5 B4 D2-4. 10 अदृश्येतां; K4 विदृ; T3. 4 G3 व्य (G3 *) दृश्येते; G1 संदृश्येते (for व्यदृश्येतां). Ś1 K1-4 महाराज; T2. 8 तथा राजन् (for तदा रा°). —^b) D3 corrupt. K5 D10. 11 आक्षितौ; S (except T1. 2) °हूतौ (for °हवे). —^c) T4 G उद्धमद्- (for उद्धिन्न-). B2 Dn D6 °हदयौ (for °रुधिरौ). B1. 2 T4 G वीरौ; Dn D5 चोभौ (for शूरौ). T3 उद्धमदुधिरापीडौ.

57 ^a) K3 रेजातौ; Dn D2. 4-6 राजेतां; D1 राजेंद्र; T1. 2 राजंतौ; M राजेते (for रेजाते). —^b) K3 B Dn D1. 2. 4-6. 8. 9 T1. 3 G1 शालमलि; K4 शालमीकि- (for शलमलि-). Dn2. n3 -किंशुकैः (for °शुकौ). — For 57^{ab}, K5 D3. 10. 11 subst.:

87* पुष्पितौ शुशुभते तौ वसन्ते किंशुकौ यथा ।

[D10. 11 वै (for तौ).]

—^a) B1. 4. 5 Dn D2. 5. 6. 8. 9 T4 G2 ने (D2. 6. 9 न-) दतुर; D4 संसक्तौ; M प्रयुद्धौ (for प्राणयोर-). K4 प्राणघाते सुदुर्मदौ; K5 वने शलमलिकुर्मदौ; B3 D1. 8. 10. 11 T1. 2 प्राणघूतेन (D1 T1. 2 °पु) दुर्मदौ (D1 संगरे).

58 D1 om. 58^{ab}. —^a) K4 D4 T3 G2 सर्वाणि भूतानि; T1. 2 M2-4 सैन्यानि सर्वाणि (by transp.). —^b) K4 B3-5 नाध्य (K4 °त्य) पश्यंस्; Dn D6 नाप्य- दृश्यंस्; D2 G2 M2-4 न व्यवस्यंस्; D4 नाभ्यगच्छंस् (for नाध्यवस्यंस्). B1 M1 ततो (for तयोर-). K2 M3 जनं; Dn जयः; D10 जये; Dn नयं; T4 जयौ (for जयम्). —^c) D1 मद्राधितैः; D8 मद्देशरं; D9 मद्राधिपैः; G1. 8 धर्मासजः; M8 धर्मसुतः (for मद्राधिपं). S

C. 9. 855
B. 9. 16. 60
K. 9. 15. 60

इतीव निश्चयो नाभूद्योधानां तत्र भारते ॥ ५९

प्रदक्षिणमभूत्सर्वं धर्मराजस्य युध्यतः ॥ ६०

ततः शरशतं शल्यो मुमोचाशु युधिष्ठिरे ।

धनुश्चास्य शिताग्रेण बाणेन निरकृन्तत ॥ ६१

सोऽन्यत्कार्मुकमादाय शल्यं शरशतैस्त्रिभिः ।

अविध्यत्कार्मुकं चास्य क्षुरेण निरकृन्तत ॥ ६२

अथास्य निजघानाश्चाश्वतुरो नतपर्वभिः ।

द्वाभ्यामथ शिताग्राभ्यामुभौ च पाणिंसारथी ॥ ६३

ततोऽस्य दीप्यमानेन पीतेन निशितेन च ।

प्रमुखे वर्तमानस्य भहेनापाहरद्धजम् ।

ततः प्रभग्नं तत्सैन्यं दौर्योधनमरिंदम ॥ ६४

ततो मद्राधिपं द्रौणिरभ्यधावत्तथाकृतम् ।

आरोप्य चैनं स्वरथं त्वरमाणः प्रदुहुवे ॥ ६५

मुहूर्तमिव तौ गत्वा नर्दमाने युधिष्ठिरे ।

स्थित्वा ततो मद्रपतिरन्यं सन्दनमास्थितः ॥ ६६

विधिवत्कल्पितं शुभ्रं महाम्बुदनिनादिनम् ।

सजयन्नोपकरणं द्विषतां लोमहर्षणम् ॥ ६७

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

(except T1.2) शल्यं (for पार्थो). —^a) K2 corrupt.
K4 Dn2 [s]य; D3 स्व- (for सव).

59 ^a) B1 D9 [s]पि (for वा). D4 पांडवान्.
—^b) D1 दाता; D2.6 दत्त्वा (for दद्याद्). —^c)
S1 K1.2 [ए]वं; D1 वि; T2.8 वा (for [इ]व).
M1.2 संशयो (for निश्चयो). K5 द्वेषा; D3 द्वैषो; S
(except T1.2) ह्या (G1 [s]भ्या)सीद् (for नाभूद्).
—^d) M2-4 योधानां. Dn1.2 D5.8 तव (for तत्र).
D4 S (except T1.2) मारिष (for भारते).

60 ^b) B4.5 D2 धीमतः (for युध्यतः).

61 ^a) K2 शल्ये. —^b) K5 D3.6.10 [अ]य; B
(except B2) Dn D2.5.9.11 [अ]य्य; D8 [उ]ग्रो (for
[अ]शु). K2 Dn8 युधिष्ठिर; D8 'ष्ठिरं (for 'ष्ठिरे).
—^c) Dn D2.5.9 स चोग्रेण; D4 शरा; T2 सिता (for
शिता). —^d) K1 बलेन; D4 घोरेण; M3 om. (for
बाणेन). K5 D8 बाणेनैव निराकृतं; B2 'न निचकर्त ह.

62 S1 K2.4 D8 M3 om. (hapl.) 62; K1 om.
62^a-63^b. Dn1 reads 62 on marg. —^a) D1 [s]न्य-
(for सन्यत्). —^b) D8 शल्यः. —^c) B1 D4 आवि-
ध्यत्. B2 M2.4 तस्य (for चास्य). —^d) M1 शितेन
(for क्षुरेण). K5 D2-4 T1.8 क्षुरेण न्यकृन्तत (K5 D3
निराकृतं; T1 निरकृन्तत).

63 K1 om. 63^{ab} (of. v. 1. 62). —^a) D4 corrupt.
Dn D2.5.9 तथा (for अथ). K2 आशूँश् (for अशूँश्).
—^b) D4 corrupt. K4 T1 चतुरोक्षतः. —^c) B4.5
ताभ्याम् (for द्वा). B D8.9.11 T1.4 G1 अति; Dn

D2.5.9 च नि; D3 T3 G2 M1 तु नि; G3 द्वाभ्यां;
M2 तस्य; M3.4 तं तु (for अथ). —^a) D4 corrupt.
K5 D2.10.11 तव; T1.2 वै; M1 तौ (for च). S1
K1 प्राष्टि; K2 प्राणि; Dn1 पार्थि; T3 G2.3 M
प्राष्टि (M1 'ष्टि-) (for पार्णि-).

64 ^a) T1.2 ततो ह्या (for 'तोऽस्य). —^b) T3 पीडितो
(for पीतेन). K5 पीडितेन शितेन च. —^c) D4
corrupt. K4.5 Dn D1-3.5.10 T2 G2.3 M2-4 अपहरद्.
D3 हृदि (for ध्वजम्). —^d) D4 तु (for प्र-). —^e)
Dn2.3 D4.5 दुर्योधनम्; T G1.3 M2-4 धार्तराष्ट्रम्
(T3 'द्वाद) (for दौर्योधनम्). Dn D3.1 T1.2 अरि-
दम; D8 G3 'दमं. G2 धार्तराष्ट्रस्य मारिष.

65 ^b) B (except B1) Dn D2.5.9.8.9 अभ्यवर्तत्
(for 'धावत्). S1 K1.2 D4 तथा कृप; D10 तथाकृता;
T2 तदा कृतं; T3 तथागतं; G3 'कृति (for 'कृतम्).
—^c) D3 नैव (for चैनं). K5 B2 D1.3.4 स्वरथे; Dn
D8 राजानं; D10.11 स रथे; T8 स्वरथात् (for 'रथं).
B (except B2) D8.9 आरोप्य स्वरथं चैनं.

66 ^a) T2.4 G M1 तान्दत्त्वा (for तौ गत्वा). —^b)
T8 G2 वर्धमाने (for नर्दं). —^c) D2.6.10 स्थित्वा (D8
'ता); G1.8 हित्वा (for स्थित्वा). D8 चातो (for ततो).
D4 निवर्तत ततः शल्यो; T3 G2 ततः स मद्राधिपतिर्; T4
ततो मद्राधिपस्तूर्णम्. —^d) S1 K1 D4 अन्य-; D8 T2
M1 अन्यत् (for अन्यं). K5 आविषत् (for आस्थितः).

67 K4 om. 67. —^a) B1.9.5 D3.9 दिव्यं; D8

१६

संजय उवाच ।

अथान्यद्भुतादाय बलवद्देगवत्तरम् ।

युधिष्ठिरं मद्रपतिर्विद्धा सिंह इवानदत् ॥ १

ततः स शरवर्षेण पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।

अभ्यवर्षदमेयात्मा क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ॥ २

सात्यकिं दशमिविद्धा भीमसेनं त्रिभिः शरैः ।

सहदेवं त्रिभिविद्धा युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ ३

छत्रं; G_{1.8} भूयो (for शुभ्रं). —^b) K₅ महानाद- (for °म्बुद्-). K₅ B (except B₂) D_{2.8} T₂ M₁ -निनादितं; D₈ °नादितौ; G₁ °नर्दिनं (for °नादिनम्). —^c) T_{1.2} न्यस्त- (for सज्ज-). S₁ K₁ संज *** करणं (K₁ कारणां); G_{1.8} सज्जं रथोपकरणैर्. —^d) S रोम- (for लोम-). — After 67, T_{1.2} ins.:

88* सुक्ववरं सुचक्राक्षं विधेयाश्वं सुसारथिम् ।

[T₂ सक्ववरं सचक्राक्षं (for the prior half).]

Colophon om. in T₃ M: D₇ missing. — *Adhy. name*: Bom. ed. युधिष्ठिरयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B₅ 16; D_n D_{4.10} S (T₃ M om.) 15 (as in text). — *Sloka no.*: K₅ 65; D_{n1} 67; D_{n2. n3} 64.

16

1 D₇ missing up to 80° (cf. v. 1. 9. 1. 1). D₁ S (except T_{1.2}) om. the ref. —^a) M₁ धनुश्चान्यदुपादाय. —^b) K₅ B₁ D_{3.10.11} बलवान् (for °वद्). D₁ स्वनवत्तरं (for वेग°). —^c) K₅ D_{1.3.10.11} भित्त्वा (for विद्धा). K₄ D_{n8} D_{1.2.5.6.10.11} [उ]बदन् (for [अ]नदन्).

2 ^a) K₁₋₃ च; D₉ स्म (for स्). —^c) S₁ K₁ अदीनात्मा (for अमेयात्मा). —^d) D_{n2. n3} D₂ क्षत्रियः; D_{5.6.10.11} M_{2.8} क्षत्रियं (for क्षत्रियान्). D_{n3} D_{6.10} T₄ क्षत्रियर्षभ; D_{n8} °र्षभं; D₂ G₃ °र्षभान्.

3 D_{n1. n2} om. 3; D_{n3} reads it on marg. —^b) K₄ B D_{n8} D_{1.4-8.9} T₄ M_{2.4} तथा; G_{1.8} M₃ तदा (for शरैः).

तांस्तानन्यान्महेष्वासान्साश्चान्सरथकुञ्जरान् ।

कुञ्जरान्कुञ्जरारोहानश्चानश्चप्रयायिनः ।

रथांश्च रथिभिः सार्धं जघान रथिनां वरः ॥ ४

बाहूश्चिच्छेद च तथा सायुधान्केतनानि च ।

चकार च महीं योधैस्तीर्णां वेदीं कुशैरिव ॥ ५

तथा तमरिसैन्यानि घ्नन्तं मृत्युमिवान्तकम् ।

परिवृजुर्भृशं क्रुद्धाः पाण्डुपाञ्चालसोमकाः ॥ ६

C. 9. 870
B. 9. 17. 7
K. 9. 15. 75

4 ^a) K₄ तांश्चान्यान् (submetric); D_n ततश्चान्यान्; D₁ तान्सर्वांश्च; D₁₀ तांश्च तांश्च; T_{3.4} तांस्तार्थैव; M₁ एतांश्चान्यान्; M₂₋₄ तांस्तार्थान्यान् (for तांस्तानन्यान्). D₄ अन्त्यांश्च परमेष्वासान्. —^b) K₅ om. सरथकुञ्जरान्. D_n D_{2.8} सवाजिः; D₄ साश्वांश्च (for साश्चान्स-). D₈ कौरवान्; D_{10.11} कृबवान्; T₄ यूथपान् (for कुञ्जरान्). — After 4^b, K_{4.5} B₁₋₃ D_{3.8-11} T_{1.2} ins.:

89* अर्दयामास विशिखैरुत्काभिरिव कुञ्जरान् ।

[K_{4.5} B₃ D_{3.8} कुंजरं (for कुञ्जरान्). T_{1.2} मद्राजः प्रतापवान् (for the post. half).]

— D₁ om. 4^{cd}. —^a) D_{8.9} अथ (for अश्च). T_{1.2} धाविनः (for -यायिनः). D₄ अश्चानश्चाभिरोहितान्. —^c) D₁ पत्नींश्च; D₈ रथांश्च (for रथांश्च). K₅ D_{2.10.11} रथिनः (for रथिभिः).

5 D₁ om. 5^{ab}. —^a) K₅ D_{3.10.11} तरसा; B₁ D₈ समरे; D_n D_{2.8} T₃ च तदा; T₄ बहुधा; G₂ शतधा (for च तथा). K₂ बाहूश्चिच्छेदयंस्तथा (sic); T_{1.2} बाहूश्च चि (T₂ वि)च्छेद तदा (T₁ था). —^b) T_{1.2} सायुधान्केवलंस्तथा. —^c) B₁ D_{3.9} वै महीं; D_n D₈ च (D₈ वै) महा; M_{1.2} महतीं (for च महीं). M योधैस्. —^d) D₂ वेदीं तीर्णां (by transp.); T₃ कीर्णां वेदीं.

6 S₁ K₁₋₃ om. 6^{ab}. —^a) T₂ तदा (for तथा). D₄ एवं सोमकसैन्यानि. —^b) K_{4.5} निघ्नन् (for घ्नन्तं). D₄ मृत्युर्; M₁ क्रुद्धम् (for मृत्युम्). —^c) S₁ K₁₋₃ सैनिकाः; M₁ संजयाः (for -सोमकाः). After 6, T_{3.4} G M ins. an addl. colophon [*Adhy. name*: M₂₋₄ शैल्यमोहनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): T₃ M 13].

C. 9. 871
B. 9. 17. 8
K. 9. 16. 1

तं भीमसेनश्च शिनेश्च नप्ता
माद्याश्च पुत्रौ पुरुषप्रवीरौ ।
समागतं भीमबलेन राज्ञा
पर्यापुरन्योन्यमथाह्वयन्तः ॥ ७
ततस्तु शूराः समरे नरेन्द्रं
मद्देश्वरं प्राप्य युधां वरिष्ठम् ।
आवार्य चैनं समरे नृवीरा
जघ्नुः शूरैः पत्रिभिरुग्रवेगैः ॥ ८
संरक्षितो भीमसेनेन राजा
माद्रीसुताभ्यामथ माधवेन ।

7 Before 7, T₄ G M ins. संजयः. — ^a) K₂ D₈ corrupt. S₁ भीमसेनं (for 'सेनश्च'). D_{1.5} शिनेश्च; D₄ शिनेश्च; T₂ om. (for 'शिनेश्च'). D₁ पौत्रौ (for नप्ता). — ^b) D₃ om. पुत्रौ. D₈ पौरुष- (for पुरुष-). — ^c) D₉ समागतं; T_{1.2} 'पतन्'; M₁ 'गता' (for 'गतं'). M₃ सेनेन (for 'बलेन'). S₁ K_{1.2} om. (hapl.) from राज्ञा up to भीमसेनेन (in 9^a). T_{1.2} राजन्; M₁ राज्ञः (for राज्ञा). — ^d) K_{3.5} B Dn D_{2.3.5.6.8.9.11} T₂ पर्याप्तम्; K₄ पर्येषुम् (for पर्यापुरं). K_{3.5} B (except B₂) D_{1.5.9} अथाह्वयन्तः; Dn D_{2.3.6.8} 'यन्तः'; G₈ इवाह्वयन्तः (for अथा^o).

8 S₁ K_{1.2} om. 8 (cf. v. l. 7). — ^a) K₄ B_{2.3} च; D_{1.4} स्म; T₄ स (for तु). K_{3.4} B_{1.3.4} D_{2.4-6.8.9} M_{2.8} नरेंद्र; B₂ D₁ नृपेंद्रं (D₁ 'द्र'); B₅ om; D₃ महेंद्र; G₂ नरेंद्रा (for नरेन्द्रं). — ^b) K₅ Dn_{2.13} D₃ महेश्वरं; D₁₀ नरे (for मद्रं). D₈ मद्देश्वरं प्राप्य युधिष्ठिरं (submetric). — ^c) D_{1.8} अवार्य. D₅ वैरं; D₈ सैन्यं (for चैनं). D₁ सकला (for समरे). K₃ B Dn D_{2.5.6.8.9} T₄ नृवीरैः; K₅ नृवीरौ; D₁ नरेंद्रा; G₃ नृवीर्यं (for नृवीरा). — ^d) D₉ जघ्नुः (for जघ्नुः). Dn परैः; D₄ M शितैः (for शूरैः). D₈ उग्रवेगैः; D_{10.11} 'वेगाः' (for 'वेगैः').

9 S₁ K_{1.2} om. up to भीमसेनेन (cf. v. l. 7). K₃ D₄ om. (hapl.) 9^{abc}. — ^a) Dn M₁ सुरक्षितो; D₁ स विश्वतो; D_{2.5} G₂ स रक्षितो (for संरं). K₅ B D_{3.9} बलेन; Dn सुतेन (for सेनेन). K_{4.5} D_{1.8.5} राज्ञा (for राजा). — ^b) T₃ पुत्राभ्याम् (for सुता^o). K₅ D₈ अपि (for अथ). S₁ K_{1.2} यादवेन; D₁ सात्यकेन (for माधवेन). — ^c) M₁ माद्राधिपं. Dn D_{2.5.6}

मद्राधिपं पत्रिभिरुग्रवेगैः
स्तनान्तरे धर्मसुतो निजघ्ने ॥ ९
ततो रणे तावकानां रथौघाः
सर्माक्ष्य मद्राधिपतिं शरार्तम् ।
पर्यावष्टुः प्रवराः सर्वशश्च
दुर्योधनस्यानुमते समन्तात् ॥ १०
ततो द्रुतं मद्रजनाधिपो रणे
युधिष्ठिरं सप्तभिरभ्यविध्यत् ।
तं चापि पांथो नवभिः पृष्टकै-
र्विव्याध राजंस्तुमुले महात्मा ॥ ११

पंचभिर्; D₃ च त्रिभिर् (for पत्रिभिर्). B₆ उग्रबाणैः (for 'वेगैः'). — ^a) M₃ तान्तरे (for स्तानां). T₂ जवेन (for निजघ्ने).

10 ^a) K₄ बलौघाः; Dn D₈ सहस्राः; D₁ T₃ रथौघः; D₈ रथाद्याः; T₄ रथौघान्; G₈ रथासन् (for रथौघाः). M₁ ततो रथौघा युधि तावकानां. — ^b) Dn D₅ संवीक्ष्य (for समीक्ष्य). D₃ मद्राधिपतिः. S₁ K₁ शरार्तं; D₄ परास्तान् (for शरार्तम्). — ^c) K₅ D_{4.8} corrupt. S₁ K_{1.2} प्रवरान् (for 'राः'). K₄ D₁ सर्वराज्ञां; B₄ सर्वशो (submetric); D_{10.11} ते सुसज्जा; T_{1.2} G₂ M₂₋₄ सर्वयो (M₂₋₄ 'यौ')घा (for 'शश्च'). Dn D_{2.6.8} परि (D₂ पर्या)वष्टु (D₈ 'चक्रुः'स्तं पुरुषप्रवीरा; D₃ पर्यधावंस्तु प्रवराः सर्वशो; T_{3.4} G_{1.3} परिववृष्टे (T₃ पत्युः प्रववुः; T₄ पर्युः प्रवयः [sic]) प्रवराः समन्ताद्; M₁ तं पर्यवृष्टवन्प्रचरा नृतिहा. — ^d) K₃ अनुमतं; Dn₁ T₄ G₂ 'मतेः; D₃ 'गते; D₁ 'मतः' (for 'मते'). K₅ D_{3.10.11} पुरस्ताद्; T_{1.3} G₃ समेताः (for समन्ताद्).

11 ^a) K₄ तथाद्रुतं; Dn ततोद्रुतं; D₃ तदद्रुतं; T₂ ततो द्रुतं; T₃ ततो भृशं; T₄ ततोभ्रजं (for ततो द्रुतं). D₄ ततोद्रुतं मद्रकाणामधीपो. — ^b) K₃ अभ्यविध्यन्तः; D₁ M_{2.8} अप्यविध्यत्; D₂ अभ्यवर्षत्; T G प्रत्यविध्य (T₃ 'ध्या'त् (for अभ्य^o). — After 11^b, M₂₋₄ read 19^{cd}. — ^c) D₁ पंचाभि (sic) (for तं चापि). — After 11^c, M₁ reads 19^{cd} for the first time, repeating it in its proper place. K₅ D₈ om. 11^d-12^a. — ^d) T₁ G_{1.3} विव्याध. D₄ बाणैश्च (for राजंश्च). Dn_{1.13} D_{1.5} तुमले; D_{4.6} तुमु- (D₄ 'म'लैर्; G₈ समरे (for तुमुले). K₂ महात्मनः; D₃ 'त्मन्

आकर्णपूर्णायातसंप्रयुक्तैः

शरैस्तदा संयति तैलधौतैः ।

अन्योन्यमाच्छादयतां महारथौ

मद्राधिपश्चापि युधिष्ठिरश्च ॥ १२

ततस्तु तूर्णं समरे महारथौ

परस्परस्यान्तरमीक्षमाणौ ।

शरैर्भृशं विव्यधतुर्नृपोत्तमौ

महाबलौ शत्रुभिरप्रधृष्यौ ॥ १३

तयोर्धनुर्ज्यातलनिस्वनो महा-

न्महेन्द्रवज्राशनितुल्यनिस्वनः ।

परस्परं बाणगणैर्महात्मनोः

प्रवर्षतोर्मद्रपपाण्डुवीरयोः ॥ १४

तौ चेरतुर्व्याघ्रशिशुप्रकाशौ

महावनेष्वाभिषगृद्धिनाविव ।

विषाणिनौ नागवराविवोभौ

ततश्चतुः संयुगजातदर्पौ ॥ १५

ततस्तु मद्राधिपतिर्महात्मा

युधिष्ठिरं भीमबलं प्रसह्य ।

विव्याध वीरं हृदयेऽतिवेगं

शरेण सूर्याग्निसमप्रभेण ॥ १६

ततोऽतिविद्रोऽथ युधिष्ठिरोऽपि

सुसंप्रयुक्तेन शरेण राजन् ।

C. 9. 891
B. 9. 17. 18
K. 9. 16. 11

12 Ks Ds om. 12^a (cf. v. l. 11). — ^a) Dn Ds -प्रायत- (for -पूर्णा-). Ks. 4 -संप्रयुक्तैः; Dn Ds. 5. 6 -चापयुक्तैः; Ds -संप्रयुक्तैः; S (except T1. 2) -विप्रयुक्तैः. — ^b) B3-5 Dn Ds. 5. 8. 9 Ts. 4 G तथा; M2 सदा (for तदा). Ks Ds T1. 2 संप्रति (for संयति). Ts G2 Ms. 4 संप्रधौ (G2 'दा तैः; T4 M1 सुप्र'; G1. 8 विप्र'; Ms सुप्रयौधैः (for तैलधौतैः). — T4 om. 12^{ad}. D4 repeats 12^{ad} after 14^b. — ^c) Ds आच्छादयतो; G2 आसदयतां (for आच्छाद'). Ks महाबलौ (for 'रथौ). Ds (second time) अन्योन्यमाच्छाद्य वधवर्षतुः शरैर्. — ^d) G2 चैव (for चापि).

13 Dns om. 13. D1 om. 13-14. — ^a) K4 च; Dn1 om. (for तु). Ks पूर्णैः; D4 पूर्वं (for तूर्ण). Ks सरथौ (for समरे). — ^b) K1 परस्परस्यातुरम्; Dn1. n2 Ds. 5. 6 'स्परं चांतरं (for 'स्परस्यान्तरम्). Ks. 4 Dn1. n2 Ds. 2. 9. 10 ईक्ष्यमाणौ; Ds T2 वीक्ष्य' (for ईक्ष'). — ^c) T1 G1. 3 विव्यधतुर्. Dn1. n2 D4. 6 M2. 4 नरोत्तमौ; Ts. 4 G M1. 3 महारथौ (for नृपोत्तमौ). — ^d) Ks महारणे; T4 'हवे; G2 'रथौ (for 'बलौ). Dn1. n2 अप्यधृष्यौ; Ds T2 अप्रधृष्यौ (for 'धृष्यौ).

14 D1 om. 14 (cf. v. l. 13). — ^a) B1 T1. 8 G1. 2 M ततो; T2 नाना- (for तयोर्). D2 T2 तल. Some MSS. -निस्वनो. — ^b) S1 K B4 D (except Dn2; D1 om.; D2 missing) T1. 4 G1. 2 तुल्यनिस्वनः (G2 'नौ); G3 -निस्वनो महान्; M1 -निस्वनोपमः (for तुल्यनिस्वनः). — After 14^b, D4 repeats 12^{ad}. D4 om. 14^{ad}. — ^c) T1. 2 -शतैर् (for -गणैर्). — ^d)

B2 प्रहर्षतोर्; D10 प्रक'; T4 अम'; G1 विव' (for प्रव'). Ds मद्रपपाण्डुवज्रयोः; T1. 2 'पाण्डवाग्र (T1 'यै-योः; T4 G M 'कुहप्रवीरयोः (for 'पपाण्डुवीरयोः).

15 ^a) Ts om. from तौ up to मद्राधिपतिं (in 17^c). K4 G1. 3 रेजतुर् (for चेर'). T1. 2 -वर- (for -शिषु-). — ^b) T4 G M2-4 महाहवे (Ms 'ये) पु (for 'वनेषु). Ms [आ]हव- (for [आ]मिष-). S1 K1. 4 Ds -गृधिणाव् (K4 Ds 'नाव्); K3 -गृधिणाव्; K5 -गृधिणाव्; Dns D4 -गु (D4 -ग) धिनाव्; D1 -काक्षिणाव्; T4 ग्रंथकाद्; G3 -गंधिनाव् (for -गृधिनाव्). — ^c) Ks Ds नागबलाव् (for 'वराव्). B3 [उ]दितौ; D4 [उ]त्तमौ; T1. 2. 4 G [उ]ल्वणौ (for [उ]भौ). Dn Ds. 5. 6 महावने मत्तगजाविवोभौ (D2 'विवावोभौ). — ^d) Ds महावने (for ततश्चतुः). S1 K1-3 संयुगे; Ks Ds संप्रति; D10. 11 संयति (for संयुग-).

16 Ts om. 16 (cf. v. l. 15). T4 om. 16^a-17^c. — ^a) Ds तत्र (for ततस्). Dn Ds. 5. 6 T1. 2 च (for तु). Ds मद्राधिपतिं; Ds 'पतेर् (for 'पतिर्). Ds om. महात्मा. — ^b) B1 reads from युधिष्ठिरं up to सुसंप्र (in 17^b) on marg. Ds M1 भीमबलः. Dn प्रगृह्य; D4 महाबल; M1 प्रहस्य (for प्रसह्य). — ^c) T1 विव्याध. T1. 2 वेगं (for वीरं). D4 विव्याध चैनं हृदयेनुवेगात्; G M विव्याध (G1 'थ) गाढं हृदि संस्ति (G2 'हि) तेन.

17 Ts om. up to मद्राधिपतिं (cf. v. l. 15). T4 om. 17^{ab} (cf. v. l. 16). Ds om. 17^a-18^b. B1 reads up to सुसंप्र on marg. — ^a) Dn Ds Ms. 4 तथा (for ततो). B2 [स]ह्य; Dn Ds [ए]व; D10 Gs

C. 9. 881
B. 9. 17. 18
K. 9. 16. 11

जघान मद्राधिपतिं महात्मा

मुदं च लेभे ऋषभः कुरुणाम् ॥ १७

ततो मुहूर्तादिव पार्थिवेन्द्रो

लब्ध्वा संज्ञां क्रोधसंरक्तनेत्रः ।

शतेन पार्थ त्वरितो जघान

सहस्रनेत्रप्रतिमप्रभावः ॥ १८

त्वरस्ततो धर्मसुतो महात्मा

शल्यस्य क्रुद्धो नवभिः पृषत्कैः ।

भित्त्वा ह्युरस्तपनीयं च बर्म

जघान षड्विस्त्वपरैः पृषत्कैः ॥ १९

ततस्तु मद्राधिपतिः प्रहृष्टो

धनुर्विकृष्य व्यसृजत्पृषत्कान् ।

द्वाभ्यां क्षुराभ्यां च तथैव राज्ञ-

श्चिच्छेद चापं कुरुपुंगवस्य ॥ २०

नवं ततोऽन्यत्समरे प्रगृह्य

राजा धनुर्घोरतरं महात्मा ।

शल्यं तु विद्धा निशितैः समन्ता-

द्यथा महेन्द्रो नमुचि शिताग्रैः ॥ २१

[s]पि; T₂ हि; G_{1.2} M_{2.4} [अ]भि-; M₃ वि- (for स्ति-). K_{2.4.5} Dn D_{2.5} [s]पि; M₂ स (for स्य). K₂ [s]य; K₅ B₂₋₅ D₃ तदा; B₁ तु; D₃ तथा (for सपि). —^δ Dn D_{2.5} भुशे (for सुसं-). B₃ प्रमुक्तेन (for प्रयु^०). — For 17^{ab}, D₄ subst.:

90* ततः स विद्धो विधिधर्मसूनुना

महाबलेनेन्द्रपराक्रमेण ।

—^० D₄ मुमोच (for जघान). D_{4.9} T₂ G₃ M₁ मद्राधिपतिरु; D₃ धिपं (submetric) (for धिपतिं). K₃ om. (hapl.) from महात्मा up to मद्राधिपतिः (in 20^a).

^a K₂ D₃ मुदे; K₄ G_{2.3} मोहं; D₄ मूलां (for मुदं). D₄ तु (for च). D_{1.4} S (except T₁) वृषभः (D₄ भं).

18 K₃ om. 18; D₃ om. 18^{ab} (for both, cf. v. l. 17). —^a Dn D_{2.5.8} निर्विचेष्टो; T₁ G₃ M पार्थिवेन्द्र (G₃ दं) (for वेन्द्रो). —^δ B_{4.5} Dn₃ D₄ लब्ध्वा च (Dn₃ D₄ तु) (for लब्ध्वा). D₄ T G M₂₋₄ रोष- (for क्रोध-). K₂ संदीप्त-; D₄ T₄ G₃ M₃ संसक्त- (for संरक्त-). M₁ लब्ध्वा स संज्ञां पुंश्वप्रवीरः. —^० B₂ D₄ T_{1.2.4} G M₂₋₄ शरेण; Dn शितेन; D₃ स तेन (for शतेन). K₂ पार्थे; D₃ T_{1.2} G₁ पार्थस्य; M₃ पार्थस्य (sic) (for पार्थ). Śi K₁ त्वरितं (for तो). T₃ शरेण पार्थः स जघान गाढं. —^a D₃ om. from मप्रभावः up to परैः (in 19^a).

19 K₃ om. 19 (cf. v. l. 17). D₃ om. up to परैः (cf. v. l. 18). —^a G₂ द्रुतं (for त्वरंस्). Dn₁ reads धर्मसुतो twice. —^δ K₅ D_{3.10.11} M_{2.4} शल्यस्य कोपान्; D₁ T_{1.2} स हृष्टो; D₄ रोषानु शल्यं; M₁ तं मद्राज्ञं (for शल्यस्य क्रुद्धो). — After 19^b, B₁ reads 20° for the first time, repeating it in its proper

place. Śi K_{1.2} B₄ D_{6.11} T₂ om. (hapl.) 19^{ad}; M₁ reads it for the first time after 11° while M₂₋₄ read the same after 11^b. —^० D₃ corrupt. T₃ ह्युरस्तत् (for ह्युरस्). B_{2.3.5} Dn_{1.2} D_{5.8} M_{2.4} तापनीयं; M₁ (first time) हेममयं (for तपनीयं). K₄ D₄ भित्त्वा पुरस्तात् (D₄ ह्युरस्तत्) पनीयवर्मा. —^a M₁ (first time) जघाय (for जघान). B₂ समरे; B_{3.5} D_{5.8.9} त्वरितः; Dn त्वरितं (for त्वपरैः). M₁ (first time). 2.4 उदग्नेः (for पृषत्कैः).

20 K₃ om. up to मद्राधिपतिः (cf. v. l. 17). D₃ repeats 20^a after 20^b. —^a Śi K_{1.2} [s]पि; D₆ (both times) स (for तु). D_{10.11} प्रकृष्टं (for प्रहृष्टो). —^δ Śi K_{1.2} विक्षिप्य; T_{1.2} प्रगृह्य; T₄ G_{1.3} विकृष्यन्; G₂ व्यकृष्यद् (for विकृष्य). K₄ प्रहिणोत्; K₅ D₃ [अ]भ्यसृजत्; B_{3.5} प्रसृजन्; D₃ (h. 3) विसृजन्; D_{3.9} प्रसृजत् (for व्यसृ^०). Śi K₁ पृषद्गान्. — B₁ reads 20° for the first time after 19^b. —^० D₃ om. from द्वाभ्यां up to राजा (in 21^b). K₅ Dn D_{1.3.10.11} T₁₋₃ G M शराभ्यां (for क्षुराभ्यां). D₄ G M प्रवरस्य; T₃ वृषभस्य (for च तथैव). Dn D_{2.5} (h. 3) M₂₋₄ राजंश्च (for राज्ञश्च). T₄ द्वाभ्यां शराभ्यां च शरं धनुश्च. —^a Śi K_{1.2} मौर्वी; T₄ G_{1.3} राजन् (for चापं). D₁ सत्तमस्य (for पुंगवस्य).

21 D₃ om. up to राजा (cf. v. l. 20). —^a K₄ धनुसः; T₃ समं; G₂ नृपस् (for नवं). Śi K_{1.2} [s]न्यं (for [s]न्यत्). T₃ G₂ प्रवरं; T₄ स हि सं- (for समरे). —^δ T G_{1.8} रेजे; M₂₋₄ राजन् (for राजा). K₃ महात्मनः; D₃ त्मना (for महात्मा). — T₄ om. (hapl.) 21^a-24^a. —^० D_{3.10} शल्यस् (for शल्यं). K₅ D_{1.8.10} त्व (D₁ न्य) विध्यन् (for तु विद्धा). Dn

ततस्तु शल्यो नवभिः पृषत्कै-

र्भीमस्य राज्ञश्च युधिष्ठिरस्य ।

निकृत्य रौक्मे पटुवर्मणी तयो-

र्विदारयामास भुजौ महात्मा ॥ २२

ततोऽपरेण ज्वलितार्कतेजसा

क्षुरेण राज्ञो धनुरुन्ममाथ ।

कृपश्च तस्यैव जघान सूतं

पङ्क्तिः शरैः सोऽभिमुखं पपात ॥ २३

मद्राधिपश्चापि युधिष्ठिरस्य

शरैश्चतुर्भिर्निजघान बाहान् ।

बाहांश्च हत्वा व्यकरोन्महात्मा

योधक्षयं धर्मसुतस्य राज्ञः ॥ २४

तथा कृते राजनि भीमसेनो

मद्राधिपस्याशु ततो महात्मा ।

छित्त्वा धनुर्वेगवता शरेण

द्वाभ्यामविध्यत्सुभृशं नरेन्द्रम् ॥ २५

अथापरेणास्य जहार यन्तुः

कायाच्छिरः संनहनीयमध्यात् ।

C. 9. 280
B. 9. 17. 27
K. 9. 16. 22

शिताग्रैः (for समन्ताद्). Ks. 4 B Dn D2. 5. 6. 8. 9 T1. 2
शल्यं हि (Ks T1. 2 तु; K4 Dn3 च) विन्याध (T1 थ)
शरैः (K4 तैः) समन्ताद्; D4 कृत्वा शल्यं सकलं बाण-
जालैर्; T8 G M शल्यं तथा (G2 दा) शकलीकृत्य बाणैर्.
—^a D2 सुरेन्द्रो (for महेन्द्रो). S1 K1 पृषत्कैः; Dn
D5 शिताग्रैः; D4 शराग्रैः; Dn1 समन्ताद् (for शिताग्रैः).

22 T4 om. 22 (cf. v. l. 21). —^a B1. 2 D2. 11
G2 शल्ये (for शल्यो). S1 K1 पृषत्कैर्. —^b T3
[S]थ (for च). — G1. 3 om. (hapl.) 22^a-24^a. —^c
B5 रौद्रे; T3 G2 रोषाद्; M1 रौग्मे (for रौक्मे). D1
T2 पर; D4. 5 तु सु; T1 वर; T3 हव; G2 M
भुवि (for पटु-). K5 -धर्मणी; M3. 4 -धर्मणी (for
-धर्मणी). S1 निकृत्य रौक्मे च **वर्म*तयोर; K1 ल्य
रौक्मे च तयोस्तु वर्मणी; K2 ल्य रौक्मे च धनुश्च वर्मणो;
K3 ल्य रुक्मे च तयोः सुवर्मयोर; Dn D2. 6 ल्य रु(D2
रौ)क्मेस्तु शरैरुस्तयोर. — T3 om. 22^a-24^a. —^d
D4 भुजे; D6 ततो; T1. 2 च तौ; M1 भुजान् (for
भुजौ).

23 T4 om. 23 (cf. v. l. 21). T8 G1. 3 om. 23
(cf. v. l. 22). —^a Dn2. n3 D5 परेण (for स्परेण).
K4 B Dn D2. 4-6. 8. 9 M1 ज्वलितार्क-; K5 T1. 2 ज्वल-
नोग्र-; D1. 10. 11 ज्वलितार्क-; D3 G2 ज्वलितो (D3
ता)ग्र- (for तार्क-). S1 K1-8 -वर्चसा (for -तेजसा).
—^b G2 क्षणेन (for क्षुरेण). Dn D2. 5. 6 ध्वजम् (for
धनुर्). K4 रुक्मवच्च; K5 D3 उन्ममथ; D4 उच्चकर्पति
(sic); T2 उद्धर्तवै; M2 क्षाममाथ (for उन्म). —^c
D4 क्षणेन (for कृपश्च). M3. 4 तत्र (for तस्य). K4
संपश्यतोस्यैव जघान पङ्क्तिः. —^d K4 सूतं (for पङ्क्तिः).
M3 om. (hapl.) परम सोऽभिमुखं up to शरै (in 24^b).
D6. 10. 11 T2 M1 सोभिमुखः (for मुखं).

24 T4 om. 24^{abc} (cf. v. l. 21). T3 G1. 3 om. 24^a
(cf. v. l. 22). M3 om. up to शरै (cf. v. l. 23).
—^b K4 धुरैश्च (for शरैश्च). K2 सूतं; D4 चाशु
(for बाहान्). —^c S1 (sup. lin.; orig. as in text)
K1. 2 ह्यकरोन्; K4 [अ]न्यकरोन्; T1 न्यकरोन् (for
व्यक-). —^d M2-4 यौध- (for योध-). G2 तस्य
(submetric) (for धर्मसुतस्य). — After 24, T G
ins.:

91* यदद्भुतं कर्म न शक्यमन्यैः

सुदुःसहं तत्कृतवन्तमेकम् ।

शल्यं नरेन्द्रः स विषण्णभावा-

द्विचिन्तयामास सदङ्गकेतुः ।

किमेतदिन्द्रावरजस्य वाक्यं

[5]

मोघं भवत्यथ विधेर्वलेन ।

जहाति शल्यं ह्यवदत्तदाजौ

न लोकनाथस्य वचोऽन्यथा स्यात् ।

[(L. 1) T1. 2 तद् (for यद्). — (L. 2) T3 -कृत-
वान्यदेकः (for वन्तमेकम्). — (L. 3) T3 शल्यो नरेन्द्रस्य.
— (L. 4) T1-3 सुपेन्द्र- (for सुदङ्ग-). — (L. 6) T1
मोघो; T4 G1. 3 मोघी- (for मोघं).]

25 ^b B2 D1. 4. 10 [अ]थ; T2 [अ]पि (for [अ]शु).
—^c T4 G1. 2 M4 भित्त्वा; M1 हित्वा (for छित्त्वा).
D4 मद्रपतेः (for वेगवता). —^d S1 K1. 2 D1. 4. 8. 11
नरेन्द्र; D3. 9 नरेन्द्रः.

26 ^a Ks. 5 B (except B1) Dn D1-2. 4. 8. 10. 11 T
G तथा; M2-4 ततो (for अथ). Dn [अ]प-; T8. 4 G
[अ]पि (for [अ]थ). B4 om.; D4 सारथेः; T8. 4 G1. 8
केतुं (for यन्तुः). —^b T8 शिरः (for शिरः). Ks-5
Dn D5. 6 संहननीय-; D3 हरणीय- (submetric); D6

C. 9. 590
B. 9. 17. 27
K. 9. 16. 22

जघान चाश्वांश्चतुरः स शीघ्रं
तथा भृशं कुपितो भीमसेनः ॥ २६
तमग्रणीः सर्वधनुर्धराणा-
मेकं चरन्तं समरेऽतिवेगम् ।
भीमः शतेन व्यकिरच्छराणां
माद्रीपुत्रः सहदेवस्तथैव ॥ २७
तैः सायकैर्माहितं वीक्ष्य शल्यं
भीमः शरैरस्य चकर्त वर्म ।
स भीमसेनेन निकृत्ववर्म
मद्राधिपश्चर्म सहस्रतारम् ॥ २८

संनहताप- (sic); G₂ सन्महनीय-; G₃ संनुतनीय- (sic);
Cv संनहनीय- (as in text). K₂. 8 मर्धं (for मर्धात्).
D₁ कायाच्छिरः पश्यतां भूपतीनां. — °) D₃ बाहोश्च; G₂
सोश्वांश्च (for चाश्वांश्च). K₃ B Dn D₂. 4. 6. 8-10 T₁ M₁
सु; D₁ T₄ G₁. 3 च; T₂ G₂ [5]स्व; T₃ M₂-4 तु
(for स). K₄ B Dn D₂. 5. 6. 8. 9 T₁ शीघ्रांस; D₁
वर्म (for शीघ्रं). — °) B Dn D₂. 6. 8. 9 T₄ G₂ M₂-4
तदा; G₁. 3 ततो (for तथा). Ś₁ K₁-8 तथा भृशं
भीमसेनप्रभु (K₃ 'नः प्रभु)ञ्च; T₁. 2 तथा ध्वजं वै कुपितो
वृकोदरः.

27 D₁ om. 27^a-28^b. — °) D₄ शूरो; T₃ G₂ तथा;
T₄ G₁. 3 तदा; M₁ दृष्ट्वा (for तम्). K₄ [अ]ग्रणी. M₁
धुरंधराणाम् (for धनुर्धराणां). — °) D₈ स्वकं; D₁₀ एकश्च
(for एकं). K₁ प्रवीरं (for चरन्तं). T₃. 4 G₁. 2 M₁. 3. 4
वेळं (for वेगम्). — °) D₄ G₁. 3 M₃ शरेण (for
शतेन). K₄. 5 D₃. 10. 11 T₁. 2 G₁. 2 M₁. 2. 4 [अ]वकिरत्
(T₂ 'रत्'); D₄ T₃ M₃ [अ]वकिरत् (D₄ 'रत्'); G₃
[अ]पि किरत् (for व्यकिरत्). T₄ भीमः शरं विकिरंतं
शराणां. — °) D₃ T₁. 2 सुतः (for पुत्रः).

28 D₁ om. 28^a (cf. v. 1. 27). — °) D₃ om.;
T₁ तं (for तैः). B₁. 4 सायकैर्. Ś₁ K₁. 2 ईक्ष्य (for
वीक्ष्य). — °) D₄ शरेण (for शरैर्). Dn. n₂ D₈ तस्य
(for अस्य). D₅ चर्म (for वर्म). — For 28^b, G₃
subst.:

92* भीमः शरैर्निशितैस्त्रिगुणैः

शिलीमुखैरस्य चकर्त वर्म ।

— °) D₈ corrupt, K₄ D₈ निहृत् (for निकृत्). Dn₁.
n₂ D₂. 5. 8 तवोत्तिष्ठश्च हताश्वसूतो. — °) B₄ T₁ सहस्र-

प्रगृह्य खड्गं च रथान्महात्मा
प्रस्कन्धं कुन्तीसुतमभ्यधावत् ।
छित्त्वा रथेषां नकुलस्य सोऽथ
युधिष्ठिरं भीमबलोऽभ्यधावत् ॥ २९
तं चापि राजानमथोत्पतन्तं
कुद्रं यथैवान्तकमापतन्तम् ।
वृष्टद्युष्टो द्रौपदेयाः शिखण्डी
शिनेश्च नप्ता सहसा परीयुः ॥ ३०
अथास्य चर्माप्रतिमं न्यकृन्त-
द्भीमो महात्मा दशभिः पृथक्कः ।

भारं; Dn₃ D₄ T₂. 3 G₂ 'धारं; D₉ स सुप्रतारं (for
सहस्र').

29 K₃ reads 29^a twice. — °) T₁ विगृह्य (for
प्र). K₃ (first time) चक्रं च; T₂ खड्गेन (for खड्गं
च). B₁ च रथं; T₃ स्वरितं (for च रथान्). Ś₁ K₁. 2. 8
(second time) रथास्य तस्मादवतीर्य भूमौ. — °) K₄
D₁ प्रसह्य; D₂ T₁ प्रगृह्य (for प्रस्कन्ध). K₂ युग्रम्
(for सुतम्). T₁. 2 अन्वधावत् (for अभ्य). — Ś₁
K₁-8 D₁. 3 om. (hapl.) 29^a; S (except T₁. 2) reads
the same after 30. — °) D₃ corrupt. B₃ M₁ हित्वा;
M₂. 4 छित्त्वा (for छित्त्वा). Dn D₂. 4 रथेषां; T₂ तथेषां;
T₄ [अ]थ शेषां; G₂ [अ]थ सैषां; G₃ च चैषां (for
रथेषां). D₄ राजन् (for सोऽथ). — °) D₁ [5]भ्यगच्छत्
(for 'धावत्').

30 G₁ om. 30^a. — °) K₄. 5 B₂ D₄. 5 M₂-4
[अ]थ (for [अ]पि). Ś₁ K₁. 2 अथोपतसं; D₄ T₃. 4
G₂. 3 M₂-4 अग्निद्रवतं (for अथोत्पतन्तं). M₁ तं चाभि-
धावन्तमनुप्रविद्धं. — Dn D₈ om. (hapl.) 30^b. — °) D₃
तथैव; D₄ तथा हि (for तथैव). M₁ कुद्रं तथै-
वांतककुल्यमाजौ. — °) K₁ D₈ द्रौपदी (D₈ 'दे')यः.
— Dn om. 30^d. — °) D₁ शनेश्च; D₂. 5. 6 सौनेय-
(for शिनेश्च). M₁. 2. 4 सहिताः (for सहसा). Ś₁ K₁-3
प्रतीयुः; B₄ (marg.; orig. as in text). 5 D₄. 5 परीयुः;
D₂. 8 परीयुः; D₁₀ पराययुः (for परीयुः). — After
30, S (except T₁. 2) read 29^a.

31) D₄ तच्चापि; T₃ तथास्य; G₂ यथास्य (for
अथास्य). Dn₂. n₃ T₃ वर्म; M₃ मर्म (for चर्म). T₃
[अ]प्रतिमो. Ś₁ K₁ D₄ निहृत् (D₄ 'हृ')त्; K₃ Dn₁. n₂

खङ्गं च भल्लैर्निचकर्त मुष्टौ

नदन्प्रहृष्टस्तव सैन्यमध्ये ॥ ३१

तत्कर्म भीमस्य समीक्ष्य हृष्टा-

स्ते पाण्डवानां प्रवरा रथौघाः ।

नादं च चक्रुर्भृशमुत्सयन्तः

शङ्खांश्च दध्मुः शशिसंनिकाशान् ॥ ३२

तेनाथ शब्देन विभीषणेन

तवाभितप्तं बलमप्रहृष्टम् ।

स्वेदाभिभूतं रुधिरोक्षिताङ्गं

विसंज्ञकल्पं च तथा विषण्णम् ॥ ३३

स मद्राजः सहसावकीर्णो

भीमाग्रगैः पाण्डवयोधमुख्यैः ।

युधिष्ठिरस्याभिमुखं जवेन

सिंहो यथा मृगहेतोः प्रयातः ॥ ३४

स धर्मराजो निहताश्वसूतं

क्रोधेन दीप्तज्वलनप्रकाशम् ।

दृष्ट्वा तु मद्राधिपतिं स तूर्णं

समभ्यधावत्तमरिं बलेन ॥ ३५

गोविन्दवाक्यं त्वरितं विचिन्त्य

दध्रे मतिं शल्यविनाशनाथ ।

स धर्मराजो निहताश्वसूते

रथे तिष्ठञ्शक्तिमेवाभिकाङ्क्षन् ॥ ३६

C. 9. 900
B. 9. 17. 37
K. 9. 16. 32

निकृत्तद्; K4 D5 निकृत्तत; K5 D8 न्यकृत्त (for न्यकृ-
न्तद्). B2 अथास्य चर्मोत्तमसम्यकर्षद्. —^δ) K3 D3.
10. 11 नवभिः (for दशभिः). S1 K1 पृषक्कैः. D4 वीरस्य
भीमो दशभिः पृषक्कैः. —^ε) B Dn D1. 2. 5. 6. 8. 9 S
(except M1) भल्लेन चकर्त (T1. 2 निकृत्त) (for भल्लैर्निच-
कर्त). D4 मुष्टे; Dn भीमो (for मुष्टौ). —^α) S1 K1
B1 ननदं (B1 'दंत' हृष्टस्; K2 ननदं चक्रुस् (sic) (for
नदन्प्रहृष्टस्).

32 ^α) Dn राजस् (for हृष्टास्). —^δ) D4 तथोग्राः;
T1 नृवीराः; T2 तथौघाः (for रथौघाः). —^ε) T1. 2
G2 नादान् (for नादं). K5 B Dn D2. 5. 6. 8. 9 S
(except M1) प्र- (for च). D5 उत्सयन्तः; T3 उत्स-
हंतः (for उत्सयन्तः). —^α) D2 G3 शङ्खान् (submetric)
(for शङ्खांश्च). M1 संप्रकाशान् (for 'संनि').

33 ^α) M1 तेनाह (for तेनाथ). D2 तु; D4 T3 G
M सु- (for वि-). —^δ) K3 B1. 8 Dn D2. 5. 6. 9-11 T4
G2 तथा; B2 दृष्ट्वा (for तव). B1. 3-5 D8 [अ]भि-
(B4. 5 'ति' गुप्तं; B2 [अ]तितप्तं; D4 T1 [अ]पि तप्तं; G1
[अ]हितस्तं (sic) (for [अ]भितप्तं). D3. 9 अप्रकृष्टं; D10. 11
S 'द्युष्यं (for 'हृष्टम्). —^ε) K4. 5 ह्रेदाभिभूतं; B2
तदाभिः; Dn कादिकच सूरतं; D1-3. 5. 6. 10 कां (D3 किं)-
दिग्भूतं; T3 स्वेदाद्भिभूतं (for स्वेदाभिः). D2. 10 रुधिर-
णोक्षिताङ्गं. —^α) D1. 3. 10. 11 तदा (for तथा). B2
विसंज्ञं; Dn D3 विवर्णं; D2 G1 निषण्णं; T4 विषादं
(for विषण्णम्).

34 ^α) S1 K1. 8 धर्मराजः; K2 मद्रराजा (for 'राजः).
S1 [अ]वकीर्णं; K3. 4 विकीर्णं; B1. 2. 4 Dn D2. 4. 6. 11

T1. 3. 4 G1 M1. 2. 4 विकीर्णो. —^δ) S1 K1. 2 भीमायुधैः;
K4 'दिभिः; B5 D6. 8 T2 M3 'प्रज्ञैः (for 'प्रणैः). D4
पाण्डवैर् (for पाण्डव). M2 -यौध-. T4 -मुख्यं. G2
भीमाग्रगः पाण्डवेयाथ मुख्याः. —^ε) D4 T G M2-4
युधिष्ठिरं चा (D4 T1-3 'रस्याः; G2 'रश्वा) भिमुखो जवेन;
M1 ततोभ्यधावयुधि धर्मराजं. —^α) Dn D6 -हंता (for
हेतोः). T2 M1 प्रयाति; G2 प्रहृष्टः (for प्रयातः).

35 K4 D1 om. (hapl.) 35^α-36^δ. —^α) K5 B D
(D1 om.; D7 missing) T4 G2. 3 M1. 2. 4 -सूतः. —^δ)
K1. 2. 5 Dn1 D3. 10. 11 M4 दीप्तो; D4 दीर्घो (for दीप्त-).
K5 B D (D1 om.; D7 missing) T1. 2. 4 G1. 3 M1. 2. 4
-प्रकाशः. —^ε) S1 K1-3 B2 D10. 11 T2 च; T3 om.
(for तु). K2 B2 D3. 10. 11 G8 स्म (for स). B1 D9
हंतुं (for तूर्णं). M1 दृष्ट्वा तु मद्राधिपमापतंतं. —^α) G2
M4 तमभ्यधावत् (for समं). B2 त्वरितं; T3. 4 तमरिरु;
G2 तरसा; M1. 3. 4 त्वरितो (for तमरिं). M4 जवेन
(for बलेन).

36 K4 D1 om. 36^{αδ} (cf. v. 1. 35). —^α) Dn1
चरितं (sic); D3. 4 T3. 4 G M त्वरितो; T1. 2 तु ततो
(for त्वरितं). T4 [स]चुचिल (for वि). —^ε) S1
K1-3 निहत्य; K4 विहताश्वः; B1. 4. 5 Dn D6. 8 [स]-
भि (B5 'ति' हं (for निहं). B1. 4. 5 Dn D2. 3. 6. 9-11
T1. 2. 4 G -सूतो (for -सूते). —^α) B (except B1)
D3 [स]धितिष्ठन्; Dn D5. 6 व्यतिष्ठत् (D5 'द्युष्यं);
D2 [स]म्यतिष्ठन्; D9 वितिष्ठत् (for तिष्ठन्). K2. 8
हव; T3. 4 G M2-4 अथ (for एव). D2 [अ]भ्यक्षत्;
D9 [अ]भिकाक्षयन्; T3. 4 G1. 3 M1 [अ]भ्यक्षत्; G2

C. 9. 901
B. 9. 17. 38
K. 9. 16. 33

तच्चापि शल्यस्य निश्चय कर्म

महात्मनो भागमथावशिष्टम् ।

स्मृत्वा मनः शल्यवधे यतात्मा

यथोक्तमिन्द्रावरजस्य चक्रे ॥ ३७

स धर्मराजो मणिहेमदण्डां

जग्राह शक्तिं कनकप्रकाशाम् ।

नेत्रे च दीप्ते सहसा विवृत्य

मद्राधिपं क्रुद्धमना निरैक्षत् ॥ ३८

निरीक्षितो वै नरदेव राज्ञा

पूतात्मना निर्हृतकल्मषेण ।

अभून् यद्भस्मसान्मद्राज-

सदद्भुतं मे प्रतिभाति राजन् ॥ ३९

ततस्तु शक्तिं रुचिरोग्रदण्डां

मणिप्रवालोच्चलितां प्रदीप्ताम् ।

चिक्षेप वेगात्सुभृशं महात्मा

मद्राधिपाय प्रवरः कुरूणाम् ॥ ४०

दीप्तामथैनां महता बलेन

सविस्फुलिङ्गां सहसा पतन्तीम् ।

प्रेक्षन्त सर्वे कुरवः समेता

यथा युगान्ते महतीमिवोल्काम् ॥ ४१

[आ]चर्कष; M₂ [अ]वकांक्षन्; M_{3.4} [अ]न्वकांक्षत् (M₃ 'क्षन्') (for [अ]भिकाङ्क्षन्). D₁ स्ये तिष्ठन्सर्वयोधैकवीरः.

37 D₁ om. 37^{ab}. —^a) B_{1.5} Dn D_{2.6.8} तत्र; T_{3.4} तस्य (for तच्च). G₂ रौद्रे च (for शल्यस्य). K₄ T_{1.2} G₂ M निशाम्य; Dn D_{2.5} निरीक्ष्य (for निशम्य). T₄ कामं (for कर्म). —^b) Ś₁ K₁ D₈ महामना; D₂ 'त्मनोर्; D₄ T₁₋₈ G₁ M_{1.8.4} तमात्मनो (for महा). D₂ भोगम् (for भागम्). K₄ D₈ [अ]विशिष्टं; T G_{1.8} [अ]व (T₂ 'वि')शेषं (for 'शिष्टम्'). —^c) Dn D_{2.5} 6.10 S (except M₁) कृत्वा; D₃ om. (for स्मृत्वा). D₈ om.; T₄ G₈ वधः; M₁ मतिं (for मनः). Dn₁ शल्यवधे; S (except M₁) शत्रुवधे (for शल्य). K₂ Dn D_{2.8.10.11} T-G M₃₋₄ महात्मा; K₈ यथात्मा; B₂ M₁ धृतात्मा (for यतात्मा). D₄ स्मृत्वा मनः शल्यविनाशनाय. —^d) M इंद्रावरजेन.

38 ^a) D₁ वरः; D₄ [स]शनिः (for मणि). K₄ कुण्डलो (for दण्डां). —^b) T₈ om. (hapl.) 38^b-40^a. —^c) K_{4.5} परमः; D₁ om.; S (T₈ om.) ज्वलन- (for कनक-). —^d) Ś₁ K_{1.2} नेत्रे (for नेत्रे). Ś₁ K_{1.2} च दीप्ते; Dn₁ सुदीप्ते; M₁ ततस्ते (for च दीप्ते). K₃ प्रवृत्य; B₂ विवृत्य (for विवृत्य). —^e) K₄ मद्राधिपः; Dn₁ 'धिप- (for 'धिप-). D_{4.5} M₂ क्रोधमना; M₁ वरधुकामो (for क्रुद्धमना). K_{3.4} निरीक्षत्; K₅ D₈ निरैक्षत्; Dn T₂ G₈ निरीक्षन्; D_{2.5} T₄ G₂ M निरीक्ष्य (for निरैक्षत्).

39 T₈ om. 39 (cf. v. l. 38). The portion of the text from 39 up to the end of this adhy. is lost in B₂ on missing folios. D₈ reads 39 twice.

—^a) Ś₁ K₁ वै नरदेवेन; K_{4.5} D_{3.10.11} [स]लौ नरदेव; T₄ G M धर्मसुतेन (for वै नरदेव). Dn राजा (for राज्ञा). —^b) M₃ भूतात्मना (for पूता). K_{4.5} M₁ निर्गतः; D₁ वर्जितः; D₄ निवृत्तः; D₅ निर्हितः; T₄ निहत- (for निर्हृत-). —^c) K₂ Dn₁ D_{10.11} आसीन्न; K_{4.5} नाभूच्च (for अभूच्च). B (B₂ missing) Dn D_{2.5} (both times). T_{1.2} भस्म स (for भस्मान्). Ś₁ K₁ धर्मराजस्य (for मद्र). —^d) K₂ तदा (for तद्). D₂₋₄ अद्भुतं. B₁ प्रतिभातीह (for 'भाति).

40 B₂ missing (cf. v. l. 39). T₃ om. 40^a (cf. v. l. 38). —^a) Ś₁ K_{1.2} D_{3.9} रुचिराग्र- B₃ दंष्ट्रां (for दण्डां). —^b) Ś₁ K₁₋₃ प्रकाशोच्चलितां; B_{1.5} प्रवालोच्च; D_{1.3.10.11} प्रवेकोच्च; T_{1.3} G M_{2.4} प्रबद्धां ज्व; T₂ M₃ प्रबंधां ज्व; T₄ प्रदीप्तां ज्व; M₁ प्रवालज्व (for प्रवालोच्च). K_{1.5} B (B₂ missing) D_{8.9} S (except T_{1.2}) सुदीप्तां; D_{1.4} सुतीक्ष्णां (for प्रदीप्ताम्). —^c) T₂ स (for सु). D₄ महामना (for महात्मा). —^d) D₄ मद्राधिपानां (for 'पाय). Dn प्रवहन् (for प्रवरः).

41 B₂ missing (cf. v. l. 39). —^a) K_{4.5} क्षिप्ताम् (for दीप्ताम्). Ś₁ K_{1.8} [पु]तां; T₄ [पु]षां (for [पु]नां). D_{8.10.11} प्रहि (D₁₀ 'ह')तां (for महता). M₃ जवेन (for बलेन). —^b) T_{2.4} G₈ M सविस्फुलिङ्गां. —^c) K₄ D_{2.4-6.9} T_{2.4} G₈ प्रेक्षत (for प्रै). T_{2.4} G M₂₋₄ समेतात् (for समेता). —^d) K_{4.5} B (B₂ missing) D (D₇ missing) दिवो (D₈ 'ध्ये') (for यथा). T₂ युगांता; T₈ नमेती; T₄ नभेति (for युगान्ते). B₁ महतीव चोल्कां.

42 B₂ missing (cf. v. l. 39). —^a) Dn D₄

तां कालरात्रीमिव पाशहस्तां

यमस्य धात्रीमिव चोग्ररूपाम् ।

सब्रह्मदण्डप्रतिमाममोषां

ससर्ज यत्तो युधि धर्मराजः ॥ ४२

गन्धस्रगम्यासनपानभोजनै-

रभ्यार्चितां पाण्डुसुतैः प्रयत्नात् ।

संवर्तकाग्निप्रतिमां ज्वलन्तीं

कृत्यामथर्वाङ्गिरसीमिवोग्राम् ॥ ४३

ईशानहेतोः प्रतिनिर्मितां तां

त्वष्ट्रा रिपूणामसुदेहभक्षाम् ।

भूम्यन्तरिक्षादिजलाशयाणि

प्रसह्य भूतानि निहन्तुमीशाम् ॥ ४४

घण्टापताकामणिवज्रभाजं

वैदूर्यचित्रां तपनीयदण्डाम् ।

त्वष्ट्रा प्रयत्नान्नियमेन कृत्वां

ब्रह्मद्विषामन्तकरीममोषाम् ॥ ४५

बलप्रयत्नादधिरूढवेगां

मन्त्रैश्च घोरैरभिमतचित्वा ।

ससर्ज मार्गेण च तां परेण

वधाय मद्राधिपतेस्तदानीम् ॥ ४६

C. 9. 910
B. 9. 17. 47
K. 9. 16. 16

कालरात्रिम्; D₂ T₂, s G₂, s M कालरात्रीम् (T₃ °त्रिम्). B₁ Dn₂ D₉ om. (hapl.) from पाशहस्तां up to धात्रीमिव (in 42^b). T₄ वंश- (for पाश-). —^b) Ś₁ K₃ चोर्ध्व-रूपां; D₁ संपर्ततीं (for चोग्ररूपाम्). — D₁ om. 42^c-43^d. —^c) Ś₁ K₁, 2 तां (for स-). Dn D₅, 6 महौजाः; D₂ महौजसां (for अमोषां). —^d) B₅ D₈, 9 G₁ यत्तो (sic); Dn D₂, 5 यत्ताद्; T₄ दीप्तां (for यत्तो).

43 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 43 (cf. v. l. 42). —^a) K₂ अर्घ्यासनः; K₄ B₃ D₄, 9 अग्रासनः; D₈ अग्राशनः; G₁, 3 अग्रययुः; M अग्रयाशनः (for अग्रयासनः). D₉ चानः (for पानः). D₂ T₂ M₂-4 भक्षैर्; T₁, 3, 4 G₁, 8 M₁ भक्ष्यैर् (for भोजनैर्). Dn D₂, 5, 6 सु (D₂, 5 स) गंधधूपांबरभूषणैस्साम्; G₂ गंधैश्च वस्त्रा-शनपानभक्ष्यैर्. —^b) D₄ पाण्डुसुतेन; T₃ G₁, 3 तां प्र (T₃ सुप्र) सुतैः प्र- (for पाण्डुसुतैः प्र-). —^c) K₃ B₄ D₈, 10, 11 संवर्तकाग्निः; D₃ संवर्ता कामां; G₃ स्वशक्तिकाग्निः (for संवर्त). D₄ om. तिमां. —^d) D₄ om.; Dn G₃ अथर्वागिरसाम्; T₃ गिरसोर्; G₂ तथैर्वागिरसीम् (for अथर्वाङ्गिः). D₄ om. हव. Dn D₂, 6 [उ]ल्कां; D₄ om.; D₅ [उ]ज्वलां (for [उ]ग्राम्).

44 B₂ missing (cf. v. l. 39). —^a) D₄ corrupt. Dn प्रवि (for प्रति). —^b) Dn₁ दंष्ट्री; Dn₂, n₃ दंष्ट्री; D₂ दंष्ट्रा; D₄ हंष्ट्री (for त्वष्ट्रा). D₂, 3 अथ (for असु-). Ś₁ K₁-3 रक्षां; B₅ भक्षी; Dn D₁, 5, 6, 10, 11 अक्ष्यां; D₈ संक्ष्या (for भक्षाम्). —^c) D₈ corrupt. K₂, 8 भूम्यन्तरिक्षाणि; K₄ B (B₂ missing) Dn D₂, 5, 6, 8, 9 रि (B₁, 3, 5 °री) क्षं तु; D₁ T₄, 4 G₂ M रिक्षाण्युः; T₂ रिक्षाङ्गि- (for रिक्षादि-). T₁ G₂ M जलाश्रयाणि. D₄ भूम्यन्तरिक्षे सजलाश्रयाणि; G₁, 8 भूम्य-

तरिक्षं जलसंश्रयाणि. —^a) D₂, 4, 10, 11 प्रगृह्य (for प्र-सह्य). M₃ भीतानि (for भूतानि). K₃ निहंति; T₁-3 नियंतुम्; M₁ [अ]पि हंतुम् (for निहन्तुम्).

45 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 45^{abc}. —^a) Dn D₅, 6 घ्वजा- (for घण्टा-). D₁₀, n T₁, 4 G M₂ पताकां (for पताका-). Dn D₂, 5, 6 रत्न-; T₁ चित्र-; T₂ चक्र- (for वज्र-). K₄, 5 D₉ T₁, 2 भाजां; Dn D₂, 4-8 शोमां; D₃ जालां; D₁₀ M₂ नालां; Dn नालां; T₈, 4 G₂ भूषां; G₁, 3 भूषितां; M₁ भासं; M₃, 4 भासां (for भाजं). —^b) B (B₂ missing) D₅, 10 M₂ वैदूर्य- (for वैदूर्य-). Ś₁ K₁-3 मणिहेम- (for तपनीय-). —^c) K₂ om. (hapl.) from न्नियमेन up to बलप्रयत्ना (in 46^a). Ś₁ K₁, 3 नियतेन; G₃ निधनेन (for नियमेन). T₁ गुप्तां; T₂ क्षिप्तां (for कृत्वां). —^d) D₅ जिह्वा- (for ब्रह्म-). B₁ Dn D₆ अधोषां; D₂, 5 सुधोषां (for अमोषाम्).

46 B₂ missing (cf. v. l. 39). K₂ om. बलप्रयत्ना (cf. v. l. 45). D₁ om. 46^a. —^a) Dn D₂ चलत्; G₂ बलैः (for बल-). M₄ प्रयत्नाम् (for प्रयत्नाद्). K₄, 5 अधिगूढ-; Dn हव गाढ-; D₂ अविमूढ-; D₅, 6 अविगाढ-; T₁-3 G M अनि (G₃ °व) रोध-; T₄ अतिरूढ- (for अधि°). —^b) Ś₁ K₁-3 तु; D₂ T₁ om. (for च). K₃ घोरम्; Dn D₅, 6 सारैर्; D₂ शरैर् (for घोरैर्). B (B₂ missing) Dn D₁-3, 5, 6, 8-11 T₁, 2 अभि (D₈ °धि; D₅ °ति) मन्त्रयत्नात्; T₃, 4 G M अपि पूर (M₁ °मिपूज-; M₂, 4 °पि पूज) यित्वा (for अभि-मन्त्र°). — D₁ om. 46^{cd}. —^c) K₃ वेगेन (for मार्गेण). Ś₁ K₁-3 तथा परेण; T₁, 2, 4 M₂-4 च (T₈, 4 हि) तत्परेण; T₂ न चांबरेण; G₁, 3 गतां खगानां (for

G. 9. 911
B. 9. 17. 47
K. 9. 16. 48

हतोऽस्यसावित्यभिगर्जमानो
रुद्रोऽन्तकायान्तकरं यथेषुम् ।
प्रसार्य बाहुं सुदृढं सुपाणिं
क्रोधेन नृत्यन्निव धर्मराजः ॥ ४७
तां सर्वशक्त्या प्रहितां स शक्तिं
युधिष्ठिरेणाप्रतिवार्यवीर्याम् ।
प्रतिग्रहायाभिनन्दं शल्यः
सम्यग्घुतामग्निरिवाज्यधाराम् ॥ ४८

च तां परेण).

47 B₂ missing (cf. v. l. 39). — ^a) T_{1.2} हतो हि;
G₃ अथोसि; M₁ हतास्मि (for हतोऽसि). K_{4.5} B (B₂
missing) D_{1.3.8-11} पाप (for असाव्). M अथ (for
अभि-). D_{n1. n3} गजैमानौ; D₈ गजैमाणे (for 'मानो').
— D₁ om. 47⁶⁰. — ^b) K₈₋₅ B (B₂ missing) D_{n3}
D_{3.4.8-11} G₂ रुद्रोऽन्तकाय (for रुद्रोऽन्तकाय). D₅ अंतकरं
(for 'करं'). S₁ K_{1.2} D₄ महेषुं; D₅ यथेष्टिं (for
यथेषुम्). D_{n1. n2} D₂ रुद्रांतकायांतकरं यथेष्टं (D₂ 'पुं').
— ^c) B₈ प्रसाह्य (for 'र्य'). D_n D₅ बाहुन्; D₂ राजा;
M_{1.2} बाहु (for बाहुं). S₁ K₁ lacuna for सुदृढं सु-
K₈ रुचिरं; B₄ सुदृढं; D₅ सुदृढः; M_{1.3} सुदृढौ (for
सुदृढं). B₃₋₅ D₂ सुपाणिः; M₁ सुबाहुः; M₂ सुपाणी.
K₂ प्रसार्य बाहुं सुविशालनेत्रः; D₄ 'हुं मणिरत्नचित्रं.
— ^d) D₁ रोषेण; M₁ कोपेन (for क्रोधेन). D_n D₂
5.6 दीप्यन् (for नृत्यन्). D_{n1. n2} D₄ T₃ G M वृत्रहंता;
D_{n3} D₅ 6 वज्रहंता; T₁ दर्पहंता; T₂ दर्पहेतोः; T₄
हरहंता (for धर्मराजः). — After 47, T G ins.:

93* स्फुरत्प्रभामण्डलमंशुजालैः

धर्मरामजो मद्रविनाशकाले ।

पुरत्रयप्रोद्धरणे पुरस्ता-

न्माहेश्वरं रूपमभूत्तदानीम् ।

आवर्तनाकुञ्चितबाहुदण्डः [5]

संध्याविहारी तनुवृत्तमध्यः ।

विशालवक्षा भगवान्हरो यथा

सुदुर्निरीक्ष्योऽभवदर्जुनाग्रजः ।

[L. 1] T₃ G₂ मंडलिनो; G_{1.3} मंडलैर् (for 'मण्डलम्').
T_{1.2} आशु (for अशु-). — (L. 3) T_{1.4} प्रोत्सरणे (for
'द्वरणे). T_{3.4} पुरा तु (for पुरस्तान्). — (L. 5) G₂
आवर्तनाकुञ्चित- — (L. 6) T₄ संध्याविहारी (for 'विहारी').
T₁ मध्यमः (for 'मध्यः').]

सा तस्य मर्माणि विदार्य शुभ्र-
मुरो विशालं च तथैव वर्म ।

विवेश गां तोयमिवाप्रसक्ता

यशो विशालं नृपतेर्दहन्ती ॥ ४९

नासाक्षिकर्णास्यविनिःसृतेन

प्रस्यन्दता च व्रणसंभवेन ।

संसिक्तगात्रो रुधिरेण सोऽभू-

त्क्रौञ्चो यथा स्कन्दहतो महाद्रिः ॥ ५०

48 B₂ missing (cf. v. l. 39). — ^a) K₂ D_n प्रति
तां (for प्रहितां). K_{4.5} B_{3.4} D_{n1. n2} D_{2.5.6} स्व;
B_{1.5} D_{n3} D_{1.3.4.8-11} T_{2.3} सु; G₃ वि- (for स).
— ^b) S₁ K₁ lacuna for प्रतिवार्य. K₂ [अ]प्रतिवीर्येण;
K₈ [अ]तिबलेन; K₄ प्रतिवीर्यः; D_n D_{2.4} [अ]प्रति-
वीर्य- (for 'वार्य-). — ^c) D₃ corrupt. K₂₋₄ D_n D₁
2.5 T_{2.3} G₂ M [अ]भिनन्दं; D₁₀ 'ननर्त (for 'ननर्द').
— ^d) K₄ सम्यग्घुतश्च; B_{1.3} 'गृध्रताम्; D_n D_{2.5.6.11}
'गृध्रताम्; D₁ समागताम्; G₁ सम्यक्घुताम् (for 'गृध्रताम्).
K_{4.5} चाग्निर; B₃₋₅ T₃ अग्निर (for अग्निर). D₄
सम्यग्घुताग्निरिव घोरधारां.

49 B₂ missing (cf. v. l. 39). — ^a) K₄ वर्माशु;
K₅ शल्यस्य; D₄ चर्मातिः; D₃ कर्माणि; T₃ मर्माभिः;
T₄ G M वर्माभि- (for मर्माणि). — ^b) D₁ om. तथैव
D₃ तथैव च (by transp.). S₁ K₃ चर्म; K_{4.5} B (B₂
missing) D_n D_{1-3.5.6.8-11} भित्ता; D₄ मर्माणि; T_{3.4}
M भीमा; G भीमां (for वर्म). — ^c) K₂ D₁ तां
(for गां). S₁ K₁ [अ]प्र (K₁ 'भि')सिक्तां; K₂ [अ]व-
सक्तां; K_{4.5} [अ]प्रश (K₄ 'शि')क्तां; D_{n1. n3} D_{2.6}
[अ]सुकामा; D_{n2} [अ]सुकामा; D₁ [अ]प्रसक्तं; D₃
[उ]ल्कभासा; D₄ T₄ [अ]सक्तां; T₃ [अ]प्यसक्ता;
G_{1.3} M₄ [अ]त्यसक्ता (G₃ 'क्तौ'); G₂ [अ]र्थशक्ता (sic);
M₁ शसक्ता; M₂ [अ]ति (for [अ]प्र). — ^d) K₄
यथा (for यशो). S₁ K₁ द (K₁ म)हर्ती; K₄ D₈
दहर्तं; B₁ D₉ वहर्ती; D₄ च पीत्वा; T₂₋₄ (i2.3 M
हरती (for दहन्ती).

50 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 50-51.
— ^a) S₁ K_{1.2} नासाक्षिकर्णास्यः; K₈ 'स्यकर्णास्यः; D_n
D_{2.3.5.6} M₁ 'स्यकर्णाक्षि-; G₂ 'क्षिकर्णेन; M_{2.4} 'क्षिक-
र्णाभिः; M₈ 'क्षिकर्णौ (sic) (for 'क्षिकर्णास्य-). — ^b)
G₃ विप्यंदता; M₁ प्रस्यदिना (for प्रस्यन्दता). D₁ संस-
भेन (for 'संभवेन). — ^c) D_{3.4} संसक्त- (for संसिक्त-).

प्रसार्य बाहू स रथाद्रतो गां

संछिन्नवर्मा कुरुनन्दनेन ।

महेन्द्रबाह्वप्रतिमो महात्मा

वज्राहतं शङ्खमिवाचलस्य ॥ ५१

बाहू प्रसार्याभिमुखो धर्मराजस्य मद्राद् ।

ततो निपतितो भूमाविन्द्रध्वज इवोच्छ्रितः ॥ ५२

स तथा भिन्नसर्वाङ्गो रुधिरेण समुक्षितः ।

प्रत्युद्धत इव प्रेम्णा भूम्या स नरपुंगवः ॥ ५३

K4 [s]भवत् (for समुत्). —^a) D4 corrupt.

51 B2 missing (cf. v. l. 39). D1 om. 51 (cf. v. l. 50). D5 om. 51^a-58^d. —^a) B1 प्रसह्य (for प्रसार्य). K8 Dn D2. 3. 6. 8. 10. 11 च (for स). B5 रथागतो; Dn D2. 6 तथा गतो; D3 रणौ गतौ (sic); T2 रथोद्धतो; T3. 4 G2 M1. 2. 4 हतो गतो (for रथाद्धतो). K4. 5 प्रसार्य बाहू च तथा ततोंग; D9 G1. 3 हू सहसा गतो गां; M3 हू सहसोद्धतो गां. —^b) Ś1 G2 संभिन्नः; K2 D2. 3. 6. 9 T1 स छिन्न- (for संछिन्न-). Ś1 K2. 5 D3. 11 -वर्मा (for -वर्मा). —^c) Dn1 corrupt. Ś1 K1. 2 -बाहुः; T3. 4 G M -वीर्य- (for -बाह-). D4 विश्रस्तमौलिहृतहन्महात्मा. —^d) M3 [आ]मिषस्य (for [अ]चलस्य). — After 51, S ins. an addl. colophon [Adhy. name: T2-4 G M2-4 शल्यवचनः. — Adhy. no. (figures, words or both): S 16].

52 B2 missing (cf. v. l. 39). D5 om. 52 (cf. v. l. 51). Before 52, T2-4 G ins. संजय उवाच. S transp. 52^{ab} and 52^{cd}. —^a) K1 [अ]भिमुखः; K2 मुखे (for मुखो). —^b) Ś1 K1. 2 धर्मपुत्रस्य; T2 राजेन (for राजस्य). G1. 3 मद्राजस्य धर्मराद्. — For 52^{ab}, Dn subst.:

94* बाहू प्रसार्याभिमुखोऽतिर्तुर्न

स धर्मराजस्य समीपमद्रं (?) दिराद् ।

— After 52^{ab}, T1. 2 read 56^{ab} and repeat 52^{cd}. —^a) T1 (second time) हतो (for ततो). D2 M2-4 निपातितो; Dn [S]थ पतितो; T4 विनिहृतो (for निपतितो). D8 T8 भूम्याम्; D10. 11 भूमिम्; G1. 3 सोभूद् (for भूमाव्). D4 अभितः पतितो भूमाव्. —^d) D8 [उ]स्थितः; T1 (second time) स्थितः (for [उ]च्छ्रितः). D1 वज्राहत इवाचलः.

53 B2 missing (cf. v. l. 39). D5 om. 53 (cf. v. l.

प्रियया कान्तया कान्तः पतमान इवोरसि ।

चिरं भुक्त्वा वसुमतीं प्रियां कान्तामिव प्रभुः ।

सर्वैरङ्गैः समाश्लिष्य प्रसुप्त इव सोऽभवत् ॥ ५४

धर्म्ये धर्मात्मना युद्धे निहतो धर्महनुना ।

सम्यग्भुत इव स्थितः प्रशान्तोऽग्निरिवाध्वरे ॥ ५५

शक्त्या विभिन्नहृदयं विप्रविद्धायुधध्वजम् ।

संशान्तमपि मद्रं लक्ष्मीनैव व्यमुञ्चत ॥ ५६

ततो युधिष्ठिरश्चापमादायेन्द्रधनुष्प्रभम् ।

51). —^a) D4 तथा वै; T2 स तदा (for स तथा). M2 -वर्मागो (for -सर्वाङ्गो). —^b) Dn [अ]परिश्र (Dn3 °क्षितः; D2. 6 परिक्षितः; D3. 10 समुच्छ्रितः; D3 समक्षितः (for समुक्षितः). —^c) D1 आलिंगित (for प्रत्युद्धत). Ś1 K1. 4. 5 प्रेम्णा; Dn प्रेक्ष्यो (for प्रेम्णा). —^d) K4. 5 Dn1 D4. 9 भूम्यां; T4 भूमा (for भूम्या).

54 B2 missing (cf. v. l. 39). D5 om. 54 (cf. v. l. 51). D1 om. 54^{ab}. —^a) D10 om. (hapl.) कान्तया. B4 सुप्तः; D9 कामी (for कान्तः). — D9 om. 54^{bc}. —^c) Ś1 K1. 2 भुक्त्वा (for भुक्त्वा). —^d) D8 नक्तः; T2 प्रिय- (for प्रियां). —^e) D8 शोभतः; D10 चाभवत् (for सोऽभवत्). D8 स प्रसुप्त इवाभवत्.

55 B2 missing (cf. v. l. 39). D5 om. 55 (cf. v. l. 51). D1 om. 55-56. —^a) K4. 5 B5 D8 धर्मो; Dn1 D2. 4 धर्मी; D8 T2. 3 G2 धर्मे (for धर्म्ये). Owing to a fragmentary folio, the portion of the text in M1 from स्मना up to 9. 17. 11 is considerably damaged. Ś1 K1. 3 धर्मात्मना धर्मयुद्धे; K2 धर्मात्मा धर्मयुद्धे (submetric); Dn3 D10 धर्माधर्मात्मना युद्धे. —^b) K1 D2. 11 निहते (for निहतो). —^c) K4. 5 कृतः; B1. 3. 5 घृत (for हुत). K4. 5 [आ]श्लिष्टः; D3 [आ]श्लिष्य (sic); D4 [अ]श्लिष्टः; S [उ]त्सृष्टः (for स्थितः). —^d) K4. 5 T8 M2 प्रशान्ताग्निरु. Ś1 K1. 3 [अ]वरे (for [अ]ध्वरे).

56 B2 missing (cf. v. l. 39). D5 om. 56 (cf. v. l. 51); D1 om. 56 (cf. v. l. 55). T1. 2 read 56^{ab} after 52^{ab}. —^a) Ś1 K1. 2 निभिन्न- (for विभिन्न-). T1. 2 M2-4 हृदयो. —^b) M2-4 -ध्वजः (for -ध्वजम्). Ś1 K1-8 अतियु (K3 इति यु) द्वायुधध्वजः; K4 विप्रयुद्धां; B (B2 missing) D8. 9 T1. 2 विप्रम् D9 T1 'यु' क्रायुधध्वजं (T1. 2 °जः); D8 विप्रविद्धमहध्वजं. —^c) K4. 5 B (B2 missing) D8. 9 T8 G2 प्रशान्तम्; T1. 2 तं शान्तम् (for संशान्तम्). K4. 5 Dn1. n2 D2. 4. 6 T4 G2 M2 इव; D8 अधि (for

C. 9. 921
B. 9. 17. 58
K. 9. 16. 55

C. 9. 922
B 17. 59
K. 9. 16. 55

व्यधमद्विषतः संख्ये खगराडिव पन्नगान् ।

देहास्त्रनिशितैर्भल्लै र्पूपां नाशयन्क्षणात् ॥ ५७

ततः पार्थस्य बाणौघैरावृताः सैनिकास्तव ।

निमीलिताक्षाः क्षिपन्तो भृशमन्योन्यमर्दिताः ।

संन्यस्तकवचा देहैर्विपत्रायुधजीविताः ॥ ५८

ततः शल्ये निपातिते मदराजानुजो युवा ।

भ्रातुः सर्वैर्गुणैस्तुल्यो रथी पाण्डवमभ्ययात् ॥ ५९

अपि). K₄ मद्रेशो; D₃ om. (for मद्रेशं). — ^a) K₄, 5 D₄ T₃, 4 G M नैव (G₃ 'वं' लक्ष्मीर् (by transp.). K₅ विमुंचत; B₄ D₃, 4, 10 T₃, 4 G M₂₋₄ विमुंचति; T₂ प्रमुंचत (for व्यमुञ्चत).

57 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₅ om. 57 (cf. v. l. 51). — ^b) D₃ om. from मादाये up to देहासू (in 57^a). B (B₂ missing) D₃, 9 [इं]द्र (D₃, 9 'दु')सम-प्रभं; Dn D₂, 6 'समप्रभः'; D₄ [इं]द्रायुधोपमं (for 'घनुष्यभम्'). — M₁ damaged for 57^{cd}. — ^c) D₂ विधमद्. K₂, 4 D₄ G₂ द्विषतं. T₄ संवे; G₂, 3 M₂₋₄ संवे. — ^d) B₁, 3, 4 D₃, 9 गरुमान् (for खगराड्). Dn D₃ पन्नगानिव पक्षि-राड्. — ^e) K₁, 3 D₁ om. 57^{ef}. — ^f) K₅ T₁, 2 देहांस्तु; B (B₂ missing) Dn D₂, 6, 8, 9 देहांश्च; D₄ देहांसं-; Dn, 11 देहांस्तु; T₃ देहांस्तान्; G₃ ते सुतं (for देहा-सून्). Dn D₂, 4, 6 T₃, 4 G M₁ बाणै (for भल्लै). — ^g) K₄, 5 B₁, 3, 4 Dn₁, n₃ D₃, 9 T G नाशयत् (for 'यन्'). D₅ om. क्षणात्

58 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₅ om. 58^{abcd} (cf. v. l. 51). D₃ reads 58 after 74. — ^a) D₄ G₂ M तथा; T₄ G₁, 3 तदा (for ततः). K₂ प्रागस्य (for पार्थस्य). — ^b) T₃ आवृत्ताः. D₁ तदा (for तव). — ^c) K₄ क्षिपन्तो; Dn₂ D₂ शृण्वन्तो; D₄ क्षुब्धाश्च; T₁, 2 कृजति; T₃, 4 G₂ क्षिप्यन्ति; G₁ क्षिपन्ति; G₃ क्षीणन्ति (for क्षिपन्तो). K₄ D₃ शरम् (for भृशम्). D₅ शल्येन (for अन्योन्य-). K₄ D₃ पीडिताः; T G कर्षिताः. K₅ निमीलिताक्षास्तु. भृशं क्षिपन्तोऽन्योन्यपीडिताः; D₁ 'क्षा नक्ष्यन्तो मिथः संयातपीडिताः. — D₁ om. (hapl.) 58^{ef}. — ^f) K₄ corrupt. D₄ रुधिरा (for कवचा). K₅ B (B₂ missing) Dn D₂, 3, 5, 6, 8-11 सन्दं (K₅ D₁₀, 11 क्षरं)तो रुधिरं देहैर् (D₃ 'हे'); T₁, 2 संतसा बभ्रमुश्चैव; T₃, 4 G M₂₋₄ संस (G₂ 'सि')करुधिरा देहैर्; M₁ संसकरुधिरै **. — ^g) M₁ damaged. K₃ विवित्रायुधः; B₃-5 Dn D₂, 5, 9 G₂ विशाखा; D₃ T₁, 2 विशाखा; T₄ विवर्णा. T₃

विव्याध च नरश्रेष्ठो नाराचैर्बहुमिस्त्वरन् ।

हतस्यापचितिं भ्रातृशिकीर्षुर्बुद्धदुर्मदः ॥ ६०

तं विव्याधाशुगैः पङ्क्तिर्मराराजस्त्वरन्निव ।

कार्मुकं चास्य चिच्छेद क्षुराभ्यां ध्वजमेव च ॥ ६१

ततोऽस्य दीप्यमानेन सुदृढेन शितेन च ।

प्रमुखे वर्तमानस्य भल्लेनापाहच्छिरः ॥ ६२

सकुण्डलं तदृद्विषे पतमानं शिरो रथात् ।

जीवितान्; M₂₋₄ जीवितैः. D₃ विपन्ना युधि विक्षिताः; D₄ विपन्ना युद्धजीवितैः; D₅ विशल्यायुधजीविताः.

59 B₂ missing (cf. v. l. 39). — ^b) T₄ राजात्मजो (for 'नुजो). — ^c) B₁ भ्रातृश्च (hypermetric); Dn D₂, 5, 6 भ्राता (for भ्रातुः). Dn D₂, 4-5 T₃, 4 G M₂₋₄ सर्व- (for सर्वैर्). D₄ T₁, 2 युक्तो (for तुल्यो). D₁ विचित्रकवचो नाम; D₃, 10, 11 भ्रातृस्तुल्यो गुणैः सर्वै. — ^d) Dn₁ D₃ रथ- (sic); Dn₂, n₃ [s]व्यथ; D₅ रथे (for रथी).

60 B₂ missing (cf. v. l. 39). — ^a) T₁ G₁ वि-व्याध. ¹ K₁, 3 M₄ 4 नरश्रेष्ठ; B (B₂ missing) D₃ नरव्याघ्रो; D₁ शल्यतुल्यो; D₄ T₃ M₁, 2 नरश्रेष्ठं; G₂ 'श्रेष्ठान् (for 'श्रेष्ठो). — ^b) M₁ पत्रिभिर् (for नाराचैर्). D₄ दशभिस् (for बहु). K₄, 5 तथा; T₂ स्वरन् (for त्वरन्). T₃, 4 G₁, 3 नाराचेन त्वरन्निव. — ^c) ¹ K₁, 2 एतस्य (for हतस्य). K₂ [अ]पचितं (for 'चिति). — ^d) B₃ M₁ चिकीर्षन्.

61 B₂ missing (cf. v. l. 39). M₁ damaged for 61^{ab}. — ^a) T₁ G₁ विव्याध. D₄ शरैः; T₂ शुभैः (for [आ]शुगैः). D₁ विव्याध तं शरैः पङ्क्तिर्. — ^b) G₃ धर्म-राजं. T₃ समयन् (for त्वरन्). — ^c) G₂ तस्य (for चास्य). ¹ K₁, 2 विव्याध (for चिच्छेद). — ^d) ¹ K₁, 2 दृढकार्मुकः; K₃ घोरकर्मणः (for ध्वजमेव च).

62 B₂ missing (cf. v. l. 39). — ^a) T₃, 4 G M₂₋₄ वै (for अस्). D₃ दीप्यमानेन. — ^b) T₃, 4 G₁ सुदीप्तेन; G₂ M₂₋₄ तीक्ष्णेन; G₃ हृत्तेन; M₁ शितेन (for 'द्वेते). K₄ [अ]सितेन; Dn₁ D₄, 5 T₂ सितेन; T₃, 4 G₁, 2 M हृत्तेन (for शितेन). — ^d) K₂ Dn D₁, 4, 5 T₄ G₂ M [अ]पहरत्; D₃ [अ]भ्याहनत् (for [अ]-पाहरत्). — For 62^{cd}, T₃ subst.:

95* शिरश्चिच्छेद बाणेन भल्लेन नतपर्वणा ।

63 B₂ missing (cf. v. l. 39). — ^a) K₄ स (for

पुण्यक्षयमिव प्राप्य पतन्तं स्वर्गवासिनम् ॥ ६३

तस्यापकृष्टशीर्षं तच्छरीरं पतितं रथात् ।

रुधिरणावसिक्ताङ्गं दृष्ट्वा सैन्यमभज्यत ॥ ६४

विचित्रकवचे तस्मिन्हते मद्रनृपानुजे ।

हाहाकारं विकुर्वाणाः कुरवो विप्रदुद्रुवुः ॥ ६५

शल्यानुजं हतं दृष्ट्वा तावकास्त्यक्तजीविताः ।

; पाण्डवभयाद्रजोध्वस्तास्तथा भृशम् ॥ ६६

तांस्तथा भज्यतस्त्रस्तान्कौरवान्भरतर्षभ ।

शिनेर्नसा किरन्वाणैरभ्यवर्तत सात्यकिः ॥ ६७

तद्). — ^δ) Ds यथा; T1.2 रणे; Ts.4 Gs धरात् (sic) (for रथात्). — K4 Dn1. n2 Ds M3 om. (hapl.) 63^α-64^δ; Dns reads the same on marg. M1 damaged for 63^α. — ^ε) Ds. 10. 11 T4 अनु- (for इव). — ^α) D4 -वासिनः (for -वासिनम्). S1 K1.2 पतन्स्व- (K2 'न्नु)गांन्नोत्तमः; D1 पतेत्स्वर्गादिवासरः; Ds. 10. 11 T1.2 पतन्स्व (T1.2 पुनः स्व)गांदिव च्युतः; Ts G M2.4 पततः स्वर्गवासिनः; T4 पततामुपवासिनः.

64 B2 missing (cf. v. 1. 39). K4 Dn1. n2 Ds M3 om. 64^{αδ} (cf. v. 1. 63). D1 om. 64. Dns reads 64^{αδ} on marg. — ^α) D4 [अ]पनृतः; D8 'कृष्ट'; D10. 11 G2 'कृत्' (for 'कृष्ट-). K8 शीर्षस्तु; D4 G1.3 M1 -मूर्धनं; D10. 11 G2 -शीर्षं तु; Ts.4 M2 -मूर्धं तत्; M4 -मूर्धेस्तत् (for -शीर्षं तत्). S1 K1.2 मद्रराजानुजस्यापि. — ^δ) M1 देहं च (for शरीरं). S1 K1.3 T1.2 अप- तद्; Dns D2 पतितं (for पतितं). Ts G2 धरात् (sic) (for रथात्). K2 पतमानं शिरो रथात् (= 63^δ). — ^ε) Ds विसिक्ताङ्गं; D4.9 च सिक्ताङ्गं.

65 B2 missing (cf. v. 1. 39). — ^α) S1 K1.2 तदा ह (K2 'स्मिन्ह'ते महावीरे. — ^δ) S1 K1 तस्मिन्; K2 तदा (for हते). S1 K B1.3.5 Ds.8.9 मद्रनृपात्मजे; D1 S मद्राधिपानुजे (for मद्रनृपा). D4 पतिते मद्रकेश्वरे.) Ds. 6. 10. 11 T1 प्रकुर्वाणाः; Ts.4 G2.8 प्रकुर्वतः; M स कुर्वतः (for विकुर्वाणाः). — M1 damaged for 65^α-66^α. — ^α) Ds वै प्र-; D9 संवि-; D10. 11 [S]मिप्र-; M (M1 damaged) संप्र- (for विप्र-). S1 K1.2 तव सैन्या विदुद्रुवुः; G1.8 पुनरेव प्रदुद्रुवुः.

66 B2 missing (cf. v. 1. 39). M1 damaged for 66^α. — ^δ) S1 K1-8 तावका भरतर्षभ. — ^ε) D1 व्य- द्रवन् (for विव्रेसुः). — ^α) Dn D2.5.8 राज्ञ (D2.8 'जं)-

तमायान्तं महेष्वासमप्रसहं दुरासदम् ।

हार्दिक्यस्वरितो राजन्प्रत्यगृह्णादभीतवत् ॥ ६८

तौ समेतौ महात्मानौ वार्ष्णेयावपराजितौ ।

हार्दिक्यः सात्यकिश्चैव सिंहावि मदीकटौ ॥ ६९

इषुभिर्विमलाभासैश्छादयन्तौ परस्परम् ।

अर्चिर्भिरिव सूर्यस्य दिवाकरसमप्रभौ ॥ ७०

चापमार्गबलोद्धूतान्मार्गणान्वृष्णिसिंहयोः ।

आकाशे समपश्याम पतंगानिव शीघ्रगान् ॥ ७१

सात्यकिं दशभिर्विद्धा हयांश्चास्य त्रिभिः शरैः ।

C. 9. 937
B. 9. 17. 74
K. 9. 16. 70

खस्तात्; T1.2 सर्वे धस्तात्; G1.8 प्रविधस्तात्; M3 रजोध्वस्तं (for 'धस्तात्). Ds. 4. 10. 11 G2.3 तदा; M1 ततो (for तथा). S1 K1.2 पलायनकृतोद्यमाः; D1 मृगाः सिंहभयादेव; T4 रजोध्वस्ताः प्रदुद्रुवुः.

67 B2 missing (cf. v. 1. 39). — ^α) D4 तत्र; Ds तस्मात् (for तस्मान्). Ds. 10. 11 S तांस्तथा (Dn T2.3 G2 'दा) भज्यमानांस्तु. — For 67^{αδ}, S1 K1.2 subst.:

96* तत्सैन्यं तव पुत्रस्य विद्रुतं सर्वतो भयात् ।

— ^ε) D1.2 शनेर् (for शिनेर्). Ts [आ]किरद् (for किरन्). Ts.4 G1 M बाणान् (for बाणैर्). — ^α) S1 K1.2 D2.4 G2 अभ्यवर्षत; K4 'धावत (for 'वर्षत).

68 B2 missing (cf. v. 1. 39). — ^α) M1 damaged. B5 महेष्वासो. Ts.4 G M2-4 तमापततं शीघ्रेषु (M3 'ब्राह्मन्). — ^δ) S1 K1-3 अप्रमेयं; K4 B5 Dn दुष्य- संहं; D4 असहं सु-; T1.2 अप्रमत्तं; Ts.4 G2 सात्यकिं तु (T4 सु-); G1.8 M2-4 अप्रच्यव्यं (for 'सहं). — ^ε) राजा (for राजन्). — ^α) M2 अभ्यगृह्णाद्.

69 B2 missing (cf. v. 1. 39). — ^α) K4 समेतौ (for समेतौ). — ^δ) D10. 11 वार्ष्णेयो वरवाजिनौ. — ^ε) D1 कृतवर्मा, सात्यकिश्च. — ^α) K3-5 B4 D1.3.4.8. 10. 11 S (except T4) बलीकटौ.

70 B2 missing (cf. v. 1. 39). D1 om. 70. — ^α) M1 damaged. Dn1. n2 Ds.8 विमलाभासौ (for 'भासैश्च). — ^δ) Ds G1 corrupt. — ^ε) K1 B5 Dn1 D2-4 अर्चि- मिद् (for अर्चिर्भिर). — ^α) D10. 11 प्रभैः (for प्रभौ).

71 B2 missing (cf. v. 1. 39). — ^α) K4.5 Ds -बलीकृतात्; G1.8 -गणाधृतात्; M1 -समुद्धृतात्. — ^ε) Dn D2.6 समदयेतां; D5 'दश्येय; T4 संपपश्यामि;

C. D. 938
B. 9, 17, 38
K. 9, 16, 70

चापमेकेन चिच्छेद हार्दिक्यो नतपर्वणां ॥ ७२
तन्निष्ठं धनुः श्रेष्ठमपास्य शिनिपुंगवः ।
अन्यदादत्त वेगेन वेगवत्तरमायुधम् ॥ ७३
तदादाय धनुः श्रेष्ठं वरिष्ठः सर्वधन्विनाम् ।
हार्दिक्यं दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ॥ ७४
ततो रथं युगेषां च छित्त्वा भल्लैः सुसंयतैः ।
अश्वांस्तस्यावधीचूर्णमुभौ च पार्श्विसारथी ॥ ७५

G₂ समपश्यामः; M₂₋₄ °दृश्याम् (for °पश्याम्). Editions आकाशगानपश्याम्. —^a) D_n D₃ पतंगाविव शीघ्रगौ.

72 B₂ missing (cf. v. l. 39). —^a) D_{n1, n3} हत्वा (for विद्धा). —^b) D₅ चापि (for चास्य). D₁₀ शिरः (for शिरः). — M₁ damaged for 72°.

73 B₂ missing (cf. v. l. 39). —^a) K₄ T₃ तस्मिन् (T₃ °त्य); D_n D₅ निष्ठं च; D₂ निष्ठं च; D_{3, 4} तस्मिन् (D₄ °त्य) (for °कृत्). D₅ om. (hapl.) from श्रेष्ठ up to धनुः (in 74°). — B₁ reads 73°-74° on marg. —^a) K₄ B (B₂ missing) D_{3, 9} बलवत्तरम् (for वेन). D₁ वेगवत्तरसा युधि; S धनुर्जलदंनिस्त्रनं.

74 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₅ om. up to धनुः (cf. v. l. 73). T_{3, 4} G om. 74°^{ab}. B₁ reads 74° on marg. —^a) B₁ उपादाय (for तदा). —^b) K_{4, 5} D₂ T_{1, 2} वरिष्ठं. —^a) K₃ प्रतिविध्यत्. D₅ स्तनान्तरे. — After 74, D₃ reads 58.

75 B₂ missing (cf. v. l. 39). —^a) M₁ damaged. K₂ D_{n1, n3} रथ- (for रथं). Ś₁ K₁ ततो रथयुगेषाश्च; S (M₁ damaged) ततो युगं र (M₃ °गर)येषां च. —^b) D_{n1, n3} D_{2, 5, 6} भित्त्वा; M₄ हित्वा (for छित्त्वा). B (B₂ missing) D_{3, 9} सुप (D₈ स प)विभिः; D_n च संयुगे; D₁ सुतेजितैः; D_{2, 5} च संयुतैः; D₄ T_{1, 2, 4} G M₂₋₄ सुसं (D₄ च सं; M₃ स सं)शितैः; T₃ सुसंहितैः (for °यतैः). —^c) D₃ corrupt. K₄ T₄ अस्य; T_{2, 3} G M₂₋₄ चास्य (for तस्य). T₁ अश्वांश्च न्यवधीचूर्णं. —^a) D₁ T_{1, 4} G_{2, 3} M_{1, 3} तथोभौ; D₃ तावुभौ; D₄ T_{2, 3} G₁ M_{2, 4} ततोभौ (for उभौ च). Ś₁ K₁ प्राष्टिः; D₄ पाणिः; T₂ प्राष्टिः; T₄ G_{2, 3} M प्राष्टिः (for पार्श्व). — After 75, D_{n3} (marg.) D_{2, 4, 8-11} S ins.:

97* हार्दिक्यं विरथं दृष्ट्वा कृपः शारद्वतः प्रभो ।

अपोवाह ततः क्षिप्रं रथमारोप्य वीर्यवान् ।

[(L. 1) D_{n3} D_{2, 3, 9, 11} ततस्तं (for हार्दिक्यं). M₁

मद्राजे हते राजन्विरथे कृतवर्मणि ।
दुर्योधनबलं सर्वं पुनरासीत्पराश्रुखम् ॥ ७६
तत्परे नावबुध्यन्त सैन्येन रजसा वृते ।
बलं तु हतभूयिष्ठं तत्तदासीत्पराश्रुखम् ॥ ७७
ततो मुहूर्तात्तेऽपश्यन्नजो भौमं समुत्थितम् ।
विविधैः शोणितस्त्रावैः प्रशान्तं पुरुषर्षभ ॥ ७८
ततो दुर्योधनो दृष्ट्वा भयं स्वबलमन्तिकात् ।

तपः (sic) (for कृपः). D₃ प्रभुः; D₁₀ तथा (for प्रभो). D₉ कृपस्य च ततः प्रभो (for the post. half). — (L. 2) D₄ T₁ G आपोवाह; M₁ अतो° (for अपो°). D₄ शीघ्रं (for क्षिप्रं). T_{3, 4} वै तदा (for वीर्यवान्).]

76 B₂ missing (cf. v. l. 39). K₁ om 76°^{ab}; M₁ damaged for the same. —^a) D₁ ततः शल्ये (for मद्राजे). Ś₁ तस्मिन्; K₃ शल्ये; T_{3, 4} G M (M₁ damaged) वीरे (for राजन्). —^a) D₄ भीतम्; M₃ कृतम् (for पुनर्). T₄ आयात् (for आसीत्).

77 B₂ missing (cf. v. l. 39). Ś₁ K₁₋₃ D_{3, 10} om. (hapl.) 77. D₁ om. 77-84. —^a) B₁ D₉ अपरे; T_{1, 2, 4} G स्वे परे (for तत्परे). K_{4, 5} B_{4, 5} D_{2, 6, 11} [अ]-न्वबुध्यन्त; D_n D₅ [अ]न्वबुध्यन्त (D_{n3} °ते); D₃ [अ]-नुबुध्यन्त (for [अ]व°). T₃ स्वान्पराश्रावबुध्यतः. —^b) B_{1, 4} D_n D_{2, 5, 9} सैन्ये च; T_{3, 4} G₂ सैन्ये तु (for सैन्येन). K₄ B₃ M₁ वृताः; B₅ च ते; D₄ वृत्तं (for वृते). —^c) B₄ T_{1, 2} च (for तु). D₄ बलं सर्वत्र भूयिष्ठं. —^a) K_{4, 5} D₃ T_{1, 2} G M₂₋₄ त्रस्तम्; D₃ हतम्; T_{3, 4} तूर्णम्; M₁ सर्वम् (for तत्तद्). D₄ त्रस्तं चासीद्विशं पते.

78 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 78 (cf. v. l. 77). —^a) T_{3, 4} G₂ मुहूर्तं. Ś₁ K₂ तु तद्रौमं (hypermetric); K₁ तद्रौमं; D_n D_{2, 5, 6} सैन्यस्य; D₃ अपश्यन्; D₉ तं पश्यन् (for तेऽपश्यन्). —^b) D₄ corrupt. Ś₁ K_{1, 2} तत्र; D_{n1, n3} चोरं; D₅ भूमौ (for भौमं). D_n खमुत्थितं; D₃ समुत्थितं (for °थितम्). — M₁ damaged for 78°^{cd}. —^c) D₃ विविध- (for विविधैः). K₅ D_n D_{4, 5} शोणितस्त्रावैः; D₃ °तास्त्रावैः (for °तस्त्रावैः). —^a) D₃ पश्यतं (sic); D_{n1} प्रसिक्तं (for प्रशान्तं). T_{1, 2} भरतर्षभ (for पुरुष°). — For 78°^{cd}, S (except T_{1, 2}; M₁ damaged) subst.:

98* विविधान्सरितश्चोवाञ्शोणितस्य विशां पते ।

[M₂₋₄ ज्वतश्च (for सरि°). G₂ M_{2, 3} चोवाञ्च.]

जवेनापततः पार्थनिकः सर्वानवारयत् ॥ ७९
पाण्डवान्सरथान्दृष्ट्वा घृष्टद्युम्नं च पार्षतम् ।
आनर्तं च दुराधर्षं शितैर्बाणैरवाकिरत् ॥ ८०
तं परे नाभ्यवर्तन्त मर्त्या मृत्युमित्रागतम् ।
अथान्यं रथमास्थाय हार्दिक्योऽपि न्यवर्तत ॥ ८१
ततो युधिष्ठिरो राजा त्वरमाणो महारथः ।
चतुर्भिर्निजघानाश्चान्पत्रिभिः कृतवर्मणः ।
विव्याध गौतमं चापि पङ्क्तिर्भलैः सुतेजनैः ॥ ८२
अश्वत्थामा ततो राज्ञा हताश्वं विरथीकृतम् ।

79 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 79 (cf. v. l. 77). —^δ D₂ स्वबलम्; D₃ च बलम्. G₁ वाहनं स्वबलं तिकात् (sic); G₃ वाहनं स्वबलं तिका (sic). —^ε Ś₁ K_{1.2} [अ]भ्यपतत; D_n [आ]पतितः (for 'ततः'). —^ζ D₉ एकः स च निवारयत्.

80 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 80 (cf. v. l. 77). —^α D₄ सर्वान् (for दृष्ट्वा). —^δ D_{1.5} दृष्टद्युम्नं. D₁ पारितं (for पार्षतम्). D_n भद्रं स्वबल-
मंतिकात् (= 79^δ). —^ε D₂ corrupt. Ś₁ K_{1.2} साल्किं
च; K₃ युधिष्ठिरं; K_{4.5} अत्यर्थं च; D_n D₆ आनच्छे-
त्तान्; D₃ आवर्तय; D₅ कुरुराजो; M धार्तराष्ट्रो (M₁
°ङ्) (for आनर्तं च). D_n D_{3.6} M दुराधर्षः. — D₁
commences from 80^α. M₁ damaged for 80^α-81^α.
—^α K_{4.5} D_{2.4} शतैर्; D_{n.3} D_{5.7} T₂ सितैर् (for
शितैर्). Ś₁ K₁₋₃ शरैर् (for बाणैर्). B₄ D_n D_{2.3}
5-7. 10. 11 T_{3.4} G अवारयत्.

81 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 81 (cf. v. l. 77). —^α M₁ damaged. K₃ D_{2.7-9} परेण
(for परे न). T_{1.2} [अ]भ्यवर्तत; T₃ G_{1.3} M (M₁
damaged) [अ]भ्यवर्तत; G₂ [अ]भ्यवर्तन्त (for [अ]
भ्यवर्तन्त). T₄ तं परेता न्यवर्तत. —^δ K₁ मत्वा; B₁
मर्त्यान्; D_{3.7} मृत्यो; T₁ मर्त्यो; G₂ नरा (for मर्त्या).
B₁ D_{2.8} मृत्युर् (for मृत्युस्). B₄ [अ]तर्क; D_n
D_{2.5-7} [उ]द्वर्त; D₄ [आ]द्वे (for [आ]गतम्). —^ε
B₁ D₄ [अ]न्य- (for [अ]न्यं). —^α T_{3.4} G_{1.2} M
स; G₈ स्- (for स्वि). D₃ निवर्तत. D_n हार्दिक्योऽपि जवं
ततः; D_{2.5.7} हार्दिक्योऽपि तविक्रमः. — After 81, D_{2.5}
ins.

99* प्रगृह्य च धनुर्बोरमभ्यधावद्युधिष्ठिरम् ।

82 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 82 (cf.

समपोवाह हार्दिक्यं सरथेन युधिष्ठिरात् ॥ ८३
ततः शारद्वतोऽष्टाभिः प्रत्यविध्यद्युधिष्ठिरम् ।
विव्याध चाश्वाभिश्चितैस्तस्याष्टाभिः शिलीमुखैः ॥ ८४
एवमेतन्महाराज युद्धशेषमवर्तत ।
तव दुर्मन्त्रिते राजन्सहपुत्रस्य भारत ॥ ८५
तस्मिन्महेष्वासवरे विशस्ते
संग्राममध्ये कुरुपुंगवेन ।
पार्थाः समेताः परमप्रहृष्टाः
शङ्खान्प्रदधुर्हतमीक्ष्य शल्यम् ॥ ८६

C. 9. 953
B. 9. 17. 90
K. 9. 16. 85

v. l. 77). —^α Ś₁ K_{1.2} राजस् (for राजा). —^δ
D₂ चरमाणो. M₁ महाबलः (for 'रथः'). —^ε K₂
corrupt. Ś₁ K_{1.3} चतुरो (for चतुर्भिर्). D_{n.1} च (for
नि-). —^α K₃ कृतवर्मणि. —^ε D₂ विशल्या; T₁
G₁ विव्याध (for विव्याध). T₄ गौतमस्यापि. —^ζ Ś₁
K₁₋₃ transp. पङ्क्तिः and भलैः. D_{5.7} सुतेजसैः.

83 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 83 (cf. v. l. 77). —^α Ś₁ K_{1.2} तदा (for ततो). K₄ D_n
D_{6.7} T₄ राजन् (for राजा). —^δ T₃ विसूताश्वरथं
कृतं. —^ε K_{2.4} B (B₂ missing) D_{3.4.7-11} तमपो-
वाह; K₅ तमथो (for समपो). S (except T_{1.2})
हार्दिक्यं समपोवाह (T₃ सुपावर्तत). —^α D₉ सुरथेन.
D_n D₆₋₇ महाबलः (for युधिष्ठिरात्).

84 B₂ missing (cf. v. l. 39). D₁ om. 84 (cf. v. l. 77). —^α D_{3.4} सारद्वतो. D_{10.11} पङ्क्तिः (for
ष्टाभिः). Ś₁ K₁₋₃ ततः शा (K₂ श) रद्वतीपुत्रः. — D₄
om. 84^α. —^ε T₁ G विव्याध. D₇ विव्याध
राजस्. —^α B (B₂ missing) D_{n.1.3} D_{2.3.5-8} तथा
(for तस्य). Ś₁ K_{1.3} राजः (for [अ]ष्टाभिः).

85 B₂ missing (cf. v. l. 39). —^α Ś₁ K_{1.2}
नवभिः****. —^δ Ś₁ K₁₋₃ हतः; M₂₋₄ युद्धं (for
युद्ध-). M₁ तेषां युद्धम****. — D_{n.2} om. 85^α. M₁
damaged for 85^α. —^ε T₃ दुर्मन्त्रिणो (for 'ते').
S (M₁ damaged) धोरं (for राजन्). —^α D₃ सिंह-;
T G तव (for सह-). M_{3.4} सुपुत्रस्य च भारत.

86 B₂ missing (cf. v. l. 39). —^α T₂ अस्मिन्
(for तस्मिन्). K₂ D_{10.11} धरे (for वरे). Ś₁ K₂
प्रसक्ते; K₁ प्रमथे; D₄ विशिष्टे; T₃ G₂ प्रशस्ते (for
विशस्ते). —^δ Ś₁ K_{1.2} तेनैव राजा (for संग्राममध्ये).

C. B. 954
B. B. 17. 91
K. B. 16. 86

युधिष्ठिरं च प्रशशंसुराजौ

पुरा सुरा वृत्रवधे यथेन्द्रम् ।

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ समाप्तं शल्यवधपर्वं ॥

चक्रुश्च नानाविधवाद्यशब्दा-

त्रिनादयन्तो वसुधां समन्तात् ॥ ८७

१७

संजय उवाच ।

शल्ये तु निहते राजन्मद्राजपदानुगाः ।

रथाः सप्तशता वीरा निर्ययुर्महतो बलात् ॥ १

दुर्योधनस्तु द्विरदमारुह्याचलसंनिभम् ।

छत्रेण प्रियमाणेन वीज्यमानश्च चामरैः ।

न गन्तव्यं न गन्तव्यमिति मद्रानवारयत् ॥ २

दुर्योधनेन ते वीरा वार्यमाणाः पुनः पुनः ।

युधिष्ठिरं जिघांसन्तः पाण्डूनां प्राविशन्बलम् ॥ ३

ते तु शूरा महाराज कृतचिन्ताः स योधने ।

घनुःशब्दं महत्कृत्वा सहायुध्यन्त पाण्डवैः ॥ ४

D4 निहते तु शल्ये; S (except T1. 2) कुरुसत्तमेन (for 'पुगवेन). — °) S (except G8) समन्ताः (for समेताः). B1 D8 परमं (for परम-). — °) Dn D2. 5-7 T1. 2 च (for प्र-). Dn D2. 5-7 विनिहत्य; G2 प्रसमीक्ष्य (for हतं). Ś1 K1 शक्या*** हतमीक्ष्य शल्यं; K2 शक्या हतं तत्र समीक्ष्य शल्यं; D1 शंखान्प्रदध्मुर्गतशल्यचिन्ताः.

87 B2 missing (cf. v. 1. 39). — °) Dn8 राजन् (for राजौ). — M1 damaged for 87⁸⁰. — °) Ś1 K1-3 D4 सुरासुरा; Dn1. n2 D2. 5-7 पुरा यथा; D10. 11 पुरा कृते; T1. 2 शूराः सुरा (for पुरा सुरा). Dn D2. 5-7 सहैर्द्वे (for यथेन्द्रम्). — °) K8 न्यायः; T8. 4 G M2-4 शंख- (for वाद्य-). D8 शब्दं (for शब्दात्). Ś1 K1. 2 तत्रो- दध्मुर्गतमहानिनादः. — °) Ś1 प्रकंपयन् (submetrio); K1. 2 प्रकंपयन्चै; Dn D1. 8. 5-7 T8 G1 M2-4 विनादयन्तो; D9 ननादं; M1 विदारं (for निनादं). D1 च वीराः; D8. 10. 11 समेताः (for समन्तात्).

Colophon: B2 missing. — Sub-parvan: Ś1 K1-8. 5 B1 D1. 2. 4. 7. 9-11 शल्यवध. — Adhy. name: T1 M2-4 शल्यानुजवध. — Adhy. no. (figures, words or both): B5 Dn S 17; Dn D4. 10 16 (as in text). — Śloka no.: Dn1 87; Dn2. n8 D6 86.

17

1 °) K4. 5 शल्ये च; D2. 10 शल्येय; D8 शल्येन; D4 T4 शल्ये वि- (for शल्ये तु). D5. 7 निहिते (for निहते). T3 G M शल्ये तिपतिते राजन्. — °) T8. 4 G2. 8 M शतं; G1 दृशा (for शता). T8. 4 G योधा

(for वीरा). D1 रथैः सप्तशतैर्वीरा. — °) D10 स हता (for महतो). D7 बलात्. D4 S (except T1. 2) निर्ययुः (G1 दुदुवुः) क्रोधमूर्छिताः.

2 °) T4 सुयोधनस् (for दुर्योः). D7 च (for तु). — °) D2 गिरि- (for [अ]चल-). — °) K8 D3 T1 वीज्य- मानैश्च (for मानैश्च). D4 सु-; T1. 2 तु (for च). — K4 om. 2⁶-3⁴. — °) D7 reads the first न गन्तव्यं on marg. (sec. m.). — °) D2 एवं (for इति). D10 साद्राव. D4 उवाच ह; M3 आधारयत् (for अवा). Dn D5-7 मद्रकानेव वारयत् (Dn1 'यन्').

3 K4 om. 3 (cf. v. 1. 2). — °) T3 (12 धीरेण; T3 G1. 3 M वीरेण (for ते वीरा). — °) B2 समन्ततः; D5. 7 M1 मुदुर्बुधुः (for पुनः पुनः). K2 Dn1. n2 om. (hapl.) one पुनः. — K5 om. 3⁴. G1. 3 om. 3⁶-6⁶. — °) Dn D2. 5. 6. 7 (marg. as in text) जिगीषन्तः (for जिघांसन्तः). — °) D3 corrupt. D1 पांडवं (for पाण्डूनां). Dn D2. 4. 8. 10 T2. 4 M3 प्रा (D10 प्र)विशद्; T8 प्राकिन्; M1 प्रवि** (for प्राविशन्). D2. 7 बलं.

4 G1. 2 om. 4 (cf. v. 1. 3). — °) M1 damaged, B Dn D2. 5. 6. 8. 9 तत्र (for ते तु). T4 वीरा (for शूरा). — °) K4 कृतयोधाः; G2 चिन्ताः (for चिन्ताः). K8 T1 च (T1 तु) योधने; B Dn D2. 5-6 T2. 4 G2 सुयोधने (Dn 'नैः'; D8. 8 'नाः'); D1. 7 (marg. sec. m.) रणं प्रति; D8. 10. 11 च साधने; D4 स संयुगे (for स योधने). — °) T8. 4 M समयुध्यन्त (for सहा').

5 G1. 2 om. 5 (cf. v. 1. 3). — °) T1. 2 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा). K8-5 B D (except D1) M1 च; T4 वि-

श्रुत्वा तु निहतं शल्यं धर्मपुत्रं च पीडितम् ।
मद्राजप्रिये युक्तैर्मद्रकाणां महारथैः ॥ ५
आजगाम ततः पार्थो गाण्डीवं विशिषन्धनुः ।
पूरयन्नथघोषेण दिशः सर्वा महारथः ॥ ६
ततोऽर्जुनश्च भीमश्च माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ।
सात्यकिश्च नरव्याघ्रो द्रौपदेयाश्च सर्वशः ॥ ७
धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च पाञ्चालाः सह सोमकैः ।
युधिष्ठिरं परीप्सन्तः समन्तात्पर्यवारयन् ॥ ८
ते समन्तात्परिवृताः पाण्डवैः पुरुषर्षभाः ।

क्षोभयन्ति स्म तां सेनां मकराः सागरं यथा ॥ ९
पुरोवातेन गङ्गे च क्षोभ्यमाना महानदी ।
अक्षोभ्यत तदा राजन्पाण्डूनां ध्वजिनी पुनः ॥ १०
प्रस्कन्द्य सेनां महतीं त्यक्तात्मानो महारथाः ।
वृक्षानिव महावाताः कम्पयन्ति स्म तावकाः ॥ ११
बहवश्चुकुशुस्तत्र क स राजा युधिष्ठिरः ।
आतरो वास्य ते शूरा दृश्यन्ते नेह केचन ॥ १२
पाञ्चालानां महावीर्याः शिखण्डी च महारथः ।
धृष्टद्युम्नोऽथ शैनेयो द्रौपदेयाश्च सर्वशः ॥ १३

C. 9. 967
B. 9. 16. 13
K. 9. 17. 12

(for तु). Ds. 5. 7 निहितं (for निहतं). —^δ) T₃ G₂ M₂₋₄ धर्मराजं (for °पुत्रं). K₄ पाण्डवः; D₁. 7 (marg.) वेष्टितं (for पीडितम्). D₂ धर्मपुत्रेण पीडितं; T₄ मद्र-राजं प्र°. — K₂ reads 5° twice. —^ε) K₃ मंत्र-राज- (for मद्र°). K₄ D₄ -प्रियैर्युक्तैर्; B (except B₂) D_n D₂. 5-7 -प्रियास (D₈ °यु) क्तैर्; D₃ -प्रियाशक्तौ; T₃ -प्रियैर्युक्तैर्; T₄ -प्रियैर्युक्तै; G₂ -प्रियैर्युक्तैर्. —^δ) K₂ D₃. 8 मद्रकानां. M₁ मद्रराजपदायुगैः.

6 G₁. 8 om. 6^{ad} (cf. v. l. 3). —^α) T₂ आजगाम (for °गाम). —^δ) D_n. 2. 3 D₁. 4. 5. 7 गांजीवं. Ś₁ K₁ D₁ व्याक्षिपन्; K₃. 4 D₂. 4. 8. 9 वि (K₃ D₄ व्या)-क्षिपद् (for °पन्). —^δ) D₂ महायशाः (for °रथः). D₁. 7 (marg. sec. m.) गगनं च वसुंधरां.

7 °) K₄ -व्याघ्र. —^δ) T₃ सर्वतः; T₄ पाण्डवाः (for सर्वशः).

8 D₈ reads 8-11 twice (without var.). —^α) D_n दृष्टद्युम्नः. —^δ) K₄ पांचालाः; D₂ पांचाल्यः; D₁ पांचालाः; T₁₋₃ G₁ पांचालैः (for पाञ्चालाः). —^ε) D₁ हि रक्षतः; D₈ प्रीतिमंतः; C_a (gloss: रक्षितुमिच्छन्तः) परीप्सन्तः (as in text). —^δ) M₁ lacuna for पर्य-वारयन्.

9 For the repetition in D₈, cf. v. l. 8. M₁ lacuna for 9^α. —^α) G₂ तेः (for ते). D₄ परिवृत्तं. —^δ) K₃ B D पाण्डवाः (for पाण्डवैः). D₁. 8 पुरुषर्षभः; S (except T₂ M₁) ईर्ष्यैः. —^ε) D₃ corrupt. B₁. 4. 5 D₈. 9 सेनां तां (by transp.); D₄ संकुद्धाः; T₂ ते सेनां. — After 9, B (except B₂) D_n D₂. 8. 5. 7-10 read 11^α.

10 For the repetition in D₈, cf. v. l. 8. D₁

om. 10-14. —^α) D₄ corrupt. D₈ पुरावातेन. —^δ) K₂. 5 B₄ D_n D₂-7. 10. 11 T G M₂. 4 क्षोभ्यमाना; D₈ M₈ क्षोभमाणा (for क्षोभ्यमाना). D₈ महात्मना; D₄ पुनः पुनः (for महानदी). —^ε) B₁. 3. 5 D_n D₈. 7-9. 11 व्यक्षोभ्य (D_n D₈ °भ) त; D₂. 6 व्य (D₈ वि) क्षोभयन्; D₄ आक्षोभ्यत (for अक्षो°). D_n. 8. 5-7 T₁. 2 महा-राजः; T₃ ततो राजन्; T₄ महाराजन् (for तदा रा°). —^δ) D₁ ध्वजिनी. D₈. 11 ततः; D₁₀ तदा (for पुनः).

11 For the repetition in D₈, cf. v. l. 8. D₁ om. 11 (cf. v. l. 10). T₄ om. 11^α. —^α) G₁ प्रास्कन्द (for प्रस्कन्द). D₄ S (T₄ om.) transp. सेनां and महतीं. Ś₁ K₁. 2 प्रस्कन्द (K₂ °द) मानां महतीं. —^δ) K₃ B D (except D₄; D₁ om.) महात्मानो (D_n D₈ °नौ; D₃ °नं) (for त्यक्ता°). D_n महारथौ; D₄ M₂₋₄ विशारदाः; D₅. 7 महाबलाः (D₁ °लाः) (for रथाः). — B (except B₂) D_n D₂. 3. 5. 7-10 read 11^α after 9. —^ε) D_n D₂. 4 वृक्षानीव. —^δ) B₂ T₁ G₁ कंप-यन्तः स्म; D₈ °यन्निव (for °यन्ति स्म). B (except B₂) D_n D₂. 3. 5-10 T₃ G₂. 8 तावकान् (for °काः).

12 D₁ om. 12 (cf. v. l. 10). D_n om. (?hapl.) 12^α-14^δ. —^α) B D₈. 9 प्रचुकुशुस्तत्र तत्र. —^δ) D₈ कालौ; T₂ स्नेन; T₃. 4 G M₂₋₄ क च (for क स). T₄ राजन् (for राजा). —^ε) K₃ corrupt. K₅ चास्य ते; B D₂. 5. 7-9 पाण्डवाः (for वास्य ते). D₄ आतरो वास्य तौ शूरा. —^δ) Ś₁ K₁-3 वेह; T₂ ये तु; G₁. 8 M न च (for नेह). K₄. 5 D₈. 7. 8 किंचन; B₃ D₈ T₁ G₃ केन च; T₄ केनचित् (for केचन). D₄ न हि पश्यति केचन; G₂ दृश्यते समरे न च.

13 D₁ om. 13 (cf. v. l. 10). D_n om. 13 (cf. v. l. 12). D₈ om. 13^α. D₃. 10. 11 transp. 13^α and

C. 9. 968
B. 9. 18. 14
K. 9. 17. 13

एवं तान्वादिनः शूरान्द्रौपदेया महारथाः ।
अभ्यघ्न्युयुधानश्च मद्राजपदानुगान् ॥ १४
चक्रैर्विमथितैः केचित्केचिच्छिन्नैर्महाध्वजैः ।
प्रत्यदृश्यन्त समरे तावका निहताः परैः ॥ १५
आलोक्य पाण्डवान्युद्धे योधा राजन्समन्ततः ।
वार्यमाणा ययुर्वेगात्तव पुत्रेण भारत ॥ १६
दुर्योधनस्तु तान्वीरान्वारयाभास सान्त्वयन् ।

न चास्य शासनं कश्चित्तत्र चक्रे महारथः ॥ १७
ततो गान्धारराजस्य पुत्रः शकुनिरत्रवीत् ।
दुर्योधनं महाराज वचनं वचनक्षमः ॥ १८
किं नः संप्रेक्षमाणानां मद्राणां हन्यते बलम् ।
न युक्तमेतत्समरे त्वयि तिष्ठति भारत ॥ १९
सहितैर्नाम योद्धव्यमित्येष समयः कृतः ।
अथ कस्मात्परानेव घ्नतो मर्षयसे नृप ॥ २०

13^{ad}. — ^a) K₂ पंचालानां; K₄. 5 B D₄. 5. 7-9 पां(K₄ B₅ D₄. 9 पं)चाला (D₇ 'ला) वा; D₂. 3. 10. 11 M₁ पां(D₂. 3 पं)चालाश्च (for पाञ्चालानां). Ś₁ K₁-3 महावीराः; T₂-4 G M₂. 4 'वीर्यैः; M₃ 'वीरः (for 'वीर्यः). — ^b) D₁ शिषडी. K₂-5 B D₄. 5. 7. 8 वा (for च). D₄ महारथिः; D₅ 'रथाः (for 'रथः). — ^c) D₄ च (for स्य). K₄. 5 D₅ सैन्योः; D₂ सैन्यो (for सैन्यो). — ^d) B₅. 4 D₅ महारथाः; G₂ च भारत (for च सर्वशः).

14 D₁ om. 14 (cf. v. l. 10). Dn om. 14^{ab} (cf. v. l. 12). G₂ om. 14^a-15^b. B₄ reads 14^{ab} on marg. — ^a) D₅ corrupt. D₇ तद्; M₄ ते (for तान्). T₂ वाजिनः (for वादिनः). B (except B₄) D₅. 7 T₁. 2. 4 G₁ शूरा (for शूरान्). — ^b) K₄ M₃ द्रौपदेयान्. K₄. 5 महारथान्; B (except B₄) D₅. 9 च सर्वशः; D₄ महारथः; T₃ युधिष्ठिरः (for महारथाः). — ^c) Dn D₂. 5-7 अभ्यधावत् (Dn₁ D₂. 5 'न्प्र)धानं च (D₂ 'नाश्च); T₁. 2 G₁. 8 'नु (T₂ G₁ 'मु)युयुधैव; T₃. 4 M 'घ्न्युयु (T₄ 'न्वि)युधैव. — ^d) D₅ माद्रीमद्र- (sic) (for मद्राज-). K₄ Dn D₅. 7 पदानुगाः (K₄ 'गाः).

15 G₂ om. 15^{ab} (cf. v. l. 14). — ^a) K₄. 5 Dn D₂-7. 11 T₃. 4 G₁ विमथिताः (D₄ 'तां) (for 'थितैः). B D₈. 9 रथैश्च पतितैः केचित्; D₁. 7 (marg.) केचिच्छिन्नैर्विमथितैः; G₃ चक्रेषु मथिताः केचित्. — ^b) Dn D₅-7 छिन्ना; D₂ शस्त्रैर् (for छिन्नैर्). K₄. 5 महाध्वजैः; B₂ परध्वजैः; Dn महारथैः; D₁. 7 (marg.) ध्वजैर्भुजैः; D₂. 5. 8. 7 (orig.) महाध्वजैः (for 'ध्वजैः). — ^c) D₄ अभ्यदृश्यन्त; Dn₁. 11 ते दृश्यन्तेपि; T₁. 2 प्रादृश्यन्तैव; T₃. 4 G₂ सर्वदृश्यन्त; G₁. 8 M संप्रदृश्यन्त (for प्रल). — ^d) D₅. 7 निहताः; T₃ G₁. 8 [अ]निहताः (G₁ 'तैः); M₃ निगताः (for निहताः). K₁. 4 B₁ T₄ शरैः; T₂ परे (for परैः).

16 ^a) Dn₂. n₃ D₄ T₃ M₂-4 आलोक्य; D₇ आलोक्य. D₅ कुद्धो (for युद्धे). — ^b) Dn D₁₀ योद्धा; D₅. 8. 9 योधान्; M₂-4 योधा (for योधा). B₁ D₉

सहस्रशः (for समन्ततः). D₁ तावका योधसत्तमाः. — ^c) D₅ om. from वेगात् up to ता (in 17^a). B Dn D₂. 5. 7. 9 वीरास्; D₄ S सर्वे (for वेगात्). D₁ पलायिता वार्यमाणाः. — Dn D₇ om. (hapl.) 16^d-17^a; D₅ reads the same on marg. — ^d) Ś₁ K₁ D₁. 3. 4. 10 पुत्रेण तव (by transp.); D₅ मद्रपुत्रेण.

17 Dn D₇ om. 17^a; D₅ om. up to ता (in 17^a) (for both, cf. v. l. 16). D₅ reads 17^a on marg. — ^a) K₂ D₁. 3. 10. 11 च (for तु). D₄ संकुद्धो (for तान्वीरान्). — ^b) D₂ सान्त्वयामास (for वारया). D₁ सत्वरं; D₁ तावकान्; G₁. 3 सारवत् (for सान्त्वयन्). — ^c) K₂ चाभिः (for चास्य). D₃. 10 T₃ केचित्; Dn₁ योधाश्च; T₄ G₁ किंचित् (for कश्चित्). — ^d) D₈. 10. 11 चकुर. Ś₁ K₁ D₃. 6. 8. 10 T₃. 4 G₁. 2 महारथाः; Dn₁ समन्ततः (for महारथः).

18 ^a) K₂ गंधार. — ^c) D₅ महाराजन्; T₃ (2. 3 'राजं (for 'राज). — ^d) K₃ S वचनक्षमं (for 'क्षमः).

19 ^a) B₁-4 D₈. 9 किं च नः; B₅ Dn₁ किंचन; D₅ किंचिन्नः; D₇ किं सिन्नः; G₂ M₃ किं नु सं- (for किं नः सं-). K₂. 4. 5 T₂-4 किं नः (K₁. 5 तु; T₁ नु) संप्रेक्ष्यमाणानां (K₂ 'ना'नां; Dn₂. n₃ D₂. 6 किं च नः प्रे (Dn₃ किं नः संप्रे)क्ष्यमाणानां. — ^b) K₄ हन्यतां (for 'तैः). D₂. 7 बलं. — ^c) D₅ नियुक्तम् (for न युक्तम्). — ^d) Dn₁. 11 शासति (for भारत).

20 ^a) K₃ D₂. 5. 7 संहतैर् (for सहितैर्). D₃. 10. 11 चापि; M एव (for नाम). T₃ न च भीतस्तु योद्धव्यम्; G₂ सहैर्भिर्मम यो. — ^b) B (except B₂) D₈. 9 T₁-3 G₁ M₂. 4 [ए]वं; Dn₁ D₂. 5. 7 नः; T₄ M₃ [ए]व (for [ए]व). — G₃ om. 20^c-21^d. — ^c) M₃ तस्मात् (for कस्मात्). T₃. 4 G₁. 2 M₂. 4 स्मरन्; M₃ स्मरन् (for परान्). B D₁. 4. 8. 9 T₁. 2 M₁ एवं (for एव). K₄. 5 अथ कर्मकरानेवं; Dn D₂. 5-7 अक्र (D₂. 5. 7 स क)सान्मद्रकानेवं. — ^d) K₃ यतो; Dn D₂. 5-7 प्रभो

दुर्योधन उवाच ।

वार्यमाणा मया पूर्वं नैते चकुर्वचो मम ।

एते हि निहताः सर्वे प्रस्कन्नाः पाण्डुवाहिनीम् ॥ २१

शकुनिरुवाच ।

न भर्तुः शासनं वीरा रणे कुर्वन्त्यमर्षिताः ।

अलं क्रोद्धुं तथैतेषां नायं काल उपेक्षितम् ॥ २२

यामः सर्वेऽत्र संभूय स्वाजिरथकुञ्जराः ।

परित्रातुं महेष्वासान्मद्राजपदानुगान् ॥ २३

(for व्रतो). D_{9.10} नृपः; T G₁ M [s]नव (for नृप).
G₂ कुतो वा मर्षसे नृप.

21 G₈ om. 21 (cf. v. l. 20). —^δ B D_{2.3.6.8.9}
नैव; D_n नैव; T₃ G_{1.2} न ते (for नैते). T_{3.4} G₂
कुर्वन् (for चक्रुः). K₄ नृप (for मम). T_{1.2} नैते
कुर्वन्ति शासनं. —° D₃ एतेहि; D₅ एतेन; D_{7.10.11}
एते वि; T_{3.4} G_{1.2} M₂₋₄ तथा ते; M₁ त एते (for
एते हि). K₅ सहिताः; B D_{8.9} सहिताः; D₃ निहिताः.
—^δ B₁ D₉ प्रस्कन्दाः; D_n D_{4.7} G₂ प्रस्कन्ना; D_{1.7}
(marg. sec. m.) आश्रिताः; T₃ प्रपन्नाः (for °स्कन्नाः).
K₅ D_n D_{7.10} G₁ वाहिनी (D₁₀ नीः) (for °नीम्).
T_{1.2} प्र(T₁ प्रा)स्कन्दंतोरिवाहिनीं.

22 G₁ om. the ref. After the ref., D_n D₆ ins.:

100* वार्यमाणो (sic) मया पूर्वं न कृतं वचनं त्वया ।

[D₆ न भलेः शासनं वचः (for the post. half).]

—^α D₅ om. न भर्तुः शासनं. D₃ भृत्यः; D₄ T₃ भर्तु-
(for भर्तुः). T₁₋₃ G_{2.3} M शूरा; T₄ योधा (for वीरा).
—^δ D₉ T₄ G₂ [s]कुर्वन् (for कुर्वन्ति). —° D_{2.7}
अलं. K₃ D_n D_{2.3} क्रोधं; T_{1.2} C_v रोद्धुं; T_{3.4} G_{2.3}
योद्धुं; G₁ om. (for क्रोद्धुं). K₂ D_{3.10.11} अयैतेषां;
K_{4.5} D₁ T_{1.2} M C_v तवैतेषां; B₂ तथैतेषां; T₃ ततो
ह्येषां; T₄ न तैस्तेषां; G_{1.3} न चैतेषां; G₂ न ते तेषां
(for तथैतेषां). D₄ अलं क्रोधेन वै तेषां. —^δ D_{3.5}
नाथ; T₂ नालं; G₂ सायं (sic) (for नायं). D_{1.5.8}
कालम्; D_{2.7} काल (for काल). D_{4.6} उपेक्षितुः (D₆
°तः); T₂ °रितुं; T₃ उपस्थिते (for उपेक्षितुम्).

23 ^α B_{1.3.5} D_{8.9} T_{3.4} G₃ M₁ यामः; G₂ वधं
(for यामः). D_{1.7} सर्वेपि; D_{2.5.9} G₃ सर्वत्र; D_{3.}
4.10.11 सर्वे च (D₄ नु) (for सर्वेऽत्र). K₄ संयुज्य (for
संभूय). — After 23^α, T₄ reads 23^{αδ} (transposed)
for the first time, repeating it in its proper place.

अन्योन्यं परिरक्षामो यत्नेन महता नृप ।

एवं सर्वेऽनुसंचिन्त्य प्रययुर्यत्र सैनिकाः ॥ २४

संजय उवाच ।

एवमुक्तस्ततो राजा बलेन महता वृतः ।

प्रययौ सिंहनादेन कम्पयन्वै वसुंधराम् ॥ २५

हृत विध्यत गृहीत प्रहरध्वं निकृन्तत ।

इत्यासीत्तुमुलः शब्दस्तव सैन्यस्य भारत ॥ २६

पाण्डवास्तु रणे दृष्ट्वा मद्राजपदानुगान् ।

C. 9. 982
B. 9. 16. 27
K. 9. 17. 26

K₄ om. 23°-24^δ. —° D_{n1.2} D_{5.7} महेष्वासा; D_{2.8}
M₁ °ष्वास (for °ष्वासान्). T₄ (first time) महेष्वासान्परि-
त्रातुं. —^δ Ś₁ K_{1.3} सहानुगान्; B_{4.5} पुरोगमान्;
D_{n2.3} D₅₋₇ वशानुगान् (D₅ गाः) (for °पदां).

24 K₄ om. 24^{αδ} (cf. v. l. 23). —^α B (except
B₂) परिरक्षामः; D₈ °रक्षेतो; D₄ T₃ G₂ M चाभि-
रक्षामो; D_{3.9} परिरक्षाय; G_{1.3} चापि रक्षामो (for परि°).
—^δ Ś₁ D₁₋₃ [अ]न्विताः; D₄ भृशं; D₉ नृपं; T₄
(sup. lins. as in text) वृताः (for नृप). — Ś₁ K₁
lacuna for 24°-25^δ. K₂ D₄ om. 24^{αδ}. —° K₃
सर्वं (for सर्वे). K₃₋₅ D_n D_{1.2.3.8.9} T₁₋₃ M₁ तु;
B₃ G₂ सु (for स्नु). D_{5.7} एवं संचिन्त्य सर्वे तु. —^δ
T₂ प्रयामो (for प्रययुर). D₁ सर्वैः; D₉ मद्रः; T₃
G₂ तत्र (for यत्र).

25 Ś₁ K₁ lacuna for 25^{αδ}. K_{2.3} B D_{n1.2} D_{1-3.}
5-8.10 T₁₋₃ om. the ref. K₄ om. 25^{αδ}. —^α D₃
उक्त्वा (for उक्तस्). D_{10.11} T₄ G₂ तदा (for ततो).
T₃ G₃ राजन् (for राजा). K₂ इत्युक्तस्ते सुतो राजन्.
—^δ D_{1.7} बलेन; T_{1.2} सैन्येन (for बलेन). D_n
D₂₋₅ नृप; T₂ घृतः (for वृतः). K₂ युद्धे शकुनिना
तदा. —^δ K₃ कंपयंतो; S °यानो (for °यन्वै). D₁
जगन्नयं (for वसुंधराम्). D_{3.10.11} कंपयन्निव मेदिनीं.

26 ^α D₄ T_{1.2} व्रत (for हत). T_{3.4} G M व्रत
गृही (M₁ °ह्)त युध्यध्वं. —^δ G₃ प्रहरन्ति (for °रध्वं).
K₂ निवर्तत; T₄ निगृह्णत (for निकृन्तत). —° D_{n2.}
n₃ D_{1.3-5.7} तुमलः (D₇ °ळः); D₂ तुमुळः. K₃ इत्या-
सीत्तुमुलं युद्धं. —^δ D₆ स्वसैन्यस्य च चक्षतः.

27 ^α M₂ तावकास् (for पाण्डवास्). D₄ [s]पि;
T_{1.2} तान्; T_{3.4} G M च (for तु). S (except T_{1.2})
राजन् (for दृष्ट्वा). D₁ तथापि निहताः सर्वे. —^δ B₅
पुरोगमान्; D_{n1} D_{2.3.7} वशानुगान्; D₁ °पदानुगाः.

C. 9. 962
B. 9. 16. 28
K. 9. 17. 26

सहितानभ्यवर्तन्त गुल्ममास्थाय मध्यमम् ॥ २७

ते मुहूर्ताद्रेणे वीरा हस्ताहस्तं विशां पते ।

निहताः प्रत्यदृश्यन्त मद्रराजपदानुगाः ॥ २८

ततो नः संप्रयातानां हतामित्रास्तरस्त्रिनः ।

हृष्टाः किलकिलाशब्दमकुर्वन्सहिताः परे ॥ २९

अथोत्थितानि रुण्डानि समदृश्यन्त सर्वशः ।

पपात महती चोल्का मध्येनादित्यमण्डलम् ॥ ३०

T₃ G₂ M₁. 2. 4 दृष्ट्वा मद्रपदानुगाः; M₃ दृष्ट्वा मद्रराजपदानुगाः (hypermetric). — After 27^{ab}, D₁ ins. :

101* पश्यतां तव पुत्राणां पाण्डुपुत्रैरसंभ्रमम् ।

— D₁ om. 27^a-29^b. T₂ om. (hapl.) 27^a-28^a. — °) S₁ K₁. 2 संहतान्. D₂ सहिताश्च न्यवर्तन्त; T₁ सहिता न ह्य; T₈ G₁. 8 M सहिताः संन्य; T₄ °ताः संनिपात्यन्त; G₂ निर्भीतिका निवर्तन्त. — °) D₇ corrupt. D_n सेनाम्; G₃ बलम्; C_a (gloss : व्यूहविशेषम्) C_v (gloss : सेनामुखम्) गुल्मम् (as in text). D_n चोत्तमां (for मध्यमम्). T₃ G₂ गुल्ममध्यास्तु मध्यम्.

28 D₁ T₂ om. 28 (cf. v. l. 27). M₁ om. 28. — °) T₂. 4 G मुहूर्तानु; M₂. 4 ते मुहूर्त (for °र्तद्). T₁ G₁ वीर. — °) S₁ K₁. 8 B₁. 3 D₁. 8. 9 हस्ताहस्तं; B₃ हस्तारूढां; D_n D₂. 5. 7 तावकाश्च (D_n D₇ °काश्च); D₈ तावकाय; D₁₀. 11 T₃ G M₃ C_v हस्ताहस्तं; T₁ हतदर्पा; T₄ हस्तं हस्ता; C_a (gloss : झटिति) हस्ताहस्तं (as in text). — °) D₈ निहताः (for निहताः).

29 D₁ om. 29^{ab} (cf. v. l. 27). B₄ lacuna for 29^{ab}. — °) K₄ ततोनुसंप्रयाताञ्चो. — °) K₅ B₁. 6 D_n D₃-9 हतमद्रास; B₂ D₂-4 T₄ हता मद्रास (for हतामित्रास). G₃ M₁ तपस्त्रिनः (for तर°). — °) K₄. 5 दृष्ट्वा; D₁ ततः (for हृष्टाः). S₁ K₁-8 कलकल; D₇ किलकिला; S (except G₁) किलकिला. — °) K₄ सहिताः (for सहिताः). K₃ परैः (for परे). D₁ पाण्डवाश्चिरे मुदा; S (except T₁. 2) अकुर्वन्त रणे परे.

30 D₃ om. 30^a-31^b. — °) S₁ K₁ अथोत्थिता*; K₄. 5 ततस्ततो हि (for अथोत्थितानि). S₁ K₁. 8 दंडानि; K₂ D_n. 2 रुंडानि; K₅ D₃ T₁ G₁. 8 मुंडानि; D_n. 1. 3 रुंडानि; T₂ युद्धानि; T₃. 4 G₂ कुंडानि (for रुण्डानि). D₁₀. 11 उथितानि कबंधानि; M अथो (M₁ °त्रो) स्थितान्यु- (M₁ °न्व) रुंडानि. — °) S₁ K₁. 8-5 सर्वतः; S भारत (for सर्वशः). D_n D₂. 5-7 कबंधानि सहस्रशः. — °)

रथैर्भयैर्युगाश्चैव निहतैश्च महारथैः ।

अश्वैर्निपतितैश्चैव संलब्धाभूदसंधरा ॥ ३१

वातायमानैस्तुरगैर्युगासकैस्तुरंगमैः ।

अदृश्यन्त महाराज योधास्तत्र रणाजिरे ॥ ३२

भग्नचक्रात्रथान्केचिदवहंस्तुरगा रणे ।

रथार्थं केचिदादाय दिशो दश विवभ्रमुः ।

तत्र तत्र च दृश्यन्ते योक्त्रैः श्लिष्टाः स वाजिनः ॥ ३३

B₁-3. 5 D_n. 2. 3 D₂. 6. 8. 9 मध्ये च; D₇ मध्ये वा; M₁ मध्याद् (for मध्येन). B D_n D₂. 4-9 T₁. 2 M₁ -संलब्धा- (D₂. 7 °ळा)त्.

31 D₃ om. 31^{ab} (cf. v. l. 30). D₁ om. 31-37. — °) D₃ मानैर; S (except T₁. 2) भग्न- (for भग्नैर). K₄ युगाल्यैश्च. — °) T₃ G₂ निहताश्च महारथाः (G₂ °थैः). — °) D_n अति; D₄ अश्वि- (for अश्वैर). D₅ T₁ M₁ निपतितैश्च. D₃ पुनं (for एव). — °) D₃ स्वच्छिन्ना. S₁ K₁. 2 [आ]सीद् (for [अ]सीद्). D₄ क्षिप्रमाणैश्च भारत; S दृश्यन्ते (M₁ क्षिप्रयति) स समततः.

32 D₁ om. 32 (cf. v. l. 31). — °) G₂ पलायमानैर (for वातायमानैर). T₂. 4 G M अप (T₃ °व) रैर (M₁. 2. 4 °रै) (for तुरगैर). T₁. 2 वातायमानास्तुरगा- — °) K₂ corrupt. D₃ M₂-4 युगास (D₃ °श) कैर. K₄. 5 B D_n D₂-7. 9-11 ततस्ततः (for तुरंगमैः). D₈ युगासक्तास्ततः परे; T₁. 2 युगासक्ताः समततः. — °) S अ- (M₁ आ) कृत्यन्त (for अदृश्यन्त). — °) D₃ योधास; T₁. 2 योवैर; M₂. 4 योधास; M₃ हतास (for योधास). D₃ तत्र च (hypermetric) (for तत्र). D_n T₄ महारणे (for रणाजिरे).

33 D₁ om. 33 (cf. v. l. 31). B₂ om. 33. K₄. 5 om. 33^{ab}. — °) G₂ रणे (for रथान्). D₃ चक्रे (for केचिद्). T₄ भग्नचक्रथाः केचिद्. — °) B₃ D_n. 11 अहरंस; T₃. 4 G₃ अमं (G₃ °म) तस; M₁ ऊहुश्च (for अवहंस). K₃ D₂. 3. 8. 9 (G₂ M₃ तुरगान् (for तुरगा). D_n अवहन्त्यु रणाजिरे. — °) S₁ K₁ रथा*; K₂ रथांश्च; D₄ युगाया (sic); T₃ रणात्तान्; T₄ G₁. 8 रथार्थ; (G₂ रणात्तान्; M₁ रणादि (for रथार्थ). — °) D₃ दिशो दिशो; D₄ तत्र तत्र (for दिशो दश). B₃ विदुर्बुधः (for विवभ्रमुः). — °) K₃ D_n D₂-7 स दृश्यन्ते; D₁₀. 11 G₁ व्यदृश्यन्त (G₁ °ते); M₁ प्रदृश्यन्ते (for च दृ). — °) T₄ योक्त्राः (for योक्त्रैः). K₃ कृष्टा; K₄. 5 D_n D₃-7. 9 श्लिष्टा; D₈ श्लिष्टा (for श्लिष्टा). K₄ [अ]स;

रथिनः पतमानाश्च व्यदृश्यन्त नरोत्तम ।
 गगनात्प्रच्युताः सिद्धाः पुण्यानामिव संक्षये ॥ ३४
 निहतेषु च शूरेषु मद्राजानुगेषु च ।
 अस्मानापततश्चापि दृष्ट्वा पार्थो महारथाः ॥ ३५
 अभ्यवर्तन्त वेगेन जयगृध्राः प्रहारिणः ।
 बाणशब्दरवान्कृत्वा विमिश्राञ्छनिस्वनैः ॥ ३६
 अस्मांस्तु पुनरासाद्य लब्धलक्षाः प्रहारिणः ।

शरासनानि धुन्वानाः सिंहनादान्प्रचुक्रुशुः ॥ ३७
 ततो हतमभिप्रेक्ष्य मद्राजबलं महत् ।
 मद्रराजं च समरे दृष्ट्वा शूरं निपातितम् ।
 दुर्योधनबलं सर्वं पुनरासीत्पराञ्जुषम् ॥ ३८
 वध्यमानं महाराज पाण्डवैर्जितकाशिमिः ।
 दिशो भेजेऽथ संभ्रान्तं त्रासितं दृढधन्विभिः ॥ ३९

C. 9. 995
 B. 9. 18. 40
 K. 9. 17. 38

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

Ks Ds. 7. 10. 11 स; Ds Ts. 4 G च (for स). Ds
 वाजिनं. Ś1 K1. 2 योक्त्राकृष्टाः स वाजिनः; T2
 छिष्टा रणाजिरे; M1 रथैः छिष्टाश्च वाजिनः.

34 D1 om. 34 (cf. v. l. 31). —^a G2 रथेन.
 Dn D2. 5-8 T1. 2 M1 पाल्य (Ds त)मानाश्च; T4 पत-
 मानानां (for मानाश्च). —^b Ks Ds. 10. 11 दृश्यन्ते स;
 Bs D2. 5. 7 व्यदृश्यन्ते; T1 प्रदृश्यन्ते (for व्य). Ks-5
 Ds नृपोत्तमाः; B2. 4. 5 Ds. 9 T1. 2 M नृपोत्तमः; Bs
 नृपसत्तम (hypermetric); Dn D2. 5-7. 11 Ts. 4 नरो-
 त्तमाः; G2. 8 त्तमं (for त्तम). B1 दृश्यन्ते नृपसत्तम.
 —^c G2 गगन (for गगनात्).

35 D1 om. 35 (cf. v. l. 31). Ds om. 35^a-36^b.
 —^a Dns ते हतेषु; T2 सहितेषु (for निह). Ś1
 K1. 2 [अ]य; Ts M तु (for च). Dn D2. 5. 7 सर्वेषु;
 Ds वीरेषु (for शूरेषु). —^b K4. 5 B D2. 8. 3-11 वै
 (for च). Ds मद्राजानुजिजीविषुः (sic); S (except T1. 2)
 जपदानुगैः. —^c K4. 5 अत्र; B Dn D2. 5-8 एव (for
 अपि). —^d D10 पार्थो. T2 मया हताः (for महा-
 रथाः).

36 D1 om. 36 (cf. v. l. 31). Ds om. 36^a (cf.
 v. l. 35). —^b B4 Ds -गृध्राः (for -गृध्राः). — After
 36^a, M1 reads 37^a for the first time, repeating it in
 its proper place. Ds. 7 om. (hapl.) 36^a-37^b. —^c
 Ds धनुः; Ms. 4 जय (for बाण). T4 शैख; M1
 भेरी (for शब्द). M1 रवं (for रवान्). M2-4 श्रुत्वा
 (for कृत्वा). —^d Ds मिश्रिताः; M1 मिश्रितं (for
 विमिश्राच). Some MSS. निस्वनैः.

37 D1 om. 37 (cf. v. l. 31), Ds. 7 om. 37^a

(cf. v. l. 36). M1 reads 37^a for the first time
 after 36^a. —^a B2 अथास; Ds अथास (for अ-
 सास). —^b Ś1 K1 B8 Dn1 लब्धलक्ष्याः; K2 रवा;
 K4 D4 लक्षा; Ts लब्धलक्षाः; Gs लब्धलक्ष (for
 लक्षाः). —^c T2-4 G2. 8 M2-4 धुन्वानाः. K4 शरा-
 सनं विधुन्वानाः; Ds. 9 बाणशब्दरवान्कृत्वा (= 36^a).
 —^d T4 ततो नादं; G1. 8 M सिंहनादं (for नादान्).
 Ś1 K1 विचुक्रुशुः; K4. 5 प्रचक्रतुः (Ks सुः); Ds. 4 प्रच-
 क्रुशुः (for प्रचु).

38 Ds reads 38^a twice. —^a Dn Ds. 8 (both
 times). 7 अनु; Ds अपि (for अभि). — Dn2 om.
 (hapl.) 38^b. —^b Ds महान् (for महत्). —^c Ś1
 K1 lacuna for दृष्ट्वा शूरं. Dn Ds-7 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा).
 D10 निपातितः. K2 धर्मराजेन पातितं. — Ds om.
 38^c-39^d. —^e M1 ततो दुर्योधनबलं. —^f D1 सर्वम्
 (for पुनर्). D4 आयात् (for आसीत्).

39 Ds om. 39 (cf. v. l. 38). D1 om. 39. Ś1
 K1-3 om. 39^a. —^a B1 Dn1 D4 Ts. 4 G1. 8 M च
 (for अथ). Ds संप्राप्ते; T1 संभ्रातास (for संभ्रान्तं).
 —^b Dn2. n3 त्रासितुं; D1 तत्र तद्; D10 आमितं;
 T4 त्रासिता (for तं). Ds दृढधन्विभिः; M1 धन्विनः.

Colophon. — Adhy. name: Ś1 K1-3 मद्राजबल-
 वधः; Ds दुर्योधनसैन्यभंगाः; T1 शल्यपदानुगवधः; Ms. 4
 मद्राजपदानुगवधः; Ms मद्रागमवधः. — Adhy. no.
 (figures, words or both): Dn D4. 10 17 (as in
 text); Dn (marg.) S 18. — Śloka no.: Dn 37;
 Ds 39.

१८

C. 9. 995
B. 9. 19. 1
K. 9. 18. 1

संजय उवाच ।

पातिते युधि दुर्धर्मे मद्राजे महारथे ।

तावकास्तव पुत्राश्च प्रायशो विमुखाभवन् ॥ १

वणिजो नावि भिन्नायां यथागाधेऽप्लवेऽर्णवे ।

अपारे पारमिच्छन्तो हते शूरे महात्मनि ॥ २

मद्राजे महाराज विव्रस्ताः शरविक्षताः ।

अनाथा नाथमिच्छन्तो मृगाः सिंहादिता इव ॥ ३

वृषा यथा भयशृङ्गाः शीर्णदन्ता गजा इव ।

मध्याह्ने प्रत्ययायाम निर्जिता धर्मसुनुना ॥ ४

18

1 M⁴ om. the ref. —^a) K⁴ B² D³. 4. 9 T² M²⁻⁴ पतिते. Dn¹. n² दुर्धर्मे; D³ दुर्धर्मे (for 'र्वे'). —^c) Dn D⁸ तत्र (for तव). —^d) Ś¹ K¹ ययुः; D¹ स्थिता; (for [अ]भवन्). M¹ प्रायस्ते विमुखा रणात्.

2 D¹ om. 2^a-3^b. —^b) K⁴ D³ corrupt. K³ S महार्णवे; B (except B²) Dn D². 5-9. 11 [s]र्णवेऽप्लवे (by transp.); D⁴ [s]र्णवेऽप्लवात्. —^c) D² (marg. as in text) अगाधे; T⁴ अपारः (for अपारे). —^d) Dn D⁸. 7 om. (hapl.) 2^a-3^c; K⁴. 5 read it after 4^c. —^d) D² (marg.; orig. as in text) हतनेत्रा (for हते शूरे). K⁴. 5 B D². 5. 8-11 T¹. 2 M¹ महात्मना.

3 For the sequence in K⁴. 5, cf. v. l. 2. Dn D⁸. 7 om. 3^{ab}; D¹ om. 3^{ab} (for both, cf. v. l. 2). —^a) K⁴. 5 महाराजे; M²⁻⁴ हते राजन् (for महाराज). —^b) T¹. 2 विव्रेसुः (for विव्रस्ताः). D³ T². 3 शरविक्षिताः. —^d) D⁵. 7 यथा (for इव). T³ मृगाः सिंहादि-वादिताः.

4 For the sequence in K⁴. 5, cf. v. l. 2. D¹. 4 om. (hapl.) 4^{ab}. —^a) D⁵. 7 यथा वृषा (by transp.); M¹ वृक्षा यथा. G⁸ भिन्नशृङ्गाः; M⁴ भयदन्ताः (for 'शृङ्गाः'). —^b) K¹ चीर्णः; T² जीर्णः (for क्षीर्णः). D³. 10. 11 M². 4 यथा गजाः (for गजा इव). —^c) Dn D¹. 4-7 प्रसुपायाते (D⁴ 'ति'); T¹. 2 प्रसुपायाता; T⁴ 'पायातं (for 'पायाम'). —^d) Dn¹ M⁸ निजितो; Dn². n⁸ 'ते; G⁸ 'तं (for 'ता). K⁴. 5 B Dn D²-11 [अ]जात-

न संधातुमनीकानि न च राजन्पराक्रमे ।

आसीदुद्दिहते शल्ये तव योधस्य कस्यचित् ॥ ५

भीष्मे द्रोणे च निहते स्रतपुत्रे च भारत ।

यदुःखं तव योधानां भयं चासीद्विशां पते ।

तद्भयं स च नः शोको भूय एवाभ्यवर्तत ॥ ६

निराशाश्च जये तस्मिन्हते शल्ये महारथे ।

हतप्रवीरा विध्वस्ता विकृताश्च शितैः शरैः ।

मद्राजे हते राजन्योधास्ते प्राद्वन्भयात् ॥ ७

अश्वानन्ये गजानन्ये रथानन्ये महारथाः ।

शनुणा; D¹ पांडुपुत्रकैः (for धर्मसुनुना).

5 D¹ om 5. —^a) D⁴ T⁴ G न संस्थातुम्; M³ नासंधातुम् (for न सं). G² अनीकेषु; G⁸ 'कानां (for 'कानि). —^b) D⁸ तव (for न च). D⁴ G¹ पराक्रमं (for 'क्रमे). —^c) D⁵. 6 युधि (for बुद्धिर्). Ś¹ K¹ सैन्ये (for शल्ये). —^d) K² D¹⁰. 11 भूयो; D¹ न च; D⁸ ततो (for तव). G² M³ योधस्य.

6 ^a) D³. 6 भीष्मद्रोणे. —^b) T⁴. 4 (G². 8 पातिते (for भारत). —^c) D² तद् (for यद्). K³ तनु; D¹ अथ (for तव). M योधानां. —^c) (G¹. 3 तच् (for स). G² वै (for नः). D⁴ तद्भयं स शोकोः स्वाद् (sub-metric); T² तद्भयं च न शोकोपि. —^d) K³ [अ] भिवर्तत; K⁴ B² D⁵ [अ]भ्यवर्तते; M²⁻⁴ 'वर्धत (for 'वर्तत).

7 ^a) B Dn D⁵-9 तु (for च). B¹ D¹. 9 T⁸ G M राजन् (for तस्मिन्). —^b) D¹ T³ M महारथाः. —^c) For 7^{ab}, T⁴ subst.:

102* निराशश्च हते शल्ये राजा राजन्महायशः ।

— D¹ om. 7^{cd}. —^d) D². 5. 7 निकृताश्च (for निकृ-त्ताश्च). D⁵ च सितैः; S निशितैः (for च शितैः). K⁴. 5 निकृत्ता (K⁴ 'तां)श्च सहस्रशः; D¹ विनिकृत्ताः शितैः शरैः. —^e) Dn². n⁸ D⁵. 7 तस्मिन् (for राजन्). M¹ ये शिष्टा मद्राजस्य. —^f) M²⁻⁴ योधास्य.

8 Ś¹ K¹. 2 Dn¹. n² D⁸ M³ om. (hapl.) 8; Dn³ reads it on marg. —^{ab}) Dn³ transp. गजानन्ये and रथानन्ये. —^c) D¹ जवनानन्ये; T¹. 4 'संपन्नान्; G²

आरुह्य जवसंपन्नाः पादाताः प्राद्रवन्मयात् ॥ ८

द्विसाहस्राश्च मातङ्गा गिरिरूपाः प्रहारिणः ।

संप्राद्रवन्हते शल्ये अङ्कुशाङ्गुष्ठोदिताः ॥ ९

ते रणाद्भरतश्रेष्ठ तावकाः प्राद्रवन्दिशः ।

धावन्तश्चाप्यदृश्यन्त श्वसमानाः शरातुराः ॥ १०

तान्प्रभग्नान्द्रुतान्दृष्ट्वा हतोत्साहान्पराजितान् ।

अभ्यद्रवन्त पाञ्चालाः पाण्डवाश्च जयैषिणः ॥ ११

बाणशब्दरवश्चापि सिंहनादश्च पुष्कलः ।

वाजिसंपन्नाः; M2. 4 जय° (for जव°). D4 विमुखास्त्यज्य
संयामः. —^a) K4 Dn3 D2. 4. 5. 7-9 G3 M1 पदाताः; D8
प्रधानाः; T4 प्रदुताः (for पादाताः). K3. 5 D2. 4. 10. 11
तथा; K4 तदा; D1 दिशः (for भयात्).

9 ^a) D2. 4. 10. 11 द्विसहस्राश्च; T3. 4 G द्विसहस्रं.
^b) D1 गिरिराजसमा युधि. — T4 om. (hapl.) 9°-11^d.
—^a) Ś1 K1. 2 D4 अङ्कुशाङ्गुष्ठः; K4. 5 अङ्कुशाङ्गुष्ठः; M1
साङ्कुशाङ्गुष्ठः. Dn D2. 5. 7. 10. 11 नोदिताः. D1 अङ्कुशेन
प्रणोदिताः.

10 T4 om. 10 (cf. v. l. 9). D1 om. 10-12.
—^a) Dn D2. 6-7 T3 G2 रणे (for रणाद्). K1. 5 D9
भरतश्रेष्ठश्च. —^b) B1 D4. 9 भयात्; D3 दिशः (for दिशः).
—^c) D3. 10. 11 G3 M3 धावन्तश्च; D4 वेपन्तश्च; G2 जीव-
न्तश्च (for धावन्तश्च). Dn2 [s] श्वान्; D9 [s] प्यथ
(for चापि). Dn2 D10. 11 G2 [अ] पयामः; D3. 6
पयामः; D4 दृश्यन्त (for [अ] दृश्यन्त). K2 T2 घा(T2
या) वन्तश्च प्रदृश्यन्त; D7 धावन्तश्चाप्यदृश्यन्त. —^d) Dn
D8 corrupt. D3. 10. 11 श्व(D3 श्वा)समानाश्च; M1 श्वसन्तश्च
(for श्वसमानाः). K1 यथोरगाः; B D4. 5. 7-9 शराहताः;
D2 शरादिताः; D3 महारथान्; D10 शरातुरान्; D11
श्रमातुरान्; Bom. ed. शराहतान् (for 'तुराः).

11 T4 om. 11 (cf. v. l. 9). D1 om. 11 (cf. v. l.
10). —^a) K4. 5 B4 D6. 9 T3 G1. 2 M1. 3. 4 हतान्;
D4 हतान्; D7 क्षतान्; G3 हते; M2 गतान् (for
द्रुतान्). — The portion of the text from 11° up
to 35^b is lost in B2 on missing folio. —^c) Ś1
K1. 3 D10. 11 T3 अभ्यवर्तत. D2. 7 पाञ्चालाः; D4 पाञ्चा-
लान्; Bom. ed. पञ्चालाः.

12 B2 missing (cf. v. l. 11). D1 om. 12 (cf.
v. l. 10). —^a) K2 T4 शल्य- (for 'शब्द'). K3. 5
B4. 5 D2. 5. 8. 9 T3 M1 रवाश्च; K4 Dn D3. 4. 6. 7. 10

शङ्खशब्दश्च शूराणां दारुणः समपद्यत ॥ १२

दृष्ट्वा तु कौरवं सैन्यं भयत्रस्तं प्रविद्रुतम् ।

अन्योन्यं समभाषन्त पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ १३

अथ राजा सत्यधृतिर्जितामित्रो युधिष्ठिरः ।

अथ दुर्योधनो हीनो दीप्तया नृपतिश्रिया ॥ १४

अथ श्रुत्वा हतं पुत्रं धृतराष्ट्रो जनेश्वरः ।

निःसंज्ञः पतितो भूमौ किल्बिषं प्रतिपद्यताम् ॥ १५

अथ जानातु कौन्तेयं समर्थं सर्वधान्विनाम् ।

रवाश्च (for 'रवश्च'). B1. 3 D4. 9 [ए]व (for [अ]पि).
—^b) K2. 4. 5 B3-5 D5 M1 सिंहनादाश्च पुष्कलाः (K2
'राः); Dn D2-4. 6. 7. 10 'नादांश्च पुष्कलान्. —^c) B (B2
missing) D8. 9 नादश्च; D4 M1 शब्दश्च (for 'शब्दश्च').
—^d) D4 दारुणास्तव जलिरे; M1 समपद्यन्त दारुणः.

13 B2 missing (cf. v. l. 11). —^a) T3 G1
दृष्ट्वा; T4 G2. 3 तद्दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तु). S तावकं (for
कौरवं). D1 दृष्ट्वा तु कौरवानीकं. —^b) T3. 4 भयात्;
G2 जय- (for भय-). D4 अस्तं (for 'त्रस्तं'). B1 परि-
द्रुतं; D8 विप्रं; D10 प्रदुं (for प्रविं). —^c) T1
समभाषन्त; G2 'धावन्त (for 'भाषन्त). —^d) D2. 7
पाञ्चालाः; Bom. ed. पञ्चालाः.

14 B2 missing (cf. v. l. 11). —^a) D3. 7 अथ
(for अद्य). D1 हतामित्रः (for सत्यधृतिर्). —^b) D1
सत्यवादी; D3. 4. 10. 11 T3 G M हतामित्रो (for जितां).
—^c) K3 Dn D2. 7 (orig.) दीनो; D1. 7 (marg. sec.
m.) राजा; D6 om. (hapl.) (for हीनो). —^d) G2
दीप्तोयं (for दीप्तया). K2. 3 दीप्तया राज्यसंपदा; B (B2
missing) D8. 9 दी(D8 द)साया नृपतिश्रिया; Dn त्यज्यतां
नृपतिश्रियं (Dn2 'यः); D1. 7 (marg. sec. m.) भाषय-
हीनो न्यवास्थितः; D2. 5 (before corr.) 7 (orig.) दी-
(D7 ही)यतां नृपतिः श्रियं; D4 श्रिया च दीप्तया नृपः.
— After 14, D4 ins.:

103* अद्य दिष्ट्या क्षमाशयनं निरतामासुचक्षुषः (sic) ।
द्रौपद्या यश्च संकल्पः संसिद्ध इति घुष्यताम् ।

15 B2 missing (cf. v. l. 11). —^a) D6 स ह
(for अद्य). K4 [आ]श्रुत्य (for श्रुत्वा). G2 क्षल्यं (for
पुत्रं). —^b) D1 नरेश्वरः; G3 जनेश्वर. D4 धृतराष्ट्रे
जनाधिपे. —^c) K4. 5 B (B2 missing) Dn D1-3. 5-7.
8-11 विह्वलः (D2. 7 'ळः); D8 विह्वलः (sic) (for निःसंज्ञः).
— D8 reads 15^d-16^d twice. —^d) T1. 2

C. 9. 1012
B. 9. 19. 17
K. 9. 18. 17

अद्यात्मानं च दुर्मेधा गर्हयिष्यति पापकृत् ।
अद्य क्षतुर्वचः सत्यं स्मरतां ब्रुवतो हितम् ॥ १६
अद्यप्रभृति पार्थाश्च प्रेष्यभूत उपाचरन् ।
विजानातु नृपो दुःखं यत्प्राप्तं पाण्डुनन्दनैः ॥ १७
अद्य कृष्णस्य माहात्म्यं जानातु स महीपतिः ।
अद्यार्जुनश्चतुर्घोषं धोरं जानातु संयुगे ॥ १८
अस्त्राणां च बलं सर्वं बाह्योश्च बलमाहवे ।

G₁. 3 निःसंज्ञः (for किंविधं). S₁ K₁-3 समपद्यतां (K₂ 'त'); D₁ प्रतिपश्यति; D₅. 7 प्रत्यपद्यतां; D₁₀. 11 T₁. 3. 4 G₂. 3 M₁ प्रतिपद्यते; T₂ G₁ 'पत्यते; M₃ 'पद्यत (for 'पद्यताम्).

16 For the repetition in D₆, cf. v. l. 15. B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) D₁ जानंतु; T₂ जानाति. T₃. 4 G M अद्य जानाति बीभत्सुं. —^b) D₆ (both times) समर्थः; G₂ प्रवरं; G₃ समर्थं (for समर्थ). — D₁ om. (hapl.) 16^{ad}. —^c) T₄ [आ]स्मिन् (for [आ]स्मानं). S₁ K₁. 3 सु; K₂ स्व; B (B₂ missing) D_n D₆. 6 (both times). 7-9 तु (for च). —^d) D₄ सर्वेषां; T₄ स्मरतो (for 'तां). K₄ प्रवृत्तो; T₃ नृपको (for ब्रुवतो).

17 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₁ om. (hapl.) 17. —^a) K₂. 4 B₁ D₃. 4. 8 पार्थाश्च; B₅ शास्त्राश्च; D₁₀. 11 T₃ पार्थ च; T₁. 2 पार्थस्य (for पार्थाश्च). —^b) D₃ G₃ प्रेष्यभूता; M₁ 'वत्तान् (for 'भूत). D₁₀. 11 इवाचरन्; T₁. 2 G₃ ह्युपां; T₈ [S]भ्युपाचरेत्; G₁ M₃ [S]भ्युपाचरन्; G₂ M₂. 4 [S]भ्युपां (for उपां). — For 17^{ad}, D_n D₂. 5-7 subst. :

104* अद्यैव च हि पार्थानां यत्कृतं पूर्वकर्तुमिः ।

[D_n हि च (by transp.); D₆ हि तु.]

—^c) D₂ M₁ विजानाति. D₆ न यो (for नृपो).

18 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) K₂ D_n. 13 D₃. 4 महात्म्यं; D₅ माहात्मं. —^b) D₄ महात्मनः (for महीपतिः). B₅ जानातु महतीपतिः; D₁. 3. 10. 11 विजानातु महीपतिः. — D₁ om. 18^c-22^d. —^c) D_n D₄ धोरं (for 'धोषं). D₃ अद्यार्जुनं चतुर्धोरं; D₇ 'नस्य च धनुर्. —^d) D₈ T₁. 2 G₁ जानाति. D₃ स विजानातु संगरे. — T₃. 4 G ins. after 18; T₁. 2 after 19^d :

105* पुत्राणां च वर्धं धोरं भीमेन शोच्यते नृपः ।

[T₈ भीमं च; T₄ भीमान् (for भीमेन). T₁. 2 G₁ नृप (for नृपः).]

अद्य ज्ञास्यति भीमस्य बलं धोरं महात्मनः ॥ १९
हते दुर्योधने युद्धे शक्रेणेवासुरे मये
यत्कृतं भीमसेनेन दुःशासनवधे तदा ।
नान्यः कर्तास्ति लोके तद्वते भीमं महाबलम् ॥ २०
जानीतामद्य ज्येष्ठस्य पाण्डवस्य पराक्रमम् ।
मद्राजं हतं श्रुत्वा देवैरपि सुदुःसहम् ॥ २१
अद्य ज्ञास्यति संग्रामे माद्रीपुत्रौ महाबलौ ।

19 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₁ om. 19 (cf. v. l. 18). T₃. 4 G om. (? hapl.) 19^{ad}. —^a) D₄ शस्त्राणां (for अस्त्राणां). D₆ तु (for च). D₂. 7 बलं. —^b) B₁ राजश्र (for बाह्योश्च). D₂. 7 बलम्. — After 19^b, T₁. 2 ins. 105*. K₃ om. (hapl.) 19^c-21^d. —^c) D₄ ज्ञास्यति; D₆ ज्ञास्यसि (for 'ति). —^d) D₂. 7 बलं.

20 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₁ om. 20 (cf. v. l. 18). K₃ om. 20 (cf. v. l. 19). —^a) D₄ कुद्धे; D₆ धोरे (for युद्धे). —^b) K₄ D₂. 8 [ग]व (for [ह]व). K₃ महे; K₅ नते; D₃. 10 बले (for मये). D₆ शक्रेणेवासुरोपमे; S 'णेव तु शंकरे. —^c) K₄ भीमसेनस्य (for 'नेन). —^d) D₅. 7 T₈ G₂ तथा. —^e) S कोन्यः (for नान्यः). D_n त्रि-; M₁. 3 [अ]स्मि (for [अ]सि). K₄ B₁. 4. 5 D₆ लोके तु (K₄ तं; B₁. 5 च); K₅ D_n D₃. 5-8. 10. 11 T₁ G₁ लोकेस्मिन्; T₁. 3 G₂. 3 M तल्लोके (by transp.). D₂ नान्योस्मिन्लोके कर्तास्ति; D₄ कोन्यःकर्ता त्रिलोकेषु. —^f) D_n जानभीमं (sic) (for कृते भीमं). K₂ महाबले (for 'बलम्). S₁ K₁ D₃. 4. 10. 11 कृते भीमान्महाबलान्.

21 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₁ om. 21 (cf. v. l. 18). K₃ om. 21 (cf. v. l. 19). —^a) D₁ corrupt. K₄. 5 जानीयाद् (for 'नीताम्). D₅ अथ (for अद्य). B₁. 5 ज्येष्ठस्य (for ज्येष्ठस्य). D₃. 10 S (except T₁. 2) अद्य ज्येष्ठस्य जानीयात् (T₃ G₂ M 'नानु); D₆ जानंतु वा ज्येष्ठस्य (submetric). —^c) D_n D₂. 5. 7 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा). D₁₀ मद्राजवधं श्रुत्वा. —^d) B (B₂ missing) D_n D₂. 5-8 दुरासदं (for सुदुःसहम्).

22 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₁ om. 22 (cf. v. l. 18). —^a) D_n ज्ञास्यति. —^b) B (B₂ missing) D_n D₂. 5-8 च पांडवौ; D₃. 10. 11 दुरुत्सहौ (for महाबलौ). — D₈ om. (hapl.) 22^c-24^d. —^c) D₃ सुबले; D₇ सौबले (for सौबले). B₁. 8 D₃. 4. 10. 11 T G₁. 8 धीरे; D_n राजन् (for द्यौरे). —^d) K₂ गीष्वा**;

निहते सौवले शूरे गान्धारेषु च सर्वशः ॥ २२
 कथं तेषां जयो न स्याद्येषां योद्धा धनंजयः ।
 सात्यकिभीमसेनश्च दृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ॥ २३
 द्रौपद्यास्तनयाः पञ्च माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ।
 शिखण्डी च महेष्वासो राजा चैव युधिष्ठिरः ॥ २४
 येषां च जगतां नाथो नाथः कृष्णो जनार्दनः ।
 कथं तेषां जयो न स्याद्येषां धर्मो व्यपाश्रयः ॥ २५
 भीष्मं द्रोणं च कर्णं च मद्राजानमेव च ।
 तथान्याह्वयतीन्वीराञ्जितशोऽथ सहस्रशः ॥ २६

D₁₁ प्रवीरेषु (for गान्धारेषु).

23 B₂ missing (cf. v. 1. 11). D₃ om. 23 (cf. v. 1. 22). —^a) K₂ D₁₁ D₄ 10. 11 transp. तेषां and जयो न. —^b) D₄ 9 योधा. —^c) D₁₁ n₂ D₁ 0 सात्यकी. D₁ भीमसेनाद्या (for नश्च). —^d) D₁ द्रौपदे-याश्च; D₄ दृष्टद्युम्नश्च.

24 B₂ missing (cf. v. 1. 11). D₃ om. 24^{ab} (cf. v. 1. 22). D₁ om. 24^{ab}. —^a) B (B₂ missing) D_n D₂ 5-7. 0 द्रौपदी (for द्रौपद्यास्). —^c) K₅ D₃ शिखण्डी. —^d) D₁ यत्र राजा; D₄ राजा चापि (for राजा चैव).

25 B₂ missing (cf. v. 1. 11). —^a) T₂ 3 एषां च; T₄ एतेषां (for येषां च). K₃-5 D₁ 3. 5. 7. 8. 10. 11 T₁ G₃ M₁ जगतो (for तां). D_n D₁ 0 येषां चैव जग-न्नाथो. —^b) K₄ 5 कृष्णश्चैव (for नाथः कृष्णो). —^d) M₁ येपु (for येषां). K₄ कृत्स्नः; K₅ कृष्णो (for धर्मो). D₁ हि रक्षकः; M₁ व्यपाश्रितः (for श्रयः). — After 25, T G ins.:

106* लामस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराभवः ।

येषां नाथो हृषीकेशः सर्वलोकविमुहर्तिः ।

[(L. 2) T₃ एषां (for येषां). T₄ -गुहर् (for -विगुहर्). T₃ परः (for हरिः).]

26 B₂ missing (cf. v. 1. 11). D₁ om. 26-27. —^a) K₂ कोन्यो द्रोणं; D₃ T₁ 3. 4 G₂ M₂ 4 भीष्म-द्रोणौ (D₃ T₁ णं) (for भीष्मं द्रोणं). —^b) Ś₁ K₁ 2 मद्राजं तथैव च. —^c) D₂ 4 नृपतिं (for तीन्). B (B₂ missing) D_n D₂ 5-9 अ (D_n 2 त)थान्याह्वयतीन् (D_n D₂ 5-7 नभू)पतीन्सर्वा (D_n 1. n₂ न्वीरा)ञ्.

कोऽन्यः शक्तो रणे जेतुमृते पार्थ युधिष्ठिरम् ।
 यस्य नाथो हृषीकेशः सदा धर्मयशोनिधिः ॥ २७
 इत्येवं वदमानास्ते हर्षेण महता युताः ।
 प्रभग्नांस्तान्नात्राजन्मृज्जयाः पृष्ठतोऽन्वयुः ॥ २८
 धनंजयो रथानीकमभ्यवर्तत वीर्यवान् ।
 माद्रीपुत्रौ च शकुनिं सात्यकिश्च महारथः ॥ २९
 तान्प्रेक्ष्य द्रवतः सर्वान्भीमसेनमयार्दितान् ।
 दुर्योधनस्तदा स्रुतमब्रवीदुत्सयन्निव ॥ ३०
 न मातिक्रमते पार्थो धनुष्पाणिमवस्थितम् ।

C. 9. 1028
B. 9. 19. 32
K. 9. 18. 34

27 B₂ missing (cf. v. 1. 11). D₁ om. 27 (cf. v. 1. 26). —^b) B (B₂ missing) D_n D₂ 4-7. 8-11 M₁ ऋते पार्थायुधिष्ठिरात्; D₃ र्थो युधिष्ठिरः. —^c) D₂ तस्य; D₄ येषां (for यस्य). —^d) Ś₁ K D₃ 6. 10. 11 T₁ 2 सदा सखः; D_n संप्रसन्नो; D₄ शमधर्मः; D₃ सदा धर्मो (for सदा धर्मः). D₂ 5. 7 -मयो (for -यशो).

28 B₂ missing (cf. v. 1. 11). —^a) Ś₁ K₁ 2 वद-मानास्तु; D₃ मानस्ते; M मानसैर्. —^b) B (B₂ missing) D_n D₂ 5-9 T₃ वृताः (D₃ तः); D₁ हुताः; M युतैः (for युताः). —^c) B (B₂ missing) D₂ 3. 5. 7 प्रमुञ्चास्; D_n प्रवृत्तास्; T₁-3 G₁ 3 M₂-4 प्रभिन्नास् (for प्रभग्नास्). Ś₁ K D₃ सर्वतो (for तावकान्). Ś₁ K D₁ 3. 10. 11 योधान्; B₃-5 D₂ 4-9 युद्धे (for राजन्). — K₅ reads 28^a-29^b on marg. —^d) Ś₁ K D₁ 3. 6. 10. 11 सं (K₄ 5 प्र)हृष्टाः; D_n 1. n₂ संजयाः; M₁ पांचालाः (for सृजयाः). Ś₁ K₁-3 सर्वतो (for पृष्ठतो). T₄ ययुः (for अन्वयुः).

29 B₂ missing (cf. v. 1. 11). K₅ reads 29^{ab} on marg. K₃ om. 29^c-30^b. D₁ om. 29^c-30^b. —^c) B₄ D₄ M तु; D₃ न; D₁₀ om. (for च). —^d) D₂ महारथाः; D₃ रथः.

30 B₂ missing (cf. v. 1. 11). K₃ om. 30^{ab}; D₁ om. 30 (for both, cf. v. 1. 29). —^a) K₅ corrupt. K₂ तं (for तान्). D₃ ते (submetric) (for प्रेक्ष्य). T₂ द्रवतान्; T₃ पुरतः; G₃ समरः (sic) (for द्रवतः). D₂ 5. 7 शूरान्; T₃ G₁ संख्ये; T₄ संवे; G₂ 3 M संखे (for सर्वान्). —^b) K₂ भीमसेने. —^c) D₄ तथा (for तदा). —^d) K₃ तं स्मयन्; B (B₂ missing) D₂ 4-11 T G विस्म (for उत्स्म). D_n अत्रवीद्विस्मयान्वितः; Bom. ed. द्विजयाय च.

C. 9, 1028
B. 9, 19. 33
K. 9, 18. 34

जघने सर्वसैन्यानां ममाश्वात्प्रतिपादय ॥ ३१
जघने युध्यमानं हि कौन्तेयो मां धनंजयः ।
नोत्सहेताभ्यतिक्रान्तुं वेलाभिश्च महोदधिः ॥ ३२
पश्य सैन्यं महत्सूत पाण्डवैः समभिदुतम् ।
सैन्यरेणुं समुद्धूतं पश्यस्वैनं समन्ततः ॥ ३३
सिंहनादांश्च बहुशः शृणु घोरान्भयानकान् ।
तस्माद्याहि शनैः सूत जघनं परिपालय ॥ ३४

31 B₂ missing (cf. v. 1. 11). D₁ om. 31 (cf. v. 1. 29). — ^a) K₃ B (B₂ missing) D₂ 8. 10. 11 मास्; K₄ 5 न च (for न मा). D_n D₂ 4. 5. 7 न माम् (D₄ मां ह्य)तिक्रमेत्पार्थो; D₉ मां प्रति कर्त्तुं पार्थो; T₃ G₂ स मां न मन्यते पार्थो; T₁ नामानि मंयते पार्थान्; G₁ न मावमंयते पार्थो; G₃ नावमानस्य ते पार्थो; M तमतिक्रम्य वै पार्थ. — ^b) B (B₂ missing) D₂ 4. 3. 9 धनुष्पाणिरवस्थितः (D₄ 8 'त'). — ^c) Ś₁ K₁₋₃ जघनं; D_n जघने; D₂ (orig.) जघन्यं; D₂ (marg.) जघान; C_a जघने (as in text). — ^d) D₅ पालय (for 'पादय'). K₄ 5 अश्वानां प्रतिसंक्षये; D₁ T G शनैरश्वान्प्रचो (D₁ 'णो') दय (T₃ 'यन्'); M चोदयाश्वाञ्शनैरिव.

32 B₂ missing (cf. v. 1. 11). D₁ om. 32 (cf. v. 1. 29). — ^a) D₂ जघान; D₈ तद्यमे; M₄ जघनैर् (for जघने). B (B₂ missing) D₂ 5. 7-9 वर्तमानं (for युध्य). K₄ 5 युध्यमानं हि सततं. — ^b) D_n lacuna. D₈ corrupt. D₁ G₁ 3 M मा (for मां). D₄ T₃ G M न संशयः; D₁₀ 11 समततः (for धनंजयः). — ^c) K₃ B₁ 8. 4 D₃ 4. 8-10 [उ]त्सहेद् (for 'हेत'). K₄ 5 B₂ D_n D₂ 5-7 T G₁ M₂₋₄ व्य (D₁ अ)क्रितुं (K₄ T₂ 8 'त'); D₄ [अ]व्यति (for [अ]भ्यति). G₂ नोत्सहिव्यति विक्रान्तुं. — ^d) D₂ T₂ वेलाम्. B₁ 5 D_n महोदधेः; D₄ 'दये'; D₅ 'निधिः' (for 'दधि').

33 B₂ missing (cf. v. 1. 11). D₁ om. 33 (cf. v. 1. 29). — ^a) T₃ जन्त्य (sic); T₄ चान्य (for सैन्यं). D₈ समसाहं (sic); D₄ महत्सूतं; D₁₀ om.; G₂ महशूरैः (sic) (for महत्सूत). K₄ 5 D₅ 7 पश्य सूत महत्सैन्यं. — ^b) T₃ 4 G समभिदुतं. — ^c) B₃ पश्य (for सैन्यं). K₄ D_n D₂-4. 7 M₁ रेणु (for 'रेणु'). K₃-6 B₁ 4. 5 D_n D₂-11 T₁-3 समुद्धूतं; B₃ महद्धूतं (for समुद्धूत). — ^d) Ś₁ K₁ पश्य स्वैरं; D₃ 8 M₃ पश्य सैन्यं; D₄ T₃ G पश्य चैत (for पश्यस्वैनं).

34 B₂ missing (cf. v. 1. 11). D₁ om. 34 (cf.

मयि स्थिते च समरे निरुद्धेषु च पाण्डुषु ।
पुनरावर्तते तूर्णं मामकं बलमोजसा ॥ ३५
तच्छ्रुत्वा तव पुत्रस्य शूराग्र्यसदृशं वचः ।
सारथिर्हेमसंलब्धश्चैनैरश्वानचोदयत् ॥ ३६
गजाश्चरथिभिर्हीनास्त्यक्तात्मानः पदातयः ।
एकविंशतिसाहस्राः संयुगायावतस्थिरे ॥ ३७
नानादेशसमुद्धूता नानारज्जितवाससः ।

v. 1. 29). — ^a) D₁ बहुशः सिंहनादस्तु. — ^b) K₄ 5 महद्भयान्; B (B₂ missing) D_n D₂ 4-9 महाभयान्; D₃ 10. 11 भयावहान् (for 'नकान्'). — ^c) T₃ 4 G M₂₋₄ शनैः (for याहि). D_n D₁ 7 रणे (for शनैः). — ^d) D_n जघनं (for जघनं). K₄ 5 B (B₂ missing) D₁ 9 M₁ 2 परिपालयन्; D₁ 'पालय'; D₃ 'पालने' (for 'पालय').

35 B₂ missing for 35^{ab} (cf. v. 1. 11). D₁ om. 35 (cf. v. 1. 29). — ^b) D₈ M₃ नियुद्धेषु; D₄ 'द्युतेषु' (for 'रुद्धेषु'). B (B₂ missing) D_n D₂ 5-9 युध्यमाने (D₉ 'नं' च पांडवान् (B [B₂ missing] D₈ 9 'वं'). — ^c) K₄ 5 आवत्स्य (K₅ 'त्स्य')ते (for 'तंते'). B D_n D₂ 3. 5-9 सूत (for 'तूर्ण'). — ^d) D₁ बलम्. D_n D₈ अंजसा (for ओजसा). D₄ मामहं बलमंजसः.

36 D₁ om. 36 (cf. v. 1. 29). — ^a) D₃ लघुर्वचं (for तच्छ्रुत्वा). — ^b) D₃ 9 शूराग्रः; D₁₀ 11 M₁ Cap शूरार्यः; T₃ 4 G M₂₋₄ शूरस्य; C_a (gloss: कर्मण इति शेषः) कुराय (for शूराग्र्यः). Ś₁ K D₃ 4 T₁ 2 भापतो (K₃-5 D₃ 4 'षितं') मधुरं वचः. — ^d) D₈ 9 लघैर् (for शनैर्). B₁ D₉ प्रचोदयत्; D₂ 5-7 अनो (for अचो').

37 Before 37, D₁ ins. संजय उवाच. — ^a) D₃ हीनं; D₈ हीनांस; T₃ भिन्नास; G₂ बाणैस् (for हीनास्). D₁ अवशिष्टास्तदा योधास्. — ^b) Ś₁ K₁ 2 त्यक्त्वात्मानं; D₁ त्यक्त्वा प्राणान्; D₃ 9 त्यक्त्वात्मानः (for त्यक्ता). — ^d) D₃ वतस्थिरे (for [अ]व'). D₁ 8 संयुगे चावतस्थिरे.

38 ^a) G₃ -शत- (for 'देश-'). M₂ 4 समुद्धूता; M₈ 'पक्षा' (for 'द्धूता'). — ^b) K₄ 5 D₁₀ -रजत- (for 'रजित-'). T₃ M₃ -वासनः (for 'स-'). B D_n D₂ 3. 5-9. 11 नानानगरवासिनः; D₁ 'शास्त्रविशारदाः'. — D₁ om. 38^c-42^d. B₁ reads 38^c-39^d on marg. — ^c) B (except B₂) D₉ व्यवस्थितास् (for अव'). D₄ T₂ 8 तथा (for तदा). M₂-4 सौधाः.

अवस्थितास्तदा योधाः प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ३८

तेषामापततां तत्र संहृष्टानां परस्परम् ।

संमर्दः सुमहाब्जज्ञे धोररूपो भयानकः ॥ ३९

भीमसेनं तदा राजन्ष्टृद्युम्नं च पार्श्वतः ।

बलेन चतुरङ्गेण नानादेश्या न्यवारयन् ॥ ४०

भीममेवाभ्यवर्तन्त रणेऽन्ये तु पदातयः ।

प्रक्ष्वेज्यास्फोट्य संहृष्टा वीरलोकं यियासवः ॥ ४१

आसाद्य भीमसेनं तु संरब्धा युद्धदुर्मदाः ।

धार्तराष्ट्रा विनेदुर्हि नान्यां चाकथयन्क्रथाम् ।

परिवार्य रणे भीमं निजघ्नस्ते समन्ततः ॥ ४२

स बध्यमानः समरे पदातिगणसंवृतः ।

न चचाल रथोपस्थे मैनाक इव पर्वतः ॥ ४३

ते तु क्रुद्धा महाराज पाण्डवस्य महारथम् ।

निग्रहीतुं प्रचक्रुर्हि योधांश्चान्यानवारयन् ॥ ४४

अक्रुध्यत रणे भीमस्तैस्तदा पर्यवस्थितैः ।

सोऽवतीर्य रथाचूर्णं पदातिः समवस्थितः ॥ ४५

C. 9. 1043
B. 9. 19 47
K. 9. 18. 48

39 D1 om. 39 (cf. v. l. 38). B1 reads 39 on marg. — ^a) D4 घोषः; S (except T1. 2) वेगात् (for तत्र). — ^b) D3 स दृष्ट्वा नः; D4 T1. 2 संसृष्टानां; D5 संश्रु° (for संहृ°). D4 परैः सह (for परस्परम्). — ^c) G2 संबधः (for संमर्दः). D4 शस्त्रौघसबलो जज्ञे. — ^d) T2 भयंकरः (for भयानकः).

40 D1 om. 40 (cf. v. l. 38). — ^a) Ś1 K (except K3) D3. 4. 8. 10. 11 T3 M1 भीमसेनस्. T2. 3 तथा (for तदा). — ^b) Ś1 K D3. 4. 8. 10. 11 T3 M1 ष्टृद्युम्नश्च पार्श्वतः. — ^c) D2. 7 बलेन. — ^d) Dn नानादेश्या; D2. 7 G3 देशा. Dn1. n2 D3-9 T3 G1 M न्य- (D3 नि)वारयत्. Ś1 K D3. 4. 10. 11 नानादेश्यान (K4 श्यान्निः; D4 शान)वारयत् (K1 यन्). — After 40, D4 reads 44^{ab} for the first time, repeating it in its proper place.

41 D1 om. 41 (cf. v. l. 38). T4 om. 41^{ab}. — ^a) K2 corrupt. Dn D3. 7 भीमसेने (for मेव). D4 [अ]भ्यघावन्त. — ^b) Dn D2. 5-7 ततो; D4 अन्ये (for रणे). K4. 5 जेतुं; D3 [S]न्ये च; D4 ये तु (for अन्ये तु). — D3 om. 41^c-42^c. — ^c) K2 प्रक्षेय (sic); D0 आक्षेप्य; T2. 3 M प्रक्ष्वे (T3 क्षे)ज्य; T4 प्रक्षेप्य (for प्रक्ष्वेज्य). K2 [आ]स्फोट्य (for ख्य). Ś1 K1. 2. 4 संक्रुद्धा (for हृष्टा). K5 B Dn D2. 5. 7-9 G प्रक्ष्वेडा (K5 B1. 4. 5 D0 ला; D3 ता; G1 ला; G2. 3 ज्य)स्फोटसंहृष्टा (K5 क्रुद्धा). — ^d) D2 वीरा (for वीर). Ś1 K1 लोकः; D7 लोकं (for लोकं). K3 जिघांसवः; T2. 3 G2. 3 ह्यां (for यियां). K2 वीरलोकधियः सर्वाः.

42 D1 om. 42^{abcd} (cf. v. l. 38). D3 om. 42 (cf. v. l. 41). — ^a) Dn D3-7 तं; T1. 2 च (for तु). — ^b) T1. 2 संक्रुद्धा (for संरब्धा). D5. 7 युध- (for

युद्ध-). — ^c) Ś1 K3 विनेदुर् (for विने°). Dn ते (for हि). — ^d) Ś1 K1-3 रात्र्यां; Dn [S]न्योन्मं (for नान्यां). Dn2 D2. 3 चाकथयत्; D5. 6 M2-4 वाकथयन्; Dn. 11 T G अकथयन् (for चाक°). Ś1 K1. 2 कथाः. M1 नानावाद्यान्यवाद्यन्. — After 42^d, M1 ins.:

107* निग्रहीतुं तदा क्रुद्धाः समन्तात्पर्यवारयन् ।

— ^f) D3 संनिजघ्नः (for निजघ्नस्ते). B4. 5 परस्परं (for समन्ततः).

43 ^a) G3 सं- (for स). D1 कैतेयः (for समरे). — ^b) D3 पदार्तिः; D4 पदातिर् (for पदाति-). — ^c) B D2. 5. 7-11 M2 त (D5. 7 ह)तः स्थानां (for रथोपस्थे).

44 D1 om. 44^a-45^b. G1. 3 om. 44-45. D4 reads 44^{ab} for the first time after 40. — ^a) B5 Dn D3. 6 T3. 4 G2 M1. 3. 4 ततः (for ते तु). D3 T4 क्रुद्धो (for क्रुद्धा). — ^b) B (except B2) D4 (first time). 3 पाण्डवानां (for पाण्डवस्य). D3. 4 (both times) महारथः; T M4 रथाः; M2 पदानुगाः; M3 महारथ (for रथम्). G2 पाण्डवाः सुमहारथाः. — ^c) K4 निग्रह तं; B2 Dn2. n3 D3-5. 7. 8. 10 T2. 3 M निग्र (D3 प्रगु; M1 न गृ)हीतुं (for निग्र°). K2 B2 Dn D3. 5-7. 10. 11 G2 प्रवृत्ता; K4 प्रजहृत् (for प्रचक्रुर्). D4 मे (for हि). — ^d) D4. 5. 8 T2. 3 योधाश्; M यौधाश् (for योधांश्). Ś1 K1. 2 अन्यान्; D3 तान् (submetric); T1-3 M1 चान्ये (for चान्यान्). K2. 3 B1 Dn3 D3. 8-11 T4 G2 अववारयत्; D2. 5-7 T1-3 M1 न्यवारयन् (D2. 5 यत्) (for अवा°). Dn1. n2 योधास्तान्वधारयन्.

45 D1 om. 45^{ab}; G1. 3 om. 45 (for both, cf. v. l. 44). K4 repeats 45^{ab} after 46^b. — ^a) M4 अयुध्यत (for अकु°). Dn वीरस् (for भीमस्). — ^b) B Dn D2. 5-9 रयैः; M2 तथा (for तदा). Ś1 **वस्थितैः; K1-3 समव°; B1-3 D3. 9 T3 पर्युप°; B4. 5

C. 9. 1043
B. 9. 19. 48
K. 9. 18. 49

जातरूपपरिच्छन्नां प्रगृह्य महतीं गदाम् ।
अवधीत्तावकान्योधान्दण्डपाणि रिवान्तकः ॥ ४६
रथाश्चद्विपहीनास्तु तान्भीमो गदया बली ।
एकविंशतिसाहस्रान्पदातीनवपोथयत् ॥ ४७
हत्वा तत्पुरुषानीकं भीमः सत्यपराक्रमः ।
धृष्टद्युम्नं पुरस्कृत्य नचिरात्प्रत्यदृश्यत् ॥ ४८
पादाता निहता भूमौ शिश्चिरे रुधिरोक्षिताः ।

प्रत्युप°; Dn1 पर्यवस्थितः (for °स्थितैः). —^a) Ś1
K1-4 D4 समतिष्ठत; K5 स*तिष्ठत; B1.5 D3.9 T3
समुपस्थितः (for समव°).

46 °) Ks B (except B5) D3.8-11 T G1.2 प्रति-
(for परि-). K2.4 D2.3.5.7 M1 -च्छिन्नां (for -च्छन्नां).
— After 46^b, K1 repeats 45^{ab}. —^c) K4 अवधीत्
(for अवधीत्). D1 एको; M1.2.4 यौधान् (for यो-
धान्). —^d) B1.3 D2.5.7-9 शूल (D2 °ळ) पाणिर्
(D0 °णिम्); D4 दंडहस्तम् (for °पाणिर्).

47 D1 om. 47^{ab}. —^a) T4 राजाश्च- (for रथाश्च-).
T3 -प्रवि; T4 -रथ; G -विप्र- (for -द्विप्र-). B3
-वीरास्तु; Dn D2.4-7 -वीरांश्च; D0 -हीनांश्च; G1
-हीनास्तु; G3 -हीनांस्तांश्च (for -हीनास्तु). —^b) D0
स (for तान्). T3 भूमौ (for भीमो). D2 छादयन्
(for गदया). D2.7 बली. — For 47^{ab}, Ś1 K B2
D3.10.11 T1.2 subst.:

108* विप्रहीनरथाश्चास्ताश्चरान्स पुरुषर्षभः ।

[B2 D10.11 T1 -हीण; D3 -हीना (for -हीन-). K5
-रथाश्च* ; D8 रथाश्चास्तान्. K5 om. the post. half. K2
D10.11 अवधीत्; B2 निरस्य; D3 नरान् (submetric)
(for नरान्स).]

while D4 subst.:

109* भीमसेनो गदापाणिर्गदया वज्रकल्पया ।

— D1 transp. 47^{cd} and 48^{ab}. —^a) D1 साहसं.
—^b) Ś1 K1 D4 T2 प (T2 पा) दातान् (for पदातीन्).
Ś1 K1.2 समयोधयत्; K3.5 D2.5-7.10.11 समपोथ°;
T2 G2 अवपात°; T3 सोप्यपात°; T4 अवपेष°; G1
अवबोध°; M1 अभ्यपोथ° (for अव°). Dn पदातिनः स
पोथयत्; D1 पादातानामुपस्थितं.

48 D1 transp. 47^{cd} and 48^{ab}. —^a) K4 D4 हत्वा
तु (D4 तं); T3.4 G M2-4 जघान (for हत्वा तत्).
—^b) D1 भीमसेनो रराज वै. — D1 om. 48°-51^d.

संभग्ना इव वातेन कर्णिकाराः सुपुष्पिताः ॥ ४९
नानापुष्पसज्जोपेता नानाकुण्डलधारिणः ।
नानाजात्या हतास्तत्र नानादेशसमागताः ॥ ५०
पताकाध्वजसंछन्नं पदातीनां महद्बलम् ।
निकृत्तं विवभौ तत्र घोररूपं भयानकम् ॥ ५१
युधिष्ठिरपुरोगास्तु सर्वसैन्यमहारथाः ।
अभ्यधावन्महात्मानं पुत्रं दुर्योधनं तव ॥ ५२

—^a) T4 शिखंडी (for नचिरात्). D3 तान्वीरान्प्रत्यपद्यत.

49 D1 om. 49 (cf. v. l. 48). —^a) K2 Dn D2.
4-7.9.10 T4 पदाता. M1 चैव (for भूमौ). D3 पदा-
तिनो हता भूमौ. —^b) K1 शिश्चिरे; K4 D3.8 T4 शि-
चिरे; Dn D4.9 शेरते; G3 शंसिरे; M गदया (for
शिश्चिरे). — B1 reads 49°-50^d on marg. —^c) Ś1
K T1-3 M1 प्रभग्नाः; D3 समाना (for संभग्ना). Ś1
K1-3 त्वथ (for इव). D3 व्यावृत्तं; G1.3 वेगेन (for
वातेन). —^d) Ś1 K1-3 पुष्पिता इव किंशुकाः; K4.5
T1.2 किंशुका इव पुष्पिताः.

50 D1 om. 50 (cf. v. l. 48). B1 reads 50 on
marg. —^a) D2.7 -सज्जोपेता. Ś1 K Dn D3.9.10.11
T1.2 नानाश (Dn D6 °व) खसमायुक्ता (T2 °क्तान्); D4
नानायुद्धसमोपेता. —^b) D7 -कुण्डल. —^c) Ś1 K1.2
D3 -देश्याः; K4 -देशान् (for -देश). D4 T3.4 (11.2
M नानाजनपदेश्वराः (D1 °दाधिपाः); G3 °पदजनेश्वराः.

51 D1 om. 51^{ab} (cf. v. l. 48). B1 damaged for
51-56. —^a) T2 G2 पताक. B1 S -संपन्नं (for -सं-
छन्नं). —^b) K3 पदातानां. Ś1 K1-3 बलं महत् (by
transp.); K4.5 D2.4 महाबलं (D2 °ळं); D7 महद्बलं.
—^c) B1.3.5 Dn D5-7.9 निवृत्तं वि; D1 रणागणं; M1
निहतं हि (for निकृत्तं वि-). B (B1 damaged) Dn
D4-11 रौद्रं; D2 घोरं; T3.4 G M2-1 राजन् (for तत्र).
—^d) D2 रौद्र- (for घोर-). B2 D3.10.11 भयावहं.
Ś1 K D1 T1.2 छिन्नं ताल (T2 °ळ) वनं यथा.

52 B1 damaged. —^a) K3 -पुरोगानां. D4.10 T3
G M च (for तु). T4 युधिष्ठिरं पुरोधाया. —^b) Ś1
K B1.2 Dn1 D1.3.4.10.11 T1.2 M1 सह (B2 M1 °वै-
सैव्या (Dn1 °न्य-); Dn3 तव सैन्यं; T3 G2 सर्वे सैन्य-
(for सर्वसैन्य-). —^c) B1.5 Dn1.2 D2.4.5.7.9 M
अन्वधावन् (for अभ्य°). T1.2 महात्मानः (for °नं).

53 B1 damaged. —^a) G3 सर्वांस (for सर्वे).

ते सर्वे तावकान्दृष्ट्वा महेष्वासान्पराञ्चुखान् ।
 नाभ्यवर्तन्त ते पुत्रं वेलेव मकरालयम् ॥ ५३
 तदद्भुतमपश्याम तव पुत्रस्य पौरुषम् ।
 यदेकं सहिताः पार्था न शेकुरतिवर्तितुम् ॥ ५४
 नातिदूरापयातं तु कृतबुद्धिं पलायने ।
 दुर्योधनः स्वकं सैन्यमब्रवीद्भृशविश्वतम् ॥ ५५
 न तं देशं प्रपश्यामि पृथिव्यां पर्वतेषु वा ।

Ds. 4 Ms तावका. — ^δ) B1. s. 5 Ds. 9 T4 G1 M महे-
 ष्वासाः. K2 पराञ्चुखं; B1 Ds T4 Ms °ञ्चुखाः; D4
 महारथाः (for पराञ्चुखान्). — After 53^b, D4 ins.:

110* समभ्यधावस्वरिता युद्धाय जितकाशिनः ।

— ^α) K1 Dn3 D1 T1.2 G2.3 M1.2 अत्यवर्तत (for
 अभ्रं). D4 पुत्रेण ते व्यधायत. — ^δ) D2. 7 T2 वेलेव.
 D7 मकरालयं. D1. 5 T3. 4 G वेलासिव महोर्मयः (D1
 महार्णवः; D5 पयोदधिः).

54 B4 damaged. — ^α) D3 om. (hapl.) from
 पश्याम up to देशं प्र (in 56^a). — ^δ) Ś1 K1-3 T1. 2
 विक्रमं (for पौरुषम्). — ^α) B1 एकः; D4 T4 G2. 3 M
 एनं (for एकं). — ^δ) B2. 3 Dn1 D6 अभिवर्तितुं; D2
 अनिं (for अतिं).

55 B4 damaged. Ds om. 55 (cf. v. l. 54).
 — ^α) Dn D1. 4. 6. 7 दूरात्प्र- (for दूराप-). D2 -यानं;
 G1 -यातस् (for -यातं). M1 नातिदूरादिवायातं. — ^δ)
 K4. 5 कृत्वा (for कृत-). D2. 9 G1 -बुद्धिः; D4. 3
 (for -बुद्धिं). — ^α) K5 व्यद्रवीद् (for अब्रं). T3 भृ-
 त- (for भृश-). K4 चीक्षितुं; Dn1 चीक्षतः; Dn2 D6
 -विश्वतः; D2. 5 -दुःखितः; D7 (marg. as in text) दु-
 खितं; T4 G3 चीक्षितं (for -विश्वतम्).

56 B4 damaged. Ds om. up to देशं प्र (cf. v. l.
 54). — ^α) G3 तद् (for तं). Ds Ms प्रविश्यामि;
 G2 प्रपश्याम (for °मि). — ^δ) K2. 4 Dn Ds. 4. 9 च;
 T4 [ह]व (for वा). — ^α) K4. 5 तत्र (for यत्र). K2
 D10. 11 वा; Dn वै; S (except T1. 2) नो (for वो).
 — ^α) G1. 3 om. (hapl.) from किं सृतेन up to पाण्डवाः.
 (in 58^b). K4 सृतेन; Dn गतेन; T1. 2 दुतेन;
 T3. 4 स्थितेन; G2 तु तेन; M3 घृतेन; Gs सृतेन (as
 in text). Ds वा; D4 च (for वः). D1 पाण्डवाः किं
 पलायते.

57 G1. 3 om. 57 (cf. v. l. 56). — ^α) D4 अभ्यं

यत्र यातान्न वो हन्युः पाण्डवाः किं सृतेन वः ॥ ५६
 अल्पं च बलमेतेषां कृष्णौ च भृशविश्वतौ ।
 यदि सर्वेऽत्र तिष्ठामो ध्रुवो नो विजयो भवेत् ॥ ५७
 विप्रयातास्तु वो भिन्नान्पाण्डवाः कृतकिल्बिषान् ।
 अनुसृत्य हनिष्यन्ति श्रेयो नः समरे स्थितम् ॥ ५८
 शृणुष्वं क्षत्रियाः सर्वे यावन्तः स्थ समागताः ।
 यदा शूरं च भीरुं च मारयत्यन्तकः सदा ।

(for अल्पं). D1 बलम्. Ś1 K1. 2 अल्पं चैव बलं तेषां.
 — ^δ) D6 T3. 4 G2 बल- (for भृश-). K3 D2. 3. 5. 7
 -विश्वतौ; B1 -वीक्षतौ; T2 -दुःखितौ; T3 -शान्तिनौ;
 T4 G2 -शालिनौ (for -विश्वतौ). Dn1 कृष्णे चैव बलं
 क्षितौ; Dn2. n3 कृष्णं च बलविश्वतौ (sic). — ^α) Ś1
 K1. 2 B5 D2. 4. 6 T3 M3 प्रः; D1. 7 [s]पि (for अत्र).
 B1 D9 तिष्ठाम्. — ^α) K3-5 B D T1. 2 G2 M1 ध्रुवं.
 Ds वो (for नो).

58 G1. 3 om. up to पाण्डवाः (cf. v. l. 56). Ds
 reads 58^a-59^a twice. — ^α) D1 पलायितांसः; D4
 व्यपमानांसः (for विप्रयातांसः). Ds तु च; T2. 8 G2 M
 तु नो; T4 ततो (for तु वो). Ds (both times) [s]-
 मित्रान्; T3. 4 G2 हन्युः (for भिन्नान्). — ^δ) T2 पाण्ड-
 वान् (for पाण्डवाः). B Dn D2. 5. 6 (first time). 3. 9
 T3. 4 G1. 3 Ms. 4 -किल्बिषाः; D10 -विक्रियाः; D11 वि-
 प्रियाः (for -किल्बिषान्). — ^α) T1 अनुव्रज्य; T2
 °सृज्य; T3 G1. 3 M4 -याय (for °सृत्य). T3. 4 वधि-
 ष्यन्ति; G1. 3 वधिष्यन्तः; M3 [आ]हनिष्यन्ति (for हनिं).
 G2 अभियाम विजेष्यन्तः. — ^α) D10. 11 T4 G M2-4
 श्रेयान्नः; M1 श्रेयास्तु (for श्रेयो नः). K4. 5 T1. 2
 स्थितिः; Dn D1. 3. 6 (both times). 7 (marg.; orig. as
 in text). 10. 11 T3. 4 G M वषः (for स्थितम्).

59 For the repetition in Ds, cf. v. l. 58. — ^α)
 D1. 3. 10. 11 T1. 2 G3 शृण्वंतु (for शृणुष्वं). — ^δ) D1
 वचनं (for यावन्तः). K5 B1-3 Dn D2. 2. 5-11 [s]त्र;
 B4. 5 वै; D1 मे; T1. 2 ते; G2 तु; M4 स्युः
 (for स्थ). — ^α) D1. 7 (marg.; sec. m.) नित्यं;
 T1. 2 यतः; T3. 4 G1. 3 M यदि; G2 युधि (for यदा).
 Ś1 K1-3 transp. शूरं च and भीरुं च. M1 शूरश्च (for
 शूरं). D4. 9 भीरुं; T3. 4 भीष्मं (for भीरुं). — ^α)
 M3 मानयति (for मारं). K4. 5 समं; T3 G M यमः
 (for सदा). T4 मारयिस्वाद्य कौसलं. — ^α) K3 कोन्यो;
 K4 के तु; B2 कोत्र; D4 को न; M1 कोयं (for को
 तु). K4 मूढा. Ms तु (for न). D4 M1 दुष्येत (for

C. 9. 1057
 B. 9. 19. 61
 K. 9. 18. 61

C. 9. 1057
B. 9. 18. 62
K. 9. 18. 63

को नु मूढो न युध्येत पुरुषः क्षत्रियवृषः ॥ ५९
श्रेयो नो भीमसेनस्य क्रुदस्य प्रमुखे स्थितम् ।
सुखः सांग्रामिको मृत्युः क्षत्रधर्मेण युध्यताम् ।
जित्वेह सुखमाप्नोति हतः प्रेत्य महत्फलम् ॥ ६०
न युद्धधर्माच्छ्रेयान्वै पन्थाः स्वर्गस्य कौरवाः ।
अचिरेण जितार्लोकाहृतो युद्धे समश्नुते ॥ ६१
श्रुत्वा तु वचनं तस्य पूजयित्वा च पार्थिवाः ।

पुनरेवान्वर्तन्त पाण्डवानाततायिनः ॥ ६२
तानापतत एवाशु व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
प्रत्यययुस्तदा पार्था जयगृध्राः प्रहारिणः ॥ ६३
धनंजयो रथेनाजावभ्यवर्तत वीर्यवान् ।
विश्रुतं त्रिषु लोकेषु गाण्डीवं विक्षिपन्धनुः ॥ ६४
माद्रीपुत्रौ च शकुनिं सात्यकिश्च महाबलः ।
जवेनाभ्यपतन्हृष्टा यतो वै तावकं बलम् ॥ ६५

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वण्यष्टादशोऽध्यायः ॥ १८

युध्येत). D₁ को न युध्येत वै मूढो. — ^१) D₁ मानवः (for पुरुषः). K₃ D₃ क्षत्रियवतः; K₄. 5 B D₄. 9. 10. 11 T₁ क्षत्रियो ध्रुवः (D₄. 10. 11 T₁ 'वं'); D_n D₂. 5. 7 'वं' ध्रुवन्; D₉ 'याधमः'; T₄ 'यधमः'; G₃ 'यधवीत्' (sic) (for 'यधुवः'). D₃ पुरुषाः क्षत्रिया ध्रुवः.

60 ^a) T₃ G₂ श्रेयान् (for श्रेयो). M मे (for नो). — ^b) D₁₁ कृणस्य; T₂ समरे; M₁ संयुगे (for क्रुदस्य). K₃ D₁₀. 11 [अ]भिमुखे (for प्रमुखे). K₃ T₁. 4 G M₁. 2. 4 स्थितिः; T₃ M₃ स्थितः (for स्थितम्). — ^c) K₄. 5 B₅ D₁. 6. 7 M₂— सुखं; D₃ शूरस्य (hypermetric); T₁— G₂ मुख्यः; G₁ दुःखं; G₃ दुःखः (for सुखः). K₂. 4. 5 B₂. 5 D_n D₃— संग्रामि (D₃ 'म')को. — ^d) M युध्यतः (for 'ताम्'). T G दुःखो व्या (T₄ G₂ 'खव्या') धिजरादिभिः (T₄ 'युजः'; G₁ 'दिजः'; G₂ 'दिजान्'; G₃ 'युजः'). — After 60^d, D₉ T G ins.:

111* मर्त्येनावद्यमर्त्यं गृहेष्वपि कदाचन ।

युध्यतः क्षत्रधर्मेण मृत्युरेष सनातनः ।

[(L. 1) G₁ मर्त्यै (for मर्त्येन).]

— ^e) D₁₀. 11 हत्वा; G₂ जितो (for जित्वा). T₂ वा; G₂ [स]त्र (for [ह]ह). — ^f) K₃ हत्वा (for हतः). B (except B₂) D_n D₃. 6. 8. 9 महाफ (D₃ 'ब')लं; T₁. 2 महद्वशः; M₃ 'द्वलं' (for 'फलम्').

61 ^a) M₁. 4 योधः; M₃ यौध- (for युद्ध-). D₄ T₃ श्रेयोन्यः; M₃ श्रेयो वै (for श्रेयान्वै). — ^b) T₁. 2 भारत (for कौरवाः). — D₂ om. (hapl.) 61^a—62^b. — ^c) K₂ सुचिरेण. K₂. 4. 5 D₄. 10 [अ]जितार्लं; K₃ B (except B₂) D_n D₃. 6—8. 11 T₁. 8. 4 G₁. 8 [ए]व तार्लं; D₁ [अ]क्ष-यार्लं; G₂ [अ]पि तार्लं; M₁ शुभार्लं (for जितार्लं). — ^d) B₁. 5 D_n D₄. 6. 9 हता; B₂ हत्वा; D₃ M₁

हते; D₃ हतान् (for हतो). T₂ युद्धान्; M₃ युद्धं (for युद्धे). B (except B₂) D_n D₃. 6. 9 हवापत्यथ (D_n D₃ 'त') (for समश्नुते).

62 D₂ om. 62^{ab} (cf. v. l. 61). — ^a) D₃ M₂ च; D₁₀. 11 G₃ तद् (for तु). — ^b) K₄ D₄ T G M₁ तु (for च). D₃ पार्थिवं. — ^c) K₃ B₁. 2 D₁₀. 11 S [अ]-भ्यवर्तत; K₄ D₃ [अ]नुवं; D_n D₄. 8 न्ववं (for [अ]-न्ववं). — ^d) D₁ पाण्डवानप्रति संगरे.

63 ^a) T₃ व्यूढा वीराः (for व्यूढानीकाः). — K₃ om. (hapl.) 63^{cd}. — ^b) K₂ पुनरवास (sic); D₁. 3 अभ्युद्ययुस् (for प्रत्युद्यं). B₁ D₉ ततः; D_n. 12 D₃. 7 तथा (for तदा). D₄ T₃ पार्थिवः; D₃ पार्थो (for पार्था). — ^c) M₁ जवे (for जय-). K₂ B D₁. 3. 4. 6. 11 T₁ G₁ M₁. 3 -गृह्णाः; G₃ -गृह्ण- (for -गृध्राः). K₂. 4. 5 B D T₁. 2 प्रमन्यवः; M₃ प्रहारिणः (for प्रहा^a).

64 D₁ om. from 64 up to the end of the adhy.

) G₁. 8 [अ]शु (for [आ]जाश्). — ^b) D₁ T₃. 4 G M संयं (T₃ न न्य)वर्तत (for [अ]भ्य^a). — ^c) K₁. 5 B₂ व्याक्षिपद्; B₃ व्याक्षिपन्; D₉ प्राक्षिपद् (for विशि-पन्). K₃ D_n D₂. 3. 5—7. 10. 11 व्याक्षिपन्नाडि (D_n. 12 'न्नाडी-'; D₂. 3 'द्वाडि-'; D₅ 'न्नाजि-'; D₇ 'न्नाजी')वं धनुः.

65 D₁ om. 65 (cf. v. l. 64). — ^a) D₃ om; D₄ M₁ तु (for च). D₃ माद्रीशकुनिपुत्रौ च. — ^b) D₃. 9 महाबलः; D₇ 'बलः'; G₂ M 'रथः' (for 'बलः'). — ^c) D₃ रथेन (for जवेन). K₄. 5 हृष्टो; B₁. 8 D₃. 9 वीराः; B₁. 5 पार्था; D₃ T₁. 8 हृष्टा (for हृष्टा). D_n D₂. 6—7 जवेनाभ्यद्रवन्तू (D₃—7 'वंस्तू')र्णः; D₄ 'भ्यद्रवन्त्ताः'; T₄ तथैवान्थाश्च संहृष्टा; M₂—4 जवेनाभ्यपतद्गृष्टो. — ^d) K₃

१९

संजय उवाच ।

संनिवृत्ते बलौघे तु शाल्यो म्लेच्छगणाधिपः ।

अभ्यवर्तत संकुद्रः पाण्डूनां सुमहद्बलम् ॥ १

आस्थाय सुमहानागं प्रभिन्नं पर्वतोपमम् ।

दृप्तमैरावतप्रख्यममित्रगणमर्दनम् ॥ २

योऽसौ महाभद्रकुलप्रसूतः

सुपूजितो धार्तराष्ट्रेण नित्यम् ।

सुकल्पितः शास्त्रविनिश्चयज्ञैः

सदोपवाहः समरेषु राजन् ॥ ३

तमास्थितो राजवरो बभूव

यथोदयस्थः सविता क्षपान्ते ।

स तेन नागप्रवरेण राज-

न्नभ्युद्ययौ पाण्डुसुतान्समन्तात् ।

शितैः पृषत्कैर्विददार चापि

महेन्द्रवज्रप्रतिमैः सुधोरैः ॥ ४

ततः शरान्नैः सृजतो महारणे

C. 9. 1070
B. 9. 20. 5
K. 9. 19. 6

B2. 10 11 T1. 2 यत्ता वै; K5 यत्तो वै; Dn यत्ततस्; D2. 5-7 यत् (D2 °त्त; D5 °त्ता)स्तु; T3. 4 यत्तु वै; G2 योद्धुं वै (for यतो वै). D2. 7 बलं.

Colophon om. in D1. — *Adhy. name*: Ś1 K बलनिवर्तनं; T1. 2 दुर्योधनवाक्यं; M2-4 बलोपस्थापनं. — *Adhy. no* (figures, words or both): B5 D10. 11 (marg.) S 19; Dn D4 18 (as in text). — *Sloka no.*: Dn1 67; Dns 66; D5 69.

19

1 °) Ś1 K1 D1. 8. 10. 11 जनौघे; D4 स्थौघे (for बलौघे). T3 योधेषु संनिवृत्तेषु; T4 G M2-4 संनिवृत्ते (M3 °वर्ते)षु यौघे (T4 योधे; G1. 8 सैन्ये; G2 कुरु)षु. — °) S शाल्यो. B5 D10 -जनाधिपः (for -गणा°). — °) K3 अभिवर्तत; K4. 5 M2-4 अभ्यद्रवत; B (except B3) D8. 9 °धावत; D1. 4 T3. 4 G M1 °द्रवत्सु (for °वर्तत). K4. 5 संहृष्टः (for संकुद्रः). — °) K3 B1 D5-7 G3 सुमहा; Dn च महा (for सुमहद्). Dn1 बलः; D7 बलं (for बलम्). B2 D3. 10. 11 T3 M1 पाण्डवानां महद्बलं.

2 °) G2 प्रस्थाप्य (for आप°). T2 M3 च; M1. 2. 4 स (for सु-). D8 भागं (for -नागं). — °) T2 दृष्टम् (for दृष्टम्). K4. 5 B3 Dn D1-3. 5-9 ऐरावण- (for °वत्). D4 ऐरावतगजप्रख्यम्. — °) D10 -मर्दनः.

3 °) K2-4 B Dn D2. 4. 5. 7. 8-11 T2-4 G महान्; D8 महद्- (for महा-). B4. 5 तत्र; M -पञ्च- (for -भद्र-). K5 B1. 2. 4. 5 D9 कुले; Dn कुलः; D2. 7 कुलः; G1. 8 कुरु (for कुल-). Dn प्रसंस्तुतः (for

-प्रसूतः). — °) D4 स; T2 प्र-; T4 सं- (for सु-). D4 धार्तराष्ट्रस्य; T2 धृतराष्ट्रेण; T4 धर्म° (for धार्त°). — K4 om. 3°-4°. — °) D2 M1 सुकल्पितः; M3 संकल्पितः (for सुक°). K2 D1. 9 शस्त्र- (for शास्त्र-). D1 -परंपराभिः; D9 -विनिश्चितज्ञैः (for °श्रयज्ञैः). — °) Dn1. n2 सदोपवाहैः; Dns D2. 6. 7 सदोपवाहैः; M1 °वाह्यं (for °वाह्यः). T3 [5]नुमतश्च राज्ञः; T4 G1. 8 M सततं च राज्ञः; G2 स मतश्च राज्ञः (for समरेषु राजन्). D1. 7 (marg.; sec. m.) परैरजेयः समरांगणेषु. §8 C7 (reading सदोपवाहः सततं च राज्ञः) औपवाहः राजा-रोहणयोग्यो राजः । §8 — S ins. after 3: D4 after 5:

112* ऐरावतं दैत्यगणान्विमृष्ट-

शक्रो यथा संजनयन्भयाति ।

[(L. 1) M1 विद्वद्भ्यः; M3 °मर्दन् (for °मृद्भ्यः). D4 ऐरावतो दैत्यचमूं विद्वद्भ्यः. — (L. 2) D4 शक्रप्रयुक्तो (for शक्रो यथा सं-). T4 जहाति (for भयाति).]

4 K4 om. 4^{ab} (cf. v. l. 3). D1 om 4^{ab}. D8. 7 om. (hapl.) 4^{ab}. — °) S (except T1. 2) समास्थितो (for तमा°). D8 नाग- (for राज-). — °) D4 यथोदसंस्थः. B D8. 9 तपति (B5 °पास्ते) (for क्षपान्ते). — °) D9 जघ्नन् (for राजन्). — °) D4 विरोययौ (sic); D7 अभ्युद्ययुः (for °द्ययौ). K4. 5 D1. 4. 5. 7 T G समस्तान्; Dn D3. 6. 10. 11 समेतान्; M समस्त्यान् (for समन्तात्). — D1 om. 4^{cf}. — °) Ś1 K1. 8 B6 D6. 10. 11 सितैः; K4. 5 M1 शरैः; Dn सिकैः; D3 शिरैः; D4 शतैः; D9 स तैः (for शितैः). Ś1 K1 पृषक्कैरुः; D3 पृथक्कैरुः; D4 प्रषक्कैरुः; T3 प्रषक्कैरु (for पृ°). Ś1 K D3 वितुतोद्; T3 °दधार; G M °रराद् (for °दधार). K5 D3. 8 चापि; D10. 11 वेनैरुः; G2 चाजौ (for चापि).

C. 9. 1070
B. 9. 20. 5
K. 9. 19. 6

योधांश्च राजन्नयतो यमाय ।
नास्यान्तरं ददृशुः स्वे परे वा
यथा पुरा वज्रधरस्य दैत्याः ॥ ५
ते पाण्डवाः सोमकाः सृञ्जयाश्च
तमेव नागं ददृशुः समन्तात् ।
सहस्रशो वै विचरन्तमेकं
यथा महेन्द्रस्य गजं समीपे ॥ ६
संद्राव्यमाणं तु बलं परेषां

— १) Dn² om. from महेन्द्र up to ततः (in 5^a). Dn¹. n³ चाप- (for वज्र-).

5 Dn² om. ततः (cf. v. l. 4). — 6^a) G¹. 2 गजान्; M¹ तु तान् (for शरान्). D³. 10 वै विसृजन्; G¹. 2 वेगवतो (for वै सृजतो). D⁴ विसृजन्तस्य रणे महाशरान्. — D⁵ repeats 5^b-6^a after 6^c. — 7^a) M योधांश्च. Ś¹ Dn¹. n³ D¹⁰ यमालयं; Dn² महारणे; D⁴ T³. 4 G M यमक्षयं (for यमाय). — For 5^a, D¹ subst. (reading it after 6):

113* ततः शरान्वै सृजिता नृपेण

योधाः समस्ता गमिता यमालयम् ।

— D¹ om. 5^a. — 6^a) B⁵ M¹ नाच्यांतरं; Dn न तस्यांतं (for नास्यान्तरं). D³ T⁴ च (for वा). — 7^a) D³ वज्रधरेण (for धरस्य). — After 5, Ś¹ K B Dn D². s. 5-11 ins.:

114* ऐरावणस्य चमूविमर्दे

दैत्याः पुरा वासवस्येव राजन् ।

[(L. 1) D¹ चमूविमर्दं (for विमर्दे). B D³. 9 ऐरावण- (B⁵ त)स्येव चमू विमृद् (B⁵ सृजन्)तो. — (L. 2) Dn D². s. 5-7 यथा (for दैत्याः).] while D⁴ ins. 112*.

6 For the repetition in D³, cf. v. l. 5. — 7^a) K⁴. 5 B D². 4. s. 9 M² सोमकसृञ्जयाश्च; Dn D⁵ (both times) T¹. 2. 4 G सृञ्जयाः सोमकाश्च (by transp.); D⁵. 7 T³ सृञ्जयसोमकाश्च. — 8^a) K³-5 B (except B²) Dn D². s. 5-7 (marg. as in text). s. 11 T⁴ एक- (for एव). D¹ शरौघान् (for समन्तात्). — Ś¹ K¹-3 M¹ om. (hapl.) 6^c-7^b. — 9^a) D⁴ तं संवशो (for सहस्रशो). D¹ विकिरन्तम्; G² प्रचं (for विचरन्तम्). D³ एके (for एकं). — K⁴ om. 6^d-7^c. — 10^a) D⁵ गजेन्द्रस्य; M³ सुरेन्द्रस्य (for

परीतकल्पं विवभौ समन्तात् ।

नैवावतस्थे समरे भृशं भया-

द्विमर्दमानं तु परस्परं तदा ॥ ७

ततः प्रभया सहसा महाचमूः

सा पाण्डवी तेन नराधिपेन ।

दिशश्चतस्रः सहसा प्रधाविता

गजेन्द्रवेगं तमपारयन्ती ॥ ८

दृष्ट्वा च तां वेगवता प्रभयां

महेन्द्रस्य). D³ (sup. lin. as in text) वज्रं (for गजं). B D¹. 4. 5. 10 T¹. 2 G² समीके; D¹ समग्रं (for समीपे). After 6, D¹ reads 113*.

7 Ś¹ K¹-3 M¹ om. 7^a; K⁴ om. 7^a (for both, cf. v. l. 6). D¹ om. 7^a. — 8^a) Dn D². 4. 7 T⁴ विद्राव्यमाणं (D³ नं); D². 5 तद्राव्यं; D⁵ विविध्यं; D⁵ स द्राव्यं; T² संप्राप्यं; T³ संत्राल्यं (for संद्राव्यं). K⁵ तु बले; D⁴ च बलं; D¹ तु बलं; T³ तुमुलं (for तु बलं). Dn¹ प्रवेशात् (for परेषां). — 9^a) Dn¹. n³ काला (Dn² ल)घ्रातमिव; Dn³ D⁴ अनंतकल्पं; S (M¹ om.) परेतं (for परीतं). D³ विभवे; D⁴ च बभौ; G² विभिदे (for विवभौ). D¹⁰. 11 T⁴ समंततः (for समन्तात्). — Dn D². s. 7 transp. 7^a and 7^d. — 10^a) K⁵ Dn T³. 4 G M च (for [ए]व). M [अ]वतस्थुः. K² B⁵ T² समरे (for समरे). D² व्रताम्; D⁵ स (for भयाद्). B⁵ नैवावतस्थे भृशं भयाय (submetric). — 11^a) B¹. 3-5 D³. 9 विसृजमानं; B² D¹. 6. 7 (marg.; sec. m.). 11 T¹ विमर्दं; D². 5. 7 आक्रम्यमाणं; T³ विद्विदमानं; M विमर्दमानास् (M³ नस्) (for मानं). K² भयात्; T³ तथा; T⁴ यदा; G² तत् (for तदा). D¹. 7 (marg.; sec. m.) बलं (D¹ ले) पलायितं (for परस्परं तदा). D¹ विद्राव्यमाणा हि गजेन तेन वै.

8 8^a) B² तदा हि (for ततः प्र-). D³ T² तदा चमूः; D¹ चमूस्तदा (for महाचमूः). — 9^a) D¹ S (except T¹. 2) जनाधिपेन (for नरा). — 10^a) D³. 10. 11 विधाविता; T² प्रयापिता (for धाविता). — K². 3 om. (hapl.) 8^d-9^a. — 11^a) D³ om. (hapl.) from गं up to वे (in 9^a). Ś¹ चंशे (for चेरं).

9 K². 3 om. 9^a; D³ om. up to वे (in 9^a) (f. both, cf. v. l. 8). — 10^a) Dn D⁵ ह; D⁴ T¹. 2 हु; D⁵. 7 हि; T³ om. (for च). T². 4 G². 3 M तान् (for

सर्वे त्वदीया युधि योधमुख्याः ।
 अपूजयन्तत्र नराधिपं तं
 दध्मुश्च शङ्खान्शसिन्निशाशान् ॥ ९
 श्रुत्वा निनादं त्वथ कौरवाणां
 हर्षादिमुक्तं सह शङ्खशब्दैः ।
 सेनापतिः पाण्डवसृञ्जयानां
 पाञ्चालपुत्रो न ममर्ष रोषात् ॥ १०
 ततस्तु तं वै द्विरदं महात्मा
 प्रत्युद्ययौ त्वरमाणो जयाय ।
 जम्भो यथा शक्रसमागमे वै
 नागेन्द्रमैरावणमिन्द्रवाह्यम् ॥ ११
 तमापतन्तं सहसा तु दृष्ट्वा

पाञ्चालराजं युधि राजसिंहः ।
 तं वै द्विपं प्रेषयामास तूर्णं
 वधाय राजन्द्रुपदात्मजस्य ॥ १२
 स तं द्विपं सहसाभ्यापतन्त-
 मविध्यदर्कप्रतिमैः पृषत्कैः ।
 कर्मारथौतैर्निशितैर्ज्वलद्भि-
 र्नाराचमुख्यैस्त्रिभिरुग्रवेगैः ॥ १३
 ततोऽपरान्यश्च शितान्महात्मा
 नाराचमुख्यान्विससर्ज कुम्भे ।
 स तैस्तु विद्रः परमद्विपो रणे
 तदा परावृत्य भृशं प्रदुद्रुवे ॥ १४
 तं नागराजं सहसा प्रणुनं

C. 9. 1081
B. 9. 20. 16
K. 9. 19. 16

तां). K₄ 5 B Dn D₂ 4-6. 8-11 T₃ वेगवती (Dn₃ D₉ 'ती); M₁ 3. 4 'वतः (for 'वता). S₁ K₁ प्रधावितां; T₃ 4 G₂ 3 M प्रभशान् (for 'शां). —^δ) G₁ 3 कुरु- (for युधि). M योधमुख्याः. —^ε) D₄ स्वपूजयन् (for अपूज). D₂ 10. 11 ते तु; D₃ ते च; T₁ 2 तं च; M₂ तेन (for तत्र). Dn D₉ S (except T₁ 2) जनाधिपं (for नरा). K₂ T₁ 4 G₂ तदा; D₂ M₂-4 ते; D₃ च (for तं). B D₃ 9 संपूजयन्तस्तु (B₃ 4 'श्च) नराधिपं ते (B₂ 3 तं). —^α) B D₃ 9 शंखान्प्रदध्मुः; D₄ 6 दध्मुश्च शंखं (for 'श्च शङ्खाञ्च). K₄ 5 शशिनः प्रकाशान्; B₁ शशिसन्निभास्तान्; Dn D₉ 7 हिम (D₇ दधि) हारगौरान्; D₄ T₃ 4 G M शशिहार (D₄ 'कुन्द; T₁ 'भास) गौरान् (for 'सन्निकाशान्).

10 ^α) G₂ निनादांस (for 'दं). T₂ त्वयि (for त्वथ). —^δ) D₁ हस्ताद् (for हर्षाद्). K₄ 5 D₃ G₂ विमुक्तान् (for 'क्तं). T₃ 4 G₂ त्वथ (for सह). T₁ 2 सैन्य- (for शङ्ख). K₄ 5 'मुक्तैः; T₃ 4 G M 'नादैः (for 'शब्दैः). —^α) K₄ 5 B₁ 4 D₃ 5 पंचाल-; D₇ पंचाल-. D₁ 'राजो (for 'पुत्रो). K₄ Dn D₂ 3. 5-7. 11 T₁ 2 ममूषे न (for न ममर्ष). K₃ B D₂ 3 कोपात्; D₄ M₁ राजन्; D₁₀ भाषतां (for रोषात्).

11 ^α) D₄ स (for तु). —^δ) Dn₁ जवेन (for जयाय). —^δ) D₁ om. 11^α. —^ε) Dn₂ जम्भो; D₃ वृत्रो (for जम्भो). Dn D₉ 'समागमेन; T₃ 4 G 'स्थितं वै (T₈ वा) (for 'गमे वै). D₉ 7 तथा (for वै). —^α) Dn D₃ 5-7 S ऐरावतम्. K₁ D₉ ईन्द्रवाहं.

12 ^α) B D₂ 4. 8. 9 च दृष्ट्वा; Dn D₅-7 T₄ G₁ 3 M निरीक्ष्य; T₈ G₂ समीक्ष्य (for तु दृष्ट्वा). —^δ) K₄ पंचाल-; D₇ पंचाल-. S₁ K D₁ 3. 4. 10. 11 T₁ 2. 4 'पुनं (for 'राजं). K₃ युध-; D₁₀ 11 युध- (for युधि). D₂ शास्त्र- (for राज-). B₅ Dn₁ D₃ T₂-4 M₂-4 'सिद्धं; D₄ 'पुनं (for 'सिद्धः). —^ε) M₁ स (for तं). Dn₃ प्रेषयामास; M₁ प्रेषयदत्र (for 'यामास). —^α) Dn D₅ ततः स राजा; D₃ 6. 7 वधाय राजा (D₃ राजेन्द्र) (for 'य राजन्). Dn D₄ 6 द्रुपदात्मजाय.

13 ^α) G₁ 3 ह (for तं). Dn D₅-7 नृपं (for द्विपं). K₄ चाभ्युपेतम्; Dn D₅ 7 T₁-3 M₂-4 ह्यापतन्तम् (for [अ]भ्या). K₅ स तं द्विपं वै सहसाभ्युपेतम्; D₃ 10. 11 स तं द्विपेन्द्रं सहसापतन्तम्. —^δ) D₄ 9 आविध्यद्; T₁ 2 ह्यं (for अं). K₁ 3 B D₂ 3. 8-11 अक्षि- (for अर्क-). S₁ K₁ पृषत्कैः; D₉ शरौघैः (for पृषत्कैः). T₄ सविद्यु- दर्कप्रतिमैः पृषत्कैः. —^ε) K₂ corrupt. D₁ अत्युग्रवेगैर्; D₄ कर्मारथतैर्; S तं तैलधौतैर् (for कर्मारथं). —^α) Dn अग्र-; D₁ एव; D₉ 7 अग्र्य- (for उग्र-). K₂ 'कल्पैः; Dn D₅-7 हस्तैः; D₁ वीर-; T₁ 2 G₁ 'हस्त-; T₃ 'वाहा; T₄ G₂ 3 M 'हस्त- (for 'वेगैः).

14 ^α) K₃ B₄ Dn D₄ 5. 7. 11 T₁ 2 M₁ शतान् (for शिं). D₄ रणे वै (for महात्मा). D₂ ततस्तु पंचाल- सुतो महारणे. —^δ) Dn₁ D₉ 'वर्षान्; Dn₂ n₃ D₅ 7 'वर्षान् (for 'मुख्यान्). D₈ अविच्छिन्न- (for विसर्जं). G₃ कुम्भैः (for कुम्भे). —^ε) K₄ 5 सु-; B₃ च (for तु). D₃ 4 परमो; T₃ परमैर् (for परम-). —^α) S

C. 9. 1081
B. 9. 20. 16
K. 9. 19. 16

विद्राव्यमाणं च निगृह्य शाल्वः ।
तोत्राङ्कुशैः प्रेषयामास तूर्णं
पाञ्चालराजस्य रथं प्रदिश्य ॥ १५
दृष्ट्वापतन्तं सहसा तु नागं
धृष्टद्युम्नः स्वरथाच्छीघ्रमेव ।
गदां प्रगृह्णाशु जवेन वीरो
भूमिं प्रपन्नो भयविह्वलाङ्गः ॥ १६
स तं रथं हेमविभूषिताङ्गं
साश्वं समतं सहसा विमृद्य ।

उत्क्षिप्य हस्तेन तदा महाद्विपो
विपोथयामास वसुंधरातले ॥ १७
पाञ्चालराजस्य सुतं स दृष्ट्वा
तदार्दितं नागवरेण तेन ।
तमभ्यधावत्सहसा जवेन
भीमः शिखण्डी च शिनेश्च नप्ता ॥ १८
शरैश्च वेगं सहसा निगृह्य
तस्याभितोऽभ्यापततो गजस्य ।
स संगृहीतो रथिभिर्गजो वै

नदन् (for तदा). M₂. 4 दिशः; M₃ दिशं (for भृशं).

15 K₄ reads and K₅ D₂ repeat 15^{ab} after 19.
—^a) T₄ स वेद- (for तं नाग-). Dn D₅. 7 तरसा; D₄
परतः; G₂ प्रहसन् (for सहसा). —^b) Ś₁ K₁. 2 D₈
G₃ विद्राव्यमाणं. D₂ (first time). 3. 4 विनिवर्त्य; D₂
(second time) सहसा च; D₁₀. 11 विनिवर्त्य; M₂-4
तु निगृह्य (for च नि°). Ś₁ K₂ D₇ S (except T₄)
साल्वः; Dn D₈ शाल्वं; D₂ (both times) संरुपे (for
शाल्वः). —^c) K₄. 5 D₄ T₂. 3 तत्राङ्कुशैः; Dn₁. n₃
D₁. 6 तीव्रं. —^d) K₄. 5 B (except B₄) D₁. 3. 5. 7.
9-11 पांचाल- (D₁ °ल्य-; D₇ °ळ-); D₂ पांचाल-. K₄. 5
Dn D₁. 5. 7. 10 S सुतं; D₈ सुतः (sic) (for रथं). Dn
D₈ प्रहृष्टः; D₁. 4. 7 T₂ M₃ दृश्य; D₁₀. 11 °हस्य; T₁
G₁ °दर्यं (for °दिश्य).

16 ^a) M₁ तम् (for दृष्ट्वा). D₈ स नागं; T₃. 4 G
M₂-4 गजेंद्रः; M₁ निरीड्य (for तु नागं). —^b) T₃
धृष्टद्युम्नं (for °न्नः). Ś₁ K₂ सरथः; K₁ D₃ G₂. 3 स
रथात्; K₄. 5 (marg. as in text) D₉ सहसा; D₂ त्व-
रयन् (for स्वरथात्). Dn D₈ शीघ्रगात्रः; G₂ भीमवेगः
(for शीघ्रमेव). M₁ पांचालपुत्रः स्वरथात्पतत. —^c) Ś₁
K₁ गजं; K₂. 3 रथं (for गदां). T₁. 2 गृहीत्वा (for
प्रगृह्य). Dn D₅. 5. 6. 7 (orig.; marg. sec. m. as in text)
T₄ [अ]थ; D₁₀ [उ]ग्र-; T₁. 2 सु- (for [अ]शु). D₁. 7
(marg.; sec. m.) बलेन (for जवेन). G₂ शूरो (for
वीरो). —^d) K₄. 5 M₂ मूमौ. D₁ प्रपन्नो (for प्रपन्नो).
D₈ मुवि (for भय-). D₈ विह्वलाङ्गं; D₇ विह्वलाङ्गः.

17 D₈ reads 17^a twice. —^a) T₃ सकृदरं (for स
तं रथं). B₁ हैम- D₂ विचित्रभासे (for विभूषिताङ्गं).
—^b) T₃ G₂ साल्वः (for साश्वं). Ś₁ K₁ प्रमृद्य; K₂
प्रपद्य; Dn₁ विसृज्य; Dn₂ D₅. 7 (orig.) विसृज्य; Dn₃

D₁₀. 11 विकृष्य; D₁. 7 (sup. lin.) T₁. 2 विगृह्य; D₂. 3
T₄ वि (D₂ प्र)मृज्य; D₄ बभञ्ज; D₈ विमुच्य; T₃ G₂
विभिद्य; G₁ [अ]वमृद्य; G₃ [अ]वमर्यं (for विमृद्य).
—^c) D₁₀ नदन्; T₄ तथा (for तदा). T₃ बलाद् (for
द्विपो). B D₂. 8. 9. 11 उत्क्षिप्य हस्तेन महाद्विपोपि (D₂
°पो वै; Dn₁ °पोथ). —^d) T₁. 2 तं पोथयामास; T₃
व्यपादं; G₂ व्यपोथं (for विपोथं). D₂ वसुंधरायां;
D₇ T₂ °धरातले; D₈ °धरातलं.

18 ^a) K₄. 5 B₂. 4 D₃. 10 पांचाल-; D₂. 7 पांचाल-
Ś₁ K₁-3 सुतः; B₅ मुखं; M₁ सुतांस (for सुतं). K₄. 5
B Dn D₅-9 स्म; D₁-3. 10. 11 च; S (except T₁. 2)
तु (for स). —^b) K₄. 5 Dn D₄. 5. 7 S (except T₁. 2)
तथा; D₂ सं- (for तदा). B₅ [अ]पितं; D₂ मर्दितं
(for [अ]र्दि°). D₃. 9 बलेन (for वरेण). —^c) Ś₁
K₁. 2 Dn D₄. 5. 7 समभ्यधावत् (Dn D₄. 5. 7 °वन्;
K₄. 5 तमभ्यधावन्; B₃. 5 D₉ °न्वधावत्; D₂. 6 M₂ °भ्य-
धावन् (for °भ्यधावत्). Dn D₅-7 महता (for सहसा).
T₃. 4 G₂ महाबलो (for जवेन). —^d) D₁ शनेश्च (for
शिनेश्).

19 ^a) B₅ शनैश्च (for °रैश्च). D₈ विगृह्य; D₄ नि-
गृह्य तं (for निगृह्य). —^b) D₃. 4 [अ]भीतो (for
°भीतो). K₁. 4 B₄. 5 D₆. 10. 11 T₃ G₂ व्यापततो; B₁
D₃. 5 (sup. lin.). 3. 9 T₁. 2. 4 G₁. 3 M₂-4 द्वाप°; D₁. 7
[5]ल्यु (D₇ °भ्यु)त्प° (for °भ्याप°). Dn D₅. 6 निगृह्य;
D₈ गजेभ्यः (for गजस्य). D₂ तस्याहवे वेगवतागतस्य.
—^c) D₈ स तं गृहीतो; T₁ समागु°; T₂. 8 समं गु°
(for स संगृ°). D₂ गजौवैश्च; S (except T₁. 2) गजै-
द्रश्च (for गजो वै). D₄ स संगृहीतोय गजश्चतुर्भिश्च.
—^d) Ś₁ K₁. 2. 5 B₁ D₆. 9 वै (for तैर्). D₄ कीर्य-
माणस्य; G₂ पाल्यमानश्च (for वार्यमाणश्च). Ś₁ K₁ स्म;

चचाल तैर्वार्यमाणश्च संख्ये ॥ १९

ततः पृषत्कान्प्रववर्ष राजा

सूर्यो यथा रश्मिजालं समन्तात् ।

तेनाशुगैर्वध्यमाना रथौघाः

प्रदुद्रुवुस्तत्र ततस्तु सर्वे ॥ २०

तत्कर्म शाल्वस्य समीक्ष्य सर्वे

पाञ्चालमत्स्या नृप मुञ्जयाश्च ।

हाहाकारैर्नादयन्तः सम

द्विपं समन्तादुरुधुनैराध्याः ॥ २१

पाञ्चालराजस्त्वरितस्तु शूरो

गदां प्रगृह्णाचलशृङ्गकल्पाम् ।

असंभ्रमं भारत शत्रुघाती

जवेन वीरोऽनुससार नागम् ॥ २२

ततोऽथ नागं धरणीधराभं

मदं स्रवन्तं जलदप्रकाशम् ।

गदां समाविध्य भृशं घवान

पाञ्चालराजस्य सुतस्तरस्त्री ॥ २३

स भिन्नकुम्भः सहसा विनद्य

मुखात्प्रभूतं क्षतजं विमुञ्चन् ।

पपात नागो धरणीधराभः

C. 9. 1090
B. 9. 20. 25
K. 9. 19. 25

K₂ सु-; K₃ Dn Ds. 7 T₄ स; D₄ तु (for च). T₄ संघे; M संख्ये (for संख्ये). K₄ चचाल नैवासमवाणसंख्ये; D₁. 7 (marg.; sec. m.) विचुक्षुमे समरे हन्त्यमानः; D₂ तैर्वार्यमाणश्च चचाल संख्ये; G₁. 8 चचाल तैर्वार्यमाणोऽसंख्ये (G₃ 'वे). — After 19, K₄ reads and K₅ D₂ repeat 15^{ab}.

20 ^a) K₄. 5 शूरः (for ततः). Ś₁ K₁. 3 पृषत्कान्; K₂ पृषत्कं; B₅ पृथक् (submetric); D₂ पृषत्कैः; D₄ प्रषत्कैः (for पृषत्कान्). D₄ स (for प्र-). D₂. 4 राजन् (for राजा). T₃. 4 G₂ ततः पृषत्कान्मुञ्जस्य साल्वो. — ^b) T₃. 4 रविर् (for सूर्यो). K₄. 5 B D₂. 9 रश्मिजालैः (D₂ 'लैः); D₇ 'जालं; D₈ रथजालैः; T₁ (in f. lin. as in text). 2 रश्मिशतं (for 'जालं'). — ^c) K₃ B D₂. 6. 8-10 T₁. 2 G₂ तैर्; K₄. 5 ते च (for तेन). D₂ आशुवेगैर् (for [आ]शुगैर्). Dn Ds-7 वार्यमाणा (for वध्यमाना). D₄ रथौघान्. — ^d) K₄. 5 तत्रैव; B ततश्च; Dn D₂. 5-7 T₂. 8 G₂. 3 तत्र (D₂ G₃ 'तः) स (for ततस्तु). Ś₁ K₁. 3 संख्ये (for सर्वे). D₁. 3. 10. 11 प्रदुद्रुवुः सहितास्तत्र तत्र; T₄ M₁ प्रदुद्रुवुस्तत्रसुत्रैव (M₁ 'स्तत्र) सर्वे.

21 D₁₀ reads 21 twice. — ^a) B₂ ततस्तु (for तत्कर्म). K₂ B₂ S साल्वस्य. Ś₁ K₁. 2 D₁ समीक्ष्य संख्ये; K₄. 5 'ध्यमाणाः; Dn D₄-7 S (except T₁. 2) निरीक्ष्य सर्वे (for समी). — ^b) K₄. 5 B₁-3 D₉. 10 (both times). 11 पंचालः; D₂. 7 पंचालः. Dn D₁. 6 T₁. 2 'मुल्याः; D₁₀ (both times). 11 'पुत्रा; T₄ G₂ 'माल्या (for 'मस्या). Ś₁ K₂ Dn D₃ संजयाश्च. — ^c) D₈. 10 (both times). 11 हाहाकारान्; T₈ 'कारं. B₄ D₁₀ (both times). 11 नादर्यति; Dn T₈. 4 G₂ नर्द (Dn 'द-)

यंतः (for नाद'). B₁ D₁. 9 सुयुद्धे; B₃ D₃. 6 च युद्धे; Dn D₅-7 च सेनां; T₁. 2 तु युद्धे; T₈. 4 G M₂. 4 समीपे (M₃ 'के) (for स युद्धे). D₄ हाहाकाराद्दंतश्चापि राजन्; M₁ हा हा हताः सेति च ते वदतो. — ^d) M₁ गजं (for द्विपं). B₄. 5 दुद्रुवुरः; T₈. 4 दुद्रुवुस्ते (T₄ 'वै'); G₂ ददुस्ते; M₁ ममथुर (for रुथुर). D₁. 7 (marg. sec. m.; orig. as in text) शरौघैः; D₄ समस्तान् (for नराध्याः). D₈ तं नागमुख्यं रुधुनैराध्याः.

22 ^a) K₄. 5 B₁. 5 D₁₀. 11 पंचालः; D₇ पंचालः. D₃. 9-11 T₁. 2 G₁ 'युत्रस्य (for 'राजस्य). B₁. 8 D₃. 5. 7. 9 च; T₈. 4 G स (for तु). D₄ पंचालराजस्य सुतो महात्मा. — ^b) D₃ [अ]चरः; D₇ [अ]चलः. K₃ B₁. 5 D₈. 9 'तुल्यां (for 'कल्पाम्). — ^c) B D₈-11 T₃ G₂ ससंभ्रमं; D₁. 4 असंभ्रमाद्; G₃ M₂-4 'भ्रमन् (for 'भ्रमं). K₂ शत्रुघाते. — ^d) T₃ G₂ [स]भि- (for सु-). K₈ नागैः.

23 ^a) D₁ अथ (for ततो). K₅ B (except B₂) D₈. 9 तु; D₁ [अ]शुः; D₁₀ [स]द्यः; T₈ स; T₄ नु (for अथ). — ^b) Dn D₃. 4 श्रवतं. D₇ जलदः; T₃ ज्वलन- (for जलद-). — D₁ transp. 23^c and 23^d. — ^c) B D₈. 9 समासाद्य; D₄ समुद्यम्य (for समाविध्य). — ^d) K₄ B₅ D₁. 8. 10. 11 पंचालः; D₇ पंचालः. D₅ सुतं (for सुवस). T₁. 2 महात्मा (for तरस्त्री).

24 ^a) D₂ कुम्भभिन्नः (for भिन्नकुम्भः). T₃ विनद्यन् (for 'द्य). — ^b) D₄ चास्ते (for मुखान्). Dn D₄-7 रुधिरं; T₄ क्षतजान् (for 'जं). Dn D₅-7 प्रमुचन्; D₄ श्रवश्च (for विमुञ्चन्). — ^c) D₈ धरणीधराभं. — ^d) K₄. 5 B (except B₂) D₂. 8. 9 'प्रकंषे च-

C. 9, 1060
B. 9, 20, 25
K. 9, 19, 25

क्षितिप्रकम्पाच्चलितो यथाद्रिः ॥ २४
निपात्यमाने तु तदा गजेन्द्रे
हाहाकृते तव पुत्रस्य सैन्ये ।
स शाल्वराजस्य शिनिप्रवीरो
जहार भस्मेन शिरः शितेन ॥ २५

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वण्येकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

संजय उवाच
तस्मिंस्तु निहते शूरे शाल्वे समितिशोभने
तवाभज्यद्वलं वेगाद्वातेनेव महाद्रुमः ॥ १
तत्प्रभयं बलं दृष्ट्वा कृतवर्मा महारथः ।

(K⁴ 'पोच'लितो (for 'प्रकम्पाच्च'). D¹. 7 (marg.; sec. m.) यथा हतः पविना अद्रिकूटः.

25 ^a) K² निपात्यमाने; G² निहन्त्य° (for निपात्य°). G³ [s]य (for तु). Dⁿ गतप्रवर्षे; D⁴ T³ G² M¹ गजप्रवरे; D⁵. 6 G¹. 3 गजप्रव (D⁶ 'वी'ये; D⁹ तदा गजेन्द्रे; T² तथा गजेन्द्रे; T⁴ गजेन्द्रवर्षे; M²⁻⁴ गजप्रवर्हे (for तदा गजेन्द्रे). — ^b) D¹ हाहापरि; D⁸ 'कृतं; M¹ 'कृतस् (for 'कृते'. T³ सैन्यस्य राजन् (for पुत्रस्य सैन्ये). — ^c) K¹ M²⁻⁴ साल्व. M². 4 -राज्ञश्च; M³ -राज्ञस्तु (for -राजस्य). D¹. 2 शनि- (for शिनि-). D⁴ -प्रवीरे. Dⁿ D⁵⁻⁷ T G M¹ शा (T G M¹ सा)ल्वस्य राज्ञस्तु (T³ 'जंस्तु; G³ 'ज्ञश्च' शिनिप्रवीरो. — ^d) D² खड्गेन (for भस्मेन). D⁵. 7 T³ शितेन.

26 ^a) K⁴. 5 हतोत्तमांगो; D⁴ हतोत्तमांगेन; D⁵ कृतोत्तमांगो (for हतो°). T⁴ हृदि (for युधि). Dⁿ D⁴ साल्वेन (for सात्वतेन). — ^b) K³⁻⁵ Dⁿ D². 4. 6. 8. 9 T G M¹. 2 पपात भूमौ सह ना (G³ युधि ना; M¹ स सना)गराजः (D⁴. 8. 9 'जा). — D¹ om. 26^{cd}. — ^c) D⁸ यथेव (for यथाद्रि-). B (except B²) Dⁿ D². 4-9 T¹. 2 सहसा (for सुमहत्). K³ M² प्रनुब्रं; D³ 'संभ्रं; T³. 4 G² 'भिन्नं (for 'गुब्रं). — ^d) M²⁻⁴ वज्रा-युध- (for देवाधिप-). Dⁿ D². 5-7 -नोदितेन.

Colophon om. in Dⁿ D⁵. — Adhy. name: Śī K¹ M⁴ साल्वराजवधः; K². 8 D¹⁰. 11 T¹ M³ शा (K²

हतोत्तमाङ्गो युधि सात्वतेन
पपात भूमौ सह नागराज्ञा ।
यथाद्रिशृङ्गं सुमहत्प्रणुनं
वज्रेण देवाधिपचोदितेन ॥ २६

दधार समरे शूरः शत्रुसैन्यं महाबलः ॥ २
संनिवृत्तास्तु ते शूरा दृष्ट्वा सात्वतमाहवे ।
शैलोपमं स्थितं राजन्कीर्यमाणं शरैर्युधि ॥ ३
ततः प्रवृत्ते युद्धं कुरूणां पाण्डवैः सह ।

T¹ M² सा)ल्ववधः; D². 4 शल्यवधः; M³ साल्वावरोधः. — Adhy. no. (figures, words or both): K³ Dⁿ S 20; D¹⁰ 19 (as in text). — Śloka no.: K⁵ 28; Dⁿ D⁵ 27.

20

1 Dⁿ om. the ref. — ^a) M¹ ततस् (for तास्मिन्). K³ वि-; D⁴ च (for तु). D⁵. 7 निहिते. B³. 4 शाल्वे; T¹. 2 साल्वे; G¹. 3 वीरे (for शूरे). K¹. 5 तस्मिन्हते महेष्वासे. — ^b) Śī K¹ T³. 4 G M साल्वे; B³. 4 T¹. 2 शूरे (for शाल्वे). — ^c) Śī K (except K³) Dⁿ D⁵. 7 अमज्यत; B². 4. 5 T¹. 3 (2 तदाभज्यद् (for तवा°). M तवाभज्यत सैन्यं तद्. — ^d) D⁴ वायुना. D³ [ग]व. D¹⁰ यथा (for महा-). K⁴. 5 वातोद्धत इव द्रुमः.

2 ^a) K³ तं प्र-; T³ तत्र (for तत्प्र-). Dⁿ बलं. — ^c) T³ दधार. Śī K¹. 2 वीरः (for शूरः). Dⁿ D⁵. 7 वारयामास समरे. — ^d) T G -सेनां (for -सैन्यं). D² महारथः; D⁴. 5 'बलं; Dⁿ 'बलः (for 'बलः).

3 ^a) Dⁿ संनिवृत्त. D⁴ च (for तु). B Dⁿ D². 5. 7-9 T¹. 2 वीरा (for शूरा). — D¹ om. 3^{cd}. — ^c) D³. 8 G¹. 3 शैलोपमं (G¹ 'मः') (for शैलो°). B¹. 5 T³ स्थिरं; G¹. 3 स्थितो (for स्थितं). — ^d) D³ गर्जमानं; T¹. 2 विकिरंतं; T³ G² शीर्यमाणं; T⁴ G³ कीर्यमाणः.

निवृत्तानां महाराज मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ ४
 तत्राश्चर्यमभूद्युद्धं सात्वतस्य परैः सह ।
 यदेको वारयामास पाण्डुसेनां दुरासदाम् ॥ ५
 तेषामन्योन्यसुहृदां कृते कर्मणि दुष्करे ।
 सिंहनादः प्रहृष्टानां दिवःस्पृक्सुमहानभूत् ॥ ६
 तेन शब्देन विश्रस्तान्पाञ्चालान्भरतर्षभ ।
 शिनेनेसा महाबाहुरन्वपद्यत सात्यकिः ॥ ७
 स समासाद्य राजानं क्षेमधूर्तिं महाबलम् ।
 सप्तभिर्निशितैर्बाणैरनयधमसादनम् ॥ ८

(for 'माणं'). Ś1 K1-3 T1.2 शरान्; D3 शतैर् (for शरैर्). B1 (marg. as in text) सह; D10 युधिष्ठिर (sic); T8.4 अपि (for युधि).

4 B1 reads 4^a-5^b on marg. — ^a) K2 युद्धे (for युद्धं). — ^b) D3 transp. पाण्डवैः and सह. — Ś1 K1.3 om. 4^a-5^d. K2 Dn1 om. (hapl.) 4^a-5^b. — ^c) D3 निवृत्ते तु; D9 संनिवृत्ता (for निवृत्तानां). — ^d) D1 पुरस्तदा (for निवर्तनम्).

5 Ś1 K1.3 om. 5; K2 Dn1 om. 5^{ab} (for both, cf. v. l. 4). D1 om. 5. B1 reads 5^{ab} on marg. — ^a) B4 तदाश्चर्यम्; D3 यत्रा (for तत्रा). D3.8.9 महद् (for अभूद्). — ^b) Dn2. n3 D5-7 कुरूणां पाण्डवैः सह (= 4^b). — ^c) D5.7 यदेको; G2 य एको (for यदेको). T4 G1 M धारयामास. — ^d) D10 दुरासदां (for 'सदाम').

6 B4 damaged for 6^{ab}. — ^a) K4.5 सहशं; D4 शूराणां; T1.2 सन्तादः (for सुहृदां). — ^b) K4.5 कृत (for कृते). B2 T3 वर्मणि. D2.9 दुष्कृते. — ^c) K4 D4 T2.3 सिंहनादः. — ^d) K3 B1.3.4 D3.11 T G दिविस्पृक्. K3 D10 स; D4 तु (for सु).

7 D1 om. 7^{ab}. — ^a) T4 शूरेण (for शब्देन). K4.5 B Dn D5-9 विश्रस्ताः. — ^b) K4.5 Dn D4-7.9 पांचाला (D7 'ला); B3.4 पांचालान्; B5 पांचाला; D2 पांचालान् (for पाञ्चालान्). K3 भरतर्षभान्; K4 D5 'र्षभाः. D3 पांचालो भरतर्षभः. — ^c) D1.4 शनेर्. D2 शिनेश्च नसा संग्रामे. — ^d) D2 अभ्यपद्यत; D8 अनुप; M3 अभ्यवर्तत (for अन्वपद्यत). Dn1 D10 सात्यकिः; S संयुगे (for सात्यकिः). — After 7, D1 ins.:

115* शतवर्माणमल्युग्मं महावीरं महाबलम् ।

तमायान्तं महाबाहुं प्रवपन्तं शिताञ्शरान् ।
 जवेनाभ्यपतद्धीमान्हादिक्यः शिनिपुंगवम् ॥ ९
 तौ सिंहाविव नर्दन्तौ धन्विनौ रथिनां वरौ ।
 अन्योन्यमभ्यधावेतां शस्त्रप्रवरधारिणौ ॥ १०
 पाण्डवाः सह पाञ्चालैर्योधाश्चान्ये नृपोत्तमाः ।
 प्रेक्षकाः समपद्यन्त तयोः पुरुषसिंहयोः ॥ ११
 नाराचैर्वत्सदन्तैश्च वृष्णयन्धकमहारथौ ।
 अभिजग्नतुरन्योन्यं प्रहृष्टाविव कुञ्जरौ ॥ १२
 चरन्तौ विविधान्मार्गान्हादिक्यशिनिपुंगवौ ।

C. 9. 1105
B. 9. 21. 13
K. 9. 20. 13

8 D1 om. 8-9. — ^a) D4 समासाद्य तु राजानं. — ^b) Ś1 K1-3 T1-3 क्षेमधूर्ति; B1-3 D4.8.9 M 'कीर्ति; B5 'कीर्तिर्; Dn 'मूर्ति (for 'धूर्ति). K4 महाबलः; Dn D5-7 T3 'रथं (for 'बलम्). — ^c) K4.5 दशभिर् (for सप्त). D8 भक्षैर् (for बाणैर्). — ^d) G2 रणमध्ये द्यकंपयत्.

9 D1 om. 9 (cf. v. l. 8). — ^a) M1 तमापतंतं वेगेन. — ^b) K4.5 Dn S प्रवर्षतं; B D2.3.8.9 'क्षिपंतं (for 'वपन्तं). T1.3.4 G M बहुश्च; T2 महाश्च (for शिताश्च). — ^c) M1 वेगेन (for जवेन). T2 [अ]भ्यवद् (for 'पतद्). Dn. D4-7 M1 वीरो; T3 श्रीमान्; M2-4 धन्वी (for धीमान्). — ^d) M2.4 हादिक्यं.

10 ^a) K2 नर्दन्तौ; D1 गर्जन्तौ (for नर्दन्तौ). D3.10.11 सात्वतौ च (D3 तौ) महावीरौ. — D1 om. 10^b-13^a. — ^b) K2 धन्विनां; D4 रथिनौ (for धन्विनौ). T4 धन्विनां (for रथिनां). — ^c) T4 corrupt. Ś1 K1 साभ्यधावेतां; K2-5 B D2.3.8 G2 अभिधा; D9 अभिधावंतां; T8 G1 अभ्यधावंतौ (for 'धावेतां). — ^d) T4 प्रहर- (for प्रवर-).

11 D1 om. 11 (cf. v. l. 10). — ^a) B3 पांचालैर्; D2.7 पांचालैर्; D3.10 G2.3 पांचाला; T3.4 G1 पांचालैर्; Bom. ed. पांचाला (for पाञ्चालैर्). — D9 om. 11^b-12^a. — ^b) M औघाश्च. B (except B2) D8 M1 नृपोत्तमः; Dn D5-7 महारथाः (for नृपोत्तमाः). — ^c) D3.5.7.10 प्रेक्षकाः. — ^d) K4.5 B D3.4.8.10.11 T1.2 तयोर्वोरै स् (K4 D3.3.11 'रस) मागमे.

12 D1 om. 12 (cf. v. l. 10). D9 om. 12^a (cf. v. l. 11). — ^a) D8 नारदैर् (sic) (for नाराचैर्). — ^b) D9 G3 महारथाः. — ^c) D9 प्रहृष्टाश्च; M1 प्ररु (for रू);

C. 9. 1105
B. 9. 21. 13
K. 9. 20. 15

मुहुर्न्तर्दधाते तौ वाणवृष्ट्या परस्परम् ॥ १३
चापवेगवलोद्धूतान्मार्गणान्वृष्णिसिंहयोः ।
आकाशे समपश्याम पतंगानिव शीघ्रगान् ॥ १४
तमेकं सत्यकर्माणमासाद्य हृदिकात्मजः ।
अविध्यन्निशितैर्बाणैश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ १५
स दीर्घबाहुः संकुद्धस्तोत्त्रादित इव द्विपः ।
अष्टाभिः कृतवर्माणमविध्यत्परमेषुभिः ॥ १६
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः कृतवर्मा शिलाशितैः ।
सात्यकिं त्रिमिराहत्य धनुरेकेन चिच्छिदे ॥ १७
निकृत्तं तद्वनुःश्रेष्ठमपास्य शिनिपुंगवः ।

13 D1 om. 13^a (cf. v. l. 10). — ^a) K2 om. from मार्गान् up to दधाते (in 13^a). — ^o) B D8. 9 मुहुरार्दयतामेतौ; D1-8. 5. 7. 10. 11 T1. 2 'रंतर्हितावेतौ' (D2. 5 'वास्ता'). — ^a) Dn परंतपौ (for परस्परम्).

14 D1 om. 14. B4 damaged for 14^{ab}. — ^a) D8. 4 वायु- (for चाप-). T3 वेगाद् (for वेग-). S1 K1. 2 बलोपेतान्; D9 'द्धतान्'. — ^b) Dn D4. 5. 7 S (except T1. 2) बाणान्वै (for मार्गणान्). Dn पुंगवान् (Dn1 'वौ') (for सिंहयोः).

15 ^a) D4 [ए]व (for [ए]कं). K3 अन्य- (for सत्य-). M1 धर्माणम् (for कर्माणम्). — ^b) Dn T1-3 हृदिकात्मजं. D4 समासाद्य शिनेः सुतं. — Dn om. 15^c-16^b. — ^c) K2 आविध्य; D8. 9 आविध्यन्; G1 अवध्यन् (for अवि'). D6. 7 बहुभिर् (for निशितैर्). — ^a) T3. 4 G M1 चतुर्भिश्च तुरंगमान्.

16 Dn om. 16^{ab} (cf. v. l. 15). — ^a) D5-7 S (except T1. 2) दीर्घबाहुस्ततः कु (D5-7 'हुः सुसंकु'; M1 'हुस्तु संकु'द्वस्. — ^b) D1 सात्यकिः सुमहाबलः. — ^c) K4. 5 Dn D2-4. 6. 7. 8-11 T2. 3 G3 अष्टाभिः. — ^d) B1. 2 D9 आविध्यत्. S (except T1. 2) पुनर्विध्याय पत्रि (M2 सस)भिः.

17 ^a) K4. 5 पूर्णायतविसृष्टैस्तु. — ^b) T3 कृतवर्मा. Dn शिलाशितैः; D4 S (except T1. 2) शिलीमुखैः; D5. 7 सिला (D7 'का')शितैः. — ^c) T3 आसाद्य; T4 'विध्य' (for 'हृत्य').

18 ^a) K4. 5 Dn D1. 8. 4. 9 निकृत्तं तद्; T3. 4 G तं निकृत्तं; M1. 2. 4 तन्निकृत्तं (by transp.); M3 संनिकृत्तं.

अन्यदादत्त वेगेन शैनेयः सशरं धनुः ॥ १८
तदादाय धनुःश्रेष्ठं वरिष्ठः सर्वधन्विनाम् ।
आरोप्य च महावीर्यो महाबुद्धिर्महाबलः ॥ १९
असृप्यमाणो धनुषश्छेदनं कृतवर्मणा ।
कुपितोऽतिरथः शीघ्रं कृतवर्माणमभ्ययात् ॥ २०
ततः सुनिशितैर्बाणैर्दशभिः शिनिपुंगवः ।
जघान स्रुतमश्वांश्च ध्वजं च कृतवर्मणः ॥ २१
ततो राजन्महेष्वासः कृतवर्मा महारथः ।
हताश्वस्रुतं संप्रेक्ष्य रथं हेमपरिष्कृतम् ॥ २२
रोषेण महताविष्टः शूलमुद्यम्य मारिष ।

— K3 D7 G3 M3 om. (hapl.) 18^b-19^a. — ^b) Dn अप-
श्यत् (for अपास्य). — ^a) B5 D2. 10 सैन्यः; D4 सै-
न्येयः; T3. 4 G1. 2 M1. 2. 4 सात्यकिः (for शैनेयः). D1
समरे (for सशरं).

19 K3 D7 G3 M3 om. 19^a (cf. v. l. 18). — ^a)
S1 K1. 2 D3. 10 स चादाय; K4. 5 T3. 4 G1. 2 M2. 4 स-
मादा. — ^b) D4 वसिष्ठः; D5. 9 वरिष्ठः. — ^c) D7
अपास्य (for आरोप्य). D4 महाबाहुः; D10. 11 धनुः
शीघ्रं (for महावीर्यो). — ^d) D4. 10. 11 महावीर्यो (for
'बुद्धिः').

20 ^a) G2 अवार्थमाणो (for असृप्य). — ^b) Dn1
चोदनं (for छेदनं). K4 Dn1. n3 D3. 6 T3 G3 कृतवर्मणः.
— D3 om. (hapl.) 20^c-21^d. — ^c) S1 K3 M1. 2
विरथः; B5 [स]भिः; D4 [स]क्षि° (sic) (for 'क्षि').
M3. 4 कुपितो विरथं कर्तुं. — D10 om. 20^d-21^e. — ^d)
D4 अभ्यगात्.

21 D3 om. 21; D10 om. 21^{abc} (for both, cf. v. l.
20). — ^a) T3 परैः (for ततः). S1 K1-3 D3 T2 स;
D1 च; D4 M2-4 तु (for सु). S1 K1-3 दशभिर् (for
-निशितैर्). — ^b) S1 K1-3 निशितैः; T3. 4 G M2-4
नवभिः; M1 स षड्भिः (for दशभिः). D1 शनिपुंगवः.
— K3 om. 21^{cd}. — ^c) B D2. 8. 9. 11 चाश्वंश्च; D4
चैवाश्वान्; T1. 2 सोश्वांश्च (for अश्वंश्च). T3. 4 (4 M
जघान चाश्वान्स् (G2 साश्वं स्)तं च. — ^d) T3 G2 रथं
(for ध्वजं).

22 ^b) D4 T3 G M महाबलः (for 'रथः'). — ^c)
S1 संप्रेक्ष्य; D3 प्रेतं तं (for संप्रेक्ष्य). — ^d) D4 हयं;
T3 कृतं (for रथं). K4. 5 Dn1. n2 D5. 7. 8. 10 -परिष्कृतं;

चिक्षेप भुजवेगेन जिघांसुः शिनिपुंगवम् ॥ २३
 तच्छूलं सात्वतो ह्यजौ निर्भिद्य निशितैः शरैः ।
 चूर्णितं पातयामास मोहयन्निव माधवम् ।
 ततोऽपरेण भस्त्रेण हृद्येन समताडयत् ॥ २४
 स युद्धे युयुधानेन हताश्वो हतसारथिः ।
 कृतवर्मा कृतास्त्रेण धरणीमन्वपद्यत् ॥ २५
 तस्मिन्सात्यकिना वीरे द्वैरथे विरथीकृते ।
 समपद्यत् सर्वेषां सैन्यानां सुमहद्भयम् ॥ २६
 पुत्रस्य तव चात्यर्थं विषादः समपद्यत् ।

Bs Ds पुरस्कृतं; Ds S (except Tl. 2) विभूषितं (for परिष्कृतम्).

23 ^a) T3 G2 कोपेन (for रोषेण). Ds महताविष्टं. —^b) Ds शूलम्. Dn Ds उद्धृत्य (for उद्यम्य). —^c) Ds चिच्छेद (for चिक्षेप). Ss K1.2 D1.4 वीर्येण (for वेगेन). —^d) Ds शनिपुंगवं; Ds Gs शिनिपुंगवः.

24 ^a) Ds T3.4 G2.3 M2-4 तं (for तत्). Ds.4 सूतं (for शूलं). Ds.5.7 S (except T2) [5]पि (for दि). K4.5 ह्याशु (for ह्याजौ). —^b) Ds बहुभिः (for निशितैः). —^c) Tl.2 तर्णमुत्पादयामास. —^d) Ds हृष्टेन; Ds हृदि तं; G2 हार्दिक्यं (for हृद्येन).

25 ^a) Ss K1 D2.8 सुयुद्धे; Ks स्वयुद्धे; Ks सुयुद्धे; Ds.10.11 युयुद्धे; T3 G2 स विद्धो (for स युद्धे). —^b) Ds हताश्वे. —^c) Ss K1-3 D1.2.10.11

Ds om.; M कृतास्त्रस्तु (for 'स्त्रेण). —^d) Ds पृथिवीम्; Ds.7 धरणीम्; M विरथः (for धरणीम्). Ks अनुपद्यत्; Dn Dr (marg. sec. m. as in text) अन्वपीडयत्; Ds T3 G1.3 M समपद्यत्; T3 G2 प्रत्यं (for अन्व). — After 25, B2 reads 27^{ad} for the first time, repeating it in its proper place.

26 Bs om. (hapl.) 26^a-27^b. Ds om. 26. B2 om. 26^{ab}. —^a) T3 धीरे (for वीरे). Ds महारथेनातिरथो. —^b) Ds M3 द्वे रथे (for द्वैरथे). Ds विरथे कृते. Ds द्वैरथो विरथीकृतः. —^c) Ds.10 Tl.2 समापद्यत्. Ds G2 M3 transp. सर्वेषां and सैन्यानां. Ms भयात् (for भयम्).

27 For the repetition in B2, cf. v. l. 25, Bs om. 27^{ab} (cf. v. l. 26). —^a) S (except Tl. 2) पुत्राणां (for पुत्रस्य). Ds च तव (by transp.); T3

हतसूते हताश्वे च विरथे कृतवर्मणि ॥ २७
 हताश्वं च समालोक्य हतसूतमरिंदमम् ।
 अभ्यधावत्कृपो राजञ्जिघांसुः शिनिपुंगवम् ॥ २८
 तमारोप्य रथोपस्थे मिषतां सर्वधन्विनाम् ।
 अपोवाह महाबाहुस्तूर्णमायोधनादपि ॥ २९
 शैनेयेऽधिष्ठिते राजन्विरथे कृतवर्मणि ।
 दुर्योधनबलं सर्वं पुनरासीत्पराङ्मुखम् ॥ ३०
 तत्परे नावबुध्यन्त सैन्येन रजसावृते ।
 तावकाः प्रद्रुता राजन्दुर्योधनमृते नृपम् ॥ ३१

C. 9. 1124
B. 9. 21. 32
K. 9. 20. 31

तु तथा; T3 G M1.2.4 तु तव. Ms अत्यंतं (for अत्यर्थं). —^b) Ds.10.11 T3.4 G M2-4 समजायत; Ds चानुपद्यत् (for सम). — Ds om. 27^c-28^b. Ms om. 27^{cd}. —^c) K4.5 Ds.4 हते सूते; Dn Ds.5-7 सूते मृ(Ds ह)-ते (for हतसूते). B1.2 (both times). 3-5 Dn Ds.9 तु (for च). T3.4 G M2-4 हताश्वे हतसूते च.

28 Ds om. 28^{ab} (cf. v. l. 27). Ds om. (hapl.) 28^c-30^b. —^a) Ds तथाश्वं (for हताश्वं). B2 Dn T3.4 G M2-4 तु (for च). Ds समीक्षयाथ; T3 G2 तमालोक्य; T3 समालोक्य (for 'लक्ष्य). K4 हताश्वं समरे लक्ष्य. —^b) Ks Dn2, n3 D2.10 G1.3 M1.2.4 अरिंदम; Ds M2 'दमः. —^c) Ks अभिधावत्; K4.5 अभ्ययाश्व; Ds ततोधावत्; G2 अन्व (for अभ्य). — Ss K1-4 om. (hapl.) 28^c-30^a. —^d) Ds जिघांसुः. Ds शनिपुंगवं.

29 Ss K1-4 Ds om. 29 (cf. v. l. 28). Ds om. 29. —^a) Ks B (except B2) Ds.9 तं चारोप्य; T3 समा (for तमा). G2 रथोपस्थं. —^b) B4 Ds.10.11 महाबाहुः; S 'राज (for 'बाहुस्). —^c) Ds बहिः (for अपि).

30 Ss K1-4 om. 30^a; Ds om. 30^{ab} (for both, cf. v. l. 28). —^a) Ds.10 G2 शै (Ds 'शैनेयः; Ds 'शैनेये. Tl.2 तु स्थिते; T3 वीक्षिते; G1.3 राविते; G2 M विष्ठिते (for 'जधि'). Ks शैनेयाधिष्ठिते राजन्; Ds 'शैनेयेन कृते रा'; Ds.5 सैन्ये युधिष्ठिरे (Ds 'ते' रा'; T3 'शैनेयं विहिते रा'. —^b) Ms द्विरथे. —^c) Ds.7 'बलं. Ks सर्वे; Ds दृष्टा (for सर्व). —^d) Dn तरसा; Ms कृतम् (for पुनर्).

31 Ds om. 31^{ab}. —^a) Ks.5 Ds.4 तत्परेण (for 'रे न). Ks B2.5 D2.3, 5-8, 10, 11 Tl.3 M2-4 [अ]न्व-

C. 9. 1124
B. 9. 21. 32
K. 9. 20. 32

दुर्योधनस्तु संप्रेक्ष्य भयं स्वबलमन्तिकात् ।

जवेनाभ्यपतत्पूर्णं सर्वाश्वैको न्यवारयत् ॥ ३२

पाण्डुश्च सर्वान्संकुद्धो घृष्टद्युम्नं च पार्षतम् ।

शिखण्डिनं द्रौपदेयान्पाञ्चालानां च ये गणाः ॥ ३३

केकयान्सोमकांश्चैव पाञ्चालांश्चैव मारिष ।

असंभ्रमं दुराधर्षः शितैरस्त्रैरवारयत् ॥ ३४

अतिष्ठदाहवे यत्तः पुत्रस्तव महाबलः ।

यथा यज्ञे महानग्निर्मन्त्रपूतः प्रकाशयन् ॥ ३५

तं परे नाभ्यवर्तन्त मर्त्या मृत्युमिवाहवे ।

अथान्यं रथमास्थाय हार्दिक्यः समपद्यत ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते शाल्यपर्वणि विंशोऽध्यायः ॥ २०

(D₃ °तु) बुध्यन्तः; D_n [अ]न्युध्वन्त (D_{n1} °ते); T₂ [अ]न्युध्वन्ते (for [अ]वबुध्यन्त). —^δ) B D_n D₂ 5-9 सैन्ये तु (for सैन्येन). T₂ महता (for रजसा). S₁ K D₈ 10. 11 [आ]वृताः; B₂ [आ]कुले (for [आ]वृते). —^ε) M₁ तावत्ते (for तावकाः). D₃ प्रादुता; D₄ वि° (for प्र°). T₁ 2 तावद्विप्रदुतं राजन्. —^α) D₂ 5 M₃ नृपः; D₄ तदा; T₃ वरं (for नृपम्). D_n D₈ सर्वे च सहसैनिकाः; T₁ 2 दुर्योधनबलं भृशं.

32 D₁ om. 32^{ab}. —^α) D₂ दुर्योधनेन (for °नस्तु). —^δ) G₈ स्वं बलम्. —^ε) D₃ स्वजवेन (hypermetrio). T₃ 4 G M₂→ राजन् (for तूर्ण). —^α) D₁ M₂→ स तांश्च; M₁ कृदश्च (for सर्वांश्च). B₃ D₈ चैतान्; D₂ एको (for चैको). D_{n1} n₂ D₅ 7 निवारयत्; D₄ [S]भ्ययोधयत्; T₃ G₂ [S]भ्यवारयत् (for न्य°).

33 ^α) T₄ G₂ M₂→ हि (for च). D₉ सर्वैः (for सर्वान्). T₃ संकुद्धान्. D_n D₈ सर्वान्पाण्डुंश्च संकुद्धोः; D₁ पाण्डोः सुतान्सुसं; D₄ पाण्डुश्च सर्वसं; T₁ 2 पाण्डवान्समरे कुद्धोः; G₁ M₁ पाण्डुस्त्वान्सुसंकुद्धो (M₁ °द्धान्); G₃ पाण्डुन्पाण्डुसुसं. —^δ) D₁₀ पार्षदं. —^ε) K₂ 5 D_{n3} D₇ शिखं K₅ °षं डीनं. D₃ द्रौपदेयांश्च (hypermetrio). —^α) B₁ 3 पांचालानां च; D₁ पांचालानां च; T₂ पांचा-

34 D₁ om. 34. —^α) K₄ 5 D₂ 5. 7. 10. 11 T₁ B₄ D₄ 3 T₂ कैकं; D_n D₈ कैते° (for कैक°). K₃ मामकांश्च (for सोम°). —^δ) S₁ K₁→ संजयांश्च; B₁ 3 पांचालांश्च; D_{n1} n₂ D₂ 7 पांचाला- (D₂ 7 °लां)श्च; D₃ मत्स्यांश्च (submetric) (for पाञ्चालांश्च). D₄ 8 योधयामास मारिष (D₄ भारत); D₁₀ 11 संजयानां च मां. —^ε) S₁ K₁ 2 असंभ्रमाद्; D₃

असंभ्रमो (for असंभ्रमं). G₂ दुराधर्षः. —^α) D_n D₅ 7 शितैर्. K₂ B (except B₂) D₈ 9 M शस्त्रैर्; D₃ 10. 11 बाणैर् (for अस्त्रैर्). K₁ 3 D_n D₂ 4-7 T₂ G₂ अवाकिरत् (for °रयत्).

35 ^α) K₂ हातुः (sic); K₄ यत्र; K₅ यत्तु; B (except B₂) D_n D₂ 4-9 यत्नात्; D₁ वीरस् (for यत्तः). —^δ) D₁ transp. पुत्रः and तव. D₂ 7 महाबलः; M₁ विशां पते (for महाबलः). — D₁ om. 35^ε-36^d. —^ε) S₁ महा*ज्ञो; K₁ महायज्ञो; K₂ °यज्ञे; D_{n1} °नासीन्; D_{n2} °नस्ति (for °नमिर्). —^α) T₃ मृत्यु-भूतः; G₂ आज्यसिक्तः; M₁ हुतो मंत्रैः (for मन्त्रपूतः). K₃ प्रकाशयेत्; K₅ B₁→ D₅ 8 °शवान्; B₄ 5 D_n D₂ 4. 7 प्रतापवान्; D₉ प्रवातवान्; S (except T₂) प्रकाशते (for °शयन्). — After 35, D₈-11 T₂ ins. :

116* तथा दुर्योधनो राजा संग्रामे सर्वतोऽभवत्

36 D₁ om. 36 (cf. v. 1. 35). —^α) K₃ ते परे न; D₃ 4. 9 तं परेण (for °रे न). K₃ [अ]भिवर्तत; B (except B₂) D_n D₂ 5-9 T₁ [अ]न्य (D₈ °तु) पद्यत; T₂ M₂ [अ]सर्वतत (for [अ]भ्य°). —^δ) K₄ 5 मृत्युर (for मृत्युम्). T₃ [आ]हृतं; T₁ (G₂ [आ]गृतं; G₁ 3 M [अ]भिमो (for [आ]हवे). —^ε) D₃ अन्यद्. —^α) K₂ समपद्यत; D₄ T₁ 2 M₁ 2 °वर्तत; G₂ °दृश्यत; M₈ 4 संन्यवर्तत (for समपद्यत).

Colophon: — Adhy. name: S₁ K₁→ D₂ M₂→ कृतवर्मपराजयः; D₉ दुर्योधनसैन्यभंगः. — Adhy. no. (figures, words or both): B₃ D_n (marg.) S 21; D_n 19; D₄ 20 (as in text). — Śloka no.: K₅ 36; D_n 62 (sic); D₃ 37,

२१

संजय उवाच ।

पुत्रस्तु ते महाराज रथस्थो रथिनां वरः ।
 दुरुत्सहो बभौ युद्धे यथा रुद्रः प्रतापवान् ॥ १
 तस्य बाणसहस्रैस्तु प्रच्छन्ना ह्यभवन्मही ।
 परांश्च सिषिचे बाणैर्धाराभिरिव पर्वतान् ॥ २
 न च सोऽस्ति पुमान्कश्चित्पाण्डवानां महाहवे ।
 ह्यो गजो रथो वापि योऽस्य बाणैरविक्षतः ॥ ३
 यं यं हि समरे योधं प्रपश्यामि विशां पते ।

21

1 ^a) K₄ Dn D_{4.6} G_{1.8} तव (for तु ते). — ^b)
 T₂ रथस्तु; G₃ सरथो (for रथस्थो). — After 1^b,
 Dn D₈ ins.:

117* दुर्धरः स पुमान्कश्चित्पाण्डवान्प्रति भारत ।

[D₈ दुरासदः (for दुर्धरः स).]

— ^c) K_{2.5} D_{3.4} T₃ दुरुत्साहो; T_{1.2} दुराधर्षो; G₂
 महोत्साहो; M₁ दुरासदो (for दुरुत्सहो). B₂ बभौ राजन्;
 T_{3.4} G महाबाहुर (for बभौ युद्धे). Dn बभौ रुद्रो यथा
 युद्धे; D₁ दुःसहः शत्रुमे युद्धे; D₈ बभौ युद्धे यथा रुद्रो.
 — ^d) Dn D₈ दैत्यसेनां; D₈ यथा रौद्रः (for यथा
 रुद्रः).

2 ^a) K_{4.5} -सहस्रैश्च; Dn -सहस्रौघैः; D₈ -सहस्रेषु.
 — ^b) B₂ च (for हि). — D₁ om. 2^{ad}. — ^c) D₄
 corrupt. T₃ G₂ नरांश्च (for परांश्च). K₄ Dn D_{7.11}
 सिषिचे; T₃ सिषिचद्; M₂₋₄ युयुधे (for सिषिचे). D₃
 om. (hapl.) from बाणैर्धारा up to स स (in 4^a). — ^d)
 D₄ T_{3.4} G₁ पर्वतं; G₃ पर्वतः.

3 D₃ om. 3 (cf. v. l. 2). Śī lacuna for 3^a. — ^a)
 B_{4.5} समोस्ति; D₅ चास्ति हि; D₇ (marg. sec. m. as
 in text) चास्तिह (for च सोऽस्ति). K₁ न च सोऽदृश्यत
 तदा; K₂ न च सोभृन्नरस्रः; K₃ न च शास्ति बलात्क-
 श्चिन्. — ^b) K₂ महाशुधे; K_{4.5} Dn D_{2.4.5.7.10.11}
 S बलाण्वे; B₂ महाबले; D₈ ण्वे (for हवे). — ^c)
 B₁ D_{1.5.9} transp. गजो and रथो. — ^d) K₃ D₁₀
 यः स्याद्; T₄ ये स्तुर (for योज्य). Śī K_{1.4.5} D₈ न
 विक्षतः; D_{1.7} (marg. sec. m.) न खंडितः; D_{2.4.5.7}
 (orig.) न विक्षितः (for अविक्षतः).

स स बाणैश्चितोऽभूद्वै पुत्रेण तव भारत ॥ ४

यथा सैन्येन रजसा समुद्धतेन वाहिनी ।

प्रत्यदृश्यत संछन्ना तथा बाणैर्महात्मनः ॥ ५

बाणभूतामपश्याम पृथिवीं पृथिवीपते ।

दुर्योधनेन प्रकृतां क्षिप्रहस्तेन धन्विना ॥ ६

तेषु योधसहस्रेषु तावकेषु परेषु च ।

एको दुर्योधनो ह्यासीत्पुमानिति मतिर्मम ॥ ७

तत्राद्भुतमपश्याम तव पुत्रस्य विक्रमम् ।

C. 9. 1137
 B. 9. 22, 8
 K. 9. 21, 8

4 D₃ om. up to स स (cf. v. l. 2). D₁ om. 4.
 — ^a) T₂ योधा; M₁ योद्धुं; M_{2.4} यौध; M₃ यौधा.
 — ^b) Dn D_{2.5-7} अपश्याम (for प्रपश्यामि). D₄ मही-
 पते; S (except T_{1.2}) महीतले (for विशां पते). — ^c)
 B (except B₂) D_{3.9} स तु; Dn₁ सप्त; T₃ तस्य
 (for स स). Dn D_{2.6} चितोद् (D₂ ङ्गुतैः; D₄ चित-
 स्तीक्ष्णैः; D_{5.7} चितोद्गुतैः; M₃ आहतोभूद्वै (hypermetric)
 (for चितोऽभूद्वै). — ^d) S transp. पुत्रेण and तव.

5 ^a) D₈ om. from सैन्येन up to ह्या (in 7^a).
 T_{2.4} महता (for रजसा). — ^b) K (except K₁) B
 D_{1-4.7-11} T_{1.3.4} M₁ समुद्धतेन. — ^c) M₁ प्रत्यपद्यत
 (for दृश्यत). K₂ Dn_{2.3} D₃ संछिन्ना; D₁ संवृत्ता
 (for संछन्ना). — ^d) Śī K_{1.2} तस्य; D₃ रथा; D₄
 यथा (for तथा). B₂ महात्मभिः; D₈ त्मना.

6 D₈ om. 6 (cf. v. l. 5). — ^a) K_{4.5} G_{1.2} बाण-
 भूतम्. K₄ अपश्यामः (sic). — ^b) G_{1.3} पृथिव्यां. G₁
 तले (for -पते). — D₁ om. 6^{ad}. — ^c) B₈₋₅ प्रहतां;
 D₃ प्रकृ* ; D_{4.9} T₄ G₂ हितां; D₇ (marg. sec. m. as
 in text) क्षतां; D₈ सहितां; T₁ पतता; T₂ [अ]पतता;
 T₃ प्रहतां; G_{1.3} M₄ ततां (for कृतां). — ^d) Dn_{1.2}
 वप्र- (for क्षिप्र-). D₄ धन्विनां.

7 D₈ om. up to ह्या (cf. v. l. 5). — ^a) D₃ योधा;
 M₂₋₄ यौध- D₉ तेषु सुयोधहस्तेषु. — ^c) B (except
 B₂) Dn D_{2.5.7-9} च (for हि). S नास्ति दुर्योधनसमः.
 — ^d) D_{10.11} इव (for इति). Dn D_{2.5.7.9} स पुमा-
 निति मे मतिः.

8 D₁ om. 8. — ^a) T_{1.2} अत्र; M₁ तद् (for
 तत्र). D₂₋₄ [अ]द्भुतम्. K₄ D_{2.3.6} अपश्यामस्. — ^b)
 S (except T_{1.2}) पौरुषं (for विक्रमम्). — ^c) B

C. ९. ११३
B. ९. २२. ९
K. ९. २१. ९

यदेकं सहिताः पार्था नात्यवर्तन्त भारत ॥ ८

युधिष्ठिरं शतेनाजौ विव्याध भरतर्षभ ।

भीमसेनं च सप्तत्या सहदेवं च सप्तभिः ॥ ९

नकुलं च चतुःपञ्चा धृष्टद्युम्नं च पञ्चभिः ।

सप्तभिर्द्रौपदेयांश्च त्रिभिर्विव्याध सात्यकिम् ।

धनुश्छिन्देद भलेन सहदेवस्य मारिष ॥ १०

तदपास्य धनुश्छिन्नं माद्रीपुत्रः प्रतापवान् ।

अभ्यधावत राजानं प्रगृह्णान्यन्महद्गुणः ।

ततो दुर्योधनं संख्ये विव्याध दशभिः शरैः ॥ ११

(except B₅) D₉ S (except T₂) पुनः; D₈ पुनः (for एकं). — ^a) K₂. २. ५ B₂ D₃. ४. १०. ११ G₁. २ M₁ नाभ्य-
वर्तत; K₄ ते न्यव; B₁ D₈. ९ नावुव; B₃ नान्व-
पद्यत; B₄. ५ D_n D₂. ५-७ नान्ववर्तत (for नात्य). S
(except T₁. २) मारिष.

९ ^b) D₈-५ भरतर्षभः. D₁ विव्याध तव नन्दनः.
— K₄ om. ९^a-१०^b. — ^c) D₄ तु; S (except T₁. २)
त्रि- (for च). D₈ om. (hapl.) from सप्तत्या up to च
(in ९^d). — ^d) S पंचभिः (T₁ 'च च' (for सप्तभिः).

१० K₄ om. १०^{ab} (cf. v. l. ९). B₅ D₃ om. (hapl.)
१०^{ab}. — ^a) D₇ नकुलं. G₂ ततः (for चतुः). — ^b)
B₄ D_n T₄ M सप्तभिः (for पञ्चभिः). — ^c) T₃. ४ G
M₂-४ पंचभिर् (for सप्त). D₄ द्रौपदेयांस्तथा सर्वान्;
M₁ द्रौपदेयांश्च तावद्विस्. — ^d) T₁ G₁ विव्याध. D₄
सात्यकिं च महारथः. — ^e) T₃. ४ G समरे (for भलेन).
— ^f) T₁. २ भारत; G₂ हारिणः (for मारिष).

११ ^a) K₂ D₈ तदा (for तद्). M₁ घोरं (for
छिन्नं). — T₈ om. ११^b-१३^c. — ^b) B₂ सहदेवो महाबलः.
— ^c) D₈. १०. ११ अभ्यद्रवत; T₃ प्रत्यधावत; G₂ अभ्य-
वर्तत (for 'धावत'). D₈ om. from राजानं up to नकु-
लश्च (in १२^a). — T₂ om. (hapl.) ११^d-१६^e. — ^d)
D₄ [अ]य; T₁ सु- (for [अ]न्यद्). D_n नवभिर्नवभिः
पुनः; M₁ प्रगृह्णान्यच्छरासनं. — ^e) D_n युद्धे; T₄ G₃
संघे; G₁. २ M संखे. — ^f) G₃ निशितैः (for दशभिः).

१२ D₈ om. नकुलश्च; T₂. ३ om. १२ (for both, cf.
v. l. ११). — ^a) D₇ नकुलस्य. K₃ B₃. ५ D_n D₂. ५-७
१०. ११ तु (for च). B₄ तदा (for ततो). — ^b) B₁ D₄
दशभिः (for नवभिः). K₄. ५ B (except B₁) D₁-३. ५-८.
१०. ११ T₁ पुनः (for शरैः). — ^c) K₃ घोररूपी; D_n
'रूपं; D₈ 'रूपे; T₄ G M₂-४ 'रूपो (for 'रूपैर्).

नकुलश्च ततो वीरो राजानं नवभिः शरैः ।

घोररूपैर्महेष्वासो विव्याध च ननाद च ॥ १२

सात्यकिश्चापि राजानं श्रेणानतपर्वणा ।

द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या धर्मराजश्च सप्तभिः ।

अशीत्या भीमसेनश्च शरै राजानमार्दयत् ॥ १३

समन्तात्कीर्यमाणस्तु बाणसंघैर्महात्मभिः ।

न चचाल महाराज सर्वसैन्यस्य पश्यतः ॥ १४

लाघवं सौष्टवं चापि वीर्यं चैव महात्मनः ।

अति सर्वाणि भूतानि ददशुः सर्वमानवाः ॥ १५

D₈. १०. ११ महाबाणैर्; D₈ महेष्वासार् (for 'सो). — ^d)
T₁ G विव्याध.

१३ T₂ om. १३; T₈ om. १३^{ab} (for both, cf.
v. l. ११). — ^a) B₄. ५ D₈. १०. ११ [ए]व (for [अ]पि).
— ^b) M₂-४ शतेन (for श्रेणे). K₂. ४ D_n D₁. २. ४-८
G M₁. २. ४ नतपर्वणा. — ^c) B₂ राजस्तु; D₃ राजस्य;
T₄ राजं च. B D₁-३. ५-११ T₁. ३. ४ G₃ पंचभिः (for
सप्तभिः). — ^d) D₁ S (except T₁ G₁; T₂ om.) तु
(for च). D₈ अशीत्या भीमसेनेन. — ^e) T₃. ४ G₂ M
घोरैः; G₁. ३ घोरो (for शरैः). K₃ B₁ D_n D₂. ३. ५-७
T₁ अर्दयत्; K₄. ५ D₁₀. ११ T₃. ४ G M अ (D₁₀. ११ T₃
आ) पश्यत् (for अर्दयत्).

१४ T₂ om. १४ (cf. v. l. ११). — ^a) S₁ K₁. २ वार्थ-
माणस्य; G₃ कीर्णमानस्य; M₃ कीर्यमाणं (for 'माणस्य).
K₂ च (for तु). — ^b) B (except B₂) D₈. ९ चपैर्;
G₃ M₃ संखैर् (for संघैर्). T₁ महात्मनां (for 'भिः).
— ^c) D₂. ७ चचाल. D₁ तदा राजा; D₈. ७ महाबाहुः
(for 'राज).

१५ T₂ om. १५ (cf. v. l. ११). — ^a) S₁ K₁. २
सौष्टवं लाघवं (by transp.); B₂ D₁ S (T₂ om.) लाघ-
वासौष्टवाच्. K₂ T₁. ३. ४ G चैव; D₈ वापि (for चापि).
— ^b) T₃ om. (hapl.) वीर्यं चैव. B₂ D₄ T₄ G M
वीर्याच्; T₁ घैर्याच् (for वीर्यं). K₄. ५ B₂. ४. ५ D₈-५. ७.
१०. ११ M [अ]पि (for [ए]व). K₃ महात्मभिः. — ^c)
K₂ अभि; D₈ अपि (for अति). D₁ इति सर्वेपि वीरैर्द्रा.
— ^d) S₁ K₁-३ D₁ तत्र; T₄ तानि (for सर्व-). D₁
संगरे; S (except M₁; T₂ om.) पार्थिवाः (for मानवाः).
D₄ व्यस्यत तदा रणे.

१६ T₂ om. १६^{ab} (cf. v. l. ११). — ^a) B₂ D₂ M₁
घातैराद्भ्यः; D₁₀. ११ G₁. ३ राद्भ्यः. K₃-५ B₂ D_n D₁-७. १०. ११

धार्तराष्ट्रास्तु राजेन्द्र यात्वा तु स्वल्पमन्तरम् ।
अपश्यमाना राजानं पर्यवर्तन्त दंशिताः ॥ १६
तेषामापततां धोरस्तुमुलः समजायत ।
क्षुब्धस्य हि समुद्रस्य प्रावृद्धाले यथा निशि ॥ १७
समासाद्य रणे ते तु राजानमपराजितम् ।
प्रत्युद्ययुर्महेष्वासाः पाण्डवानाततायिनः ॥ १८
भीमसेनं रणे क्रुद्धं द्रोणपुत्रो न्यवारयत् ।
ततो बाणैर्महाराज प्रमुक्तैः सर्वतोदिशम् ।

हि; B1.3 D3.9 [अ]पि; S (T2 om.) च (for तु).
K4.5 राजानं; Dn D8 राजानः; D2 राजेन्द्रान् (for
राजेन्द्र). — D5.7 read 16^b on marg. — ^b) K3 D9
योधास; D10 पार्थान् (for यात्वा). B2 M2-4 [अ]पि;
D10 तु; T1.3.4 G2.3 M1 हि (for तु). K4.5 यत्ताः
सुखल्पमन्तरं; Dn D2.5 सर्वानभ्यहनन्शरैः; D3 पार्थिवः
स्वल्पमन्तरं; D4 गत्वा स्वल्पमन्तरं; D5 योधाः स्वल्प-
मन्तरं. — ^c) Dn अभ्यपश्यामः; D2.3 अपश्यमानं; M2-4
पश्चिमेन तु (for अपश्यमाना). — ^d) D4 यद्वर्तन्त; T1.2
पर्यधावन्त (for 'वर्तन्त). K1 T1.4 G M दंशिताः; D4
दंशिताः; Cn (gloss: संनद्धाः) दंशिताः (as in text).

17 ^a) D4 T1.2 G2 M घोषस् (for धोरस्). — ^b)
Dn D4.5 तुमलः; D2.7 तुमुलः. D3.10.11 समपद्यत.
— D1 om. 17^{ad}. — ^c) Dn2. n3 D7 क्रुद्धस्य हि; D2
प्रवृद्धस्य (for क्षुब्धस्य हि). S (except T1.2) महार्णवस्य
क्षुब्धस्य. — ^d) D7 काले. T3 महान्; G3 महा (for
यथा). B3 D4.10.11 स्वनः; D3 घनः; T3 इव; G2
ध्वनिः (for निशि).

18 ^a) B1.5 D3 जेतुं; D4 तत्र; G2 चेरु (for ते
तु). — ^c) D1 अभ्युद्ययुर्; D3 तल्लययुर् (sic) (for
प्रत्युं).

19 ^a) D4 तथा (for रणे). D1.3.10.11 क्रुद्धो (D3
°द्धे); D4 क्षुब्धं (for क्रुद्धं). — ^b) D4 व्यधारयत्
(for न्यवां). — ^c) D3.10.11 नाना; D4 T1-3 G2.3
M तयोर् (for ततो). — ^d) K4.5 D3.8 प्रमुक्तैः; T3.4
G1.3 M2-4 प्रवृत्तैः; G2 प्रावृत्तैः (for प्रमुक्तैः). T2.3 G2
दिशः (for दिशम्). K3 प्रमुक्तैः पर्वतोर्धिषं. — D1
om. 19^{ef}. — ^e) Dn1 D2.5 न ज्ञायत; D3.4.8 नाज्ञायत.
T2 G1.3 वीरः; M1 राजन् (for वीरा). — ^f) S1 K
D2.10.11 कुतः; B2 Dn D3.8 ततः; M1 न च (for
तथा).

नाज्ञायन्त रणे वीरा न दिशः प्रदिशन्तश्चा ॥ १९
तावुभौ क्रूरकर्माणौ भारत दुःसहौ ।
घोररूपमयुध्येतां कृतप्रतिकृतैषिणौ ।
त्रासयन्तौ जगत्सर्वं ज्याक्षेपविहतत्वचौ ॥ २०
शकुनिस्तु रणे वीरो युधिष्ठिरमपीडयत् ।
तस्याश्वाश्चतुरो हत्वा सुबलस्य सुतो विभुः ।
नादं चकार बलवान्सर्वसैन्यानि कम्पयन् ॥ २१
एतस्मिन्नन्तरे वीरं राजानमपराजितम् ।

20 ^a) T1.2 कृतः; T3.4 G भीमः; M घोर- (for
क्रूर-). — ^b) D1 सर्व- (for उभौ). T1.4 भरतः; G2
तावति- (for भारत). M दुःसहौ. — K4 om. 20^{adef}.
— ^c) M1 अविध्येतां. D4 G1.3 घोररूपौ प्रयु (D4 तु
यु) ध्येतां. — ^d) D4 corrupt. Dn1 कृते (for कृत-).
— D1 om. 20^{ef}. — ^e) Dn3 D3.10.11 दिशः सर्वा (for
जगत्सर्वं). — ^f) D3 corrupt. S1 K1-3 D4 G1 व्या-
क्षेपः; G3 ह्याक्षेप- (sic) (for ज्या). S1 K1-3 D4 T3
-निहतः; K5 T4 G2 -विहितः; B Dn D2.5.7-11 -कठिन-
(Dn1 D2 °ण-); T1 -पिहित- (for -विहत-). G1.3 स्वचा
(for स्वचौ).

21 ^a) D2 ततो (for रणे). M1 शूरो (for वीरो).
T1.2 शकुनिश्च धनुश्छित्वा. — ^b) K2 अभाषत; B1.3.5
D3.9 अताडयत् (for अपीड°). — ^c) D2 सौबलश्च;
D7 सुबलस्य. D2 शितैर् (for सुतो). S1 K1-3 D3.10.11
विभोः; B (except B2) D3 सुवि; D1 विभौ; D5.7
शरैः; G1.3 बली; M1 युधि (for विभुः). — After
21^d, Dn D4.6 ins.:

118* यन्नेण हन्यमानौ तु रथाङ्गावपि चिच्छिदे ।
मण्डलाग्रं धनुश्चापि निशितांस्तोमरानपि ।
नाराचानर्धनाराचान्सुपुण्यान्सुह्रानपि ।
स्वर्णदण्डां च शक्तिं च भिण्डपालान्परस्वधान् ।
निरुन्धयन्सत्यघर्षितं कृत्वैतत्कर्म दारुणम् । [5]

[(L. 1) D8 [अ]हन्यमानौ. D4 सारथिश्च शिरः क्षिप्रं (for
the prior half). D4 शरेण स तु चिच्छिदे (for the post.
half). — (L. 4) D4 तु (for the second च). D4
भीडमाली (for भिण्डपालान्). — (L. 5) D4 विरथं तं
(for निरुन्धयन्). D8 सत्यघर्षितः.]

— T4 G1.3 repeat 21^{ef} after 23^d. — ^e) S1 K1-3 D1.
10.11 बलवत्; D2.7 बलवान्. — ^f) D10 T4 (second
time) [अ]कम्पयन्; Bom. ed. कोपयन् (for कम्प°).

C. 9. 1154
B. 9. 22, 25
K. 9. 21. 24

C. 9. 1154
B. 9. 22. 25
K. 9. 21. 24

अपोवाह रथेनाजौ सहदेवः प्रतापवान् ॥ २२
अथान्यं रथमास्थाय धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
शकुनिं नवभिर्विद्धा पुनर्विव्याध पञ्चभिः ।
ननाद च महानादं प्रवरः सर्वधन्विनाम् ॥ २३
तद्युद्धमभवच्चित्रं घोररूपं च मारिष ।
ईक्षितुप्रीतिजननं सिद्धचारणसेवितम् ॥ २४
उलूकस्तु महेष्वासं नकुलं युद्धदुर्मदम् ।
अभ्यद्रवदमेयात्मा शरवर्षैः समन्ततः ॥ २५
तथैव नकुलः शूरः सौबलस्य सुतं रणे ।
शरवर्षेण महता समन्तात्पर्यवारयत् ॥ २६

D4 सर्वसैन्यमकंपयत्.

22 G2 om. 22-23. D10 repeats 22-23 after परि (in 9. 22. 11^b). —^a) D10 (both times) स तस्मिन् (for एतं). K4.5 B2 D4.5.7 T1.4 G1.3 M2.4 वीरो; D2 T2 वीर; M3 वीरौ (for वीरं). —^c) K4.5 रथे राजा (K5 जन्); B1.3 D5.9 रणे राजन्; B4.5 रणाद्राजन् (for रथेनाजौ).

23 For the repetition in D10, cf. v. l. 22. G2 om. 23 (cf. v. l. 22). T3 om. 23. —^b) D1.3.6.10 (both times). T4 G1.3 -पुत्रो (for -राजो). —^c) D1 भिक्षा (for विद्धा). — K4 om. 23^d-24^c. —^d) D3 विद्धा च (for विव्याध). D4.5.7 सप्तभिः (for पञ्चभिः). — After 23^d, T4 G1.3 repeat 21^c. T4 G1.3 om. 23^c. —^e) D5 [हृ]व (for च). K5 महाराज; B1 महशदं (for महानादं).

24 K4 om. 24^{ab} (cf. v. l. 23). —^a) D2 घोरं (for चित्रं). M3.4 तद्युद्धं तु महानासीद् (sic). —^b) D2 चित्र- (for घोर-). D5.7 M2-4 विशां पते (for च मारिष). —^c) K3 ईक्षितुः; K5 B1.4.5 D9.11 ईक्षण-; B2 ईक्षितुः; Dn D2.8.5-7 प्रेक्षक-; D1 ईक्षक-; D4 वीक्षतां; D8 ईक्षणं; D10 प्रेक्षतां; G1.3 द्रष्टृन् (sub-metric); Ca प्रेक्षितु- (for ई°). G2 योधानां क्रोधजननं. —^d) T2.4 G2 M -पूजितं (for -सेवितम्).

25 ^a) Dn D4.6 T G M1 महेष्वासो. —^b) D1 नकुलं. T4 युधि (for युद्ध-). —^c) D3.4 S (except T1.2) अभ्यवर्षत् (for 'द्रवद्'). T2.4 G महाराज (for ममेयात्मा). —^d) K2 दशवर्षैः (sic) (for शरवर्षैः).

26 K3 om. 26-27. —^a) B1 D9 तथैनं; B2 तथैवं;

तौ तत्र समरे वीरौ कुलपुत्रौ महारथौ ।
योधयन्तावपश्येतां परस्परकृतागतौ ॥ २७
तथैव कृतवर्मा तु शैनेयं शत्रुतापनम् ।
योधयञ्शुशुभे राजन्बलं शक्र इवाहवे ॥ २८
दुर्योधनो धनुश्छित्त्वा धृष्टद्युम्नस्य संयुगे ।
अथैनं छिन्नधन्वानं विव्याध निशितैः शरैः ॥ २९
धृष्टद्युम्नोऽपि समरे प्रगृह्य परमायुधम् ।
राजानं योधयामास पश्यतां सर्वधन्विनाम् ॥ ३०
तयोर्युद्धं महाघातीत्संग्रामे भरतर्षभ ।
प्रभिन्नयोर्यथा सक्तं मत्तयोर्यवहस्तिनोः ॥ ३१

B3 अथैनं (for तथैव). D7 नकुलः. —^b) D2.7 सौबलस्य; D8 G1.3 सुबलस्य. —^d) D1 पर्यकिरत् (sub-metric); M1 पर्यवाकिरत् (for 'रयत्').

27 K3 om. 27 (cf. v. l. 26). —^a) G3 om. from समरे up to योधय (in 28^c). —^b) D3 सूतपुत्रौ; D4 युद्धशौडौ; D7 कुलपुत्रौ; T2 कृतं (for कुलं). —^c) D1 युध्यमानाव्. D1 S (G3 om.) अह (D1 T2 च ह-). श्येतां (for अपं). —^d) D1.3.10.11 कृतप्रतिकृतैर्पिणौ. (= 20^d).

28 G3 om. up to योधय (cf. v. l. 27). —^a) Ś1 K1-3 Dn D2.5-7 च; T3 तं (for तु). D1.3.10.11 तथैव कृतवर्मणं. —^b) K4 D1.3.10.11 शैनेयः; K5 सैनेयः; D4 सैन्येयं. Ś1 K1.2.4 D1.3.7.10.11 -तापनः; D4 -घातिनं (for -तापनम्). —^d) K2 D3.10.11 बलिः; D1 जंभं; D2.7 बलं; T1-3 G1 M3 बलिः; T4 M1.2.4 बलः (for बलं). K2.3 शत्रुः; T G1.2 M शक्रम् (for शक्र). K4 बलशक्राविवाहवे.

29 After 29^b, D4 ins.:

119* पञ्चभिर्निशितैस्तीक्ष्णैः शरैर्विव्याध मर्षयन् ।
—^c) D8 तथैव (for अथैनं). —^d) T1 G1 विव्याध.

30 ^b) Dn2.28 परमायुधः; T1.2 सुमहायुधं. D1.7 (marg. sec. m.) प्रगृह्णान्यन्महद्भुतः (= 11^d). — K1 om. 30^{cd}.

31 D1 om. 31. —^a) K2 G1 M ततो (for तयोर-). M1 हि (for च). T2.4 G2.3 ततो युद्धं समभवत्. —^b) T1.2 संकटे; T2.4 G M2-4 संरन्धे; M1 संसक्तं (for संग्रामे). —^c) T2 प्रभिन्नं वा; Ca (gloss: मदवाहिनोः)

गौतमस्तु रणे क्रुद्धो द्रौपदेयान्महाबलान् ।
 विव्याध बहुभिः शूरैः शूरैः संततपर्वभिः ॥ ३२
 तस्य तैरभवद्युद्धमिन्द्रियैरिव देहिनः ।
 घोररूपमसंवार्य निर्मर्यादमतीव च ॥ ३३
 ते च तं पीडयामासुरिन्द्रियाणीव बालिशम् ।
 स च तान्प्रतिसंरब्धः प्रत्ययोधयदाहवे ॥ ३४
 एवं चित्रमभ्युद्धं तस्य तैः सह भारत ।
 उत्थायोत्थाय हि यथा देहिनामिन्द्रियैर्विभो ॥ ३५
 नराश्चैव नरैः सार्धं दन्तिनो दन्तिभिस्तथा ।

हया हयैः समासक्ता रथिनो रथिभिस्तथा ।
 संकुलं चाभवद्भूयो घोररूपं विशां पते ॥ ३६
 इदं चित्रमिदं घोरमिदं रौद्रमिति प्रभो ।
 युद्धान्यासन्महाराज घोरानि च बहूनि च ॥ ३७
 ते समासाद्य समरे परस्परमर्दिमाः ।
 विव्यधुश्चैव जघुश्च समासाद्य महाहवे ॥ ३८
 तेषां शस्त्रसमुद्धूतं रजस्तीव्रमदृश्यत ।
 प्रवातेनोद्धूतं राजन्धावद्विश्वसादिभिः ॥ ३९
 रथनेमिसमुद्धूतं निःश्वासैश्चापि दन्तिनाम् ।

C. 9. 1173
B. 9. 22. 44
K. 9. 21. 43

प्रभिन्नयोर् (as in text). Ds. 7 तथा (for यथा).
 Ks. 4 B1 D10 शक्तं; B2. 4. 5 D2. 8. 9 शक्ति; Ca (gloss:
 गाढलक्ष्म) [आ]सक्तं (for सक्तं). Ts. 4 G2 प्रभिन्न (G2
 'भन्न') योरिव तयोर्. —^a) Ds मल्लयोर् (for मत्तयोर्).
 K4. 5 B Dn1. n2 D2. 4. 6-9 T1-3 G1 M वन- (for वर-).
 D7 हस्तयोः (sic) (for हस्तिनोः).

32 ^a) Ts शूरैः (for रणे). —^b) K4. 5 Ds Ts. 4
 G महारथान्; D7 बलान्. —^c) T1 G1 विव्याध.
 Ś1 K1 D2 दशभिः (for बहुभिः). T1. 2 G1 घोरैः; Ts
 शूराञ्; M1 शूर (for शूरः). D4 विव्याध त्रिभिरेकैकं.

33 K4 om. (hapl.) 33^b-34^a. —^b) M3 अपि (for
 इव). Ds om. from देहिनः up to यैर्विभो (in 35^a).
 D4 देहिनां (for नः). —^c) D1 om. 33^a. —^e) Dn
 अहार्यं हि; D4 असंभार्यं; D10 T G असंहार्यं (for
 'वार्य'). —^d) Ks Dn Ds. 7 अभीतवत्; B4. 5 अतीव
 वा; Ds. 10. 11 अवर्तत (for अतीव च).

34 K4 om. 34^a; Ds om. 34 (for both, cf. v. 1.
 33). T4 om. 34-35. —^a) Ks Ds. 10. 11 G2 M1 ते
 च सं-; Dn Ds. 5. 7 त एनं; D2 न च तं (for ते च तं).
^b) Ks Ds बालिशः; D2 लालसं; G2 देहिनं (for
 बालिशम्). —^c) D1 om. 34^a. —^e) D4 तु (for च).
 K4. 5 B Ds. 9 संयच्छन् (B4. 5 च्छत्); Dn1 संरब्धान्;
 D2. 5. 7 संछि (D2 छ) ज्ञान्; Ts M संयाय; G1. 3
 संघाय; G2 संयुध्यत् (for संरब्धः). —^d) D4 प्रत्ययो-
 धयदाहवे.

35 Ds om. 35 (cf. v. 1. 33). T4 om. 35 (cf.
 v. 1. 34). —^a) Ś1 K1-3 Ds. 7 एवं युद्धमभ्युद्धिन्. —^b)
 D1 तेषां; G1. 8 तत्र (for तस्य). D4 पार्थिव (for
 भारत). —^c) D1 om. 35^a-36^b. —^e) K4. 5 B (except

B2) Dn D2. 5. 7-9 च (for हि). K2. 4. 5 तथा; Dn
 D2. 3. 5. 7. 10. 11 तदा; T2 योधा; M1 सदा (for यथा).
 —^d) Dn D2. 5. 7 इव (for विभो). Ś1 K M1 Ca देहि-
 नस्त्वि (M1 'श्च') द्वियैर्विभो (Ks [marg.] 'रिव').

36 D1 om. 36^a (cf. v. 1. 35). —^a) Ts. 4 G M
 नराणां च (Ts तु; G2 तैर्) (for नराश्चैव). —^b)
 Ts. 4 G M1. 3. 4 दंतिनां (for 'नो'). Ks Dn D2. 5. 7
 Ts G2. 8 M1. 3 (also as in text) सह (for तथा).
 —^c) Ds om. (hapl.) 36^a. —^e) Ś1 K1. 2 transp. हयाः
 and हयैः. Ks समायुक्तैः; B1. 5 Dn2. n3 Ds. 7 युक्ता;
 D1 भटा योधैः; Ds समायुक्तौ (sic) (for 'सक्ता'). —^d)
 K2. 8 B2 D1. 3. 4. 10. 11 Ts M1 सह (for तथा). —^c)
 D1 om. 36^a-37^a. —^e) D7 संकुलं. B (except B2) Ds.
 8. 9 S (except Ts) युद्धं (for भूयो).

37 D1 om. 37 (cf. v. 1. 36). —^a) Ś1 K1-3 इदं
 घोरमिदं रौद्रम् (Ks चित्रम्). —^b) Ś1 K1. 2 चित्रम्
 (for रौद्रम्). Ds इदं (for हति).

38 ^a) Ds om. ते. —^b) K4. 5 Dn D2. 2. 5. 6 अरि-
 दम. —^c) Ś1 K1-3 व्यधमंशः; D1. 3. 10. 11 व्य (Ds
 वि) नदंशः; G1 विविधुश्च (for 'व्यधुश्च'). —^d) Ś1 K1. 2
 सहसैव; K4. 5 सहसा वै; D1 विनयुश्च; T2 समाभाष्य;
 M1 हूय (for 'साय'). Ś1 K T1. 2 महाबलाः; Ts. 4
 G परस्परं (for महाहवे).

39 ^a) Ś1 K D1. 8 T1. 2 तत्र; D10. 11 पत्र; G1 वक्षं
 (for शस्त्रं). Ś1 K1 M3 समुद्धूतं; Ds संभूतं (sub-
 metric). Dn Ds. 7 तेषां च शस्त्रसंमर्दाद्; D2 तेषां
 शस्त्रस्य संमर्दाद्. —^b) M1 रजः. Bs Ds अपश्यत; G2
 समंततः (for अदृश्यत). —^c) D1. 10. 11 G M वातेन च;
 Ds वातेन; D1 पत्तिभिश्च; Ts वातेनेव; T4 पादेन च

C. 9. 1178
B. 9. 21. 44
K. 9. 21. 43

रजः संध्याभ्रकपिलं दिवाकरपथं ययौ ॥ ४०
रजसा तेन संपृक्ते भास्करे निष्प्रमीकृते ।
संछादिताभवद्भूमिस्ते च शूरा महारथाः ॥ ४१
मुहूर्तादिव संवृत्तं नीरजस्कं समन्ततः ।
वीरशोणितसिक्तायां भूमौ भरतसचम
उपाशम्यत्तत्स्तीत्रं तद्रजो धोरदर्शनम् ॥ ४२

ततोऽपश्यं महाराज द्वंद्वयुद्धानि भारत ।
यथाप्राप्यं यथाज्येष्ठं मध्याह्ने वै सुदारुणे ।
वर्मणां तत्र राजेन्द्र व्यदृश्यन्तोऽज्वलाः प्रभाः ॥ ४३
शब्दः सुतुमुलः संख्ये शराणां पततामभूत् ।
महावेणुवनस्येव दह्यमानस्य सर्वतः ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वण्येकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

(for प्रवातेन). K₂ [उ]द्धृतं; M₃ [उ]द्धृतं. Dn D₂.
5-7 निनदसु च योषेषु. — D₁ om. 39^a-40^c. — ^a)
K₄ धावतश्च (for 'द्विश').

40 D₁ om. 40^{ab} (cf. v. l. 39). — ^a) M₃. 4 -समु-
द्धृतं (for 'द्धृतं'). — ^b) D₃. 4. 7 T₃ M निश्वासैश्च. D₈
M₃ [ए]व (for [अ]पि). D₇ दंशितं; T₄ देहिनां (for
दन्तिनाम्). — K₂ reads 40^{cd} twice. — ^c) K₅ B
D₂. 8. 8-11 T₁. 2. 4 G₁. 8 कलिलं (for -कपिलं). K₄ रजः
संध्या च कलितं. — ^d) T₃ -रथं; M₃ -वनं (for -पथं).
— After 40, D₁ ins.:

120* एकच्छायनिवाकाशं समभूतत्र धन्विनाम् ।

41 D₁ om. 41^a-42^b. — ^a) B₄. 5 संपूर्णे; D₃. 4.
10. 11 'पृक्तो; T₃ M₂-4 'वृत्ते; M₁ 'युक्ते (for 'पृक्ते)
— ^b) K₂. 3 Dn D₂. 5-7 G₃ M₂-4 निष्यमे कृते; K₄. 5
निह्ववीकृते. D₈. 10. 11 भास्करो निष्यमः कृतः.

42 D₁ om. 42^{ab} (cf. v. l. 41). — ^a) T₂-4 मुहू-
र्तम्. D₄ T₁ G₂ अथ; D₈ एव (for इव). B₁ Dn
T₂ G₁. 3 संपृक्तं; B₂ 'भृत्; T₄ 'रुधं (for 'वृत्तं').
— ^b) K₄ विरजस्तं; K₅ B₅ D₄ G₁ M₁ वि (G₁ नि)-
रजस्कं (for नी^o). — ^c) D₃ -संसिक्तं; D₄ T₃. 4 G
M₂-4 -दिग्धायां; D₈ T₂ -सक्तायां; D₁₀. 11 -रक्तायां (for
-सि^o). — ^d) D₅. 7 G₃ भारत. — ^e) K₄. 5 D₈. 2. 11
T₁. 8 उपशम्यत्; Dn D₂. 4-7 G₁. 8 व्यप (G₁. 8 'पा)-
शम्यत्; T₄ M व्युप (M₃. 4 'पा)शम्यत् (for उपा^o). D₈
शीघ्रं (for तीघ्रं). D₁ शान्तिं जगाम वेगेन; G₂ व्युपशा-
म्योद्धतं तीघ्रं. — ^f) D₂ रणे (for रजो).

43 D₁ om. from 43^a up to 9. 22. 5^d. — ^a)

K₄. 5 B₄. 5 Dn D₂. 4. 5. 7. 8 T₃. 4 G₂. 3 M₂-4 [S]पश्यन्
(for स्पश्यं). D₈. 10. 11 अहं भूयो; T₄ महाराजन्. — T₃
om. 43^{cd}. — ^c) B₂ -प्राणं; D₃. 4 -प्रासं; D₁₀. 11
-प्राप्यं; T₁. 2 चाप्यं (T₂ 'प्रं); G₂. 8 M -प्राप्तं; Ca
(gloss: प्रधानं -प्राप्यं (as in text). T₄ om. from
यथाज्येष्ठं up to शब्दः सु (in 44^a). K₂-5 B₂. 4 D₃. 4.
6. 10. 11 S (T₃. 4 om.) -श्रेष्ठं (for -ज्येष्ठं). — ^d) Ś₁
K₁-8 D₄ G₂ चैव (for वै सु). K₄. 5 B₁-3. 5 Dn D₂.
8. 5-11 M₁ -दारुणं; B₄ -दर्शनं; G₂ भास्करं (for -दारुणं).
— ^e) D₄ M₁ चर्मणा; D₈ शस्त्राणां; G₁. 3 वर्माणि; G₂
वर्माणस (for वर्मणां). — ^f) D₃ विदृश्यत. K₄ T₁. 2
G M₂-4 [उ]ज्वलः (M₃ 'लत्' (for [उ]ज्वलाः). D₄
दृश्यते ज्वलनप्रभाः.

44 D₁ om. 44; T₄ om. शब्दः सु (for both, cf.
v. l. 43). — ^a) K₃ D₃. 4. 10. 11 G₃ शब्दश्च; B₂
G₁ स शब्दस; Dn D₂. 5-7 M शब्दस्तु; D₈ शब्दः स;
T₃ G₂ यथा प्राक् (for शब्दः सु). Dn D₄ तुमलः; D₂
तुमुले; D₅. 7 तुमले (D₇ 'के); D₈ तुसुरः; T₂ तुमलं
(for तुमुलः). Dn₂. 28 D₂. 5-7 T₄ युद्धे; G M संखे.
— ^c) Ś₁ K₁ -वीरो (for -वेणु-). D₃ -रवस्य (for
-वनस्य). T₃ [ए]व (for [ह]व). — ^d) K₄. 5 D₈ सर्वशः;
Dn₁. 28 संयुगे; Dn₂ D₃. 4. 6. 10. 11 S (except T₃)
पर्वते (for सर्वतः).

Colophon om. in D₁. — Adhy. name: Ś₁ K₁. 8
द्वंद्वयुद्धानि; K₄. 5 D₈ द्वंद्वयुद्धं; Bom. ed. संकुलयुद्धं.
— Adhy. no. (figures, words or both): B₅ Dn
(marg.) S 22; Dn 20; D₄ 21 (as in text).
— Śloka no.: Dn 52.

२२

संजय उवाच ।

वर्तमाने तथा युद्धे घोररूपे भयानके ।

अभज्यत बलं तत्र तव पुत्रस्य पाण्डवैः ॥ १

तांस्तु यत्नेन महता संनिवार्य महारथान् ।

पुत्रस्ते योधयामास पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ २

निवृत्ताः सहसा योधास्तव पुत्रप्रियैषिणः ।

संनिवृत्तेषु तेष्वेवं युद्धमासीत्सुदारुणम् ॥ ३

तावकानां परेषां च देवासुररणोपमम् ।

परेषां तव सैन्ये च नासीत्कश्चित्पराञ्जुखः ॥ ४

22

1 D1 om. up to 5 (cf. v. l. 9, 21, 43). —^a) K3-5 Dn D2. 3. 5. 10, 11 T2-4 तदा; D4 G2, 3 महा- (for तथा). —^o) D1 बलं. T3, 4 G1, 3 तस्य (for तत्र).

2 D1 om. 2 (cf. v. l. 1). —^a) K5 तां (for तांस्). D2 युद्धेन (for यत्नेन). S (except T1, 2) तांस्तु सर्वेण य(T4 G 'वानय'त्वेन. —^b) T1 संनिवर्त्य; T2 'पत्य (for 'वार्य'). D3 T3, 4 G M2-4 महारथाः. —^c) B (except B2) Dn D3, 3. 9 S (except T2) पुत्रास्ते (Dn 'नस्ते; M3, 4 'त्राथै' योधयामासुः. —^d) B1 reads from पाण्डवान् up to तावकानां (in 4^a) on marg. M2-4 पाचालानाम्.

3 D1 om. 3 (cf. v. l. 1). B1 reads 3 on marg M2-4 संवृत्ताः (for नि'). M योधास्. —^b) D5, 7 'द्वितैषिणः; D10, 11 'ज्यै'; T4 'वधै' (for 'प्रियै'). —^c) D9 तैश्च (for तेषु). Ś1 K1, 2 D2, 5, 3. 9 G2, 3 [ए]व (for [ए]वं). D4 निवृत्तेष्वथ योधेषु.

4 D1 om. 4 (cf. v. l. 1). B1 reads तावकानां on marg. —^a) G2 ततः समभवद्युद्धं. —T3 M1 om. (hapl.) 4^{bc}. —^b) T1, 2 सुरासुर- (for देवा'). D4 'समं महत् (for 'रणोपमम्). —^c) K4, 5 B D3, 3. 9-11 T2 सैन्ये वा; Dn D2, 3. 7 T1 सैन्यानां (for सैन्ये च). G2 तावकानां परेषां च (= 4^a); M2-4 परेषां तावकानां च. —^d) D5, 7 [अ]भूत् (for [अ]सीत्). Ś1 K1, 2 कोपि (for कश्चित्).

5 D1 om. 5 (cf. v. l. 1). G1 om. 5-6. —^a)

20

अनुमानेन युध्यन्ते संज्ञामिश्र परस्परम् ।

तेषां क्षयो महानासीद्युध्यतामितरेतरम् ॥ ५

ततो युधिष्ठिरो राजा क्रोधेन महता युतः ।

जिगीषमाणः संग्रामे धार्तराष्ट्रान्सराजकान् ॥ ६

त्रिभिः शारद्वतं विद्धा रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः ।

चतुर्भिर्निजघानाश्चान्कल्याणान्कृतवर्मणः ॥ ७

अश्वत्थामा तु हार्दिक्यमपोवाह यशस्विनम् ।

अथ शारद्वतोऽश्वभिः प्रत्यविध्ययुधिष्ठिरम् ॥ ८

ततो दुर्योधनो राजा रथान्सप्तशताग्रणे ।

C. 9. 1187
B. 9. 23. 9
K. 9. 22. 9

T3, 4 G2, 3 M transp. युध्यन्ते and संज्ञामिः. D2 युध्यन्ति. T3, 4 G2, 3 M2-4 स्म (for च). D4 संज्ञामिरितरेतरं (for 5^b). —^{cd}) D4 तेषां वै युध्यमानानां क्षयो ह्यासीन्महांस्तदा.

6 G1 om. 6 (cf. v. l. 5). —^b) B2 Dn1 D2, 4 T1-3 G2, 3 वृत्तः; D9 पुनः (for युतः). —D1 om. 6^{cd}. —^c) T3 G2, 3 M समरे (for संग्रामे). —^d) D3 घृतराष्ट्रान्. K4, 5 महारथः (for सराजकान्). D4 धार्तराष्ट्रं सराजकं.

7 ^a) B3, 5 D3, 4 शारद्वतं. D1 हत्वा (for विद्धा). —^b) M1, 3, 4 रुक्म- (for रुक्म-). Ś1 K1-3 शिलीमुखैः; Dn2, n3 D2, 4, 7 शिला (D2 शिला; D1 सिला) सितैः. —^d) K2 कल्याणं; K4, 5 कल्याणतान्; B Dn D2, 5, 7-11 नाराचैः; D1 ततोऽन्यान्; D3 शरावैः (sic) (for कल्याणान्). K2 तव (for कृत-).

8 ^a) B (except B2) D2, 3, 5, 7-9 च; Dn D3 [अ]थ; (for तु). —^b) D1 रथेन तं; D4 रणाजिराव (f यशस्विनम्). —^c) T3, 4 G1, 2 M ततः (for अथ). D3, 8 शारद्वतो. —^d) K3 प्रतिविध्यद्; T2 प्रत्ययुध्यद् (for 'विध्यद्).

9 B2 om. (hapl.) 9^a-11^b. D3 om. (hapl.) 9-11. —^a) M राजन् (for राजा). —^b) D9 शर- (for सप्त-). D1 G1, 3 M1 शतं (for शतान्). M1 तदा; M2-4 तथा (for रणे). —^c) Ś1 K1 B3, 5 D1, 2, 7, 8, 10 M2 प्रेषयद्; Dn गृहीत्वा (for प्रेषयद्). B1, 4, 5 D3, 9 वै (for [अ]सौ). —^d) B5 धर्मराजो.

C. 9. 1167
B. 9. 23. 9
K. 9. 22. 9

प्रेषयद्यत्र राजासौ धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ९
ते रथा रथिभिर्युक्ता मनोमारुतंहसः ।
अभ्यद्रवन्त संग्रामे कौन्तेयस्य रथं प्रति ॥ १०
ते समन्तान्महाराज परिवार्य युधिष्ठिरम् ।
अदृश्यं सायकैश्चकुर्मन्वा इव दिवाकरम् ॥ ११
नामृष्यन्त सुसंरब्धाः शिखण्डिप्रमुखा रथाः ।
रथैरग्न्यजवैर्युक्तैः किङ्किणीजालसंवृतैः ।
आजमुग्धभिरक्षन्तः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥ १२

10 B₂ D₃ om. 10 (cf. v. l. 9). K₄ om. (hapl.)
10^a-11^b. D₁ om. 10. —^a) D₄ ते रथादथ निर्मुक्ता.
—^b) K₂ संयुगः (for रंहसः). — B₁ reads 10^a-11^a
on marg.

11 B₂ om. 11^{ab}; D₃ om. 11 (for both, cf. v. l. 9). K₄ om. 11^{ab} (cf. v. l. 10). B₁ reads 11 on
marg. —^a) D₁ रथास्तु (for समन्तान्). —^b) K₃
परिवदुर (for वार्य). After परि, D₁₀ repeats 9. 21.
22-23. —^c) K₁ 2 om. (hapl.) 11^a-12^f. —^e) K₄
अपश्यं; D₈ अदृष्टं (for दृश्यं). G₃ तावकाश् (for साय-
कैश्). — After 11, D₃ D₄ 2. 9. 11 S ins.:

121* ते दृष्ट्वा धर्मराजानं कौरवैस्तं तथाकृतम् ।

[T₁ 3. 4 G₂ अदृष्ट्वा; T₂ G₁ तदृष्ट्वा; G₃ तं दृष्ट्वा;
M₁ 2 दृष्ट्वा तु; M₃ 4 दृष्ट्वाय (for ते दृष्ट्वा). T₂ G₁ कर्म
(for धर्म-). D₄ अदृश्यं धर्मराजं तु (for the prior half).
D₈ M₁ कौरवैश्च; D₉ T G₁ 3 कौरवै (T₃ 4 'अ' स्तेय (for
'स्तं'). T₁ 2 समावृतं; G₃ तथावृतं (for 'कृतम्').]

12 S₁ K₁ 2 om. 12 (cf. v. l. 11). D₃ reads
12^{ab} after 23^d. —^a) K₃ D₆ [अ]मृश्यन्त; D₈ व्यत
(for व्यन्त). S सुसं (T₂ तु सं) कुद्धाः (for रब्धाः).
—^b) D_n D₂ 3. 7 M₃ शिखंडी- (for शिखण्डि-). — D₁
om. 12^{ad}. —^c) K₃-5 D₃ 8. 10. 11 T₁ 2 अश्ववरैर; D_n
D₅ 7 उग्रजवरैर; T₃ G₂ अश्वै (G₂ 'शै' जै); T₄ अश्वजं
(for अश्वज-). D_n M₁ युक्ताः (for 'क्तैः'). —^d)
D₁₀ संयुतैः; T₃ (also as in text) शोभितैः; M₁
संवृताः (for 'तैः'). — D₈ om. 12^{af}. —^e) B₃ G₁
आजमुग्ध (for 'मुग्ध'). K₃ D₁₀ 11 T₃ अथ (for अभि-).
K₅ M₁ रक्षन्तं. —^f) D₅ 7 धर्मराजं (for कुन्तीपुत्रं).

13 ^a) K₅ प्रचक्षते; D₃ 5 वृत्तते (sic) (for 'व-
वृते'). D_n राजन्; D₂ T₄ युद्धं; D₁ T₁-3 G M₂-4
घोरः; M₁ घोरं (for रौद्रः). — After 13^a, D₂ ins.:

ततः प्रवृत्ते रौद्रः संग्रामः शोणितोदकः ।
पाण्डवानां कुरूणां च यमराष्ट्रविवर्धनः ॥ १३
रथान्सप्तशतान्हत्वा कुरूणामाततायिनाम् ।
पाण्डवाः सह पाश्चालैः पुनरेवाभ्यवारयन् ॥ १४
तत्र युद्धं महचासीत्तत्र पुत्रस्य पाण्डवैः ।
न च नस्तादृशं दृष्टं नैव चापि परिश्रुतम् ॥ १५
वर्तमाने तथा युद्धे निर्मयादि समन्ततः ।
वध्यमानेषु योधेषु तावकेष्वितरेषु च ॥ १६

122* देवासुररणोपमम् ।

तथाव्यस्तुमदञ्चैव

[(L. 1) = 4^b.]

—^b) D₄ शोणितो रथः (sic). M₁ संग्रामं शोणितोदकं.
—^d) K₄ 5 D₂ T₄ G₃ M₁ -विवर्धनं.

14 ^a) D₁ सप्तशतं. D₂ राजन् (for हत्वा) D₁₀
रथान्सप्तशतान्हत्वा. —^b) T₃ 4 G आततायिनः. - - The
portion of the text from 14^a up to 43^d is lost in
B₂ on a missing folio. —^c) D₅ 7 पाण्डवैः (for 'वाः').
D₁ 7 पांचालैः; G₂ पांचालाः. T₃ पांचालाः पाण्डवैः सार्धं.
—^d) B₄ 5 D₂ 5. 7 [अ]भ्यवर्तयन्; D_n [अ]न्ववारयन्;
D₄ [अ]भ्यवर्तत; M₃ पालयन् (for वारयन्). D₁
पुनरेवाभ्यवारयन्.

15 B₂ missing (cf. v. l. 14). —^a) K₁ ततो (for
तत्र). S₁ K₁ 2 ह्यासीत्; D₁ चापि (for चाम्पिन्).
—^b) D₁ सोमकैः (for पाण्डवैः). — D₁ om. 15^a-19^d.
—^c) D₃ 10. 11 T₂ तत् (for नस्). D₃ सदृशं (for
तादृशं). K₁ दृष्ट्वा; T₂ द्रष्टुं; T₃ 4 G₂ 8 युद्धं (for
दृष्टं). —^d) K₂ 3 नैवापि च; D₁ न चैवापि; M₂ 4
न तादृच; M₃ न च तादृक् (for नैव चापि). D₃ परि-
ष्कृतं (for 'श्रुतम्'). T₂ 4 G दृष्टपूर्वं न च श्रुतं; M₁ न
च नस्तादृशं श्रुतं.

16 B₂ missing (cf. v. l. 14). D₁ om. 16 (cf.
v. l. 15). T₃ 4 om. (hapl.) 16^{ad}. —^a) K₃ D_n D₃
10. 11 T₂ G₂ M₂-4 तदा; K₄ 5 G₁ 8 महा- (for तथा).
—^c) T₃ 4 वर्तमानेषु (for वध्यं). D₇ (marg.; orig.
as in text) सौधेषु; M योधेषु (for यो). — K₄ 5
om. (hapl.) 16^d-18^c; T₄ reads the same twice.

17 For the repetition in T₄, cf. v. l. 16. B₂
missing (cf. v. l. 14). D₁ om. 17 (cf. v. l. 15).

निनदत्सु च योधेषु शङ्खयैश्च पूरितैः ।

उत्कृष्टैः सिंहादैश्च गर्जितेन च धन्विनाम् ॥ १७

अतिप्रवृद्धे युद्धे च छिद्यमानेषु मर्मसु ।

धावमानेषु योधेषु जयगृद्धिषु मारिष ॥ १८

संहारे सर्वतो जाते पृथिव्यां शोकसंभवे ।

बह्वीनामुत्तमस्त्रीणां सीमन्तोद्वरणे तथा ॥ १९

निर्मयार्दे तथा युद्धे वर्तमाने सुदारुणे ।

प्रादुरासन्विनाशाय तदोत्पाताः सुदारुणाः ।

चचाल शब्दं कुर्वाणा सपर्वतवना मही ॥ २०

सदण्डाः सोल्युका राजञ्जीर्यमाणाः समन्ततः ।

उल्काः पेतुर्दिवो भूमावाहत्य रविमण्डलम् ॥ २१

विष्वग्वाताः प्रादुरासन्वीचैः शर्करवर्षिणः ।

अश्रूणि समुचूर्णागा वेपथुश्चास्पृशद्भृशम् ॥ २२

एतान्धोराननादृत्य समुत्पातान्सुदारुणान् ।

पुनर्युद्धाय संमन्य क्षत्रियास्तस्युरव्यथाः ।

रमणीये कुरुक्षेत्रे पुण्ये स्वर्गं यियासवः ॥ २३

C. 9. 1203
B. 9. 22. 23
K. 9. 23. 25

K4. 5 om. 17 (cf. v. l. 16). G1. 3 om. 17-18. —^a) K3 D3. 4. 6. 10. 11 विनदत्सु. Dn D2. 5 नद (Dn1 मह-
त्सु चापि योधेषु. — D3 om. (hapl.) 17^b-18^c. —^b)
Ś1 (marg.; orig. as in text) -वर्णेश्; D4 -तयैश्च;
D10. 11 -वादैश् (for -वर्णैश्). D4. 8 पूजितैः (for पूरितैः).
— For 17^{ab}, T1. 3. 4 (both times) G2 M subst.:

123* ज्यावोषैर्योधमुख्यानां तलवोषैः समन्ततः ।

[T2 तल-]

—^c) D5 (inf. lin.; orig. as in text) उत्सृष्टैः; M1
आकृष्टैः (for उत्कृष्टैः). —^d) Ś1 D1-3 गर्जितेषु; D5
गर्जितेन (for गर्जितं). D4 दंतिनां (for धन्विनाम्).
D10 गर्जितैश्चैव धन्विनां.

18 For the repetition in T3, cf. v. l. 16. B2
missing (cf. v. l. 14). D1 om. 18 (cf. v. l. 15).
K4. 5 om. 18^{ab} (cf. v. l. 16). D3 om. 18^{abc}; G1. 3
om. 18 (for both, cf. v. l. 17). —^a) B5 Dn D2.
5. 7 अभि- (for अति-). B (B2 missing) D (except
D5; D1. 3 om.) T1 G2 M2-4 प्रवृत्ते. —^b) Dn विद्य-
मानेषु; T2. 3. 4 (both times) M भिद्य (for छिद्य).
Dn वर्त्मसु; D2. 5 T2 वर्मसु; D4. 7 चर्मसु. —^c)
M2-4 योधेषु. D2 सर्वेषु धावमानेषु. —^d) Ś1 K1-3
गर्जमानेषु; D2. 6 T1 जयगृद्धेषु; D7 T2 गृद्धेषु; G2
गृध्नुषु (for गृद्धिषु). D4 T1. 2 G2 M भारत; D10
चारिषु (for मारिष). T3. 4 तावकेष्वितरेषु च (= 16^d).

19 B2 missing (cf. v. l. 14). D1 om. 19 (cf.
v. l. 15). M1 om. 19^{ab}. —^a) D4 समरे (for सं-
हारे). K3-5 B1 D2. 9 याते (for जाते). —^b) M5
प्रवृत्ते (for पृथिव्यां). T G घोर- (for शोक-). —^c)
G1 बहूनाम् (for बह्वीं). —^d) Ś K Dn D2. 4. 10
सीमन्तोद्वरणे; D5. 7 वैधव्यजनने (for सीमन्तोद्वरणे). K3
यथा; B1. 3-5 D5 तदा; S कृते (for तथा).

20 B2 missing (cf. v. l. 14). —^a) K3-5 B4
D1. 3. 10 T1. 2 महायुद्धे; B1. 3. 5 D3. 8. 11 ततो (D11 दा)
युद्धे; D4 महाराज; T3. 4 G M1. 3. 4 महारौद्रे; M2 तदा
रौद्रे (for तथा युद्धे). —^b) K2 समन्ततः (for सुदारुणे).
—^c) K4. 5 D8 T2 M1. 3 आसीद् (for आसन्). —^d)
T2 तत्र (for तदा). K2 समन्ततः (for सुदारुणाः). D4
T3. 4 G M उत्पाता भृशदारुणाः. —^e) D2. 7 चचाल;
D3 ववाद (for चचाल).

21 B2 missing (cf. v. l. 14). M2. 4 om. 21.
D1 M1 om. 21^{ab}. —^a) D4 सुवन्दा; M5 सुवन्दा; G5
(gloss: समानाङ्गुलदण्डाः) सदण्डाः (as in text). D5
येक्रका (sic); D5 सोल्युका; T2 G1 चोल्मुका (for
सो). T3 दंडाश्चाप्युल्मुका राजन्; T4 दंडाश्च कल्मुका
रां. —^b) K3 B (B2 missing) D2. 3. 3. 9 की (D5 सा)-
र्यमाणाः; D4 G2 M5 व्यकीर्यत; T1. 2 निपतंत; T3. 4
प्र (T3 वि)कीर्यत; G1. 3 व्यययंत (for क्षीर्यमाणाः).
—^c) Dn1. n2 D2. 7 दिशो; D3 T2 दिवा (for दिवो).
T3. 4 G1 M1. 8 भूमिम्; G2 भूम्याम्; G3 भूमीर् (for
भूमाव्). —^d) D11 रथि- (for रवि-).

22 B2 missing (cf. v. l. 14). —^a) Ś1 K1 विश्व-
ग्वाताः; D5 विश्वा* (for विष्वग्वा*). K2 D2. 8
आसीन् (sic) (for आसन्). —^b) Ś1 K1 नीचः; D1
उच्चैः; G2 पांसु-; M1 नीचाः (for नीचैः). K4. 5 D2. 5. 10
M1. 2. 4 -कर्षिणः; Dn1 D5 -कर्षणाः; G5 -काष्ठिनः (for
-चर्षिणः). —^c) K5 Dn3 D10. 11 वेपथुं (for थुश्).
K4. 5 D5. 6. 10 [अ]स्पृशन्; B (B2 missing) D5 (sup.
lin.). 3. 9 T1. 3 G M [अ]भवद्; T4 [अ]विशद् (for
[अ]स्पृशद्). T2 दिवं (for भृशम्).

23 B2 missing (cf. v. l. 14). —^a) Ś1 K1. 2
समुद्धूतान् (for अनाहत्य). —^b) D1 तदोत्पातान्; D5
T4 समुत्पन्नान् (for स्पातान्). K4 तु (for सु).
—^c) D10. 11 संयत्ताः (for संमन्य). —^d) D5 भारत

C. 9. 1204
B. 9. 23. 26
K. 9. 22. 26

ततो गान्धारराजस्य पुत्रः शकुनिरब्रवीत् ।

युध्यध्वमग्रतो यावत्पृष्ठतो हन्मि पाण्डवान् ॥ २४

ततो नः संप्रयातानां मद्रयोधास्तरस्त्रिनः ।

हृष्टाः किलकिलाशब्दमकुर्वन्तापरे तथा ॥ २५

अस्मांस्तु पुनरासाद्य लब्धलक्षा दुरासदाः ।

शरासनानि ध्रुन्वन्तः शरवर्षैरवाकिरन् ॥ २६

ततो हतं परैस्त्र मद्रराजबलं तदा ।

दुर्योधनबलं दृष्ट्वा पुनरासीत्पराञ्जुखम् ॥ २७

(for अव्ययः). T₂ क्षत्रियास्तु परिवृढाः. — After 23^d, D₃ reads 12^{adcd}. D₁ om. 23^{cf}. — ^f) G₂ M₁ पुण्यं (for पुण्ये). K₄ D_{n1} D₂, 3.10 स्वर्ग- (for स्वर्ग). T₂ G₂ इयासवः (for यिया). K₅ पुण्यस्वर्गयियासवः.

24 B₂ missing (cf. v. l. 14). — ^a) K₅ om. (hapl.) from गान्धार up to त्वराञ्जुखम् (in 27^d). D₁₀ गंधार- (for गान्धार-). — ^b) D₁ पुत्रो वीक्ष्य जनक्षयं. — After 24^d, D₁ ins.:

124* शकुनिः परमथा शक्त्या पाण्डवं बलमाद्रवत् ।

[Prior half hypermetric.]

— D₁ om. 24^d-28^d. — ^c) K₄ ये च; D₃ यांतु (for यावत्). — ^d) D₂ हन्ति (for हन्मि). K₂ पांडवं. — For 24^{cd}, D_n subst.:

125* ते यावत्पृष्ठतो हन्मि पाण्डवात्रणदुर्मदान् ।

25 B₂ missing (cf. v. l. 14). K₅ D₁ om. 25 (cf. v. l. 24). — ^a) D₄ वै (for नः). D_n D₂, 5.7 T₁, 2 ततोभ्यधावंस्वरिता. — ^b) D₃ मद्रराजः; D_n अग्र-योधासु; M₂-4 मद्रयोधासु. — ^c) D₂ किलकिला; D₃, 4 T₄ G₂, 8 M किलकिला. K₄ T₂ शब्दान्. — ^d) K₄ B₁, 5 अकुर्वन्तः; D_{n2}, n₃ D₂, 5.7 T₁, 2 अकुर्वन्; T₈, 4 ^eर्वन्त (for ^eर्वन्त). K₃ B₄ D_{n1} D₃, 6 T₃, 4 G₁, 8 M परे तथा; K₄ G₂ तथापरे; D₄ ततोपरे; D₅ [inf. lin.] अपरे यथा; D₁₀, 11 परे यथा (for [अ]परे तथा).

26 B₂ missing (cf. v. l. 14). K₅ D₁ om. 26 (cf. v. l. 24). — ^a) T₁, 2 G₁, 8 M₂-4 तेषांसु; M₁ ते तांसु (for अस्मांसु). — ^b) S₁ K₁, 2 B₃ D_{n1} लक्ष्याः. S₁ K₁-3 प्रहारिणः (for दुरासदाः). — D_{n1}, n₂ om. (?hapl.) 26^c-27^d; D_{n3} reads the same on marg. — ^c) S₁ K₁, 2 T₂ ध्रु (T₂ ध्रु)न्वानाः; D₃ युध्यन्तः; T₈, 4 G₂, 8 M₁ ध्रुन्वन्तः. — ^d) D₃ इवाकिरन्.

27 B₂ missing (cf. v. l. 14). K₅ D₁ om. 27

गान्धारराजस्तु पुनर्वाक्यमाह ततो बली ।

निवर्तध्वमधर्मज्ञा युध्यध्वं किं सृतेन वः ॥ २८

अनीकं दशसाहस्रमश्वानां भरतर्षभ ।

आसीद्गान्धारराजस्य विमलप्रासयोधिनाम् ॥ २९

बलेन तेन विक्रम्य वर्तमाने जनक्षये ।

पृष्ठतः पाण्डवानीकमभ्यघ्नन्निशितैः शरैः ॥ ३०

तदभ्रमिव वातेन क्षिप्यमाणं समन्ततः ।

अभज्यत महाराज पाण्डूनां सुमहद्वलम् ॥ ३१

(cf. v. l. 24). D_{n1}, n₂ om. 27^{ad} (cf. v. l. 26). D_{n3} reads 27^{ad} on marg. — ^a) D₃ शरै (for परैम्). B₁, 3-5 D_{n3} D₃, 8 राजन् (for तत्र). — ^b) D₁, 5.7 T₃ G₂ तथा (for तदा). — ^c) S (except T₁, 2) ततो दुर्योधनबलं. — ^d) S (except T₁, 2) सर्वम् (for पुनर्).

28 B₂ missing (cf. v. l. 14). D₁ om. 28 (cf. v. l. 24). — ^a) D₃, 10 गंधार-. — ^b) T₃ सैन्यम्; G₂ चात्यान् (for वाक्यम्). G₂ एतत् (for आह). K₂ महा- (for ततो). D₂ बली; D₄ बलिः (sic). — ^c) D₃ corrupt. — ^d) B₅ सृतेन; D_n D₂, 5.7 गतेन; T₂ हुतेन; T₄ स्थितेन; G₃ तु तेन (for सृतेन). D₄ G₁ च (for वः). T₃ युध्यध्वं सुरतेन च. — After 28, D₁ ins.:

126* सुरनारीरतिसुखं विमर्देमेवमन्यथा

उत्पादितं द्वारमेतच्छ्रीमद्भिरदशसमनः

एवमुक्त्वा जगामाशु शकुनिर्नाम पुनः पुनः

लक्षध्वजं वसिष्ठं च मनोनिलजवं महत् ।

29 B₂ missing (cf. v. l. 14). — ^a) S₁ K₁, 2 अनीकं च सहस्राश्वम्; K₃ ^eकं च ततो दृष्ट्वा. — ^b) B₄ अनीकं; T₈, 4 G₂ बलानां (for अश्वानां). — T₄ om. 29^c-31^d. — ^c) D₃ गंधार-. — ^d) S₁ K₁ विपुलः; K₂ D_{n1}, n₂ D₃, 10.11 विशालः; K₃ विपुलः; D₃ विमलं (for विमल-). D₃ -प्राश-.

30 B₂ missing (cf. v. l. 14). T₄ om. 30 (cf. v. l. 29). — ^b) M₂-4 बल- (for जन-). — ^d) D₃ corrupt. S₁ K₁, 2 अभ्यहन्; D₁ अहन् (for अभ्य-घ्नन्). K₃ अभिहन् शितैः शरैः; D_n अभ्यवर्षच्छि^e.

31 B₂ missing (cf. v. l. 14). T₄ om. 31 (cf. v. l. 29). D₁ om. 31^{ad}. — ^a) D₃ तदाभ्रम्; D₄ तमग्रम् (for तदभ्रम्). — ^b) K₁, 2.4 D₃, 4.8.9 क्षिप्य मानं. — B₄ lacuna for 31^c-32^d. — ^c) D₁ तदा

ततो युधिष्ठिरः प्रेक्ष्य भयं स्वबलमन्तिकात् ।
 अभ्यचोदयदव्यग्रः सहदेवं महाबलम् ॥ ३२
 असौ सुबलपुत्रो नो जघनं पीड्य दंशितः ।
 सेनां निषूदयत्येष पश्य पाण्डव दुर्मतिम् ॥ ३३
 गच्छ त्वं द्रौपदेयाश्च शकुनिं सौबलं जहि ।
 रथानीकमहं रक्ष्ये पाञ्चालसहितोऽनघ ॥ ३४
 गच्छन्तु कुञ्जराः सर्वे वाजिनश्च सह त्वया ।

राजन् (for महाराज). — ^a) D₄ T₁₋₃ G पांडवानां (for पाण्डूनां सु).
 32 B₂ missing (cf. v. l. 14). D₈ om. (hapl.) 32.
 B₄ lacuna for 32^{ab}. — ^a) T₁ युधिष्ठिरं. G₁ राजा; G₈
 राजन् (for प्रेक्ष्य). — ^b) B₅ सु; D_n च (for स्त्र).
 — ^c) K₅ D₁₋₃, 5, 7, 10, 11 अभ्यनोदयद्. S (except
 T_{1, 2}) अव्यग्रं. — ^d) D₁ महाबली; T₂ महद्वलं. D₉
 स देवं समहाबलं.

33 B₂ missing (cf. v. l. 14). — ^a) D₂ सबल-
 (for सुबल). K_{4, 5} -पुत्रो मे; B₁ M₂ -पुत्रोर्य; D₈
 -पुत्रेण; G₂ -पुत्रोसौ (for -पुत्रो नो). — B₄ damaged
 for 33^{bc}. — ^b) D₄ corrupt. K_{4, 5} बलं सं; D_n D₈
 T G_{1, 3} जघने; D₂ धनुः सं- (for जघनं). T G_{1, 3}
 पश्य (for पीड्य). B_{1, 3, 5} D_{8, 9} संस्थितः; T_{1, 4} G_{1, 3}
 M दंशितः (for दंशितः). S₁ K₁₋₃ जघनं पीडयन्स्थितः;
 G₂ 'ने पयुपस्थितः. — ^c) D₃ corrupt. D₆ सैन्यं
 (for सेनां). K₄ D_n D_{1, 2, 5, 7, 9} T_{1, 2} G_{1, 3} निषूदयति;
 G₂ नः सूदं; M₁ निपीडं (for निसूदं). S₁ K_{1, 2} D_n
 एकः; B₁ T_{1, 2} एव (for एष). K₃ D_{10, 11} T₃ सैन्यानि
 सूदयत्ये (T₄ 'क्षे)ष; T₈ सेनां निषूदयन्नेति. — ^d) D₁₋₄
 T_{3, 4} G_{2, 3} दुर्मतिः; D₁₁ दुर्गति (for दुर्मतिम्).

34 B₂ missing (cf. v. l. 14). B₄ lacuna for 34^{ab}.
 — ^a) D₁ T₃ गच्छन्तु; T₄ युध्यन्तु (for गच्छ त्वं). K₅
 B_{1, 3, 5} D_{3, 10, 11} T_{1, 2} G_{1, 3} M₂₋₄ द्रौपदेयैश्च; D₂ पांडवे-
 याश्च (for द्रौपदे). — ^b) D₂ सौबलं; D₃ सुबलं. S₁
 K_{1, 2} दत्तः; D₆ ततः (for जहि). D₄ सौबलेयमभिघ्नतां.
 — K₃ D₁ om. (hapl.) 34^c-35^d. — ^c) K_{4, 5} B_{3, 4}
 D₄₋₁₁ धक्ष्ये; T_{1, 2} युध्ये; M_{1, 3} म (M₁ व)ध्ये (for
 रक्ष्ये). D₃ तथानीकं गमित्वेहं; T₃ M₄ रथानीकेन यु (M₄
 म)ध्येहं. — ^d) D₃ corrupt. K₂ D_n D_{8, 10} पांचालः;
 B₅ पांचालान्; D₇ पांचालः; D₈ पांडवान्; T G पांचालैः
 (for पाञ्चाल-). M₁ नृप (for अनघ).

35 B₂ missing (cf. v. l. 14). K₅ D₁ om. 35

पादाताश्च त्रिसाहस्राः शकुनिं सौबलं जहि ॥ ३५
 ततो गजाः सप्तशताश्चापपाणिभिरास्थिताः ।
 पञ्च चाश्वसहस्राणि सहदेवश्च वीर्यवान् ॥ ३६
 पादाताश्च त्रिसाहस्रा द्रौपदेयाश्च सर्वशः ।
 रणे ह्यभ्यद्रवन्ते तु शकुनिं युद्धदुर्मदम् ॥ ३७
 ततस्तु सौबलो राजन्नभ्यतिक्रम्य पाण्डवान् ।
 जघान पृष्ठतः सेनां जयगृध्रः प्रतापवान् ॥ ३८

C. 9. 12/8
 B. 9. 23. 40
 K. 9. 22. 40

(cf. v. l. 34). — ^a) T_{3, 4} G चैव (for सर्वै). — ^b)
 D₄ T_{3, 4} G M त्वया सह (by transp.); T_{1, 2} महाजवाः.
 — ^c) D_n D_{2, 4-7} G_{1, 3} पदाताश्च; D₉ पदातीशः; G₂
 पदातिश्च. G त्रिसाहस्रं. — K_{4, 5} T₄ G₂ om. (hapl.)
 35^d-37^a. — ^d) B_{1, 4, 5} D_{8, 9} T₃ G_{1, 3} M तैवृत्तो (for
 सौबलं). — After 35, D_{4, 5, 7} ins.:

127* किरन्तो यत्र चैवास्मान्परिशिष्टो महामते ।
 ममानुध्यानमहिमा भविष्यति न संशयः ।
 न च शासनकर्तान्यस्वत्वत्तिष्ठति कश्चन ।
 यदाज्ञापयसीत्येवमवदत्प्रीतिमानसः ।

[(L. 1) D₄ कितवो ह्यत्र (for किरन्तो यत्र). — (L. 2)
 D₄ -दहितं (sic); D₅ (sup. lin.). 7 -द (D₇ -ज)हिमा
 (sic). D₄ दहिष्यति (for भविष्यति). — (L. 3) D₄
 त्वद्वते तिष्ठति ह्यसौ (for the post. half). — (L. 4) D₇
 प्रीत- (for प्रीति-). D₄ corrupt for the post. half.]

36 B₂ missing (cf. v. l. 14). K_{4, 5} T₄ G₂ om.
 36 (cf. v. l. 35). B₄ damaged. — ^a) T₁₋₃ G₁
 M₂₋₄ -शतं (for -शताश्च). — ^b) D₃ शस्त्रः; D_{5, 7}
 धनुः- (for चाप-). B_{3, 5} D_{8, 9} आवृताः; D₈ अन्विताः
 (for आस्थिताः). D₄ चापपाणिरधिष्ठाताः (sic). — ^c)
 D₉ पंचाधिक्यः; T₃ पंच चास्य (for पञ्च चाश्व-).

37 B₂ missing (cf. v. l. 14). K_{4, 5} T₄ G₂ om.
 37^a (cf. v. l. 35). D₃ G_{1, 3} om. (hapl.) 37^a-38^b.
 — ^a) K₅ D_n D_{2, 4, 5, 7, 9} पदाताश्च; D₁ पदातिस् (for
 पादाताश्च). D₄ T₃ त्रिसहस्रा. — ^c) B_{1, 4, 5} D_{4, 8} तु
 (for हि). S₁ K_{1, 2} D_{2, 5} तं (for ते). K₅ तं (for
 तु). K₄ रणे ह्यभ्यद्रवत्येनं; D_n D₉ रणे स्वभ्यद्रवन्तस्ते;
 D₁ समरेभ्यद्रवन्ते तु; T_{3, 4} G₂ M समरेभ्यद्रवन्ह (T₄
 'ययुर्हं)ष्टाः. — ^d) D_{n, 4} T_{3, 4} G₂ M -दुर्मदः (for
 'दम्).

38 B₂ missing (cf. v. l. 14). D₈ G_{1, 3} om 38^{ab}
 (cf. v. l. 37). — ^b) K₂ अत्यतिक्रम्य. — ^c)

C. 9. 1219
B. 9. 23. 41
K. 9. 22. 41

अश्वारोहास्तु संरब्धाः पाण्डवानां तरस्विनाम् ।
प्राविशन्सौबलानीकमभ्यतिक्रम्य तात्रथान् ॥ ३९
ते तत्र सादिनः शूराः सौबलस्य महद्बलम् ।
गजमध्येऽवतिष्ठन्तः शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ४०
तदुद्यतगदाप्रासमकापुरुषसेवितम् ।
प्रावर्तत महद्युद्धं राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ ४१
उपारमन्त ज्याशब्दाः प्रेक्षका रथिनोऽभवन् ।
न हि स्वेषां परेषां वा विशेषः प्रत्यदृश्यत ॥ ४२

D₁ T_{3.4} G_{1.2} M पृष्ठतोभ्य (G₁ °तो ह्य)हनत्सैन्यं (D₁ 'चैव'); G₃ पृष्ठतो ह्यसिन् मत्स्यैर्. --^a) K_{1.2} D_{1.11} T₄ G -गुह्युः; K₃ B_{1.3-5} D_{3.8-10} T₁ M₁ -गुह्युः; M₂₋₄ -गुह्युः (M₂ °द्धी) (for -गुह्युः).

39 B₂ missing (cf. v. l. 14). D₂ om. 39. B₁ lacuna for 39^{ab}. --^a) D₁₀ om. from अश्वारोहास्तु up to सादिनः (in 40^a). Ś₁ K_{1.2} B₅ D_{n1} D₃ M_{3.4} अश्वारोहांस. Ś₁ K₁ तु संरब्धान्; K_{3.5} च संरब्धाः; D_{1.5.7} सुसं; D₃ तु संराधाः; T_{1.2} समारब्धाः; T₃ M₁ तु संकुदाः (for 'रब्धाः'). --^b) K₅ B_{1.5} D_n D_{1.6.8.9} T₃ G₂ M_{1.2} तरस्विनः. --^c) D_n प्रा (D_{n1} प्र)द्रवन्; D₃ प्रविशन्. Ś₁ K₂ प्राविशन्सौबलानीकम्. --^d) D_{n1} अभ्यतिक्रम्य.

40 B₂ missing (cf. v. l. 14). K₄ om. 40^a; D₁₀ om. up to सादिनः (for both, cf. v. l. 39). --^a) K₂ ततो (hypermetric); G_{1.3} तैस् (for ते). D₄ T_{3.4} G M रथिनः (for सादिनः). --^b) D₂ बळं. --^c) D₁ corrupt. K₅ (marg. as in text) D_{1.3.10.11} T_{1.2} रणः; D_{n2.23} राजः; T_{3.4} G M रथ- (for गज-). K₂ B_{1.3-5} T_{1.2} व्यतिष्ठंत; K₃ D_n D_{2.6.7} [5]वतिष्ठंत (D_n D_{2.6} °तं); K_{4.5} च तिष्ठंत; D₃ च तिष्ठन्वै; D₅ च तिष्ठंत; D_{10.11} व्यतिष्ठन्वै; T_{3.4} G M व्यवस्थाप्य (for अवतिष्ठन्तः). --^d) K₃ इवाकिरन्; D_{n1} D₃ M₁₋₃ अवाकिरन् (for 'रन्').

41 B₂ missing (cf. v. l. 14). D₁ om. 41^{ab}. --^a) K₂ D₃ T₄ M₃ तमुद्यतः; T₂ शरो (for तदु). Ś₁ K₁ -महाप्रासम्; D_n D₂ -गदाप्रासैर्; D_{5.7} -महाप्रासैर् (for -गदाप्रासम्). B_{1.5} D_n D_{2.4.5.7.8} T_{1.2} M_{1.4} महापुरुष- (for अका). --^b) B₁ lacuna for 41^{cd}. --^c) D₃ महायुद्धं; G_{1.3} महारौद्रं (for महद्युद्धं). --^d) K₂ सुमन्त्रिते.

42 B₂ missing (cf. v. l. 14). B₅ D₁ om. 42^{ab}.

शूबाहुविमृष्टानां शक्तीनां भरतर्षभ ।
ज्योतिषामिव संपातमपश्यन्कुरुपाण्डवाः ॥ ४३
ऋष्टिभिर्विमलाभिश्च तत्र तत्र विशां पते ।
संपतन्तीभिर्गाकाशमावृतं बहुशोभत ॥ ४४
प्रासानां पततां राजत्रूपमासीत्समन्ततः ।
शलभानामिवाकाशे तदा भरतसत्तम ॥ ४५
रुधिरोक्षितसर्वाङ्गा विप्रविद्धैर्नियन्तृभिः ।
हयाः परिपतन्ति स्म शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४६

--^a) D₅ उपारमन्त (for 'मन्त'). T₂ निःशब्दाः (for ज्या). D_n D_{2.7} उपारमन्तशब्दाः. --^c) K₄ न हि तेषां; B₅ नायुधां च (for न हि स्वेषां). K₂ D_n D_{5.7} T_{1.2} च (for वा). --^d) K_{4.5} D_{5.7} प्रत्यपद्यत.

43 B₂ missing (cf. v. l. 14). --^a) K₄ संपन्नम्; T₃ संवानम् (for संपातम्). --^b) D_{5.7} अपश्यन्; T₃ अपश्यन्. K_{4.5} -पुंगवाः; D_{2.4.5.7} -पाण्डवान् (for 'वा').

44 B₂ resumes. D₁ om. 44-45. B₁ lacuna for 44^{ab}. --^a) K₄ खड्गभिर (sic); K₅ शक्तिः; D₁₀ वृष्टिः; T₂₋₄ G₂ यष्टि (for ऋष्टि). --^b) B₁ om. from वृतं up to प्रासा (in 45^a). K₅ D₁ आवृत्तं. B₃ D_{3.9} बहुशोभवत्; B_{1.5} बहु शोभत (for बहुशो).

45 D₁ om. 45; B₁ om. प्रासा (for both, cf. v. l. 44). B₁ lacuna for 45. --^a) D₃ corrupt. K_{4.5} प्राशानां; M₃ व्रतानां (for प्रासानां). G₂ गाढ- (for राजन्). --^b) D₁ G₂ महद्रणे; T_{3.4} G_{1.3} विशां पते; M महारणे (for समन्ततः). --^c) D₄ S (except T_{1.2}) वाताः (for [आ]काशे). --^d) B₂ D_{n1} भारत. D₅ S (except T_{1.2}) संपतन्तस्त (D₁ °ति त)तस्ततः; D_{5.7} पततां नृपसत्तम.

46 D₁ reads 46 after 50^d. --^a) D₃ -सर्वाङ्गः. K_{4.5} शरीर्वैक्षितसर्वाङ्गा. --^b) K₂ D_{2.4.5.7.10.11} विप्रविद्धा (D_{2.11} °द्ध); D₁ बाणविद्धैर् (for विप्र). K₄ नियन्त्रितैः; D₁ सुपत्रिभिः; D_{5.7} पत्रिभिः; D₃ नियन्त्रिभिः; M च वर्मि (M₁ शर्म)भिः (for नियन्त्रिभिः). ● K₅ विप्रविद्धाश्च पत्रिभिः.

47 D₁ om. 47^a-50^b. --^a) K₄ B D_{2.3.5.11} T_{1.2} G M_{1.2.4} अन्योन्यं (for °न्य-). K₃ D_{5.7} प (K₃ -प-). रिशिष्टाश्च; K_{4.5} B_{2.3} D_{2.6.8.9} सं (K₅ -सं)निविः; B_{1.4.5} संनिहः; D₃ परिहृः; T_{1.2} प्रतिविद्धाश्च; T₃ श्रीतिविद्धाश्च; G_{1.3} M प्रति (M₁ **)सृः; G₂ प्रतिहृ

अन्योन्यपरिपिष्टाश्च समासाद्य परस्परम् ।

अविक्षताः स्म दृश्यन्ते वमन्तो रुधिरं मुखैः ॥ ४७

ततोऽभवत्तमो घोरं सैन्येन रजसा वृते ।

तानपाक्रमतोऽद्राक्षं तस्माद्देशादरिदमान् ।

अश्वान्राजन्मनुष्यांश्च रजसा संवृते सति ॥ ४८

भूमौ निपतिताश्चान्ये वमन्तो रुधिरं बहु ।

केशाकेशिसमालम्ना न शेकुश्चेष्टितुं जनाः ॥ ४९

अन्योन्यमश्वपृष्ठेभ्यो विकर्षन्तो महाबलाः ।

मह्ना इव समासाद्य निजमु्रितरेतरम् ।

अश्वैश्च व्यपकृष्यन्त बहवोऽत्र गतासवः ॥ ५०

भूमौ निपतिताश्चान्ये बहवो विजयैषिणः ।

तत्र तत्र व्यदृश्यन्त पुरुषाः शूरमानिनः ॥ ५१

रक्तोक्षितैश्छिन्नभुजैरपकृष्टशिरोरुहैः ।

व्यदृश्यत मही कीर्णा शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ५२

दूरं न शक्यं तत्रासीदन्तुमश्वेन केनचित् ।

साक्षारोद्देहैतैरश्वैरावृते वसुधातले ॥ ५३

C. 9. 1234
B. 9. 23. 56
K. 9. 22. 56

(for -परिपि^०). Dn अन्योन्यं सुमहद्वृद्धं; D4 'न्यमभि-
गर्जतः. — °) K2-5 B1. 2 D2. 9. 11 आविक्ष (K2. 4 D3
'क्षि'ताः; B4 Dn D2. 5. 7 T2. 4 G1 M सुविक्ष (Dn2. ns
D7 'क्षि'ताः; D6 अधिक्षिताः; D3 अविक्षिताः; T1. 2
परिक्षिताः; G2. 3 संवीक्षिताः (for अविक्षिताः). B2 D5. 7
T4 M2 च (for स्म). Dn1 D3 दृश्यन्त; T1. 2 व्यर्थेते
(for दृश्यन्ते). — °) S1 K1-8 मुखे (for मुखैः).

48 D1 om. 48 (cf. v. l. 47). M1. 3 om. (? hapl.)
48^a-49^b. — °) D3 घोरः. — °) K4. 5 Dn D3. 4 सैन्ये तु
(Dn D4 च) (for सैन्येन). G1 वृत्तं. — °) Dn ततो
(for तान्). K4. 5 B4 Dn D7-9 G M2. 4 अपक्रमतो;
B3 T3 अतिक्र (T3 'क्रा') ; B5 पराक्राः; D3 आपक्रा^०
(for अपक्रा^०). S1 K1. 2 [s] द्राक्षं; K4 Dn [s] द्राक्ष्यं;
D10. 11 राजंसं (for द्राक्षं). D4 अपक्रांतास्तु संप्रेक्ष्य.
— °) T3 हेतोर् (for देशाद्). K2-5 B2 T3. 4 G2 M2. 4
अरिदम; Dn D5 विशां पते; D2. 6. 7 अपाक्रमन् (D6
'मत्'); D3 अरिदमं; D10. 11 'दमाः; G3 'दमात् (for
'मान्). D2 तस्मिन्वीरसमागमे. — D3 reads 48^c-49^d
after 56^b. — °) M2. 4 अन्यान् (for अश्वान्). S1 K
(except K3) T2 गजान्; D4 अथ (for राजन्). M2. 4
तु (for च). — °) B (except B2) D4. 8. 8 T3. 4 G
M2. 4 तमसा (for रजसा). B3 दिवि; D4 रणे (for
सति). Dn रजसा तमसावृतान्; D2. 5. 7 'सा संवृतेन हि.

49 For the sequence in D3, cf. v. l. 48. D1
om. 49 (cf. v. l. 47). M1. 3 om. 49^{ab} (cf. v. l. 48).
M2. 4 om. 49^{ab}. — °) D3 निपातितांश्च. G2 केचिद्
(for चान्ये). D2 भूमौ निपतितावेव. — K3 D9 om.
(hapl.) 49^b-51^a; Dn reads the same on marg.
(sec. m.). — °) D4 T3. 4 G मुखैः (for बहु). — °)
Dn केशाः केशैः; D2. 5 केशाकेशः; M2-4 केशाकेशं (for
'केशि'). Dn समाजगमुर्; D4 -समं लम्ना; M2-4
समापन्ना (for -समालम्ना). — °) Dn2 D6 T2 चेष्टितं;

D3 चेष्टितुं (for चेष्टितुं). K4. 5 B (except B2) D
(D1. 9 om.) T1. 2. 4 M नराः (for जनाः).

50 D1 om. 50^{ab} (cf. v. l. 47). K3 D9 om. 50
(cf. v. l. 49). Dn reads 50 on marg. — °) D2
अन्योन्यम्. — °) S1 K1 T3 G2 निकर्षतो; K2 निष्क-
र्षतो; D3 विकर्षत (for 'र्षन्तो). D3. 4 महाबल; D7
'बलाः; M2 'रथाः (for 'बलाः). — °) D4 समालम्ना;
T2 G1. 3 M 'सक्ता; T3 G2 महासक्ता; T4 तदासक्ता
(for समासाद्य). — °) D3 विजन्तुर्. — After 50^d,
D1 reads 46. D1 om. 50^c-52^d. — °) D2 अश्वाश्च.
S1 K1. 2 स्म; D4 तु (for च). S1 K1. 2 व्यपकृष्यति;
Dn 'कर्षते; D2. 6 T3 'कर्षत; D4 विनिकृष्यति;
Dn [अ]प्यपकृष्यन्त; T4 M3. 4 [अ]प्यपकर्षत; G3 विप्रकृष्यन्त;
M1 [अ]प्यवकृष्यन्ते (for व्यपकृष्यन्त). D3 अश्वैश्चाप्य-
कृष्यन्त (submetric); D10 अश्वैरपरि***; G2 अश्वैश्च
व्यकर्षत. — °) Dn D2. 5. 7 वि- (for सत्र). S1 K1. 2
समागताः (for गतासवाः).

51 K3 D9 om. 51^a (cf. v. l. 49). D1 om. 51
(cf. v. l. 50). Dn reads 51^a on marg. — °) D3
निपतिते सैन्ये. — °) K4. 5 [s] पि; T3. 4 G [s] त्र
(for वि-). T1. 2 बहवो वि (T2 'बोथ' जिगीषवः; M3
'वो विषयैषिणः. — °) M3 om. one तत्र. — °) D10
शीर्ष- (for शूर-). D4 T4 शूराः पुरुषमानिनः.

52 D1 om. 52 (cf. v. l. 50). — °) B1 D9 रक्तो-
क्षितैश्च (sic); D4 रुधिराक्तैश्च (for रक्तोक्षितैश्च). K4 रक्त-
भुजैर्; D7 छिन्नरुहैर्; T8 भिन्नभुजैर् (for छिन्न^०). — °)
Dn1 अपकृष्टैः; D3. 10. 11 M3 अवकृष्ट- (for अप^०). D4 T4
G -शिरोधरैः; M -महाशरैः (for -शिरोरुहैः). — °) B1
समाकीर्णा; Dn1 D3. 9 महाकीर्णा; D2. 5. 7 मही स्त्रीर्णा;
D8 महाराज (for मही कीर्णा).

53 °) D1. 5. 7 स्वरं (for दूरं). M1. 3. 4 दूरं न शक्यते

C. 9. 1235
B. 9. 23. 57
K. 9. 22. 57

रुधिरक्षितसंनाहैरात्तशस्त्रैरुदायुधैः ।
नानाप्रहरणैर्धौरैः परस्परवधैषिभिः ।
सुसंनिवृष्टैः संग्रामे हतभूयिष्ठसैनिकैः ॥ ५४
स मुहूर्तं ततो युद्धा सौबलोऽथ विशां पते ।
षट्सहस्रैर्हयैः शिष्टैरपायाच्छकुनिस्ततः ॥ ५५
तथैव पाण्डवानीकं रुधिरेण समुक्षितम् ।
षट्सहस्रैर्हयैः शिष्टैरपायाच्छ्रान्तवाहनम् ॥ ५६

तत्र (M३ गंतु). —^७ T३ हंतुम्; M३ तत्र (for गन्तुम्).
K३.५ अन्येन; T३ एतेन; M मत्प्रेन (for अश्वेन). D१
om. केन. — D१ om. 53^c-54^d. D२ reads 53^c-54^b
twice. —^८ B D३.८.७ हस्त्यारोहैर्; Dn D२ (both
times). ४.५.७ T१.२ अश्वारो; D१० शाखा^७ (for साश्वारो).
K३.५ हयैर्; D३ हतैर् (for हतैर्). D३ साश्वारोहैर्हत-
रथैर्; T३.४ G M सा (G३ सु) रोहैर्निह (T३ शि) तैरथैर्.
—^९ S१ K१.२ आकीर्णै; K३ T२.३ G३ आवृत्तैर् (for 'ते').
D१ T२ तले.

54 For the repetition in D२, cf. v. l. 53. D१
om. 54^{abcd} (cf. v. l. 53). —^{१०} S 'सर्वांगैर्' (for 'संना-
हैर्'). —^{११} D२ (both times) आत्तशस्त्रैर्; D३ शत-
शस्त्रैर्; D३ आक्ष^{११} (sic) (for आत्त). T३ G३ अनायुधैः
(for उदा^{११}). —^{१२} D१ वधैषिणैः; M वधेषुभिः (for
वधैषिभिः). —^{१३} Dn T१.२ G३ M३-३ कृष्टै; T३ विष्टै;
G३.३ विष्टै (for कृष्टै). D१ संजाते तत्र संग्रामे; D३
नदक्षिरथ***. — T२ om. (hapl.) 54^f-57^c. —^{१४} K३
सायकै; B१.२.३.५ Dn D१ T१ G३ M सैनिकै; D३ T३
सैनिकः.

55 T२ om. 55 (cf. v. l. 54). D१ om. 55^{ab}.
—^{१५} Dn D३ मुहूर्तं तु; D२ M सुमुहूर्तं (for स
मु^{१५}). D३ T३ G३.२ M३.२ तथा; T१.४ G३ तदा (for
ततो). K३ [s] युध्यत्; K५ T१ युद्धात्; G३ युद्धं (for
युद्धा). —^{१६} D१ सौबलोय; T३ सौबलेयो; T३ G३.३
लेन (for 'लोथ'). M सर्वयौधवधे कृते. —^{१७} = 56^c.
K B१-३.५ D१.४-११ T१.४ षट्सहस्रैर्; D३ सहस्रैश्च (for
षट्सहस्रैर्). K३ शिष्टै; K३.५ क्षिप्रम् (for शिष्टैर्).
G३.३ षट्सहस्ररथैः शिष्टैर्. — D३ reads 55^d-56^c on
marg. —^{१८} K३.५ उपायात्; D१.७ प्रययौ; D३ अप-
यात् (for अपयात्). T३ तदा; G३ तव (for ततः).
D२ अपयायाच्छ्रान्तवाहनः (cf. 56^d); D३ प्रत्यक्षयत भारतः.

After 55, S१ K D१.११ ins. an addl. colophon
[Adhy. no. (figures, words or both): S१ 20; D१
22; Dn 23; — Sloka no.: K३ 61].

अश्वारोहास्तु पाण्डूनामनुववृधिरक्षिताः ।
सुसंनिवृष्टाः संग्रामे भूयिष्ठं त्यक्तजीविताः ॥ ५७
नेह शक्यं रथैर्योद्धुं कुत एव महागजैः ।
रथानेव रथा यान्तु कुजराः कुजूरानपि ॥ ५८
प्रतिघातो हि शकुनिः स्वमनीकमवस्थितः ।
न पुनः सौबलो राजा युद्धमभ्यागमिष्यति ॥ ५९
ततस्तु द्रौपदेयाश्च ते च मत्ता महाद्रिपाः ।

56 T२ om. 56 (cf. v. l. 54). D३ om. 56. D२
om. 56^{ab}. D३ reads 56^{abc} on marg. After 56^b,
D३ reads 48^c-49^d. —^{१९} D३ समुच्छिन्नं. —^{२०}
T३ तैः; T३ G M त्रि- (for षट्). K B१-३ D१.२.५-८.
१०.११ T१.४ G M 'साहस्रैर्'. Dn शिष्टै; (G३.३ रथैः (for
हयैः). Dn३ शिष्टै (for शिष्टैर्). —^{२१} D१.३.७.११ M३
उपायात्; D३ उपा^{२१} (for अपा^{२१}). D३ M३.४ श्रान्तवाहनः;
T३ शान्तवाहनं; G३.३ तव वाहिनी (for श्रान्तवाहनम्).

57 T२ om. 57^{abc} (cf. v. l. 54). —^{२२} T३ अश्व-
रोहैस्; G३ 'रोहांस्'. B५ D२.३.१०.११ च (for तु). D३
अश्वारोहाः पाण्डवानाम्. —^{२३} D३ अमवन् (for अनुवन्).
D१ जयकाक्षिणः; D३ शरविक्षताः (for रुधिरक्षिताः).
— After 57^d, D१ ins.:

128* शकुनिं मारयामोऽथ सहपुत्रं सबान्धवम् ।
ततो दुर्योधनं पापं पाण्डवानां प्रसादतः ।
— D१ om. 57^c-62^d. D३ om. 57^{cd}. —^{२४} K२.५ Dn
D२.५.७.१०.११ T३ कृष्टै; B३ कृष्टै; B३ D३ T३ G३.३
विष्टाः; D३ विष्टै; D३ कृष्टै (for कृष्टाः). —^{२५}
K३.५ भूयिष्ठस्; D२.४.१०.११ T३ 'ष्टे'. D३ जीवितैः.

58 D१ om. 58 (cf. v. l. 57). B३ om. 58^{ab}. —^{२६}
K३ D२.३.१०.११ हि (for [ह]ह). M३ योद्धुं (for शक्यं).
D३ परैर्; M३ रथै (for रथैर्). K३ युक्तं; Dn३ युद्धे
(for योद्धुं). —^{२७} K३ पुत्रं. D३ द्विष्यैः (for 'गजैः').
—^{२८} D३ हव (for एव). K३.५ Dn D२.४.५.७ रथा
एव रथान्यातु. —^{२९} K३.५ कुंजरा एव कुंजरान्; D३
कुंजरान्कुंजरा अपि; T३.४ G M कुंजरानेव कुंजराः.
— After 58, D३.५.७ ins.:

129* वयं पश्चाद्भूमित्यामः सहितास्त्यक्तजीविताः ।
भृशं पलायने तस्मादुपाधिं समुपाश्रिताः ।

[(L. 2) D३ corrupt.]

59 D१ om. 59 (cf. v. l. 57). —^{३०} K३.५ B३ D३
प्रतिघातो (for 'यातो'). T३ [s] पि (for हि). Dn प्रति-

प्रययुर्वत्र पाञ्चाल्यो वृष्टद्युम्नो महारथः ॥ ६०

सहदेवोऽपि कौरव्य रजोमेघे समुत्थिते ।

एकाकी प्रययौ तत्र यत्र राजा युधिष्ठिरः ॥ ६१

ततस्तेषु प्रयातेषु शकुनिः सौबलः पुनः ।

पार्श्वतोऽभ्यहनत्कुद्वो वृष्टद्युम्नस्य वाहिनीम् ॥ ६२

तत्पुनस्तुमुलं युद्धं प्राणांस्त्यक्त्वाभ्यवर्तत ।

तावकानां परेषां च परस्परवधैषिणाम् ॥ ६३

ते ह्यन्योन्यमवेक्षन्त तस्मिन्वीरसमागमे ।

योधाः पर्यपतन्नाजन्तशोऽथ सहस्रशः ॥ ६४

असिभिश्छिद्यमानानां शिरसां लोकसंक्षये ।

प्रादुरासीन्महाशब्दस्तालानां पततामिव ॥ ६५

विमुक्तानां शरीराणां भिन्नानां पततां भुवि ।

सायुधानां च बाहूनामुखाणां च विशां पते ।

आसीत्कटकटाशब्दः सुमहाल्लोलमहर्षणः ॥ ६६

निघ्नन्तो निशितैः शस्त्रैर्भ्रातृपुत्रान्सखीनपि ।

योधाः परिपतन्ति स्म यथामिषकृते खगाः ॥ ६७

C. 9. 1280
B. 9. 23. 71
K. 9. 22. 70

प्रयातः शकुनिः. —^६) K₁ अवस्थितं; D₂ व्यवस्थितः;
D₁ अधिष्ठितः; T₃ & G₂ M अमर्षणः (M₃ °णं); G₁ &
मनीषिणः (for अवस्थितः). —^७) D_n D₂ 5. 7 पुनः स;
T₃ G₂ स पुनः (for न पुनः). D₇ सौबलो. —^८) D_n
D₅ योद्धुम्; G₂ युद्धाय (for युद्धम्). K₂ अत्याकरिष्यति;
D_n D₂ 5. 7. 9 अद्या (D_n °त्रा-; D₃ °स्या गमिं (for
अभ्यागमिं). D₄ युद्धमर्थं गमिष्यति.

60 D₁ om. 60 (cf. v. l. 57). —^८) G₁ & च;
M₂ ते (for तु). K₃-5 B₁ 2. 4. 5 D₁ तु; D_n ते (for
च). —^९) M₁ ये (for ते). K₂ मत्तः; D_n 2. n₃ मत्वा
(for मत्ता). K₂ महाधिपाः; S महागजाः (for °द्विपाः).
—^७) G₃ प्रययौ. D₄ तत्र. K₂ T₄ G पांचालो. —^८)
B₅ महारथः; D₁ व्यवस्थितः; T₃ महाबलः (for °रथः).

61 D₁ om. 61 (cf. v. l. 57). —^८) B₂ & D₂ 8. 9
T₃ कौरव्यो (for °व्य). —^९) K₁ D_n 1 D₁₀ G₃ M
मेघः; K₅ वेगे; D₂ भौमे; D₃ मध्ये (for °मेघे).
D₇ समुच्छिते; D₁₀ स्थितैः (for °स्थिते). D₃ शरजाल-
समन्वितः; D₄ रथौघैः समुपस्थितः.

62 D₁ om. 62 (cf. v. l. 57). —^८) T₁ 2 तत्र
तेषु; M₃ तत्रस्थेषु (for ततस्तेषु). B₁ 5 [उ]पजातेषु (for
प्रयां). —^९) D₇ सौबलः; G₃ स बलिः (for सौबलः).
—^७) D₄ corrupt. D_n 3 [स]पि हनत्; D₉ [स]भ्याहनत्;
T₃ G [स]भ्यगमत् (for हनत्). S₁ K₁ 2 पार्श्वतोभ्य-
व्रवचूर्णं.

63 ^८) D₄ ततस्तु (for तत्पुनस्तु). D_n D₈-5 तुमलं;
D₂ 7 तुमुलं. —^९) K₁ न्यवर्तत; D₃ [अ]भिवर्तत; T₂
निवं; M₃ व्यवं (for [अ]भ्यवर्तत). B₂ त्यक्तप्राणमवर्तत;
D₅ त्यक्त्वा प्राणाभ्यवर्तत. —^८) D₂ 4 T₁ 3 G₁ 3 M
जयैषिणां.

64 D₁ om. 64^{ab}. —^८) K₁ न; Bom. ed. च
(for हि). S₁ K₁ अवीक्षतस्; K₂ अयक्षत; K₃ D_n

D₃ अवेक्ष्यत; D₂ पतिष्यत; D₅ 8-10 अवैक्षत; T₂
अवेक्षतस् (for अवेक्षन्त). T₃ अन्योन्यं समवेक्षत; T₄
G₁ 2 M₂-4 तेन्योन्यं समवी (T₄ °मुदै; M₂-4 °मवै)क्षत;
G₃ ततोन्त्योन्यं समीक्षतस्. —^९) K₁ 5 वरक्षये (for -समा-
गमे). —^७) G₂ वीराः; M₂-4 योधाः. B₅ पर्यचरन्;
T₃ पर्यापतन् (for पर्यं). K₄ प्राणं; D₄ तत्र (for
राजञ्).

65 D₃ om. (hapl.) 65-69. —^९) D₇ लोक-
—^७) K₄ D_n D₁-7. 9-11 T₃ 4 G₂ M महाञ् (for महा-).
D₁ आसीत्कटकटाशब्दस् (= 66°). —^८) D₂ T₂ तालानां.
D_n भुवि (for इव). K₄ 5 सुमहल्लो (K₅ °हाल्लो-)
महर्षणः (cf. 66°).

66 D₃ om. 66 (cf. v. l. 65). D₁ om. 66-81.
D_n reads 66^{ab} after 70°. —^८) K₁ निमुक्तानां; K₅
D₈ वियुं; D_n D₅ 7 विमुक्तानां (for °क्तानां). M₂
शराणां हि (for शरीराणां). —^९) B₁ भीरूणां; D₇ 10. 11
G₂ 3 छिन्नानां (for भिं). T₃ भुवः; T₄ G₁ इव (for
भुवि). —^७) B₁ 5 सायुधानां (for सायुं). —^८) K₄
शत्रूणां; D_n D₄ कुरूणां; T₁ 2 वीराणां (for ऊरूणां).
M ऊरूणां पततामिव. —^८) K₁ 5 B₁ 4. 5 D_n D₂ 5. 7-9
चटचटा- (for कटकटा-). —^९) K₃ लोमहर्षणं; S रोम-
हर्षणः (for लोमं).

67 D₃ om. 67 (cf. v. l. 65). D₁ om. 67 (cf.
v. l. 66). M₁ om. (? hapl.) 67^a-68^b. —^८) D_n
भिदितो; D₅ 7 भिद्यतो; T₂ निघ्नतु; T₂ निघ्नते; T₄
विनिघ्नन्; M₂-4 निघ्नतां (for निघ्नन्तो). D₆ विविधैः
(for निशितैः). K₂ शरैर् (for शस्त्रैर्). —^९) B₁ D₄.
8. 9 S (except T₁ 2; M₁ om.) पितृन् (for सखीन्).
—^७) M₂ 4 योधाः. — D_n om. (hapl.) 67^d-69°; T₄
reads the same twice. —^८) K₃ D₅ [आ]मिषः; D₉
मिष्ट- (for [आ]मिष-). D₁ 10 वगाः.

C. 9. 1250
B. 9. 23. 72
K. 9. 22. 71

अन्योन्यं प्रतिसंरब्धाः समासाद्य परस्परम् ।

अहं पूर्वमहं पूर्वमिति न्यग्नसहस्रशः ॥ ६८

संघातैरासनभ्रष्टैरश्वारोहैर्यतासुभिः

हयाः परिपतन्ति स्म शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ६९

स्फुरतां प्रतिपिष्ठानामश्वानां शीघ्रसारिणाम् ।

स्तनतां च मनुष्याणां संनद्धानां विशां पते ॥ ७०

शक्त्यष्टिप्रासशब्दश्च तुमुलः समजायत ।

68 For the repetition in T₄, cf. v. l. 67. D₃ om. 68 (cf. v. l. 65). D₁ om. 68 (cf. v. l. 66). Dn om. 68; M₁ om. 68^{ab} (for both, cf. v. l. 67). —^a) K₃ D₄ अन्योन्य- (for 'न्य'). D₅ 10. 11 परि- (for प्रति-). —^b) S (M₁ om.; T₄ both times) परस्पर-वधैषिणः. —^c) K₃ B₃ D₂ 8. 10. 11 M₃ 4 निघ्नन्; K₄ 5 D₅ 7 जघ्नुः; D₄ घ्नते; T₁ 2. 4 (both times) G₁ [अ]भिघ्नन्; T₃ G₂ 8 [अ]भ्य- (for न्य). K₂ B₂ सम-स्तः (for सहस्रशः).

69 For the repetition in T₄, cf. v. l. 67. D₃ om. 69 (cf. v. l. 65). D₁ om. 69 (cf. v. l. 66). Dn om. 69^{ab} (cf. v. l. 67). B₁ D₆-7. 10 M₃ om. (hapl.) 69. —^a) K₃ 5 B (B₁ om.) D₂ 4. 8. 9 M₁ संघा (D₄ 'पा-; D₅ 'ह)नेन. T₁ 8. 4 (both times) G₁ 3 M₂ संघा (T₃ 'घा)वैरासनाभ्रष्टैर- —^b) D₂ ह्यश्व-रोहैर- (for अश्वा').

70 D₁ om. 70 (cf. v. l. 66). —^a) K₄ 5 D₃ परिपु (K₄ 'तु)ष्ठानाम्; B₄ 5 D₃ प्रतिपिष्ठानाम्; D₃ 'शब्दानाम्; T₁ 2. 4 M 'विष्ठानाम्; G₁ अप्रतिष्ठानाम्; Ca (gloss: पिष्ठेभ्योऽपि पिष्ठानाम्) प्रतिपिष्ठानाम् (as in text). —^b) B₂ हीर्य- (for शीघ्र-). K₃ B₁ D₃ 4. 10. 11 गामिनां; K₄ 5 कारिणां; B₃-5 Dn D₂ 5. 7-9 T₄ चारिणां (for सारिणाम्). — After 70^b, Dn reads 66^{ab}. —^c) K₄ 5 Dn₁ D₃ स्वनतां; D₄ त्वरतां (for स्तनतां). —^d) D₃ शतघानि (sic); S पततां च (for संनद्धानां).

71 D₁ om. 71 (cf. v. l. 66). —^a) Dn शक्त्यष्टि- (Dn₁ 'क्त्य)ष्टि-; D₂ सुमुष्टि-; T₂-4 G शक्त्यष्टि-; M₃ शक्त्यष्टि- (for शक्त्यष्टि-). K₄ Dn₁ -पाश-; D₃ -पाश-. K₄ 5 B₄ 5 D₂ T₃ 4 G₁ 3 -शब्दैश्च; B₃ M₁-8 -शब्दस्तु; D₆ -शक्तानां (for -शब्दश्च). —^b) Dn D₄ 5. 9 तुमुलः; D₂ 7 तुमुलः. K₄ 5 D₃ 10. 11 समपद्यत. —^c) D₃ भिदंति; D₄ T₂ छिदंतां; D₅ T₁ 3. 4 G₂ भिदंतः (D₅ 'तां) (for भिन्दतां). Dn D₅ 7 परमास्त्राणि; D₂ 'गा-

भिन्दतां परमर्माणि राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ ७१

श्रमाभिभूताः संरब्धाः श्रान्तवाहाः पिपासिताः

विक्षताश्च शितैः शस्त्रैरभ्यवर्तन्त तावकाः ॥ ७२

मत्ता रुधिरगन्धेन बहवोऽत्र विचेतसः ।

जघ्नुः परान्स्वकांश्चैव प्राप्तान्प्राप्ताननन्तरान् ॥ ७३

बहवश्च गतप्राणाः क्षत्रिया जयगृद्धिनः ।

भूमावभ्यपतत्राजञ्जरवृष्टिभिरावृताः ॥ ७४

त्राणां; M₁ 'कर्माणि (for 'मर्माणि). — T₃ 4 G om. 71^d-74^a. —^d) K₂ corrupt. — After 71, T₁ 2 ins.:

130* एवं हि योधाः संरब्धाः परस्परसमाहताः ।

72 D₁ om. 72 (cf. v. l. 66). T₃ 4 G om. 72 (cf. v. l. 71). T₁ 2 om. 72^a-74^b. —^a) D₃ श्रमा-भिभूतः; D₅ आस्माभिभूताः (for श्रमा'). S₁ K₁ 3 श्रमा-भूताः (K₃ 'मन्तः) ससंरभाः; K₂ श्रमश्रान्तैः स्वसंरब्धाः; D₄ श्रमेण कशताः सर्वे. —^b) K₂ श्रान्तवांसः; M₁ 'वक्त्राः; M₂-4 गात्राः (for 'वाहाः). D₄ पिपासिनः; D₁₀ 11 'सवः (for 'क्षिताः). —^c) S₁ K₁-3 धिक्कृतैश्च; K₅ Dn D₂ 3. 5 विक्षिताः; D₄ विलिताश्च; D₈ विक्षतैश्च (for 'ताश्च). K₂ च शितैः; Dn निक्षितैः (for च शितैः). M₃ बाणैर् (for शस्त्रैर्). —^d) D₁₀ अभ्यवर्पत; M₁ 2. 4 न न्यवर्तत; M₃ नाल्य- (for अभ्य').

73 D₁ om. 73 (cf. v. l. 66). T₃ 4 G om. 73 (cf. v. l. 71). T₁ 2 om. 73 (cf. v. l. 72). —^a) M₂ मृता (for मत्ता). —^b) B₃ [स]पि (for सत्र). —^c) S₁ K₁ 2 transp. परान् and स्वकान्. Dn D₂ 5. 7 M परान्स्वकांश्च भिदंतः (M₁ 'ति). —^d) Dn प्राप्तान्प्रा-प्तान्; D₁ M₂ प्राप्ताप्राप्तान्. K₁ 5 M₂ 3 अनन्तरं.

74 D₁ om. 74 (cf. v. l. 66). T₃ 4 G om. 74^a (cf. v. l. 71). T₁ 2 om. 74^{ab} (cf. v. l. 72). D₃ om. 74^a-75^a. —^{ab}) S₁ K₁ lacuna for गतप्राणाः क्षत्रिया. K₂ महावीरा (for गतप्राणाः). K₃ हर्षिताः; K₄ 5 क्षुधिता (for क्षत्रिया). S₁ K₁ 4 गृद्धिनः (S₁ 'णः). — D₁ om. 74^{cd}. —^c) B Dn D₈ 9 चाभ्य- (Dn 'प्य)पतन्; D₂ चाद्य गतान् (for अभ्यपतन्). Dn D₂ केचित् (for राजञ्). —^d) M शस्त्र- (for शर-). T₁ 2 -शक्तिभिर् (for -वृष्टिभिर्). K₂ B₁ 4. 5 Dn D₂ 3. 5. 7-9 T G आहताः (for आवृताः).

75 D₁ om. 75 (cf. v. l. 66). D₃ om. 75^a (cf. v. l. 74). —^a) B₁ D₅ पृथगाः; D₂ बकः; T₁ 2 कंकः;

वृकगृध्रशृगालानां तुमुले मोदनेऽहनि ।
 आसीद्वलक्षयो घोरस्तव पुत्रस्य पश्यतः ॥ ७५
 नराश्वकायसंछन्ना भूमिरासीद्विशं पते ।
 रुधिरौदकचित्रा च भीरूणां भयवर्धिनी ॥ ७६
 असिभिः पट्टिशैः शूलैस्तक्षमाणाः पुनः पुनः ।
 तावकाः पाण्डवाश्चैव नाभ्यवर्तन्त भारत ॥ ७७
 प्रहरन्तो यथाशक्ति यावत्प्राणस्य धारणम् ।
 योधाः परिपतन्ति स्म वमन्तो रुधिरं व्रणैः ॥ ७८
 शिरो गृहीत्वा केशेषु कबन्धः समदृश्यत ।

Ts G2 मृग- (for वृक-). Ts गृध्राः (for -गृध्र-). Ś1 K1 lacuna from नो up to हनि (in 75^b). K2 -शृगालाश्च; T1.2 M -सृगालानां; Ts.4 G -श्वकाकानां (for -शृगालानां). —^b Dn D4 तुमलो; D2.5 तुमले (D2 °ले); T1.2 तुमुलो (for °ले). K4.5 D4.5 मोहने; D2 T2 मोदते; D9 तोदने; T4 G2.3 मोदके (for °ने). D3 सति (for °हनि). K2 पर्यटंतश्च तत्र चै; M1 भृशदारुणः. —^c D1 बलक्षयो. —^d Ts भारत (for पश्यतः).

76 D1 om. 76 (cf. v. l. 66). —^a Ś1 K1.2 नानाश्व- (for नराश्व-). K2.3 D3.6.10 T1.2 -कायैः (for -काय-). D8 -संछिन्ना (for °छन्ना). G3 नराश्वसायकं छन्ना. —^b D2 निरंतरा (for विशां पते). —^c Ś1 K1 lacuna for दकचित्रा च. Dn -संसिका; D5 -सिका च (for -चित्रा च). K2 रुधिरौक्षितमात्राणां. —^d K4 B4.5 Dns D8-5.7.8 T1.3 M -वर्धनी; B3 -वर्धना (for -वर्धिनी).

77 D1 om. 77 (cf. v. l. 66). —^a K2 पट्टिशैः; S (except Ts) पट्टिशैः (for पट्टिशैः). K2 T2 शूरैः; D2.7 शूलैस्; D4 प्रासैस् (for शूलैस्). —^b Dn D8 तक्ष्यमाणाः; D3 तक्षमानाः; D4 वध्यमानाः; T1 कृष्यमाणाः; T2-4 G क्रमं (for तक्षं). S परस्परं (for पुनः पुनः). —^c K2-5 B D (D1 om.) T G2 पाण्डवेया (T2 °यां)श्च; G1.3 °वानां च (for °वाश्चैव). —^d Ś1 K1-3.5 D4.10.11 न न्यवर्तत; T1.2 M4 नात्यं (for नाभ्यं).

78 D1 om. 78 (cf. v. l. 66). —^a T4 प्रहरंते. B5 T4 यथाशक्तिरु; D3.5.7 °शक्ति; T1.2 °शक्त्या. —^b K4 कारणाव; K6 कारणं; T2-4 G2.3 धारणा (for °णम्). —^c M यौधाः. —^d K2 व्रणैः; D8.11 रणे; T G मुखैः (for व्रणैः).

उद्यम्य निशितं खड्गं रुधिरं समुक्षितम् ॥ ७९
 अथोत्थितेषु बहुषु कबन्धेषु जनाधिप ।
 तथा रुधिरगन्धेन योधाः कम्पलमाविशन् ॥ ८०
 मन्दीभूते ततः शब्दे पाण्डवानां महद्वलम् ।
 अल्पावशिष्टैस्तुरगैरभ्यवर्तत सौबलः ॥ ८१
 ततोऽभ्यधावंस्तरिताः पाण्डवा जयगृध्रिनः ।
 पदातयश्च नागाश्च सादिनश्चोद्यतायुधाः ॥ ८२
 कोष्टकीकृत्य चाप्येनं परिक्षिप्य च सर्वशः ।
 शस्त्रैर्नानाविधैर्जघ्नुर्गृध्रपारं तितीर्षवः ॥ ८३

79 D1 om. 79 (cf. v. l. 66). —^a G2 शिरोऽ- कृत्तकेशेषु. —^b Ś1 K1-3 कबंधं; K4.5 Dn1 °धाः. K4.5 D3 T1.2.4 प्रत्यदृश्यत; B Dn D2.5-9 M च (D5 M स्म) व्यटं; D10 स्म *दृश्यते; G संप्रदृश्यत (G2 °ते) (for समं). —^c Ś1 K Dn D2.3.6.10 om. 79^d. —^c B D8.9.11 च शितं (D8 °तैः); G1 रुधिरं; G3 lacuna; M1 रुचिरं (for निशितं). —^d B D8.9.11 G2.8 परि- ड्ड (D8 °स्तु)वं (for समुक्षितम्).

80 D1 om. 80 (cf. v. l. 66). —^a Ś1 K तदु- (K4.5 °दो)स्थितेषु; D8.9.10.11 Ts M1 तथो; T1 G1.3 हतो; T2 ततो; M3.4 यथो (for अथो). T3 घोरषु (for बहुषु). G2 उल्लिखितेषु ततो युद्धे. —^b D8.4.10.11 नराधिप. —^c D4 यथा; D8 तदा; G2 ततो (for तथा). —^d M2-4 यौधाः. K5 B1.2.5 Dn D8.9 M1 योधान्कम्पलमाविशन्.

81 D1 om. 81 (cf. v. l. 66). —^a K1.2 मंदे भूते. D4 सैन्ये (for शब्दे). —^b B1 पंचालानां; D9 पंचानां सु- (for पाण्डवानां). D2 बळ. —^c D3 अयावशिष्टतुरगैर. —^d D4 G M1.2.4 उपावर्तत; T2.4 अपा; M3 उपो (for अभ्यं). D2 सौबळ.

82 ^a Ś1 K2.3 तम् (for ततो). —^b Ś1 K1.2 जयगृध्रवः; D1 °मानिनः. —^c K4.5 D1 om. 82^d. —^c D4 पदातयोश्च; G1.3 °तिनश्च. D3 पदातिनरनागाश्च. —^d M1 सादिश्च (submetric); M3.4 सादयश्च (for सादिनश्च). D3 [उ]द्यतायुता; T4 °युधैः.

83 ^a K3 कोष्टकीकृतचापेन; T G M3.4 कोष्ठी (T4 गोष्ठी; G1 क्रोशी; G3 क्रोधी)कृत्य तदाभ्येत्य (T1.2 तदा ह्येनं; G2 तथाभ्येत्य; M3.4 च वाप्येनं) (for 83^a). D3 परिक्षिप्य; G2 प्रविशेषुश्च. D1 तान्योधाञ्जघ्नुराहवे

C. 9. 1256
B. 9. 23 87
K. 9. 22. 86

C. 9. 1286
B. 9. 23. 84
K. 9. 22. 87

त्वदीयास्तांस्तु संप्रेक्ष्य सर्वतः समभिद्रुतान् ।

साक्षपत्तिद्विपरथाः पाण्डवानभिद्रुतुः ॥ ८४

केचित्पदातयः पद्भिर्मुष्टिभिश्च परस्परम् ।

निजघ्नः समरे शूराः क्षीणशस्त्रास्ततोऽपतन् ॥ ८५

रथेभ्यो रथिनः पेतुर्द्विपेभ्यो हस्तिसादिनः ।

विमानेभ्य इव भ्रष्टाः सिद्धाः पुण्यक्षयाद्यथा ॥ ८६

एवमन्योन्यमायस्ता योधा जघ्मर्महामृधे ।

पितृभ्रातृन्वयस्यांश्च पुत्रानपि तथापरे ॥ ८७

एवमासीदमर्यादं युद्धं भरतसत्तम ।

प्रासासिबाणकलिले वर्तमाने सुदारुणे ॥ ८८

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

(for 83^b). § Ca: कोष्टकीकृत्य वेष्टयित्वा, तेनैव वेष्टनेन परिक्षिप्य निरुध्य । § — °) D1 अस्त्रैर्; T3.4 G2 M शरैर्; G1 अस्त्रैर् (for शस्त्रैर्). T2 जग्मुर् (for जघ्नुर्). — °) D1 -पारे; D3 -पार- (for -पारं). D4 तितीर्षति (for °र्षवः). — After 83, D1 ins.:

131* द्राव्यमाणं बलं दृष्ट्वा तव पुत्रस्य पश्यतः ।

84 D1 om. from 84 up to 9. 23. 14^{ab}. — °) §1 K1.2 D3.0 G3 त्वदीयांस्. §1 K1.2 तान्स्; B3 D4 तत्र; D3 तान्स् (sic); D10 पुत्रं; T2.4 G1 M तं तु; T3 तं च; G2 तान्स्; G3 ते तु (for तांस्तु). — °) D4 corrupt. §1 K1.3 सर्वत्र; K2 सर्वा*; T2 सर्वत्र. D10 T3.4 G3 M -द्रुतं; T1.2 G1 -द्रुताः; G2 -द्रवन् (for -द्रुतान्). — °) B2 -सूत- (for -पत्ति-). B1 D9 M1 -ध्वज- (for -द्विष-). Dn D2.5.7 T3 G M रथान् (for -रथाः). D3.10.11 रथाश्चपत्तिद्विरदाः; D6 साक्षाश्च पत्तिद्विरदाः. — °) §1 K1.3 पाण्डवाः. K3 चाभिद्रुतुः; K4.5 अति°; D3 अभ्य°; D4 T3.4 G M1.2.4 समभि-द्रवन्; M3 समुपाद्रवन् (for अभिद्रुतुः).

85 D1 om. 85 (cf. v. l. 84). D3 om. from 85 up to 9. 23. 27. — °) D4 corrupt. K4 G3 पदा-तयः; T3 प्रधावतः (for पदातयः). Dn D2.5.7 ख (D5 ष)ङ्गैर्; D10.11 पत्तीन् (for पद्भिर्). D3 केचित्पत्तयो यत्र (submetric). — °) K4.5 पीडयंतः; Dn D2 ऋष्टिभिश्च; D4 तुष्टि°; D5.7 रिष्टि° (for मुष्टि°). — °) D4 S (except T1.2) निजघ्नः संकटे योधाः (D3 योधान्; M योधाः). — °) Dn1.2 D4 क्षीणशस्त्रांस्; D8 छिन्न-शस्त्रांस्. Dn1 तु तोमरान्; Dn2.3 D2.5.7 ततोपरान्.

86 D1 om. 86 (cf. v. l. 84). D3 om. 86 (cf. v. l. 85). — °) D3 हस्तिसादिभिः; M द्विपयोधिनः (for हस्तिसादिनः). — °) B4 D10.11 दिवो; T1.2 परि- (for इव). D4 न्यस्ताः (for भ्रष्टाः). K4.5 यथा स्वर्गा-द्वभ्रष्टाः. — °) B2 D2 T G पुण्यक्षये. B5 सुखा (sic); D3.4.10.11 M इव (for यथा).

87 D1 om. 87 (cf. v. l. 84). D3 om. 87 (cf. v. l. 85). — °) K3 D10 T1.2 G1 M आयत्ता; Dn आसाद्य; Ca (gloss: तापवन्तः) आयस्ता (as in text). D3 एवमन्योन्यसंपन्ना; D7 न्यमनसो. — °) G1 M1-3 योधा. K1.3 B D2.7.11 T1.2 जग्मुर्; D1 T3.4 G2.3 M1 [अ]भ्यघ्नन्; G1 M2.4 न्य (G1 ह्य)घ्नन्; M3 न्यघ्नुर् (for ज°). K3 B2 Dn D2.3.5.7.10.11 T3 महाहवे (for °मृधे). — °) T3.4 G पुत्रान् (for भ्रातृन्). (G2.3 स्वयं चाघ्नन् (for वयस्यांश्च). — °) T3.4 G भ्रातृन् (for पुत्रान्). D1 विशां पते (for तथापरे).

88 D1 om. 88 (cf. v. l. 84). D3 om. 88 (cf. v. l. 85). — °) G2 भारत-. — M om. 88^{ca}. — °) K4.5 प्रासासि-. K1.3.4 D3 -कलिलं; Ca (gloss: वने) -कलिले (as in text). D1 प्रासासिबालसलिले (sic). — °) G2 महारणे (for सुदारुणे).

Colophon om. in D1.6. — Adhy. name: §1 K1-3 संकुलयुद्धं. — Adhy. no. (figures, words or both): B3 S 23; Dn 21; D4 22 (as in text); Dn 24. — Śloka no.: Dn 88.

२३

संजय उवाच ।

तस्मिंश्चन्दे मृदौ जाते पाण्डवैर्निहते बले ।

अश्वैः सप्तशतैः शिष्टैरुपावर्तत सौबलः ॥ १

स यात्वा वाहिनीं तूर्णमब्रवीच्चरयन्नुधि ।

युध्यध्वमिति संहृष्टाः पुनः पुनरर्दिदमः ।

अपृच्छत्क्षत्रियांस्तत्र क्व नु राजा महारथः ॥ २

शकुनेस्तु वचः श्रुत्वा त ऊर्जुर्भरतर्षभ ।

असौ तिष्ठति कौरव्यो रणमध्ये महारथः ॥ ३

यत्रैतत्सुमहच्छत्रं पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।

यत्रैते सतलत्राणा रथास्तिष्ठन्ति दंशिताः ॥ ४

यत्रैष शब्दस्तुमुलः पर्जन्यनिनदोपमः ।

तत्र गच्छ द्रुतं राजस्ततो द्रक्ष्यसि कौरवम् ॥ ५

एवमुक्तस्तु तैः शूरैः शकुनिः सौबलस्तदा ।

प्रययौ तत्र यत्रासौ पुत्रस्तव नराधिप ।

सर्वतोऽसंवृतो वीरैः समरेष्वनिवर्तिभिः ॥ ६

ततो दुर्योधनं दृष्ट्वा रथानीके व्यवस्थितम् ।

C. 9. 129
B. 9. 24. 6
K. 9. 23. 6

23

1 D1 om. 1^a-14^b (cf. v. l. 9. 22. 84); D6 om. 1-27 (cf. v. l. 9. 22. 85). G1 om. the ref. —^a) Ś1 K1-3 मृधे जाते; Dn3 D4 उपावृत्ते (for मृदौ जाते). S अल्पावशिष्टे सैन्ये तु. —^b) K5 D5 निहितं (for 'हते'). D2 पाण्डवैर्निहतं बलात्; D4 पाण्डवानां हते बले. —Dn2 om. 1^a; Dn3 reads the same on marg. —^c) T G सहस्रैस्तु (for 'शतैः शिष्टैर्'). —M1 om. 1^d-2^c.

2 D1.6 om. 2; M1 om. 2^{abc} (for both, cf. v. l. 1). —^a) K4.5 स यथा; B2 D4 स गत्वा; D3 सायाह्ने (for स यात्वा). —^b) K3-5 B5 Dn1 D2.5.7.8 वै त्वरन्; Dn2 वै त्वरयन् (hypermetric) (for त्वरयन्). S (M1 om.) चोदयानः स्वकान्युधि. —^c) D5.7 अति- (for इति). T1.4 G M2-4 संहृष्टः; T2 संहृष्य (for 'ष्टा'). —^d) Ś1 K1 B2.4 Dn1.2 D3.10.11 अर्दिदमः; K2 B1.3 D2.5.7.9 'दमाः (for 'दमः). —^e) K4 Dn2.3 D5.7.9 T2 अपृच्छन्; D8 अपृच्छन् (for अपृच्छत्). B1 क्षत्रियास् (for 'यास्'). T1-3 G1.3 M चात्र; T4 चैव; G2 चाथ (for तत्र). D4 आपृच्छत तदा वीरान्. —^f) K4 कुरु; B3 T1.2 G क स; D4 om.; T2.4 क च (for क नु). K5 D3.10.11 महाबलः; T G सुयोधनः (for महारथः).

3 D1.6 om. 3 (cf. v. l. 1). Ś1 K Dn om. (hapl.) 3. —^a) B1.4.5 D3.4.7.10.11 तद्; B2 च (for तु). G8 वचनं (hypermetric) (for वचः). —^b) B5 D3.5.7.10.11 तम् (for त). T3.4 G ऊर्जुर्भरतसत्तम. —^c) B2 बल- (for रण-). D3.10.11 बलः; D4 रथे (for

रथः).

4 D1.6 om. 4 (cf. v. l. 1). —^a) B4.5 तत्र (for यत्र). T3 G2 [ए]व (for [ए]तत्). T3 शस्त्रं (for छत्रं). —^b) Bom. ed. ते (for [ए]ते). Ś1 K1-3 T1 सबलः; B4 D2.4.10.11 सतनुः; Dn च बलः; D2 सतलः; T2 न बलं (for सतल-). —^c) Dn योधास्; D4 रथे; D5 T2 रथास् (for रथास्). K1 T1.4 G M दंशिताः; Dn बर्हिताः (for दंशिताः).

5 D1.6 om. 5 (cf. v. l. 1). —^a) D4 M2-4 [ए]व (for [ए]व). Dn D2.4.5 तुमलः (D2 'ळः); D7 तुमुळः. B4 D3.10.11 यत्रैष (D3 'व) तुमुळः शब्दः. —^b) D5 T2 'निनदोपमं. —B1 reads 5^c-6^d on marg. —^c) B2 अनुः; M1.2.4 अत्र (for तत्र). M3 [आ]-गच्छ (for गच्छ). Dn [अ]द्भुतं; G1.3 द्रुतो (for 'त'). —^d) T2 तदा (for ततो).

6 D1.6 om. 6 (cf. v. l. 1). B1 reads 6^{abcd} on marg. —^a) D3 ततो; T3 G3 स तैः (for तु तैः). Ś1 K1-3 शूरः; Dn सर्वैः; D3.10.11 योयैः (for शूरैः). —D5 om. (hapl.) 6^{bcd}. —^b) D7 सौबलस्. K3 Dn D1 G1.3 तथा; T3 बली (for तदा). D2 समरेष्वनिवर्तिभिः (= 6^f). —^c) B2 Dn1 D2.4.7 T4 G2.3 M4 transp. तत्र and यत्र. T3 G2 [आ]स्ते; T4 G1.3 [आ]-सीव् (for [अ]सौ). —^d) K4.5 B1 D3.4 नराधिपः; B4 S जनाधिप (G1 'पः). —^e) T4 संभृतः (for सर्वतः). B5 वीरः (for वीरैः). D4 M संवृतः (D4 M3 'त्तः) सर्वतो वीरैः (M3 'यैः); T3 G1.3 संवृतः (T3 'ते) समरे वी (G3 शू)रैः; G2 संवृतः स महोपालैः. —^f) K5 [अ]-निवर्तितं. D3.10.11 समरे क्षित्रयोधिभिः.

C. 9. 127a
B. 9. 24. 8
K. 9. 23. 8

सरथांस्तावकान्सर्वान्हर्षयश्शकुनिस्ततः ॥ ७

दुर्योधनमिदं वाक्यं हृष्टरूपो विशां पते ।

कृतकार्यमिवात्मानं मन्यमानोऽब्रवीन्नृपम् ॥ ८

जहि राजत्रथानीकमश्वाः सर्वे जिता मया ।

नात्यक्त्वा जीवितं संख्ये शक्यो जेतुं युधिष्ठिरः ॥ ९

हते तस्मिन्त्रथानीके पाण्डवेनाभिपालिते ।

गजानेतान्हनिष्यामः पदार्तीश्चेतरांस्तथा ॥ १०

श्रुत्वा तु वचनं तस्य तावका जयगृद्धिनः ।

7 D1. 8 om. 7 (cf. v. l. 1). —^a) T4 तत्र (for ततो). D4 M3 दुर्योधनो. —^b) Dn3 D3. 10 T3 G2 रथानीकैर्. G3 त्ववस्थितं (for व्यव). K4. 5 D2 M2-4 रथानीकेष्ववस्थितं. —^c) K4. 5 समप्रांस (K5 स्तांस) (for सरथांस). K4. 5 T3 G1. 2 योधान् (for सर्वान्). —^d) K3 T4 तथा; Dn1. n2 D2. 7 तव; D4 T3 तदा (for ततः).

8 D1. 8 om. 8 (cf. v. l. 1). —^a) Dn हृष्टे (for वाक्यं). —^b) K4. 5 महि (for विशां). —^c) D4 कृतं (for कृत-). —^d) D5 [s]ब्रुवन् (for अब्रवीन्). K4 M नृप; T3 G2 इदं (for नृपम्).

9 D1. 8 om. 9 (cf. v. l. 1). D2 reads 9^{ab} twice. —^a) K4. 5 यो हि (for जहि). M3. 4 शत्रु- (for राजन्). K4 रथानीके. —^b) D4 च वि- (for सर्वे). D4 S हता (for जिता). — The portion of the text from 9^c up to 35^d is lost in B2 on a missing folio. —^c) K4 D3. 9 न त्यक्त्वा; K5 नान्यत्यक्ता (hyper-metric); Dn2. n3 नात्यक्त; G2 अत्यक्त्वा (for ना). T4 G2. 8 M संख्ये. —^d) K4 om.; D0 वरो; T3 G3 शक्तो (for शक्यो). G3 युधिष्ठिरं.

10 B2 missing (cf. v. l. 9). D1. 8 om. 10 (cf. v. l. 1). —^a) S1 K1 lacuna; K2. 8 महावीरे (for रथानीके). —^b) B5 -पालितं; D7 -पालिते; G2 M3 -पालिते (for -पालिते). —^c) S1 K1 lacuna; K4. 5 गजारोहान्; G3 नीकान्; M3 नेकान् (for नेतान्). S1 K1. 4. 5 D4 T2. 4 हनिष्यामि; K2 पतिष्यामि; D3. 8 G1 हनिष्याम (for मः). K3 ततोहं निहनिष्यामि. —^d) D3 पदार्तांश्च. D2 च नरांस; D3 स्वरितांस; D4 शतशस; T3 चैव तान् (for चेतरांस). T3. 4 G M बहून् (for तथा).

11 B2 missing (cf. v. l. 9). D1. 8 om. 11 (cf.

जवेनाभ्यपतन्हृष्टाः पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ ११

सर्वे विवृततूणीराः प्रगृहीतशरासनाः ।

शरासनानि ध्रुवनाः सिंहनादं प्रचक्रिरे ॥ १२

ततो ज्यातलनिर्घोषः पुनरासीद्विशां पते ।

प्रादुरासीच्छराणां च सुमुक्तानां सुदारुणः ॥ १३

तान्समीपगतान्दृष्ट्वा जवेनोद्यतकार्मुकान् ।

उवाच देवकीपुत्रं कुन्तीपुत्रो धनञ्जयः ॥ १४

चोदयाश्चानसंभ्रान्तः प्रविशैतद्वलार्णवम् ।

v. l. 1). —^a) T4 विजयं (for वचनं). T2 तत्र (for तस्य). —^b) G2 तावकाश्च. S1 K1 -गृध्रिणः; T1. 2 -गृध्रवः; T3 -गृध्रिनः. — S1 K1 lacuna for 11^c. —^c) D3. 10. 11 रथेन (for जवेन). K4 D0 T4 G3 M1 [अ]भ्य-पतद्; D2. 5. 7. 8 द्रवन्; D4 [अ]भिद्रवन् (for [अ]भ्य-पतन्). D3 हृष्टा; T3. 4 G M2-4 राजन् (for हृष्टा). K2 अभिजयमुर्महावीराः. —^d) S (except T1. 2) हृष्टाः पां (G2 हृष्टां पां; M1 राजन्पां) इववाहिनी.

12 B2 missing (cf. v. l. 9). D1. 8 om. 12 (cf. v. l. 1). —^a) K4. 5 B (B2 missing) D2. 3. 5. 9 विवृत-; D4 [s]पि बद्ध-; D8 विवृत- (for विवृत-). S1 K1 सर्वे विवृत*राः; K2 सर्वे शरासिसंयुक्ताः; Dn अथ ते बद्धतूणीराः; S बद्धनिर्घोषात्. — S1 K1 lacuna for 12^c. —^c) S (except T1 G1) ध्रुवनाः. K2 जयाश्रा-निरता वीराः; K3 B4 D3 शरासनान्विध्रुवनाः (D3 नान्). —^d) K3-5 B4 Dn D2. 3. 5. 7. 10. 11 S (except T1) सिंहनादान्. K4 प्रचक्रमे; K5 क्रमुः; D3. 10. 11 प्रणे- (D10 ने)दिरे (for प्रचक्रिरे).

13 B2 missing (cf. v. l. 9). D1. 8 om. 13 (cf. v. l. 1). —^a) D2. 7 T2 ज्यातल-; K2 -निर्घोषः (for 'पः). —^c) T3 तु (for च). —^d) S1 K1. 2 T1. 2 प्र-; D3. 4. 10 T3 G3 M3 स (for सु-). K3 विशां पते; T4 महागृध्रे; G2 महारणे; M2 सुदारुणं. Dn1 मुक्तानां सुखदारुणः.

14 B2 missing (cf. v. l. 9). D1 om. 14^{ab}; D3 om. 14 (for both, cf. v. l. 1). —^a) D2 तत् (for तान्). D3. 7 तान्चै समीपगतान्दृष्ट्वा; T3 G2 पृष्ठतोभिगताः; T4 ततस्तानागतान्. —^b) Dn1 T1. 2 जवनोद्यत-; T3 राजा ह्यु; G3 जनानु (for जवेनो). M तावकानुद्यत-युधान्.

15 B2 missing (cf. v. l. 9). D1 om. 15 (cf.

अन्तमद्य गमिष्यामि शत्रूणां निशितैः शरैः ॥ १५
अष्टादश दिनान्यद्य युद्धस्यास्य जनार्दन ।
वर्तमानस्य महतः समासाद्य परस्परम् ॥ १६
अनन्तकल्पा ध्वजिनी भूत्वा ह्येषां महात्मनाम् ।
क्षयमद्य गता युद्धे पश्य देवं यथाविधम् ॥ १७
समुद्रकल्पं तु बलं धार्तराष्ट्रस्य माधव ।
अस्मानासाद्य संजातं गोष्पदोपममच्युत ॥ १८

हते भीष्मे च संदध्याच्छिवं स्यादिह माधव ।
न च तत्कृतवान्मूढो धार्तराष्ट्रः सुबालिशः ॥ १९
उक्तं भीष्मेण यद्वाक्यं हितं पथ्यं च माधव ।
तच्चापि नासौ कृतवान्वीतबुद्धिः सुयोधनः ॥ २०
तस्मिन्स्तु पतिते भीष्मे प्रच्युते पृथिवीतले ।
न जाने कारणं किं नु येन युद्धमवर्तत ॥ २१
मूढांस्तु सर्वथा मन्ये धार्तराष्ट्रान्सुबालिशान् ।

C. 9. 1594
B. 9. 24. 23
K. 9. 23. 23

v. l. 1). Before 15, M ins. अर्जुनः. —^a) Dn D1. 2. 5. 7 नोदय. K4. 5 असंभ्रांतैः; D4 हृषीकेश; T1. 2 असंभ्रांतान् (for 'भ्रान्तः'). —^b) Ś1 K1. 2 प्रविशन्तु; K4. 5 'शैवैः; B1. 4 'शैवैः; B3 Dn2. n3 D1. 2. 5. 7. 8 'शैवैः; T3 M3 'इयैतद्; M2. 4 'इयैतं (for 'शैतद्'). Dn2. n3 महार्णवं. —^c) K2 corrupt. M1 हंतुम् (for अन्तम्). Dn1 गमिष्याम. —^d) K4. 5 शूराणां; M1 शत्रून्सु (for शत्रूणां).

16 B2 missing (cf. v. l. 9). D8 om. 16 (cf. v. l. 1). —^a) G1. 3 [अ]स्य (for [अ]द्य). —^b) T1. 2 [आ]सन् (for [अ]स्य). —^c) Ś1 K1-3 सहसा (for महतः).

17 B2 missing (cf. v. l. 9). D8 om. 17 (cf. v. l. 1). D1 om. 17. —^a) D4. 7 कल्प- (for कल्पा). —^b) D4 आसीत्; T1. 2 हता; T3 भूता; T4 ह्येषा (for भूत्वा). Ś1 K1. 2 ह्येषा; K4. 5 D4 तेषां; Dn3 D5. 7 M3 येषां; T4 [आ]हता (for ह्येषां). D3 शूराणां महात्मनां. —^c) D4 क्षय- (for क्षयम्). B4 अभ्यगता; D4 -मध्यगता (for अद्य गता). Ś1 K1. 2 युद्धं; D2 सर्वा; D7 सर्वै (for युद्धे). —^d) Ś1 K1-3 वैवै; D3 G3 देवै (for देवै). K2 यथावधि; D7 G3 यथाविधि (for 'विधम्').

18 B2 missing (cf. v. l. 9). D8 om. 18 (cf. v. l. 1). —^a) D3 om. कल्पं तु बलं. D1. 10. 11 च (for तु). D1 om. बलं. —^b) M1 धार्तराष्ट्रं तु (for 'ष्ट्रस्य'). D1 दुर्मैतैः (for माधव). — K3-5 D7 om. (hapl.) 18-19. —^d) Dn गोपदो पदमच्युत; T3 गोष्पदा समपद्यत.

19 B2 missing (cf. v. l. 9). D8 om. 19 (cf. v. l. 1). K3-5 D7 om. 19^{ab} (cf. v. l. 18). D1 om. 19^{ab}. —^a) T4 गते (for हते). B (B2 missing) Dn (Dn2 om.) D4. 8. 5. 8. 9. 11 तु संदध्यात्; D4 तदा ह्यसीत्; D10 शिवं ह्यसीत्; T1 M मतिह्यसीत्; T2-4

G धीमै (T3 दीर्घः; G8 भीम)मासीत् (for च संदध्यात्). —^b) T1. 2. 4 G शमः; T3 रणः (for शिवं). S (except G2) इति (for इह). —^d) K4. 5 तु; D4 [S]ति; M3 स (for सु). D7 -बालिशः. D2 धार्तराष्ट्रः सुयोधनः.

20 B2 missing (cf. v. l. 9). D8 om. 20 (cf. v. l. 1). —^a) D4 उक्तो. Dn D2. 5. 7 तथ्यं (for वाक्यं). —^b) B3. 5 सत्यं; D4 तथ्यं (for पथ्यं). Dn D2. 5. 7 हि; D3 तु (for च). D3 मारिष (for माधव). — D1 om. 20^{ad}. —^c) K4. 5 D3. 10 तथा D9 ते च (for तच्च). M1 [अ]सौ (for [अ]पि). G8 नासीत्; M1 नापि (for 'सौ'). —^d) K4. 5 मंद-; Dn D4. 5. 7 S हीन- (for वीत-).

21 B2 missing (cf. v. l. 9). D8 om. 21 (cf. v. l. 1). —^a) D1 नि-; T4 वि- (for तु). Ś1 K1-3 प्रच्युते; B (B2 missing) D3. 8. 9 तुमु (D3 'म)ले; D4 S निहते (for पतिते). —^b) Ś1 K2. 3 पतिते (for प्रच्युते). Ś1 K1-3 D3. 10. 11 धरणी- (for पृथिवी-). D2. 7 -तले; S -पतौ (for -तले). D1 वीरेंद्रे हितकांक्षिणि. —^c) K2 शंतपां (sic) (for कारणं). K2. 4. 5 B1 Dn D1-5. 7. 9-11 G3 तु; D3 च (for तु). —^d) T3 प्रवर्तत; G2 प्रवर्तितं (for अवर्तत). — After 21, D1 ins.:

132* हते द्रोणे च कर्णे च भूरिश्रवसि संगरे ।

दुःशासने च शाल्वे च शल्ये च सपरिच्छदे ।

भगदत्ते च वीरेन्द्रे नैवाशाम्यत हा रणः

येन भीष्मस्थथा द्रोणः कृपो विदुर एव च ।

पिता माता शमस्यार्थं प्रत्याख्यातास्तु पापिना । [5]

22 B2 missing (cf. v. l. 9). D8 om. 22 (cf. v. l. 1). D1 om. 22-35. —^a) K4 मूढम्. D5. 7 T2 च (for तु). K4. 5 D5. 7 सर्वशो (for 'था). D3 सैन्ये (for मन्ये). —^b) K4. 5 सुरप्रिय; D2. 7 सुबा (D2 तु बा)लिशान्; D5 T2 तु (T2 च) बालि. —^c) D8 G8 पातिते. B (B2 missing) D3. 9. 11 श्रान्तनोः. —^d) Dn

C. 9. 1294
B. 9. 24. 23
K. 9. 23. 23

पतिते शंतनोः पुत्रे येऽकार्षुः संयुगं पुनः ॥ २२
अनन्तरं च निहते द्रोणे ब्रह्मविदां वरे ।
राधेये च विकर्णे च नैवाशाम्यत वैशसम् ॥ २३
अल्पावशिष्टे सैन्येऽस्मिन्सप्तपुत्रे च पातिते ।
सपुत्रे वै नरव्याघ्रे नैवाशाम्यत वैशसम् ॥ २४
श्रुतायुषि हते शूरे जलसंधे च पौरवे ।
श्रुतायुधे च नृपतौ नैवाशाम्यत वैशसम् ॥ २५

न कार्यः; D₂ चिकीर्षुः; T₃ यो गतः; T₄ आकर्म; (G₁ यैः कृतः; G₂ ये गताः (for येऽकार्षुः). T₁₋₃ G_{1, 2} संगरं; T₄ संगतं; G₃ संकरं (for संयुगं). K₂ ततः (for पुनः).

23 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₈ om. 23 (cf. v. l. 1); D₁ om. 23 (cf. v. l. 22). B₃ reads 23 twice. —^a) D_{1, 3} T₂ अनन्तरे. D₇ निहिते (for 'हते'). —^b) K₂ पुत्र- (for ब्रह्म-). —^c) Ś₁ K दुर्मुखे (for राधेये). D_{2, 3} om. the first च. —^d) D_n च (for [ए]व). K₃₋₅ D₃ S शाम्यति; D_{1, 5, 10} शाम्यत (for [अ]शाम्यत). D₄ वैशासात्. D₂ नैवाशा शाम्यते शम्. — After 23, D₃ reads 26, while K_{1, 5} ins.:

133* राधेये सप्तपुत्रे च नैव शाम्यति वैशसम् ।

24 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₈ om. 24 (cf. v. l. 1). D₁ om. 24 (cf. v. l. 22). K₂ om. (hapl.) 24. K_{4, 5} D₈ om. (hapl.) 24-26. B_{4, 5} om. (hapl.) 24-25. M₂ om. (hapl.) 24-27. D_n transp. 24 and 25. —^a) D₂ अल्पावशिष्टाः. D_n महासंप्रामिके चासिन्. —^b) D₁ T_{1, 3, 4} G M_{1, 3, 4} -पुत्रे निः; T₂ -पुत्रेण (for -पुत्रे च). —^c) B₁ D₃ तत्पुत्रे च (D₃ 'त्रे*'); B₃ D₄ सपुत्रे च; S (M₂ om.) सहपुत्रे (for सपुत्रे वै). D_{1, 5} T_{3, 4} G₂ नरव्याघ्र. —^d) K₃ D_{n, 2, 3} D_{2, 5, 7} S (M₂ om.) शाम्यति; D_{n, 1} D₁₀ शाम्यत.

25 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₈ om. 25 (cf. v. l. 1). D₁ om. 25 (cf. v. l. 22). K_{4, 5} B_{4, 5} D₈ M₂ om. 25 (cf. v. l. 24). M_{3, 4} om. (hapl.) 25-27. D_n transp. 24 and 25. —^a) K₁ D_{n, 2, 3} D_{2, 4} श्रुत्वा युधि (D₃ 'द्धे'); D_{n, 1} श्रुतायुधि (for 'षि). K₂ ततः (for हते). D_{8, 10, 11} S (M₂₋₄ om.) वीरे (for शूरे). — M₁ om. (hapl.) 25^b-28^a. —^b) D_{2, 7} जलसंधे; T₃ जारसंधौ; T₄ G_{2, 3} जरासंधे (G₂ 'धौ') (for जलसंधे). D_n D_{5, 8} च कौ (D₈ गौ) रवे; T_{1, 2} महाबले; T_{3, 4} G च मागधे (for च पौरवे). —^c) S (M om.) विकाते (for नृपतौ). —^d) D_n D_{5, 7} S (M

भूरिश्रवसि शल्ये च शाल्वे चैव जनार्दन ।
आवन्त्येषु च वीरेषु नैवाशाम्यत वैशसम् ॥ २६
जयद्रथे च निहते राक्षसे चाप्यलायुधे ।
बाह्लिके सोमदत्ते च नैवाशाम्यत वैशसम् ॥ २७
भगदत्ते हते शूरे काम्बोजे च सुदक्षिणे ।
दुःशासने च निहते नैवाशाम्यत वैशसम् ॥ २८
दृष्ट्वा च निहताञ्छरान्पृथग्भाण्डलिकानृपान् ।

om.) शाम्यति; D_{3, 10} शाम्यत. D₁ वैशासात्.

26 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₈ om. 26 (cf. v. l. 1). D₁ om. 26 (cf. v. l. 22). K_{4, 5} D₈ M₂ om. 26 (cf. v. l. 24). M_{1, 3, 4} om. 26 (cf. v. l. 25). D₈ reads 26 after 23. D_n reads 26 on marg. —^a) D₁ शैल्ये. D₃ वा (for च). —^b) Ś₁ K_{1, 2} D_n S (M om.) सात्व. —^c) D₈ भावंतेषु; T₃ भावंतिषु. B₁ सैन्येषु; B₄ (marg. as in text) धीरेषु; D₄ T (G_{1, 3} शूरेषु; G₂ सर्वेषु (for वीरेषु). —^d) D_n D₇ S (M om.) शाम्यति; D_{2, 3, 5, 10} शाम्यत.

27 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₈ om. 27 (cf. v. l. 1). D₁ om. 27 (cf. v. l. 22). M₂ om. 27 (cf. v. l. 24). M_{1, 3, 4} om. 27 (cf. v. l. 25). B₁ om. (hapl.) 27-28. D₃ om. (hapl.) 27-30. T₃ om. (hapl.) 27-29. —^a) K₂ ह (for च). —^b) K₁ चाप्यलायुधे; D_{4, 5} चापलायुधे (D₁ 'द्धे'); D₇ चाप्यळा'. — D₇ T₄ G om. 27^{ad}. —^c) B_{4, 5} T₂ बाह्लिके. T₁ बाह्लिके च महाराजे. —^d) K_{4, 5} D_n T_{1, 2} शाम्यति; D_{2, 3, 5, 10} शाम्यत.

28 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 28 (cf. v. l. 22). M₁ om. 28^a (cf. v. l. 25). B₁ D₃ T₃ om. 28 (cf. v. l. 27). —^a) T₂ हते वीरे; (G₂ च निहते (for हते शूरे). —^b) Ś₁ K₁ (G₁ काम्बोजे. K₂ सुदारणे; D₇ सुदक्षणे; (G₂ महाराजे (for सुदक्षणे). — After 28^b, T_{1, 2, 4} G_{1, 3} M ins.:

134* नानादेशसमुत्थे च हते सैन्ये पृथग्विधे

[T₃ तु (for च). T_{1, 4} G_{1, 3} हतसैन्ये पृथग्मृ (T₁ 'त्रिव')-धे (for the post. half).]

—^a) D_n D_{5, 7} हते चैव (for च निहते). —^b) K₃₋₅ D_n D₇ S (T₃ om.) शाम्यति; D_{4, 5, 10} शाम्यत.

29 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 29 (cf. v. l. 22). D₂ T₃ om. 29 (cf. v. l. 27). T_{1, 2, 4} G_{1, 3} om.

बलिनश्च रणे कृष्ण नैवाशाम्यत वैशसम् ॥ २९
 अक्षौहिणीपतीन्द्रा भीमसेनेन पातितान् ।
 मोहाद्वा यदि वा लोभान्नैवाशाम्यत वैशसम् ॥ ३०
 को नु राजकुले जातः कौरवेयो विशेषतः ।
 निरर्थकं महद्वैरं कुर्यादन्यः सुयोधनात् ॥ ३१
 गुणतोऽभ्यधिकं ज्ञात्वा बलतः शौर्यतोऽपि वा ।
 अमूढः को नु युध्येत जाननप्राज्ञो हिताहितम् ॥ ३२

यत्र तस्य मनो ह्यासीत्तयोक्तस्य हितं वचः ।
 प्रशमे पाण्डवैः सार्धं सोऽन्यस्य शृणुयात्कथम् ॥ ३३
 येन शान्तनवो भीष्मो द्रोणो विदुर एव च ।
 प्रत्याख्याताः शमस्यार्थं किं नु तस्याद्य भेषजम् ॥ ३४
 मौख्याद्येन पिता वृद्धः प्रत्याख्यातो जनार्दन ।
 तथा माता हितं वाक्यं भाषमाणा हितैषिणी ।
 प्रत्याख्याता ह्यसत्कृत्य स कस्मै रोचयेद्वचः ॥ ३५

C. 9. 1308
B. 9. 24. 37
K. 9. 23. 39

(hapl.) 29. K₃ transp. 29 and 30. — ^a) K₂. 4. 5
Dn₁ D₂ G₂ वि; M₃ तु (for च). D₄ om. शूरान्.
— ^b) D₁₀. 11 पृथु- (for पृथङ्). K₂ D₂. 4 मंडलिकान्;
K₄. 5 (marg. as in text) तान्क्षमिभिर् (for माण्डलि-
कान्). M पृथक्कां (M₃ पृथुकां) बोजमागधान्. — ^c) Ś₁
lacuna for अ and K₁ for अ रणे. D₂. 7 बलिनश्च; D₄
M बलानि. K₂ चापरान्; K₃ समरे (for च रणे).
— ^d) K₃-5 Dn₂. n₃ D₇ M शाल्यति; Dn₁ D₅. 10
शाम्यत. D₁ वैशासात्.

30 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 30 (cf.
v. l. 22). D₃ om. 30 (cf. v. l. 27). K₄. 5 om.
(hapl.) 30. K₃ transp. 29 and 30. — ^a) D₄
हृत्तान् (for पतीन्). S अक्षौ (M₂ 'क्षौ) हिणीं हतां दृष्ट्वा.
— ^b) S संयुगे (for पातितान्). B₅ D₁₀. 11 भीमसेननि-
पातितान्; D₈ 'सेने निपातिते (sic). — ^c) B₄ द्रोहान्;
B₅ मोहान् (for लोभान्). — ^d) K₃ Dn D₇ S
शाम्यति; D₄. 5. 10 शाम्यत. D₁ वैशासात्. — After
30, T₁. 2. 4 G M₂. 4 ins.:

135* हृत्प्रवीरां विध्वस्तान् दृष्ट्वा चेमां चमूं रणे ।
 अलम्बुसे च निहते नैव शाम्यति वैशसम् ।
 आत्तुन्विनिहतान्दृष्ट्वा वयस्यान्मातुलानपि ।
 पुत्रान्विनिहतान्संख्ये नैव शाम्यति वैशसम् ।

[G₂ om. line 2. — (L. 2) T₃ हृत्पुत्रे (for अल-
म्बुसे). — (L. 3) T₃ G₂ अक्षौहिणीं हतां दृष्ट्वा (for the
prior half; cf. 30^a). T₄ वयस्यानपि मातुलान् (for the
post. half). — (L. 4) T₃ G₂ च (for वि). T₁
दृष्ट्वा; T₄ G₁. 2 M₄ संखे; G₃ संखे (for संख्ये).]

31 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 31 (cf.
v. l. 22). D₄ reads 31 after 33^b. — ^a) D₆ कुरु
(for को नु). K₂. 2. 5 B₁. 3. 4 D₃. 8 G₁ M राजा; Dn₁
राजन् (for राज). D₂. 7 कुले जातः; M हृषीकेश (for
कुले जातः). — ^b) K₄ कौरवो वै; K₅ 'वेपु; T₂ 'वेये.
— ^c) B₄ कर्म कृत्स्नं (hypermetric) (for महद्वैरं).

— ^d) M₃ अन्यत् (for अन्यः). D₁ सुयोधनः. — After
31, D₄ ins.:

136* नृपप्रवीरान्विध्वस्तान्दृष्ट्वा चेमां महाचमूं ।

[cf. line 1 of 135*.]

32 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 32 (cf.
v. l. 22). — ^a) K₃ D₃. 4. 6. 10. 11 T₁. 2 [S]म्यधिकान्;
K₅ [S]न्यधिकं. B₅ दृष्ट्वा; D₃ हत्वा; T₁. 2 श्रुत्वा
(for ज्ञात्वा). — ^b) D₂. 7 बलतः. B₃ [S]पि च; M₃
युवा (for अपि वा). — ^c) G₃ आमूढैः (for अमूढः).
K₃ न (for नु). — ^d) D₃ जातप्रज्ञो. D₄ **हितं;
D₃ हितं हितं.

33 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 33 (cf. v. l.
22). — ^a) D₂ तु (for न). G₃ तस्मिन् (for
तस्य). D₂ वचो (for मनो). G₁. 3 [S]पि (for हि).
— After 33^b, D₄ reads 31. — ^c) Ś₁ K₁-3 G₃ प्रथमं
(G₃ 'मे); D₄ शाम्यस्व; Dn₁ पश्य मे; T₂-4 G₁ प्रथमं
(T₄ 'माः) (for 'मे). — ^d) K₂. 3 सैन्यस्य; D₃
अन्योस्य; T₃ G₂ योन्यस्य (G₂ 'स्तु); M₁ सोस्य तत्;
M₂-4 सोन्यतः (for सोऽन्यस्य). G₂ मतं (for कथम्).

34 B₂ missing (cf. v. l. 9). D₁ om. 34 (cf. v. l.
22). — ^a) K₂ D₃. 10. 11 वीरो (for भीष्मो). — ^c)
D₃ M₃. 4 प्रत्याख्यातः (for 'ताः). K₂ B₅ D₃. 10 समस्य.

^a) Dn₁ om. किं नु तस्या. D₄ तु तस्य; T₁. 2 पुनश्च
(for नु तस्य). T₁ [अ]स्य; T₃. 4 G M₁. 2. 4 [अ]स्ति;
M₃ [अ]स्ति (for [अ]य). Ś₁ K₁ भेषजं.

35 B₂ missing up to 35^d (cf. v. l. 9). D₁ om.
35 (cf. v. l. 22). — ^a) K₁ B (B₂ missing) Dn
D₅. 7-9 मौढ्याद्; K₂ D₄ मोक्षाद्; K₄. 5 मौढ्याद् (for
मौख्याद्). T₃. 4 G₂ हतो; G₁. 3 हितो (for पिता).
— ^b) B₁ Dn₁ D₃. 4. 10 T₃ जनार्दनः. — K₅ D₁₀ om.
(hapl.) 35^c-36^b. — ^c) D₂. 4. 7 ह्यसत्कृत्य (submetric);
T₁ हि संस्मृत्य (for ह्यसत्कृत्य). — ^d) N (except D₄. 11;

C. 6. 1208
B. 9. 24. 37
K. 9. 23. 39

कुलान्तकरणो व्यक्तं जात एष जनार्दन ।
तथास्य दृश्यते चेष्टा नीतिश्चैव विशां पते ।
नैष दास्यति नो राज्यमिति मे मतिरच्युत ॥ ३६
उक्तोऽहं बहुशस्तात विदुरेण महात्मना ।
न जीवन्दास्यते भागं धार्तराष्ट्रः कथंचन ॥ ३७
यावत्प्राणा धमिष्यन्ति धार्तराष्ट्रस्य मानद ।
तावद्युष्मास्वपापेषु प्रचरिष्यति पातकम् ॥ ३८
न स युक्तोऽन्यथा जेतुमृते युद्धेन माधव ।

Ks D1.10 om.) कस्माद् (for कस्यै). K2.3 चोद-
येद्; D7 T1 रोचते; G2 रोचयन् (for 'येद्'). Ds
धनुः; Bom. ed. वदन् (for वचः). T2 कस्माद्रोचयते
वचः.

36 Ks D10 om. 36^{ab} (cf. v. l. 35). B4 damaged.
—^a) D2 कुलांतः; D4 कुंमांतः (for कुलान्तः). K2
Dn3 G1 -करणे (for 'णो'). D1 [s]स्पाकं; T4 व्याप्य
(for व्यक्तं). B2 कुलस्यांतकरो व्यक्तं. —^b) K2 Dn
D2 एव (for एष). — D1 om. 36^{cd}. —^c) K4.5
T1 M1 यथा; T2 यदा (for तथा). T4 नीतिमंतो महे-
ष्वासो (sic). —^d) D1 पतिश्चापि (for नीतिश्चैव).
S1 K1 विशां पते. —^e) K4 D2.3.5.7.10.11 M नैव;
T3 एष (for नैष). T2 पास्यति (for दां). T3.4 G1 मे
(for नो). —^f) D2.7.10 उच्यते (for अच्युत).

37 ^a) K2 उक्तं (for उक्तो). K2.4.5 D1.8.9 M1
2.4 हि; B8 [s]यं; T3.4 G M3 [s]स्मि (for सहं).
D4 बहुधा (for 'शस्'). D4 M2-4 तेन (for तात).
—^b) G1.8 वीरेण तु (for विदुरेण). —^c) D4 राज्यं
(for भागं). —^d) D10.11 तु मानद; S (except
T1.2) सुयोधनः (for कथंचन).

38 B4 damaged for 38^{ab}. —^a) B1 Dn1. n2 D1.
5.7-9 Ms प्राणान्. K2 गमिष्यन्ति; K4.5 चरिं; B1-3.5
Ds.9 धारयति; Dn D1.2.4-7.10.11 S धरिष्यन्ति; Ds
चरयति (sic) (for धमिष्यन्ति as in S1 K1.3).
—^b) B8 Ds.8.9 धृतराष्ट्रेषि (for धार्तराष्ट्रस्य). Ds.10.
11 दुर्मते; (Ds 'ति'); T3.4 G M2 मारिष; M1.3.4
माधव (for मानद). Dn D1.5.7 धार्तराष्ट्रा महाबलाः
(D1 हतस्विषः). — Ms om. (hapl.) 38^c-39^b. —^c)
K2 तस्माद् (for तावद्). K4.5 T1.2 अस्मासु (for
युष्मासु). K2 [अ]पापे तु; K4.5 पापेषु; B Ds.9
पापोसौ; Ds पापो वै (for [अ]पापेषु). —^d) B4.5
Ds.9 विचरिष्यति; Dn1. n2 D1.5 प्रचरिष्यति; D4 यं

इत्यब्रवीत्सदा मां हि विदुरः सत्यदर्शनः ॥ ३९
तत्सर्वमद्य जानाभि व्यवसायं दुरात्मनः ।
यदुक्तं वचनं तेन विदुरेण महात्मना ॥ ४०
यो हि श्रुत्वा वचः पथ्यं जामदग्न्याद्यथातथम् ।
अवामन्यत दुर्बुद्धिर्ध्रुवं नाशमुखे स्थितः ॥ ४१
उक्तं हि बहुभिः सिद्धैर्जातमात्रे सुयोधने ।
एनं प्राप्य दुरात्मानं क्षयं क्षत्रं गमिष्यति ॥ ४२
तदिदं वचनं तेषां निरुक्तं वै जनार्दन ।

करिष्यति; T3 G1.8 M1.2.4 प्रकरिं. K4.5 B Dn 11 T1.4
G1.9 M2.4 पापकं; Dn M1 पापकृत् (for पातकम्).

39 M3 om. 39^{ab} (cf. v. l. 38). D1 om. 39-41.
—^a) K4.5 B Dn D2.5-11 T1 G2 च; Ds om.; T1
हि (for स). B Dn D2.5.6.8.9 T3 G M1.2.4 शक्यो;
Ds.7 शक्तो (for युक्तो). K2 युधा (for 'सन्ध्या').
K4 संतुम् (for जेतुम्). D4 न शक्यतेत्यथा जेतुम्. —^b)
D4 corrupt. K2 भारत; T2.4 G केशव (for माधव).
—^c) K2 ब्रवीत्. Ds मा (for मां). —^d) T2 तत्र; T3
G2 दीर्घः (for सत्यः). M2 -विक्रमः; M3 कर्शनः
(for -दर्शनः).

40 D1 om. 40 (cf. v. l. 39). —^a) Ds अत्र
(for अद्य). —^b) Ds corrupt. Dn Ms महात्मनः
(for दुरा). — After 40^b, K4.5 read 40^{ab}. Ds
om. (hapl.) 40^{cd}. B4 damaged for 40^c-41^d. —^c)
D4 उक्तो (for उक्तं). D2 तत्र; Ds (marg. as in
text) येन; G2 श्रुत्वा (for तेन).

41 D1 om. 41 (cf. v. l. 39). Dn1 om. 41-42.
Dn2. n3 om. 41. B4 damaged. —^a) M1 श्रुत्वापि स
(for यो हि श्रुत्वा). D3 च (submetric); G2 वदत्
(for वचः). K4.5 Ds.7 तथ्यं; G3 पार्थ (for पथ्यं).
—^b) D3 यथा तथा. —^c) K4 B2 Ds.7.10 T4 अव-
मन्यत; B1.3.5 Ds.9 T1-3 G2 नाभ्यं; D3 अभ्यां;
Ds G3 M2 अभ्यं; M1.3.4 अभ्यं (for अद्या). D2
अन्यमन्यत दुर्बुद्धिर् (hypermetric). —^d) D1.10 नाश
मुप; T2 नाश उप; T4 नाशमुखः (for 'मुखे'). K4.5
ध्रुवं नाशमुपेक्षितः; T1.3 G 'मुपस्थितं.

42 Dn1 om. 42 (cf. v. l. 41). K4.5 read 42^{ab}
after 40^b. —^a) K2 मे; G2 वा (for हि). Ks
Ds.10.11 बहुधा. K4.5 सार्धं (for सिद्धैः). —^c) K4
B4 Ds एवं; B2 पुनं (for पुनं). —^d) Gs क्षतं (for
क्षयं). G1.8 गोत्रं (for क्षत्रं).

क्षयं याता हि राजानो दुर्योधनकृते भृशम् ॥ ४३
 सोऽद्य सर्वात्रणे योधाबिहनिष्यामि माधव ।
 क्षत्रियेषु हतेष्वाशु शून्ये च शिविरे कृते ॥ ४४
 वधाय चात्मनोऽस्माभिः संयुगं रोचयिष्यति ।
 तदन्तं हि भवेद्वैरमनुमानेन माधव ॥ ४५
 एवं पश्यामि बाष्पेण चिन्तयन्प्रज्ञया स्वया ।
 विदुरस्य च वाक्येन चेष्टया च दुरात्मनः ॥ ४६
 संयाहि भारतीं वीर यावद्वन्मि शितैः शरैः ।
 दुर्योधनं दुरात्मानं वाहिनीं चास्य संयुगे ॥ ४७

43 B₄ damaged for 43^{ab}. D₁ om. 43^a-45^b. — ^b) K_{2,3} निरर्थः; D_n D_{2,5,7} यदुक्तं; T_{1,2} नियुक्तं; G₂ निरुक्तं (as in text). D₃ चैव (hypermetric) (for वै). — ^c) K₅ D₃ जाता; B₂ D_{4,5,7,10} T G_{1,2} M गता; G₃ श्रुता (for याता). K_{4,5} महात्मानो (for हि राजानो). D₂ क्षयं यायति राजानो; D₃ एतं गमिष्यति राजानो (hypermetric). — ^d) T_{1,2} M₁ -कृतेन हि (M₁ वै) (for -कृते भृशम्).

44 D₁ om. 44 (cf. v. l. 43). — ^a) K_{4,5} सोत्र; D₄ योद्य (for सोऽद्य). M₂₋₄ योधान्. — ^b) D_n D_{5,7} विद्वनिष्यामि; T_{2,4} G_{1,3} M₂₋₄ निहनिष्यति. — D_{n1} D₃ om. (hapl.) 44^c-45^d. — ^c) K_{2,5} हतेष्वासो; K₄ महेष्वासो; D_{n2, n3} D₄ हतेष्वेषु (for °व्वाशु).

45 D₁ om. 45^{ab} (cf. v. l. 43). D_{n1} D₃ om. 45 (cf. v. l. 44). — ^b) S₁ K₁₋₃ संयोगं; D_{2,6,8,11} T G M₄ संयुगे (for °गं). D₁₀ संयुगे चोदयिष्यति. — ^c) T₄ G M महद् (for भवेद्). D_{n2, n3} D_{2,5,7} युद्धम् (for वैरम्). — ^d) D₅ अनुमाने हि (for °नेन).

46 ^a) T₄ एष (for एव). — ^b) K_{4,5} D_n D₁ G₄ स्वयं; B₅ यथा; D₃ om. (for स्वया). — D₁ om. 46^{cd}. — ^d) D₄ दुरात्मनि.

47 D₁ reads 47^{ab} after 48^b. — ^a) D_{n1} T₃ संयातीं; T₄ G₃ M_{1,3} संयाति (for °हि). B D_{3,9} भारतान्; D₄ कौरवं; T₃ om.; G₂ भारतं (for °तीं). T₃ वीरो. K_{4,5} D_{1,3,5,7,10,11} T_{1,2} तस्माद्याहि चमूं वीर. — ^b) T₄ युधि (for यावद्). S₁ K₁₋₃ दुर्निशितैः; D₄ वधशतैः; M₃ संनिशितैः (for हन्मि शितैः). D₃ विधु-
 न्वदिशितैः शरैः; T₃ युध्यामि निशितैः; G यद्वन्मि (G₃ द्द त्वं) निशितैः. — D₁ om. 47^{cd}. M₃ om. 47^c-49^d. — ^c) D_{3,10,11} महाबाहो (for दुरात्मानं).

क्षेममद्य करिष्यामि धर्मराजस्य माधव ।
 हत्वैतदुर्वलं सैन्यं धार्तराष्ट्रस्य पश्यतः ॥ ४८

संजय उवाच ।

अभीशुहस्तो दाशार्हस्तथोक्तः सव्यसाचिना ।
 तद्वलौघमभिनाषामभीतः प्राविशद्रणे ॥ ४९
 शरासनवरं धोरं शक्तिकण्टकसंवृतम् ।
 गदापरिवपन्थानं रथनागमहादुमम् ॥ ५०
 हयपत्तिलताकीर्णं गाहमानो महायशाः ।
 व्यचरत्तत्र गोविन्दो रथेनातिपताकिना ॥ ५१

C. f. 1324
 B. 9. 24. 53
 K. 9. 23. 55

48 M₃ om. 48 (cf. v. l. 47). — ^a) K₃ क्षयम्; K₄ (marg.) जयम् (for क्षेयम्). B₅ D_{n1, n2} D_{2,5,7} गमिष्यामि (for करि°). — After 48^b, D₁ reads 47^{ab}. D₁ om. 48^{cd}. — ^c) D₄ [ए]नं; G₃ [ए]व (for [ए]-
 तद्). D_{2,7} दुर्वलं. — ^d) G₃ पांडव (for पश्यतः). — After 48, S₁ K_{1,3} ins. an addl. colophon.

49 M₃ om. 49 (cf. v. l. 47). B_{2,4,5} D_{n1, n2} D_{2,5,8,9} M₁ om. the ref.; D_{n3} reads it on marg. — ^a) D₄ corrupt. K_{4,5} B D_{2,3,8,9-11} अभीषु-
 (for °शु). D₃ दशार्हस्. — ^c) B₃ तुमुलौघम्; D_n D₄ T₄ G M₁ तं बं; D₇ तद्वलौघम्. — ^d) D_n अभीतं; T G तूर्णं सं; M_{1,2,4} तूर्णं तु (M₁ °णं*) (for अभीतः). D₃ प्रविशद्. S₁ K₁₋₃ महत्; K_{4,5} बली; D_{1,10} बलं; D_{2,3} बलात् (for रणे). D₄ अग्निप्रा-
 विशदच्युतः.

50 D₁ om. 50-52. — ^a) K_{2,4,5} B₂ D_{2,4,5} T_{1,3} G₁ M (M₂ [sup. lin.] as in text) -वनं; B_{3,4} D_{6,8} -बलं; D_{2,9} -वने; T_{2,4} -वधं (for -वरं). D_{10,11} Bom. ed. गदा (Bom. ed. कुंत) खड्गशरैर्वोरं. — ^b) D₃ 10.11 -संकुलं; D₃ -वजितं (for -संवृतम्). — ^c) K₂ D_{n2, n3} -यथानां; T G -पापाणं (for -पन्थानं). — ^d) G₃ -नागं (for -नागः). D_{n1} D₃ महद् (for महा-).

51 D₁ om. 51 (cf. v. l. 50). G_{1,3} om. 51-53. — ^a) D₂ -पत्रि; T_{3,4} -पक्षि- (for -पत्ति-). K₂ -रथा-
 कीर्णं; D₃ -समां; D₄ -तलां; T₃ -गणां (for -रुतां). — ^b) D₄ महात्माना (for °यशाः). — ^c) K_{4,5} D_{3,4,8} T₃ व्यचरंस; D₂ T₂ विचरत् (for व्य°). — ^d) K₂ [अ]पि (for [अ]ति-). T_{3,4} G₂ M स्वर (T₄ G₂ स र-)
 येनाशुपातिना.

52 D₁ om. 52 (cf. v. l. 50). G_{1,3} om. 52 (cf.

C. 9. 1325
B. 9. 24. 54
K. 9. 23. 56

ते हयाः पाण्डुरा राजन्वहन्तोऽर्जुनमाहवे ।

दिक्षु सर्वास्वद्वयन्त दशार्हेण प्रचोदिताः ॥ ५२

ततः प्रायाद्रथेनाजौ सव्यसाची परंतपः ।

किञ्च शरशतास्तीक्ष्णान्वारिधारा इवाम्बुदः ॥ ५३

प्रादुरासीन्महान्शब्दः शराणां नतपर्वणाम् ।

इषुभिश्छाद्यमानानां समरे सव्यसाचिना ॥ ५४

असज्जन्तस्तनुषु शरौघाः प्रापतन्भुवि ।

इन्द्राशनिसमस्पर्शा गाण्डीवप्रेषिताः शराः ॥ ५५

नरान्नागान्समाहत्य हयांश्चापि विशां पते ।

v. l. 51). — ^a Ms हेहयाः (for ते हयाः). Ds पांडवं; S (except T1; G1, 3 om.) पांडरा (for पाण्डुरा). — ^c D1 सर्वाश्च (for 'सु'). B1 D2, 4, 9 द्वयन्त; T3 द्वयन्ते (for [अ] द्वयन्त). — ^d Dn D2, 5, 7 प्रणो (D2 'नो')दिताः.

53 G1, 3 om. 53 (cf. v. l. 51). — ^a D5, 7 रणे राजन् (for रथेनाजौ). — ^b Dn D7 M3 परंतप. — ^c Dn शरशतैस्; D1 **शतैः; T3 शरवरांस; G2 शिता-
न्शरांस (for शरशतांस). Dn तीक्ष्णैर्; D1 तीक्ष्णं (for तीक्ष्णान्). — ^d K4, 5 वारिधाराम्. K2 Dn2, n3 D1, 8 Ms, 4 इवांमुदः (D4 'दं'; D8 'दै:'); D3, 10, 11 घनो यथा.

54 D1 om. 54-56. — ^a K4, 5 D2-5, 7 T1, 2 Ms महा (for महात्). — ^c D1 corrupt. B2, 3, 5 D8 ताड्यमानानां; M1, 2, 4 छाद्यमानास (for छाद्यमानानां). — ^d D1 S (except T4) संग्रामे (for समरे). Dn D9 सव्यसाचिनः; M1, 3, 4 पांडुनंदनः.

55 D1 om. 55 (cf. v. l. 54). — ^a K4 D2, 4 G2, 3 असज्जन्त; D5 अमज्जन्तस्; T1-3 G1 असज्जन्तस् (T2 'त'; M1, 2 'क्तश्च'; M3, 4 'क्तोपि (for 'जन्तस्'). — ^b K4 D7 M1, 2, 4 शरौघः प्रा (D7 'वान्प्रा')पतन्भुवि; D4 शरौघाः प्रापतंत वै. — ^c G1, 8 इंद्रायुध- (for 'शनि-'). D2, 9 'स्पर्श-'. — ^d Dn2, n3 D5, 7 गांजीव-
D2 T8 प्रेरिताः; D1 प्रेषितैः; D7 'ताम्' (for 'ता:'). S1 K1-8 शिताः; D4 रणे; D7 शरान् (for शराः).

56 D1 om. 56 (cf. v. l. 54). — ^a D7 रथान् (for नरान्). S1 K (except K3) D4, 10 T1, 2 समा-
साद्य (for 'हत्य'). — ^c K4, 5 प्रपतंतो; T3 आपतंतै; T3, 4 G न्यपतंत (for अं). D3, 10, 11 वीराः (for बाणाः). — ^d Dn धर्षिणः; G8 घोषिणं (for 'णः').

अपतन्त रणे बाणाः पतंगा इव घोषिणः ॥ ५६

आसीत्सर्वमवच्छन्नं गाण्डीवप्रेषितैः शरैः ।

न प्राज्ञायन्त समरे दिशो वा प्रदिशोऽपि वा ॥ ५७

सर्वमासीजगत्पूर्णं पार्थनामाङ्कितैः शरैः ।

रुक्मपुङ्खैस्तैलधौतैः कर्मारपरिमाजितैः ॥ ५८

ते दह्यमानाः पार्थेन पावकेनेव कुञ्जराः ।

समासीदन्त कौरव्या वध्यमानाः शितैः शरैः ॥ ५९

शरचापधरः पार्थः प्रज्वलन्निव भारत ।

ददाह समरे योधान्क्षमग्निरिव ज्वलन् ॥ ६०

57 ^a Dn आरात् (for आसीत्). D5, 7 T1, 3 (G3 Ms अव (T3 'वि')च्छिन्नं; D8 अविच्छन्नं; G2 अपि छन्नं (for अवच्छन्नं). — ^b Dn2, n3 D1, 5, 7 गांजीव-. T3 प्रेरितैः. — After 57^b, K2 reads 58^{cd}. K2 om. (hapl.) 57^c-59^d. B1 om. (hapl.) 57^c-58^b. G2 om. 57^{cd}. — ^c K4 Dn D2, 3, 5, 7, 9 T2-1 M प्रज्ञायन्त. D1 दिशः (submetric); S (G2 om.) संग्रामे (for समरे). — ^d B1, 5 D9 विदिशो (for प्र'). Dn2, n3 D2, 5, 7 च (for अपि). D1 प्रदिशो वा रणांगणे.

57). G2 reads 58^{ab} after 59. — ^a K1, 5 (marg. as in text) सज्जम् (for सर्वम्). K1 तूर्णं; D8 पूर्व; T2 सर्वं (for पूर्णं). S1 K1, 2 जगत्पूर्णं पूर्णमाणीद्. S1 K1, 2 गांजीवप्रेषितैः शरैः (= 57^b); K1, 5 शराणां नन-
पर्वणां. — D1 om. from 58^c up to 9. 21. 2^d. G1, 2 M1, 3 om. (hapl.) 58^c-59^d. K2 reads 58^{cd} after 57^b. — ^c M4 रुक्म- (for रुक्म-). T1 पुङ्ख- (for पुङ्ख-). D1 तैलधौतैः; T1 शि (T1 श) तैलधौतैः; M4, 4 शिलाधौतैः (for तैल). — ^d K2 कर्मार- (for कर्मार-).

59 K2 om. 59 (cf. v. l. 57). D1 G1, 3 M1, 3 om. 59 (cf. v. l. 58). S1 K1, 2 om. 59. — ^a Dn दह्यमानाश्च; T3 ते दह्यमानाः (for ते दह्यन्). — ^b D8 [पु]व (for [ह]व). Dn कुञ्जरान्. — ^c D2, 7 समा-
सीदन्तै; T1, 2 'सीनास्तु; T2, 4 'सीदन्तु; G2 'सेदुस्तु (for 'सीदन्त'). Dn2, n3 D5, 7-9 T2 कौरव्य. D3, 10, 11 पार्थ न प्रा (D3 प्र)जहुर्घोरा. — ^d G2 वार्यमानाः (for वध्यमानाः). D5, 7 शितैः. — After 59, G2 reads 58^{ab}.

60 D1 om. 60 (cf. v. l. 58). — ^a K1, 5 चार-
(for शर-). — ^b Dn प्रगर्जनं; D7 प्रज्वलन्. S1 K1

यथा वनान्ते वनपैर्विसृष्टः

कक्षं दहेत्कृष्णगतिः सघोषः ।

भूरिदुमं शुष्कलतावितानं

भृशं समृद्धो ज्वलनः प्रतापी ॥ ६१

एवं स नाराचमणप्रतापी

शराचिरुच्चावचतिग्मतेजाः ।

ददाह सर्वा तव पुत्रसेना-

ममृष्यमाणस्तरसा तरखी ॥ ६२

तस्येषवः प्राणहराः सुमुक्ता

नासज्जन्वै वर्मसु रुक्मपुङ्खाः ।

न च द्वितीयं प्रमुचोच बाणं

नरे हये वा परमद्विपे वा ॥ ६३

अनेकरूपाकृतिभिर्हि बाणै-

र्महारथानीकमनुप्रविश्य ।

स एव एकस्तव पुत्रसेनां

जघान दैत्यानिव वज्रपाणिः ॥ ६४

C. 9. 1337
B. 9. 24. 66
K. 9. 23. 68

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

D_{5.7} पार्थिव (D₅ 'वं'); D_{3.10.11} भास्करः; D₄ भारतः (for 'त'). —^a) K₃ D₉ T₃ तदा ह (T₃ हि) (for ददाह). T₃ घोरां; M_{1.2} क्रुद्धः; M_{3.4} पार्थः (for योधान्). —^d) Ś₁ K₁₋₃ कक्षम्; D₄ काष्ठम्; D₉ T₈ कक्षाम् (T₈ 'क्ष्याम्').

61 D₁ om. 61 (cf. v. l. 58). —^a) M_{2.4} तपांते (for वनान्ते). K_{4.5} (orig.) तनयैर्; K₅ (marg.) M पवनैर्; B D_{11.12} D₂ 7.8 वनगैर्; D₁₃ T₂₋₄ G वन-जैर्; D₄ पवने; D₅ च नगैर्; D₉ वनगोः; G₄ वनपैर् (as in text). D_{11.12} विमृष्टे. D₃ यथा वनान्ते पवनेन सृष्टः. —^b) Ś₁ K_{1.2} कक्षम्. T_{2.3} G₃ दहनं (for दहेत्). D₈ कृष्णगतिः. K₂ स घोरः; K₃ B D₁₁ D_{3-8.3.10.11} T₁ G_{1.3} सुघोषः; D₉ T_{1.3} G₃ सुघोरः; T₂ तु घोरः (for सघोषः). —^c) K₂ भूमि (for भूरि). K_{4.5} सुष्ठु; D₁ G₂ गुल्म (for शुष्क). B₁ D_{2.5.7.9.10} लतावतानं; D₁₁ विमानं; D₉ वनान्तं; T_{1.2} प्रतानं (for वितानं). —^d) T_{1.2} वनं; T_{3.4} यथा; G_{1.3} सत्यं (for भृशं). K₂ D₈ T₁₋₃ G M समिद्धो; D₃ स विद्धो; T₄ प्रवृद्धो (for समृद्धो). K₂ B₁ T₄ G_{1.3} ज्वलनः; D₁ ज्वलनः.

62 D₁ om. 62 (cf. v. l. 58). K_{4.5} om. (hapl.) 62^a. —^a) D₄₋₇ M₃ -गणः; D_{10.11} -गणान्; M₁ -गणैः (for -गण-). —^b) D₃ corrupt. T₂ शराक्षिर् (for शराचिरु). D_{11.2} -युग्मः; T_{3.4} G M -शस्त्रः (for -तिग्म-). —^c) T₈ om. 62^a. —^d) T₄ सेनां (for सर्वा). D₁ ददाह सेनां तव पुत्रस्य सर्वाम्. —^e) D₁₁ om. (hapl.) 62^a-64^a. —^f) D₁ अमृष्यमाणां. G₂ अमृष्यमाणस्तु तदा स धन्वी.

63 D₁ om. 63 (cf. v. l. 58). D₁₁ om. 63 (cf. v. l. 62). —^a) M₃ प्राणहताः. K_{4.5} सुमुक्ता; D₃ सुशक्ता; D₉ तु मुक्ता; T₁ समस्ता; T₄ विमुक्ता (for सु). —^b) K₄ आसज्जन्वै; D₂ नानाजवैर्; D_{5.7} नास-ज्जंत; T_{2.3} न सज्ज (T₂ 'ज्य')तो; T₄ ह्यासज्जंतो; G₂ स सज्जंतो; M_{1.2.4} न सज्ज (M₁ 'ज्य')ते; M₃ नाना-विधा (for नासज्जन्वै). D_{2.7} M₁ मर्मसु. T_{3.4} G_{1.2} M चित्र- (for रुक्म). T₁ न ज्ञायंते वर्मसु रुक्मपुङ्खाः; G₃ सज्जंत वै वर्मविचित्रपुङ्खाः. —^c) B D_{2.3.8-9} T₂ स; D₅ स्म (for च). B₃ D₃ T₃ G_{2.3} M स; G₁ सु- (for प्र). B₁ reads from च बाणं up to वज्रपाणिः (in 64^a) on marg. T_{1.2} क्रांडं (for बाणं). —^d) K₂ नरेण्ये (sic) (for नरे हये). T₁ स रथे; T₂ [अ]पि रथे; T₃ द्विरथे (for परम-). G₂ नरे हये वापि द्विपे रथे वा.

64 D₁ om. 64 (cf. v. l. 58). D₁₁ om. 64^a (cf. v. l. 62). B₁ reads 64 on marg. —^a) T₃ सुः; T₄ G_{1.3} च; G₂ स (for हि). T₃ -चौरैर् (for बाणैर्). M₁ अनेकरूपैः खगमैर्महारथो. —^b) D₄ महद्- (for महा-). —^c) Ś₁ K_{1.3} एवैकस्; D₈ एक एव (by transp.); D₄ एष एनं; D_{5.7} एवमेकस्; D₉ एष एकस्; T G_{2.3} एक एवं (T₄ 'नं'); M एकनाथां. Ś₁ K_{1.2.4} D_{10.11} पुत्रस्य सेनां. — After 64^a, K₄ ins.:

137* धनजयः संयति सायकैर्वा ।

—^a) D₁₁ जवेन; D₄ जहार (for जघान). T₂ सैन्यान् (for दैत्यान्). T₃ -हस्तः (for -पाणिः).

२४

संजय उवाच ।

अस्यतां यतमानानां शूराणामनिवर्तिनाम् ।

संकल्पमकरोन्मोघं गाण्डीवेन धनंजयः ॥ १

इन्द्राशनिमस्पर्शानविषह्यान्महौजसः ।

विसृजन्टश्यते बाणान्धारा मुञ्चन्निवाम्बुदः ॥ २

तत्सैन्यं भरतश्रेष्ठ वध्यमानं किरीटिना ।

संप्रदुद्राव संग्रामाच्च पुत्रस्य पश्यतः ॥ ३

Colophon om. in D1. — *Adhy. name*: Ś1 अर्जुन-
युद्धं; K1. 3-5 T1 अर्जुनवाक्यं; D2 दुर्योधनसैन्यक्षयः.
— *Adhy. no.* (figures, words or both): B5 D10 S
24; Dn 22; D4 23 (as in text); Dn 25.
— *Śloka no.*: K5 58; Dn1 59; Dn2. ns 60; D5
65.

24

1 D1 om. 1-2 (cf. v. 1. 9. 23. 58). —^a K3. 6
D5. 10 पश्यतां; T3. 4 G युध्यतां (for अस्यतां). K1
B2. 5 D5. 8-10 यतमानानां; D4 S (except T1. 2) लघु-
हस्तानां (D1 °भ्यां); D1 परमास्त्राणां (for यतमानानां).
—^b Ś1 K1. 2 शराणां दुर्निवर्तिनां. —^c D2 (marg.;
orig. as in text) व्यथ्य (for मोघं). — D7 om.
1^a-2^a. —^d Dn2. ns D4. 5 गांजीवेन.

2 D1 om. 2; D7 om. 2^{abc} (for both, cf. v. 1.
1). —^a D3 रुद्राशनिः; G1. 3 इंद्रायुधः (for °शनिः).
— B1 reads 2^b on marg. —^b K4. 5 अविषह्याः; B
(except B4) °सह्यान्; D3 °पज्यान्; D9 तैरसह्यान्
(for अविष°). D4 महायशः; T3. 4 G1 M समंततः
(for महौजसः). —^c T2 विसृज्य. T3. 4 G1. 3 M
राजन् (for बाणान्). —^d Dn2. ns D3. 10 T4 G2 M3-4
धारां.

3 ^a D3. 9 भरतश्रेष्ठ. — Dn om. 3^c-4^b. —^c B2
D4 S (except T1. 2) संग्रामे (for °मात्). — After 3,
D3. 10. 11 ins.:

138* पितृन्भ्रातृन्परित्यज्य वयस्यानपि चापरे ।

[D3 धातृन् (for भ्रातृन्).]

4 Dn om. 4^{ab} (cf. v. 1. 3). K4. 5 om. 4. D1

हतधुर्या रथाः केचिद्व्रतसूतास्तथापरे ।

भग्राक्षयुगक्रेषाः केचिदासन्विशां पते ॥ ४

अन्येषां सायकाः क्षीणास्तथान्ये शगपीडिताः ।

अक्षता युगपत्केचित्प्राद्वन्भयपीडिताः ॥ ५

केचित्पुत्रानुपादाय हतभूयिष्ठवाहनाः ।

विचुकुशुः पितृनन्ये सहायानपरे पुनः ॥ ६

वान्धवांश्च नरव्याघ्रं भ्रातृन्संवन्धिनस्तथा ।

om. 4-16. —^a K1 G1 हता (for हत-). D5 -धुर्यान्;
D3 -धुर्योः; T2. 3 G1 -यु (G1 यु) रथाः; G3 -युद्धा (for
-धुर्या). D6 रथाः; T1 तथा; T2 तदा; T3. 4 G
M3. 4 हताः (for रथाः). —^b D5 -सूतांसुः; Dn1 T3
-सूतस् (for -सूतास्). T2 M1 रथाः परे. —^c B
(except B2) Dn D2. 5. 7-9 भग्रेषां (B1. 5 °शा) युग-
(D5. 7 °रथ) चक्राक्षाः; S (except T1. 2) युगचक्राक्षम (T3
G2 °श्च भ) ग्राश्र. — D6 om. (hapl.) 4^a-5^a; B1
reads the same on marg. —^d T3. 4 G1. 3 प्रादुरामन्
(for केचिद्). — After 4, the sequence in T3
is: 8, 6, 7, 5.

5 For the sequence in T3, cf. v. 1. 4. D1. 6 om.
5 (cf. v. 1. 4). B1 reads 5 on marg. T1. 2 transp.
5^{ab} and 5^c. —^a D3 अन्योन्यं (for अन्येषां). K1. 5
(marg. as in text) कीर्णासुः; B1 धुण्णासुः; D3 छि-
न्नासुः (for क्षीणासुः). S (except T1. 2) अपरेषां शराः
(T3 G2 तथा) क्षीणासुः. —^b Dn1. 11 बाणः; T3 भृश-
(for शर-). T3. 4 M1. 2 -वि (T1 -वी) क्षताः (for -पीडिताः).
— K1. 5 D7 om. (hapl.) 5^{cd}. —^c D4 मायुद्धान् (sic)
(for युगपत्). S (except T1. 2) अपरे चाक्षताः केचित्.
—^d D3 व्याद्वन्. D5 शर- (for भय). Ś1 K1
-विदुराः; T4 -विह्वलाः (for -पीडिताः). D3 प्राद्वन्ति स्म
चापरे; D9 °वन्तश्च पीडिताः.

6 For the sequence in T3, cf. v. 1. 4. D1 om.
6 (cf. v. 1. 4). —^b D9 हता (for हत-). K4. 5
D3. 10. 11 T4 G2 -वाधवाः (for -वाहनाः). —^c K4. 5
प्रचुकुशुः; D1 विकुशुश्च (for विचुकुशुः). Dn1. n2 D2. 10
स्वन्ये; Dn1 स्वेवं (for अन्ये).

7 For the sequence in T3, cf. v. 1. 4. D1 om.
7 (cf. v. 1. 4). —^a T1 G1. 3 पाण्डवांश्च (for बान्धव°).

दुदुबुः केचिदुत्सृज्य तत्र तत्र विशां पते ॥ ७
 बहवोऽत्र भृशं विद्धा मुह्यमाना महारथाः ।
 निष्टनन्तः स्म दृश्यन्ते पार्श्वबाणहता नराः ॥ ८
 तानन्ये रथमारोप्य समाश्वास्य मुहूर्तकम् ।
 विश्रान्ताश्च वितृष्णाश्च पुनर्युद्धाय जग्मिरे ॥ ९
 तानपास्य गताः केचित्पुनरेव युयुत्सवः ।
 कुर्वन्तस्तव पुत्रस्य शासनं युद्धदुर्मदाः ॥ १०
 पानीयमपरे पीत्वा पर्याश्वास्य च वाहनम् ।
 वर्माणि च समारोप्य केचिद्भरतसत्तम ॥ ११

D₅ नरव्याघ्रा; G₂ नरानन्ये (for नरव्याघ्र). —^b
 D₄ तदा (for भ्रातृन्). M₂ तदा (for तथा). —D₃
 om. 7^c-8^b. —^c D_n चुकुशुः (for दुदुबुः).

8 For the sequence in T₃, cf. v. l. 4. D₁ om. 8
 (cf. v. l. 4). D₃ om. 8^{ab} (cf. v. l. 7). —^a K₄ 5
 विद्धा. —^b D₉ पूज्यमाना; G₂ हन्य^o (for मुह्य^o).
 D₂ विशां पते; D₁ S (except T₁ 2) विचेतसः (for महा-
 रथाः). —^c K₄ 5 D₂ 3 निःस्वसं (K₅ D₂ 3 'न' तश्च;
 D_n 3 D₅ 11 निःस्वसंतः; D₁₀ निःस्वसंति; T G M₁ नष्ट-
 संज्ञाः (for निष्टनन्तः). Ś₁ K D₃ 5.7 च (for स्म).
 T₃ लिप्यंते (sic) (for दृश्यन्ते). —^d D₁ नृप (for
 नराः). K₂ पार्श्वबाणैर्विशां पते.

9 D₁ om. 9 (cf. v. l. 4). —^a D₄ 7 तेन्योऽन्यं
 (for तानन्ये). —^b K₄ 5 B D_n D₅-7.9.11 आ (D_n 3
 ह्या)श्वास्यथ; D₃ 4.10 T₁ 2 आ (D₁₀ ह्या)श्वास्य च (for
 समाश्वास्य). D₄ पुनः पुनः; T₃ 4 G मुहुर्मुहुः (for मुहूर्-
 तकम्). —^c K₂ विशांताश्च (for विश्रान्ताश्च). D_n
 D₂ 5.7 विसृष्टाश्च; D₄ [अ]पि हृष्टाश्च; G₃ विषण्णाश्च
 (for वितृष्णाश्च). T₃ विश्रान्ताश्च वितृष्णाश्च. —^d K₂
 om. पुनर्युद्धाय. M₁ उत्थाय (for युद्धाय). D₁ वस्थिताः;
 T₁-3 G₂ जग्मिरे (for जग्मिरे).

10 D₁ om. 10 (cf. v. l. 4). —^a D₉ उपास्य
 (for अ^o). T₄ G₁ M₂ नराः; G₂ नरान् (for गताः).
 D₄ किंचित्. —^c K₄ कुर्वन्तः; M₂ ति (for तस्).

11 D₁ om. 11 (cf. v. l. 4). —^a Ś₁ K₁ 2 अपरेषां
 वा (for 'रे पीत्वा'). —^b D₄ पर्यास्थाप्य; T₁ 2 M₃
 समाश्वास्य (for पर्या^o). K₂ वानरं (sic); K₄ 5 D₄
 T₁ 2 M वाहनान् (for नम्). —^c K₄ D₇ चर्माणि;
 M₃ सर्वाणि (for वर्माणि). D₃ om. च. —^d T G M₂
 जगमुर् (for केचिद्). D_n 1 सत्तमाः.

समाश्वास्यापरे भ्रातृनिक्षिप्य शिविरेऽपि च ।
 पुत्रानन्ये पितृनन्ये पुनर्युद्धमरोचयन् ॥ १२
 सज्जयित्वा रथान्केचिद्यथामुख्यं विशां पते ।
 आप्तुत्य पाण्डवानीकं पुनर्युद्धमरोचयन् ॥ १३
 ते शूराः किङ्किणीजालैः समाच्छन्ना बभासिरे ।
 त्रैलोक्यविजये युक्ता यथा दैतेयदानवाः ॥ १४
 आगम्य सहसा केचिद्रथैः स्वर्णविभूषितैः ।
 पाण्डवानामनीकेषु धृष्टद्युम्नमयोधयन् ॥ १५
 धृष्टद्युम्नोऽपि पाञ्चाल्यः शिखण्डी च महारथः ।

C. 9. 1355
 B. 9. 25. 16
 K. 9. 24, 17

12 D₁ om. 12 (cf. v. l. 4). —^a B₁ 4.5 D₃ 8
 T₁ G₁ 2 M₃ परे (for [अ]परे). B₅ (also as in
 text) राजन् (for भ्रातृन्). —^b G₁ corrupt. Ś₁
 K₁ 2 शवरे; B₅ समरे (for शिविरे). T₃ 4 G₂ 3 शि-
 शन् (for ऽपि च). D₇ निक्षिप्य शिविरेषु च. —^d
 D_n D₅ 7 अवर्तयन्; D₂ अवर्तत (for अरोचयन्). D₃
 पुनर्युद्धे मनोदधन्; T₃ 4 G पुनर्युद्धाय रोचयन्.

13 D₁ om. 13 (cf. v. l. 4). Ś₁ K₁-3 B₂ D₁₀
 om. (hapl.) 13. D₈ reads 13 twice. —^a D₄
 सज्जयित्वा. —^b K₅ प्रख्यं; T₁-3 G₂ M₁ मुख्या; T₄
 M₂-4 मुख्यान् (for मुख्यं). T₃ 4 G M₁ 3.4 विशेषतः;
 M₂ विचेतसः (for विशां पते). —^c D₇ आहत्य; T₃
 G₁ M आहत्य (for आप्तुत्य). —^d K₄ 5 अवर्तत (for
 अरोचयन्). G₂ पुनर्युद्धाय रोचयन्.

14 D₁ om. 14 (cf. v. l. 4). —^a D₁₀ वि (for
 ते). D₃ केकिनी (for किङ्किणी). D₂ जाल (for
 जालैः). —^b D_n T₂ G₂ समाच्छिन्ना; D₅ (sup. lin.
 as in text). 7 सन्ना (for 'च्छन्ना'). Ś₁ K (except
 K₃) B₂ 4 D_n T₂ बभासिरे; D₃ सित्ता; D₉ शिरे (for
 'सिरे'). —^c T₂ समरे; T₃ विजयं (for 'ये'). T₃
 रित्त्वा (sic) (for युक्ता). —^d K₂ D₃ 4 दैत्येय-;
 T₁ 2 दैवत-; T₃ G ते दैत्य-; M₂-4 दैत्याश्च (for दैत्येय-).

15 D₁ om. 15 (cf. v. l. 4). —^a Ś₁ K₁ आगत्य.
 —^b D₄ हेम-; D₅ 7 सर्व (for स्वर्ण-). D_n D₂ 5.7
 विभूषणैः; D₃ चूषणैः (submetric) (for विभूषितैः).
 M गजवा (M₂ तत्र वा) जिरथद्विपैः. —^d K₂ 5 D_n
 D₂-5 अयोधयन्.

16 D₁ om. 16 (cf. v. l. 4). K₄ 5 D₃ om. (hapl.)
 16. D₁₀ repeats 16^{ab} after 16. —^a D₃ च (for
 ऽपि). T₃ G पाञ्चालः. —^b D₄ S (except T₁ 2)

C. 9. 1354
B. 9. 25. 17
K. 9. 24. 17

नाकुलिश्च शतानीको रथानीक्रमयोधयन् ॥ १६
पाञ्चाल्यस्तु ततः क्रुद्धः सैन्येन महता वृतः ।
अभ्यद्रवत्सुसंरब्धस्तावकान्दन्तमुद्यतः ॥ १७
ततस्त्वापततस्तस्य तव पुत्रो जनाधिप ।
बाणसंधाननेकान्वै प्रेषयामास भारत ॥ १८
धृष्टद्युम्नस्ततो राजंस्त्व पुत्रेण धन्विना ।
नाराचैर्बहुभिः क्षिप्रं बाहोर्लसि चार्पितः ॥ १९
सोऽतिविद्धो महेष्वासस्तोत्रादित इव द्विपः ।
तस्याश्वाश्चतुरो बाणैः प्रेषयामास मृत्यवे ।

[अ] पराजितः (for महारथः). — °) D₂ नाकुलिश्च; T₃ 'लक्ष्'. D₁₁ तु (for च). — °) S₁ B₂ D₁₁ D₃ 5. 7 T₁ 2 M₁ अयोधयत्. — After 16, D₁₀ repeats 16^{ab}.

17 D₁₀ om. 17^{ab}. — °) S₁ K (except K₃) पांचाल्यश्च; D₁ धृष्टद्युम्नसु; D₂ पांचालास्तु; T₃ G M₁ 'लस्तु'. D₃ सुसं; T₃ G₂ तथा; T₃ महा; G₁ 2 तदा (for ततः). D₄ क्रुद्धाः; S (except T₁ 2) राजन् (for क्रुद्धः). — °) D₁ वृताः; T₃ पुनः (for वृतः). — °) K₁ 5 M अभ्यधावत्सु; D₂ 'द्रवत्सु'; D₃ 'द्रवत'; T G 'धावत (for 'द्रवत्सु'. K₂ B₃ 4 D₂ 7 संरब्धासु; K₃ 5 B₁ 2 D₃ 10. 11 S संक्रुद्धसु; B₅ D₅ 8 संरब्धासु; D₁₁ संक्रुद्धासु; D₆ संरुद्धसु; D₉ संरब्धासु (for संरब्धासु). — For 17^{cd}, D₄ subst.:

139* अभ्ययुस्तावकान्युद्धे शतशोऽथ सहस्रशः ।

18 °) D₁₁ च; D₃ तान् (for तु). D₃ 8 पततसु (for [आ]प°). M₂ 4 तत्र (for तस्य). D₄ तेषामापततां तृणं. — °) K₃ B₁ D₂ 4. 6. 11 T₁ G₂ M₁ जनाधिप; B₅ नराधिप (for जना°). D₁ पुत्रस्त्व सुयोधनः. — For 18^{cd}, D₄ subst.:

140* एकैकं दशभिर्बाणैरविष्यद्भरतर्षभः ।

19 °) K₂ धीमता; D₄ संगतः (for धन्विना). — °) D₁₂ om. बहुभिः क्षिप्रं. K₃ 4 क्षिप्रैः; K₅ D₁₁ 13 क्षिप्रैः; M₂ 4 तृणं (for क्षिप्रं). — For 19°, D₃ 8. 10. 11 subst.:

141* नाराचैर्धनराचैर्बहुभिः क्षिप्रकारिभिः
and ins. after it:

142* वसदन्तैश्च बाणैश्च कर्मारपरिमार्जितैः ।

अथांश्च चतुरो हत्वा.

सारथेश्चास्य भस्मेन शिरः कायादपाहरत् ॥ २०
ततो दुर्योधनो राजा पृष्ठमारुह्य वाजिनः ।
अपाकामद्वतरथो नातिदूरमरिंदमः ॥ २१
दृष्ट्वा तु हतविक्रान्तं स्वमनीकं महाबलः ।
तव पुत्रो महाराज प्रययौ यत्र सौबलः ॥ २२
ततो रथेषु भग्नेषु त्रिसाहस्रा महाद्विपाः ।
पाण्डवात्रयिनः पञ्च समन्तात्पर्यवारयन् ॥ २३
ते वृताः समरे पञ्च गजानीकेन भारत ।
अशोभन्त नरव्याघ्रा ग्रहा व्यासा घनैरिव ॥ २४

°) S₁ K₁ 3 D₁ 2. 5. 7 चार्पितः; K₁ T₁ चार्पयत्; K₃ चाधितः (sic); D₃ पार्पितः; D₄ पार्थिव; M₁ चार्चितः (for चार्पितः).

20 °) K₁ [5]भि- (for स्ति-). D₃ -रुद्धो (for -विद्धो). M₂ 4 महाबाहुसु (for महेष्वाससु). — °) D₁ गाढविद्धः; D₁₀ तोत्रापित (for 'दित). — °) M₁ बाहान् (for बाणैः). — °) G₃ मन्यवे (for मृत्यवे). — °) K₂ अपारयत्; D₁₂ 13 D₁ 'तयत्; D₄ 'हरन् (for 'हरत्).

21 °) K₄ वाजिनं. M₃ 4 पृष्ठवाद्येन वाजिना. — °) K₂ 4 M₁ 4 अपकामदु; D₁₁ T₁ 2 अपाक्रमत्; D₁ प्रदु-द्राव (for अपाकामदु). D₃ अतिरथो; D₄ रथानीकान्; T₁ 2 च विरथो; T₃ हत° (for हत°). — °) K₁ 3 B₂ 4. 6 D₁ D₁ 5. 8. 9 G₂ 2 अरिंदम; D₁ नृपोत्तमः (for अरिंदमः).

22 D₁ om. 22. — °) K₁ च (for तु). D₁ 5. 7 S (except T₁ 2) भूयिष्ठ (for -विक्रान्तं). — °) D₁₁ D₂ 5. 7 महारथः; D₃ T₁ 2 'बलं; T₂ 1 G₁ 2 M₁ 2. 4 भमर्षणः; G₃ मनीषिणा; M₃ अरिंदम (for महाबलः). — °) D₁ ततो राजन्; D₁₀ महाराजा (for 'राज). — °) S₁ K₁ 2 om. (hapl.) 22^d-25^a. — °) D₁₁ om. प्र. D₂ सौबलः.

23 S₁ K₁ 2 om. 23 (cf. v. l. 22). — °) D₁ भग्ने दुर्योधने तत्र. — °) D₃ 4 G₂ त्रिसहस्र (D₄ 'क्षा) (for 'साहस्रा). T₃ द्विसहस्रमिता द्विपाः. — °) D₁₀ corrupt. D₁₂ 13 पाण्डवा. Bom. Kumbh. ed. सर्वान् (for पञ्च).

24 S₁ K₁ 2 om. 24 (cf. v. l. 22). D₁ om. 24-25. — °) B₂ 4 हताः; T₃ 4 पार्थाः (for वृताः). — °) B₃

ततोऽर्जुनो महाराज लब्धलक्षो महाभुजः ।
विनिर्ययौ रथेनैव श्वेताश्वः कृष्णसारथिः ॥ २५
तैः समन्तात्परिवृतः कुञ्जरैः पर्वतोपमैः ।
नाराचैर्विमलैस्तीक्ष्णैर्गजानीकमपोथयत् ॥ २६
तत्रैकबाणनिहतानपश्याम महामगजान् ।
पतितान्पात्यमानांश्च विभिन्नान्सव्यसाचिना ॥ २७
भीमसेनस्तु तान्दृष्ट्वा नागान्मत्तगजोपमः ।
क्रेण गृह्य महतीं गदामभ्यपतद्वली ।
अवप्लुत्य रथाचूर्णं दण्डपाणिरिवान्तकः ॥ २८

तमुद्यतगदं दृष्ट्वा पाण्डवानां महारथम् ।
वित्रेसुस्तावकाः सैन्याः शक्रन्मूर्त्रं प्रसुसुबुः ।
आविश्रं च बलं सर्वं गदाहस्ते वृकोदरे ॥ २९
गदया भीमसेनेन भिन्नकुम्भान्नरजस्वान् ।
धावमानानपश्याम कुञ्जराण्यपर्वतोपमान् ॥ ३०
प्रधाव्य कुञ्जरास्ते तु भीमसेनगदाहताः ।
पेतुरार्तस्वरं कृत्वा छिन्नपक्षा इवाद्रयः ॥ ३१
तान्भिनकुम्भान्सुबहून्द्रवमाणानितस्ततः ।
पतमानांश्च संप्रेक्ष्य वित्रेसुस्तव सैनिकाः ॥ ३२

G. 9. 1372
E. 9. 25. 35
K. 9. 24. 35

गजानीकेषु; G3 द्विजानीकेन (for गजा°). — °) K3 B (except B3) D3. 8. 9 T3 G2. 3 M2. 4 नरव्याघ्रः; Dn3 D2. 3. 5. 7. 10. 11 महाराज (for नरव्याघ्रा). — °) D3 व्यासा नवरैः; S तारागणैर (for व्यासा वनैर).

25 Ś1 K1. 2 om. 25^a (cf. v. 1. 22). D1 om. 25 (cf. v. 1. 24). — °) K2 लब्धलक्ष्यो. K2 D4 T3. 4 (M2-4 बलः; K3 यशः (for -भुजः). M1 प्रययौ यत्र सौवर्गः (23^a). — M2 om. 25^a. — °) G3 निर्ययौ स (for विनिर्ययौ).

26 °) D3 स; D10 om.; G1. 3 ते (for तैः). K2. 4. 5 G1 परिवृताः; D4 वृत्तः (for वृतः). D11 समंतात्परिवृतः शूरैः (hypermetric). — °) D1 फाल्गुनः कुंजरोत्तमैः. — °) D2. 7 विमलैस्; T2 विविधैस् (for विमलैस्). — °) T2 तवानीकम् (for गजा°). D (except D3. 8. 9) S (except T4) अयोधयत्.

27 °) D3 corrupt. Dn D2. 4. 5. 9. 10 [ए]व (for [ए]क). D3 चाप (for बाण). — °) D2 रथान् (for गजान्). — °) D3 परितान्; T3 वातितान् (for प°). (4) पतमानांश्च (for पाल°). — °) K3-5 B D (2 M1 निभिन्नान् (42 M1 ण्णान्); T1. 2 निभिन्नान्; T3. 4 निस्तीर्णान् (for विभिन्नान्).

28 °) D1 गजान् (for नागान्). T1 मत्तान् (for मत्त°). D3 गजोपमान्. T2 नागान्वै पर्वतोपमान्. — °) D3. 10. 11 [आ]दाय; D4 प्रगृह्य (hypermetric) (for गृह्य). — °) B3 अभ्यगमद्; D4 T G M1. 2 द्रवद् (for पतद्). D2 बली. M3. 4 कालदंडोपमां गदां. — D1 om. 28^a. — °) K4. 5 B1. 4 D (except D4. 8; D1 om.) अथाभुत्य; B2. 5 अव (B3 था) सुत्य (for हुत्य).

29 °) D2 तमंतकः; T2 समुद्यत (for तमु°).

— °) K3 महारथः; D3 रथान्; M3 रथाः (for रथम्). — °) B1. 4. 5 D3. 4 वित्रेपुस्; D3 वित्रस्तास् (for वित्रेसुस्). D1. 4 सर्वैः; T G योधाः; M1 योधाः; M2-4 नागाः (for सैन्याः). — °) K3 B1. 8. 4 D3. 8. 10. 11 शक्रन्मूर्त्रे; K4. 5 D1. 8-5 सकृन्मूर्त्रं. K2. 8 D4. 10. 11 S (except M3) च; B3 वि- (for प्र-). K4. 5 D3. 5. 7 सुशुबुः; Dn3. n3 D2. 8 सुशुबुः. — D1 om. 29^a. — °) D3 आविष्य; T3 आविद्धं (for आविश्रं). D2. 7 बलं. G2 दृष्ट्वा (for सर्वं). — °) K4 गदाहस्तं वृकोदरं.

30 D4 reads 30 twice. — °) D4 (second time) भीमसेनस्य. — °) D2. 7 रजस्वान्; T G कृतव्रणान्; M क्षरद्वणान् (for रजस्वान्). D1 भिन्नकुंभास्तदा गजाः; D4 (first time) तं गजा निहतं मृधे (sic); D4 (second time) जुंभमानगलस्वान्. — After the first occurrence of 30^b, D4 ins.:

. 143* पाल्यमानान्प्रपश्याम लीनकुम्भान्क्षरद्वणान् ।

— D1 om. 30^a-31^b. — °) Dn T2 अपश्यामः; D4 (first time) समंताच्च (for अपश्याम). — °) D4 (second time) आतैर्क्रैदिनः (for पर्वतोपमान्).

31 D1 om. 31^a (cf. v. 1. 30). — °) Ś1 K1-3 Dn D2. 5. 7 प्रधा (K2 दा) नः; K4 अवध्यः; K5 D3. 10. 11 प्राद्वन्; T4 प्रधार्य (for प्रधाव्य). — °) B2 गदार्दिताः. D2 भीमसेनेन ताडिताः. — °) K4. 5 स्वनं (for स्वरं). — °) G1 M2-4 भिन्न (for छिन्न).

32 °) K2 corrupt. D1. 8. 10. 11 प्र- (for तान्). D3. 10. 11 T1. 2 तु (for सु). — °) Ś1 K1. 2 D3 द्रवमानान्; D1 द्राव्यमाणान्; D4 T4 G2. 8 धावमानान् (for द्रवमाणान्). Dn1. n3 D2. 5. 7 T3 ततस्ततः; D4 समंततः (for इतस्ततः). — °) D1. 5. 7 पाल्यमानांश्च (D3. 7 नांस्); D3 पतमानं; D3 यतमानांश्च (for

G. 9. 1373
B. 9. 25. 36
K. 9. 24. 26

युधिष्ठिरोऽपि संकुदो माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ।
गृध्रपक्षैः शितैर्वाणैर्जमुर्वै गजयोधिनः ॥ ३३
धृष्टद्युम्नस्तु समरे पराजित्य नराधिपम् ।
अपक्रान्ते तव सुते हयपृष्ठं समाश्रिते ॥ ३४
दृष्ट्वा च पाण्डवान्सर्वान्कुञ्जरैः परिवारितान् ।
धृष्टद्युम्नो महाराज सह सर्वैः प्रभद्रकैः ।
पुत्रः पाञ्चालराजस्य जिघांसुः कुञ्जरान्ययौ ॥ ३५
अदृष्ट्वा तु रथानीके दुर्योधनमरिंदमम् ।
अश्वत्थामा कृपश्चैव कृतवर्मा च सात्वतः ।

पतमानांश्). B1 Ds. 7. 9 Ti. 2 तु; Ds सु- (for च).
—^a) B1, 5 D10 वित्रेयु (D10 °ञु)स्. K1, 5 सैनिकान्.

33 D1 om. 33-50. —^a) D1 तु (for वि). Ds
युधिष्ठिरोऽपि संकुदे —^a) B1, 5 D (except Ds; D1
om) गार्ध्र- (for गृध्र). K1, 5 B D (D1 om.) T1 M2-4
-पक्षैः (for -पक्षैः). Ds. 7 T2 शितैर्. —^a) D1 निजमूर्; T
जमुर्वै (for जमुर्वै). Ds जयगृधिनः; T3 Gs गुहमयो-
धिनः (for गज). Ds. 10. 11 निजयुर्वै यमसादने.

34 D1 om. 34 (cf. v. l. 33). —^a) B (except
Bs) Dn Ds च (for तु). —^b) T3 नराधिप. — Dn1.
na Ds. 5. 7 om. 34^a; Dn3 reads the same on marg.
—^c) B1, 4 अपक्रान्ते. —^d) M3 हये (for हय). K1, 5
-पृष्ठे; Dns Ds. 10 T3 M2, 4 -पृष्ठ- (for -पृष्ठ). Ds
समासत्.

35 D1 om. 35 (cf. v. l. 33). —^a) D4 G2 दृष्ट्वा
तु; T2 दुद्राव (for दृष्ट्वा च). D4 कुञ्जरान् (for पाण्ड-
वान्). —^b) D4 पाण्डवैः (for कुञ्जरैः). Dn1 परि-
तान्. —^c) T1, 2 समेतश्च (for दृष्टद्युम्नो). D1 [s] पि
राजेंद्र; T2 महाराजन् (for 'राज'). —^d) D10, 11 सहसा
समुपाद्रवत्. —^e) B1, 3, 5 D10, 11 पंचालः; D1 पांचालः.
—^f) S कौरवान् (for कुञ्जरान्).

36 D1 om. 36 (cf. v. l. 33). —^a) S1 K1-3 T4
Gs अथ दृष्ट्वा; D4 अदृश्यत; T3 G अथादृष्ट्वा (for अदृष्ट्वा
तु). Ds. 5. 7 रथानीकः; Ds Gs 'नीकैर् (for 'नीके').
—^b) K3 अरिंदमः; Dn2, ns Ds 'दमः; T3, 4 G M2-4
अवस्थितं (T3 'ताः; M3 'ते) (for अरिंदमम्). —^d)
Gs सात्वकिः (for सात्वतः). —^e) Ds, 4 T2, 3 क्षत्रियाः
(for 'यांस). Ds चैव (for तत्र). —^f) Ds रूपो
(sic); T G नो (for तु).

अपृच्छन्क्षत्रियांस्तत्र क नु दुर्योधनो गतः ॥ ३६
अपश्यमाना राजानं वर्तमाने जनक्षये ।
मन्वाना निहतं तत्र तव पुत्रं महारथाः
विषण्णवदना भूत्वा पर्यपृच्छन्त ते सुतम् ॥ ३७
आहुः केचिद्व्रते स्म ते प्रयातो यत्र सौबलः ।
अपरे त्वजुवंस्तत्र क्षत्रिया भृशविश्रुताः ॥ ३८
दुर्योधनेन किं कार्यं द्रक्ष्यध्वं यदि जीवति ।
युध्यध्वं सहिताः सर्वे किं वो राजा करिष्यति ॥ ३९
ते क्षत्रियाः क्षतैर्गर्जितैर्भूयिष्ठवाहनाः ।

37 D1 om. 37 (cf. v. l. 33). —^a) S1 K1, 2
अपश्याम न; D10, 11 अपश्यमाना; S (except T1, 2)
अपयानं (M2-4 'इयंतो) हि (for अपश्यमाना). —^b)
S1 K1, 3 D10, 11 दिनः (for जनः). —^c) K1 मन्यत;
T3, 4 G मन्वा नं (T3 तु) (for मन्वाना). Ds-5 हि
(for नि). D10 मन्यमाना हनं तत्र. —^d) Ds, 10, 11
विषण्ण- (for विषण्णः). —^e) D2 पर्यपश्यन् (for
'पृच्छन्त). T3 अपृच्छन्त तत्र ते सुतं.

38 D1 om. 38 (cf. v. l. 33). —^a) D1 स ते
(for हते). Dn2 om. सूते. —^b) K1 प्रयातः; M1
प्रययो (for प्रयातो). Ds. 7 सौबलः; Ds सौबलः.
— After 38^b, S1 K Ds. 4, 9, 10, 11 T1, 2 read 42^a for
the first time, repeating it in its proper place.
—^c) B1 दुद्रवत् (sic); Ds. 9 प्रा (D) चा मुर्वैस् (for
त्व). Ds किं वः (for तत्र). —^d) K2 D1 क्षत्रियः.
S1 दश (for 'भृश'). Dn2, na D1 -विश्रुताः; T3, 4 G
-विह्वलाः; M1 3 -प्राहिताः (for -विश्रुताः).

39 D1 om. 39 (cf. v. l. 33). —^a) K1, 3 Ds. 8,
5-7, 11 द्रक्ष्यध्वं; B1 दुद्रवत्; Dn रक्ष्यध्वं; D1 युध्यं
(sic); D10 प्रेक्ष्यध्वं; M2-4 दृश्यते (for द्रक्ष्यध्वं).
D1 T4 जीवितं (for जीवति). —^b) Ds युध्यं च; Gs
युध्यस्व; M3 वध्यध्वं (for यु*). —^d) K1, 3 Dn
Ds. 6-7 नो; Ds T1, 2 Gs. 2 वा (for वो). Gs. 2
om. from जा up to येन स्म (in 41^b). — After
39, Gs ins.:

144* ततस्ते क्षत्रियाः सर्वे स्वधर्मेषु व्यवस्थिताः ।

40 D1 om. 40 (cf. v. l. 33). Gs. 2 om. 40 (cf.
v. l. 39). —^a) M transp. ते and क्षत्रियाः. B1 Ds
क्षतैर्दहैर्; Ds क्षतगात्रा. —^b) B (except B2) Dn
Ds. 6, 7-9 वाधवाः (for -वाहनाः). —^c) D1 संपीडिताः

शरैः संपीड्यमानाश्च नातिव्यक्तमिवाब्रुवन् ॥ ४०

इदं सर्वं बलं हन्मो येन स्म परिवारितः ।

एते सर्वे गजान्दृष्ट्वा उपयान्ति स्म पाण्डवाः ॥ ४१

श्रुत्वा तु वचनं तेषामश्वत्थामा महाबलः ।

हित्वा पाञ्चालराजस्य तदनीकं दुरुत्सहम् ॥ ४२

कृपश्च कृतवर्मा च प्रययुर्यत्र सौबलः ।

रथानीकं परित्यज्य शूराः सुदृढधन्विनः ॥ ४३

ततस्तेषु प्रयातेषु धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ।

आययुः पाण्डवा राजन्विनिघ्नन्तः स्म तावकान् ॥ ४४

दृष्ट्वा तु तानापततः संप्रहृष्टान्महारथान् ।

पराक्रान्तांस्ततो वीराभिराशाञ्जीविते तदा ।

विवर्णमुखभूयिष्ठमभवत्तावकं बलम् ॥ ४५

परिक्षीणायुधान्दृष्ट्वा तानहं परिवारितान् ।

राजन्बलेन ह्यङ्गेन त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ॥ ४६

आत्मनापञ्चमोऽयुध्यं पाञ्चालस्य बलेन ह ।

तस्मिन्देसे व्यवस्थाप्य यत्र शारद्वतः स्थितः ॥ ४७

C. 9 1369
B. 9 25 33

गासः; T₃ प्रवृद्धमागाश्च; G₂ संविध्यमानाश्च (for संपी-
ड्य°). D₂₋₄, 10, 11 तु (for च). —^a) D_n D₂, 5, 7
नाभिव्यक्तम्; D₄ न ना° (for नाति°). K₈₋₅ इति
ब्रुवन्; D_{n3} न वाब्रुवन्; D₄, 10, 11 G₂ M₂ अथा°; T₃
जनाब्रुवन् (for द्वा°).

41 D₁ om. 41 (cf. v. l. 33). G₁, 3 om. up to
येन स्म (cf. v. l. 39). —^a) D₇ ततः (for इदं°).
D₈, 9 सर्व° (for सर्व°). D₂, 7 बलं. D₄, 5, 7 हत्वा; T₄
अहो; G₂ यन्नो; M हन्म (for हन्मो). —^b)
K₄, 5 B₁ D₉, 10 येनास्म; D₄ ये वास्मान्; T₃ येन
से; T₄ येन वः; G₂ येश्च से° (for येन स्म). D₄
-चारकाः; D₈, 7 -पालि (D₇ 'लि)ताः; G₁ -वारितां (for
-वारिताः). —^c) D₅, 7 एतान्; M₂ एष (for एते).
B₂ D₅, 7 T₁, 2 M सर्वान्; D₃, 10 T₃ G₂, 3 सर्व° (for
सर्वे). —^d) Ś₁ K₁₋₄ ह्यु (K₁ ह्य)पयांति; K₅ ह्युपा°;
B₁, 3 D₃, 10 T₁, 2 M₂, 4 उपा°; D_n D₈ समा°; D₂
तमा°; D₄ T₈, 4 G उपयातां; D₅ उपयांति (for
उपयान्ति). D_n D₂, 5-7 G₂ च; D₄ तु (for स्म).
D₄ पांडवान्; G₃ पांडव.

42 D₁ om. 42 (cf. v. l. 33). —^a) K₂ corrupt.
D₅, 7 च (for तु). —^b) B₂ -रथः; D₂ -बलः; G₂
-बली (for -बलः). —^c) Ś₁ K D₂, 4, 8, 10, 11 T₁, 2 read
42nd for the first time after 38^b. —^d) B D_n D₂.
5-7, 8 (second time), 9, 10 (second time) T₃ G₂ M₂₋₄
मिस्वा; D_{n1} (second time) जिस्वा; G₂ हत्वा (for
हित्वा). B₂ पंचालः; D₃ (first time) पांचाल्य- (for
पाञ्चालः). —^e) K₄, 5 (both second time) T₄ तदा-
नीकं. K₄ (second time) निरुत्सहं; D_n D₅ सुदुःसहं
(for दुरुत्सहम्). B₂ तमनीकं तु दुःसहं.

43 D₁ om. 43 (cf. v. l. 33). —^a) T₈ M₂ कृतश्च
(for कृपश्च). —^b) K₃ D_{n1} T₈ M₂, 4 प्रययौ; D₄
प्रयाता (for प्रययुर). Ś₁ K₁, 2, 4, 5 D_n D₂, 3, 5-7, 10

ययुर्यत्र स (D₈ च) सौबलः. —^a) D₄ युदा (for शूराः).
T₃ ते (for सु-). D₄ S (except T₁, 2) -योधिनः (for
-धन्विनः).

44 D₁ om. 44 (cf. v. l. 33). —^b) K₃ B D₄.
6, 9-11 T₁, 2 G -पुरस्कृताः; T₈, 4 M -पुरःसराः (for -पुरो-
गमाः). —^c) D₂, 7 पांडवात्राजन्; T₂ °वानीकं. —^d)
B₁ विनिघ्नंस्ते; D₂ विनिघ्नतः; T₁, 2, 4 G₂ विनिघ्नंति (for
°घ्नन्तः). D₄, 8 तु; D₇, 9 च (for स्म). B₂ तावकाः.
D_n निघ्नतस्तावकात्रणे.

45 D₁ om. 45 (cf. v. l. 33). —^a) D₄ आपत-
नान् (for °ततः). K₄, 5 दृष्ट्वा तु पतितान्भ्रान्. —^b)
K₂ संहृष्टान् (submetric). —^c) K₃, 4 B₂ D_n D₂, 8.
5, 7, 8 परा (K₃ 'रि)क्रान्तास्; D₄ T₄ G M अप (G₂
°पा)क्रान्तास्; T₁, 2 अपक्रान्तांस्; T₃ असं° (for परा°).
K₄ D₂, 7 तदा; B (except B₂) D₈, 9 तथा (for ततो).
K₂ वीरः; K₈₋₅ B₁, 3 D_n D₂, 3, 5-7, 10, 11 वीरा; T₁, 2
दृष्ट्वा; T₈, 4 G M राजन् (for वीरान्). —^d) K₃ D_n
D₂₋₄, 6, 7, 10 S निराशा; K₄, 5 B D₈, 6, 11 निराशं.
K₄ जीवितं (for °ते). S [s]भवन् (for तदा). —^e)
T₄ G विषण्ण- (for विवर्ण-).

46 D₁ om. 46 (cf. v. l. 33). —^a) B (except
B₂) D_n D₂, 5, 7-9 परि (D_{n1} 'री)क्षीणबला (D₂ °ळा)-
न्दृष्ट्वा. —^b) G₂ तावकान् (for तानहं). D₃ पर्यवा-
किरं; D_{n0} परितान् (submetric) (for परिवारितान्).
—^c) D_n व्रजन्; D₄ राजा (for राजन्). K₁₋₃, 5 B
D_{n1} D₈, 9-11 व्यंगेन; K₄ अंगेन; D_{n2}, n₃ चांगेन;
D₂, 6 S ज्यं (T₃ त्वं)गेन (M₁ °ण); D₃ विज्ञेन (for
द्र्यज्ञेन). —^d) T₃ कृत्वा (for त्यक्त्वा).

47 D₁ om. 47 (cf. v. l. 33). —^a) K₄ आत्मानं
(for आत्मना). Ś₁ K₂ D_n D₂, 3, 5-7, 10, 11 G₂ युद्धे;
K₄, 5 T₃ G₂ C_v युध्यन्; D₄ युद्धात् (for युध्यं).

C. 9, 1390
B. 9, 25, 53
K. 9, 24, 52

संप्रयुद्धा वयं पञ्च किरीटिशरपीडिताः ।
वृष्टयुग्नं महानीकं तत्र नोऽभूद्रणो महान् ।
जितास्तेन वयं सर्वे व्यपयाम रणात्ततः ॥ ४८
अथापश्यं सात्यकिं तमुपायान्तं महारथम् ।
रथैश्चतुःशतैर्वीरो मां चाभ्यद्रवदाहवे ॥ ४९
वृष्टयुग्नदाहं मुक्तः कथंचिच्छान्तवाहनः ।

—^δ) K₂ B_{1.4.5} D₃ पंचाल (K₂ °ल्य)स्य; T₃ पांड-
वानां; G C_v पांडवस्य (for पाञ्चालस्य). D₄ बलेन च;
D₅ T_{1.2} °न हि; T₄ G C_v महद्वलं (for बलेन ह).
—^ε) Ś₁ K B₂ D_{4.5.10.11} व्यवस्थाय. —^α) K₂ तत्र.
B₃ D_{3.10} सारद्वतः; D₄ द्वारद्वतः. K_{1.5} ततः; D₁ कृतः
(for स्थितः).

48 D₁ om. 48 (cf. v. l. 33). T₃ repeats 48^{ab}
after 49. —^α) D₃ corrupt. Ś₁ K_{1.2} ते; K_{1.5}
D_{2.7.8.10} T_{1.2} तं (for सं-). K₃ प्रदुता; K_{1.5} च
युद्धा (K₅ °क्ता); B₂ D₂ प्रयुध्य; B_{1.5} प्रयुक्ता; D₇.
8.10 T_{2.3} (first time) प्रयुक्ता; T₄ G M_{1.2} प्रावेद्धा;
M_{2.4} प्रवृत्ता (for प्रयुद्धा). D₃ ये च (for पञ्च).
D₁ तच्च (D₁₁ °य) युद्धे वयं पंच; D₁ ततो भस्म बलं
सर्वं. —^δ) D_{2.7} T₂ किरीटी. D₄ पीडितं. —^ε)
D_{3.9} वृष्टयुग्नः. K₂ महावीरं; K₃₋₅ B (except B₂)
D₁ D_{2.4-6.8.9} M₁ सद्धानीकं (D₃ °कस्); D_{3.10.11}
महारौद्रं (D₃ °द्रस्) (for °नीकं). T G M₂₋₄ वृष्टयुग्नस्य
चानीके (M₃ °कं). —^α) K_{1.5} D₁ D_{2.5.7} T₁₋₃ G_{1.8}
यत्र. B (except B₂) D_{4.8} G₂ रणं (for रणो). K₄ B
(except B₂) D_{3.8} G₂ महत्; D₄ पुनः (for महान्). —^ε)
T G जिजितास्ते (T₃ °ताश्च; T₄ °ताः स्म); M₂₋₄ ह-
(M₃ ग/तास्तेन (for जिता)). B₂ जिताः सर्वे वयं तेन.
—^γ) Ś₁ K_{1.2} D₃ M₃ व्यपयाम; T_{1.8} व्यपयामो;
T₂ °याता (for °याम). M₁ रणं (for रणात्).

49 D₁ om. 49 (cf. v. l. 33). —^α) K₄ D_{2.3}
M सात्यकिं च; T_{3.4} °किनम् (for °किं तम्). —^δ)
K_{1.5} B₂ D_{1.7.11} T₄ उपायातं; D₃ °चतं; D_{5.10}
उपयां (D₁₀ °या तं; M₁ [अ]प्युपायातं; M₂₋₄ व्युपयातं
(for उपायातं). T_{3.4} °बलं (for °रयम्). —^ε) T₂
corrupt. D_{1.9} °शरैर् (for °शरैर्). K_{1.5} वीरैर्;
D₄ T_{3.4} G M₂₋₄ वीरं (for वीरो). —^α) Ś₁ K_{1.3}
चाभ्याद्रवद्; D₁ चाप्यं; D_{3.10.11} अभ्यं; D₄ T_{3.4}
G M चा (D₄ आ)सादयद् (for चाभ्यद्रवद्). K_{1.5}
अभ्यद्रवत्तदाहवे; T₂ चाभ्यद्रवत आहवे. —After 49,
T₃ repeats 48^{ab}.

पतितो माधवानीकं दुष्कृती नरकं यथा ।
तत्र युद्धमभूद्रोरं मुहूर्तमतिदारुणम् ॥ ५०
सात्यकिस्तु महाबाहुर्मम हत्वा परिच्छदम् ।
जीवग्राहमगृह्णन्मां मूर्च्छितं पतितं भुवि ॥ ५१
ततो मुहूर्तादिव तद्राजानीकमवध्यत
गदया भीमसेनेन नाराचैर्जुनेन च ॥ ५२

50 D₁ om. 50 (cf. v. l. 33). D₆ om. 50^{abed}.
—^α) K₂ D₁ मुक्तं. D₃ वृष्टयुग्नो ह मुक्तश्च. —^δ)
K₄ छत्रः; D₄ कांतः; G₁ ज्ञातः (for श्रान्तः). K₃
B (except B₂) D_{2.3.8.9.11} वाहनात्. —After 50^δ,
D₁₀ reads 52°-53°. —^ε) D_{11.12} पर्यतो; D₉
पतितं (for °तो). D_{3.4} T_{1.2} माधवानीके. —^α)
D₈ दुष्कृते; T_{1.4} G_{2.3} M_{1.2.4} दुष्कृतिर्; M₂ दुष्कृति.
D_{3.10} T_{1.2} नरके; D₄ निरये (for नरकं). —^ε)
T_{2.4} G_{2.8} M ततो (for तत्र). D₃ भूतम् (for युद्धम्).
B_{1.5} (G₃ महत् (for अभूद्). (G_{1.8} क्रूरं (for घोरं).
—^γ) D₁₁ अभिः; D_{2.5} (marg. as in text). १ अभि;
M ह्व (for अति). D₁₀ सुहृषोरं****.

51 D₁ reads 51 followed by 145*, after 55, all
the three stanzas being read after the ref. pre-
ceding 9. 26. 1. —^α) D₁₀ om. from सात्यकि up to
ततो (in 52°). D_{1.6} च (for तु). K₂ D₂ महाराज
(for बाहुर). —^δ) D₃ corrupt. D₁₁ D_{1.9} मम
(for मम). D₃ परिच्छिद्. T_{3.4} G₁ मोहयि (G₁
मामह) ह्वा परिच्छिद्; G₂ मोहयिस्वा सुदारुणं; G₃ मां
हत्वा परिच्छिद्. —^ε) D₂ अपृच्छन् (s.c.); T₃ गुहीत्वा
(for अगृह्णान्). M मा (for मां). —^α) G₁ परमं
(for पतितं). —After 51, D₁ ins.:

145* सर्वे जयाय धावन्ति मया लब्धोऽथ संजयः ।

इति युवाणः शैनेयो राजन्मामग्रहीत्तदा ।

52 D₁₀ om. ततो (cf. v. l. 51). D₁ om. 52-54.
') T₂ तथा (for ततो). T_{1.2} एव (for ह्व). D₁₁
D_{2.4.7} तु; D₈ तं; T_{1.2} [अ]थ (for तद्). —^δ)
D_{3.8.9} अवध्यत; D₄ अह्वयत; T₃ अवध्यत; T₄ अभ-
ज्यत (for अवध्यत). D₁ D_{2.5-7} राजानीकस्य मय्य (D₁₁
पृष्ठ)तः. —D₁₀ reads 52°-53° after 50°. —^α)
D₈ वा (for च).

53 For the sequence in D₁₀, cf. v. l. 52. D₁
om. 53 (cf. v. l. 52). —^α) K₃ D_{2.3.12} D_{3.4.7}
अभिपिदैर्; B_{1.5} D₁₁ D_{3.9} अति; D₄ T_{3.4} G₃

प्रतिपिष्टैर्महानागैः समन्तात्पर्वतोपमैः ।
 नातिप्रसिद्धेव गतिः पाण्डवानामजायत ॥ ५३
 रथमार्गास्ततश्चक्रे भीमसेनो महाबलः ।
 पाण्डवानां महाराज व्यपकर्षन्महागजान् ॥ ५४
 अश्वत्थामा कृपश्चैव कृतवर्मा च सात्वतः ।

अपश्यन्तो रथानीके दुर्योधनमरिदमम् ।
 राजानं मृगयामासुस्तव पुत्रं महारथम् ॥ ५५
 परिन्यज्य च पाञ्चालं प्रयाता यत्र सौबलः ।
 राज्ञोऽदर्शनसंविशा वर्तमाने जनक्षये ॥ ५६

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

२५

संजय उवाच

गजानीके हते तस्मिन्पाण्डुपुत्रेण भारत ।
 वध्यमाने बले चैव भीमसेनेन संपुगे ॥ १

चरन्तं च तथा दृष्ट्वा भीमसेनमरिदमम् ।
 दण्डहस्तं यथा क्रुद्धमन्तर्कं प्राणहारिणम् ॥ २
 समेत्य समरे राजन्हतशेषाः सुतास्तव ।

C. 9. 1405
B. 9. 26. 3
K. 9. 25. 3

प्रतिवि(D₄ 'वि')द्वैर्; T₁ G₁ M 'विष्टैर्' (for 'विष्टैर्').
 Ś₁ K_{1.2} यथा (for महा-). D_{10.11} ते प्रविद्धा महानागाः.
 — °) Ś₁ K_{1.2} -प्रसंगा; G₁ -प्रविद्धा (for -प्रसिद्धा).
 K₈ D₁₁ D_{4.10.11} G₁ [गृ]व (for [हृ]व). K_{4.5} नाभि-
 प्रवि(K₅ 'मि')द्वे स्वगतिः; M_{1.3.4} अतिप्रवृत्तैः (M₁ 'विद्वै-')
 रगतिः. — After 53, M_{2.4} ins.:

146* विनिर्ययौ रथेनैव श्वेताश्वः कृष्णसारथिः ।

54 D₁ om. 54 (cf. v. l. 52). — °) D_{4-7.10} S
 रथमार्गः. K_{4.5} रथमार्गातरं चक्रे; D₃ रथानां तु गतिं चक्रे.
 — °) D₂ महाबलः. — T_{3.4} G_{1.3} om. (hapl.) 54^a-56^b.
 — °) D_{10.11} G₂ M_{1.2} व्यपकर्षन् (for व्यप°). G₂
 नवान् (for महा-).

55 For the sequence in D₁, cf. v. l. 51. T_{3.4}
 G_{1.3} om. 55 (cf. v. l. 54). — °) B_{4.5} शात्वतः;
 D₁ यादवः (for सात्वतः). — °) K_{3.4} D_{1.4} अरिदम
 (D₄ 'मौ'); G₂ M अमर्षणं (for अरिदमम्). — D₁₁
 reads 55^a-56^b followed by repetition of 55^a
 marg. — °) K₂ corrupt. D₄ राजानो. — °) D₄
 -रथाः; D₈ -बलं (for -रथम्).

56 T_{3.4} G_{1.3} om. 56^{ab} (cf. v. l. 54). D₁ om.
 56. D₁₁ reads 56^{ab} followed by repetition of
 55^{ad} on marg. — °) K₃₋₅ D₆ पांचालान्; B D₂₋₅.
 1. 9-11 T_{1.3} M₁ पांचाल्यः. K₃ राजानो मृगयामासुः (cf.

55^a). — °) K₃ M_{3.4} प्रयातो. D₁₁ याता यत्र च
 सौबलः. — °) T₃ G₁ M_{1.2.4} राजादर्शनः; G₂ M₃
 राजद° (for राज्ञोऽद्°). D₄ -संविज्ञा; T₂ -संदिग्धा;
 T_{3.4} -संविज्ञो (for 'ज्ञा). — °) D₁₁ वर्तमान- (for 'ने).

Colophon om. in D₁. — Adhy. no. (figures,
 words or both): B₅ D₁₀ S 25; D₁₁ 23, D₄ 24
 (as in text); D₁₁ 26. — Śloka no.: K₅ D₁₁ 60.

25

1 °) D₃ राजानीके (for राजा°). T_{3.4} G_{1.3} राजन्
 (for तस्मिन्). — °) D₂ बले; T₄ च ते (for बले).
 T G_{1.3} राजन् (for चैव). — °) T_{1.2.4} G M सर्वशः;
 T₃ पूर्वभिः (for संयुगे).

2 °) D₁₀ चरन्तश् (for चरन्तं). D₅ तु (for च).
 D₃ ततो; D₈ यथा (for तथा). S विचरन्तम् (G_{1.3} °तं
 प्र)पद्याम (G_{1.3} °मि; M₄ °मो). — °) D_{1.6} अरि-
 दमः; S रणाजिरे (for अरिदमम्). — °) S (except
 G₁) हव (for यथा). — °) M कालं प्राणांतकारिणं.

3 °) G₃ सत्येन (for समेत्य). T_{1.4} G_{1.3} M सहिता;
 T₂ स महा-; T₃ [आ]परिता; G₂ [आ]पततो (for समरे).
 D_{2.5.7} समरेभ्येत्य राजेन्द्र. — °) T₃ हताः शेषाः; G_{1.3}
 अशेषाश्च (for हतशेषाः). — °) D₂ अदृष्टमाने (sic);
 D₁₀ अदृष्टमान-; K₃ T₃ कौरव्य. — °) D₁₁ om. पुत्रे. T₁

C. 9. 14G3
B. 9. 26. 3
K. 9. 25. 3

अदृश्यमाने कौरव्ये पुत्रे दुर्योधने तव ।
सोदर्याः सहिता भूत्वा भीमसेनमुपाद्रवन् ॥ ३
दुर्मर्षणो महाराज जैत्रो भूरिवलो रविः ।
इत्येते सहिता भूत्वा तव पुत्राः समन्ततः ।
भीमसेनमभिद्रुत्य रुरुधुः सर्वतोदिशम् ॥ ४
ततो भीमो महाराज स्वरथं पुनरास्थितः ।

नृपे; T₂₋₄ G_{1.3} M₁ नृप (for तव). --^a) B (except B₂) D_{8.9} G₂ सोदराः; D_{2.1.7} सौदर्याः; D₃ ते वर्यः; D₃ सौदर्यै- (for सोदर्याः). K₂ repeats from सहिता up to महाराज (in 4^a) after इत्येते (in 4^a). D₃ भूता. —^c) B D_{2.3.5-10} अभिद्रु (B_{1.5} 'द्रु) वन्; D₁₁ अभी- तवत् (for उपाद्रवन्). — After 3, T G ins.:

147* श्रुतवान्संजयश्चैव जयत्सेनः श्रुतान्तकः ।

दुर्विमोचनकश्चैव तथा दुर्विषहो बली ।

[(L. 1) T₁ G₁ श्रुतवां (for 'वान्). G₃ श्रुतवांय सुजा- तश्च (for the prior half). T₄ om.; G₂ तथा दुर्वि- षहोरिहा (for the post. half). — (L. 2) T₁ om. the prior half. T₃ दुर्मर्षणकरश्च (for दुर्विमोचनकश्च). G₂ दुर्वेषणो (for दुर्विषहो). G₃ बलिः (for बली).]

On the other hand, M_{2.4} ins.:

148* श्रुतवर्मा श्रुतर्वा च सुजातो दुर्विमोचनः ।

4 For the repetition in K₂, cf. v. l. 3. B₁ reads 4^a twice. —^a) D_{5.7} दुर्वेषणो (for दुर्मर्ष). B_{1.2.4} (both times). D₁₁ D_{8.9.11} श्रुतातश्च; B₂ श्रुतायुश्च; D₃ सुताश्च (sic); G₃ M₂ दुर्वेषणो (for महाराज). Ś₁ K_{1.2} (both times). 3-5 दुर्वेषणो महा- बाहुर्; M_{1.3.4} दुर्मर्षणपुरोवास्ते. —^b) D₁₀ जैत्रो; T₃ चैत्रो (for जैत्रो). Ś₁ K हविः; T_{1.2} [S]नलः; T₃ रयः; G₂ रथी; G₃ [S]नृणः (for रविः). D_{12.13} D_{2.5.7} श्रु (D_{5.7} श) तायुश्च महाबाहुः (D₂ 'ळः); D₆ कर्णो दृढदयो रथी. — After 4^b, B D_{11.12.13} (marg.) D_{2-4.5} (marg.; orig. after 150*). 8-11 ins.:

149* जयत्सेनः सुजातश्च तथा दुर्विषहोरिहा ।

[B_{1.4} D₅ (marg.). 9 जयसेनः; D₆ दुर्वेषणः (for जय- त्सेनः). D_{11.12} D_{2.5} (orig.). 7 श्रु (D₁₁ D₅ [inf. lin.] सु) जातश्च; D₈ सुजातश्च (for सुजातश्च). D_{8.9} दुर्विषहो. D_{11.12} D_{2.5} (orig.). 7 जैत्रो भूरिवलो (D₂ 'ळो) रविः (D_{11.12} हविः) (= 4^b) (for the post. half).]

--- B D₁₃ D_{2.3.5} (line 1 on marg.). 8-11 cont.:

मुनोच निशितान्वाणान्पुत्राणां तव मर्मसु ॥ ५
ते कीर्यमाणा भीमेन पुत्रास्तव महारणे ।
भीमसेनमपासेधन्प्रवणादिव कुञ्जरम् ॥ ६
ततः क्रुद्धो रणे भीमः शिरो दुर्मर्षणस्य ह ।
क्षुरप्रेण प्रमथ्याशु पातयामास भूतले ॥ ७
ततोऽपरेण भट्टेन सर्वावरणभेदिना ।

150* दुर्विमोचननामा च दुर्वेषणस्तथैव च ।

श्रुतर्वा च महाबाहुः सर्वं युद्धविशारदाः ।

[(L. 1) D₁₀ दुर्विमोचनः श्रुतर्वा (for the prior half). — D₅ reads line 2 after 4^a. — (L. 2) D₅ श्रुतर्वा (for श्रुतर्वा). D₁₃ श्रुतर्वा नो महाबाहुः (for the prior half). D₁₃ जैत्रो भूरिवलो हविः (cf. 4^b) (for the post. half).]

— After the above, D₅ (orig.) ins. 149*. — D₅ reads 4^a on marg. —^a) Ś₁ K D_{1.8.10} अन्ये च (for इत्येते). D₃ संहता (for सहिता). D₄ पुने चान्ये च सहितास्. — K₂ om. (hapl.) 4^a-5^a. —^c) K_{1.5} T₂ दिशः (for दिशम्).

5 K₂ om. 5^a (cf. v. l. 4). D₅ om. 5^a-6^a. —^a) D₁ गजानीकं (for महाराज). —^b) K₁ स रथं; T₂ सुरथं. D₁₁ धैर्यमालम्ब्य सुस्थितः; D₁ हत्वा स्वरथमास्थितः. —^c) B₁ वर्मसु; B₅ वर्मसु (sic) (for मर्मसु).

6 D₅ om. 6^a (cf. v. l. 5). —^a) G₁ तैः (for ते). D₁ हन्यमाना; G₂ कीर्यमाणा (for कीर्यं). M₂ om. from भीमेन up to मपासेधन् (in 6^a). —^b) D₅ पुत्र- स्तव; D₁ तव पुत्रा (by transp.); D₆ ततो भीमो. —^c) Ś₁ K₁ अपा**; K₂ उपाद्रुत्य; K₃ D_{3.4.6.10.11} उपा (D₁ समा) सेदुः; K_{1.5} B_{1.5} D₅ T₃ उपामेधन्; D₈ T₁ G₁ (also as in text) M अवा (D₈ 'था) सेधन्; T_{2.8} अवासेधन्; G₂ अथासीदन् (for अपामेधन्). —^d) Ś₁ K₁ हुमा*; K₁ D_{3.4} T_{1.2} प्रपाताद्; K₃ हुमाम्; K₅ प्रपाणाद्; B₁ प्रवाणाद्; B_{1.5} D₁₁ D_{2.5.8.10} प्रवाणा- (D₁₀ 'ना) द्; T₈ G₂ प्रतोदैर्; T₄ G_{1.8} प्रवाताद्; G₃ (gloss: जलाशयाद्) प्रपानाद् (for प्रवणाद्). K₂ ***सिव कुञ्जरं. — For 6^a, D_{1.7} (marg.) subst.:

151* भीममेव समाजघ्नः स्मरन्तं पूर्वकिंलिखन् ।

[D₁ स्मरन्तः.]

7 ^a) G₂ क्षुरप्रेण (for ततः क्रुद्धो). —^b) B₃ D_{5.7} दुर्वेषणस्य. D₅ शिर उग्रायुधस्य च; S (except T_{1.2}) दुर्मर्षणशिरोहरत् (T₈ 'रो महव; G₁ 'रोहर; G₂ 'रो-

श्रुतान्तमवधीर्भीमस्तव पुत्रं महारथः ॥ ८
जयत्सेनं ततो विद्धा नाराचेन हसन्निव ।
पातयामास कौरव्यं रथोपस्थादतिदमः ।
स पपात रथाद्राजन्भूमौ तूर्णं ममार च ॥ ९
श्रुत्वा तु ततो भीमं क्रुद्धो विव्याध मारिष
शतेन गृध्रवाजानां शराणां नतपर्वणाम् ॥ १०
ततः क्रुद्धो रणे भीमो जैत्रं भूरिबलं रविम् ।

श्रीनेतांस्त्रिभिरानर्हद्विषाग्रिप्रतिमैः शरैः ॥ ११
ते हता न्यपतन्भूमौ स्यन्दनेभ्यो महारथाः ।
वसन्ते पुष्पशबला निकृता इव किंशुकाः ॥ १२
ततोऽपरेण तीक्ष्णेन नाराचेन परंतपः ।
दुर्विमोचनमाहत्य प्रपयामास मृत्यवे ॥ १३
स हतः प्रापतद्भूमौ स्वरथाद्रथिनां वरः
गिरेस्तु कूटजो भयो मारुतेनेव पादपः ॥ १४

C. 9. 14/7
B. 9. 26. 17
K. 9. 25. 15

च्छिनत्; M₁ 'रोधरं'. — ^d) D₂ T₂ भूतले. — After 7, D₄ reads 8^{cd}.

8 D₂ om. (hapl.) 8-10. M₂. 4 read 8 after 10. After 8^a, D₃ reads 10^a-11^b. D₁. n₂ om. 8^b-10^c. D₃ om. 8^b. D₁₀ repeats 8^b after 13^b. — ^b) K₃ D₃. s. 9 सर्वाभरण-. — M₂ om. 8^{cd}. D₃ reads on marg. 8^c-9^b. D₄ reads 8^{cd} after 7. The portion of the text from 8^c up to 20^b is written *sec. m.* in D₅. — ^c) K₄ सुबाहुम्; K₅ सुबाहम्; D₄. 7 (marg.) जयंतम्; D₃ सुतारम्; D₄ सुनाभम्; D₇ (orig.) शतायुम् (for श्रुतान्तम्). D₅ तत्र (for भीमम्). T₃. 4 G₂. 8 अवधीत्ताव (T₃ 'च्छांत'कं भीमम्; G₁ अवधीच्छ्रुतांतकं भीमम् (hypermetric); M (M₂ om.) अवधीच्छ्रुतकर्माणं. — ^d) K₄. 5 B D₃ D₅-9 T₁. 2 -रथः; D₃. 3 -बलं; M₁. 3. 4 -रणे (for -रथः).

9 D₁. n₂ D₂ om. 9 (cf. v. l. 8). D₃ reads 9^{ab} on marg. — ^a) K₄. 5 D₃. 9 जयत्सेनं; M₁ 'त्सेनस्'. D₃ तथा (for ततो). B₁ reads from विद्धा up to ततो (in 10^a) on marg. D₃ हत्वा (for विद्धा). — ^b) K₃ D₁. 8 M₂ कौरव्यः; B₂. 3 T G M₁. s. 4 कौरव्यो (for 'वर्मा'). — ^c) K₄ D₃ D₁ G अतिदमः; D₅ 'दमं'. — ^d) K₁. 2 om. 9^c-10^b. D₃ om. 9^a-10^c. — ^e) K₃ ततो (for रथाद्). S (except T₁. 2) तूर्णं (for राजन्). — ^f) S (except T₁. 2) राजन् (for तूर्णं). M₁ महारथः (for ममार च).

10 D₁. n₂ om. 10^{abc}; D₂ om. 10 (for both, cf. v. l. 8). S₁ K₁. 2 om. 10^{ab}; D₃ om. 10^{abc} (for both, cf. v. l. 9). B₁ reads up to ततो on marg. — ^a) K₃ D₁. 5 T₂. 3 G₂ श्रुतवांस्तु (D₁ 'श्रु'; D₅ 'स्तं'). K₄. 5 श्रुतपर्वः; D₃. 4 सुप (D₃ 'त'र्वा तु; D₇ श्रुतावर्तस्; D₈ श्रुतबाहुस्; M 'वर्मा' (for 'र्वा तु). — ^b) B (except B₂) D₅. s. 9. 11 ते सुतः; T₄ भारत (for मारिष). — ^c) K₄. 5 स तेन; G₈ शितेन (for शतेन). D₁ T₄

G₁ M गृध्रपत्राणां; D₃. 4 T₂ 'राजानां; D₉ गार्धवाजेन; D₉ T₃ G₂ गार्धपत्राणां; D₁₀ गद्यवातानां (sic); G₃ पत्रगृध्राणां (for गृध्रवाजानां). — D₃ reads 10^a-11^b after 8^c. — ^d) D₁ D₁₀ शरेण न (D₃ 'णान-; D₁₀ 'णात्'तपर्वणा; D₄ संक्रुद्धस्ततयस्तथा (sic). — After 10, M₂. 4 read 8.

11 For the sequence in D₃, cf. v. l. 10. — ^a) D₄ बलिं रणे (for रणे भीमो). — ^b) D₃ corrupt. D₁ जने (for जैत्रं). B₂ *नि-; G₂. 8 भूमि- (for भूरि-). S₁ K₁. s-8 D₁ हरिं; K₂ हरं; T₂ ददं; T₃. 4 G₈ रथं; G₂ रथी (for रविम्). D₅ जैत्रं भूरि* * * * *; D₉ कर्णं कुंडाशिनं ददं. — ^c) D₄ corrupt. D₅ श्रीतच्छिनत्रिभी राजन्. — D₉ om. 11^a-14^c.

12 D₂ om. 12 (cf. v. l. 11). — ^a) K₄. 5 D₃ न्यपतद् (sic); D₄ अपतन्; T₄ स्स पतन्. — After 12^b, K₄ reads for the first time, repeating it in its proper place, 13^a, followed by a repetition of 12^b. — ^c) T₃ तपति (for वसन्ते). K₄ B₂ D₃. n₂ D₃. 4. 8 -सबला. — ^d) K₄. 5 D₃. s. 10 निकृता; D₄ पुष्पिता (for निकृता).

13 K₄ reads 13^a for the first time after 12^b, followed by a repetition of 12^b. D₂ om. 13 (cf. v. l. 11). — ^a) D₃. 7. 10. 11 सल्लेन; S (except T₁. 2) क्रुद्धस्तु (for तीक्ष्णेन). — ^b) D₃ क्षंतकेन; D₅ मल्लेन च; D₁₀. 11 तीक्ष्णेन च (for नाराचेन). K₄. 5 B₂ D₁ D₅. 7-10 T₃ G₁. 8 M₁ परंतपः; D₁ तवात्मजं (for परंतपः). — After 13^b, D₁₀ repeats 8^b. — ^c) D₁ D₇ श्रुतावर्त समाहत्य; D₁ दुर्विमोचं समा. — ^d) B₁ प्रेरयामास (for प्रेष).

14 D₂ om. 14^{abc} (cf. v. l. 11). — ^a) D₃ चाप-तद् (for प्रा). — ^b) D₁₀ om.; M₂ वर (for वरः). — ^c) T₄ गिरौ (for गिरेस्). D₁ च (for तु). S₁ K₁-3 कूटजो; D₁ D₉ कूटजो; T₈ lacuna; T₄ ककुभो

C. 9. 1418
B. 9. 25. 15
K. 9. 25. 16

दुष्प्रथमं ततश्चैव सुजातं च सुतौ तव ।
एकैकं न्यवधीत्संख्ये द्वाभ्यां द्वाभ्यां चमूमुखे ।
तौ शिलीमुखविद्वाङ्गौ पेततू रथसत्तमौ ॥ १५
ततो यतन्तमपरमभिचीक्ष्य सुतं तव ।
भल्लेन युधि विन्याध भीमो दुर्विषहं रणे ।
स पपात हतो बाहात्पश्यतां सर्वधन्विनाम् ॥ १६
दृष्ट्वा तु निहतान्नावृन्वहूनेकेन संयुगे ।
अमर्षवशमापन्नः श्रुत्वा भीममभ्ययात् ॥ १७
विक्षिपन्सुमहच्चापं कार्तस्वरविभूषितम् ।

(for कूटजो). T वृक्षो (for भस्मो). K_{3.5} गिरेस्तु कूटजा
भस्मा; G गिरे: (G₃ 'रौ') ककुद (G₂ ककुदि; G₃ कुसुद) जो
वृक्षो; M गिरे: कूटान्महान्भस्मो. —^a) D_{1.5} T₄ [पु]व
(for [ह]व). K_{1.5} D₂ पादपा; D₁ पावक; T_{1.3} G
पातित: (for पादप:).

15 ^a) D_n D_{2.7} दुष्प्रथमं. K₂ तव सुतं (for तत-
श्चैव). —^b) D₈ corrupt. K_{4.5} सुभ्रातं; D_n D₂.
7.10 सुजातश्च (for 'तं'). S₁ K D_{1.3.6.10.11} G₂ सुतं;
D_n सुतस; D₂ सुतैस् (for सुतौ). D₄ सुजातस्तु सु-
तस्तत: — S₁ K_{1.2} om. (hapl.) 15^c-16^b. —^c) K₃
D_{1.3.4.6.10.11} न्य (D₈ सु; D₄ न्य) हतव; D₇ खव-
धीत्; T₁₋₃ G₁ हव; T₄ G₂ अव; G₃ सोव (for
न्यव). T₁ G_{2.3} संख्ये. M₂₋₄ एतावपि वर्षोत्संख्ये. —^d)
K₅ om. (hapl.) one द्वाभ्यां. B₂ M शिलीमुखै; D₈
चमूमुखं; T G महाबल: (for चमूमुखे). —^e) K₄
शिलामुख; D₈ शिलो (for शिली). T_{1.2.4} G₃ M
-नु (M -तु) ज्ञांमौ; T₃ G₂ -भिज्ञांमौ. —^f) K_{4.5}
नरसत्तमौ; D_n D₁ T_{1.4} G_{1.2} रथि (for रथ). M₈
युगपत्पेततू रथात्.

16 S₁ K_{1.2} om. 16^{ab} (cf. v. l. 15). D₁ om. 16.
—^a) D₄ corrupt. B D_{8.9} पतनम्; D₃ जपतं; T₄
[5] भिजातम्; G₂ यातं तम् (for यतन्तम्). K₁ D₇
अपर; K₅ D_{8.4.10.11} समरे (for अपरम्). —^b) D_n
D₈ अभीवी (D₈ 'वे' क्ष्य. D_n D₃ सुत (D₃ 'ता' स्तव;
T₄ परंतप: (for सुतं तव). —^c) S₁ K_{1.2} युधि संजग्ने;
K₃ B₂ D_{3.10.11} पातयामास; K_{4.5} D₆ पोथयामास;
B_{4.5} प्रविन्याध (submetric); D₈ प्रविनिन्याध (for
युधि वि). —^d) K₃ corrupt. T_{2.3} भूमौ (for भीमो).
D₂ दुर्विषमं; D₆ भीमबलं; D₈ दुर्विषहं (for 'वह').
—^e) K_{2.4} ततो बाहात्; B₂ D₄ T G रणे राजन्; D₆
रथोपस्थात्; M रथाद्राजन् (for हतो बाहात्). —^f)

विसृजन्सायकांश्चैव विपाप्रिप्रतिमान्वहन् ॥ १८
स तु राजन्धनुश्छित्त्वा पाण्डवस्य महामृधे ।
अथैनं छिन्नधन्वानं विंशत्या समवाकिरत् ॥ १९
ततोऽन्यद्वनुरादाय भीमसेनो महारथः ।
अवाकिरत्तव सुतं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २०
महदासीत्तथोर्युद्धं चित्ररूपं भयानकम् ।
यादृशं समरे पूर्वं जम्भवासवयोरभूत् ॥ २१
तयोस्तत्र शरैर्मुक्तैर्यमदण्डनिभैः शुभैः ।
समाच्छन्ना धरा सर्वा खं च सर्वा दिशस्तथा ॥ २२

G_{1.2} मिपतां (for पश्यतां).

17 ^a) D₁ च; D₈ ते; T₁ वि; M₈ om. (for
तु). D₅ निहितार. —^b) T₁ एकोपि (for एकेन).
—^c) D_{2.7} तव पुत्रो (D₇ अथ कुद्धो) महाराज. —^d)
K_{3.4} D_n D_{1.5.7} (orig.) M₈ श्रुतवान्; D_{1.7} (marg.)
T₃ G₂ सुपर्वा (T₈ 'र्वो') (for श्रुत्वा). D₃ अभ्यगात्.

18 D₁ om. 18^{ab}. —^a) B_{1.3-5} D_{6.8.9} विक्षिप्य
(for 'पत्'). D₃ T_{1.2} तु (for सु). —^b) K₂ कांत-
स्वर (for कर्तं). —^c) D₁ व्यसृजत्.

19 ^a) D₆ च (for तु). —^b) D₁ दृष्ट्वा तं (for
अथैनं). —^c) D₁ शतेन; D₆ विंशता (for 'स्या').

20 D_{n1.2} om. (hapl.) 20; D_{n3} reads the same
on marg. —^a) T₃ G अथ; T₄ तथा (for ततो).
D_{n3} [5] न्य- (for अन्यद्). —^b) K₂ महारथं; B₈
D_{1-7.10.11} S (except T_{1.2}) महाबल: (for 'रथ:').
—^c) D₇ अवाकिरत्.

21 ^a) D₁ तदामीनु (for महदासीत्). K₁ M_{2.4}
ततो; M₈ तदा (for तयोर्). —^b) K₃ भयावहं.
— D₁ om. 21^{cd}. —^c) M₈ यादृशे (for 'शं'). D₁
संयुगे; T₈ समरं. K₂ पूर्णं (for पूर्वं). G यादृश: समर:
पूर्वं. —^d) K₂ D_{2.5.7} हव; K₈ D_{10.11} युधि; K_{4.5}
D₁ विभो; B_{1.3-5} D_n D_{3.9} M₂₋₄ यमौ; B₂ मृधे;
D₆ विमु (for अभूत्).

22 ^a) M₈ ययोस् (for तयोस्). D₄ यत्र; T₂ तु
स (sic) (for तत्र). D_{n3} D_{3.10.11} शितैर् (for शरैर्).
D₄ युक्तैर् (for युक्तैर्). —^b) D₃ -रुद्र: (for -दण्ड:).
K_{1.5} B₂₋₅ D_n D_{2.7} T_{1.2} M₂₋₄ शितैः; B₁ D_{3.8-11}
M₁ शरैः; D_{4.5} सितैः; T_{3.4} G मृधे (for शुभै:).

ततः श्रुतर्वा संकुद्धो धनुरायम्य सायकैः ।
 भीमसेनं रणे राजन्वाहोरसि चार्पयत् ॥ २३
 सोऽतिविद्धो महाराज तव पुत्रेण धन्विना ।
 भीमः संकुक्षुमे क्रुद्धः पर्वणीव महोदधिः ॥ २४
 ततो भीमो रुषाविष्टः पुत्रस्य तव मारिष ।
 सारथिं चतुरश्वाश्चान्वाणैर्निन्ये यमक्षयम् ॥ २५
 विरथं तं समालक्ष्य विशिखैर्लोमवाहिभिः ।
 अवाकिरदमेयात्मा दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ २६
 श्रुतर्वा विरथो राजन्नाददे खड्गचर्मणी ।

अथास्याददतः खड्गं शतचन्द्रं च भानुमत् ।
 क्षुरप्रेण शिरः कायात्पातयामास पाण्डवः ॥ २७
 छिन्नोत्तमाङ्गस्य ततः क्षुरप्रेण महात्मनः ।
 पपात कायः स रथाद्भुजधामनुनादयन् ॥ २८
 तस्मिन्निपतिते वीरे तावका भयमोहिताः ।
 अभ्यद्रवन्त संग्रामे भीमसेनं युयुत्सवः ॥ २९
 तानापतत एवाशु हतशेषाद्बलार्णवात् ।
 दंशितः प्रतिजग्राह भीमसेनः प्रतापवान् ।
 ते तु तं वै समासाद्य परिववुः समन्ततः ॥ ३०

C. 9. 1455
B. 9. 26. 35
K. 9. 25. 33

— °) D3 M3 समाच्छिन्ना. D2. 5. 7 दिशः (for धरा).
 D2. 7 सर्वाः. D9 समाच्छिन्नां धरां सर्वाः; T3 अथैनं छिन्न-
 धन्वानं. — °) D2 च वै वि-; D10. 11 दिशो वै (for च
 सर्वा). D3 दिशश्च विदिशस्तथा; D1 S (except T1. 2)
 न प्र(D1) प्राज्ञायत किंचन (D1 संयुगे). — For 22^{50d},
 D1 subst.:

152*

अवच्छिन्ना धराभवत् ।

23 °) D1. 7 (marg.). T3 G3 सुपर्वा; D5. 7 (orig.)
 श्रुतायुः (for श्रुतर्वा). K3 श्रुतवांस्तु ततः क्रुद्धो. — °)
 K2. 1 B D (except D1. 1) आदाय; K3 यस्य च (for
 आयस्य). B4 D10 सायकैः; M1 रथैः (for सायकैः).
) M3 रथे (for रणे). D1 T3. 1 G2. 3 M तूणं
 (for राजन्). °) S1 K1. 3 B D1 चार्पयत्.

24 °) D1 स नु; D2. 13 स्मृति- (for सोऽति-).

°) D1 पुत्रेण तव (by transp.). — °) K4 प्रकु-
 क्षुमे; D2. 13 स नु; G3 संकुक्षुमितः (for संकुक्षुमे).
 B1. 1. 5 D8. 9 क्षुब्धः (for क्रुद्धः).

25 °) D1 भीमसेनो (for ततो भीमो). D3 ततोति-
 मानुपो विष्टः. — °) D1 S (except T1. 2) तव पुत्रस्य
 (by transp.); D3 सुतस्य तव. D2. 5. 7 पश्यतः; D1
 T1. 2 भारत (for मारिष). — °) T1. 2 [s]धांश्च (by
 transp.); T3. 1 G [s]प्यश्वाङ्; M वाहान्. K4. 6
 सारथिं चतुरश्वांश्च. — °) K2. 3 B6 D6. 7. 10. 11 T1. 2 शरैर्
 (for बाणैर्). D1 समालक्ष्यं.

26 D1 om. 26. — °) K5 तमालक्ष्य; T3 G समा-
 लोक्ष्य (for 'लक्ष्य'). — °) K4 D2 D5. 10 विशिषैर्;
 D3 'तैर् (for 'खैर्'). D3 -वाजिभिः; T1-3 G
 -वापिभिः (for -वाहिभिः). — °) D9 अपाकिरद्. — °)
 D2 (marg.; orig. as in text) पीडयन् (for दर्शयन्).

24

27 °) D3 D5. 7 श्रुतवान्; D1 T3 G2 सु(T3 स)-
 पर्वा; D3. 4 सुतर्वा (for श्रु). — °) D9 जग्राह (for
 आददे). D1. 4 षड्-; M3 -वर्मणी. — °) D4 T4 G1 M
 तस्याथ; T1 तस्य च (for अथास्य). D4 षड्. T2
 अथादत्त ततः खड्गं; T3 तस्यादादधतः खड्गं; G2 विव्या-
 धाय ततः खड्गं; G3 तस्याददधयादौ तं (sic). — °) D3
 om. च. G2 चर्म वै चंद्रभानुमत्. — °) D8 अपाहरत
 पाण्डवः.

28 D1 om. 28. D3 om. 28-29. — °) K1-8
 मिन्नोत्तमाङ्गस्य. S1 K1. 3 तदा; M1 पुनः (for ततः).
 T3. 4 G M2-1 क्षुरप्रेण हते (T1 हते; G3 मृते) तस्य.
 — °) T3. 4 G उ(G लु)त्तमाङ्गे (for क्षुरप्रेण). S1 K1.
 2. 4 D1 D5. 10. 11 G महात्मना; D1 'रथः (for 'स्मनः).
 — °) D1. 13 D2. 1 T2 सु; D7 T3 G3 M स्व- (for
 स). °) K1 अनुनादयन्; D4 'दयः (for 'दयन्).

29 D3 om. 29 (cf. v. 1. 28). T1 om. (hapl.)
 29^a-30^a. — °) D3 तस्मात् (for तावका). G3 -मोहि-
 तान्. — K3 om. 29^a. — °) D1 अभ्यद्रवन्त; D2 अभि-
 द्रवन्त; D1 अभ्यद्रवन्त (for 'द्रवन्त). M अभ्यद्रवन्तु-
 संकुद्धा. — °) D1. 8 भीमसेने; D10 M1. 3 'सेन- (for
 'मेन). T1. 3 G1 युयुत्सया; M जि(M1. 3 -जि)धांसया
 (for युयुत्सवः)

30 T1 om. 30^{50d} (cf. v. 1. 29). K4. 6 D1 om.
 30. D3 repeats 30^{50d} after 30. — °) M आद्रवत
 (for आपतत). D10 एवाह; T3 G1. 2 'जौ (for 'शु).
 — °) D3 हतशेषः; S 'शेषान् (for 'षाद्). T1. 2 बला-
 र्णवान्; T3 G महाबलान्; M1 बलादिव; M2-3 बला-
 न्वितान् (for 'र्णवात्). D1 D2. 7 हतशेषबलां (D2 'कां)-
 स्तु तान्; D3 'पा महाचमूः. — °) K1 T2 G2. 3 M

C. 9. 1436
P. 9. 26. 35
K. 9. 25. 34

ततस्तु संवृतो भीमस्तावकैर्निशितैः शरैः ।

पीडयामास तान्सर्वान्सहस्राक्ष इवासुरान् ॥ ३१

ततः पञ्चशतान्दत्त्वा सवरूथान्महारथान् ।

जघान कुञ्जरानीकं पुनः सप्तशतं युधि ॥ ३२

हत्वा दश सहस्राणि पत्नीनां परमेषुभिः ।

वाजिनां च शतान्यष्टौ पाण्डवः स विराजते ॥ ३३

भीमसेनस्तु कौन्तेयो हत्वा युद्धे सुतांस्तव ।

मेने कृतार्थमात्मानं सफलं जन्म च प्रभो ॥ ३४

तं तथा युध्यमानं च विनिघ्नन्तं च तावकान् ।

ईक्षितुं नोत्सहन्ते स्म तव सैन्यानि भारत ॥ ३५

विद्राव्य तु कुरुन्सर्वास्तांश्च हत्वा पदानुगान् ।

दोर्भ्यां शब्दं ततश्चक्रे त्रासयानो महाद्विपान् ॥ ३६

हतभूयिष्ठयोधा तु तव सेना विशां पते ।

किञ्चिच्छेषा महाराज कृपणा समपद्यत ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

दंसितः; D₃ दंडितः; D₄ 9-11 दंशितान् (for 'तः').
—^a) D₉ तं तु; M₃ 4 केतुं (for ते तु). S₁ K₁-3
transp. तं and वै. — After 30, D₆ repeats 30^{ad}.

31 ^b) S₁ K₄ 5 B₁ D₁ 3. 6. 7. 10. 11 T₃ 4 तावकान्
(for 'कैर'). D₄ T₃ G M निशितेषुभिः (for 'तैः शरैः').
—^a) B₅ [अं]वरान् (for [अ]सुरान्).

32 ^a) K₄ 5 D₁ M पंचा (D₁ M 'च' शतं. — D₂ om.
32^{ad}. —^b) D₁ कारुषाणां; M कुद्वरूपान् (for सवरू-
थान्). D_n सरथान्सपदानुगान्. —^a) T₄ सप्त शतान्.

33 ^a) K₃ D₄ 10. 11 शत (for दश). —^b) T₃ G
पत्नीनां निशितैः शरैः; T₄ पदातीनां शितैः शरैः. —^c)
M₁ तु (for च). —^a) K₃-5 B D_n 1. n₂ D₂ 5-9 T G
स (for स्म). S₁ K₁-3 व्य (K₃ विराजत. D₁ पाण्डवो
विराजत इ.

34 ^a) D₄ च (for तु). —^b) D_n D₂ 5. 7 युधि;
S (except T₁ 2) राजन् (for युद्धे). —^a) D₂ 7 स-
फलं; T₄ स तत्र (for सफलं).

35 D₁ om. from 35 up to the end of the adhy.
including colophon. —^a) K₂ युधिमानांश्च (sic);
D₃ 10 युध्यमानः (for 'नं'). K₄ 5 D₄ तु; B (except
B₄) D₈ 9 वै (for च). —^b) M₂-4 तु (for च).
D₈ तिष्ठतं तावकाग्रणे. — K₂ repeats 35^{ad} after 36^b.

—^c) T₂ M₃ रक्षितुं (for ई'). D₄ नोदीक्षितुं शकुबंध-
—^d) B D_n D₂ 1. 7-9 मारिष (for भारत). K₄ 5 D₆
तव सैन्या ज (K₃ 'न्याज' नाधिप; D₃ 10 T G तव सैन्या
(G₁ 3 'न्ये' नराधिपा; (D₃ T₃ G₂ 'प'); D₄ तावका
भरतर्षभ; M तव सैन्ये महारथाः.

36 D₁ om. 36 (cf. v. l. 35). —^a) D₆ corrupt.
D_n D₂ 2. 5. 7. 10. 11 T₃ 4 G₂ च; D₄ स (for तु). T₃
हत्वा (for सर्वांस्). —^b) K₂ कृत्वा (for हत्वा). B₂
महारथान् (for पदानुगान्). — After 36^b, K₂ repeats
35^{ad}. K₃ om. 36^c. —^c) D₂ 3 शब्दस्. D₄ S
(except T₁ 2) महत् (for ततश्च). —^d) D₂ त्राय-
यंतो; D₄ त्रासमानो; T₁ 3 त्रासयानो (for त्रास'),
D_n D₅ 7 महारथान्; D₁ हयावृष्टान्; T₃ G M हय-
द्विपान् (for महा').

37 D₁ om. 37 (cf. v. l. 35). —^a) D₄ T₁ M₁
योधास्; M₂-4 योधा (for योधा). G₂ सा (for तु).
D₉ हतभूयिष्ठयात्तुनां (sic). —^b) M₁ हत- (for तव).
D₄ S (except T₁ 2) महारणे (for विशां पते). —^c)
K₄ 5 किञ्चिच्छेषं. —^d) K₁ D₁₀ 11 कृपणं. M दीना
सममवन्दुश.

Colophon om. in D₁. — Adhy. name: S₁ K₁-3
धातैराष्ट्रवधः; K₄ 5 धृतराष्ट्रपुत्रवधः; D₆ धातैराष्ट्रशेषवधः.
— Adhy. no. (figures, words or both): B₅ D₁₀ S
26; D_n 24; D₁ 25 (as in text); D_n (marg.)
27. — Sloka no.: K₃ 39; D_n 38; D_n 22 37.

२६

संजय उवाच ।

दुर्योधनो महाराज सुदर्शशापि ते सुतः ।
 हतशेषौ तदा संख्ये वाजिमध्ये व्यवस्थितौ ॥ १
 ततो दुर्योधनं दृष्ट्वा वाजिमध्ये व्यवस्थितम् ।
 उवाच देवकीपुत्रः कुन्तीपुत्रं धनंजयम् ॥ २
 शत्रवो हतभूयिष्ठा ज्ञातयः परिपालिताः ।
 गृहीत्वा संजयं चासौ निवृत्तः शिनिपुंगवः ॥ ३
 परिश्रान्तश्च नकुलः सहदेवश्च भारत ।

26

1 After the ref., D₁ reads 9. 24. 55, followed by 9. 24. 51 and 145*. — ^δ) B₁ D₁₀. 11 M₃-4 दुर्द-
 शीश्; D₈ ददर्श; T₃. 4 दर्शनश् (for सुदर्शश्). D₁
 तव पुत्रः सुदर्शनः. — ^ε) Ś₁ K₁ T₂ हतशेषे; M₁ शेषैर्;
 M₂-4 शिष्टैस् (for शेषौ). D₁ om.; T₂ तथा संख्ये;
 T₃ महाराज; M₁ महामात्रैर्; M₂-4 सहामात्रैर् (for
 तदा संख्ये). — Ś₁ K₁ om. (hapl.) 1^d-2^a. — ^d) D₁
 पुत्रः; T₂ आजि- (for वाजि-).

2 Ś₁ K₁ om. 2^a (cf. v. l. 1). K₂. 1. 5 D₄ G₁. 3
 om. (hapl.) 2^a.

3 Before 3, T₃. 4 G ins. श्रीभगवानुवाच. — ^a)
 T₁-3 अत्र वो (T₃ च) (for शत्रवो). K₂ बाहभूयिष्ठा;
 G₁ भरतश्रेष्ठा. — ^b) D₂. 7 परिपालिताः; T₃ G₂ वा-
 रिताः; M विनिपातिताः. — ^c) D₁₀ संजयश्. D₈ om.
 from चासौ up to योधयित्वा (in 4^e). D₂. 2. 8 T₄
 [अ]पि; D₄ [ए]व (for [अ]सौ). — ^d) D₄ प्रयाति (for
 निवृत्तः). K₂ शनिपुंगवः; D₈ शिनिपुंगवः. D₁ सात्याकिं
 संनिवर्तते.

4 D₈ om. up to योधयित्वा (cf. v. l. 3). — ^a)
 Ś₁ K₂ परिभ्रांतश्; D₉ भ्रातश्; M₂ भ्रांतं (for भ्रा-
 न्तश्). D₇ नकुलः; M₂ नकुलं. — ^b) M₂ सहदेव-
 न्. D₁ मारिष (for भारत). — D₁ om. 4^e. — ^c) K₅
 D₈ योधान्; B₂ शूरान्; B₄. 5 D₇ पार्थान्; D₄ ना-
 गान्; D₁₀ M₃ पापो (M₃ पं); G₂ बाहान्; G₃ पार्थ
 (for पापान्). — ^d) Ś₁ K₁. 4. 5 D₈ G₂ धार्तराष्ट्रान्;
 D₁₀ राष्ट्रः (for राष्ट्र). K₈ B (except B₁) D₈. 8. 2. 11

योधयित्वा रणे पापान्धार्तराष्ट्रपदानुगान् ॥ ४

सुर्योधनमभित्यज्य त्रय एते व्यवस्थिताः ।

कृपश्च कृतवर्मा च द्रौणिश्चैव महारथः ॥ ५

असौ तिष्ठति पाञ्चाल्यः श्रिया परमया युतः ।

दुर्योधनबलं हत्वा सह सर्वैः प्रमदकैः ॥ ६

असौ दुर्योधनः पार्थ वाजिमध्ये व्यवस्थितः ।

छत्रेण ध्रियमाणेन प्रेक्षमाणो मुहुर्मुहुः ॥ ७

प्रतिव्यूह्य बलं सर्वं रणमध्ये व्यवस्थितः ।

C. 9. 1450
 B. 9. 27. 8
 K. 9. 26. 8

T₄ धार्तराष्ट्रान्सहानुगान्.

5 ^a) D₈. 10. 11 T₄ G₂. 3 दुर्योधनं; D₄. 5. 7 अयोधनम्
 (for सुर्यो). K₄. 5 D₈ परित्यज्य; D₂ अभिन्नज्य;
 T₁ परिक्रम्य; T₂ अपि त्यज्य; T₃. 4 G अतिक्रम्य; M
 अभिद्रुत्य (for त्यज्य). — ^b) M₃ यत्र (for त्रय).
 D₂ यत्र; D₈ एव; M₃ ये ते (for एते). K₂ व्यव-
 स्थितं. — D₈ om. 5^e-6^b. — ^d) D₄ M₁. 3. 4 [अ]पि
 (for [ए]व). Ś₁ K₁-3 महाबलः; G₁ रथैः (for रथः).

6 D₈ om. 6^a (cf. v. l. 5). — ^a) D₈ T₃ G
 पांचालः. — ^c) D₂. 7 बलं. D₄ हित्वा. — ^d) B₂ सह
 पूर्वैः; D₈ सहस्राधैः; T₃. 4 G₃ तव (T₃ था) सर्वैः (for
 सह सर्वैः).

7 ^b) D₄ व्यवस्थिता; D₈ स्थितं. — D₁ om.
 (hapl.) 7^e-8^b; D₂ reads the same on marg. K₄
 repeats 7^a after the repetition of 8^a. — ^c) D₉
 वृत्रेण; D₁₀ क्षत्रेण (for छत्रेण). D₂. 4 ध्रियमाणेन;
 D₁₀ ध्रियमाणेन (sic). — ^d) K₅ D₂ D₃. 5. 7 T₂
 प्रेक्षमाणो (D₈ नो); D₈. 9 वाजिमध्ये; D₁₀ प्रेक्षमानो
 (for माणो). K₂ व्यवस्थितः; D₁₀ मुहुर्मुहुः (for
 हुः).

8 D₁ om. 8^a (cf. v. l. 7). K₄. 5 repeat 8^a
 after 10; D₂ reads the same on marg. — ^a) K₄. 5
 (both second time) क्षयित्वा; T₃ G₂ M₂. 4 प्रतिव्यूह्य;
 M₃ ततो व्यूह्य (for प्रतिव्यूह्य). D₇ बलं सर्वं; S (except
 T₁. 2) रणे सर्वान् (for बलं सर्वं). — ^b) S (except
 T₁. 2) यो (G₁ M यौ) ध- (for रण-). B₁. 4. 5 D₉ व्यव-
 स्थितं. — ^c) Ś₁ K₄. 5 एतं; D₁₀ एवं न (hypermetric);
 T₂ येन (for एनं). D₄ शतैर्; T₂ सितैर् (for शितैर्).

C. 9. 1450
B. 9. 27. 8
K. 9. 26. 8

एनं हत्वा शितैर्बाणैः कृतकृत्यो भविष्यसि ॥ ८
गजानीकं हतं दृष्ट्वा त्वां च प्राप्तमर्दिदम् ।
यावन्न विद्रवन्त्येते तावज्जहि सुयोधनम् ॥ ९
यातु कश्चित्तु पाञ्चाल्यं क्षिप्रमागम्यतामिति ।
परिश्रान्तबलस्तात नैष मुच्येत किल्बिषी ॥ १०
तव हत्वा बलं सर्वं संग्रामे धृतराष्ट्रजः ।
जितान्पाण्डुसुतान्मत्वा रूपं धारयते महत् ॥ ११
निहतं स्वबलं दृष्ट्वा पीडितं चापि पाण्डवैः ।

Dn1, n2 D2, 5, 7 तं ह (Dn1 हि) हत्वा निशितैर्बाणैः. — ^a)
D1, 8, 9 M3 (also as in text) भविष्यसि.

9 D1 om. 9-11. — ^a) K2 गजानेवं (for 'नीकं').
— ^b) B (except B2) D2, 3, 5, 6, 8, 9, 11 T1, 2 M3 अर्दि-
दम्. — ^c) Dn1 विद्रवन्त्येते; D4 'लेष'; T1, 2 G1
M1 [अ]भ्यतिवर्तते; T3 ह्यतिवर्तते; T4 G2 ह्यनिवर्तते
(for विद्रवन्त्येते). — ^d) D8 यावद् (for तावज्). B1
D8, 9 याहि (for जहि).

10 D1 om. 10 (cf. v. 1. 9). — ^a) T3 corrupt.
K4, 5 D3 om.; Dn च (for तु). D8 T4 G पांचालं.
D2, 5, 7 प्रयातु कश्चित्पांचाल्यः (D2 'ल्यं'); M यौधेयः क-
(M1 कै) श्रितु पांचाल्यः. — ^b) T3 पांचालो गम्यतामिति.
— ^c) Dn3 परिश्रान्तं. Dn2, n3 -व (Dn3 व) लं; D2, 7
बलश्च. K1, 5 सूतो; D2, 5, 7 चार्यं (for तात). — ^d)
Dn1, n2 [ए]तद्; Dn3 D1 T1, 2 G1, 3 M [ए]व (for
[ए]व). B1, 4, 5 Dn युध्येत; D2 युधेन (for मुच्येत).
K3 कर्हिचित्तु; K4 Dn T4 G M किल्बिषात्; D2 किल्बिषं.
D5, 7 मोक्षस्यो नैव किल्बिषी; T3 न मुच्येत च किल्बि-
षात्. — After 10, K1, 5 repeat 8^{ab}, followed by
the repetition of 7^{cd} in K4.

11 D1 om. 11 (cf. v. 1. 9). T3, 4 om. 11^a-12^b.
— ^a) K4, 5 क्षपयित्वा; D3, 10, 11 हत्वा तव (by transp.);
M2-4 एवं हत्वा. D1 बलं. D4 प्रतिव्यूह्य च स बलं.
— ^b) D6 om. (hapl.) from संग्रामे up to ध्रुवमेत्यति
(in 12°). Ś1 K1, 2 D3 धृतराष्ट्रजैः; D1 G3 'जं'.
— ^c) D8 विजितान् (hypermetric); M8 स्थितान् (for
जितान्). — ^d) D4 वपुर् (for रूपं). Dn नृपः; D2, 7
G1 M3 महान् (for महुर्). — After 11, D4 ins.:

153* यथा दैत्यचमूं हत्वा पुरा शक्रो महाबलः ।

12 T2, 4 om. 12^{ab}; D8 om. up to ध्रुवमेत्यति (for
both, cf. v. 1. 11). — ^a) K2 नियतं; G2 स हतं

ध्रुवमेत्यति संग्रामे वधायैवात्मनो नृपः ॥ १२
एवमुक्तः फल्गुनस्तु कृष्णं वचनमब्रवीत् ।
धृतराष्ट्रसुताः सर्वे हता भीमेन मानद ।
यावेतावास्थितौ कृष्ण तावद्य न भविष्यतः ॥ १३
हतो भीष्मो हतो द्रोणः कर्णो वैकर्तनो हतः ।
मद्राजो हतः शल्यो हतः कृष्ण जयद्रथः ॥ १४
हयाः पञ्चशताः शिष्टाः शकुनेः सौबलस्य च
स्थानां तु शते शिष्टे द्वे एव तु जनार्दन ।

(for निहतं). K4, 5 B1 D8 M3 सुः; D10 स्वं (for
स्व-). D2, 7 -बलं. K4, 5 B D2, 5, 7 मत्वा (for दृष्ट्वा).
— ^b) M1 पीडितश्च. D1 धृतराष्ट्रसुतो बलिः. — ^d) D8, 9
वधे (D9 'धं') च (for वधाय). T3 [अ]त्मनो (for
[अ]त्मनो). B1 Dn1 D2, 3, 6, 8 T2, 4 G1, 3 M3 नृपः;
D8 नृपं.

13 S (except T1, 2) om. 13^{ab}. B4 damaged for
13-17. — ^a) Ś1 K1, 5-5 B (B4 damaged) Dn2
D1-n फल्गुनः; K2 फल्गुनस्; Dn1, n3 पांडवस्.
D2, 5, 7 च (for तु). — ^c) D3 धार्तराष्ट्रः. K2 हताः
(for -सुताः). — ^d) Dn1 D1, 3, 7, 10, 11 T1, 2 माधवः;
T3, 4 संयुगे (for मानद). D9 भीमसेनेन मानद. — ^e)
B3 T1, 2 G1, 8 यो स्वेतो; D4 युध्येतो; M3 यावर्ता
(for यावेतात्). Dn उत्थितौ कृष्ण; D1 T1, 2, 4 G1, 3
M द्वाव (T1 अवः; T2 उपः; T3 व्याव) शिष्टौ (for
आस्थितौ कृष्ण). D1 यौ जेतौ स्थितौ कृष्ण (subn etric);
G2 एतौ द्वावशिशौ वै. — K2 repeats 13^c after 14^c.
— ^f) T3 corrupt. K1 तावद्य; D4 तौ चापि; D5
तावता (for तावद्य). Dn1 D2, 3 G1 भविष्यति.

14 B1 damaged. Before 14, T3 G2 M ins.
अर्जुनः. — ^a) D8 शल्यो (for द्रोणः). — ^b) Dn1 om.
कर्णो. D4 महुर् (for हतः). B1 D8, 9 हतो वैकर्तनस्तथा;
D1 हतः कर्णो धनुर्धरः; M3 सूतपुत्रश्च संयुगे. — ^c) K2
कृष्ण (for शल्यो). — After 14^c, K2 repeats 13^c.
K2 om. 14^d.

15 B4 damaged. — ^a) D8 हताः (for हयाः). D1
M पंचशतं. — ^b) Dn शकुनिः (for 'ने'). D2, 7 सौब-
लस्य. K4, 5 D1 ह (for च). — ^c) K4, 5 B1, 8 Dn
D2, 3, 9 T1, 2, 4 M च; D2 श्रि- (for तु). B3 गते
(for शते). D4 शतानि संदधानां हि. — ^d) D8 खेव
(for एव). — ^e) D2, 8 T2, 8 इतीनां. Dn2, n3 D4, 5, 7
तु (for च). T4 दैतिनां चैव साहसं. — ^f) D8 त्रिस-
हस्राः; D4 T3, 6 G2 M त्रिसा (T4 'स' हस्राः; T1, 2 G1

दन्तिनां च शतं साग्रं त्रिसाहस्राः पदातयः ॥ १५
 अश्वत्थामा कृपश्चैव त्रिगताधिपतिस्तथा ।
 उलूकः शकुनिश्चैव कृतवर्मा च सात्वतः ॥ १६
 एतद्बलमभूच्छेषं धार्तराष्ट्रस्य माधव ।
 मोक्षो न नूनं कालाद्धि विद्यते भुवि कस्यचित् ॥ १७
 तथा विनिहते सैन्ये पश्य दुर्योधनं स्थितम् ।
 अद्याह्वा हि महाराजो हतामित्रो भविष्यति ॥ १८
 न हि मे मोक्ष्यते कश्चित्परेषामिति चिन्तये ।
 ये त्वद्य समरं कृष्ण न हास्यन्ति रणोत्कटाः ।

तान्वै सर्वान्हनिष्यामि यद्यपि स्युरमानुषाः ॥ १९
 अद्य युद्धे सुसंकुद्धो दीर्घ राज्ञः प्रजागरम् ।
 अपनेष्यामि गान्धारं पातयित्वा शितैः शरैः ॥ २०
 निकृत्या वै दुराचारो यानि रत्नानि सौबलः ।
 सभायामहरद्भूते पुनस्तान्याहराम्यहम् ॥ २१
 अद्य ता अपि वेत्स्यन्ति सर्वा नागपुरास्त्रियः ।
 श्रुत्वा पतींश्च पुत्रांश्च पाण्डवैर्निहतान्युधि ॥ २२
 समाप्तमद्य वै कर्म सर्वं कृष्ण भविष्यति ।
 अद्य दुर्योधनो दीप्तां श्रियं प्राणांश्च त्यक्ष्यति ॥ २३

C. 9. 1467
B. 9. 27, 25
V. 9. 22, 23

त्रिसाहस्रं (for °साः). D₁ T G_{1,2} M च पत्तयः (for पदातयः). D₁ सहस्रं च पदातिनां; G₃ त्रिसाहस्रं च वतयः.

16 B₄ damaged. K_{4,5} om. (hapl.) 16^{ab}. — ^a) T₃ तदा (for तथा). — ^o) D₇ उलूकः. — ^d) K₈ तु (for च). B₅ सात्वतः.

17 B₄ damaged. — ^a) D_{2,7} बलम्. K₂ M₃ शिष्टं (for शेषं). — ^b) Ś₁ K₁₋₃ मानद् (for माधव). — D₁ om. 17^c-18^b. — ^o) M₁ transp. न and नूनं. D₄ कालो; D₇ कालाद्. Dn₁ वै; D_{3,10,11} तु (for हि). G₃ मोक्षो नूनं कालसिद्धो. — ^d) B₂ भुवि विद्यति कस्यचित्.

18 D₁ om. 18^{ab} (cf. v. l. 17). — ^a) B₂ हि; Dn_{1,2} D_{2,3,5,7} [अ]पि (for वि). D₇ निहिते; T₂ निहतः (for °ते). — ^b) Ś₁ K₁₋₃ शाल्ये (for सैन्ये). D₄ भुक्त्वा हि पृथिवीमेकां. — ^b) T G हतं; M₁ स्थितः (for स्थितम्). — ^o) K_{4,5} B (except B₄) D_{8,9} [अ]हनि; Dn D_{2,5,7} [अ]ह्ना वै; D₃ [अ]ह्नि हि; G₂ आता; G₃ [अ]हं हि (for [अ]ह्ना हि). D₁ धर्मपुत्रो; D₂ महाराजः.

19 D₁ om. 19^{ab}. — ^a) Dn₁ विः; D₄ [अ]सौ (for मे). D_{3,8,9} किञ्चित् (for कश्चित्). Dn_{2,3} न हि व्यमोक्ष्यते कश्चित् (sic). — ^b) D_{3,10,11} इह (for इति). K_{4,5} T₃ G₃ चितय; D₄ मे मतिः; D_{8,9} चितयन्; T_{1,2} निश्चयः (for चिन्तये). — ^o) T_{1,2} समरे. Dn_{1,3} कृत्वा (for कृष्ण). — ^d) D₂ corrupt. D₄ सहिष्यति; T_{3,4} G_{1,3} नो (G₁ न) हास्यते (G₃ °ति); G₂ मे दास्यति (for न हास्यन्ति). B_{1,3,5} D₁ बलोत्कटा; D_{2,5,10,11} T_{3,4} G मदो; M₃ रणोत्कटाः (for °त्कटाः). — ^o) M₁ सर्वाणि (for वै सर्वांन्). — ^c) B₄ Dn_{2,3}

D_{2,3,5,7,11} न (for अ-). D₄ अद्यापि सुरमानुषं (sic).

20 D₁ om. 20-22. B₄ damaged. — ^a) D₄ तु गोविन्द; D₇ स संकुद्धो; D₃ सुसंकुद्धे; D₉ °रब्धे; S समुद्धं (T₂ G₂ °द्धो) (for सुसंकुद्धो). K_{4,5} अद्य युद्धेषु संकुद्धो. — ^b) D₉ धर्मः (for दीर्घं). K₃ राज्यः; K₄ राज्ञः (for राजः). — ^o) D₈ अपि (for अप-). Ś₁ K (except K₃) Dn D₄₋₇ T₃ गान्धारं; M₃ गंधारं (for गान्धारं). — ^d) D_{10,11} वातयित्वा (for पात°). K₂ T₈ शरैः शिः (K₂ शः) तैः (by transp.); D_{3,4,7} शिः (D_{5,7} सि) तैः शिः (D₅ शः) रैः. D₉ पायित्वा निशितैः शरैः (sic).

21 D₁ om. 21 (cf. v. l. 20). — ^a) D₄ च (for वै). — ^b) D_{2,7} सौबलः. — ^o) Dn₁ T₂ G₂ M₃ आहरद्; M₄ अहरन् (for °रद्). T₃ बुद्ध्या; T₄ G_{1,2} युद्धे (for द्यूते). — ^d) D₅ T₄ M₂₋₄ तान् (for तानि). K_{4,5} पुनस्तेभ्यो हराम्यहं; D₇ वार्यमाणोपि माधव.

22 D₁ om. 22 (cf. v. l. 20). Dn om. (hapl.) 22-25. B₄ damaged. — ^a) K_{4,5} तान् (for ता). B (B₄ damaged) D₉ M_{1,2,4} रोत्स्यति (for वेत्स्यन्ति). D_{2,5,7} अद्य ज्ञास्यति परमं; D₄ अद्य ता विलपिष्यति; T_{3,4} G अपि (G₂ °द्य) वेत्स्यति मच्छति. — ^b) D_{2,5,7} दुःखं; D₈ सर्वं (for सर्वां). B_{1,2} D_{3,10,11} T₁ G₁ नागपुरे (for °पुर). — ^o) D₄ श्रुत्वा पिदुंश्च ब्रादुंश्च. — ^d) K₅ D₃ निहितान्. D_{2,5,7} रणे (for युधि).

23 Dn om. 23 (cf. v. l. 22). B₅ T₈ om. 23^{ab}. — ^a) D₂ वै तनु; D_{5,7} मे कर्म; T_{1,2} G M वै कृष्ण; T₄ वार्ष्णेय (for वै कर्म). K_{4,5} समं समाद्य वै कर्म; D₃ समासाद्य यत्कर्म (submetric). — ^b) T_{1,2} G₂ सर्वं कर्म; T₄ G_{1,3} M कर्म सर्वं (for सर्वं कृष्ण). — ^o) D₈ अद्य (for अद्य). — ^d) D₉ प्रियः (for श्रियं).

C. 9. 1487
6. 9. 27. 25
K. 9. 26. 24

नापयाति भयात्कृष्ण संग्रामाद्यदि चेन्मम ।
निहतं विद्धि वार्ष्णेय धार्तराष्ट्रं सुबालिशम् ॥ २४
मम ह्येतदशक्तं वै वाजिद्वन्द्वमरिन्दम ।
सोढुं ज्यातलनिर्घोषं याहि यावन्निहन्म्यहम् ॥ २५
एवमुक्तस्तु दाशार्हः पाण्डवेन यशस्विना ।
अचोदयद्वयाघ्राजन्दुर्योधनबलं प्रति ॥ २६
तदनीकमभिप्रेक्ष्य त्रयः सज्जा महारथाः ।
भीमसेनोऽर्जुनश्चैव सहदेवश्च मारिष ।
प्रययुः सिंहनादेन दुर्योधनजिघांसया ॥ २७
तान्प्रेक्ष्य सहितान्सर्वाञ्जवेनोद्यतकार्मुकान् ।

D2. 5. 7 प्र- (for च). D1. 3. 10. 11 मोक्षयति; D2. 4. 5. 7
-हा (D1 हा) स्थति (for लक्ष्यति). T1. 2 श्रियं प्राणानपि
लज्जेत्; T3. 4 G M श्रियं राज्यं च हास्यति.

24 Dn om. 24 (cf. v. 1. 22). D1 om. 24. B4
damaged for 24-25. —^a) D2 नोपयाति. K4. 5
यदा (for भयात्). —^b) D4 corrupt. K4. 5 B (B4
damaged) D8. 9 अद्य; T3. 4 G इति (for यदि). S1
K1. 2 तन् (for चेन्). —^c) K2. 3 निहतं; K6 निवृत्तं
(for निहतं). D2. 5. 7 निहनिष्यामि वार्ष्णेय. —^d) T1. 2
तु (for सु). D2. 7 -बालिशं; D3 -बालिनं (for 'शम्).

25 Dn om. 25 (cf. v. 1. 22). B4 damaged.
—^a) D8 चेतद्; D9. 10 त्वेतद्; M [अ]य तद् (for
ह्येतद्). D11 अशक्तं वै; T1-3 G2 अप (T3 हि प-
याप्तं (for अशक्तं वै). T4 G1. 3 न ह्येतदपि पर्याप्तं. —^b)
K2 corrupt. D2. 5. 7 अश्व- (for वाजि). —^c) D1
T2 ज्यातल-. T2 M1 -निर्घोषान्. T3 G2 सोस्तु ज्यातल-
निर्घोषो. —^d) D2 पाहि; T1. 3. 4 G2 M4 यावद् (for
याहि). K4. 5 D4 याहि; T1 पुनं; T3. 4 G2 पृतान्;
M पुनं (for यावन्). G3 अरीन् (for अहम्). G1
वासुदेव निहन्म्यरीन्.

26 Before 26, S (except T1. 2) ins. संजयः.
—^a) M3 स एवम् (hypermetric) (for एवम्). —^b)
D1 विजयेन (for पाण्डवेन). B (except B2) Dn D2.
5. 7. 9 मनस्विना; T3. 4 G8 M महाहम्ना (for यशस्विना).
—^c) Dn2. 23 D1. 2. 7 अनोदयत् (for अचो). M2 रथं
(for हयान्). —^d) S1 K1 -वधं; D2. 7 -बलं; M
-रथं (for -बलं). D9 दुर्योधनजिघांसया (= 27').

27 D1 om. 27^{ab}. —^a) K4 तदानीकम्. D9 अभि-

सौबलोऽभ्यद्रवद्युद्धे पाण्डवानाततायिनः ॥ २८
सुदर्शनस्तव सुतो भीमसेनं समभ्ययात् ।
सुशर्मा शकुनिश्चैव युयुधाते किरीटिना
सहदेवं तव सुतो हयपृष्ठगतोऽभ्ययात् ॥ २९
ततो ह्ययत्नतः क्षिप्रं तव पुत्रो जनाधिप ।
प्रासेन सहदेवस्य शिरसि प्राहरद्भृशम् ॥ ३०
सोपाविशद्रथोपस्थे तव पुत्रेण ताडितः ।
रुधिराण्णुतसर्वाङ्ग आशीविष इव श्वसन् ॥ ३१
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां सहदेवो विशां पते
दुर्योधनं शरैस्तीक्ष्णैः संकुद्रः समवाकिरन् ॥ ३२

प्रेत्य. —^b) M2 यत्र (for त्रयः). Dn1 सज्जः; Dn2
सर्वैः; M2. 4 सर्वै (for सज्जा). —^c) D1 S (except
T1. 2) -वधेऽस्या (T3. 4 'वः).

28 ^a) D1 [आ]पततः (for सहितान्). S तान्म (M2
तत्स) मोक्ष्य ततः सर्वान्. —^b) D3 जघनोद्यतः; M2. 8
बलेनो (for जघेनो). S1 K1. 2 B (except B2) D2. 4.
5. 7-9 कार्मुकः (K2 D4 'काः); G3 कार्मुकं (for 'कार्मु-
कान्). —^c) D2. 7 सौबलो. T3 [S]प्यद्रवद् (for
अभ्य-).

29 ^a) D9 सुदर्शनं. —^b) T2 समभ्ययात्. —^c)
K4 युयुत्सुते; K5 'व्यते (for 'घाते). M1 युयुधान-
किरीटिनो. —^d) D10 -पृष्ठ-. D6 भयात् (for अभ्ययात्).

30 B4 damaged for 30^{ab}. —^a) K3 B (B4
damaged) D3. 8. 11 हि यत्नतः; Dn T1. 9. 4 G1. 3 M
[S]स्य यत्न (M1 'त) तः; D2 [S]स्य पृष्ठतः; D1 प्रयत्नतः;
D5. 7 [S]श्वपृष्ठतः; D6 [S]भ्ययात्स तु; T2 [S]भ्याप-
ततः (for ह्ययत्नतः). D1 ततो दुर्योधनो राजा. —^b)
S1 K1. 2 नराधिपः; D3. 4. 7. 10 T1 जनाधिपः. —^c)
K4. 5 M2. 4 सहदेवं च (M2. 4 'वं तु; M2 [also] 'वस्तु)
प्रासे (K6 'शे) न; B (except B2) D2. 5. 8 M1 सहदेवस्य
प्रासे (B1 'शे) न; D9 सहदेवं तस्य प्रासेन (sic); T1. 2
सहदेवस्य शिरसि. —^d) T1. 2 प्रासेन (for शिरसि). D3
M3. 4 प्रा (D3 प्र) हनद्; T1 प्रहरद् (for प्रा). T3. 4
G2. 8 तदा (for भृशम्).

31 ^b) M1 पीडितः (for ता'). —^c) D2 रुधिरो-
क्षितः; B3 D8. 9 रुधिरसु (B3 'रोक्षु) तः. —^d) K2 D3. 9
आशीविष.

32 ^a) M3 प्रतिलब्धसः. —^d) D1 संकुद्रः; T8 om.

पार्थोऽपि युधि विक्रम्य कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।
 शूराणामश्वपुष्टेभ्यः शिरांसि निचकर्त ह ॥ ३३
 तदनीकं तदा पार्थो व्यधमद्बहुभिः शरैः ।
 पातयित्वा हयान्सर्वास्त्रिगर्तानां रथान्ययौ ॥ ३४
 ततस्ते सहिता भूत्वा त्रिगर्तानां महारथाः ।
 अर्जुनं वासुदेवं च शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ३५
 सत्यकर्माणमाक्षिप्य क्षुरप्रेण महायशः ।
 ततोऽस्य स्पन्दनस्येषां चिच्छिदे पाण्डुनन्दनः ॥ ३६

(for संकुद्रः). K₅ D_{2.5} समवाकिरन्; B_{4.5} T₃ ताड-
 यत्; T₁ G वारयत् (for वाकिरत्).

33 ^a D₁ M₃ हि (for अपि). D₃ विक्राम्य. — ^b
 M₁ युधिष्ठिरः (for धनंजयः). — ^d K_{4.5} प्रः; D₁ G₁
 च; T_{3.4} G_{2.3} वि- (for नि-). D₄ च (for ह).

34 ^a T₃ तदानीकं. D₃ यदा (for तदा). — ^b
 B_{1.4.5} D_{1.8.9} S (except T_{1.2}) निशितैः (for बहुभिः).
 D₃ om. शरैः. — After 34^b, D₃ reads from हारथाः
 (in 35^b) up to शर (in 35^d) for the first time, repeat-
 ing the same in its proper place. T_{2.4} om. 34^c-36^b.
 — ^c D₂ यातयित्वा; M निहत्य तु (for पातयित्वा).
 B₄ G_{1.3} M रथान्; D₂ नृपान् (for हयान्). — ^d
 D₂ महारथान् (for रथान्ययौ). D₄ त्रिगर्तानि तु आययौ.

35 For the repetition in D₃, cf. v. l. 34. T_{3.4}
 om. 35 (cf. v. l. 34). — ^a T_{1.2} सर्वे (for सूत्रा).
 — ^d D₃ (first time) शस्यै (sic) (for शर-). M_{1.3}
 अवाकिरत्. K_{4.5} शरवर्षेण चाकिरन्.

36 T_{3.4} om. 36^{ab} (cf. v. l. 34). K₄ om. 36^{ab}.
 — ^a D_{1.7} (marg.; orig. as in text) स सुशर्मणम्; D₂
 सत्यवर्मणम् (for कर्मणम्). D₂ आहूय (for आक्षिप्य).
 — ^b D₁ महारथः (for यशः). — ^c K_{1.3} B₁ D_{1.8}
 om. (hapl.) 36^c-37^b. K₅ om. 36^c-38^b. K₄ reads
 36^{ab} after 38^b. — ^c D₃ corrupt. K₄ [s]यं; T₃
 G₂ [s]य (for स्य). T₃ स्पंदनं ज्येष्ठे; G₂ ना-
 न्येषां (for नस्येषां). D₄ तथा स्पंदनमप्येषां. — ^d D₂
 D_{1.8.10} T_{3.4} G₃ चिच्छेद (D₄ T₃ दे); G₂ बिभिदे
 (for चिच्छिदे).

37 ^a K_{1.3} B₁ D_{1.8} om. 37^{ab}; K₅ om. 37 (for
 both, cf. v. l. 36). K₄ om. (hapl.) 37^{ab}. — ^a D₇
 शिलाशितेन. D_{6.7} च प्रभो; M भलेन (for च विभो).
^b M सुतीक्ष्णेन (for क्षुरप्रेण). D₄ S महारथः (for

शिलाशितेन च विभो क्षुरप्रेण महायशः ।
 शिरश्चिच्छेद प्रहसंतमकुण्डलभूषणम् ॥ ३७
 सत्येषुमथ चादत्त योधानां मिषतां ततः ।
 यथा सिंहो वने राजन्मृगं परिवुमुक्षितः ॥ ३८
 तं निहत्य ततः पार्थः सुशर्मणं त्रिभिः शरैः ।
 विद्धा तानहनत्सर्वात्राश्रुक्रमविभूषितान् ॥ ३९
 ततस्तु प्रत्वरन्पार्थो दीर्घकालं सुसंभृतम् ।
 मुञ्चन्कोथविषं तीक्ष्णं प्रथलाधिपतिं प्रति ॥ ४०

C. 9. 1485
 B. 9. 27. 43
 K. 9. 26. 41

यशः). — T_{1.2} read 37^c-38^d after 44^b. — ^a S₁
 K₁₋₃ विहसन्; D_{2.3} D_{3.10.11} T G सहसा; D_{1.4}
 समरे (for प्रहसन्). — ^d D₁ रत्नः; M दिव्य- (for
 तप्त-). D₇ कुण्डलः. S₁ भीषणं; K₃ D_{1.2.4.8} S
 भूषितं; D₁₀ भूषणं (for भूषणम्). — After 37,
 D₁ ins.:

154* हाहाकारस्ततो जातो हते वीरे सुशर्मण ।
 तावकानां बलौघानां राजन्मुञ्चितात्तव ।

38 For the sequence in T_{1.2}, cf. v. l. 37. K₅
 om. 38^{ab} (cf. v. l. 36). D₁ om. 38-44. — ^a
 D_{2.6} corrupt. B₄ T_{1.3} G_{1.2} सज्जेषुम्; D₄ अन्येषाम्
 (for सत्येषुम्). S₁ K_{1.3} अपि (for अथ). — ^b
 M योधानां. T_{3.4} तथा; G₂ तदा (for ततः). D₄
 मिषतां सर्वधन्विनां; T₂ स सज्जेषु तथादत्त. — After
 38^b, K₄ reads 36^{cd}. — ^c D_{2.5.7} मृगं (for वने).
 — ^d S₁ K₁ T₃ मृशं; D_{2.5.7} वने; G₃ मृगीं (for
 मृगं). G₂ प्रति (for परि-). D₄ मृगोपरि वुमुक्षितः.

39 D₁ om. 39 (cf. v. l. 38). — ^a D₂ स; D₄
 तान्; D_{6.7} T₂ G_{1.3} सं- (for तं). — ^b K_{4.5} सुध-
 र्माणं (for सुशं). — ^c D₂ तेन; T G च; M
 तु (for तान्). K_{4.5} T_{1.2} G_{1.3} M न्यहनत्; D₂ संन्य-
 हन्; D₅ निहतान्; D_{8.9} अहरत्; T_{3.4} G₂ [अ]न्य-
 हन् (for स्). T₃ पश्चाद् (for सर्वान्). D₂ विद्धा
 बाणैः सुनिशितैः. — ^d K₅ om. रथान्. T₄ G₂ रत्न-
 M₁ रुम- (for रुम-).

40 D₁ om. 40 (cf. v. l. 38). — ^a K₄ आतरं;
 B_{1.3} D₈ प्रदुवन्; B_{4.5} प्रहरन्; D₂ स त्वरन्; D₂
 प्राचरन्; D_{4.9} प्राद्ववन्; D₅ प्रात्वरत्; T_{1.2} G_{1.3} प्रवरं;
 T_{3.4} G₂ प्रवरः; M प्रहसन् (for प्रत्वरन्). D₈ om.
 from पार्थो up to पूरयित्वा (in 41^c). K₅ D_{3.7.10.11}
 ततः प्रायात्वरन्पार्थो; B₂ ततः प्राया*न्याथो. — ^b

C. 9. 1485
B. 9. 27. 43
K. 9. 28. 42

तमर्जुनः पृषत्कानां शतेन भरतर्षभ ।
पूरयित्वा ततो वाहान्यहनत्तस्य धन्विनः ॥ ४१
ततः शरं समादाय यमदंडोपमं शितम् ।
सुशर्माणं समुद्दिश्य चिक्षेपाशु हसन्निव ॥ ४२
स शरः प्रेषितस्तेन क्रोधदीप्तेन धन्विना ।
सुशर्माणं समासाद्य विभेद हृदयं रणे ॥ ४३
स गतासुर्महाराज पपात धरणीतले ।
नन्दयन्पाण्डवान्सर्वान्व्यथयंश्चापि तावकान् ॥ ४४
सुशर्माणं रणे हत्वा पुत्रानस्य महारथान् ।

D2.7 दीर्घकालं. K3 B (except B3) D2-1.8-11 T3 G2 सुसंवृतं; M1 °भृशं (for °भृत्). — °) D3.4 T4 सुंचत्. K5 D2.5.7 कोप- (for क्रोध-). K2 D2 T3 चशं (for चिषं). Ś1 K1-3 D3.9 दीप्तं; T1.2.4 G1.3 M तीव्रं; T3 G2 तत्र (for तीक्ष्णं). — °) K4.5 D11 प्रस्था- (D11 °स्थ) नाधिपतिं; T G त्रिगतां (for प्रस्थला). K2 प्रभो (for प्रति).

41 D1 om. 41 (cf. v. l. 38). D2 om. up to पूरयित्वा (cf. v. l. 40). — °) D5.7 T3 M3 ततो (for तत्). Ś1 K1 पृषत्कानां; T4 पृषत्कानां. — °) D3.5 भरतर्षभः; S नतपर्वणां (T3 G1 °णा). — °) T3 हस्य (for वाहान्). — °) D4 corrupt. K3 D11.11 T3 प्रा- (D10 प्र)हरत्; K1.5 B2.3 D11 D2.5.7 अहनत्; B1.4.5 D5 अहरत्; D8 प्राहनत्; D3 lacuna (for न्यह- नत्). T1.3.4 G तत्र (for तस्य). G1 धन्विनं.

42 D1 om. 42 (cf. v. l. 38). — °) B D11 D2.6.7.9 M समादाय (for °दाय). — °) D8 चंद्रसमं. K1.5 रणे; B1 सितं; B2 T1.2.4 G महत्; B3-6 D11 D4.6 परं; D3.10.11 तदा; T3 हयात् (for शितम्). D2.5.7 यमदंडोपमप्रभं. — Ś1 K1-3 D3.5 om. (hapl.) 42°-43°. B2 damaged for 43°. — °) D9 समुद्दिश्य (for °दिश्य). — °) K4.5 स (for [आ]शु).

43 D1 om. 43 (cf. v. l. 38). Ś1 K1-3 D3.5 om. 43° (cf. v. l. 42). — °) D11 D2.7 शरः सं; T3 स तु सं (for स शरः). — °) D5 धन्विना. M3 कुद्रेन हृदधन्विना. — °) M1.3.4 समाह्वय (for °साद्य). — °) B2 विभिदे (for विभेद). K2 हृदये.

44 D1 om. 44 (cf. v. l. 38). — °) M3 पृथिवी- (for धरणी). D2.7 तले. T G M1.2.4 निपपात

सप्त चाष्टौ च त्रिंशच्च सायकैरनयत्क्षयम् ॥ ४५
ततोऽस्य निशितैर्बाणैः सर्वान्हत्वा पदानुगान् ।
अभ्यगाद्धारतीं सेनां हतशेषां महारथः ॥ ४६
भीमस्तु समरे क्रुद्धः पुत्रं तव जनाधिप ।
सुदर्शनमदृश्यन्तं शरैश्चक्रे हसन्निव ॥ ४७
ततोऽस्य प्रहसन्क्रुद्धः शिरः कायादपाहरत् ।
क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन स हतः प्राप्तद्भुवि ॥ ४८
तस्मिंस्तु निहते वीरे ततस्तस्य पदानुगाः ।
परिवव्रं रणे भीमं किरन्तो विशिखाञ्छितान् ॥ ४९

महीतले (T3 °ले). — After 44°, T1.2 read 37°-38°. — °) K1 मदेयन् (for नन्दयन्). — °) S [ग]व (for [अ]पि). K2 कौरवान् (for तावकान्).

45 °) D1 M ततो (for रणे). — °) D8 तस्य; T4 पुमान् (for पुत्रान्). K1.5 D8 M3 तस्य; D1 चास्य; D8 पुत्रान् (for अस्य). D1 धनंजयः; D4 महाबलान् (for °रथान्). — °) T3 [अ]ष्टौ पटः; G1 चाष्ट (for चाष्टौ). Ś1 K1.2 त्रिंशच्च च; B3 च त्रिंशच्च; D3 च दिशश्च.

46 B3 om. 46-49. D1 om. 46. — °) B1.4 D8.6 अभ्ययाद्; M अत्यगाद् (for अभ्य). D1 हया (for सेनां). D3 हतशेषाः; D3 हत शेषाः; D1 शत शेष (sic) (for हतशेषां). T G अभ्यगात्तावकान्पर्वान्हतशेषान्महारथान्.

47 B3 om. 47 (cf. v. l. 46). — °) D11.11 D1.5.7 M भीमसेनस्तु संक्रुद्धः. — °) D1.4 जनाधिपः; D8 °धिप. — °) Ś1 K1.4 अदृश्यं वै; K1 °इयं ते; S (except G3) °इयं तु.

48 B3 om. 48 (cf. v. l. 46). — °) G1 प्राहरत् (for प्रहसन्). K1.5 हृष्टः; D1 तत्र (for क्रुद्धः). — °) K1 D5 अपातयत्; D1 अपाहरत् (for अपा°). — °) D5 transp. क्षुरप्रेण and सुतीक्ष्णेन. M3 तु (for षु°).

49 B3 om. 49 (cf. v. l. 46). — °) M पतिते (for निहते). M1 वीरे (for वीरे). — After 49°, D1 ins.:

155*

तदनीकवर्गं महत् ।

अदृष्टभीमसेनस्तु हेलया बाणबाह्वना ।

ततस्तु निशितैर्बाणैस्तदनीकं वृकोदरः ।
 इन्द्राशनिमस्पर्शैः समन्तात्पर्यवाकिरत् ।
 ततः क्षणेन तद्भीमो न्यहनद्भरतर्षभ ॥ ५०
 तेषु तूत्साद्यमानेषु सेनाध्यक्षा महाबलाः ।
 भीमसेनं समासाद्य ततोऽयुध्यन्त भारत ।
 तांस्तु सर्वाञ्छरैर्घोरैरवाकिरत पाण्डवः ॥ ५१

तावका राजन्पाण्डवेयान्महारथान् ।
 शरवर्षेण महता समन्तात्पर्यवारयन् ॥ ५२
 व्याकुलं तदभूत्सर्वं पाण्डवानां परैः सह ।
 तावकानां च समरे पाण्डवेयैर्युयुत्सताम् ॥ ५३
 तत्र योधास्तदा पेतुः परस्परसमाहताः ।
 उभयोः सेनयो राजन्संशोचन्तः स बान्धवान् ५४

C. १. 1500
 B. १. 27. 57
 K. १. 26. 56

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वेणि षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६

— D₁ om. from 49° up to the end of the adhy. including colophon. — °) M शितान् (for रणे). Ś₁ K_{1.2} वीरैः; D₁₁ कुद्धाः (for भीमं). — °) D_n सुचंतो (for किरन्तो). K_{4.5} D₄ विशिषाञ्; D_{2.6.10.11} विविधाञ्; G₃ निशिताञ् (for विशिषाञ्). K_{4.5} D_{2.3.6-7.10.11} T₁ G₃ शरान्; D₃ G₂ M बहून् (for शितान्).

50 D₁ om. 50 (cf. v. l. 49). — °) D₄ T_{3.4} G M₂₋₄ विविधैर् (for निशितैर्). — °) K₅ तथानीकं; B_{1.2} D_{3.10.11} T₃ तवा; D_{8.9} तम; G₁ तदा (for तद). D₈ अवाकिरत पाण्डवः. — °) D₈ समस्तस्य; D₇ स्पर्श (for स्पर्शैः). — °) Ś₁ K_{1.5} D₁ T₁ M₄ पर्यवाकिरन्; K₁ D_{n2.3} D₅ T_{1.2} वारयन्; D_{n1} D_{2.7.8} G₃ वारयन् (for वाकिरन्). D₈ तदनीकं समंततः. — °) B (except B₂) D_{2.5.7.9} क्षणात्; D₁₁ क्षणे तु (for क्षणेन). K_{4.5} B₂ D_{2.4.7} ते भीमो; B_{1.3-5} D_n D_{3.9} T₂ तान्भीमो; T₃ भीमोऽस्मिन्; T₄ G_{1.3} M भीमोऽन्यान्; G₂ भीमस्तान् (for तद्भीमो). D₈ ततः क्षमावत्सोऽस्तु. — °) K₂ G₃ व्य (G₃ अ) हनद्; K₄ D_{5.7} व्यद् (K₄ 'ज) हद्; D₁ व्यहरद् (for न्यहनद्). D_{3-5.7} G₁ भरतर्षभः.

51 D₁ om. 51 (cf. v. l. 49). — °) D₇ तेन (for तेषु). B_{1.4.5} D_{2.5.7} तु छाद्यमानेषु; B₈ भृच्छाद्यं (sic); D_{n1} तच्छाद्यं; D_{n2.3} प्रच्छाद्यं; D_{8.9} वै वध्यं (for तूत्साद्यं). S (except T_{1.2}) ततस्तु युध्य (M हन्यमानेषु). — °) T₂ सेनाध्यक्षं. B₅ महारणाः; D_{2.7} बलाः; D_{3.10.11} रथाः (for बलाः). T_{3.4} G M_{3.4} सेनाध्यक्षो महाबलः. — °) D₃ T_{3.4} ततोयुध्यत; D₉ ततो युध्येत; M समयुध्यत (for ततोऽयुध्यन्त). D₄ ततो युयुधुभरतर्षभ (hypermetric). — B₃ damaged for 51°. — °)

K₃ D_{3.10.11} स (for तांस्). Ś₁ K₁ स; K₂ om.; K₃ D_{3.5.7.10.11} तान्; B₄ च (for तु). D₈ om. from शरै up to वार (in 52°). B (B₂ damaged) D_n D_{2.4.5.7-9} S (except T_{1.2}) राजन्; D₈ बाणैर् (for घोरैर्). K_{4.5} तान्सर्वान्स शरैर्घोरैर्. — B_{4.5} repeat 51°-52° after 54°. — °) M न्यवारयत (for अवाकिरत).

52 For the repetition in B_{4.5}, cf. v. l. 51. D₁ om. 52 (cf. v. l. 49). D₈ om. up to र्यवार (cf. v. l. 51). — °) T₃ महारथाः. — °) D₄ पर्यवाकिरन् (for रयन्).

53 D₁ om. 53 (cf. v. l. 49). — °) D₇ व्याकुलं. G₃ सर्वान् (for सर्वं). — °) Ś₁ K महद्वलं; D₈ समंततः (for परैः सह). — °) K₅ om. च. T₄ तावकं चापि समरे. — °) Ś₁ K₁₋₃ युयुत्सुभिः (for स्सताम्).

54 D₁ om. 54 (cf. v. l. 49). M₁ om. 54. — °) Ś₁ K₁ lacuna for तत्र योधास्तदा. B₁ D_{3.9} T₄ ततः; D₄ यत्र (for तत्र). T₄ तयोः; M_{2.4} यौधास् (for यो). D₄ T_{3.4} G_{2.3} समापेतुः; T₂ M₃ तथा पेतुः (for तदा पेतुः). K₂ ते तत्र सहसा पेतुः. — °) D₈ समंततः; T₃ समागताः (for हताः). — After 54°, B_{4.5} repeat 51°-52°. — °) D₂ संशोचन्तः; T_{1.3.4} G₂ M₂₋₄ चन्ति; G_{1.3} संशेरन्ति (for संशोचन्तः). B_{4.5} D_{n2.3} D_{5.7-9} स् (for स). K₄ T_{3.4} G₂ पाण्डवान्; G₁ पाण्डवाः; M₂₋₄ बांधवाः (for बान्धवान्).

Colophon om. in D₁. — Adhy. name: Ś₁ K D_{8.9-11} सुशर्मवधः. — Adhy. no. (figures, words or both): D_n 25; D₄ 26 (as in text); D₁₀ S 27; D_n 28. — Śloka no.: K₅ 56; D_n 54.

२७

संजय उवाच ।

तस्मिन्प्रवृत्ते संग्रामे नरवाजिगजक्षये ।

शकुनिः सौबलो राजन्सहदेवं समभ्ययात् ॥ १

ततोऽस्यापततस्तूर्णं सहदेवः प्रतापवान् ।

शरौघान्प्रेषयामास पतंगानिव शीघ्रगान् ।

उल्लूकश्च रणे भीमं विव्याध दशभिः शरैः ॥ २

शकुनिस्तु महाराज भीमं विद्धा त्रिभिः शरैः ।

सायकानां नवत्या वै सहदेवमवाकिरत् ॥ ३

27

1 °) Ds तस्मिन्प्रवृत्ते युद्धे. — °) Ks Ds. 6. 10. 11 T1. 2 गजवाजिनः (Ds 'रथ'क्षये. — °) D2. 7 सौबरो (D1 'लो').

2 °) Ks Bs [s]ख पततस्; Dn D1 [s]भ्याप'; Ds [s]भ्यापतत् (submetric) (for 'स्यापततस्'). — °) S (except T1. 2) महाबलः (for प्रतापवान्). — °) D1 शरौघं. Ds. 6 M1. 2. 4 पातयामास. — °) T2 घोषिणः (for शीघ्रगान्). D1 पश्यतां सर्वधन्विनां; Ds. 7 पतंगा-न्शीघ्रगानिव. — °) Ś1 उल्लूकश्च; T3. 4 G M1 'क' (for 'कश्च'). D1. 2. 4-7 T3 तु (for च). S (except T1. 2) राजन् (for भीमं). — °) T1 G1 विव्याध. S निशितैः (for दशभिः).

3 Ks. 4 Ds. 8 T3 om. (hapl.) 3^{ab}. D10 om. 3. — °) Ks Dn Ds. 5. 7. 11 T4 M च; T1 तं (for तु). T4 Gs महाराजन् (for 'राज'). — °) B1 Ds विव्याध दश (D1 च त्रि)भिः शरैः (=2^f). — After 3^b, Ds reads 5^{ab} for the first time, repeating it in its proper place. Ds om. 3^{cd}. — °) S (except T1. 2) नवत्या निशितैर्बाणैः. — °) B1 Ds अपाकिरन्; T1 समाकिरत् (hypermetric); T2 समाकिरत्; T3 स चाभ्ययात्; T4 G M समर्पयत् (for अवाकिरत्).

4 °) Ds शूराश्च; T4 ते वीराः (for ते शूराः). — °) T3 समाजहृः (for 'साद्य'). — °) Dn D2. 5. 7 विवि-धुरः; Ds विमिदुरः; T1 G1 विच्यधुर (for 'धुर'). — °) Dn1 Ds बर्हण- (for 'बर्हिण-'). B1 D4 वाससैः (for 'वाजितैः'). D1 जिघांसतः परस्परं. — K1 om.

ते शूराः समरे राजन्समासाद्य परस्परम् ।

विच्यधुर्निशितैर्बाणैः कङ्कवाहिणवाजितैः ।

स्वर्णपुङ्खैः शिलाघ्नैरौघैः कर्णात्प्रहितैः शरैः ॥ ४

तेषां चापशुजोत्सृष्टा शरवृष्टिर्विशां पते ।

आच्छादयद्दिशः सर्वा धाराभिरिव तोयदः ॥ ५

ततः क्रुद्धो रणे भीमः सहदेवश्च भारत ।

चेरतुः कदनं संख्ये कुर्वन्तौ सुमहाबलौ ॥ ६

ताभ्या शरशतैश्छन्न तद्धल तव भारत

(? hapl.) 4^{ef}. D1 om. 4^e 5^d. — °) T3. 4 G रुक्म- (for स्वर्ण-). D2. 7 शिला-; D4 तैल- (for शिला-). D4 ध्वैर (for 'घ्नैर'). — °) Ks B1. 2 D1. 6. 7. 10. 11 S (except T2) आकर्ण- (for आ कर्णान्). D1 प्रहृतैः; S (except T1. 2) प्रच्युतैः (for प्रहितैः). Ś1 K2. 3 शिलैः (for शरैः). — After 4, Ds. 9 read 8^{ab} for the first time, repeating it in its proper place.

5 For the repetition in Ds, cf. v. 1. 3. D1 om. 5 (cf. v. 1. 4). Ds. 9 om. (hapl.) 5^{ab}. — °) Ds (both times) शुजोत्सृष्टा; T3 शूतोत्सृष्टा (for 'शुजो'). D1 ताभ्यां शुजयलोत्सृष्टा. — °) D4 दश- (for शर). — Ds reads 5^c 6^b on marg. — °) Ś1 K1 अच्छादयद्; B1 आच्छादयन् (sic); Dn T1. 2 M3 प्राच्छादयद्; Ds. 7 प्रच्छादयद् (D1 'यद्'); Ds आच्छादयन् (for 'यद्'). D1 आच्छादयत तान्महान्. — °) K1. 5 तोयदाः. Dn D2. 5. 7 धारा इव नभश्च्युता (Dn. 10 'च्युतः'; D2 'च्युता:'); Ds. 10. 11 धारा इव पयोमुन्नः (D2 'स्त्रं'); M प्रदिसश्च नराधिप.

6 Ds reads 6^{ab} on marg. — °) T2 तत्र (for ततः). — °) B (except B2) Ds. 8 वीर्यवान्; Dn D2. 5. 7 मारिष (for भारत). — Ds om. (hapl.) 6^c-7^b. — °) D4 चक्रतुः (for चेरतुः). T3 सर्वः; T4 संघे; G2. 8 M संखे (for संख्ये). — °) D4 कुर्वन्तौ (for कुर्वन्तौ). Dn D2. 4. 5. 7 T3. 4 G तौ (for सु). Dn. 11 महद्- (for 'महा'). Ś1 K1 शुजौ; K2 बलः; B4 रणः; B3 बलः; Dn D2. 5. 7 T3. 4 G 'रथौ'; D10. 11 बले (for 'बलौ').

7 Ds om. 7^{ab} (cf. v. 1. 6). D1 om. 7-13. — °) K1. 5 D2. 6. 8 G2. 8 M3 छिन्नं (for छन्नं). Dn ताभ्यां वै

अन्धकारमिवाकाशमभवत्तत्र तत्र ह ॥ ७
 अश्वैर्विपरिधावद्भिः शरच्छन्नैर्विशां पते ।
 तत्र तत्र कृतो मार्गो विकर्षद्भिर्हतान्वहन् ।
 निहतानां हयानां च सहैव हययोधिभिः ।
 वर्मभिर्विनिकृत्तैश्च प्रासैश्चिन्नैश्च मारिष ।
 संछन्ना पृथिवी जज्ञे कुसुमैः शबला इव ॥
 योधास्तत्र महाराज समासाद्य परस्परम् ।

व्यचरन्त रणे कुद्धा विनिघ्नन्तः परस्परम् ॥ १०
 उद्धूतनयनै रोषात्संद्यौष्ठपुटैर्मुखैः ।
 सकुण्डलैर्मही छन्ना पद्मकिञ्चलसंनिभैः ॥ ११
 भुजैश्चिन्नैर्महाराज नागराजकरोपमैः ।
 साङ्गदैः सतनुवैश्च सासिप्रासपरश्वधैः ॥ १२
 कबन्धैरुत्थितैश्चिन्नैर्नृत्यद्विधापरैर्युधि ।
 क्रव्यादगणसंकीर्णा घोराभूतपृथिवी विभो ॥ १३

C. 9. 1514
 B. 9. 28. 15
 K. 9. 27. 14

शरसंछन्नं. — ^b) D2. 7 बलं. B2 T2 तद्वलं भरतर्षभ.
 — D3 reads 7^c-8^b on marg. — ^c) Dn सांधकारम्.
 — ^d) Dn D2. 5. 7 तत्र तु; D3 भारत (for तत्र ह).

8 For the repetition in D3. 9, cf. v. 1. 4. D1 om. 8 (cf. v. 1. 7). D3 reads 8^a on marg. — ^a) D5. 7 अश्वैर् (for अश्वैर्). M3 विवर- (for विपरि-). — ^b) B (except B2) Dn D2. 8. 9 (last two both times) T3. 4 G1 M शरैः; D4 कूरः; D5. 7 शिरैश् (for शर-). Dn2. n3 D7. 8 (both times) G M2-4 छिन्नैः; D4 हृषैर्; T3 भृगैर् (for च्छन्नैर्). Dn D2. 5. 7 ततस्ततः (for विशां पते). — ^c) Ś1 K1-3 [आ]वृत्तो; K4. 5 D3. 10. 11 वृत्तो; T3 कृते (for कृतो). D3 मदोः; T3 मार्गे (for मार्गो). — ^d) M3 गतान् (for हतान्). D3 कर्षद्भिर्हतान्वहन्.

9 D1 om. 9 (cf. v. 1. 7). — ^a) K5 निहितानां (for निह°). Ś1 K1. 2 T4 हतानां (for हयानां). K4. 5 B (except B1) D4. 5. 7 M तु (for च). Dn D2 निहतैस्तु हयैश्चैव. — ^b) Ś1 K1. 2 सह- (for हय-). D3. 10. 11 सादिभिः (for -योधिभिः). — ^c) K4 B (except B1) Dn3 G1. 8 चर्मभिर् (for वर्म°). K4 विनिकृत्तैश्चैव (hypermetric); Dn निकृत्तैश्च (submetric). — ^d) K4. 5 D3. 10 प्रासैश्च; D3 प्रासैश्च (for प्रासैश्च). B2 भल्लैश्च; B4. 5 D2. 3 छन्नैश्च (for छिन्नैश्च). B3 भारत (for मारिष). — After 9^d, N (D1 om.) T1. 2 ins.:

156* ऋष्टिभिः शक्तिभिश्चैव तोमरैश्च परंतप ।

[K3 ऋष्टिभिः; Dn D2. 5. 7-9. 11 असि (D2 °शि)भिः; D4. 9 ऋष्टिभिः; T1. 2 ऋष्टिभिः (for ऋष्टिभिः). B (except B2) Dn1. n2 D4. 5. 7-9 समंततः (for परंतप). D3. 10. 11 सासिप्रास (D3 °श) परश्व (D3. 10 °स्व)वैः (= 12^d) (for the post. half).]

— ^a) T1. 2 वसुधा (for पृथिवी). T4 तैस्तु; M भाति (for जज्ञे). — ^f) B1. 4. 5 D3 शबला; D2. 7 T4 G2 शबला; D4 सुबला; T3 शबरा (for शबला). Ś1 K1. 2

[इ]व हि (for इव). M1. 2. 4 शबला कुसुमैरेव.

10 D1 om. 10 (cf. v. 1. 7). — ^a) Dn D2 योषैश्च; M यौधाश्च. — Ś1 K1-3 B1 Dn1. n2 D2. 5. 7 om. (hapl.) 10^{ad}; Dn3 reads it on marg. — ^c) D3 व्यचरन्तो. D3 कुद्धं. T3. 4 G1. 3 विचरन्ति (T4 °त) स्स संकुद्धा; G2 M व्यचरन्तसमरे कुद्धा. — ^d) D3 विनिघ्नः (for °घ्नन्तः). T G1. 3 M1. 2. 4 शितैः शरैः (for परस्परम्). G2 M3 निघ्नतो नि (M3 विनिघ्नन्ति) शितैः शरैः.

11 D1 om. 11 (cf. v. 1. 7). — ^a) D3 उद्धूय; D7. 9 उद्धूय; T4 उद्धूत- (for उद्धूत). T2 नयना (for °नै). D3 क्रोधात् (for रोषात्). — ^b) D4 स्पंदस्याष्टमुखैः सह (sic). — ^c) T4 अभि- (for मही). D4 छन्नैः; M1 कीर्णा (for छन्ना). — ^d) K3 -संनिभं; B1 D3. 9 सप्रभैः (for -संनिभैः). — After 11, K4. 5 read 13^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

12 D1 om. 12 (cf. v. 1. 7). — ^a) D2 छन्नैर् (for °). D4 मही छन्ना; T2 महाराजन्. — ^b) D4 महागज- (for नागराज-). — ^c) T2 सगदैः; T3. 4 G M सशरैः (for साङ्गदैः). Dn D3 T1. 2. 4 G2 M सतल- (Dn1 °त; T2 °ल)त्रैश्च; G1 शलखज्ञैश्च; G3 सूर्यचित्रैश्च (for सतनुवैश्च). — ^d) D3 प्राश- (for प्रास-). K4. 5 Dn D2-5. 7. 8. 10 परस्वधैः (D4 °रैः).

13 D1 om. 13 (cf. v. 1. 7). — ^a) B1. 5 D7. 9 उच्छिन्नैश्च (for उत्थि°). T G1. 3 M3 चैव; M1. 2. 4 चापि (for छिन्नैर्). — ^b) D3. 9 च परैर्; T3. 4 G2. 3 M अपरैर् (for चाप°). T3 अपि (for युधि). — K4. 5 read 13^{cd} for the first time after 11. — ^c) K3 Dn1 D3. 4. 10. 11 -संछन्ना; T1. 2 -संपूर्णा (for -संकीर्णा). — ^d) T4 [आ]र्द्रा; M1. 2. 4 तु (for [अ]भूत्). B1 D3. 9 -पते; T3 G2 तदा; G1. 8 ततः; M1. 2. 4 बभौ (for विभो).

C. 9. 1515
B. 9. 28. 16
K. 9. 27. 15

अल्पावशिष्टे सैन्ये तु कौरवेयान्महाहवे ।
प्रहृष्टाः पाण्डवा भूत्वा निन्धिरे यमसादनम् ॥ १४
एतस्मिन्नन्तरे शूरः सौबल्यः प्रतापवान् ।
प्राप्तेन सहदेवस्य शिरसि प्राहरद्भृशम् ।
स विह्वलो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ॥ १५
सहदेवं तथा दृष्ट्वा भीमसेनः प्रतापवान् ।
सर्वसैन्यानि संकुद्धो वारयामास भारत ॥ १६
निर्विभेद च नाराचैः शतशोऽथ सहस्रशः ।
विनिर्भिद्याकरोच्चैव सिंहनादमरिंदम ॥ १७
तेन शब्देन विव्रस्ताः सर्वे सह्यवारणाः ।

14 ^a) Ś1 K1-3 अल्पावशिष्टं सैन्यं तु; D4 वशिष्टै-
स्तुरगैः. — ^b) D9 कौरवेयान्. Ś1 K1-3 कौरवेयं महा-
जवं (K2 बलं). — ^c) D8 भूता; S (except T1. 2)
राजान् (for भूत्वा). — ^d) K8 निन्युस्ते; D1 वितिन्युर;
G1 विनिन्ये; M निन्युचै (for निन्धिरे).

15 ^a) Dm1 भूयः; T4 वीरः (for शूरः). — ^b)
D2.7 सौबल्यः. — ^c) K4 प्राप्तेन. — ^d) D3 M3 प्राह-
नद् (for रद्). — ^e) D7 विह्वलो. — ^f) D1 रथो-
पस्थम्. D2 ह्युपाविशत्.

16 ^a) D8 M1 ततो; T2-4 G2 M2-4 तदा (for
तथा). — ^d) D2.4.8 भारतः.

17 ^a) K4.5 Dn D2.5.7 निर्विभिद्य (for विनिर्भिद्य).
S स निर्विभिद्य रणे चैव (T3 G2 शरौघेण). — ^d) K2
सिंहनातोदम् (for सिंहनादम्). K8 B Dm1 D2-4.8-11 T2
भारिंदमः; T1.3.4 G1.8 M अथानदत्; G2 अनादयत्
(for भारिंदम).

18 ^a) D8 ततः (for तेन). D1 नादेन (for शब्देन).
— ^b) B2 सर्वे नृः; D1 वीराश्च; D4 योधाश्च; D9
ससंस्था; M सर्वे च (for सर्वे स). — D1 om. 18^a-23^d.
— ^c) Ś1 K1.4.5 B2 T2 सहिता (for सहसा). K2
भूत्वा (for भीता).

19 D1 om. 19 (cf. v. l. 18). — ^a) T3.4 G प्रभि-
जान् (for अभिजान्). — ^c) G2 स्वधर्मज्ञा (for अध).
— ^d) Ś1 K1.3 भयेन; K4 सृतेन; Dn D2.5.7 गतेन;
D3 श्रुतेन; T2.8 द्रुतेन; G2 स्थितेन (for सृतेन). D4
G8 च (for वः).

20 D1 om. 20 (cf. v. l. 18). — ^a) Ś1 K1.3 G1.8

प्राद्रवन्सहसा भीताः शकुनेश्च पदानुगाः ॥ १८
प्रभयानथ तान्दृष्ट्वा राजा दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
निवर्तध्वमधर्मज्ञा युध्यध्वं किं सृतेन वः ॥ १९
इह कीर्तिं समाधाय प्रेत्य लोकान्समश्रुते ।
प्राणाञ्जहाति यो वीरो युधि पृष्ठमदर्शयन् ॥ २०
एवमुक्तास्तु ते राजा सौबल्यस्य पदानुगाः ।
पाण्डवानभ्यवर्तन्त मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ २१
द्रवद्भिस्त्र राजेन्द्र कृतः शब्दोऽतिदारुणः ।
क्षुब्धसागरसंकाशः क्षुभितः सर्वतोऽभवत् ॥ २२
तांस्तदापततो दृष्ट्वा सौबल्यस्य पदानुगान् ।

समादाय; M परां प्राप्य (for समाधाय). — ^b) D4
corrupt; T3 G2 समश्रुत (for श्रुते). M प्रेत्य स्वर्ग-
मवाप्स्यथ. — S (except T1. 2) om. 20^a. — ^c)
D3.10.11 धीरो (for वीरो). — ^d) D8.10.11 युद्धे (for
युधि). — After 20, D4 ins.:

157* शूलियास[पाश]मतिक्रम्य शकलोकं समश्रुते ।

21 D1 om. 21 (cf. v. l. 18). — ^a) D8 T (G
ततः (for तु ते). S (except T2) शूराः (for राजा).
— ^b) D2.7 सौबल्यस्य. — D9 M1 om. (hapl.) 21^a-23^b.
— ^c) K2 अपवर्तत; T3 अभ्यवर्तत; G2 धावत (for
वर्तन्त). — ^d) Ś1 K1 निवर्तनं (for तनम्).

22 D1 om. 22 (cf. v. l. 18). D9 M1 om. 22
(cf. v. l. 21). — ^a) K1.6 भ (K5 भु)वशिष्यः; D2
धाव (for द्रव). Ś1 K1.2 चैव (for तत्र). T G
द्रवशिस्तु ततो राजान्. — ^b) D2 ततः (for कृतः). — ^c)
D2.5 कुर्द; D8 कुरु; D1 कुर्द; T2 क्षुद्र; G8
लुब्ध (for क्षुब्ध). Ś1 K1.3 Dm1 D2.7 संकाशः; D8
G8 शाः; D4 शो (for शः). — ^d) T2.4 G क्षुभितैः
(for तः). S (M1 om.) दिशं (for अभवत्). Ś1 K
Dn D2.4-7 क्षु (Ś1 K क्षो)भितं ये (K1.5 D2 ते)न तद्वत्
(D2.7 छं); D8.8.10 क्षुभिताः सर्वतोऽभवन्.

23 D1 om. 23 (cf. v. l. 18). D9 M1 om. 23^a
(cf. v. l. 21). — ^a) D8 om. from तो दृष्ट्वा up to
पते (in 24^b). K8 D10.11 ततः; B D8.8.9 S (except
T2; M1 om.) तथा (for तदा). D8.10.11 पुरतो; D8
T2 G3 पतितो (for [आ]पततो). T4 राजन् (for दृष्ट्वा).
^b) D2.7 सौबल्यस्य; T1.2 छेय (for कस्य). — ^c)
Ś1 K1-3 अमृत्युयुर; D4 प्रत्युपाता; Dm1 ययौ (for

प्रत्युद्युर्महाराज पाण्डवा विजये वृताः ॥ २३
 प्रत्याश्वस्य च दुर्धर्षः सहदेवो विशां पते ।
 शकुनिं दशभिर्विद्धा हयांश्चास्य त्रिभिः शरैः ।
 धनुश्चिच्छेद च शरैः सौबलस्य हसन्निव ॥ २४
 अथान्यद्भनुरादाय शकुनिर्युद्धदुर्मदः ।
 विव्याध नकुलं षष्ठा भीमसेनं च सप्तभिः ॥ २५
 उल्कोऽपि महाराज भीमं विव्याध सप्तभिः ।
 सहदेवं च सप्तत्या परीप्सन्पितरं रणे ॥ २६

“द्ययुर). — ^d K₃ विजये वृताः; K_{4.5} “यैवृताः; B Dn D_{2-5.7-9} “ये स्त्रि (D₃ “यस्त्रि)ताः; D₁₀ “ये धनाः; D₁₁ T_{1.2.4} G_{1.3} “योद्ध (D₁₁ “द्य)ताः; T₃ M “ये घृताः; G₂ “यैषिणः (for “ये वृताः). K₂ पाण्डवस्य जये वृताः.

24 D₈ om. 24^{ab} (cf. v. l. 23). — ^a S₁ K₁₋₃ अभ्याश्व (K₁ “श्वा)स्य; K_{4.5} B₃ Dn D_{2-4.8-11} G₂ M₁ प्रत्याश्वस्य (for “श्वस्य). D₃ सु; M₂₋₄ तु (for च). D₁ प्रतिलभ्य ततः संज्ञां. — ^c Dn ददशुर (for दशमिर). — ^d D₁ [अ]पि (for [अ]स्य). D₂ त्रिभिः (for शरैः). — D₃ repeats 24^{ef} after 27^b. — ^e B₃ शनैश्च (for धनुश्च). D_{1.4} दशभिः; D₅ च शितैः; M निशितैः (for च शरैः). — ^f D₂ सहदेवो; D₁ सौबलस्य. D₈ (second time) हि शक्तिना (for हसन्निव).

25 ^a D₄ T₃ अन्यधनुर. — ^b T_{3.4} G सौबलो (for शकुनिर). G₂ युधि (for युद्ध). — After 25^b, K₁ ins.:

158* सहदेवं चाभ्यवर्षच्छरैः संनतपर्वभिः ।

उल्कश्च ततो राजन्कोधेन महता युतः ।

— ^c T₁ G₁ विव्याध. D_{2.7} नकुलं. D₄ षष्ठिर (for षष्ठा). D₁ विव्याध सहदेवं च. — ^d D₁ षष्ठा भीमं (for भीमसेनं). D₄ M₁ पंचभिः (for सप्तभिः). B₃ पार्श्वस्थांश्च त्रिभिस्त्रिभिः (= 27^d).

26 S₁ K₁₋₃ T_{3.4} om. (hapl.) 26^{ab}. G₂ transp. 26^{ab} and 26^{cd}. — ^a T_{1.2} G_{2.3} तु (for स्वि). — ^b T₁ G₁ विव्याध. D₂ पत्रिभिः; D₄ M पंचभिः (for सप्तभिः). — M₃ repeats 26^{cd} after 27. — ^c M₁ om. (hapl.) from सप्तत्या up to शकुनिं च (in 27^c).

^d D₁ प्ररक्षन्; D₅ यज्ञसन् (sic) (for परीप्सन्). K₂ T₃ G₂ विजयं (for पितरं).

27 M₁ om. up to शकुनिं च (cf. v. l. 26). — ^a

तं भीमसेनः समरे विव्याध निशितैः शरैः ।
 शकुनिं च चतुःषष्ठा पार्श्वस्थांश्च त्रिभिस्त्रिभिः ॥ २७
 ते हन्यमाना भीमेन नाराचैस्तैलपायितैः ।
 सहदेवं रणे कुद्धाच्छादयञ्जरवृष्टिभिः ।
 पर्वतं वारिधाराभिः सविद्युत इवाम्बुदाः ॥ २८
 ततोऽस्यापततः शूरः सहदेवः प्रतापवान् ।
 उल्कस्य महाराज भल्लेनापाहरच्छिरः ॥ २९
 स जगाम रथाद्धर्मि सहदेवेन पातितः ।

T₂ सहितो (for समरे). K_{4.5} भीमः शनैः समरे. — ^b T₁ G₁ विव्याध. K₂ Dn₁ D_{3.10.11} नवभिः (for निशितैः). — After 27^b, D₃ repeats 24^{ef}. D₈ G_{1.3} om. (?hapl.) 27^{cd}. — ^c S₁ K_{1.2} त्रिभिर्विद्धा; B₂ T₄ ततः षष्ठा (for चतुःषष्ठा). — ^d M₃ पार्श्वपांश्च (for “स्थांश्च). Dn_{1.2} D₃ शरैः (for the second त्रिभिः). — After 27, M₃ repeats 26^{ef}.

28 D₁ om. 28. — ^b D₈ तल (for तैल). K₅ B₁ D₈ s G₁ -पायिभिः; Dn₁ -लापितैः; D₂ -धौतिभिः; D₃ -पातितैः; T₃ -शतितैः (for -पायितैः). — After 28^b, D₄ ins.:

159* प्रदुदुर्भयमहाराज भीमसेनभयार्तिताः ।

उल्कस्तु ततः कुद्धो धनुरुहस्य मारिष ।

while G₂ ins.:

160* गतोत्साहा महाराज दुदुर्भयपीडिताः ।

उल्कस्तु शितैर्बाणैः सहदेवमविच्यत ।

— G₂ om. 28^{cd}. — ^c Dn₂ D_{2.5.7} सहदेवो (for “देवं). S₁ K₄ B₂ Dn₂ D_{2.4.5.7} G_{1.3} कुद्धश्च; B_{1.8-5} D_{6.8.9} कुद्धं (for कुद्धाश्च). — ^d B₂ चोदयञ्च (for छाद°). D₄ सायकैः समवाकिरत्; D₈ छादयामास वृष्टिभिः. — ^e D₁ पर्वतं (for पर्वतं). — ^f K_{4.5} D_{8.9} [अ]म्बुदः. Dn D_{2.4.5.7} G सविद्युदिव तोयदः.

29 ^a S (except T_{1.2}) तत्र (for ततो). K_{4.5} D_{1.4} T₃ G M_{3.4} [अ]भ्यापततः; T_{1.2.4} M_{1.2} ह्याप° (for स्थाप°). T_{1.2} तूर्णं (for शूरः). Dn D_{2.5.7} तानपास्य ततः शूरः. — ^c D₄ सुसंकुद्धो (for महाराजः). — ^d K_{2.4} Dn_{2.28} D_{2.2.5.8} T₃ G₁ M अपहवत्.

30 B₃ om. 30^{ab}. — ^a T₃ चागात्स (for जगाम). D₈ om. from रथाद्धर्मि up to भारत (in 31^b). — ^c T₃ G M हथिरोक्षित (for “राहुत). — ^d Dn D₃

C. 9. 1532
B. 9. 28. 33
K. 9. 27. 32

7-9. 1553
r 9 24. 34
k 2 27. 32

रुधिराश्रुतसर्वाङ्गो नन्दयन्पाण्डवान्युधि ॥ ३०

पुत्रं तु निहतं दृष्ट्वा शकुनिस्तत्र भारत ।

साश्रुकण्ठो विनिःश्वस्य क्षतुर्वाक्यमनुस्मरन् ॥ ३१

चिन्तयित्वा मुहूर्तं स वाष्पपूर्णक्षणः श्वसन् ।

सहदेवं समासाद्य त्रिभिर्विव्याध सायकैः ॥ ३२

तानपास्य शरान्मुक्ताञ्छरसंघैः प्रतापवान् ।

सहदेवो महाराज धनुश्चिच्छेद संयुगे ॥ ३३

छिन्ने धनुषि राजेन्द्र शकुनिः सौबलस्तदा ।

प्रगृह्य विपुलं खड्गं सहदेवाय प्राहिणोत् ॥ ३४

तमापतन्तं सहसा घोररूपं विशां पते ।

द्विधा चिच्छेद समरे सौबलस्य हसन्निव ॥ ३५

रणे; T₁ मृधे; T₂ रधे; T₃ प्रति (for युधि). G₂ वातरुण इव द्रुमः.

31 D₈ om. 31^{ab} (cf. v. l. 30). —^a) D₈ विहतं. —^c) K₂ D₁ T₁ G₂ M सास्य (for साश्रु). T₂ कण्ठो (sic) (for कण्ठो). B₃ T₂ M विनिश्चस्य; D₄ विष्णुश्च (for विनिःश्वस्य). —^d) D_n T₃ G M₈ अथास्मरत् (for अनुस्मरन्). D₂ 7 (marg. also as in text) क्षतुर्वचनमस्मरन्.

32 D₁ om. 32^{ab}. —^a) D₂ च; T₁ 2 तु (for स). D₄ S (except T₁ 2) चिन्तयित्वा ततो राजा (D₄ M₂ 3 'जन्'). —^b) D₁₀ पूर्णक्षणे. D₄ वाष्पपर्याकुलेक्षणः. — K₄ om. (hapl.) 32^c-33^b. —^c) G₃ वसुदेवं (for सह). —^d) D₂ विद्धा च (for विव्याध). B₄ 5 शायकैः. T₁ 2 विव्याध त्रिभिर्नाशुगैः.

33 K₄ om. 33^{ab} (cf. v. l. 32). —^a) Ś₁ K (K₄ om.) तानासाद्य; T₃ तानपस्य (for 'पास्य'). Ś₁ K₁ 2 शरैर् (for शरान्). —^b) Ś₁ K₁ M₈ शरपुं (M₈ 'सं'खैः; T₄ सहदेवः (for शरसंघैः). —^c) D₈ महाप्राज्ञो; S (except T₁ 2) समासाद्य (for महाराज). —^d) D₁ संगरे (for संयुगे). S (except T₁ 2) शकुनेर्धनुराच्छिनत्.

34 Ś₁ K₁ 2 om. 34^{ab}. —^b) D₂ सौबलस्य. B₄ D₈ T₃ 4 तथा (for तदा). —^c) D₁ 2 G₁ M विमलं (D₂ 'कं'); T₂ विपुलं (for 'कं'). —^d) D₁ चिक्षिपे (for प्राहिणोत्).

35 ^b) D₄ शरैः कांचनभूषितैः (cf. 38^b). —^c) D₁ विशिखैः; T₃ राजेन्द्र; M₂-4 सहसा (for समरे). —^d)

असिं दृष्ट्वा द्विधा छिन्नं प्रगृह्य महतीं गदाम् ।

प्राहिणोत्सहदेवाय सा मोघा न्यपतद्भुवि ॥ ३६

ततः शक्तिं महाघोरां कालरात्रिमिवोद्यताम् ।

प्रेषयामास संकुद्धः पाण्डवं प्रति सौबलः ॥ ३७

तमापतन्तीं सहसा शरैः काञ्चनभूषणैः ।

त्रिधा चिच्छेद समरे सहदेवो हसन्निव ॥ ३८

सा पपात त्रिधा छिन्ना भूमौ कनकभूषणा ।

शीर्यमाणा यथा दीप्ता गगनाद्वै शतहृदा ॥ ३९

शक्तिं विनिहतां दृष्ट्वा सौबलं च भयादितम् ।

दुद्रुवुस्तावकाः सर्वे भये जाते ससौबलाः ॥ ४०

अथोत्कुष्टं महद्भ्यासीत्पाण्डवैर्जितकाशिभिः ।

Ś₁ K₁ 2 D₁ 2 M₁ सहदेवो (for सौबलस्य).

36 ^a) K₄ 5 D₃ तदा; D_n 1 D₂ 10. 11 तथा (for द्विधा). K₂ D₈ छिन्ना. —^b) D₄ गृहीत्वा (for प्रगृह्य). D₈ प्रतिगृह्य महागदां. — D₂ om. 36^c-37^b. After 36, B₂ ins.:

161* ततो गान्धारनृपतिः कृतप्रतिचिकीर्षया ।

37 D₂ om. 37^{ab} (cf. v. l. 36). —^b) D₈ लंका- (sic); T₂ 3 M काळ (for काल). K₃ B D_n 2 D₁ 6. 9-11 T₁ G₁ -रात्रीम्. B₂ [उ]स्थितां; T₃ 4 G₁ M₂ 4 [अ]परां (for [उ]द्यताम्). —^c) D₁ संकुद्धं. —^d) Ś₁ K₁ 2 पाण्डवान् (for पाण्डवं). D₂ 7 सौबलः. D₁ सहदेवाय सौबलः.

38 ^b) K₂ त्रिशरैः (hypermetric) (for शरैः). D₈ 8. 10. 11 G₂ 3 M कनक (for काञ्चन). K₂ D₄ 4 T₃ M भूषितैः. —^c) B₃ T₁ (3 द्विधा (for त्रिधा). —^d) D₈ सौबलस्य (for सहदेवो).

39 ^a) T₃ द्विधा (for त्रिधा). —^b) Ś₁ K₁ 3 शीर्य-माणा यथोरगी. — D₁ om. 39^c-40^b. —^c) D₄ corrupt. Ś₁ K₁ lacuna for शीर्यमाणा यथा. Ś₁ K₁ [उ]त्पृष्टा; K₄ [उ]दीप्ता; K₅ [आ]दिष्टा; D₈ [उ]दिष्टा; G₁ 8 दिव्या (for दीप्ता). K₂ प्रचलंसी यथोत्पृष्टा. —^d) S (except T₁ 2) विधुद्रपा नमस्य (M₁ 2. 4 'स्त' लात्).

40 D₁ om. 40 (cf. v. l. 39). —^a) D₈ विनिहतां. —^b) D₂ 7 सौबलं. T₃ 4 G₁ तु (for च). D₄ तथा-दितं; G₂ भयादितः (for 'दितम्'). M₈ सौबलश्च भया-

धार्तराष्ट्रास्ततः सर्वे प्रायशो विमुखाभवन् ॥ ४१
तान्वै विमनसो दृष्ट्वा माद्रीपुत्रः प्रतापवान् ।
शरैरनेकसाहस्रैर्वारयामास संयुगे ॥ ४२
ततो गान्धारकैर्गुप्तं पृष्टैरश्वैर्जये धृतम् ।
आससाद रणे यान्तं सहदेवोऽथ सौबलम् ॥ ४३
स्वमंशमवशिष्टं स संस्मृत्य शकुनिं नृप ।
रथेन काञ्चनाङ्गेन सहदेवः समभ्ययात् ।

अधिज्यं बलवत्कृत्वा व्याक्षिपन्सुमहद्वज्रः ॥ ४४
स सौबलमभिद्रुत्य गृध्रपत्रैः शिलाशितैः ।
भृशमभ्यहनत्कुद्धस्तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ ४५
उवाच चैनं मेधावी निगृह्य सारयन्निव ।
क्षत्रधर्मे स्थितो भूत्वा युध्यस्व पुरुषो भव ॥ ४६
यत्तदा हृष्यसे मूढ ग्लहन्नधैः सभातले ।
फलमद्य प्रपद्यस्व कर्मणस्तस्य दुर्मते ॥ ४७

C. 9. 11. 50
E. 9. 28. 51
K. 9. 27. 49

दितः. — ^d) Dn भयेनाजौ (for भये जाते). K₂ सुवि-
ह्वला; D₁ ससौबला; T₃ नु सौबलात्.

41 D₁ om. 41 (cf. v. l. 39). — ^a) K_{4.5} ततो-
त्कुष्टं; Dn अथो कथं; D₃ अथोत्कृष्यं; T₂ 'त्कुष्टा;
G₂ 'कुष्टं (for 'त्कुष्टं). D₄ महान् (for महद्). K₂₋₅
B Dn D_{2.3.5-11} T G चासीत्; D₄ आसीत्. — ^d)
K₅ D_{2-5.7.9} प्रायसो. S₁ K₁ विमुखाः प्रायशोभवन्.

42 D₁ om. 42 (cf. v. l. 39). — ^b) D₃ पांडु-
(for माद्री). — ^d) B₃₋₅ Dn D_{2.5.7-9} दारयामास
(for वार').

43 D₁ om. 43 (cf. v. l. 39). — ^a) S₁ K D₃.
5.7 T_{1.2} युक्तं (for गुप्तं). D₄ ततो गांधारिनिर्युक्तं.
— ^b) K (except K₁) B D_{2.5.8-11} T₁ G₃ पुष्टैः; D₈
पुष्टैः; T₂ पुष्टैः; T₃ पुष्टैः; T₄ पाष्टैः; G₁ प्राष्टैः;
G₂ पाष्टैः; M_{1.4} प्राष्टैः (for पुष्टैः). S₁ K₁ जयै-
वृत्तः; K_{2.4} D₃ जये वृत्तः (D₃ 'तं); D₂ जवे धृतं;
G_{2.8} जयोद्धतं; M₁ जये धृतः. Dn D_{4.5.7} पृष्ट (Dn
दष्ट) रक्षैर्जये (Dn 'यं) वृत्तं (D₄ 'तः); M₃ पां-
यैर्धृतः. — ^c) K₂ रणैः (for रणे). K₂ D_{2.4} यातं;
Dn यत्तः; M_{1.2.4} तूर्णं (for यान्तं). G₂ आससादाथ
शकुनिं. — K₂ om. (hapl.) 43^d-44^c. — ^d) K₄ [S]थ
सालाकिः; D₁ [S]थ सौबलं; S (except T_{1.2}) महा-
बलः (for Sथ सौबलम्).

44 D₁ om. 44 (cf. v. l. 39). K₂ om. 44^{ab} (cf.
v. l. 43). — ^a) D₃ corrupt. D₄ स्वभावम् (for
स्वमंशम्). S₁ K₁ अपः; D₁₀ इव (for अव). S₁ K₁
विष्टं; T₃ तिष्ठन् (for तिष्ठतं). K₃ B₁₋₄ D_{1.11} तं;
T_{1.2} तु; M च (for स). B₅ D_{8.9} स्वमंशमवतिष्ठतं;
Dn D_{2.5.7} स्वयन्समवतिष्ठतं; D₆ स्वयं समवशिष्टं तं.
— ^b) Dn D_{2.5.7} संसृत्य; T_{1.2} 'श्रुत्य; T₃ 'सृज्य
(for 'स्मृत्य). K₄ T_{2.4} M₄ शकुनिः (for 'निं).
K₄ D_{3.5} नृपः; B₂ T_{4.4} G₁ M_{1.2.4} नृपः; D₄ स्थितं
(for नृप). — G₈ om. 44^{cd}. — ^c) D_{2.5.7} कांच-

नाभेन. — ^d) K₂ सहदेवैः (sic); K₄ Dn₃ D₂ 'देवं (for
'देवः). B_{1.8-5} D_{3.9} प्रतापवान्; B₂ D₄ तमभ्ययात्;
S (except T_{1.2}; G₃ om.) स (M त) मन्वयात् (for
समभ्य'). — ^e) K₂ corrupt. D₂ अतिष्ठद् (for अधि-
ज्यं). D_{2.7} बलवत्. G₁ क्षिप्वा (for कृत्वा). — ^f)
K₄ B_{3.4} Dn_{2.13} D_{2.8.5.9} T_{1.3.4} G_{1.2} व्याक्षिपत् (for
'पन्). D_{3.4.8} च (D₃ स) महद्; T G सशरं (for
सुमहद्). M वि (M₁ व्या) क्षिपन्नायतं (M₁ 'कं) धनुः.

45 D₁ om. 45 (cf. v. l. 39). — ^a) D₁ सौबलम्.
K₄ अभिद्रुत्य; B₂ S (except T_{1.2}) अतिक्रम्य (for
अभिद्रुत्य). — ^b) K₃ B Dn D_{7-8.11} गार्धः; D_{2.5}
गार्धः (for गृध्र). S₁ K_{1.2} D₆ T₂ G_{1.3} पक्षैः (for
पत्रैः). K_{4.5} Dn D_{4.5.7} शिला (D₁ 'ळा) सितैः; D₂
शिलाशितैः; D₃ समंततः (for शिलाशितैः). — ^c) S₁
K_{1.2} अभ्यनुदत्; D₈ 'नदत्; M_{1.2.4} अभ्याहनत् (for
अभ्य'). K₄ कुदं. — ^d) K_{2.5} G₃ महद्विपं.

46 ^b) S₁ K₁₋₃ D_{4.10.11} निगृह्य (S₁ 'ग्रा) ह्य; Dn
D_{2.5-7} ग्लहं सं; D₁ पांडवः; D₃ प्रगृह्य (for नि').
— D₁ om. 46^{ad}. — ^c) K_{4.5} D₃ T₂ M₂₋₄ धर्मः (for
'धर्मे). K₃ B_{1.2.4} Dn₂ D_{2.4.6.8.9} स्थिरो (for स्थितो).
— ^d) Dn D_{2.5.7} पुरुषर्षभ (for 'पो भव).

47 ^a) B_{2.3} D_{3.9} कृष्यसे; T G_{1.2} आपसे; G₃
भाससी (sic); M कृतवान् (for हृष्यसे). Dn₃ M₃ मूढो.
— ^b) K₂ corrupt. S₁ K₁ D₄ ग्लहैः; K_{4.5} D₈ ग्ल-
हम्; B₅ ग्रहन्; Dn D_{2.5.7} ग्लहेषु; D₃ गृहन्; T₁₋₃
G₁ M गृहन् (for ग्लहन्). S (except G₂) अक्षान् (for
अक्षैः). D_{2.7} T₂ सभातले; D₁₀ सभांतरे. D₈ गृहपक्षैः
सभातले. — For 47^{ab}, D₁ subst.

162* सभामध्ये विजित्या कूटघृतेन यद्वान् ।

[prior half submetric.]

— ^c) D₁ फलम्. K₂₋₅ B₂₋₅ D_{3.8-11} T₄ M₂₋₄ प्रप-
द्यस्व; B₁ D_{4.6} 'इय त्वं (B₁ स्वं) (for 'द्यस्व).
T₃ G₂ तव (for तस्य). D₈ मम संग्राममूर्षेनि.

C. 9. 1551
B. 9. 28. 52
K. 9. 27. 50

निहतास्ते दुरात्मानो येऽस्मान्वहसन्पुरा ।

दुर्योधनः कुलाङ्गारः शिष्टस्त्वं तस्य मातुलः ॥ ४८

अथ ते विहनिष्यामि क्षुरेणोन्मथितं शिरः ।

वृक्षात्फलमिवोद्धृत्य लगुडेन प्रमाथिना ॥ ४९

एवमुक्त्वा महाराज सहदेवो महाबलः ।

संकुद्धो नरशार्दूलो वेगेनाभिजगाम ह ॥ ५०

अभिगम्य तु दुर्धर्षः सहदेवो युधां पतिः ।

विकृष्य बलवचापं क्रोधेन प्रहसन्निव ॥ ५१

शकुनिं दशभिर्विद्धा चतुर्भिश्चास्य वाजिनः ।

48 ^a) M₁ जानंतु; M₃ निगतास् (for निह^a).
D₂ दुराचारा (for 'स्मानो). — ^b) D₅ (also as in
text). 7 [s]स्माद् (for स्मान्). S₁ K_{1.2} हि ध्य (K₂
न्य) वसन्; B₂ उपहसन्; D₂₃ अन्व^a; T₂ अप्यसहन्;
T₃ G₂ M_{1.2} अपहसन्; M₃ अहसन् (submetric) (for
अवहसन्). K_{4.5} D₁ ये चास्मान् (D₁ 'न) हसन्पुरा; D₂₁
ये स नन्वह^a; G_{1.3} वेपमानाहसन्पुरा (G₁ 'न:). — ^c)
K₂ कुलंकारः; D_{2.7} कुलांगारः. — ^d) D_n चापि; (G₁
चाप (for तस्य). D_{2.7} T₂ मातुलः.

49 B₁ om. 49^a-50^b. — ^a) K₃₋₅ B (B₁ om.)
D_n D_{2.3.5.6.8-11} निहनि (D₁₀ 'रि) ष्यामि; D₁ M₁
[s]पहरि^a; D₄ corrupt; D₁ आहरिष्यामि; T G
M₂ पालयि^a; M_{3.4} विहरि^a (for विहनि^a). — ^b) S₁
K (except K₃) D_n T_{1.2} शरेण; D_{2.6.7} दंडेन (for
क्षुरेण). D₄ [उ]न्मथ्य वै; T_{1.2} ग्रथितं (for [उ]न्म-
थितं). — D₁ om. 49^{cd}. — ^c) S₁ K_{1.3} उद्धृष्टं; K₂
उद्धृतं; K₄ उद्धेष्ट्य; D_n D_{2.5.7.10.11} आविध्य (D_{10.11}
'द्धं); T_{1.2} उद्दिश्य; T₃ आदृत्य; G₂ उत्कृत्य (for
उद्धृत्य). B₃ वृक्षात्फलं समुद्धृत्य. — ^d) K₄ नगुडेन;
D₄ G_{1.3} M लगुडेन (for लगुडेन).

50 B₁ om. 50^{ab} (cf. v. l. 49). D_{n.12} D_{2.7} om.
50^{ab}; D₂₃ reads it on marg. D₅ om. (hapl.)
50^b-51^a. D₁ om. 50^c-52^b. — ^a) K₃ B₄ D_n D₂₋₄.
10.11 रण (for नर). D_{2.7} -शार्दूलो; T₃ -शार्दूलं;
M -शार्दूल. — ^d) D_{2.5.7} अति (for अमि). K₃
T₃ (also as in text) जघान (for जगाम). S₁ K
(except K₃) D_{4.10.11} T₃ G तं (for ह).

51 D₁ om. 51; D₅ om. 51^a (for both, cf. v. l.
50). — ^a) S₁ K_{1.2} च; K₄ [अ]ति; D₅ प्र; D₈.
10.11 सु (for वृ). — ^b) T G विश्रां (for युधां)

छत्रं ध्वजं धनुश्चास्य छित्त्वा सिंहं ह्वानदत् ॥ ५२

छिन्नध्वजधनुश्छत्रः सहदेवेन सौबलः ।

ततो विद्धश्च बहुभिः सर्वमर्मसु सायकैः ॥ ५३

ततो भूयो महाराज सहदेवः प्रतापवान् ।

शकुनेः प्रेषयामास शरवृष्टिं दुरासदाम् ॥ ५४

ततस्तु क्रुद्धः सुबलस्य पुत्रो

माद्रीसुतं सहदेवं विमर्दे ।

प्रासेन जाम्बूनदभूषणेन

जिघांसुरेकोऽभिपपात शीघ्रम् ॥ ५५

S₁ K_{1.2} पति; K₄ प्रति; T G पते (for पति:). — ^a)
D_{2.11} विकृष्य (for 'कृष्य). D_{2.7} बलवच्. — ^d) K₄
B₁₋₃ D_{2.3.5} T_{1.2} प्रदहन्; D_n D_{4.10.11} 'ज्वलन् (for
'हसन्).

52 D₁ om. 52^{ab} (cf. v. l. 50). D₃ om. 52.
— ^b) S₁ K_{1.2} दशभिश् (for चतुर्भिश्). — ^c) (G₁
चित्र (for छत्रं). D₁ ध्वजं हयांश्; G₂ धनुर्ध्वजं (by
transp.). D₁ [अ]पि (for [अ]स्य). — ^d) K_{4.5} D₁₀
[उ]द्धृष्ट (for [अ]न^a).

53 D₁ om. 53^{ab}. — ^a) T₃ तत्र (for छत्र:).
— ^b) D_{2.7} सौबलः. — ^c) K_{1.3} B (except B₃) D₄.
1.6.8.10 T₁ क्रुतो; D_{n.12} D_{2.5.7} क्षनो (D_n 'न);
D₂₃ क्षितो; T₂ क्रुद्धो (for ततो). M₃ विद्धा (for
विद्धश्). D₂ तु (for च). — ^d) T₃ सर्वैर (for सर्व).
T₃ वर्मसु (for मर्मसु). D₁ चिच्छिदे (for सायकै:).

54 D₁ om. 54. — ^a) K₂ देवो (for भूयो).
T_{1.2} महाबाहुः; G₁ तेजाः (for 'राज). — ^c) K₂ D₃
शकुनिः; D_{n.12} D₈ शकुनिं. — ^d) D₃ पश्य (for
शर). D₅ दुरासदं; D₅ (G₁ 'सदा: (for 'सदाम्).

55 ^a) K_{4.5} सु (for तु). D₁ रुष्टः; T_{1.2} विद्धः
(for क्रुद्धः). D_{2.7} सुबलस्य. T₃ G क्रुद्धस्ततोऽसौ सुब-
लस्य पुत्रो; M क्रुद्धस्ततः सुबलस्यात्मजोऽपि. — ^b) S₁ K_{1.2}
D₅ M₁ पुत्रं (for 'सुतं). D₁ प्रसङ्गः; D₁₀ विनष्ट (for
विमर्दे). — ^c) K₃ D_{4.10} प्रासेन. K₃ जंबू (for
जाम्बू). D_{2.12} D_{2.5.7} भूषितेन. — D_n D₃ repeat
55^d after 58^a. — ^d) D₅ corrupt. T₃ एतौ (for
एको). K₃ D_n (second time) D₅ [s]पि पपात; K_{4.5}
B₂ T G निप^a; M [s]मिसार (for 'पपात). D_n
(first time) भूमौ (for शीघ्रम्).

माद्रीसुतस्तस्य समुद्यतं तं

प्राप्तं सुवृत्तौ च भुजौ रणाग्रे ।

मह्यैस्त्रिभिर्गुणपत्संचकर्त

ननाद चोच्चैस्तरसाजिमध्ये ॥ ५६

तस्याशुकारी सुसमाहितेन

सुवर्णपुङ्खेन दृढायसेन ।

महेन सर्वावरणातिगेन

शिरः शरीरात्प्रममाथ भूयः ॥ ५७

शरेण कार्तस्वरभूषितेन

दिवाकराभेन सुसंशितेन ।

हृतोत्तमाङ्गो युधि पाण्डवेन

पपात भूमौ सुबलस्य पुत्रः ॥ ५८

स तच्छिरो वेगवता शरेण

सुवर्णपुङ्खेन शिलाशितेन ।

C. 9. 1562
B. 9. 25. 68
K. 9. 27. 61

56 ^a) D₃ चाथ (for तस्य). B₁ D_{8.9} समुत्पतंतं;
T₄ G_{1.3} समुद्यतं तु. — ^b) K₅ प्राशौ; D_{n1.n2} प्रासा
(sic) (for प्राप्तं). D_{2.5.7} सुवृत्तं च; T₂ च वृत्तौ च;
G₂ सुवृत्तोः (for 'त्तौ च). B₃ रणौ (for भुजौ). B₂
बलाग्रे; D₄ रणाजिरे; D₇ रणाय; T₈ शिताग्रे; M₃
च पीनौ (for रणाग्रे). D₃ प्रासार्य वृत्तौ च भुजौ रणाग्रे.
— ^c) K₂ सङ्घपत् (for युगं). D₃ च कर्म (sub-
metric); D₄ संनिहृत्य (for संचकर्त). — ^d) T₃ तु
तदा (for तरसा).

57 ^a) D_{n3} [अं]शुकानि सु; G₂ [आ]शुकालेन (for
'कारी सु). K₅ समाहितेन ह; G₃ समाश्रितेन (for
'हितेन). — K₄ om. (hapl.) 57^b-58^b. — ^b) D₂
M_{2.4} दृढायुधेन; D₈ शयेन; T₁ तथायसेन; M₁ दृढा-
यतेन (for 'यसेन). — After 57^b, B₃ ins.:

163* तथैव वेगात्सुदृढायुधेन ।

— ^c) T₁ शरेण; T₂ प्रासेन (for महेन). D₂ सर्वावर-
णातिवेगात्; D_{8.9} भरणातिगेन (for 'वरणातिगेन). — ^d)
D_{n1.n3} D₂ प्रवीरः (for शरीरात्). D₁ प्रजहार (for
'ममाथ). M शीघ्रं (for भूयः). — D₄ T_{3.4} G M
ins. after 57: D_{7.3} after 59: T_{1.2} after 59^b:

164* तस्योत्तमाङ्गं च भुजौ सुवृत्तौ
शक्तिश्च पूर्वं निपपात भूमौ ।

पश्चात्कबन्धं रुधिरावसिक्तं

विस्पन्दमानं निपपात घोरम् ।

[(L. 1) M च (for सु). D_{7.8} भुजौ सुवृत्तौ प्रवर्त-
कीरः. — D_{7.8} om. line 2. — (L. 2) T₄ सुशक्तिः;
M₃ शिरश्च (for शक्तिश्च). T_{1.2} transp. पूर्वं and भूमौ.
D₄ पपात पूर्वं पतितानि भूमौ. — (L. 3) T₄ G₂ रुधिरावु-
(for 'राव-). — (L. 4) D₄ T_{2.3} विस्पन्दमानं (D₄ 'णं);
T₄ निपुष्टं (for विस्पन्द). T₄ भूमौ (for घोरम्).]

D_{7.8} S cont.

165* रथोत्तमात्पार्थिवपार्थिवस्य ।

[T₄ G_{2.3} तथोत्तमात् (for रथो). G_{1.3} सत्तमस्य (for
-पार्थिवस्य).]

— D₈ S cont.:

166* सुवर्णरत्नोत्तमभूषितं च

स सिंहनादं व्यनदन्महात्मा ।

निहत्य पापं सुबलस्य पुत्रं

स नैर्ऋतीमेव दिशं महात्मा ।

सुवर्णपुङ्खैरिषुभिः पतन्तं

[5]

[(L. 1) D₈ M सुवर्णतारागणभूषिताद्वै (D₈ 'तागात्).
— (L. 2) D₃ विनदन्. — D₈ om. (hapl.) lines 3-4.
— (L. 3) G₃ शूरं (for पापं). — (L. 4) T₂ स्वनैर्ऋतम्;
M₁ तत्रैर्ऋतीम् (for स नै). G₂ वै (for एव). — (L.
5) D₈ शिरस्यै; M₃ शिरस्तत् (for पतन्तं).]

— D₈ cont.:

167* प्रावोदयञ्च निपपतेर्महात्मा ।

58 K₄ D₁ om. 58^{ab} (for K₄, cf. v. 1. 57). S
(except T_{1.2}) om. 58^a-59^b. — ^a) Ś₁ K_{1.2} D₈
-भूषणेन (for -भूषितेन). — After 58^a, D_n D₂ repeat
55^a. K₅ om. 58^b. — ^b) K₃ B₃ D_n D_{2.4.5.7} T_{1.2}
दिवाकराभेन. B₃ om. (hapl.) from सुसंशितेन up to
पाण्डवेन (in 58^a). K₂ D_n D₈ सुसंशितेन; D_{4.5.7}
10.11 सुसंशि (for सुसंशि). — Ś₁ K₁₋₃ om. (hapl.)
58^a-59^b. D₃ om. (hapl.) 58^a-59^a. — ^c) D_n om.
(hapl.) from हृतोत्तमाङ्गो up to सुवर्णपुङ्खेन (in 59^b).
D₈ कृतोत्तमाङ्गो; D₉ हृतो (for हृतो). D₁ पार्थिवेन
(for पाण्डवेन). — ^d) D₇ सुबलस्य.

59 Ś₁ K₁₋₃ S (except T_{1.2}) om. 59^{ab}; D_n om.
up to सुवर्णपुङ्खेन; D₈ om. 59 (for all, cf. v. 1. 58).
D₁ om. 59. — ^a) D₄ corrupt; T₂ शतच्छिदा (for
स तच्छिरो). — ^b) D₇ शिखा. K_{4.5} D_{n3} D_{4.7.8}
-सितेन (for -शितेन). — After 59^b, T_{1.2} ins. 164*,
165* and 166*. — ^c) D_{2.4.5} अ (D₂ प्र)पातयत्; D₇

G. 9. 1562
M. 9. 28. 63
K. 9. 27. 61

प्रावेरयत्कुपितः पाण्डुपुत्रो

यत्तत्कुरुणामनयस्य मूलम् ॥ ५९

हतोत्तमाङ्गं शकुनिं समीक्ष्य

भूमौ शयानं रुधिरार्द्रगात्रम् ।

योधास्त्वदीया भयनष्टसत्त्वा

दिशः प्रजग्मुः प्रगृहीतशस्त्राः ॥ ६

विप्रद्रुताः शुष्कमुखा विसंज्ञा

गाण्डीवघोषेण समाहताश्च ।

भयादिता भ्रमरथाश्चनागाः

पदातयश्चैव सधार्तराष्ट्राः ॥ ६१

ततो रथाच्छकुनिं पातयित्वा

मुदान्विता भारत पाण्डवेयाः ।

शङ्खान्प्रदध्मुः समरे प्रहृष्टाः

सकेशवाः सैनिकान्दर्पयन्तः ॥ ६२

तं चापि सर्वे प्रतिपूजयन्तो

हृष्टा युवाणाः सहदेवमाजौ ।

दिष्ट्वा हतो नैकृतिको दुरात्मा

सहात्मजो वीर रणे त्वयेति ॥ ६३

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अपाच्छिनत्; Ds T2-4 G2 M3 प्रावेशयत्; M1. 2. 3 प्राया-
पयत् (for प्रावेर°). Dn प्राविशत्पाण्डुपुत्रो (submetric).
— D2 om. 59^d. — ^a) K4 D6 यतः; D1 यतः; T4
जातं; M हतं (for यत्तत्). S1 K1 कुर्वाणम् (for कुरु-
णाम्). — After 59, D7. 8 ins. 164* and 165*,
followed by 166* in Ds, while D4 S read 63.

60 ^a) K2 ततो मार्गं (sic); B4 कृतोत्तमाङ्गं; Ds.
7. 9 हतो° (for हृतो°). K4. 5 B2 D2 S (except T1. 2)
निरीक्ष्य; D4 शयानं (for समीक्ष्य). — ^b) Ks. 5 भूमिं
शयानं; D4 समीक्ष्य वीरं (for भूमौ शयानं). — ^c)
K4. 5 T4 -संज्ञा; D2 -चित्ता; Dn. 11 -शक्ता (for
-सत्त्वा). — T3 om. (hapl.) 60^d 62^a. — ^d) Ds
प्रतस्थुः (for °जग्मुः). — For 60^a, D1 subst.:

168* माद्रीसुतं ते सहसाभिपेतु-

गान्धारयोधाः प्रगृहीतशस्त्राः ।

61 T3 om. 61 (cf. v. 1. 60). D1 om. 61. — ^a)
Ks Ds M4 प्रविद्रुताः (for विप्र°). K4. 5 शुद्धः; Ds
स्त्वध- (for शुष्क°). G1 -गळा (for -मुखा). — ^b)
Dn2. n8 D4. 5. 7 गांजीव- (for गाण्डीव-). K2 सदाह-
ताश्च; T2 M2 समागताश्च (for °हताश्च). — ^c) T1. 2
इतस्ततो (for भयादिता). Ks D4 M1 -रथाश्च; G2 -हयाः
स- (for -रथाश्च). — ^d) K4. 5 च धार्तराष्ट्राः; Dn सधा-

तराष्ट्रं. — After 61, Ks ins.:

169* शकुनिं योद्धुं तरमाजिमध्ये ।

62 T3 om. 62^a (cf. v. 1. 60). — ^a) T4 G M
संखे (G1 'संखे') (for ततो). — ^b) S1 मुदान्विता;
D2 सुधा°; D3 मुदा युता; Dn सुतान्विता (for मुदा°).
— ^c) M4 च (for प्र). B1 D1. 10. 11 समरेतिहृष्टाः;
D2 रेवहृष्टाः; S (except T1. 2) महता स्वरेण (for समरे
प्रहृष्टाः). — Dn om. 62^d. — ^d) S1 K1. 2 D2. 4. 5. 7
सकेशवान्. K4. 5 M3 सैनिक- (for °कान्). D3 प्रहर्ष-
यंतः; Ds हर्षयन्ति.

63 D4 S read 63 after 59. — ^a) S पाण्डुपुत्राः
(T2 G2 'त्रं') (for चापि सर्वे). D1 संपूजयन्तो; D4
संपूजयन्ते; M3 प्रतिपूजयन्ते. — ^b) B2. 4 D2. 11 हृष्टा;
G1 हृष्टं (for हृष्टा). G1 युवाणं. — ^c) D2 निकृतिको
(for नैकृत°). S1 K1. 2 T2 G1. 8 महात्मा; Dn2 Ds
दुरात्मना (for दुरात्मा). — ^d) K2 corrupt. K4. 5
महात्मना; B2 Ds सहानुजो (for °मजो). S1 K1. 8
-वर; Ds रिपुस् (for रणे). Ds त्वमेहि (for त्वयेति).

Colophon. — Adhy. name: S1 K B Dn D2. 4-6.
S (except M1) शकुनिवधः; Dn. 11 शकुन्युद्ध-
वधः. — Adhy. no. (figures, words or both): Dn

२८

संजय उवाच ।

ततः क्रुद्धा महाराज सौबलस्य पदानुगाः ।

त्यक्त्वा जीवितमाक्रन्दे पाण्डवान्पर्यवारयन् ॥ १

तानर्जुनः प्रत्यगृह्णात्सहदेवजये धृतः ।

भीमसेनश्च तेजस्वी क्रुद्धाशीविषदर्शनः ॥ २

शक्त्यृष्टिप्रासहस्तानां सहदेवं जिघांसताम् ।

संकल्पमकरोन्मोघं गाण्डीवेन धनंजयः ॥ ३

प्रगृहीतायुधान्बाहून्योधानामभिधावताम् ।

महैश्चिच्छेद बीमत्सुः शिरांसपि हयानपि ॥ ४

ते हताः प्रत्यपद्यन्त वसुधां विगतासवः ।

त्वरिता लोकवीरेण प्रहताः स्वयसाचिना ॥ ५

ततो दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा स्वबलसंक्षयम् ।

हतशेषान्समानीय क्रुद्धो रथशतान्विभो ॥ ६

कुञ्जरांश्च हयैश्चैव पादातांश्च परंतप ।

उवाच सहितान्सर्वान्धारतरा इदं वचः ॥ ७

समासाद्य रणे सर्वान्पाण्डवान्सहृदणान् ।

C. 9. 1574
B. 9. 29. 8
K. 9. 28. 826; D₄ 27 (as in text); D₁₀ S 28; D₁₁ 29.
— *Sleika* no.: K₅ 67; D₁₁ 65; D₅ 66.

28

1 Before the ref., editions ins. अथ हृदप्रवेशपर्व.
— ^a) D₃ T₂ क्रुद्धो. — ^b) D₃ सौबलस्य. — ^c) Ś₁
K_{1.2} 2 आक्रंदाः (K₂ 'दः'); D₁ आत्मीयं; D_{8.9} आक्रांतः;
G₂ आस्कंदे (for आक्रन्दे). T₃ त्यक्त्वा जीवितमात्रं ते.
^d) D_{12.13} D_{2.5.7} पांडवं. D₁ T₃ प्रत्यवारयन्; M₁
च न्य

2 ^a) D₁ ततो (for तान्). — ^b) T₂ सहदेवो;
M₃ 'देवे (for 'देव'. K D₁₁ D_{2.4.5.7} वृतः; D₉
M_{1.2} घृतान् (for घृतः). D₁ सहदेवश्च मारिषः; D₈
'वजयोद्धतान्. — D₁ om. 2^a-3^a. — ^d) K_{4.5} D₄
क्रुद्धासी- (D₄ 'सि- (for 'शी-). K₂ -दर्शनाः; B₂
लोचनः; D₁₁ तेजसः; D₄ -दर्शनं; T₂ -दशनः (sic);
T₃ -दर्शनः; M₂₋₄ -दर्शनान् (for 'नः).

3 With 3, cf. 30. D₁ om. 3 (cf. v. l. 2). — ^a)
D_{3.9} T₂₋₄ G_{2.3} शक्त्यृष्टि- (D₃ 'ष्टि-) (for शक्त्यृष्टि-).
K_{4.5} D_{2.8} -प्राशः; D₁₁ D₁₀ -पाश- (for -प्रास-). G₂
-शूलानां (for -हस्तानां). — D_{11.12} om. (hapl.) 3^a-4^a;
D₁₂ reads it on marg. — ^d) D_{6.7} गांजीवेन. K₅
धनंजय.

4 D_{11.12} om. 4^a (cf. v. l. 3). D₁₂ reads 4^a
on marg. — ^a) K₃₋₅ B (except B₂) D₁₂ D_{1.8.9}.
7.10.11 संगृ (D_{1.3} स गृ) हीतायुधान्; D₂ गृहीत्वा चायुः;
D₈ संगृहीत्वायुः; D₉ स संगतायुः (for प्रगृहीतायुः). — ^b)

D₈ योधिनाम्; M₂₋₄ यौधा (for यो). D₂ अनु-
धावतां; D₃ अपि धा; D₈ अभिधावतः; T₃ अभ्य-
धावतां (for अभिधा). — ^d) Ś₁ *न च; K_{1.8}
दहानि च; K₂ धनूं च; S सुजानपि (for हया).

5 ^a) D_{2.3.5.7.10.11} हयाः; M₂ यौधा (for हताः).
D₄ प्रत्यदृश्यतः; D₈ 'युधंत (for 'पद्यन्त. — ^b)
K_{4.5} बहुधा (for वसुधां). — ^c) K₅ D_{3.4.5} S (except
M₃) त्वरिता; D_{1.10.11} चरता (for त्वरिता). K₄ B
D_{2.5.7-9} त्व (D₉ च) रतां लोकवीराणां. — ^d) K₅ ते
हताः; D₄ समरे; S (except G₁; T₂ damaged)
निहताः (for प्र). — After 5, M_{2.4} read 31-32.

6 ^a) T_{3.4} G M₃ दृष्ट्वा राजन् (M₃ 'जा) (for राजा
दृष्ट्वा). K₃ D_{1.9} G_{1.8} सुबलः; D_{2.8} स बल- (D₂ 'ल-);
D₇ स्वजन-; M_{2.4} च बल- (for स्वबल-). K₄ संक्षयात्.
K₂ दृष्ट्वा स्वबलमतिक्रात्. — ^c) D₈ हतशेषान् (sic).
Ś₁ K₁ समाहूय (for 'नीय). — ^d) K₅ कुध्ये (sic);
B D₁₁ D_{2.7} कुध्यन्; D₄ S रथान्; D_{9.9} कुद्धान् (for
कुद्धो). Ś₁ (orig.) K_{2.3} रिपुः; Ś₁ (sup. lin.) K₁
रणः; D₁ राजा; D_{4.9} अथ; D₉ नरः; S नव- (for
रथ-). Ś₁ K D_{2.3.5-7.10.11} नागा (D_{5.7} -शता) न्वहन्;
D₁₁ -शतान्वितान्; D_{1.4} रणे विभो; G₂ -शतान्प्रभो.

7 ^b) B₁ D_{3.8-11} T₁₋₃ पदातांश्च; B₂ D₄ नरा-
श्चापि; D_{5.7} पदातींश्च; G₃ पताकांश्च (for पादातांश्च).
D_{3.10.11} समंततः; D₄ T₄ G_{1.2} M₃ परंतपः. — ^c)
S दुःखितान् (for सहि). — ^d) Ś₁ K₁₋₄ B_{4.5} D₁₁
D_{2-5.7} धार्तराष्ट्रान् (for 'राष्ट्र). S महीपतिः (for इदं
वचः).

C. 9, 1574
B. 9, 29. 8
K. 9, 28. 8

पाञ्चाल्यं चापि सबलं हत्वा शीघ्रं निर्वर्तत ॥ ८

तस्य ते शिरसा गृह्य वचनं युद्धदुर्मदाः ।

प्रत्युद्ययू रणे पार्थास्तव पुत्रस्य शासनात् ॥ ९

तानभ्यापततः शीघ्रं हतशेषान्महारणे ।

शरैराशीविषाकारैः पाण्डवाः समवाकिरन् ॥ १०

तत्सैन्यं भरतश्रेष्ठ मुहूर्तेन महात्मभिः ।

अवध्यत रणं प्राप्य व्रातारं नाभ्यविन्दत ।

प्रतिष्ठमानं तु भयात्वावतिष्ठत दंशितम् ॥ ११

अश्वैर्विपरिधावद्भिः सैन्येन रजसा वृते ।

8 ^a) D₁ जिह्वा; D₄ पार्थान् (for सर्वान्). — ^b) D₄ पाण्डवानां (for 'वान्'). Dn D₂. 5 T₃ -जान् (for -गणान्). — ^c) B₂ सातुणं चैव; D₁ G₁. 3 चापि सुबलं; D₂ चापि सबलं; D₄. 6 M₁ चापि सगणं; G₂ सबलं चापि (by transp.). T₃ पांचालान्सबलंश्चापि. — ^d) D₂. 5, 7 चापि (for शीघ्रे). K₅ B₂ D₃. 5, 6, 10, 11 T₁. 2, 4 G₁ M₃ न्यवर्तत; G₂ निर्वर्तत.

9 ^a) D₄ ते तस्य (by transp.); G₁. 3 तस्यैते. M₁. 2, 4 वचनं (for शिरसा). T₃ तेद्य; G₂ [आ]दाय (for गृह्य). — ^b) T G M₃ शासनं; M₁. 2, 4 शिरसा (for वचनं). — ^c) K₄. 5 प्रत्युद्ययू; Dn₃ D₄ 'द्याय; D₃. 10, 11 अभ्युद्ययू (for प्रत्यु'). S₁ K₁-3 राजंस; D₆ T₃ पार्थ (for पार्थास्). D₁ प्रययुः पाण्डवान्सर्वे.

10 ^a) T₃. 4 G एवापतत; M अ (M₃ आ)वाप्य तनः (for अभ्यापततः). — ^b) M₁ हतशेषा. — ^c) K₂ आषी; D₂ आसी- (for आशी-). — ^d) M₁ पाण्डवान् (for 'वा:'). S₁ K D₁. 10 T₁. 2 समवारयन् (for 'किरन्'). D₄ पाण्डवाः शीघ्रमर्दयन्; D₆ 'वैरदिता भृशं.

11 ^a) D₃ भारत; T₂ समर- (for भरत-). K₅ -श्रेष्ठ (for -श्रेष्ठ). — The portion of the text from 11^a up to 67^b is lost in B₂ on missing folios.

^c) K₂ T₂. 3 अविध्यत; D₃ अवध्यत. K₂ D₄ रणे (for रणं). — ^d) S₁ K Dn D₁ M₃ [अ]प्यविन्दत; D₄ च विं; D₆. 7 [अ]भ्य (D₅ 'भि')पद्यत (for 'विन्दत'). — D₁ om. 11^a-12^d. — ^e) T G M₃-4 पलायमानं (for प्रतिष्ठ). D₄ ते हन्यमानासुभयान्; M₁ पलायने भर्ति कृत्वा. — ^f) K₂. 4, 5 B (B₂ missing) D₃-6, 8-11 T G नावलिष्ठ (D₄. 8 'ष्ठ')ति; Dn D₂ न चा (D₃ वा)लिष्ठत; (for नाव'). K₂. 4 D₄ दंशिताः (K₃ 'त:'); T₄ G₂. 8 दंसितं; M संयुगे (for दंशितम्).

न प्राज्ञायन्त समरे दिशश्च प्रदिशस्तथा ॥ १२

ततस्तु पाण्डवानीकान्भिःमृत्यु बहवो जनाः ।

अभ्यघ्नंस्तावकान्युद्धे मुहूर्तादिव भारत ।

ततो निःशेषमभवत्तत्सैन्यं तव भारत ॥ १३

अश्वौहिण्यः समेतास्तु तव पुत्रस्य भारत ।

एकादश हता युद्धे ताः प्रभो पाण्डुसृज्यैः ॥ १४

तेषु राजसहस्रेषु तावकेषु महात्मसु ।

एको दुर्योधनो राजवद्वयत भृशं क्षतः ॥ १५

ततो वीक्ष्य दिशः सर्वा दृष्ट्वा शून्यां च मेदिनीम् ।

12 B₂ missing. D₁ om. 12 (for both, cf. v. l. 11). — ^b) T₃ corrupt. — ^c) K₄. 5 Dn D₂. 3, 5, 10 S (except T₁) प्रज्ञायन्त. — ^d) S₁ K₁-3 च विः; D₆ *प्र-; Dn सप्र-; T₃ प्रनि- (for च प्र-). Dn प्रदिशो विदिशस्तथा.

13 B₂ missing (cf. v. l. 11). — ^a) B₁. 5 पाण्डवा-नीकं (for 'नीकान्'). — ^b) K₂ corrupt. D₇ T₂. 3 निमृत्य; M₃ निहत्य (for निःमृत्य). D₂ विमृत्य वज्र-वाहनः. — ^c) B₁. 5 अभ्ययुस् (for अभ्यघ्नं). T₃. 4 G तावकं (for 'कान्'). T₃ सर्वै; T₄ G सैन्यं; M₁. 2, 4 सर्वै; M₃ सर्वान् (for युद्धे). D₁ अमारयंस्तव भटान्. — ^d) D₆ मुहूर्तम् (for 'तोद्'). — S₁ K₁-3 om. 13^e-14^d. K₄ om. (hapl.) 13^e-14^d. — ^e) D₁ तत्र (for तव). D₁ S तव सैन्यं विनां पते (D₁ नरेश्वर); D₂-7 सैन्यं तव (D₆ तव सैन्यं) च भारत.

14 B₂ missing (cf. v. l. 11). S₁ K₁-3 om. 14; K₄ om. 14^{ab} (for both, cf. v. l. 13). D₆ om. (hapl.) 14^{ab}. — ^a) S (except T₃ M₂) अश्वौहिण्यः. D₃. 5, 7 च (for तु). — ^d) M सर्वाः (for ताः प्रभो). Dn प्रभो पाण्डवसृज्यै; D₃ मुहूर्तादिव भारत.

15 B₂ missing (cf. v. l. 11). — ^a) T₂ तासु (for तेषु). (G₁. 3 राजन् (for राज-). — ^c) D₁. 9 T₃ (D₂ राजा (for राजन्). — ^d) M भृश- (for भृशं). K₄. 5 B (B₂ missing) Dn D₂. 5, 7-9 अह द न ह दृश्यन्मृशवि- (K₄. 5 'स्वतवि-; D₇ 'मृवि वि)क्ष (Dn₃ D₂. 7 'क्ष)-तः; D₄. 4 दृश्यते (D₃ अदृश्यत [hypermetric]) भृश-विक्षितः.

16 B₂ missing (cf. v. l. 11). — ^a) S₁ K₂ वक्ष्ये (sic); M वीक्षन् (for वीक्ष्य). K₄ सर्वान् (for सर्वा).

विहीनः सर्वयोधैश्च पाण्डवान्वीक्ष्य संयुगे ॥ १६

मुदितान्सर्वसिद्धार्थान्निर्दमानान्समन्ततः ।

बाणशब्दरवांश्चैव श्रुत्वा तेषां महात्मनाम् ॥ १७

दुर्योधनो महाराज कर्मलेनाभिसंवृतः ।

अपयाने मनश्चेक विहीनबलवाहनः ॥ १८

धृतराष्ट्र उवाच ।

निहते मायके सैन्ये निःशेषे शिविरे कृते ।

पाण्डवानां बलं हृतं किं नु शेषमभूत्तदा ।

एतन्मे पृच्छतो ब्रूहि कुशलो ह्यसि संजय ॥ १९

यच्च दुर्योधनो मन्दः कृतवांस्तनयो मम ।

बलक्षयं तथा दृष्ट्वा स एकः पृथिवीपतिः ॥ २०

संजय उवाच ।

स्थानां द्वे सहस्रे तु सप्त नागशतानि च ।

पञ्च चाश्वसहस्राणि पत्नीनां च शतं शताः ॥ २१

एतच्छेषमभूद्राजन्पाण्डवानां महद्बलम् ।

परिशृङ्ख हि यद्युद्धे धृष्टद्युम्नो व्यवस्थितः ॥ २२

एकाकी भरतश्रेष्ठ ततो दुर्योधनो नृपः ।

नापश्यत्समरे कंचित्सहायं रथिनां वरः ॥ २३

निर्दमानान्परान्श्चैव स्वबलस्य च संक्षयम् ।

हृतं स्वहयमुत्सृज्य प्राञ्जुखः प्राद्रवद्भयात् ॥ २४

C. 9. 1593
P. 9. 23. 26
K. 1. 29. 6

—^१) Ś1 K1-3 शून्यां दृष्ट्वा (by transp.); D3 दृष्ट्वा सत्यां. —^२) T3 G2 भीमेन (for विहीनः). D3.7 -यो-धांश्च; M2-4 -योधैश्च.

17 B2 missing (cf. v. l. 11). —^३) K3 corrupt. B3 सर्वसिद्धात्मान्; Dn D2 'सिद्धांश्च'; D3.10.11 'तः सिद्धान्'; D5.7 'योधांश्च' (for 'सिद्धार्थान्'). D1 कृतकार्या-न्नस्याति. —^४) Ś1 K1-3 चापः; D1 ब्रज- (for 'शब्द-'). D6 रवांश्च (for 'रवांश्च'). B4.5 T3.4 G2 [अ]पि (for [ए]व). —^५) G3 जित्वा (for श्रुत्वा).

18 B2 missing (cf. v. l. 11). —^६) K2 कर्मलेनाभिसंवृतः (sic); D1 भयत्रस्तो बभूव ह; D3 कर्मलेन समा-वृतः. —^७) D7 अपयानुं (for 'याने'). K1 5 मतिं (for मनश्च). —^८) D3 -वाहनेः (for -वाहनः). — After 18, S ins. an addl. colophon [Adhy. name: M3 सैन्यवधः. — Adhy. n. (figures, words or both): S 29].

19 B2 missing (cf. v. l. 11). G1.3 om. 19-20. —^९) T3.4 G2 निःशेषं. —^{१०}) K3-5 B (B2 missing) D (except Dn3 D4.6) बले (for बलं). Ś1 K1.2 Dn D2.5.7 सौते. —^{११}) D5.7 T3.4 G2 M किं शेषमभवत्तदा. —^{१२}) T1.2 एवं (for एतन्). Ś1 K1.2 T4 पृच्छते.

20 B2 missing (cf. v. l. 11). G1.3 om. 20 (cf. v. l. 19). D1 om. 20. —^{१३}) Ś1 K1.2 यन्तु; B4 यथा (for यच्च). D3 भानी (for मन्दः). — B1 om. 20^{ad}; M1 reads it after 22. —^{१४}) P3.4 Dn1.2 D2.5.7-9 तदा; D4 ततो; T8 हृदः; T4 G2 हर्म; M महद् (for तथा). —^{१५}) Dn1.2 स एव; T1.2 कुशलः; M3 य एकः (for स एकः).

21 B2 missing (cf. v. l. 11). —^{१६}) T3 G2 च (for द्वे). G2 सहस्रं. T3 द्वे (for तु). T1.2 द्वे सहस्रे स्थानां तु. — After 21⁵, T3 reads 22^{ad} for the first time, repeating it in its proper place. —^{१७}) D3 एवं चास्य (for पञ्च चाश्व-). K3 -सहस्रेण; T1.2 'स्राणां' (for 'स्राणि'). —^{१८}) D3 om.; D4 तु (for च). D3 वशं (for शतं). K4.5 D4 शतं (for शताः). D1 T1.2 पत्नीनामयुतं तथा; T3.4 G पत्नी (T3 सप्ता)नाम-युतानि च; M पत्नयो द्विगुणं ततः.

22 B2 missing (cf. v. l. 11). T3 reads 22^{ad} for the first time after 21⁵. —^{१९}) Ś1 K1.2 महद्बले; D1.4.9 T1.2 महाबले; T3 (first time) महात्मनां; T3 (second time).4 G M बलं तदा (for महद्बलम्). —^{२०}) S (except T1.2) यत्संगृह्य (for परि). K4.5 D4 हि (D1 तु) तद्युद्धे; D5.7 ययौ युद्धे; T3 यथैवेन्द्रो; T4 G1.3 सुयुद्धे वै; G2 [ए]व सुमुदे; M स वै युद्धे. — After 22, M1 reads 20^{ad}.

23 B2 missing (cf. v. l. 11). —^{२१}) T3 एको हि (for एकाकी). M2-4 भरतश्रेष्ठस्य. —^{२२}) B4 D1.5-7 M3.4 नृप. —^{२३}) K4.5 D2.3.10 T3 G2 M3 किंचित्; D3 T4 G3 M1 कश्चित् (for कंचित्). —^{२४}) M1 सखायं. Dn2.3 वरं; D3 T3 वर (for वरः).

24 B2 missing (cf. v. l. 11). K4.5 om. 24^{ad}-25⁵. —^{२५}) T1.3 यत्तमानान् (for नृदं). Dn1 D1.3.4.5.10.11 T1.2 दृष्ट्वा (for चैव). —^{२६}) D2 स्वबलस्य; D3 सुव-लस्य (for स्वव). K3 Dn2.3 D2.3 च संक्षये (K3 'यः'); D3 बलक्षयं (for च सं). — After 24⁵, B (B2 missing) Dn D2.3.5.7-11 ins.:

C. S. 1393
B. 9. 28. 27
K. 9. 29. 7

एकादशचमूर्तौ पुत्रो दुर्योधनस्तव ।
गदामादाय तेजस्वी पदातिः प्रस्थितो हृदम् ॥ २५
नातिदूरं ततो गत्वा पद्मचामेव नराधिपः ।
सस्मार वचनं क्षत्रधर्मशीलस्य धीमतः ॥ २६
इदं नूनं महाप्राज्ञो विदुरो दृष्टवान्पुरा ।
महद्वैशसमस्माकं क्षत्रियाणां च संयुगे ॥ २७
एवं विचिन्तयानस्तु प्रविविधैर्हृदं नृपः ।

170* तथा दृष्ट्वा महाराज एकः स पृथिवीपतिः ।

[Dn1 एकं स; Dn2. n3 D7 स एकं (D7 °कः) (for एकः स).]

On the other hand, S ins.:

171* दृष्ट्वा भरतशार्दूल कश्मलेनाभिसंवृतः ।

[post. half = 18⁵.]

— °) T4 G2 M2 स तं; M1. 3. 4 रथं (for हतं). S1 K1 D7 स्वं; Dn D2 M1. 3. 4 स; D3 च; D8 तु; D9 सु; T4 G2 M2 स्स (for स्स्व). D4 बलम् (for हयम्). G1 स तं स्म भरतं लब्ध; G3 सत्वरं स रथं लब्ध. — °) T1. 2 प्रोक्तुं (for प्राञ्जुः). M3 प्रद्वत्. B1. 3. 5 Dn D2. 5. 9 रणात् (for भयात्). D7 प्राद्वत्प्राञ्जुः रणात्.

25 B3 missing (cf. v. l. 11). K4. 5 om. 25^{ab} (cf. v. l. 24). — °) D8 चादाय (for आ°). K3 तां प्राज्ञो (for तेजस्वी). — K3 om. (hapl.) 25^a-27^a. — °) D5. 7 प्रसृतो (for प्रस्थितो). K1. 5 Dn2. n3 D1 M1. 2. 4 द्रुतं; Dn1 ध्रुवे; D8 वनं; D8 यदि; T4 भृशं (for हृदम्).

26 B3 missing (cf. v. l. 11). K3 om. 26 (cf. v. l. 25). — °) Dn D2. 5. 7 दूरात् (for दूरं). — °) K5 Dn1 D5 M3 नराधिप; T2 जनाधिप (for नराधिपः). — °) D4 तनु (for अक्षुर). — °) B1. 5 पश्यतः; D1 धर्मतः; T1 भारत (for धीमतः). M धर्मज्ञस्य महात्मनः.

27 B3 missing (cf. v. l. 11). K3 om. 27^a (cf. v. l. 25). — °) M तु स (M1 सु) (for नूनं). M1 महत् (for महा). T1. 2 राज (for प्राज्ञो). — °) K2 पुरः (for पुरा). — °) S व्यसनम् (for वैशसम्). — °) S सर्वशः (for संयुगे).

28 B3 missing (cf. v. l. 11). — °) B1. 5 D8. 9

दुःखसंतप्तहृदयो दृष्ट्वा राजन्बलक्षयम् ॥ २८

पाण्डवाश्च महाराज धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ।

अभ्यधावन्त संकुद्धास्तव राजन्बलं प्रति ॥ २९

शक्त्यवृष्टिप्रासहस्तानां बलानामभिगर्जताम् ।

संकल्पमकरोन्मोघं गाण्डीवेन धनंजयः ॥ ३०

तान्दृष्ट्वा निशितैर्बाणैः सामात्यान्सह बन्धुभिः ।

रथे श्वेतहये तिष्ठन्नर्जुनो बह्वशोभत ॥ ३१

चिरं (for एवं). T1. 2 च (for तु). D3 एवं विचिन्तयमानस्तु; D7 एवं चिन्तयतस्तस्य; T1 G2. 3 M एवं चिन्तयमानस्तु (M1 °नं तु). — °) Dn2 प्रविशे; T3 °वेश (for °विधुर). B3. 4 Dn D2. 5-9 पुनः (for नृपः). — D1 om. 28^a-32⁵. — °) M मुहुः (for दुःखः). — °) D4 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा). Dn2 om. (hapl.) from राज up to स्तव (in 29^a). M2-4 राजा (for राजन्). T2 (sup. lin. as in text). G1 जनः; T3 G2 जगत्; G3 यमः (for बलः). T3 G2 त्रयं (for क्षयम्). — After 28, T G ins.:

172* दशैकाक्षोद्दिष्टाभर्ता तथा दुर्योधनोऽपि सन् ।

प्रासवान्यसन् तीव्रं देवं हि बलवत्तरम् ।

[(L. 1) T2 रययं; T3 सतो (for तथा). G2 अतन् (for अपि सन्). — (L. 2) T3 दीप्तं (for तीव्रं).]

29 B3 missing (cf. v. l. 11). D1 om. 29; Dn2 om. up to स्तव (for both, cf. v. l. 28). M2. 4 om. 29-30. — °) K4. 5 D1. 10. 11 T1. 2 तु; B (B3 missing) Dn (Dn2 om.) D2. 4-7. 9 [अ]पि (for च). — °) B1. 4 D7. 9-11 अभ्यद्रवन्त. D8 T3. 1 G अभ्यधावन्मृशं कु (D8 G2 °न्सुकु)दास. — °) D2 बलं.

30 With 30, cf. 3. B2 missing (cf. v. l. 11). D1 om. 30 (cf. v. l. 28). M2. 4 om. 30 (cf. v. l. 29). — °) Dn1 D9 T2 G2. 3 शक्त्यवृष्टिः; D8 T3 शक्त्यवृष्टिः (D3 °ष्टिः) (for शक्त्यवृष्टिः). K1 D8 प्राशः; D10 पाशः (for प्रासः). D9 हस्ताभ्यां. — °) T2. 4 G M1. 8 यो (M1. 8 यौ) धानाम् (for बलां). T3 G2 अपि; T4 प्रति (for अभि). — °) B3 चोरं (for मोघं). — °) D1. 5. 7 गांजीवेन.

31 B3 missing (cf. v. l. 11). D1 om. 31 (cf. v. l. 28). M2. 4 read 31-32 after 5. — °) M2. 4 हत्वा तैर (for तान्दृष्ट्वा). — °) M3 बाणैः (for बन्धुभिः). K4. 5 सहामात्यैः स (K4 °त्यस) बन्धुभिः. — °)

सुबलस्य हते पुत्रे सवाजिरथकुञ्जरे ।
 महावनमिव छिन्नमभवत्तावकं बलम् ॥ ३२
 अनेकशतसाहस्रे बले दुर्योधनस्य ह ।
 नान्यो महारथो राज्ञीवमानो व्यदृश्यत ॥ ३३
 द्रोणपुत्रादृते वीरात्तथैव कृतवर्मणः ।
 कृपाच्च गौतमाद्राजन्पार्थिवाच्च तवात्मजात् ॥ ३४
 धृष्टद्युम्नस्तु मां दृष्ट्वा हसन्सात्यकिमब्रवीत् ।
 किमनेन गृहीतेन नानेनार्थोऽस्ति जीवता ॥ ३५
 धृष्टद्युम्नवचः श्रुत्वा शिनेर्नसा महारथः ।

D₅. 7 धनंजयो (for श्वेतहृद्ये). B₁ D₂. 5. 7-9 राजन् (for तिष्ठन्). — ^a) D₅. 7 सकृणो (for अर्जुनो). K₃ D₃. 7 G₃ बहु शोभत.

32 For the sequence in M₂. 4, cf. v. l. 31. B₂ missing (cf. v. l. 11). D₁ om. 32^{ab} (cf. v. l. 28). D₇ om. 32^a-33^b. — ^b) K₂ सर्वाणि (for सवाजि-). — After 32^b, G₂ reads 33^{ab}. — ^c) G₂ चातम् (for वनम्). T₄ इति (for ह्व). Ś₁ K₁ D₃. 5. 9 T₃ छन्नम्. D₁ निहतं शतसाहस्रं. — ^d) D₁ सकलं; D₅ प्राभवत् (for अभवत्). D₈ om. from वकं बलम् up to द्रोण-पुत्रा (in 34^a). D₂ बलं.

33 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₈ om. 33; D₇ om. 33^{ab} (for both, cf. v. l. 32). D₁ om. 33^{ab}. G₂ reads 33^{ab} after 32^b. — ^a) D₁ D₅ (sup. lin. as in text) रथ- (for शत-). D₈ G₂ साहस्रैर्. — ^b) Ś₁ K₁-3 हि; D₂ च (for ह). S बले दुर्योधनाजिते (T₂ नाद्धते; G₂ ने हते; M₁ नार्पणे). — ^c) D₂ महारथाद् (for रथो). — ^d) K₃ विदृश्यत; M₁ [S]त्र दृश्यते; M₃ प्रदृश्यते.

34 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₈ om. द्रोण-पुत्रा (cf. v. l. 32). — ^a) D₅. 7 राजन् (for वीरात्). — T₄ om. 34^b-36^a. — ^b) T₃ कृपाच्च; G₈ तथा च (for तथैव). — ^c) T₃ कृपश्च कृतवर्मा च पार्थिवश्च तवात्मजः.

35 B₂ missing (cf. v. l. 11). T₄ om. 35 (cf. v. l. 34). D₈ om. (hapl.) 35. — ^a) K₄. 5 च (for तु). — Ś₁ K₁-3 om. 35^b-38^a. — ^b) K₅ रसन्; D₈. 10. 11 स ह; D₄ रथं (for हसन्). — ^c) D₄ किमु तेन (for किमनेन). — ^d) K₄ [अ]र्थेन; M₁ [अ]र्थो हि

उद्यम्य निशितं खड्गं हन्तुं मामुद्यतस्तदा ॥ ३६
 तमागम्य महाप्राज्ञः कृष्णद्वैपायनोऽब्रवीत् ।
 मुच्यतां संजयो जीवन्न हन्तव्यः कथंचन ॥ ३७
 द्वैपायनवचः श्रुत्वा शिनेर्नसा कृताञ्जलिः ।
 ततो मामब्रवीन्मुक्त्वा खस्ति संजय साधय ॥ ३८
 अनुज्ञातस्त्वहं तेन न्यस्तवर्मा निरायुधः ।
 प्रातिष्ठं येन नगरं सायाह्ने रुधिरोक्षितः ॥ ३९
 क्रोशमात्रमपक्रान्तं गदापाणिमवस्थितम् ।
 एकं दुर्योधनं राजन्नपश्यं भृशविधत्तम् ॥ ४०

(for [अ]र्थोऽस्ति). D₁ रिपुमित्रं हि मारय.

36 B₂ missing (cf. v. l. 11). T₄ om. 36^a (cf. v. l. 34). Ś₁ K₁-3 om. 36 (cf. v. l. 35). — ^b) D₁ शनेर् (for शिनेर्). — ^d) K₄. 5 D₁. 2. 3 D₄ हंतु (sic); D₁₀ हंत (for हन्तुं). D₈ तथा.

37 B₂ missing (cf. v. l. 11). Ś₁ K₁-3 om. 37 (cf. v. l. 35). — ^a) K₄. 5 तमासाद्य; D₁ T₃. 4 G तदागम्य (D₁ त्व); D₄ ततस्तु वै; T₁. 2 समागम्य (for तमा). D₁. 2. 3 महाप्राज्ञः; M₁ प्रज्ञं (for प्राज्ञः). — ^b) G₂ (before corr. as in text) मुनिः (for स्रवीत्). — ^c) D₁ D₅ राजन् (for जीवन्). — ^d) T₂ नायं वध्यः (for न हन्तव्यः). B (B₂ missing) D₁ D₅. 1-9 कदाचन (for कथं).

38 B₂ missing (cf. v. l. 11). Ś₁ K₁-3 om. 38^a (cf. v. l. 35). — ^b) D₁ शनेर् (for शिनेर्). K₁ कृताञ्जलिः; D₂ जलिः; T₄ महात्मनः (for कृताञ्जलिः). — ^d) K₂. 3 साधय (sic); K₄. 5 गम्यतां (for साधय).

39 B₂ missing (cf. v. l. 11). — ^a) S हि (for तु). — ^b) D₁ त्यक्त- (for च्यस्त-). — ^c) K₄ प्रतिष्ठद्; D₁. 2. 3 प्रतिष्ठं; D₁. 3. 4 G₂ प्र (G₂ प्रातिष्ठे; D₁ अगच्छं; D₃ प्रविशन् (for प्रातिष्ठे). K₄. 5 यत्र; D₁ तात; D₃ एव (for येन). D₁ नगरे; T₄ रुधिरं (for नगरं).

40 B₂ missing (cf. v. l. 11). — ^a) K₄. 5 अति-क्रांतं; D₁ D₅. 2. 3. 10 T₂ G₂ M₂. 4 अपा; D₈ समा; M₃ अवा (for अप). — Ś₁ K₁-3 om. 40^c-41^b. K₄ om. (hapl.) 40^c-41^d. K₅ reads 40^{cd} on marg. — ^c) D₃ (second time) ततो (for एकं). D₈ (first time) दृष्ट्वा (for राजन्). — After 40^c, the sequence in

C. 9. 1609
B. 9. 29. 42
K. 9. 29. 23

C. 9. 1609
B. 9. 29. 49
K. 9. 29. 24

स तु सामश्रुपूर्णाक्षो नाशक्रोदमिवीक्षितम् ।
उपप्रेक्षत मां दृष्ट्वा तदा दीनमवस्थितम् ॥ ४१
तं चाहमपि शोचन्तं दृष्ट्वैकाकिनमाहवे ।
मुहूर्तं नाशकं वक्तुं किञ्चिदुःखपरिप्लुतः ॥ ४२

D₃ is: 42^a, 43^{ab}, 40^c (r), 40^a-42^b, 44, 42^c, 42^a-43^b (r), 43^{cd}, 45. —^a) D₁ भूरि; D₄ शर- (for भृश-). D₂ D₂. 2. 3. 4. 7 -वि (D₁ -वी) क्षितं (for °क्षतम्). T₁ पश्यामि भृशमीक्षितं.

41 For the sequence in D₃, cf. v. l. 40. B₂ missing (cf. v. l. 11). S₁ K₁-3 om. 41^{ab}; K₄ om. 41 (for both, cf. v. l. 40). —^b) K₅ B (B₂ missing) D₁ D₂. 5. 6. 8 न शक्रोति (for नाशक्रोद्). D₁ -आधितुं; D₁ 8 -वीक्षितं (for -वीक्षितम्). —^c) D₁ om. 41^{cd}. —^e) B₂ D₃ T₂ M₁. 3 -प्रेक्ष (T₂ °क्ष्य) त. D₃ मा (for मां). —^d) D₃-5. 7. 8. 10. 11 T₃. 4 G₂ M तथा (for तदा). K₂ भीमम्; D₁ चैकम् (for दीनम्). G M₁. 2 उपस्थितं (for अव°). D₂ तदनीकमवस्थितं.

42 For the sequence in D₃, cf. v. l. 40. B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) D₃ तदा (for तं च). D₃ अभिशोचन्तं; S (except T₁. 2) अनुशोचानो (M₁. 2. 4 °चन्वै) (for अपि शोचन्तं). —^b) S₁ K₁-3 दृष्ट्वैकाकिनं रणे. —^c) D₃. 7 नाशकद् (for °कं). —^d) S₁ K₁-3 D₁. 11 अति (for किञ्चिद्). — After 42, T G ins.:

173* यस्य मूर्धावसिक्तानां सहस्रं मणिमौलिनाम् ।
आहृत्य च कर्णं सर्वं स्वस्य वै वशमागतम् ।
चतुःसागरपर्यन्ता पृथिवी रत्नभूषिता ।
कर्णेनैकेन यथार्थं करमाहारिता पुरा ।
यस्याज्ञा परराष्ट्रेषु कर्णेनैव प्रसारिता । [5]
नाभवद्यस्य शस्त्रेषु खेदो राज्ञः प्रज्ञासतः ।
आसीनो हस्तिनपुरे क्षेमं राज्यमकण्टकम् ।
अन्वपालयदैर्ध्यात्कुबेरमपि नासरत् ।
भवनाद्भवन् राजन्प्रयातुं पृथिवीपते ।
देवालयप्रवेशे च पन्था यस्य हिरण्मयः । [10]
पताकावृतसूर्याशुतोरणोच्छ्रितशोभिनः ।
प्रयागे पृथिवीभर्तुर्धन्यानामभवन्गृहाः ।
आरुह्यैरावतप्रख्यं नागमिन्द्रसमो बली ।
विभूत्या सुमहत्या यः प्रयाति पृथिवीपते ।
तं भृशं क्षतमिन्द्राभं पद्भ्यामेव धरातले । [15]
तिष्ठन्तेमेकं दृष्ट्वा तु ममाभूच्छेष उत्तमः ।

ततोऽस्मै तदहं सर्वमुक्तवानग्रहणं तदा ।
द्वैपायनप्रसादाच्च जीवतो मोक्षमाहवे ॥ ४३
मुहूर्तमिव च ध्यात्वा प्रतिलभ्य च चेतनाम् ।
आतृश्व सर्वसैन्यानि पर्यपृच्छत मां ततः ॥ ४४

तस्य चैवंविधस्याद्य जगन्नाथस्य भूपते ।
आपदप्रतिमैवाभूद्वलीयान्विधिवे हि ।

[(L. 2) T₃ G₂ वस्य (for रस्य). T₁ G₁ (sup. lin. as above) वेदम समागतं; T₂. 3 वैश्रमा° (for वै वशमा°). — (L. 4) T₂. 3 आहृत्य (for °हृत्वा). — (L. 5) T₃ यस्याया पत्नी राष्ट्रे (for the prior half). — (L. 6) T₃ भेदे (for क्षेदे). — (L. 7) T₁ G₁ (sup. lin.) हस्तिनपुरे. — (L. 8) T₁-3 G₁ नासरत् (for °रत्). — (L. 9) G₂ अग्नान्नामगन्नाजम् (corrupt) (for the prior half). T₃ पृथिवीपते (for °पते). — (L. 10) T₁. 3 G₁ -प्रदेशे (for -प्रवेशे). — (L. 11) T₃ -श्रीमन्; T₄ G₂. 3 -सूर्याशुम् (for -सूर्याशु). T₃ -शोभिताः; T₄ -शोभनः; G₂. 8 -शोभितः (for -शोभिनः). — (L. 14) T₄ प्रयातुं (for °ति). T₃. 4 G₂ पृथिवीपतिः. — (L. 15) T₂ भृश- (for भृशं). — (L. 16) T₁ G₁. 2 न दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तु). — (L. 17) T₁ G₁ [अ]स्य (for [य]स्य). T₂ तस्य वैवंविधं सान्त्वज् (for the prior half). T₁ G₁. 2 भूपते (for °त). — (L. 18) T₂ विपद् (for आपद्). T₂ [अ]भूत्वा; T₃. 4 आभूद् (for [य]आभूद्).]

43 For the sequence in D₃, cf. v. l. 40. B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) T₁ [5] स्व (for उस्मै). T₄ हृद् (for अहं). —^b) T G भूपतेस् (T₃ °ते) (for ग्रहणं). D₁ उक्तं च ग्रहणादिकं. —^c) D₃ द्वैपायनं समासाद्य. —^d) K₂ corrupt. K₁. 5 D₁. 2. 3 T₂. 4 G₂. 8 जीवतो (K₅ °नो) (for जीवतो). S₁ K₁. 3 D₁. 11 आत्मनः (for आहवे). D₃ जीविनाहं महाहवे.

44 For the sequence in D₃, cf. v. l. 40. B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) D₂. 13 D₂. 5. 7 अपि (for इव). K₁. 5 तद् (for च). K₂. 8 D₁. 3. 4. 10. 11 S स सु (K₃ D₃. 4 T₁ सुसु) मुहूर्तमिव ध्या (D₃ °मवध्या) ह्या; D₁ सुसुहूर्तमपि च ध्यात्वा (hypermetrie). —^b) D₂ पुनर् (for प्रति). T₃ तु (for च). D₃ चेतनं. —^c) D₃ om. (hapl.) from सैन्यानि up to सर्वान् (in 45°). S -सैन्याश्च (for -सैन्यानि). —^d) K₁. 5 B (B₂ missing) D₁ D₂. 8. 5. 7-9 समपृच्छत; M₁ पर्यपृच्छन् (for °पृच्छत). T₃. 4 G तांस्; M₁ मा (for मां). D₁ D₁. 9 T₃ G₂. 8 तदा; T₃ तथा (for ततः).

तस्मै तदहमाचक्षं सर्वं प्रत्यक्षदशिवान् ।
 भ्रातृश्च निहतान्सर्वान्सैन्यं च विनिपातितम् ॥ ४५
 त्रयः किल रथाः शिष्टास्तावकानां नराधिप ।
 इति प्रस्थानकाले मां कृष्णद्वैपायनोऽब्रवीत् ॥ ४६
 स दीर्घमिव निःश्वस्य विप्रेक्ष्य च पुनः पुनः ।
 अंसे मां पाणिना स्पृष्ट्वा पुत्रस्ते पर्यभाषत ॥ ४७
 त्वदन्यो नेह संप्राप्ते कश्चिज्जीवति संजय ।
 द्वितीयं नेह पश्यामि सहायाश्च पाण्डवाः ॥ ४८
 ब्रूयाः संजय राजानं प्रज्ञाचक्षुषमीश्वरम् ।

45 For the sequence in D₃, cf. v. l. 40. B₂ missing (cf. v. l. 11). D₃ om. 45^{ab} (cf. v. l. 44). —^a) K₃ D_n D₁. 2. 4. 5. 7. 9-11 T₂₋₄ M आचक्षे (D₃ 'क्ष्यं'); T₁ G आचष्टे (for 'क्षं'). K₄. 5 तस्मै सर्वाहमाचक्ष्ये. —^b) K₂. 3 D₃. 7. 10 सर्वं (for सर्वं). S₁ K₁. 2 दर्शनः; K₃ दर्शनं; D₁ G₁ दर्शनात् (for दर्शिवान्). —^c) T₄ आहूणां निधनं सर्वं. —^d) D₁ सैन्यांश्च (for सैन्यं). T G₁. 3 सैन्यानां च निपातनं; G₂ M सैनिकांश्च (G₂ 'न्यांश्च' विनिपातितार्थः).

46 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) D₂ किल. G₂ नराः (for रथाः). D₃ स्पृष्ट्वा (for शिष्टास्). —^b) D₃ जनाधिप (for नरा). —^c) D₁ प्रति (for इति). D₂ काले. K₁. 5 [s] यं; D_n D₂. 5 (sup. lin. as in text) तु (for मां).

47 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) M₁ संदीपम् (for स दीर्घम्). D_n D₂. 5. 7 अथ; M उष्णं (for हव). Some MSS. निश्चस्य. —^b) D₁ समीक्ष्य च; D₃. 10. 11 प्रत्यवेक्ष्य; D₁ T₁. 2 संप्रेक्ष्य च; T₃. 4 G विप्रेक्षत (for विप्रेक्ष्य च). S₁ K₁-3 सुदुर्मुहुः (for पुनः पुनः). —^c) K₃-5 D₃ अंसे; B (B₂ missing) D_n D₂. 7-11 असौ; D₃ G₃ आह (for अंसे). T₂ गृह्य (for स्पृष्ट्वा). T₃ अंशिनां प्राणिनां स्पृष्ट्वा (sic). —^d) T₃. 4 G₁. 3 भरतर्षभ; G₂ M प्रत्यभाषत (for पर्यं).

48 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) S (except T₁. 2) त्वत्तोन्नयो (for त्वदन्यो). T₂ [ए]व; G₂ हि (for [ह]ह). —^b) D₂ कश्चिज् (for कश्चिज्). T₃ [अ]संदायं (for संजय). —^c) B (B₂ missing) D_n D₂. 5. 7-9 न हि; D₃ ह न; D₁ G₁. 3 M₂. 4 नैव (for नेह). —^d) G₂ सुसहायाश्च. D₁ आक्षिपं त्वद्वते पुनः (sic)

दुर्योधनस्तव सुतः प्रविष्टो हृदमित्युत ॥ ४९
 सुहृद्भिस्तादृशैर्हीनः पुत्रैर्भ्रातृभिरेव च ।
 पाण्डवैश्च हृते राज्ये को नु जीवति मादृशः ॥ ५०
 आचक्षेथाः सर्वमिदं मां च मुक्तं महाह्वात् ।
 अस्मिंस्तोयहृदे सुप्तं जीवन्तं भृशविश्रुतम् ॥ ५१
 एवमुक्त्वा महाराज प्राविशतं हृदं नृपः ।
 अस्तम्भयत तोयं च मायया मनुजाधिपः ॥ ५२
 तस्मिन्हृदं प्रविष्टे तु त्रीन्त्राञ्श्रान्तवाहनान् ।
 अपश्यं सहितानेकस्रं देशं समुपेयुषः ॥ ५३

C. 9. 1622
B. 9. 29. 55
K. 9. 29. 48

49 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) D₄. 5. 7 ब्रूयात्; M₂. 4 ब्रूहि. —^b) T₄ प्राज्ञ (for प्रज्ञा). D₃ ईदृशं (for ईश्वरम्). — B₂ damaged for 49^c-50^d.

50 B₂ missing (cf. v. l. 11). B₄ damaged for 50^{ab}. —^a) D₄ T₃ तावकैर् (for तादृशैर्). —^c) D₃ हवे; D₁₀ हृते (for हृते). D₃ राष्ट्र (for राज्ये). —^d) K₄. 5 B (B₂ missing) D (except D₃) T₁-3 M₁ जीवत (for जीवति).

51 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) K₄. 5 B (B₂ missing) D₁. 2. 4-11 T₁ G₁ M आचक्षेथाः; D₃ अवाक्षिराः; T₂ आचक्षे वा (for 'क्षेथाः'). G₁ सर्वभयं (for 'मिदं'). —^b) D₄. 9 मुक्तं (for मुक्तं). K₄. 5 T G महाभयात्; B (B₂ missing) D₃. 9 हवे; D₃ 'वलः (for 'हवात्). —^c) K₂ अस्मे (sic); T₃ तस्मिन् (for अं). G₂ तोये (for तोय). D₁₀. 11 T₄ G₂. 3 सुप्तं (for सुप्तं). —^d) D_n. 1. 3 D₃ जीवतं; D₂ जीवितं (for जीवन्तं). K₃. 5 D_n. 2. 3 D₂. 3. 5. 7 विश्रितं (for विश्रुतम्).

52 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^b) D₂. 10 प्राविशं; D₄ प्रविष्टस्; M₃ प्राविशस् (for 'श्व'). T₃ G₂ तद् (for तं). K₃ B₃ D₁₀. 11 महाहृदं (K₃ 'दः'); K₃ D_n. 2. 3 D₁. 2. 3 T₂. 3 G₃ M₂. 3 हृदं नृप (D_n. 3 'व'); D₃ महारथं; D₄ हृदं ततः (for हृदं नृप). —^c) K₂ अस्तम्भयत. —^d) D₄. 7 T₄ G₃ M₄ मनुजाधिप.

53 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₂ om. 53. —^a) K₄. 5 B₁ D (D₂ om.) T₁-3 M₂-4 हवे; T₄ नृपे (for हृदं). —^b) K₂. 3 वि- (for जीव). T₂ आत- (for श्रान्त-). —^c) D₁ तत्र; S (except T₁. 2 G₁) एव

C. 9. 1622
B. 9. 29. 56
K. 9. 29. 46

कृपं शारद्वतं वीरं द्रौणिं च रथिनां वरम् ।
भोजं च कृतवर्माणं सहिताञ्छरविश्वतान् ॥ ५४
ते सर्वे मामभिप्रेक्ष्य तूर्णमश्वानचोदयन् ।
उपयाय च मामूचुर्दिष्ट्वा जीवसि संजय ॥ ५५
अपृच्छन्त्यैव मां सर्वे पुत्रं तव जनाधिपम् ।
कचिदुर्योधनो राजा स नो जीवति संजय ॥ ५६
आख्यातवानहं तेभ्यस्तदा कुशलिनं नृपम् ।
तच्चैव सर्वमाचक्षं यन्मां दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
हृदं चैवाहमाचष्ट यं प्रविष्टो नराधिपः ॥ ५७

(for एकस्). —^a) T₃ दिशं (for देशं). K₃ D₃ समुपायुषं (D₃ षः).

54 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) D₃. 4. 10 सारद्व (D₃ 'ष्ट'तं. D_n D₂. 5. 7 चैव; D₃ वीर; T₃ धीरं (for वीरं). —^b) K₂ D_n D₃ वरः (for वरम्). —^c) D₁ अत्यंतं (for सहिताञ्). D₄ T₃ G₁. 2 M भृशः; G₃ भ्रातृ- (for शर-). K₃ D₂. 3. 7 G₃ -वि (G₃ -वी) क्षितान्; D_n -वीक्षतान्.

55 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) M₂. 4 सर्वे च (for ते सर्वे). D₁ मामिदं प्रोचुर; T₁-3 समभि (T₃ 'ति'प्रेक्ष्य; T₄ G M समभि (M₃ 'भि'कृत्य (for मामभिप्रेक्ष्य). — D₁ om. (hapl.) 55^{ab}. —^b) K₂ वाहम् (sic) (for तूर्णम्). K₂. 4. 5 D_n D₂-5. 7. 10. 11 T₃ अनोदयन्. —^c) S₁ K₁-3 D₃. 4 उप (K₁ 'पे'याय; D_n M₁. 2. 4 उप (D_n 'पा'गन्त्य; T₄ उपयाय (for 'याय'). D_n D₃. 4. 10. 11 तु (for च). T₁. 2 उपेक्ष चैव मामुचुर. —^d) S (except T₁. 2) दिष्ट्वा संजय जीवसि.

56 B₂ missing (cf. v. l. 11). S₁ K₁-3 D_n. n₂ om. (hapl.) 56; D_n reads it on marg. D₁ om. 56^{ab}. —^a) D₃ corrupt. B (B₂ missing) D₂. 7. 9 [ए]व ते; G₁. 8 हम् (for [ए]व मां). —^b) K₁. 6 D_n D₃. 4. 6. 8. 10 T₁. 2 M₃ जनाधिप (D₃. 4 'पः'); D₂. 5. 7 नराधिप (D_n 'पं' (for जनाधिपम्). —^c) T₂ किचिद् (for कचिद्). —^d) D₆ (marg.) ब्रुहि (for स नो).

57 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^b) D₄ T₃ तथा (for तदा). K₄. 5 D₁ नृप; M₃ तव (for नृपम्) K₄. 5 D_n D₂. 5. 7 T₃. 4 तच्चैव (T₄ 'व'); D₁ T₃ G₃ तच्चैव (for 'व'). K₂ आचक्ष्यं; K₁. 6 D₆ 'ख्यौ;

अश्वत्थामा तु तद्राजनिशम्य वचनं मम ।
तं हृदं विपुलं प्रेक्ष्य करुणं पर्यदेवयत् ॥ ५८
अहो धिक् स जानाति जीवतोऽस्मान्नराधिपः ।
पर्याप्ता हि वयं तेन सह योधयितुं परान् ॥ ५९
ते तु तत्र चिरं कालं विलप्य च महारथाः ।
प्राद्ववत्रथिनां श्रेष्ठा दृष्ट्वा पाण्डुसुतात्रणे ॥ ६०
ते तु मां रथमारोप्य कृपस्य सुपरिष्कृतम् ।
सेनानिवेशमाजग्मुर्हतशेषास्त्रयो रथाः ॥ ६१
तत्र गुल्माः परिव्रस्ताः सूर्यं चास्तमिते सति ।

D_n D₁. 2. 4. 5. 7. 10 T₁. 2. 4 G M 'क्षे; D₃ 'क्षे; T₃ 'ष्टे (for 'क्षं). — D₃ om. (hapl.) 57^{ab}. —^d) K₁ यस्माद्; D₁ M₁. 2. 4 यन्मा (for यन्मां). — D₃ om. 57^c. 58^d. B₁ damaged for 57^{cd}. —^e) K₁ आचष्टं; B₁. 8. 5 D₁. 6. 9-11 'क्षं (D₁. 10 'क्ष्यं); D_n D₂ G M₁. 3. 4 'क्षे (D_n. 13 'क्ष्ये); D₃. 7 'क्ष्ये; T₃. 4 'ष्टे (for 'ष्ट). T₁ हृदं चैव समाचक्षं; T₂ 'वाचचक्ष्ये. —^f) D₁. 6 T G M₁. 2 जनाधिपः; D₃ M₃ नराधिप (for 'धिपः).

58 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₃ om. 58 (cf. v. l. 57). K₁. 5 B₁ om. (hapl.) 58^a. 59^b. —^a) D_n D₂. 5. 7 रुदद् (for तु तद्). —^b) T₃. 4 G₁. 8 नृप (for मम). —^c) D₁ ते (for तं). S हृदप्रवेशं श्रुत्वा च (T₄ G₂ तु).

59 B₂ missing (cf. v. l. 11). K₁. 5 B₁ om. 59^{ab} (cf. v. l. 58). D₃ om. 59^{ab}. —^a) S₁ K₁. 3 मां न; B₁ D_n D₆. 11 T₃ स न (by transp.); D₁ तं स; T₄ च स; G₂ मां स. T₃ जानाति. —^b) K₃ जीवतो; D₃. 6 जीवितो (for जीवतो). T₃ जीवतः स नराधिपः. —^c) D_n पर्याप्ता; T₃ समर्था (for पर्याप्ता). —^d) T₃ वयं (for सह). G₂ सह योद्धुं परान्प्रति.

60 B₂ missing (cf. v. l. 11). —^a) D₂. 7 कालं. —^b) D₄ विलप्य सु; T₃. 4 G M₁ प्रविलप्य; M₂. 4 विप्रलप्य (for विलप्य च). — D₃ om. (hapl.) 60^a. 61^d. —^c) D_n रथिनः (for 'नां). B₃ D₃. 8 M श्रेष्ठान्. —^d) D₂. 5. 7 पाण्डुपुत्रभयार्तिताः.

61 B₂ missing (cf. v. l. 11). D₃ om. 61 (cf. v. l. 60). —^b) D₁ कृपणः; T₃ नृपस्य (for कृपस्य) K₄. 5 D_n. n₂ D₄. 5. 7-10 M सुपरिष्कृत (D₄ 'स्थि'; D₃ 'कृ'; M 'क्ष)तं; D₁ परिस्सकृतं; T G₁. 8 तु परिष्कृतं

सर्वे विचुकुशः श्रुत्वा पुत्राणां तव संक्षयम् ॥ ६२
 ततो वृद्धा महाराज योषितां रक्षिणो नराः ।
 राजदारानुपादाय प्रययुर्नगरं प्रति ॥ ६३
 तत्र विक्रोशतीनां च रुदतीनां च सर्वशः ।
 प्रादुरासीन्महाह्वशब्दः श्रुत्वा तद्भलसंक्षयम् ॥ ६४
 ततस्ता योषितो राजन्क्रन्दन्त्यो वै मुहुर्मुहुः ।
 कुर्य इव शब्देन नादयन्त्यो महीतलम् ॥ ६५

आजघ्नः करजैश्चापि पाणिभिश्च शिरांस्युत ।
 लुलुबुध तदा केशान्क्रोशन्त्यस्तत्र तत्र ह ॥ ६६
 हाहाकारविनादिन्यो विनिघ्नन्त्य उरांसि च ।
 क्रोशन्त्यस्तत्र रुरुदुः क्रन्दमाना विशां पते ॥ ६७
 ततो दुर्योधनामात्याः साशुक्लृष्टा भृशतुराः ।
 राजदारानुपादाय प्रययुर्नगरं प्रति ॥ ६८
 वेत्रजर्जरहस्ताश्च द्वाराध्यक्षा विशां पते ।

C. 9. 1639
B. 9. 29. 71
K. 9. 29. 61

(T3. + G3 'क्षि'तं (for सुपरि°). G2 समाश्वास्य परिश्रुतं.
 — B4 damaged for 61°-62°. — °) D2 सेनावेष्टम जगा-
 मासुर (sic). — °) B5 S (except T1.2) -शिष्टास् (for
 शेषास्). D4 जनाः (for रथाः).

62 B2 missing (cf. v. l. 11). B4 damaged.
 — °) K4.5 ते तु; D4 अत्र; M यत्र (for तत्र).
 K4 D3 M1 गुल्मः; D6 गुल्मान्; G2 गुल्मैः; M3 गुल्मः
 (for गुल्माः). S -क्षिप्ताः (M1 'सं'; M3 'सः') (for
 -जस्ताः). — °) D4 M3.4 नृप; M1.2 नृपे (for सति).
 D1 सूर्ये चास्तमितौजसि. — Dns reads 62^{ad} twice.
 — °) T8.4 G2 M1-3 च; M4 प्र- (for वि-).

63 B2 missing (cf. v. l. 11). K5 Dn D6 T1 om.
 (hapl.) 63-64. — °) D3 मृधा (for वृद्धा). — °) D8
 रक्षका; (G3 रक्षितो (for रक्षिणो). K5 नरः; D2.5
 T3.4 G M3 जनाः; D7 (marg. as in text) युवा (for
 नराः). K4 T2 योषितां रक्षणे रताः. — After 63, K3
 reads 69^{ad}.

64 B2 missing (cf. v. l. 11). K5 Dn D6 T1 om.
 64 (cf. v. l. 63). K3 om. (hapl.) 64-67. — °) D11
 तत्र विक्रोशमानानां. — °) D4 T3 रुदतीनां. S (T1
 om.) निस्त्रनः (for सर्वशः). — °) K2.4 D2-5.7.8.11 S
 (T1 om.) महार (for महात्). S (T1 om.) -घोरः (T4
 G1 M3 'रं') (for शब्दः). — B4 damaged for 64^d-
 65^b. — °) K4 D1 G M3 तं; T (T1 om.) तु (for
 तद्).

65 B2 missing (cf. v. l. 11). K3 om. 65 (cf.
 v. l. 64). D1 om. 65-66. B4 damaged for 65^{ad}.
 — °) K4.5 B1.3.5 Dn D2.5-9 T1-3 तु (for ता).
 — °) K2 D8.10.11 M1.2.4 रुदत्यः (for क्रन्दन्त्यो). K2
 om. (hapl.) from वै up to नादयन्त्यो (in 65^d). K4.5
 M2.4 च; D8.9 [स]पि (for वै). — °) D1 कुररी (for
 कुर्य). M1.2.4 नादेन (for शब्देन). — °) K4 D8

नादयंतो; D10 नदयंतो (for नाद°). D2 T2 महीतलं;
 D6 महद्भलं.

66 B2 missing (cf. v. l. 11). K3 om. 66 (cf.
 v. l. 64). D1 om. 66 (cf. v. l. 65). — °) S1 K1.2
 बाहून् (for चापि). M आजघ्नः पाणिभिः शोकाद्.
 — °) D10 corrupt. M उरांसि (for पाणिभिश्च). K4.5
 [उ]रः; B1 M च (for [उ]त). — B4 damaged for
 66°-67°. — °) K4 B1.5 D4.5.8.9.11 लुलुबुधः; K5
 लुलुबुधः (sic); B3 सुसुचुरः; Dn D2.6.7.10 लुलुबुधः;
 T1.4 G 'पुश्र' (for 'बुश्र'). B3 T2.8 M1 तथा (for
 तदा). — S1 K1.2 om. 66^d-67°. — °) D2-5 क्रोशं-
 तस्; D6 क्रंदत्यस् (for क्रोशन्त्यस्).

67 B2 missing for 67^{ad} (cf. v. l. 11). K3 om.
 67 (cf. v. l. 64). S1 K1.2 om. 67^{ad} (cf. v. l. 66).
 B4 damaged for 67^{ad}. — °) K4.5 D6 हाहाभूतः;
 T G 'कारं; M1 'कारान् (for 'कार'). D1 -विनादिन्यो;
 D8 -विनादत्यो; T1.2 विधु (T2 'धू'न्वाना; T3.4 G
 विकुर्वत्यो; M1 वदत्यो वै (for -विनादिन्यो). — °)
 K4.5 B3.5 Dn2.8 D1.2.9 T1.2 विनिघ्नाना (for
 'घ्नन्त्य). Dn D2.5.7 [उ]त (for च). S (except T1.2)
 विनिघ्नन्त्यु (G2 'त्यो'दराणि च. — °) B2 D10.11 शोचत्यस्
 (for 'क्रोश'). M विक्रोशत्यश्च (M1 'त्यः प्र- रुरुदुः).

68 D3 om. (hapl.) 68^d-69^b. — °) D4 ते तु (for
 ततो). K3-5 Dn2 दुर्योधनोमात्याः (sic). — °) T4
 G M साश्च (for साशु-). K4.5 B3 D5-7 भयतुराः;
 D1 भृशं तदा; M3 दुरासदाः (for भृशतुराः). — K3
 reads 68^{ad} twice. — °) T3 उपाहृत्य; T4 G1.3 'मंय
 (for 'दाय).

69 D8 om. 69^{ad} (cf. v. l. 68). B5 D1 M1 om.
 (hapl.) 69-70. M2-4 om. 69^{ad}. K3 reads 69^{ad} after
 63. — °) T2 तत्र (for वेत्र-). K2.3 -जर्जर-; K4.5
 T1 G1 -जर्जर-; B (B5 om.) D8.9 -व्यासक्त-; D4 -गरर-

C. 9. 1638
B. 9. 28. 72
K. 9. 29. 61

शयनीयानि शुश्राणि स्पध्यास्तरणवन्ति च ।
समादाय ययुस्तूर्णं नगरं दाररक्षिणः ॥ ६९
आस्थायाश्चतरीयुक्तान्स्वन्दनानपरे जनाः ।
स्वान्स्वान्दाराणुपादाय प्रययुर्नगरं प्रति ॥ ७०
अदृष्टपूर्वा या नायौ भास्करेणापि वेश्मसु ।
ददृशुस्ता महाराज जना यान्तीः पुरं प्रति ॥ ७१
ताः स्त्रियो भरतश्रेष्ठ सौकुमार्यसमन्विताः ।
प्रययुर्नगरं तूर्णं हतस्वजनबान्धवाः ॥ ७२
आ गोपालाविपालेभ्यो द्रवन्तो नगरं प्रति ।

(sic); D₆ समरं; T_{2,3} युयुर् (for जय्यर). D_n D_{2,5,7,10,11} वेनाप्रस (D₁₀ वश-; D_n वस) कदस्ताश्च. —^b) K_{4,5} D_{n2,n3} दारायक्षा; G_{1,3} दाररक्षा (for दारायक्षा). — B₄ damaged for 69^{ad}. —^c) M (M₁ om.) रमणीयानि (for शयनी). —^d) K₂ corrupt. K_{1,4,5} D_{n2,n3} D_{2,4,5,8,10,11} स्पध्यास्तरण-; B₂ D_{n1} D₆ स्पध्या; T₂ गृद्धा; G_{1,3} स्वाध्या (for स्पध्या). M (M₁ om.) ते (for च). T_{3,4} G₂ स्वध्या (T₄ साध्या)-स्तरणमेव च. —^e) K₄ M₃ तत्स (for ययुस्). —^f) S₁ (sup. lin. as in text) D_{5,7} द्वार-; B (B₅ om.) D_{3,8-11} T_{1,2} जन- (for दार-). K₃ रक्षण-; D_{2,5,7} रक्ष (D₂ रक्षि)काः (for रक्षिणः). D₁ हतस्वजन-बांधवाः (= 72^d); T₃ G नगरं रक्षिणस्तदा; T₄ रं क्षीण-मानसाः.

70 B₅ D₁ M₁ om. 70 (cf. v. l. 69). —^a) D_{3,5} युक्ता (for युक्तान्). —^b) D₆ स्वन्दनेन (for स्वन्दनान्). K₃ च परे; K_{4,5} नगरे (for अपरे). S₁ K₁₋₃ ययुः; D_{4,8,10,11} T_{1,2} पुनः (for जनाः). T_{3,4} G M₂₋₄ अपरे स्वन्दनानुनः (G₁ नपरः). —^c) D₁ om. (hapl.) one स्वान्. — After 70, D₄ reads 73^{ad}.

71 K₃ om. (hapl.) 71-74. —^b) G वेदमानि. —^c) B₂ corrupt. T_{3,4} G जना राजंस (for महाराज). —^d) T₃ तथा; T₄ G तदा (for जना). B₅ D₇ यांतः; D_{n1} D₂₋₄ T₄ यांति; D₁₀ धात्रीः; G_{1,3} यांलः (for यान्तीः). D_{n1} पुरीं (for पुरं).

72 K₃ om. 72 (cf. v. l. 71). D₁ om. (hapl.) 72-74. —^a) D₁₀ भारत-. —^b) D₄ सुकुमार्यसुखा-चिताः. —^c) D₇ reads from प्रययु up to ययु (in 73°) on marg. D₈ प्रययौ (for ययुर्). —^d) T_{3,4} G M₃ पति- (for जन-).

ययुर्मनुष्याः संभ्रान्ता भीमसेनभयादिताः ॥ ७३
अपि चैषां भयं तीव्रं पार्थेभ्योऽभूत्सुदारुणम् ।
प्रेक्षमाणास्तदान्योन्यमाधावन्नगरं प्रति ॥ ७४
तस्मिंस्तदा वर्तमाने विद्रवे भृशदारुणे ।
ययुत्सुः शोकसंमूढः प्राप्तकालमचिन्तयत् ॥ ७५
जितो दुर्योधनः संख्ये पाण्डवैर्भीमविक्रमैः ।
एकादशचमूर्ता आतरश्चास्य हृदिताः ।
हताश्च कुरवः सर्वे भीष्मद्रोणपुरःसराः ॥ ७६
अहमेको विमुक्तस्तु भाग्ययोगाद्यदृच्छया ।

73 K₃ om. 73 (cf. v. l. 71). D₁ om. 73 (cf. v. l. 72). D₄ reads 73^{ad} after 70. D₇ reads up to ययु on marg. —^a) D_n गोपालाश्चाविपालेभ्यो (D_{n2} लाश्च); D₂ आ गोपालाविपालेभ्यो; D₁₀ आ गोपालाधिपालेभ्यो. —^b) S₁ K_{1,2} T₂ द्रवन्ते; K_{1,5} D₆ द्रवन्तो; D₈ युवन्तो; D₁ द्रवन्निरः; T_{3,4} रुद (T₄ चन्निरः; G_{1,3} पद्रिस्तनः; G₂ रुदन्तो; M_{1,2,4} दुद्रुदुर (for द्रवन्तो). M₃ कुर्वन्तो भयमातुराः. — S₁ K_{1,2} om. (hapl.) 73°-74^d.

74 K₃ om. 74 (cf. v. l. 71). D₁ om. 74 (cf. v. l. 72). S₁ K_{1,2} om. 74 (cf. v. l. 73). —^a) D₃ आदाव् (for अपि). D₈ एषां; D₁ S (except T₁) तेषां (for चैषां). —^c) K_{4,5} B (except B₁) D_{n1,n2} D_{3,7-11} प्रेक्षमाणा (D_{2,10} ना)स् (for प्रेक्ष). T_{2,3} तथा; T₄ तु ते (for तदा). —^d) K_{1,5} B₂ D_{n2,n3} D_{2,8-11} अधावन्; B₅ corrupt; D_{2,7} बांधवान्; D₁ आगतान्; T_{1,3} G M प्राद्रवन्; T₄ प्रययुर् (for आधावन्).

75 ^a) B D_n D_{3,8,9-11} T M तथा (for तदा). —^b) K_{2,4,5} D₂ M₂₋₄ विद्रवे; D_n D_{1,7} (marg.) T_{1,3} विद्रवे; D_{3,7} (orig.) विद्रुते; T₂ [s] भिप्लवे (for विद्रवे). —^c) D_n D_{5,7} M₂ संतप्तः (for संमूढः).

76 ^a) D₂ T₄ G₁ ततो; D₅ यतो; T₂ जिते (for जितो). T₄ G_{2,3} M संखे. —^b) D₂ हतोय (for हताश्च). K₅ (marg.) कौरवाः (for कुरवः). B₅ संख्ये (for सर्वे). —^c) K_{4,5} T₄ पुरोगमाः; D₈ पुरस्कृताः (for पुरःसराः).

77 ^a) B₁ D_{1,9} T_{1,2} G_{1,3} M विमुक्तश्च; T_{3,4} G₂ क्तो हि (for कस्तु). —^b) D₈ योग- (for योगाद्).

विदुतानि च सर्वाणि शिविराणि समन्ततः ॥ ७७

दुर्योधनस्य सचिवा ये केचिदवशेषिताः ।

राजदारानुपादाय व्यधावन्नगरं प्रति ॥ ७८

प्राप्तकालमहं मन्ये प्रवेशं तैः सहाभिभो ।

युधिष्ठिरमनुज्ञाय भीमसेनं तथैव च ॥ ७९

एतमर्थं महाबाहुरुभयोः स न्यवेदयत् ।

तस्य प्रीतोऽभवद्राजा नित्यं करुणवेदिता ।

परिष्वज्य महाबाहुर्वैश्यापुत्रं व्यसर्जयत् ॥ ८०

ततः स रथमास्थाय द्रुतमश्वानचोदयत् ।

असंभावितवांश्चापि राजदारानुपुरं प्रति ॥ ८१

तैश्चैव सहितः क्षिप्रमस्तं गच्छति भास्करे ।

प्रविष्टो हास्तिनपुरं बाष्पकण्ठोऽश्रुलोचनः ॥ ८२

अपश्यत् महाप्राज्ञं विदुरं साश्रुलोचनम् ।

राज्ञः समीपान्निष्कान्तं शोकोपहतचेतसम् ॥ ८३

C. 9. 1655
B. 9. 29. 59
K. 9. 29. 77

— °) D₄ विदुतानि (for विदुः). D₄ S (except T_{1.2}) सैन्यानि (for सर्वाणि). — °) S₁ K₁ शिविराणि; S (except T_{1.2}) शिविराद्वै (for °राणि). — After 77, K_{4.5} B Dn D_{2.3.5.7-8.11} ins. :

174* इतस्ततः पलायन्ते हतनाथा इतौजसः ।

अदृष्टपूर्वा दुःखार्ता भयव्याकुललोचनाः ।

हरिणा इव वित्रस्ताः प्रेक्ष्यमाणा दिशो दश ।

[(L. 1) D_{2.5.7} पलायन्तो. D_{2.3.7} -नागा (for -नाथा). — K_{4.5} om. lines 2-3. — (L. 2) Dn D_{2.3.7} -पूर्व- (for -पूर्वा). D₂ व्याकुलचेतनाः. — (L. 3) Dn D_{2.5.7} वित्रस्ताः (for वित्रस्ताः). B_{1.8.4} D₈ प्रेक्षमाणा; D₁₁ वीक्ष° (for प्रेक्ष°).]

78 °) G_{1.8} सहसा (for सचिवा). — °) T₂ एके च दशवर्षिताः (sic). — °) K₃ विधावनः; D_{1.3.6.10.11} प्रय(D₁) ते य)युरः; D₂ व्यद्रवन्; D₁ तेधावनः; S (except T_{1.2}) ते यांति (for व्यधावनः).

79 D₁ om. 79^{ab}. — °) D₂ प्राप्तकालम्. D₄ ज्ञात्वा (for मन्ये). — °) Dn₁ corrupt. D₃ प्रवेशसः; D₄ प्रविष्टः; D₇ प्रविशं (for प्रवेशं). S₁ K₁₋₃ सहाभितः; K_{4.5} B D_{3.8-10} सह प्रभोः; T₈ सहायिभिः; G₂ सहापि वा; M समं विभो (for सहाभिभो). D₈ प्रवेशसैर्महा-विभो. — °) K_{2.4.5} Dn D_{1.3.5.7.8.10.11} अनुज्ञाय; D₆ T_{1.2.4} M₃ प्राप्य (for °ज्ञाप्य). — °) T₃ G M बाहुदेवं (for भीमसेनं). G₁ [अ]भिभो; G₃ विभो (for [ए]व च).

80 °) K₂ T_{1.2} एवम्; K_{4.5} एतम्; B (except B₃) D_{1.7-10} T_{3.4} G M₂ एतद् (for एतम्). K₂ उक्तः; D₁ सर्वं; T_{1.2} एतन् (for अर्थं). K_{4.5} महा-बाहोः; T_{3.4} G °राजः; M_{4.5} °बाह्वीर (for °बाहुर). — °) K_{4.5} Dn₈ सति (Dn₃ °न्यवेदयत्; B₄ G₂ स न्यवे-शयत्; D₈ समवेदयत्; T₈ तु न्यवे°; T₄ तस्य वे°; G₁ तस्यवे°; M₃ तं न्यवे° (for स न्यवे°). — °) K_{4.5}

भीतो (for प्रीतो). D_{8.10} भवेद् (for अभवद्). — °) D_{2.7} T G वेदिनः (for °ता). — °) Dn₁ परिष्वज्य (for °पञ्जय). K₈ B_{1.2} G₂ महाबाहुः; T_{8.4} G_{1.8} °राज (for °बाहुर). — °) K₁ B_{3.5} D_{1.7} T_{2.4} G M₃ वैश्यापुत्रः; D₉ T₈ वैश्य° (for वैश्या°). K₃ D₂ विसर्जयत्.

81 B₃ om. (hapl.) 81^{ab}. — °) K₄ च; K₅ B_{1.8} Dn D_{2-5.7-8} स्त- (for स). — °) T₃ G M तूर्णम् (for द्रुतम्). K_{4.5} Dn D_{1.2.5-7} अनोदयत्. — °) K_{4.5} Dn D_{2.5.7.10} स (D₂ न) संभावितवांश्चापि (Dn₁ °वक्त्रांश्च; Dn_{2.8} °वांश्चैव); B D_{8.11} संवाह-यित°; D_{1.6} संभावयित°; D_{3.4} संभावयित°; D₉ स चाहयित°; T₁ स प्रापयित्वा तांश्चापि; T₂ संभावयित्वा तां चापि; T₃ संप्राप्य दूतरांश्चापि; T₄ G संप्रापयितवांश्चापि; M राजदारानुपादाय. — °) M शीघ्रं गच्छन् (for राज-दारान्).

82 D₁ om. 82^{ab}. — °) B_{4.5} T₃ तैश्च (for चैव). T₄ सहितं. B_{1.8} तैश्च समाहितः (B₁ °महितैः) क्षिप्रम्; D₉ तैश्च संसहितैः क्षिप्रम्. — °) Some MSS. हस्तिनपुरं. — °) G_{1.8} अस्त्र (for बाष्प). B₃ D₉ कंठाश्रुः; G₃ कंठोरुः; M कंठास्त्र- (for कण्ठोऽश्रुः). K₃ लोचनं.

83 K₃ T_{3.4} om. (hapl.) 83^{ab}. — °) D₁ G M₈ अप-श्यच्च; D₃ °श्यत्स (for °श्यत्). K_{4.5} D_{7.10} महाप्राज्ञोः; B_{1.5} D_{9.9} °प्राज्ञं (for °प्राज्ञं). — °) D₈ सोश्रुः; M सास्त्र- (for साश्रुः). K_{4.5} D₇ G₂ विदुरः साश्रुलोचनः (G₂ °नं). — °) T₄ समीपं (for समीपान्). D_{4.9} निःश्रांतं. — °) Dn₁ शोकापहतः; D₂ तमोपहतः; D₉ शोकोपहत- (for °हत-). K_{4.5} Dn D_{5.6} T_{1.2} °चेतनं; D_{8.7} °चेतनः; D₈ °चेतसः (for °सम्).

84 °) K₅ सत्यवृत्तिः; D₁ सतां वृत्तिः (for सत्यवृत्तिः). — °) Dn च (for तु). T G प्रणयादग्रतः स्थितं; M

C. 9. 1656
P. 9. 29. 89
K. 9. 29. 78

तमब्रवीत्सत्यधृतिः प्रणतं त्वग्रतः स्थितम् ।
अस्मिन्कुक्षये वृत्ते दिष्ट्या त्वं पुत्र जीवसि ॥ ८४
विना राज्ञः प्रवेशाद्वै किमसि त्वमिहागतः ।
एतन्मे कारणं सर्वं विस्तरेण निवेदय ॥ ८५
युयुत्सुरुवाच ।
निहते शकुनौ तात सज्ञातिसुतवान्वधे ।
हतशेषपरीवारो राजा दुर्योधनस्ततः ।
स्वकं स हयमुत्सृज्य प्राञ्जुखः प्राद्रवद्भयात् ॥ ८६
अपक्रान्ते तु नृपतौ स्कन्धावारनिवेशनात् ।

भयव्याकुलितं सर्वं प्राद्रवन्नगरं प्रति ॥ ८७
ततो राज्ञः कलत्राणि आटवृणां चास्य सर्वशः ।
वाहनेषु समारोप्य रुग्ध्यक्षाः प्राद्रवन्भयात् ॥ ८८
ततोऽहं समनुज्ञाय राजानं सहकेशवम् ।
प्रविष्टो हास्तिनपुरं रक्षल्लोकाद्वि वाच्यताम् ॥ ८९
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं वैश्यापुत्रेण भाषितम् ।
प्राप्तकालमिति ज्ञात्वा विदुरः सर्वधर्मवित् ।
अपूजयदमेयात्मा युयुत्सुं वाक्यकोविदम् ॥ ९०
प्राप्तकालमिदं सर्वं भवतो भरतक्षये ।

प्रभोस्तस्याग्रं. — Before 84^a, G₂ ins. विदुरः. —^a) D₃ 10. 11 दिष्ट्या; G₁ 3 M तस्मिन् (for अस्मिन्). K₂ 3 कुलः; G₂ 3 एवं (for कुरु). D₃ 9 -भये (for -क्षये). —^a) K₄ 5 दृष्ट्या; D₃ 10. 11 अस्मिन् (for दिष्ट्या).

85 ^a) D₃ राज- (for राज्ञः). D₁ प्रवेशं (for 'शाद्'). —^b) Ś₁ K₁ 2 किमपि; D₁ 'र्थ' (for 'सि'). K₂ [अ]ग्रतः (for [आ]गतः). —^c) Ś₁ K D₁ 3. 6 T₁ 2 वै (for मे). —^d) D₁ विस्तारान्मे (for 'रेण). — After 85, Ś₁ K₁-3 ins. an addl. colophon.

86 ^a) D₁ 2. 6. 10. 11 G₂ तत्र (for तात). —^b) K₃ स्व- (for स-). D₁ समुत्ते च संबोधये. —^c) K₃ D₃ 9 हताशेष- (for हतं). B₁ D₁ D₄ 5 -परिवारो (for -परी'). —^d) K₂ स्थितः; B₂ 4. 5 तदा; D₁ तव; G₃ तथा (for ततः). —^e) D₁ D₂ 4. 5. 7 हतं (D₁ 'त-') (for स्वकं). K₂ 4. 5 सहायम्; D₁ D₁ 2. 4. 5. 7 स्वहयम् (for स हयम्). S स्वकं (T₃ G₁ 'यं' हयं (G₁ रथं) समुत्सृज्य. —^f) M₂ 4 transp. प्राञ्जुखः and प्राद्रवत्. M₁ प्राञ्जुखं.

87 ^b) Ś₁ K₁ 2 स्कन्धावारः; T₃ स्कन्धवारान् (for स्कन्धावार-). Ś₁ K (except K₂) D₁ 2. 6 -निवेशनं; D₁ -निवासि यद् (for -निवेशनात्). —^c) D₂ व्याकु- लितं. D₄ S (except T₁ 4) सैन्यं (for सर्वं).

88 ^a) D₂ T₂ 3 M कलत्राणि. —^b) D₃ [ए]व; T [अ]पि (for [अ]स्व). K₃ B₁ 2 D₁ D₃-11 T₁ G₃ सर्वतः; T₃ भारत; G₁ संजय (for सर्वशः). —^c) D₁ यत्नात्सर्वं; D₃ 6 वाहानसर्वान् (D₃ 'र्व') (for वाहनेषु). —^d) K₂ 4. 5 B₂ 4 D₁ D₃-7. 10. 11 T₁ G₁ 8 अध्यक्षाः; T₃ 4 G₂ इ'; M₁ खीरक्षाः (for रुग्ध्यक्षाः).

89 ^a) B₁ D₂ 5 (sup. lin. as in text) (G₂ M₃ सम- नुप्राप्य (for 'ज्ञाप्य'). —^b) D₁ राजानं केशवं तथा. —^c) Some MSS. हस्तिनपुरं. —^d) G₃ लक्ष्यं (for रक्षल्लं). D₁ 2. 5. 7 S लोकस्य (for लोकाद्वि). Ś₁ K₂ वाश्यं (K₂ 'दा') तां; D₂ चाच्युतान्; G₃ याषितां (for वाच्यताम्). K₁ 5 रक्षल्लोकाद्विना (K₆ 'द्वि भा' च्युतात्; B D₃ 9. 11 'कान्धाधितान्; D₁ पुरलोकस्य वाच्य तत् (sic); D₃ रणलोकाजितं यशः; D₁ रक्षल्लोकागग्रहितं; D₃ 'दिव च्युतः; D₁ 'दिवामनां.

90 Before 90, T₁ G₁ ins. संजय उवाच. —^a) T₃ ज्ञात्वा (for श्रुत्वा). D₁ न च (for तु). —^b) T₃ 4 om. (hapl.) 90^b-92^a. G₁ M₂ 4 transp. 90^b and 90^d. —^c) Ś₁ D₁ G₁ वैश्यापुत्रेण; B₃ D₃ 6 वैश्यं (for 'वैश्या'). —^d) M₁ om. 90^d. —^e) G₁ कालः प्राप्त (for प्राप्त- कालम्). K₂ ज्ञाता; T₂ प्राज्ञो (for ज्ञात्वा). —^f) G₂ सत्य- (for सर्व-). —^g) G₂ अनुपूजयद् (for अपू- जयद्). D₃ 7 विदुरश्चैव धर्मात्मा. —^h) T₂ धर्मः (for वाक्य-). Ś₁ K D₁ D₁ 2. 4. 7. 10. 11 युयुत्सुं वाक्यमब्रवीत्. — After 90, D₁ 1. 2 D₃ ins. 175*.

91 T₃ 4 om. 91 (cf. v. 1. 90). D₁ 1. 2 D₃ om. 91^{ab}. T₂ 2 om. 91^{ab}-92^b. D₁ 2 reads 91^{ab} on marg. —^b) K₂ D₃ भवता (D₃ 'तो'); D₁ 2 D₃ M भवता; D₄ कृतं ते; D₃ श्रुत्वा ते (for भवतो). Ś₁ K₁-3 M₃ भरतर्षभ (for 'क्षये'). D₁ 6 भवते भारतक्षयः. —^c) Ś₁ K D₁ D₁ 2. 7-11 ins. after 91^b: D₁ 1. 2 D₃ after 90:

175* संस्मृतः कुलधर्मश्च सानुकोशतया स्वया ।

दिष्ट्या स्वां तात संग्रामादस्माद्वीरक्षयारुपुरम् ।

समागतमपश्याम हंशुमन्तमिव प्रजाः ।

अन्धस्य नृपतेर्यद्विलम्बस्यादीर्घदर्शिनः ।

अद्य त्वमिह विश्रान्तः श्वोऽभिगन्ता युधिष्ठिरम् ॥ ९१

एतावदुक्त्वा वचनं विदुरः सर्वधर्मवित् ।

युयुत्सुं समनुज्ञाप्य प्रविवेश नृपक्षयम् ।

युयुत्सुरपि तां रात्रिं स्वगृहे न्यवसत्तदा ॥ ९२

C. 9. 1671
B. 9. 28. 105
K. 9. 29. 91

इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८

॥ समाप्तं हृदप्रवेशपर्व ॥

बहुशो याच्यमानस्य दैवोपहतचेतसः । [5]
त्वमेको व्यसनार्तस्य ध्रियसे पुत्र सर्वदा ।

[Dm. n2 Ds om. lines 1-3; Dn3 reads them on marg. — (L. 1) K4. 5 D4 संस्मृत्य; Dn3 संस्मृतं; D1. 10 स स्मृतः; Ds संस्मृतं; Bom. ed. रक्षितः (for संस्मृतः). K4. 5 Dn3 Ds -धर्म (for -धर्मश्च). K4 धिया (for त्वया). — (L. 2) K4 दृष्ट्वा (for दिष्ट्वा). S1 K1. 2 Dn3 Ds. 10 त्वं (for त्वां). K3 Ds. 10. 11 इह (for तात). K2 D4 परं; K4. 5 पुरा; Ds पुनः (for पुरम्). — (L. 3) D2. 4 अप्रथमो; Dn3 D2. 7. 10 अंशुर्मतम्; D4 हतं सतम्; Ds क्षामर्मतम् (for हंशुर्मतम्). — (L. 4) Ds दृष्टिर्; Ds पाणिर् (for यष्टिर्). Ds लब्धस्य (for लुं). D4 -दक्षिणी; Ds -दक्षिणः. — Dm om. lines 5-6. — (L. 5) D1 मुक्षमानस्य; Ds. 10 वाच्यं (for याच्यं). — (L. 6) K2 व्यसनार्तस्य; Ds विवशस्तस्य (for व्यसनार्तस्य). D4 corrupt for the post. half. D1 जायसे; D2 प्रीयसे; Ds जीवसे (for ध्रियसे). S1 K1. 3 D1. 8. 10 सर्वथा; K2 Ds. 8. 9 'शः (for 'दा).]

— °) G M1 [अ]हमपि (M1 'भिः) (for त्वमिह). — °) M1 च (for श्वो). B1 Ds गन्तासि; D1 हि गन्ता; D3 [s]तिगन्ता; Ds गतोसि; G गन्तासि; M1 [अ]स्मि गन्ता; M2-4 [s]भिगच्छ (for 'गन्ता). K1 जनाधिपं (for युधिष्ठिरम्).

92 Ts. 4 om. 92^a (cf v. l. 90). T1. 2 om. 92^{ab} (cf. v. l. 91). Before 92, D4 ins. वैशंपायन उवाच. — °) G2 सत्यः (for सर्वः). S1 K. D (except D4. 8. 5) विदुरः साश्रुलोचनः. — After 92^b, Dn Ds. 7 ins.:

176* युयुत्सुं प्रेषयामास स्वगृहं याहि पुत्रक ।
युयुत्सुरपि क्षत्तारं नत्वा स्वगृहमायौ ।

[(L. 1) Dn3 तोषयामास (for प्रेष') .]

— °) Dn2 युयुत्सुः. Ds. 11 Gs (after corr. as in text) प्राप्य (for -ज्ञाप्य). — °) Ds om. from नृपक्षयम् up to दृष्ट्वा ध्वस्त (in line 3 of 177*). D1 नृपालयं (for नृपक्षयम्). S (except T4) विवेश नृपतिक्ष (T1-3 'तेः क्ष)यं. — After 92^a, S1 K D T1. 2 ins.:

177* पौरजानपदैर्दुःखाद्धा हेति भृशनादितम् ।
निरानन्दं गतश्रीकं हतनागमिवाशयम् ।
शून्यरूपमपध्वस्तं दृष्ट्वा ध्वस्ततरोऽभवत् ।
विदुरः सर्वधर्मज्ञो विद्वेनान्तरात्मना ।
विवेश नृपते राजजिज्ञासां शनैः शनैः । [5]

[Ds om. up to दृष्ट्वा ध्वस्त (in line 3). Before line 1, K4 reads line 3 for the first time, repeating it in its proper place. Ks transp. lines 1 and 3. — (L. 1) D1 गत्वा (for दुःखात्). Ds -नादिते. — (L. 2) D4 च निःश्रीकं (for गतं). S1 K1. 3 Dn हतारामम्; D2-4 हतनागम् (for हतं). K2. 4. 5 D2 आशयं (for आशयम्). D1 ह्नादुमिव तागरं; Ds. 9 हतनायं नृपाशयं (for the post. half). — D1 om. line 3; K4 reads it for the first time before line 1. — (L. 3) Dn D2. 5. 7 शून्यद्वारम् (for 'रूपम्). K4 (both times). 5 महाध्वस्तं; D4 T1 अवं; Ds corrupt (for अपं). S1 K1. 2 शून्यं नृपगृहं (S1 lacuna for गृहं) ध्वस्तं (for the prior half). Ks Ds. 11 T1 दुःखाद्दुःखतरोऽभवत्; Dn D2. 5. 7 कृ (Dn3 क)ष्टनागं सरो यथा (for the post. half). — Ds om. lines 4-5. — (L. 4) Dn Ds. 7 -धर्मात्मा (for -धर्मज्ञो). Dn विदितेन; T2 व्याकुलेन (for विद्वेन). — (L. 5) The portion of the text from नृपते up to ततः प्रा (in 9. 29. 53^a) is lost

in Ds on missing folios. Ds.11 नगरे; D7 स्वगृहं (for नृपते). Ś1 K1 आरान्; Dn वेष्टम्; D1.4 पार्श्व (for राजन्). Dn निःश्वसन्तः; D1.2.4.7 निश्चसंश्च (for निश्चस्वन्तः).]

—After 177*, Ds ins. line 2 of 178*. G1.8 om. 92^e. —^f D4 न्यपतत्; D8 न्यविशत्; T2 निवसत् (for न्य). T3.4 G2 M न्यवस (M3 'विश') स्वगृहे तदा. —After 92, Ś1 K D (except D3; D5 missing) T1.2 ins.:

178* वन्द्यमानः स्वकैश्चापि नाभ्यनन्दत्सुदुःखितः ।

चिन्तयानः क्षयं तीव्रं भरतानां परस्परम् ।

[D1 om. line 1. — (L. 1) Ś1 K2 D8.9 नन्व (K2 'द')मानः; K1 नर्दमानः; Dn1 वीक्षमाणः; Dn2.13 D2 वक्ष्यमाणः; T1.2 वात्स्यमानः (for वन्द्य). — (L. 2) D2 विश्विदक्षन्; D7 विश्विदयन् (submetric) (for चिन्तयानः). D1 परं तीव्रं; T1.2 महाराज (for क्षयं तीव्रं). Dn विष्कारयन्त्रं तीव्रं (for the prior half). K2.4.5 भरतानां; T1.2 हतानां च (for भरतानां). D1 क्षयं तदा; D3 पितामह (for परस्परम्).]

Colophon: D5 missing. —*Adhy. name*: Ś1 K1-3 D1.4 दुर्योधनापसरणं (K2 'सरः; D1.4 'सरणः); K4.5 D8 हृदोपयाने दुर्योधनापसरणं (D8 'णः); D3 शल्यवधः; D7 दुर्योधनस्य हृदोपसरणः; M2-4 हृदप्रवेशः. —*Adhy. no.* (figures, words or both): B5 29; Dn 27; D4 28 (as in text); Dn S 30. —*Śloka no.*: K5 97; Dn 99.

—After the above colophon, K3 B3.4 add समाप्तं चेदं (B3 हृदं; B4 च) शल्यपर्वः; K4.5 B1.2 D2.4.7-9 शल्यपर्व समाप्तः; B5 समाप्तः; D1 शल्यपर्व संपूर्णः; D3 समाप्तोऽयं ग्रंथः संपूर्णः.

K4 concludes with:

अतः परं गदापर्वं भविष्यति । तस्यायमाद्यः श्लोकः ।

धृतराष्ट्र उवाच ।

हृतेषु सर्वसैन्येषु पाण्डुपुत्रै रणजिरे ।

मम सैन्यावशिष्टास्ते किमकुर्वन् संजय ॥

संवत् १८५१ शके १७१६ मार्गशिर शुक्ला ६ भृगुवासरे लिखितं ।

K5 concludes with:

शुभमस्तु । अतः परं गदापर्वं भविष्यति । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय नमः ।

B1 concludes with:

नारायणं नमस्कृत्येत्यादि ।

D1 concludes with:

स्वास्ति श्री संवत् १६४९ वर्षे शके १५१४ प्रवर्तमाने श्रावण-
शुद्धि ६ गुरौ लिखिते अद्येह श्रीसूर्यपुरे तापीतटे वास्तव्य आभ्य-
तरनागरजातीय दुवे श्रीवामनसुतबोधकेन लिखितं ।

यादृशं पुस्तके दृष्टं तादृशं लिखितं मया ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयताम्

भग्नपृष्ठकटिग्रीवाबद्धमुष्टिरधोमुखम् ।

कष्टेन लिखितं शास्त्रं यत्नेन परिपालयेत् ॥

शुभं भवतु । शिवमस्तु । गणेशदशपुत्रस्वेदं पुस्तकं ।

D8 concludes with:

रामः । रामः । शुभमस्तु । रामः । रामः । श्रीदुर्गाशह

D9 concludes with:

श्रीकृष्णार्पणमस्तु । श्री । श्री । शुभमस्तु ।

मार्गशीर्षे कृष्णपक्षे एकादश्यार्कवासरात् ।

राजेश्वरेण लिखिता समाप्तं शल्यपर्वणि ॥ १ ॥

D10 concludes with:

अतः परं गदायुद्धपर्वं । शुभमस्तु । नृसिंह ।

लिखितमिदमद्भुतं पुस्तकं भारताख्यं

दुरितनिचयघ्नन्तं भर्त्सन्तं दुर्मतेष्व ।

द्विनवपदसमेतैरङ्गभिश्चैव सैकै-

र्गतवति सति वर्षे गङ्गारामेण दिव्यम् ॥

संवत् १८१२ गुरुवासरे शल्यपर्वणि समाप्तः

D11 concludes with:

श्रीकृष्णार्पणमस्तु

support of all Sanskritists, and of all who are interested in the furtherance of this supremely important work. . . . In every respect, therefore, this monumental work will reflect the utmost credit on its editor and his assistants, and on the great Indian people who may justly regard it as a matter of national pride. . . . When completed, this edition of the Mahābhārata will occupy a place in the history of Sanskrit scholarship with which only one other work—the lexicon of Bohtlingk and Roth—can hope to vie in magnitude and importance.” — Professor Dr. FRANKLIN EDGERTON (Yale University, New Haven).

His Excellency Sir ROGER LUMLEY, Late Governor of Bombay: “Since its foundation more than a quarter of a century ago, the Bhandarkar Oriental Research Institute has rendered great service to the cause of Oriental learning, and deeply enriched the tradition of Indian Scholarship. . . . I give my best wishes to the Institute for the future, and look forward to the day when its great work on the Mahābhārata is successfully completed.”

His Excellency LORD WILLINGTON, Late Viceroy of India: “With the recollection of the close association which I had with the early fortunes of the Bhandarkar Institute and of my personal friendship with that great scholar and gentleman Sir Ramkrishna Bhandarkar, I am grateful for this opportunity of sending my warmest greetings to all those who have laboured so well to bring it to its present state of efficiency.

As its first president, I am proud to feel that it is fully justifying the hopes and aspirations of its founder, and is proving a worthy memorial to a great citizen, a great student of Oriental Research, and, above all, to one who spent his life working for the educational advancement of his fellow countrymen.”

Shri. RAJENDRA PRASAD, the Rashtrapati of India: “The Bhandarkar Oriental Research Institute, by its systematic and valuable research of the last four decades, has done a great national service and opened up new avenues for free India’s future writers and thinkers. . . . In the changed political atmosphere in our country, I am sure, your Institute will receive greater recognition both at the hands of the public and the Government, which should mean greater appreciation of the work you are doing and more liberal help to you in carrying it out.”

Sir JOHN FORSDYKE, K. C. B., Director and Principal Librarian, BRITISH MUSEUM, London: “The British Museum sends its warmest congratulations to the Bhandarkar Oriental Research Institute. The founding of the Institute was a landmark in the development of Oriental studies in India, and during these 25 years great enterprises have been planned and rapidly carried towards completion. First among these is the monumental edition of the Mahābhārata, without doubt the most important advance in Sanskrit scholarship in this period, and a model for the critical treatment for which the bulk of Sanskrit literature still waits.”

Resolutions of the Indian Section of the 17th International Congress of Orientalists at Oxford (1928): 1. “That this Congress is gratified to find that the preparation of a critical edition of the Mahābhārata, a work of such tremendous importance for the future of Sanskrit research, has been undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute, and congratulates the Institute on the first fruits of its labours, the first fascicle of the critical edition, which was published in July 1927.”

2. “That in view of the eminently satisfactory manner in which the work is being done by the Institute, this Congress is of opinion that the MS. collations made and the funds collected for the critical edition of the epic planned by the Association of Academies be now utilized for purposes of the critical edition being prepared in India, without prejudice to the original project of the Association of Academies.”

3. “That this Congress therefore recommends that: (a) such collations of the Mahābhārata text as have already been prepared by the Association of Academies be placed, on loan, at the disposal of the Bhandarkar Oriental Research Institute, and (b) such funds as were collected by the Association of Academies for Mahābhārata work be now utilized for doing further collation from the Mahābhārata MSS. preserved in the European libraries, these collations being in due course likewise made available for the purposes of the work of the critical edition undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute.”

It is in the spirit of this resolution that the Trustees of the Mahābhārata Fund in Great Britain have made from the Fund donations of £ 2,490.

The Critical and Illustrated Edition of the Mahābhārata

	VOLUMES ALREADY PUBLISHED	Permanent-members		Others
		Rs.	Rs.	
Vol. I-ĀDIPARVAN (1), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 1-7; pp. cxviii+996		33-0		36-8
Vol. II-SABHĀPARVAN (2), Ed. F. Edgerton; Fasc. 13-14; pp. lxxvii+517		13-0		14-8
Vol. III and IV-ĀRANYAKAPARVAN (3), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 11-12; pp. xlii+1117		28-0		32-8
Vol. V-VIRĀṬAPARVAN (4), Ed. Raghu Vira; Fasc. 8; pp. lx+362		12-0		13-0
Vol. VI-UDYOGAPARVAN (5), Ed. S. K. De; Fasc. 9-10; pp. liv+739		25-0		37-8
Vol. VII-BHĪŠMAPARVAN (6), Ed. S. K. Belvalkar; Fasc. 15-16; pp. cxcv+802		20-0		24-8
Vol. X-KARṆAPARVAN (8), Ed. P. L. Vaidya Fasc. 20, 27; pp. xlii+697+ <i>lxxx</i>		27-0		30-8
Vol. XII-SAUPTIKAPARVAN (10), Ed. H. D. Velankar; along with STRĪPARVAN (11), Ed. V. G. Paranjpe; Fasc. 17		9-0		10-0
Vol. XIII-ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Rājadharmā, Fasc. 18-19, 26 (pt.)	40-8			45-0
Vol. XIV-ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Āpaddharma, & Concordance; Fasc. 21, 26 (part); pp. viii+264+ <i>cxliv</i>	13-0			14-0
Vol. XV-ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Mokṣadharmā, Fasc. 22-23, 24 (part); pp. viii+844	33-0			36-0
Vol. XVI-SĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; — do —; Fasc. 24 (part); 26 (part); pp. viii+448	45-0			50-0
VOLUMES IN PRESS OR IN PREPARATION				
Vol. VIII and IX-DRṢṬAPARVAN (7), Ed. S. K. De; Fasc. 25, 28 (out); 29		41-0		48-0
Vol. XI-ŚALYAPARVAN (9), Ed. R. N. Dandekar; Fasc. 30 (out); 31		24-8		27-0
Vol. XVIII-ĀŚVAMEDHIKAPARVAN (14), Ed. R. D. Karmarkar		22-8		25-0
Vol. XVII-ANUŚĀSANAPARVAN (13)		42-0		50-0
Vol. XIX-ĀŚRAMAVĀSAPARVAN (15), MAUSALAPARVAN (16), MAHĀPRASTHĀNIKAPARVAN (17), and SVARGAPARVAN (18)		14-8		16-8
Vol. XX and XXI-PRATĪKA INDEX		32-0		39-8

§ Vol. XXII and XXIII-HARIVAMŚA

§ Vol. XXIV-EPILOGUE

Above are deferred prices. Bound Volumes at Rs. 3 to 6 extra each. This list (1956) cancels previous lists.

CURRENT RATES OF SUBSCRIPTION*

Kind of Binding	For Permanent Members		For Others	
	Advance Payment (i)	Deferred Payment (ii)	Advance Payment (iii)	Deferred Payment (iv)
Cloth	Rs. 530	Rs. 575	Rs. 600	Rs. 650
Paper	Rs. 430	Rs. 475	Rs. 500	Rs. 550

N. B.—Subscribers on the Deferred Payment Plan have to deposit, out of the price, Rs. 25/- for registration of the order. — *Postage extra in all cases.*

* Parts not sold singly, except the Bhagavadgītā portions from Vol. VII: Price (Paper) Rs. 7-8.

† No further concession is given to trade on the advance price charged; concession is given to trade at 20% on the deferred price only.

§ The two Harivamśa Volumes and the Volume of Epilogue fall outside the above set.

Printed at Bhandarkar Institute Press, Poona-4; Published by Dr. S. K. Belvalkar, General Editor.

